MESNEVÎ

TERCEMESİ VE ŞERHİ

I.-II. cilt

III. basım

ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI

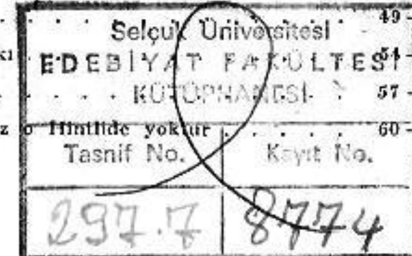

İNKILÂP KİTABEVİ

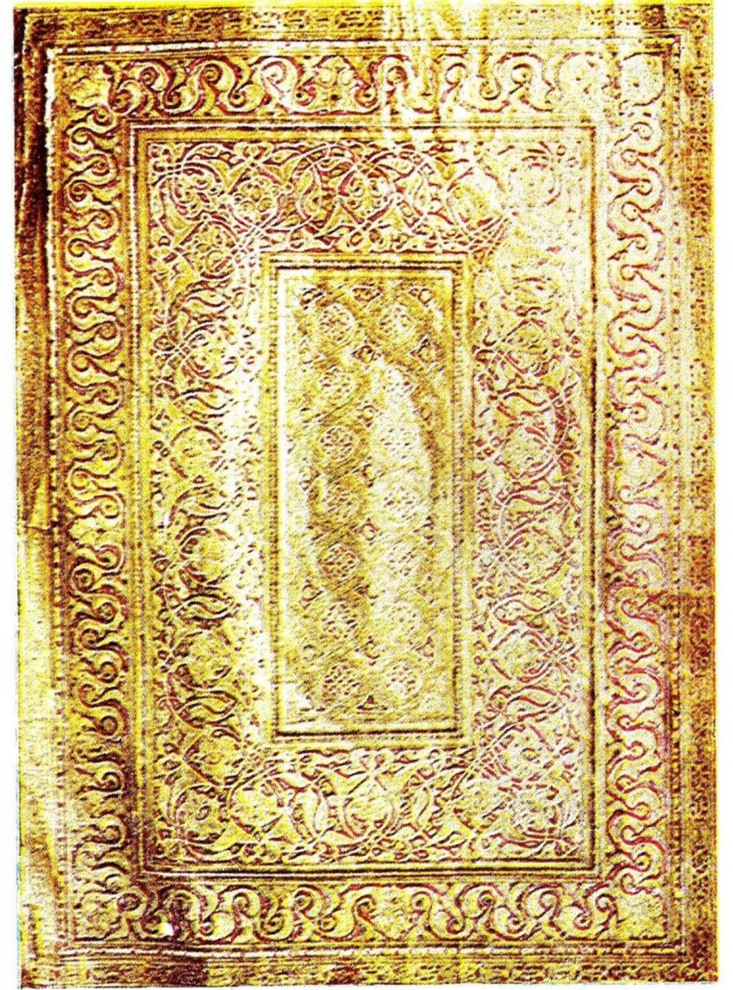
MİLLÎ EĞİTİM GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI YAYINLARI : 351
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ .... : 22

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayımlar Dairesi Başkanlığının 4.2.1985 tarih ve 951 sayılı yazısı ile, ikinci defa 5.000 adet basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

"MESNEVÎ" DE GEÇEN VE ŞERHTE İZÂH EDİLEN BÂZI MÜHİM BAHİSLERİN, KOLAYCA BULUNMASI İÇİN, CİLT VE SAHİFE NUMARALARINI BELİRTEN BİR İNDEKS TERTİBİNİ DE UYGUN BULDUK.

Ciltten sonraki ilk tezhipli yaprak (Bu yaprağın arkasında beyzi tezhip vardır).

Tezhîbi korumak için eklenen yapraktan sonraki 3. yaprağın a yüzü (b yüzünde de tezhip var. Bundan sonraki yaprağın a yüzü tezhipli; b de dîbâce başlıyor, karşı s. de bitiyor; bu s. nin b yüzünde "Mesnevî" başlıyor.

Asli Nüshanın ilk sahifesi

Aslî Nüshanın Son sahîfesi,
Ketebesi ve Vakfiyesi

MESNEVÎ ŞERHİ

VI

RAHMÂN VE RAHÎM ALLAH ADIYLE

Bu, Mesnevî'nin, mânevî delillerin altıncı defteridir. Vehim ve şüphe karanlıklarını aydınlatan, zan ve şüphe hayallerini gideren bir ışığa benzer; ancak bu ışığı hayvanî duyguyla görmenin imkânı yoktur; çünkü hayvanlık durağı, "Aşağılıkların en aşağısıdır;" o duraktakiler, aşağılık âlemin görünüşünü düzüp koşmak için yaratılmışlardır. Onların duygulariyle anlayışlarına, o çizgiyi aşmasınlar diye bir daire çizmişlerdir. "Üstün herşeyi bilen Tanrı'nın takdiridir bu;, Yâni Tanrı onlara, işleyecekleri işlerle bakıp görebilecekleri yeri göstermiştir; Netekim her yıldızın da gökyüzünde dolaştığı bir yer, işlediği bir tezgâh vardır; ancak orada, kendisine verilen işi işler. Bir şehrin hâkimi gibi hani.. hükmü yalnız o şehirde geçer, dışarıya çıkamaz. Allah bizi bir yerde kalmaktan, görmezlikten, perde ardında bıraktığı kullar gibi perdelemekten korusun; âmîn ey âlemlerin Rabbi*.

*
* *

---

* "Allah bizi" sözünden sona dek arapçadır.

(Ş E R H)

Vehim, olmayan birşeyin olduğunu, yahut olacağını, olmuş, yahut olacak birşeyin olmadığını, olmayacağını sanmak, şüphe ve zan, her hangi birşeyde işkillenmektir ki çok defâ sakınılan, istenmeyen şeyler, bâzı kere de dilenen, istenen şeyler hakkında olur. Vehim ve şüphe de, zan da, insanın fikrinde hayaller meydana getirir; insanı, araştırmaya, gizli şeyleri bilip anlamaya sevkeder; hattâ bilir - bilmez, şunun - bunun aleyhinde konuşturur; bu yüzdendir ki "Ey inananlar, sakının fazla şüphe etmekten; gerçekten de bâzı zan ve şüpheler suçtur ve ayıplarınızı, gizli işleri arayıp gözetmeyin ve bir kısmınız, bir kısmınızın gıyâbında kötülüğünü de söylemesin; biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi, tiksindiniz değil mi? Ve çekinin Allah'tan; şüphe yok ki Allah, tövbeleri kabul eder, rahîmdir" meâlindeki âyet-i kerîmede zan ve şüpheyle, araştırmak ve aleyhte bulunmak, berâber anılmıştır (XLIX; Hucürât, 12). Mevlânâ, "Mesnevî" nin, zan ve şüpheyi, bunların meydana getirdiği karanlık hayalleri gideren, aydınlatan bir ışığa benzetmekte, ancak bu ışığı, hayvânî duyguyla, yalnız kendini, kendi geçimini düşünen nefis duygusuyla görmenin mümkün olmadığını bildirmekte, XCV. sûrenin (Tîn) 4 - 5. âyetlerine dayanıp insanın, en gü-

zel bir yaratık olduğu halde, insanlık şerefini, inancı, gerçeği görmeyi, düşünmeyi, duymayı yitirenlerin, "Aşağılıkların en aşağısı" olan hayvanlık durağında olduklarını söylemekte, sûrenin 5. âyetinin sonunu aynen almakta, VII. sûrenin (A'râf) "Andolsun ki biz, cinlerin ve insanların çoğunu cehennem için yarattık; onların kalpleri vardır, düşünmezler onlarla; gözleri vardır, görmezler o gözlerle; kulakları vardır, duymazlar o kulaklarla. Onlar, dört ayaklı hayvanlara benzerler; hattâ daha da sapıktır onlar; onlardır gaflette kalanların ta kendileri" meâlindeki 179. âyetini hatırlatmakta ve XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn), 38. âyet-i kerîmesinin "Bu, üstün ve herşeyi bilen Tanrı'nın takdîridir" kısmını iktibâs etmektedir. Sûrenin 37 - 40. âyetlerinde, gecenin, gündüzün, bir düzene uyduğu, Ay'a, duraklar tâyin edildiği, güneşin, takdir edildiği tarzda akıp gittiği, bütün yıldızların, boşlukta yüzdüğü bildirildiğinden, Mevlânâ da bu anlama uygun olarak yıldızların, kendi mahreklerinde dolaşıp gittiklerini, hepsinin muayyen bir işi olduğunu, bir şehirde hükmeden hâkimin, ancak o şehirde buyruk yürüttüğünü de sözlerine ekleyip güzel bir duâ ile "Dîbâce" yi bitirmektedir.

***

METİN

Hükmü sâbit ve dâimî yüce kitabın son cildi

* Ey gönüllerin yaşayışı Husâmeddin, gönlün, çoktandır, altıncı bölüme akmakta.

* Husâmî - Nâme, senin gibi bilgin bir erin çekişiyle dünyayı dolaşmakta.

* Ey anlam eri, Mesnevî'nin tamamı olan, sonu bulunan altıncı bölümü de sana armağan sunmadayım.

* Bu altı kitapla altı yana ışık ver de dünyanın çevresini dolanmayan da gezsin, dolansın*..

* Aşkın beşle, altıyla işi yoktur: Aşkın maksadı, ancak sevgilinin kendisini çekmesidir.

Olur ya, belki bundan sonra bir izin gelir de söylenecek sırlar söylenir.

Yahut, bu gizli, ince kinâyelerden daha açık, anlayışa daha yakın sözler söylenir.

Sır, ancak sırrı bilene eştir; sır onu inkâr edenin kulağına söylenmez.

Ama işleri düzüp koşan Tanrı'dan, "Çağır" diye buyruk gelince, artık kabul edilecekmiş, edilemiyecekmiş, onunla bir işimiz kalmaz.

* İkinci mısra' arapçadır.

10. * Nuh, Dokuzyüz yıl davet etti. Çağrısı, ancak toplumun inkârını arttırdı.

* Ama o, söyleme dizginini hiç kastı mı? Susma mağarasına çekilmeye kalkıştı mı hiç?

* Köpeklerin havlamasından kervan, yolundan kalır mı hiç dedi;

* Ay ışığının bulunduğu gece, dolun Ay, köpeklerin havlaması yüzünden yürüyüşünü aksatır mı hiç?

* Ay ışığını saçar, köpek de havlar - durur; herkes, yaradılışına göre bir işe koyulur.

Kader, herkese bir hizmet vermiş; herkesi, yaradılışına göre bir derde uğratmış, bir işe koşmuş.

Köpek o pis havlamayı bırakıyorsa bırakmasın; ben Ay'ım, yürüyüp gitmemi nasıl olur da bırakırım?

Sirke, sirkeliğini arttırdıkça şekerin de şekerliğinin artması gerek.

* Kahır sirkedir. Lûtuf da bala benzer; sirkencübînin temeli, bu ikisidir.

Bal, sirkeden az olursa sirkencübin, iyi olmaz.

20. Nûh'un toplumu, onun çağrısına sirke döküp duruyordu. Ama lûtuf denizi de Nûh'a şekerler dökmedeydi.

Cömertlik denizinden, boyuna şeker geliyordu, yardım ediliyordu ona; o yüzden de şekeri, dünya halkının sirkesinden fazlaydı.

* Tek kişi ama bin kişi gibi.. Kimdir o? O eren; hattâ o Yüce Tanrı kulu, yüz asrın tek eri.

Irmaklar, denize bir yol bulmuş küpün önünde diz çökerler.

Hele şu deniz... Bütün denizler, bu örneği, bu sözü duyunca

En büyük ad, en küçük ada eş oldu diye utanırlar da bu utançla ağızları acı bir hale gelir.

Şu dünyanın o dünya ile birleşmesi yüzünden şu dünya, utancından sıçrar, ortadan çıkar - gider.

Bu söz dar, derecesi de aşağı; bayağı bir şeyin, özün özüyle ne ilgisi var?

Kuzgun, bağda kuzgunca bağırır; ama bülbül, kuzgun bağırıyor diye güzelim sesini azaltır mı hiç?

* Her birinin, şu "Tanrı, dilediğini yapar" pazarında ayrı bir alıcısı var.

30. Dikenliğin gıdası ateş, sarhoş kişinin dimağının gıdası da gül kokusu.

Leş, bize göre rezildir ama, domuza, köpeğe şekerdir, helvadır.

Pisler, pisliklerini yaparlar ama, sular da temizlemeye çalışır.

Yılanlar zehir açarlar; acılar, bizi perişan eder ama,

Bal arıları da dağlarda, kovanlarda, ağaçlarda, baldan şeker ambarları doldururlar.

Zehirler, zehirliklerini yparlar ama, panzehirler de daha tez, zehirlerin zehirliğini gideriverir.

* Şu dünya, bir baksan, tümden savaştır: zerre, zerreyle, dinin kâfirle savaştığı gibi savaşır - durur.

* O zerre sola doğru uçtukça uçar; öbür zerre, sağ yana varır, aranır - durur.

* Bir zerre yukarıya ağar, öbürü aşağıya düşer. Onların savaşını şu durgunluk âleminde gör.

* Onların görünen savaşları, gizli savaşlarından meydana gelmededir; bu aykırılığı gör de o aykırılığı anla.

40. * Güneşte yok olan zerrenin savaşıysa anlatılmaktan da dışarıdır, sayıdan da.

* Zerrenin kendisi de, soluğu da yok olup gitti mi, artık onun savaşı, güneşin savaşıdır ancak.

* Kendiliğinden hareketi de kalmamıştır, duruşu da.. Neden? "Gerçekten de biz, ona dönenleriz" sırrından.

* Biz, kendimizden geçtik de senin denizine döndük; asıl süt emilecek yerden süt emdik biz.

* Ey Gulyabaniye uyup yol azıtan, ey usulsüz kişi, usulden az bahset.

* Işığın içindeyiz biz; savaşımız da bizden değil, barışımız da; iki parmağın arasındayız, her işimizi yapan o.

* Parça - buçuklar arasındaki tabiat savaşı, iş savaşı, söz savaşı, korkunç bir savaştır.

* Ama şu dünya da bu savaşla durmadadır; unsurlara bak da anla, zorun çözülsün - gitsin.

* Dört unsur, dört güçlü direktir; dünya tavanı bunların üstüne kurulmuştur.

* Her direk öbürünü kırar; su direği, kıvılcımlar direğini söndürür.

50. * Halkın yapısı, zıtlar üstüne kurulmuştur; hâsılı biz, zarar bakımından da savaştayız, fayda bakımından da.

* Hallerimiz birbirine aykırı; her biri, tepki bakımından öbüründen apayrı.

* Her solukta kendi yolumu vurmadayım; artık başkasıyla nasıl uzlaşabilirim; başkasına nasıl çare bulurum?

* Hal ordularımın dalgalanmasını seyret; her biri, öbürüyle savaşta, öbürüne kin gütmede.

* Kendindeki şu çılgın savaşı gör, başkalarının savaşıyla ne diye oyalanırsın?

* Meğer ki bu savaştan seni Tanrı çeke de barış dünyasında bir renge boyanasın.

* O dünya, ancak ölümsüzlük dünyasıdır, mâmur bir dünyadır; çünkü zıtlardan düzülmemiştir..

* Şu yok oluş, zıddın zıddı yok edişinden meydana gelir; zıt olmayınca ölümsüzlükten başka birşey kalmaz.

* Güneş de olmasın, zıddı olan zemberi de olmasın diye o eşi, benzeri olmayan, cennetin zıddı yok dedi.

* Renksizlik, renklerin temelleridir; barışlar, savaşların temelleri.

60. * Şu gamlarla dolu bucağın temeli, o dünyadır; her ayrılığın temeli, buluşup kavuşmadır.

* Ey hoca, neden aykırılıklar içindeyiz biz; birlik, neden şu sayıları doğurmada?

* Çünkü biz parça - buçuğuz; dört zıt şey de temel.. Temel, parça - buçukta kendi huyunu icad etmede.

* Ama can cevheri, bu bölümlerin ötesinde; huyu bu değil onun; huyu ululuk sâhibi Tanrı huyu.

* Savaşları da gör; barışların temeli onlar; hani Peygamber gibi, savaşı Tanrı uğrunda.

* İki dünyada da üstün; bu üstünü dil anlatamaz, bu üstünlük söze sığmaz ki.

* Irmak suyunu tümden içmenin imkânı yok; yok ama susuzluğu giderecek kadar su içmemenin de imkânı yok.

* Mânevî denize susamışsan Mesnevî adasından o denize bir ark aç.

* Öyle bir ark aç ki her solukta Mesnevî'yi, ancak bir mânâ denizi gör.

* Yel, ırmağın üstündeki samanı uçurdu mu, su, bir renkliliğini meydana kor.

70. Sen de terü tâze mercan dallarını gör; can suyundan bitmiş meyvaları seyret.

Söz harfi, sesi, soluğu bıraktı da tek kaldı mı, deniz kesilir - gider.

Söz söyleyen de, söz dinleyen de, sözler de.. Bu üçü de sonunda can olur.

Ekmek veren de, ekmek alan da, tertemiz ekmek de şekilden arınır; toprak kesilir.

Ama anlamları, hiç yok olmaz; bu üç durakta, boyuna, hem de birbirinden ayrılmış olarak anlamları durur.

Şekil toprak oldu ama anlam toprak olmadı:, kim yok oldu derse, hayır de, olmadı.

Ruh dünyasında, kimi şekillerden kaçarak, kimi de şekillere bürünerek üçü de bekler.

Şekle bürün diye buyruk gelir, şekle bürünürler; gene Tanrı buyruğuyla şekillerden arınırlar, mücerret anlam olurlar.

* Öyleyse "Halk da onundur, emir de" âyetinin anlamını bil; halk, şekildir, emirse can; can, emre binmiştir.

Binen de padişahın buyruğundadır, binilen de; beden kapı eşiğindedir, cansa tapıda.

80. * Suyun testiye dolması istendi mi padişah, can ordusuna binin der.

* Derken gene canları yücelere ağdırmayı diledi mi, nakıyblerden, inin sesi gelir.

Bundan öte söz incelecek; ateşi azalt, odunu az at.

Küçücük tencere kaynamasın; anlayış tencereleri pek küçük, pek yufka.

Noksan sıfatlardan münezzeh Tanrı, bir elmalık meydana getiriyor; anlam elmalarını harf dalları, söz yaprakları arasında gizliyor.

Dala - yaprağa benzeyen şu ses, şu söz perdesinden, elmanın kokusu geliyor ancak; kendi görünmüyor.

Bari bu kokuyu çek içine, iyi kokla da seni kulağından tutsun, temele çeksin.

Nezle olmamaya, koku almaya bak; halkın soğuk yeline, soğuk soluğuna karşı ört bedenini.

Onların havası, kıştan da soğuktur; örtün, bürün de soğuk alma, hastalanma.

Cansız şeylere benzerler, donmuş - buz kesmiştir onlar, bedenler tökezler - durur; solukları kar yığınından gelir.

90. * Yeryüzü, şu karla kefene büründü mü, tez Husâmeddin'in güneş kılıcını vur yere.

Hemen doğudan Allah kılıcını çek; bu tapıyı o doğuyla ısıt.

O güneş, hani karı hançerler de, dağlardan ovalara seller akar.

* Çünkü o güneş, ne doğudadır, ne batıda; gece - gündüz yıldız bilginiyle savaşır - durur.

Niçin der, alçaklığından, körlüğünden beni bıraktın da seni doğru yola götürmeyecek yıldızları kıble edindin?

* Neden o emin erin, Kur'ân'da geçen, "Ben batanları sevmem" sözü hoşuna gitmedi?

* Ay'ın önünde, gökkuşağından kulluk kemerini kuşandır. da onun için "Ay yarıldı" sözünden incinip durmadasın.

* "Güneş dürülünce" ye bakmıyorsun bile; çünkü sence güneşin pek yüce bir mertebesi var.

* Havanın değişmesini yıldızların tepkisinden görmüşsün de "Andolsun yıldıza inerken" hoşuna gitmiyor.

Ay, ekmekten daha tesirli değil ya; nice ekmek vardır ki adamın can damarını koparır.

100. Zühre de sudan daha tesirli değil ya; nice su da vardır, bedeni yıkar - gider.

Ama onun sevgisi canına işlemiş de o yüzden dostun öğüdü, bir kulağından giriyor, öbür kulağından çıkıyor.

A filan, bizim öğüdümüz sana tesir etmez ama, şunu da bil ki senin öğüdün de bize tesir etmez.

* Meğer ki dosttan, özel bir anahtar gele.. Çünkü "Göklerin anahtarları" onundur.

Bu söz de yıldıza benzer, Ay'a benzer; ama Tanrı buyruğu olmadıkça tesir etmez.

Bu yansız-yöresiz yıldız, vahiy arayan kulaklara girer, o kulak sahibine tesir eder.

Yanlardan - yörelerden, yansızlık - yöresizlik dünyasına gelin de ölüm kurdu paralamasın sizi, der.

* Onun, inciler saçan parıltısına karşı, şu dünya güneşi, yarasaya benzer.

* Yedi mavi gök, ona kuldur - köledir; bir haber çavuşu olan Ay, onun derdiyle yanmadadır, erimededir.

Zühre, birşey soracağı vakit ona el atar; Müşteri, can parasını eline almıştır, karşısında durur.

110. * Zuhal, elini öpmek ister ama, kendini bu devlete lâyık görmez.

* Mirrih onun yüzünden nice kere elini - ayağını yaralamıştır: Utarid, onun yüzünden yüzlerce kalem kırmıştır.

* Bütün şu yıldızlar, yıldız bilğiniyle savaştadır; ey canı bırakıp da rengi seçen derler;

* Can odur, bizim hepimiz de rengiz, sayıyız; onun her düşünce yıldızı, yıldızların canıdır.

Düşünce nerede? Orada tümden tertemiz ışık var; a düşünceye önem verip düşünen, şu düşünce sözünü senin için söyledik.

Her yıldızın yücelerde bir evi var; bizim yıldızlarımızsa hiç bir eve sığmaz.

Yeri - yurdu yakan, nasıl olur da yere - yurda sığar? Sınıra sığmayan ışık, nasıl olur da sınırlanır?

Fakat arık bir sevdalı anlasın diye bir örnektir, getirirler, bir benzetiştir, benzetirler.

O söz, o örnek, onun misli, eşidi değildir, bir örnektir, donmuş - kalmış akıl, çözülsün de anlasın diye o örneği getirirler.

Akıl keskindir ama ayağı gevşek; çünkü gönül yıkılmıştır da beden sağlamdır.

120. Halkın akılları, dünya işinde kıvranır - durur; ama şehvetten geçmek hususunda düşünceleri, hiç mi, hiç yoktur.

Dâvâya giriştiler mi göğüsleri doğu gibidir; ama çekinme çağında sabırları şimşek gibi çakar, derken söner girer.

Bir bilgin de hünerlerle kendini gösterir ama, vefa etme çağında dünya gibi vefasızdır.

Kendini görme çağında dünyaya sığmaz; ama ekmek gibi de daracık boğazda kaybolmuş gitmiştir*.

---

* Metinde, "Der gulû - vo mî'de gumkeşte çü nan" yazılmış, karşılaştırmada "gulû - vo mî'de" nin altına "gulû - yı teng" yazılarak düzeltilmiştir.

Ama gene de bütün huyları iyileştir; çünkü adam iyilik aradı mı, kötü kalmaz ki.

* Erlik huyu, benliğinde, varlığında kaldıkça kokuşur; ama cana ulaştı mı, aydınlık bulur, apaydın olur.

* Bitkiye yüz tutan her cansız, bitkinin baht ağacından biter, yaşayışa kavuşur.

* Cana yüz tutan her bitki de Hızır gibi Âbıhayât kaynağından su içer.

* Can da cânâna yüz tutarsa, pılısını - pırtısını sonsuz yaşayış ülkesine çeker.

*
**

(Ş E R H)

1 - 5. Her cildin başlangıcında olduğu gibi bu ciltte de Çelebi Husâmeddin'e hitab etmekte, "Mesnevî" yi, ona ithâf eylemektedir. 2. beyitte "Mesnevî" ye "Husâmî - Nâme" diyorsa da bu, ancak bir vasıftır; nitekim bundan sonraki beyitte, kitabını, gene "Mesnevî" adıyla anmaktadır. Aynı beyitte, altıncı cildin, "Mesnevî" nin son cildi olduğunu da açıklamaktadır (Mevlânâ'ya isnâd edilen VII. cildin nasıl düzme, uydurma olduğunu etraflıca anlamak isteyen, "Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu" adlı eserimizin II. c. de, 96 - 103. s. leri okusunlar; Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayınları; seri: III. No. 8; Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi - 1971).

4. beyitte geçen "Altı yan" her cisimde bulunan üst, alt, sağ, sol, ön ve arkadır; 5. beyitteki "beş", beş duygudur; yâni görmek, duymak, koklamak, tad almak ve bilhassa elle, parmak uçlarıyla birşeyin katı, yumuşak, soğuk ve sıcak olduğunu anlamaktır (I. c. in 3588 ve 3664. b. lerinin ş. e bk.). Aşkın altı yönle, beş duyguyla alış - verişi olmadığını, yönsüz - yöresiz mânâ âlemine ait olduğunu da bu beyitle ve sonraki beyitlerle bildiriyor.

10 - 11. XXIX. sûrenin (Ankabût) 14. âyetinde Nûh Peygamber'in (A. M) insanları dokuz yüz elli yıl gerçeğe dâvet ettiği bildirilir; bu âyete işâret ediliyor (I. c. in 406 ve 1410. b. lerinin ş. e bk.).

12 - 14. Türkçe, "İt ürür, kervan yürür" atasözünü hatırlatıyor.

18. Sirkencübin. I. c. in 53 - 54. b. lerinin ş. e bk.

22. Tek kişi - Yüce Tanrı kulu. Tek kişiden maksatları, Hakıykat-i Muhammediyye sâhibi olan erendir. "Yüz asrın tek eri" sözüyle kâmil insanın, zaman ve mekân kaydından kurtulmuş olduğunu, yahut her zaman, o zamana hâkim olan erin, aynı hakıykate mazhar olduğu cihetle şahsı değişse bile öz bakımından aynı bulunduğunu bildiriyorlar sanırız. Beyitte "Yüce Tanrı kulu" diye çevirdiğimiz söz, "Abd'ül - Alî" diye geçiyor. Ali, Esmâ - yı hüsnâdan, yâni Tanrı adlarındandır. Kur'ân-ı Kerîm'in II. sûresinin (Bakara) 255., XLII. sûresinin (Şûrâ) 4. âyetlerinde pek büyük anlamına "Azîm" adıyla, IV. (Nisâ') XXII. (Hac), XXXI. (Lokman), XXXIV. (Sebe') ve XL. (Gaafir) sûrelerinin 34, 62, 30, 23 ve 12. âyetlerinde pek ulu anlamına "Kebîr" adıyle, XLII. (Şûrâ) ve XLIII. (Zuhrüf) sûrelerinin 51. ve 4. âyetlerinde, hüküm ve hikmet sâhibi anlamına "Hakîm" adıyle geçer.

Beyitte, "Kendi gibi yaratılmışların bin tanesinden de hayırlı olan, ancak insandır" hadîsine işâret edilmektedir (Câni'; II, s. 113). Beytin mazmûnu, Dîvân ve Hamâse sâhibi olan ve hicrî 283 te, yahut 284 te, bir rivâyete göreyse 285 te (896, 7, 8 M.) vefât eden Buhtürî'nin, bir beytine uyduğu gibi "Tek kişi ama bin kişi gibi" sözü, 321 de (933) Bağdad'da vefât eden İbni Düreyd'in bir beytinde de geçer (Buhterî için "Reyhânet'ül - Edeb" in I. c. ine; s. 144 - 145; İbni Düreyd için V. c. ine bk. s. 338 - 339).

29. Tanrı, dilediğini yapar. III. sûrenin (Âlî İmran) 40. ve XXII. sûrenin (Hac) 18. âyetlerinde geçer. Lâfzî iktibas vardır.

36 - 69. Mevlânâ, bu beyitlerde, âlemin zıtlarla dolu bir savaş âlemi, bir oluş - bozuluş âlemi olduğunu, fakat varlığın da bu savaşla durduğunu, kâinat böyle olduğu gibi insanın da, hem bedeni, hem iç dünyası bakımından hâlden hâle girdiğini, renksizliğin, renklerin temeli, barışların, savaşların temeli olup her ayrılığın bir kavuşup buluşmaya sebep olduğunu, ancak mânâ âleminin bu zıtların ötesinde bulunduğunu bildirerek derin ve gerçek görüşünü pek şâirâne îzâh ediyor. 42. beyitte, II. sûrenin (Bakara) 156. âyetinden lâfzî iktibas vardır (II. c. in 2965. b. inin ş. e bk.). 44. beyitte "Usûl" bilgisinden, yâni tefsîr, hadis, kelâm gibi bilgilerin metodundan bahseden, yalnız bilgiyi yeter bulan bilginlere çatmaktadır. 45. beyitte, "Kalbler, Rahmân'ın iki (kudret) parmağının arasındadır..." hadîsinden lâfzî iktibas vardır (III. c. in 4260. b. nin ş. e bk.). 67 - 68. beyitlerde "Mesnevî" nin değerini belirtmektedir. 58. beyit, LXXVI. sûrenin (İnsan), cennette güneşin de, zemherinin de olmadığını bildiren 13. âyetine işâret vardır.

78. Halk - Emr. VII. sûrenin (A'râf) 54. âyetinde, meâlen "Şüphe yok ki rabbiniz, öyle bir Allah'tır ki gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratmıştır da sonra Arşa hâkim ve mutasarrıf olmuştur; aceleyle ve durmadan geceyi izleyen gündüze, gecenin örtüsünü atar, o örtüyle örter onu ve güneş de onun emrine râm olmuştur, Ay da, yıldızlar da. İyice bil ki yaratış da O'nundur, buyruk da; âlemlerin rabbi Allâh'ın şânı ne de yücedir" buyurulmaktadır. Beyitte, "yaratış da O'nundur, buyruk da" sözü, âyetten lâfzan alınmıştır.

Sûfiler, madde âlemine "Halk âlemi" derler; XVII. sûrenin (İsrâ) 85. âyet-i kerîmesinde, rûhun, Tanrı emrinden olduğu bildirildiği cihetle, duygularımızla idrâk edemediğimiz mânâlar âlemine de "Emr âlemi" demişlerdir ki bu âlem Gayb âlemidir; halk âlemiyse gözle görünen Şehâdet âlemidir. Mevlânâ da, beyitte, halkı şekil, emri can olarak belirtmek sûretiyle bunu kabûl ediyor (II. c. in "Dîbâce" sinin ş. e de bk.).

80 - 81. Bu beyitlerdeki "binin, inin" sözleri arapçadır.

90. Husâm, kılıç anlamına gelir; bu münâsebetle Çelebi Husâmeddîn'in adını anıp "güneş kılıcı" benzetişini de yapıyor.

93. Ne doğuda, ne batıda. XXIV. sûrenin (Nûr) 35. âyetinden lâfzî ıktibas vardır (I. c. in "Dîbâce" sinin ş. e bk.).

95. Ben batanları sevmem. Âyetten lâfzî ıktibas vardır (I. c. in 429. b. in ş. e bk.).

96. Ay yarıldı. Âyetten lâfzî ıktibas var (I. c. in 118. b. in ş. e bk.).

97. Güneş dürülünce. LXXXI. sûrenin (Tekvîr) 1. âyetinden lâfzî ıktibas vardır. Sûrenin 1 - 14. âyetlerinde, kıyamet kopunca güneşin dürüleceği, yıldızların kararacağı, dağların, yerlerinden oynayacağı, dişi develerin bile, başı boş bırakılacağı, vahşî hayvanların bile bir araya gelecekleri, denizlerin kabaracağı, insanların, haldeşleriyle birleşecekleri, diri - diri gömülen kıza, hangi suç yüzünden gömüldüğünün sorulacağı, sevap ve günahların yazıldığı sahîfelerin dağıtılacağı, günün perdesinin kaldırılacağı, cehennemin alevlendirileceği, cenetinn yaklaştırılacağı, herkesin, o gün için neyi hazırladığını bileceği anlatılmaktadır. 8 - 9. âyetlerde, kızların diri - diri gömüldüklerinden söz edilmektedir ki bu kötü ve insanlığa sığmaz âdet, cehâlet devrinde, yâni Müslümanlıktan önceki zamanda, Araplar arasında vardı; ilk çocuğun kız olması, baba için büyük bir ayıp sayılırdı; babanın, haysiyet ve nâmûsunu kurtarmak için o kızı, diri - diri toprağa gömmesi gerekirdi.

98. Andolsun yıldıza inerken. LIII. sûrenin ilk âyetidir (Necm). Lâfzî ıktibas vardır. Beyitte yıldız bilgisinin bâtıl olduğu da bildiriliyor.

103. Göklerin anahtarları. XXXIX. sûrenin (Zümer) 63. âyetiyle XLII. sûrenin (Şûrâ) 12. âyetinde geçer ve göklerle yeryüzünün kilitlerinin, Tanrı'nın katında olduğu, yalanlayanların ziyâna

düştükleri, dilediğini, dilediği gibi rızıklandıracağı bildirilir. Bu söz, aynen âyetten alınmıştır.

107 - 113. Ay, Güneş, Zühre, Müşterî, Zuhal, Mirrîh, Utârid. (I. in 3823., 3788., 539., II. c. in 175., 1549., I. c. in 758. ve II. c. in 1598. b. lerinin ş. lerine bk.).

126 - 129. Erlik suyu. III. c. in 3104. b. in ş. e bk.

128. Hızır - Âbıhayat. I. c. in 578. b. in ş. e bk.

***

M E T İ N

Birisinin, vaaz eden birine, bir burcun üstüne konmuş olan kuşun başı mı daha üstündür, daha yücedir, daha uludur, yoksa kuyruğu mu diye sorması, vaaz edenin de, soranın anlayışı kadar, ona cevap vermesi

Birisi, bir gün vaaz eden birine dedi ki: Minbere çıkınca senden iyi, senden üstün söz söyleyen yok.

130. Akıllı er, sana bir sorum var; şu oturumda soruma cevap ver.

Bir burcun üstüne bir kuş konsa başıyla kuyruğundan hangisi daha iyidir, daha üstündür?

Hoca, yüzü şehre doğru, kuyruğu köye doğruysa, bil ki yüzü, kuyruğundan daha iyidir.

Ama kuyruğu şehre, yüzü köye doğruysa o kuyruğa toprak kesil; yüzünden üstündür o kuyruk.

* Kuş, yuvaya dek kanadıyla uçar; a insanlar, insanların kanadı da himmettir, gayrettir.

Bir âşık, hayra - şerre bulanır ya; sen hayrı - şerri görme; himmetine, gayretine bak.

Doğan ne kadar ak olsa, eşsiz olsa, değil mi ki fare avlıyor, aşağılıktır.

Ama isterse kuzgun olsun, gönlü padişaha akıyorsa, doğan sayılır o; külâhına bakma sen.

* Bir hamur teknesi boyundaki insan, gökten de üstündür, esirden de.

* Şu gökyüzü, hiç "Biz onun kadrini yücelttik, ululadık" sözünü duydu mu? Kim duydu? Gamlarla dopdolu insan.

140. * Güzelliği, aklı, sözleri, hevesi hiç kimse yeryüzüne, gökyüzüne sundu mu?

Yüzünün güzelliğini, re'yindeki isabeti hiç gökyüzüne göstermeye kalkıştın mı?

* A çocuk, gümüş gibi bedenini hamamdaki resimlere gösterdin mi hiç?

O huri gibi güzel resimleri bırakırsın da yarı kör bir kocakarıya cilve satarsın.

O kocakarıda, seni o resimlerden kapıp kendine çeken nedir ki o resimlerde yoktur o?

Sen söylemiyorsun, ben söyleyeyim bari: Akıldır, duygudur, tedbirdir, candır.

Kocakarıda, adamla kaynaşan can var; hamamlardaki resimlerdeyse can yok.

Hamamdaki resim harekete gelse hemencecik kocakarıdan çeker, ayırır seni.

Can nedir? Hayırdan, şerden haberi olan, ihsana sevinen, zarardan ağlayan birşey.

Değil mi canın sırrı, özü, haber veriş; öyleyse kimin canı, daha fazla haber alıyorsa, daha fazla canlıdır o.

150. * Canın tepkisi, anlayıştır; haber alıştır; kimde daha fazla anlayış, haber alış varsa o, daha fazla Allâhlıktır.

* Şu tabiattan dışarıda da canlar var; bu canlar, o meydanda cansız kalır.

* İlk can Allâh tapısına varmaya, Tanrı eşiğine ulaşmaya mazhar oldu; canın canıysa Allâh'a mazhar oldu.

* Melekler, tümden akıldılar, candılar; öylesine bir yeni can geldi ki melekler, o canın bedeniydiler ancak.

* Kutluluklarından o canı gördüler de beden gibi o cana hizmetçi kesildiler.

* İblis, o candan baş çekmişti, ayrılmıştı; onun için canla birleşmedi, çünkü bedenden ayrılmış, ölü bir organdı.

* Canı yoktu, onun için canını feda edemedi: Kırılmış bir eldi, canın buyruğuna uymadı.

* Bir organı kırıldı ama, cana bir eksiklik gelmedi ki; canın elindedir; onu gene var edebilir.

* Bir başka sır daha var, fakat nerde duyacak kulak? O şekeri yemeye lâyık dudu nerde?

* Has dudulara pek bol, pek deeğrli şeker var ama, bayağı dudular, o yandan yüz çevirmişlerdir.

160. * Görünüşü derviş olan, o zekâttan tadabilir mi hiç? Anlamdır o, feûlün fâilât değil.

* İsâ'nın eşeğinden şeker esirgenmez ama, eşek, yaradılışı bakımından otu beyenir.

Şeker, eşeği neşelendirseydi, önüne kantarlarla dökülürdü.

* "Ağızlarını mühürleriz" âyetinin anlamı budur; bunu tanı, bunu bil; yolcuya önemlidir bu.

* Bunu bil de belki Peygamberin Sonuncusunun yolu hürmetine ağzından o koca, o güçlü mühür kaldırılır.

* Peygamberlerin bıraktıkları mühürleri, Ahmed'in dini hürmetine açtılar kaldırdılar.

* Açılmamış kilitler kalmıştı; "Gerçekten de biz açtık" eliyle açıldı.

* Bu dünyada da şefaatçidir o, o dünyada da.. Bu dünya, din dünyasıdır, o dünya cennetler dünyası.

* Bu dünya, onlara yol göster der; o dünya, onlara Ay gibi yüzünü göster der.

* Onun işi gücü, görünürde de, gizli de, "Yarabbi, toplumuma doğru yolu göster, onlar, gerçekten de bilmiyorlar" demektir.

170. * Onun soluğuyla iki kapı da açılmıştır:, İki dünyada da duası makuldür onun.

* Onun eşidi ne gelmiştir, ne gelecek; bunun için cömertlikle Son Peygamber olmuştur, O.

* Bir usta sanatın birinde en ileriye giderse ona, bu sanat, seninle tamamlandı, bitti demez misin sen?

* Mühürleri kaldırmada, kilitleri açmada sonsun, sonuncusun sen; can bağışlayanlar dünyasında bir Hâtem'sin sen.

* Hasılı Muhammed'in buyrukları, açıklık içindeki açıklık dünyasında güller açmıştır.

* Onun canına da yüzbinlerce aferin, kutlu gelişine de, evlâdının çağına da.

* Onun bahtlı, devletli halifesinin oğulları, onun can unsurundan, gönül unsurundan doğmuşlardır.

* İster Bağdatlı olsunlar, ister Heratlı, ister Reyli; suyla toprak mizacına karılmaksızın onun soyudur onlar.

* Gül fidanı, nerede biterse bitsin, gül fidanıdır; şarap küpü, nerede coşarsa coşsun, nerede köpürürse köpürsün, şaraptır o küpteki.

* Güneş, batıdan baş gösterse de güneşin ta kendisidir; başka birşey değil.

180. * Ey işleri onaran, örtücülüğünle ört, şu solukta kör et o ayıp arayanları, gösterme onlara o güneşi.

Hak, huyları kötü yarasanın gözünü, eşi - örneği olmayan güneşe karşı kapatmışım, demiştir.

* Bakışı eksik, görüşü kıt yarasanın gözleri, o güneşin yıldızlarını da göremez.

*
**

(Ş E R H)

128. beyitten sonraki hikâye. Rahmetli Furûzan-fer, bu hikâyenin, Senâî'nin, "Hadika" sında' ki "Kuyruğu şehre, başı köye yönelmiş kuşun kuyruğu, başından daha iyidir, daha yeğdir" meâlindeki beytinin mazmûnundan alınmış olmasını bildirmektedir (Maâhiz; s. 197). Gerçekten de bu bölümün başında, 129-133. beyitlerde geçen bu hikâye, tamâmiyle bu beytin mazmûnuna uymaktadır. Ancak bu beyitler, Hz. Peygamber'in (S. M) "Köylerde oturma; çünkü köylerde oturan, mezarlarda oturana benzer" meâlindeki hadisini de hatırlatmaktadır (Câmi'; II, s. 190). Mevlânâ, III. cildin başlarında da, köylünün, şehirliyi köye çağırması hikâyesinde bu hadise işâret etmiştir (831. b. in ş. e bk.). Bu beyitler, Mevlânâ'nın içtimâî görüşünü de belirtmektedir.

134. Kuş kanadıyla uçar; insanın kanadıysa himmettir. "Gerçekten de yüce Allah, yüce işleri sever, şerefli işleri sever; aşağılık işleri sevmez" meâlindeki hadise işâret edilmektedir (Câmi'; I, s. 63). Gerçekten de insan, himmetiyle yücelir, gayretiyle yükselir. Türkçemizde "Dede himmet, oğul hizmet" atasözü de bu meâldedir. Bu beyitten sonraki beyitlerde, insanın hayır da, şer de yapabile-

ceği, fakat, hakkındaki hükmün, himmetine, gayretine göre verilmesi lüzûmunu bildirmektedir.

138-139. İnsan - Biz onun kadrini yücelttik. XVII. sûrenin (Esrâ) 70. âyetinde, Âdemoğullarının kadrinin yüceltildiği, onların, karada, denizde hayvanlara, gemilere yüklenildiği, temiz şeylerden rızıklandırıldıkları ve yaratıkların, çoklarına üstün edildikleri bildirilmektedir. 139. beyitte bu âyetten lâfzî iktibas vardır.

140. Güzellik - Akıl, söz ve heves. XXXIII. sûrenin 72. âyet-i kerimesinde, emânetin, göklere, yeryüzüne, dağlara arzedildiği, fakat onların, o emâneti yüklenmekten çekindikleri, korktukları, insana yükletildiği, insanınsa çok zâlim ve câhil olduğu bildirilir. Beyitte bu âyete işâret ediliyor. Emânet, Tanrı buyruklarına uymak, emânete ve ahde vefâ etmek, akıl ve söz olarak, kabûl edilmiştir. İnsanın zâlim ve câhil oluşu, bu emâneti yüklenmeden önceki haline, maddî varlığına, yahut, yüklendikten sonra, ona riâyet etmediğinden hüsrâna düştüğüne işârettir (Müfredât; s. 25-26).

142. Hamam - Resim. IV.c. in 800. b. in ş. e bk.

150-160. Bundan önceki beyitlerde, cansıza, resme, ne kadar güzel olursa olsun, kapılmanın mümkün olmadığı, çirkin, yahut ihtiyar bile olsa, insanın, canlı bir insana gönül verebileceği anlatılıp insanı çeken şeyin can, akıl, duygu olduğu söylendikten sonra bu beyitlerde, canın da, anlayışla belirdiği, kimin irfânı fazlaysa, onun, Tanrı'ya daha

yakın bulunacağı anlatılmaktadır ki "İnsanlar iki bölüktür; bilen, öğrenen; bu iki bölükten olmayanda hayır yok" hadîsine de işâret edilmektedir (Câmi'; II, s. 175). Ancak bu anlayışın, bu bilginin, insana benlik veren, insana yük olan bilgi olmadığını da söyleyelim. 153. beyitten itibaren, meleklerin, tümden akıl ve can oldukları, o yüzden Âdem'deki kutluluğu görüp, anlayıp baş eğdikleri, İblîs'inse o candan mahrum olduğu, kırılmış, bedenden kopmuş bir el gibi kalakaldığı bildiriliyor (III. c. in 821. b. in ş. e de bk.). 158. beyitte, bir başka sırrın da bulunduğunu bildirdikten sonra, fakat nerede duyacak kulak demeleri, Tanrı daha iyi bilir ya; XV. sûrede (Hıcr) İblis'in, "Ben de insanların hepsini azdıracağım; ancak içlerinden ihlâsa mazhar olanlar müstesnâ" (âyet. 40) demesine işâret olsa gerek ki buna göre İblis'in de bir vazîfesi var: Tanrı'nın ihlâs ihsân ettiği kullarını bilmek, bildirmek.

161. IV. c. in 2691. b. in ş. e bk.

163. "Ağızlarını mühürleriz." XXXVI. sûrenin (Yâ Sin) 65. âyetinin meâli şudur: "O gün (Kıyâmet günü) ağızlarını mühürleriz ve ne kazandılarsa elleri söyler bize ve tanıklık eder ayakları." Âyetin baş tarafı aynen alınmıştır.

164 - 182. Peygamberlerin sonuncusu. XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 40. âyet-i kerimesinde, meâlen, "Muhammed, sizden birisinin babası değildir; fakat Allâh'ın rasûlüdür ve peygamberlerin sonuncusu ve Allah, herşeyi bilendir" denmektedir. Bu âyet-i kerîmede "peygamberlerin sonuncusu", "Hâtem' en-nebiyyîn" diye geçer; bu terkip "Hatim'ün-Nebiyyîn" tarzında da okunmuştur. Hâtem, yüzük taşı ve yüzük anlamına gelir; yüzük, taşla tamamlanır. Hâtim okunursa, birşeyi sona erdiren, sonuncu anlamındadır. İslâm bilginlerinin hemen hepsi, "Nebî" yi haber getiren, peygamber olarak mânâlandırmışlardır; ancak "Rasûl" e, şerîat sahibi peygamber demişlerdir. Bu bakımdan "Nebî" sözünde umûmî, Rasûl'de husûsî bir anlam vardır; yâni her Rasûl, Nebî'dir; fakat her Nebî, Rasûl değildir. Âyetteki "Hâtem'en-Nebiyyîn" sözüne, anlam bakımından, şerîat sâhibi olsun, olmasın, bütün peygamberler dâhildir. Hz. Peygamber'in adları arasında "Hâtim" adının bulunduğuna dâir hadisler vardır; adları arasındaki "Âkıb" adı, "O'ndan sonra peygamber yoktur" tarzında mânâlandırılmıştır (Buhârî, Müstedrek'üs - Sahîhayn ve Kenz'ül - Ummâl'den naklen Fadâil'ül - Hamse; I, s. 13 - 14). "Benden önceki peygamberlerle ben, şuna benzeriz; bir adam, bir ev yapar; evini güzel, iyi bir tarzda kurar; fakat bir yanında bir kerpiç noksandır. Halk gelip geçtikçe bunu görüp şaşarlar; ne diye bu kerpici koymamış derler. İşte o kerpiç benim ve ben, peygamberlerin sonuncusuyum" ve "Ümmetimde yalancılar, deccâller yirmi yedi tanedir; bunların dördü kadındır; ben peygamberlerin sonuncusuyum; benden sonra peygamber yoktur" hadisleriyse, bunu iyice açıklayan hadislerdir (Aynı; Buharî; Müslim ve Müsned'den naklen; s. 49 - 50). Gerçekten de Hz. Muhammed'den (S.M) sonra peygamberlik dâvâsına kalkışanlar, yeni bir din kurmaya uğraşanlar, bu işi, ya menfaat, ya cinnet yüzünden yapmışlar, yahut da İslâm birliğini

bozmaya, bölmeye uğraşan düşmanlara âlet olmuşlardır (bk. A. Gölpınarlı: 100 Soruda Türkiye'de Memzepler ve Tarikatler; İst. Gerçek Yayınevi - 1969, s. 109 - 180).

166. beyitte, "Şüpe yok ki biz, sana apaçık bir fetih vermişizdir" meâlindeki âyetle başlayan XLVIII. sûrenin (Feth), meâlini verdiğimiz âyetinden lâfzî iktibas vardır.

167 - 168. beyitlerde Hz. Peygamber'in (S. M), kıyâmet günü, inananlardan suçlulara şefâat edeceği bildirilmektedir. Hz. Peygamber (S. M), "Ben Allâh'ın sevgilisiyim, fakat övünmem; kıyâmet günü Livâ'ül - Hamd benim elimde olacak, fakat övünmem; kıyâmet günü ilk şefâat edenim ve ilk şefâati kabûl edilenim, fakat övünmem; cennet kapısının halkasını ilk çalacak kişiyim, Allah o kapıyı bana açtıracak, ben, inananların yoksullarıyla gireceğim, fakat övünmem; ben, benden önce gelenlerle benden sonra gelenlerin en ulusuyum, en yücesiyim; fakat sevinmem" buyurmuştur (Tirmizî'den naklen Fadâil'ül - Hamse; I, s. 42 - 43). "Ben kıyâmet günü, Âdem oğullarının efendisiyim; fakat övünmem; Livâ'ül - Hamd benim elimde olacak, fakat övünmem; Âdem de dâhil, o gün, hiç bir peygamber yoktur ki bayrağımın altında olmasın; ilk şefâat edecek ve ilk şefâati kabul edilecek kişiyim; fakat övünmem" (Câmi'; I, s. 90), "Şefâatim, ümmetimin büyük suçlar işleyenlerinedir" hadisleri de meşhurdur (Aynı, II, s. 33). Şefâat hakkındaki hadisler yazmaya kalksak sahîfeler dolar. Hz. Peygamber'in (S. M) bu dünyâdaki şefâati, bütün insanları inanç ışığıyla aydınlatması, o dünyâdaki şefâatiyse, inanan, fakat nefsine uyup suç işleyenleri Tanrı'ya bağışlatmasıdır.

169. İkinci mısra' hadistir (Ahâdis-i Mesnevî; s. 60).

175 - 182. Bu beyitlerde Mevlânâ, "Âl-i Muhammed" i övmektedir. Âl-i Muhammed, soyu, Hz. Peygamber'in atası Abdülmuttalib'e ulaşanlardır. 176. beyitte, "devletli halifesinin oğulları' ndan maksadı, Hz. Ali'nin, İmâm Hasan ve İmâm Huseyn'in evlâdı ve soylarıdır. Şefâatten sonraki bu beyitler, "Şefâatim, ümmetimin Ehlibeytimi sevenlerinedir" hadisini de hatırlatır (Câmi'; II, s. 33). 177. beyitte, "İster Bağdad'lı olsunlar, ister Herat'lı, ister Rey'li; suyla toprak mizacına karılmaksızın O'nun soyudur onlar" sözleriyle, V. ciltte belirttiğimiz gibi artık târihe karışmış olan Abbasoğulları halîfelerini hatırlattığı gibi "Her temiz olan, çekinen kişi, Muhammed'in soyudur" (Aynı; I, s. 3) ve "Allâhım, benden sonra gelen ve hadîslerimi rivâyet eden, sünnetimi yerine getiren, insanlara belleten halîfelerime sen merhamet et" hadislerine de işâret edilerek "Âl-i Muhammed" hakkında bir de tâmîm yapılmaktadır (Aynı; II, s. 51). İmâm Muhammed'ül - Bakır (114 H. 733 M.), Ashâptan Câbir'e, "Yâ Câbir" buyurmuşlardır, "Andolsun Allâh'a, O'na ancak emirlerine uymakla yaklaşılır; başka birşeyle ateşten kurtulmaya imkân yoktur; kim Allâh'a itâat ederse, odur bizim dostumuz; kim Allâh'a isyan ederse, odur düşmanımız ve bizim dostluğumuza ancak Tanrı'ya itâatla nâil olunur"

F. 3

buyurmuştur. İmân Rızâ da (203 H. 818 M.) Nûh Peygamber'in (A. M)' oğlunun isyanını anlattıktan sonra, "Bizden olup da Allâh'a itâat etmeyen, bizden değildir; ama sen, Allâh'a itâat edersen, biz, Ehlibeyttensin" buyurmuşlardır (Sefîne; II, s. 98).

***

M E T İ N

İman tadını tattırmayan, gerçekliğin arıklığına delil olan, yüzbinlerce ahmağın yolunu kesen pörsümüş, çürümüş gayretleri kınayış. Hani koyunlar bir ahlaksızın yolunu keserlerdi de geçemezdi; çobana, koyunların acaba ısırırlar mı beni diye sorardı; çoban da, erkeksen derdi; sende erlik varsa hepsi de feda olsun sana; ama değilsen her biri, bir ejderha kesilir sana. Bir başka ahlaksız da koyunları görünce hemen geri dönerdi yoldan; çobana birşey de soramazdı; sorarsam derdi, koyunlar başıma üşüşür, ısırırlar beni.

* Ey Hak ışığı Husâmeddin, gel; ey can cilâsı, doğru yolu buluş padişahı.

* Mesnevî'yi yaygın bir otlak haline getir; onun bedene benzeyen örneklerine can ver.

* Can ver de bütün harfleri, tümden akıl olsun, can kesilsin; ölümsüz can ülkesine doğru uçsun - gitsin.

*Zâti onlar, senin çalışmanla canlar âleminden geldiler de harf tuzağına yüz tuttular; o tuzakta mahpus kaldılar.

* Dünyada ömrün, Hızır gibi cana can katsın; düşkünlerin elini tut, ölümsüz ol; yaşadıkça yaşa.

Hızır'la İlyas gibi dünyalar durdukça dur da, yeryüzü, lûtfunla göğe dönsün.

Kem gözlülerin nazarı olmasaydı, lûtfunun yüzde birinin birazcığını söylerdim.

190. Ama soluğu zehirli kem gözden can üzecek ne yaralar yemişim ben.

Onun için senin halini, ancak başkalarının hallerini anlatarak remiz yollu anlatıyorum.

Bu bahane de, gönlün düzeni; hattâ bu yüzden gönlün ayakları balçığa takılıp kalmıştır.

Yüzlerce gönül, yüzlerce can, sanat sahibine âşık olmuştur da kem göz, yahut kötü kulak engel olmuştur onlara.

* Bunlardan bir, Ebû - Tâlib'di; Peygamber'in amcası hani.. Arapların kınayışı, pek korkunç görünürdü ona.

* Araplar, kendi çocuğuna uydu da güvenilir dinden döndü derlerse derdi.

* Peygamber, amca dedi ona, inandığını söyle de senin hakkında Tanrı'ya şefâatçi olayım.

* Ebû - Tâlib, iyi ama dedi, duyulur; iki kişi arasında geçen gizli şey, her yana yayılır.

* Şu Arapların diline düşerim; onların katında hor olurum bu yüzden.

* Ama Tanrı, ezelden lûtfetmiş olsaydı ona, Hakk'ın çekişine karşı bu kötü gönüllülük olur muydu hiç?

200. * Ey yardım isteyenlere yardım eden, meded.. meded şu iki boynuzlu, iki yönlü pis dileklerden.

Ben, gönlün afsunundan, gönlün düzeninden öylesine mat oldum ki feryattan da kaldım.

Ben kim oluyorum? Gökyüzü bile yüzlerce şatafatıyla bu pusuya tutuldu da dileğe düşmesi yüzünden feryat etti.

Ay işleri onaran kerem sahibi Tanrı dedi, sen bu iki yönlü dilekten aman ver bana.

Ey kerem sahibi, doğru yolun bir taraflı çekişi, iki yol arasında işkillenip kalmaktan iyidir.

Bu iki yoldan da maksat sensin ama bu ikilik, can çekişmektir.

Bu iki yoldan da sana varmaktır, sana ulaşmaktır maksat; ama savaş da zevk meclisine benzemez.

* Kur'an'daki "Göklerle yeryüzü, dağlar, korktular da emaneti yüklenmekten çekindiler" âyetini duy da bunun anlatılışını Tanrı'dan işit.

Bu ikilikte kalış, bu mu iyi bana, o mu deyiş, gönül de bir savaştır sanki.

İkilikte, işkilde kalış halinde, korkuyla iyilik ümidi, bütün çetinliğiyle birbirine saldırır.

***

(Ş E R H)

183 - 188. Bu beyitlerde Mevlânâ, "Mesnevî"-nin yazılmasına sebep olan Çelebi Husameddîn'e hitap etmektedir; âlem, nasıl feyizli yağmurlarla yeşerir, otlar bitirir, bu otları, canlılar yerler, canlılarda can, kan duygu, hareket peydahlanırsa, nasıl o otları, o canlıları yiyen insanlarda can ve akıl - fikir, söz ve anlam olursa, sen de ey Hak ışığı, can cilâsı Husâmeddin diyor, "Mesnevî" yi bir can âlemi haline getir de bütün harfleri tümden akıl olsun, can kesilsin, ölümsüz can ülkesine doğru uçup gitsin. Aynı zamanda "Mevnevî" nin Çelebi Husâmeddîn'in gayretiyle ibdâ' edildiğini belirten bu beyitlerden 187 - 188. beyitlerde Hızır ve İlyas'tan ölümsüzlükten, dünyalar durdukça durmaktan bahsedilmektedir (Hızır için I. c. in 223 - 237. b. lerinin ş. e bk.). İlyas, Kur'ân-ı Kerîm'in VI. sûresinin (En'âm) 85. âyet-i kerîmesinde, Zekeriyya, Yahyâ ve Îsâ Peygamberler'le anılır, hepsinin de sâlihlerden olduğu bildirilir. İbni Mes'ûd'dan gelen bir rivâyete göre İlyas, Nûh Peygamber'in (A. M) ceddi İdris Peygamber'dir (Mecma'ul - Beyan; c. IV, s. 328 - 330). Bâzılarına göreyse, İsrâiloğulları peygamberlerinden ve Hârun Peygamber'in soyundan gelen bir peygamberdir (Aynı; c. VIII. s. 457). XIX. sûrenin (Meryem) 57 - 58. âyet-i kerîmelerinde İdris

Peygamber'in gerçek ve peygamber olduğu, yüce mekâna ağdırıldığı bildirilmektedir. İdris, Nûh Peygamber'in babasının atasıdır; Ahdı-ı Atıyk'te adı, Uhnuh olarak geçer. Kitaplarla fazla uğraştığından İdrîs diye anılmıştır. İlk olarak kalemle yazı yazan, terziliği icâd eden, riyâziye ve astronomi bilgilerini meydana getiren bu peygamber'dir. Kıyâmete kadar diri olarak dördüncü, bir rivayette altıncı kat göktedir. Bir rivâyete göreyse dördüncü kat gökle beşinci kat gök arasında rûhu kabzedilmiştir. Ağdırıldığı yüce mekânı, derecesinin, peygamberlikle yücetildiği tarzında tefsir edenler de olmuştur (Mecma'; c. VI, s. 519). Halk rivâyetine göre İlyas, denizde, Hızır, karada bir felâkete uğrayanlara yardım eder. Îsâ ve İdris Peygamber'in gökte, Hızır'la İlyâs'ın yerde diri oldukları da söylenir. Hızır ve İlyas, her kurban bayramı arafesinde Arafât Dağında buluşurlar (Sefinet'ül - Bihâr; I, s. 27 - 28). Bir halk rivâyetine göreyse İlyas'la Hızır, Hıdırellez (Hızır - İlyas) günü, yâni Mayıs ayının altıncı ve Kasım günlerinin, yâni kışın bitip Hızır günlerinin, yazın başladığı gün, güneş doğmadan, bir gül fidanının dibinde buluşurlar; sonra bir yıl, bir daha birbirlerini görmezler. Eskiden, Hıdırellezin gireceği günden bir gün önce, akşamleyin, çocukların kollarına bir sarı kurdele, bahçedeki gül dalına da bir kırmızı kurdele bağlanır, Hıdırellez günü, gün doğmadan, gül fidanındaki kırmızı kurdele çözülüp çocuğun koluna, çocuğun kolundaki sarı kurdele de gül fidanına bağlanır, bu iş yapılırken de, "Gülün kızıllığı çocuğuma, çocuğumun sarılığı güle gitsin" denir, bunun sonunda da çocuğa sıhhat geleceği, o

yılı sıhhatli geçireceği inancı güdülürdü. Gene Hıdırellez sabahı, bilhassa kızlar, birer çiçek, yaprak koparırlar, mâni bilen bir kadının önündeki sepete atarlar, sepetin üstü örtülür, mânici kadın bir mâni okur, sepetten bir çiçek, yahut yaprak çıkarır, okuduğu mâni, o çıkan çiçeği, yahut yaprağı koparıp sepete koyan kızın tâlihine çıkmış sayılırdı.

194 - 199. Ebû - Tâlib. Hz. Peygamber'in (S. M) amcaları ve Hz. Alî'nin babalarıdır. Hz. Peygamber'in (S. M) büyük babaları Abdülmuttalib'in kardeşi Esed'in kızı Fâtıma, Ebû - Tâlib'in zevcesi ve Hz. Alî'nin anasıdır ki Hz. Peygamber'e îmân edenlerin onbirincisidir. Rasûl-i Ekrem (S. M), Fâtıma'yı ana makamında tutardı. Vefâtında pek müteessir oldu; kendi gömleklerini gönderip kefen olarak ona sarmalarını buyurdu. Sahâbeden Zeyd oğlu Üsâme'yi, Ebû - Eyyûb'ül - Ensârî'yi, Amr adlı Zenci köleyi gönderip kabrini kazdırdı. Cesedini kabre kendileri indirdiler, yerleştirdikten sonra, "Yâ Fâtıma, Rabbinin sana vaadettiğini buldun mu" buyurdular. "Ebû - Tâlib'den sonra dünyâda bana, Fâtıma'dan daha fazla iyilikte bulunan yoktur" derlerdi. Dedeleri Abdülmuttalib, vefâtından önce Hz. Muhammed'i korumayı Ebû - Tâlib'e vasiyyet etmiş, bu hususta ondan söz almıştı. Mekke'de, Abdülmuttalib'in ve oğullarının, daha doğrusu Hâşimoğullarının mahallesine, "Abdülmuttalib mahallesi" denirdi. Abdülmuttalib'in vefâtından sonra bu mahalle, "Ebû-Tâlib" mahallesi" diye anılmaya başladı. Ebu - Tâlib'in, herşeye rağmen Hz. Muhammed'i (S. M) koruması ve koruyacağını da açıkça söylemesi üzerine müşrikler, bu mahalle halkına birşey satmamaya, onlardan birşey almamaya, onlardan kız alıp onlara kız vermemeye, hattâ suyu bile onlardan esirgemeye, onlarla hiç bir sûretle görüşmemeye karar verdiler; bu ehdi bir kâğıda yazdılar, götürüp Kâ'be dıvarına astılar. Bu kâğıdı kırk kişi mühürlemişti; yalnız Adiyy oğlu Mut'ım, bu zulümdür demiş, mühürlememişti. Müslümanların çoğu Habeş ülkesine göçmüştü, Mekke'de kalanları da, hep bir arada bulunmak için bu mahalleye yerleşmişlerdi. Bu karardan sonra, Müslümanlar susuz kalmışlardı. Çocukların feryatları, müşriklerin bile yüreklerini sızlatıyordu. Bu münâsebetle Ebû - Tâlib, bir kasîde inşad etmişti; diyordu ki:

"Benden haber verin Luveyy boyuna, o boydan gelen Kâ'b soyuna:

Bilmez misiniz ki Muhammed'i, geçmiş kitaplarda adı, Mûsâ gibi geçen bir peygamber olarak bulduk?

Bilmez misiniz ki halk, O'nu sevmektedir; Allâh'ın da sevgilisidir o ve Allâh'ın seçip sevdiği kişiye bir zarar gelmez.

Yazıp çizdiğiniz kâğıt, deve köşeklerinin, analarının ardından kötü - kötü seslendikleri gibi sesleniyor.

İş işten geçmeden kendinize gelin, sel, dağdan akıp basmadan, suçluyla suçsuzu birbirine katmadan

Sevgi bağlarını çözüp atmak husûsunda azgınlığın buyruğuna uymayın.

Çetin bir savaşı göze almayın; savaşın tadına bakmayın; savaş çetindir göze alana, pek acıdır tadana.

Andolsun bu evin (Kâ'be'nin) Allâh'ına; zaman, bütün zahmetleriyle bize yönelse, en ağır felâketler yüz gösterse biz, gene Muhammed'i size teslîm etmeyiz.

Başlarınızın, kollarınızın Hind kılıçlarıyla yerlere serileceği gün yakındır, bizim de başlarımızın, kollarımızın kesileceği gün yakın.

. . . .

Müslümanların Ebû - Tâlib mahallesinde kalışları, üç seneye yaklaşmıştı. Hz. Rasûl-i Ekrem (S. M), bir gün amıcaları Ebû - Tâlib'e, müşriklerin yazdıkları kâğıdın güveler tarafından yendiğini, Allâh'ın adından başka birşey kalmadığını bildirdi. Ebû - Tâlib de gidip bunu Ebû - Cehl'e haber verdi. Müşrikler gidip baktılar, gördüler ki kâğıt delik - deşik olmuş; yazı nâmına yalnız Allâh'ın adı kalmış. Bunun üzerine muhasarayı, Ebû - Cehl'in ısrârına rağmen kaldırdılar.

Ebû - Tâlib, Hz. Peygamber'in (S. M) dâvete başladıklarının onuncu yılının Ramazan ayında ve muhasaranın kaldırılmasından iki ay sonra vefât etti. O'nun, bir kısmını yazdığımız şiirleri ve diğer şiirleri, Hz. Muhammed'i, canını feda edercesine koruması, O'nu evlendirirken okuduğu hutbe, muhasara sırasında, bâzı gecelerde, bir hücûma uğraması korkusuyla Hz. Muhammed'in yatağında, oğlu Ali'yi yatırması, vefâtında, Hz. Peygamber'in (S. M) onu yıkaması, defnetmesi, bilhâssa Esed kızı Fâtıma'nın, vefâtına kadar onun nikâhı altında ve evinde kalması, îmânına şüphe götürmez delillerdir. İmâm Hasan soyundan Abd'ül - Azîm, sekizinci İmâm Aliyy'ür - Rızâ'ya, Ebû - Tâlib'in îmânını sormuş, İmâm, O'nun mü'min olduğunu bildirmiştir. Altıncı İmâm Ca'fer'üs - Sâdık, Ashâb-ı Kehf, îmanlarını sakladılar; Allah onlara iki kat ecir verdi; Ebû - Tâlib de onlar gibidir, buyurmuştur. İbn Abbâs, Ebû - Tâlib'in vefât ederken şehâdet getirerek îmânını izhâr ettiğini, babasından rivâyet etmiştir (Bıhâr'ül - Envâr, El - Gadîr v.s.).

Kur'ân-ı Kerîm'in XXVIII. sûresinin (Kasas), "Şüphe yok ki, sen, sevdiğini doğru yola sevkedemezsin; fakat Allah, dilediğini doğru yola sevkeder ve O'dur hidâyete erecekleri daha iyi bilen" meâlindeki 56. âyetinin, Ebû - Tâlib hakkında indiğini söyleyenler, yanılmışlardır. Bu âyet Abdimenâf oğlu Hars hakkında ve Medîne'de nâzil olmuştur; Ebû - Tâlib'se Mekke'de vefât etmiştir (Mecma'ul - Beyan; VII, s. 259 - 260; Sefînet'ül - Bıhâr; II, s, 87 - 90).

Ebû - Tâlib'in, cehennemde, ateşten iki ayakkabı giydirilmek sûretiyle beyninin kaynayacağı, bu sûretle azâba uğrayacağı ve bu azâbın, cehennem ehline en hafif azap olduğu hakkında da bir hadis rivâyet edilmiştir; fakat bu hadisin râvileri, hadis ehlince inanılır kişiler değillerdir (bk. El - Gadîr; VIII, 2. basım; Tehran - 1372 H. s. 3 - 9). Hz. Peygamber'in, Ebû - Tâlib'e, vefât edeceği anda îman teklif ettiği, O'nun kabûl etmediği, vefatından sonra Hz. Peygamber'in, O'nun için istiğfâr ettiği, bu-

nun üzerine Peygamber'e, IX. sûrenin (Berâe, Tevbe), "Peygamber'e ve inananlara, yakınları bile olsa, müşrikler hakkında istiğfar etmemelerine, onlar için yarlıganma dilememelerine" dâir 113. âyetinin indiği de rivâyetler arasındadır; halbuki bu âyet, Ebû - Tâlib'in vefâtından sonra Medîne'de nâzil olmuştur (Aynı; s. 10 - 22).

Bütün bunlardan sonra, Mevlânâ'nın bu beyitlerde Ebû - Tâlib'in, Arapların kınamasından çekinmesi yüzünden îmânını izhâr etmediğini bildirmesi, ancak bu söylentileri aksettirmekten ibârettir; yoksa Mevlânâ, yalnız Ebû - Tâlib'in değil, IV. ciltte, Hz. Peygamber'in sütninesi Halîme'nin Hz. Muhammed'i kaybedişi hikâyesinde Abdülmuttalib'in de îmânına inanır ve Hz. Muhammed'in (S. M) bütün atalarının, din ve dünyâ saâdetine nâil olduklarına mü'mindir.

197. İkinci mısra' arapçadır ve atasözüdür. Türkçedeki "Otuz iki dişten çıkan, otuz iki orduya yayılır" atasözünü hatırlatır.

207. "Göklerle yeryüzü..." I. c. in 1393. b. inin ş. e bk. Beyitte lâfzi iktibas vardır.

***

M E T İ N

Dilekle bir yolu seçmekten, bu seçişin sebeplerini sınamaktan Tanrı'ya yakarış, sığınış. Göklerle yerler de dileğe düşmekten, dileğe düşme sebeplerinden ürktüler, korktular. İnsana gelince: O, yaratılışından dilek dilemeye, dilek sebeplerini elde etmeye düşkündür; Nitekim insan hasta olsa dileğinin azaldığını görür de dileğe sebep olan iyiliği diler; böylece de dileklerinin çoğalmasını ister. Mevki' elde etmeyi, böylece de dileklerinin çoğalmasını diler. Geçmiş dinlere uyanlarda da Tanrı kahrının inmesine sebep dileklerle dilek sebeplerinin çoğalmasıydı; Firavun'u hiç kimse yoksul görmedi.

210. Ey yüceler yücesi, bendeki bu alçalıp çekiliş, bu yükselip, kaplayış, senden geldi bana; yoksa bu deniz durgundu.

Bu ikiliğe düşmeyi de oradan, sen verdin bana; kereminle sen kurtar şu ikilikten beni.

Ey feryada yetişen, bana belâlar veriyorsun; âh; senin belân, erkekleri kadına döndürür.

Yarabbi, etme; niceye bir sürecek bu belâya uğrayış? Gidilecek bir yol ver bana; iki yollu etme beni.

Sırtı yaralı arık bir deveyim; hamuda benzeyen dileğimden sırtım yaralı.

Sırtımdaki mahfe, kimi ağır geliyor, bu yana sürüyor beni; kimi o yana yanlıyor, o yana sürüyor beni.

Bu düzgün olmayan yönü sen yık benden de iyi kişilerin bağını göreyim, bahçesini seyredeyim.

* Uyanık olarak değil, Ashâb-ı kehf gibi uykuda, cömertlik bağında yayılayım.

* Sağıma, soluma yatıp uyuyayım, top gibi dileksiz olarak yuvarlanıp gideyim.

* Ey din Rabbi, sağıma da dönersem sen döndür beni, soluma da dönersem sen döndür.

220. * Havadaki zerreler gibi yüzbinlerce yıl, dileğim, kaydım yoktu.

* O çağı, o hali unutsam bile uykuda kendimden geçmem, o çağdan bir armağan bana.

* Uykuda şu dört unsur çarmıhından kurtulurum; şu daracık yerden can yaylasına sıçrarım.

* Ey herkesin kendisine muhtaç olduğu ihtiyaçsız Tanrı, o geçmiş günlerin sütünü, uyku dadısından tatmayayım.

* Bütün âlem, kendi varlığından, kendi dileğinden, sarhoşluk âlemine kaçıyor.

* Bir soluk olsun akıllılıktan kurtulmak için şarap içme ayıbına düşüyor, çalgıya atıyor kendini.

* Herkes bilmiş ki bu varlık, bir tuzak; dilekle düşünüş, dilekle anış cehennemdir.

Ey doğru yolu bulan, herkes, ya esriyerek, ya bir işe koyularak varlığından, kendinden geçiş âlemine kaçıyor.

Sonra nefsi gene tutar, yokluktan çekersin; çünkü aklı başında değilken buyruğa uymaz.

* Ne cin, zaman kaydından çıkıp kurtulabilir, ne insan*.

230. * Yüce göklerin boşluklarından geçip yücelmek, ancak doğru yolu bulma gücüyle olur.

* Doğru yol da, Tanrı'dan çekinen kişinin canını, gökyüzüne çıkmak isteyen şeytanlara atılan taşlardan korunma gücüyle bulunur.

* Hiç kimseye, yok olmadıkça ululuk tapısına yol yoktur.

* Göklere ağmak nedir? Şu yokluk.. Âşıklara mezhep de yokluktur, din de.

Aşk yolunda postekiyle çarık, yalvarış bakımından Eyâz'a mihrap oldu.

Padişahın sevgilisiydi; iç yüzü de temizdi, güzeldi, dış yüzü de.

Kibirsizdi, gösteriş yapmazdı, kin gütmezdi, böyle bir hale gelmişti; yüzü, padişahın güzelliğine bir ayna kesilmişti.

Kendi varlığından uzaklaşmıştı da bu yüzden işinin sonu da övülecek bir hale gelmişti.

Hattâ ululanırım diye korkuya düşüp çekinmekten de ileriye gitmişti; Eyaz'ın ayak diremesi, bundan da daha güçlüydü.

O, tertemiz bir hale gelmişti; ululanmanın da boynunu vurmuştu, nefsin de.

---

* Bu ve bundan sonraki iki beyit arapçadır.

240. İş böyleydi ama, o düzenleri, ya halka edep öğretmek için yapıyordu; ya bu işte, korkudan uzak bir hikmet gözetiyordu.

Yahut da çarığını seyretmeyi şunun için seviyor, istiyordu: Varlık, yokluk yeliyle esip gelen bir bağdır.

Yokluğun üstüne kurulan o yapıyı, onları seyrederek delmek, böylece de o zevk, o yaşayış yelini elde etmek istiyordu.

Bu konağın malı, mülkü, atlısı, tez canlı kişiye zincirdir.

Buna kapılan, altın zinciri gördü de aldandı; canı bir kuyunun deliğinde kaldı, ovalara yayıldı.

Görünüşü cennet, anlam bakımındansa bir cehennem.. Zehirle dopdolu bir yılan, şekli, rengi bakımından gül yanaklı bir güzel.

* Yalım - yalım yanan cehennem, iman ehline zarar vermez ama gene de oradan geçmek, daha iyidir.

Cehennem, ona bir zarar vermez ama cennet, her halde inanana daha yeğ.

A eksikliler, şu gül yanaklıdan sakının; onunla konuşmaya başladınız mı, anlarsınız ki bir cehennemdir, o.

***

(Ş E R H)

209. Beyitten sonraki başlık. 207. beyitte, göklerle yeryüzünün, dağların, korkup emâneti yüklenmekten çekindikleri bildirilmişti ki bu beyit, XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 72. âyetinin meâlidir ve beyitte, ikinci mısra'da âyet-i kerimeden lâfzî iktibas da vardır. Emânet, bu başlıkta, dileğe düşmek, dileğe düşme sebeplerini elde etmeye çalışmak tarzında yorumlanmaktadır. Emânet, akıl - fikir ve akılla - fikirle, âleme hükmetmek olarak kabûl edilince, "Şüphe yok ki insan haris yaratılmıştır; bir şerre uğradı mı bağırır, sızlanır; bir hayır elde ederse vermez, kıskanır" hükmünce hırsa düşmesi pek tabiîdir (LXX, Maâric; 19 - 21). "Âdemoğlunun, malla dolu bir vâdisi olsa, ikincisini ister; iki vâdiye sahip olsa üçüncüsünü diler; Âdemoğlunun gözünü ancak toprak doyurur" hadîsi de bunu bildirir (Câmi'; II, s. 109). Ancak zikrettiğimiz âyetlerden sonraki, "Bu hükümden dışarıdır namaz kılanlar, öylesine ki dâima kılarlar, mallarında isteyene, mahrum olana bir hak, bir hisse vardır, cezâ gününü gerçek bilirler, rablerinin cezâsından korkarlar, o azaptan da kimse emîn olamaz. Öyle kişilerdir onlar ki ırzlarını korurlar, emânetlerine, ahıtlarına riâyet ederler, tanıklıklarında doğrudurlar..." meâlindeki 22 - 34. âyet-i kerîmelerinde bildirilen, insânî ve İs-

lâmî ahlâkı elde edenler, bu bataklığa düşmezler; çünkü onların varlıkları, kendilerinin değildir; onlar, kendileri için yaşamadıkları gibi, kendileri içinde ölmezler; onların ölümleri de Hak ve halk içindir, dirimleri de.

217 - 226. Bu beyitlerde Ashâb-ı Kehf'in hâllerini bildirmektedir (I. c. in 392. b. in ş. e bk.). 218 - 219. beyitlerde XVIII. sûrenin (Kehf) 17 - 18. âyetlerinden lâfzî iktibas var. 220 - 223. beyitlerde salt ruh âlemini hatırlamakta ve hatırlatmakta, "Uyku, ölümün kardeşidir; cennet ehliyse ölmez" meâlindeki hadîse (Câmi'; II, s. 176) dayanarak uykuyu o âleme benzetmektedir. Uykuda kendisinden geçişi, o âlemden bir armağan saymakta, uyurken dört unsur çarmıhından kurtulduğunu, can yaylasına varıp yayıldığını, o geçmiş günlerin sütünü, uyku dadısından tattığını bildirmektedir.

Çarmıh, dört mıh anlamına gelen farsça "çhâr-mîh" sözünün türkçeleşmiş şeklidir. Adam boyundan uzun, kalın bir tahta direğin, üstüne yakın yerine, adamın iki kolunun açık olunca kaplayacağı mesâfeden daha fazla bir uzunlukta başka bir direk, çakılmıştır. Düz direğin, adam boyuna uyan yerine basamak gibi bir tahta çakılmıştır. Ölüm cezalısının kolları gerilir ve elleri açılarak avuçlarından o düz tahtaya mıhlanır; ayakların üstünden de birer mıhla o basamağa benzeyen yere mıhlandıktan sonra bu ölüm âleti yere çakılır. Vücudu gerilmiş olan mahkûm bu âletin üstünde ölünceye dek öyle bırakılır. Bu cezâya, "çarmıha germek" denir.

224 - 225. beyitlerde, içkiye düşenlerin de, bir zamancık olsun kendilerinden geçmek için içki ve müzik ayıbına katlandıkları söylenmektedir. Mevlânâ, görülüyor ki içki içmeyi, insanların bir ayıbı olarak vasıflandırmaktadır; bu bakımdan O'nun "Dîvân-ı Kebir" deki şarabını, feyiz, mânevî neşe, İlâhî zevk ve cezbe olarak kabûl etmek gerektir ve bunu maddî içki kabûl edenler, ya bilgisizliklerine dayanan, yahut önceden hüküm veren kişilerdir. Müziği ayıp kabûl edişine gelince: Bu müzik, insanı şehvete sevkeden müziktir. Yoksa insanı İlâhî zevka daldıran, mânevî âleme alan müzik değildir ve Mevlânâ bu beytiyle kendi hayatiyle çelişkiye düşmemektedir. 226 - 228. beyitlerde Mevlânâ, varlığın, yâni benliğin, bencilliğin bir tuzak, bir cehennem olduğunu söylemektedir. 229 - 231. beyitler arapçadır. Bu beyitlerde LV. sûrenin (Rahmân), "Ey cin ve insan topluluğu, ölümden kurtulmak için, göklerin ve yeryüzünün bucaklarından geçip kaçmaya gücünüz yeterse geçin; fakat geçemezsiniz bir kudret olmadıkça" meâlindeki 33. âyet-i kerîmesinden ve XV. sûrenin (Hıcr) 18., XXXVII. sûrenin (Sâffât) 10., LXXII. sûrenin (Cinn) 8 - 9. âyetlerinden lâfzî iktibas vardır. Bu beyitlerde insan olsun, cin olsun, hiç bir yaratığın zaman kaydından kurtulamayacağı, bunun ancak doğru yolu bulmak gücüyle olabileceği, doğru yolun da, şeytanlara atılan taşların, bu yolun yolcusunu korumasıyla olabileceği bildirilmektedir. Göğe ağmak, haber çalmak isteyen şeytanlara atılan taşlara "şihap" denir (I. c. in 225 - 226. s. lerine bk.).

232 - 233. beyitlerde, izâfî varlıktan geçmedikçe kimsenin, ululuk tapısına yol bulamayacağı, göklere ağmanın, yokluk olduğu, âşıkların mezhebinin de, dîninin de yokluk olduğu bildirilmektedir ki bu hususta I. c. in 139. ve 2366. beyitlerinin şerhinde gereken îzâhât verilmişti. Mevlânâ bundan sonra Eyaz'a ve onun pöstekisiyle çarığını saklamasına, her gün gidip onları görmesine dönmektedir. Eyaz, Sultan Hahmûd'un hizmetine girmeden önce ayağında çarık, sırtında pösteki, yok - yoksul biriydi; O'nun sevgisini yitirirse, gene aynı hale döneceğini, hattâ belki daha da beter olacağını unutmamasını, o çarıkla pöstekiyi unutmamasına borçluydu; onları her gün görmekle eski halini hatırlıyor, efendisine edepli davranmasını, sadâkat göstermesini bu sûretle sağlıyor, elde ettiği devleti, kendisinden bilmiyor, eğreti olduğunu unutmuyordu. O, varlığın, yokluk yeliyle esip gelen bir bağlantı olduğunu anlamıştı; bu eğreti konak yerinin, yokluk üstüne kurulduğunu, malın - mülkün, adamı yokluk alanından çekip tutsaklık kuyusuna atan bir zincirden başka birşey olmadığını anlamıştı; bu yüzden de varlığa değil, yokluğa bağlanmıştı. Eyaz, Mevlânâ'ya göre, gerçeği gören bâtın erinin bir timsâli olmaktadır.

246. Îmân ehline cehennem zarar vermez. "Mü'min, ayağını Sırât'ın üstüne bastı mı, cehennem, geç ey mü'min, nûrun, yalımımı söndürüyor der." (Hadîsi Câmi'; I, s. 111) Sırat, durulacak yer değildir, geçilecek bir köprüdür. Bizim varlığımız da iki yokluk arasındaki izâfî bir varlıktır; yokluktan gelmiştir, yokluğa gidip durmaktadır. "Mü'min, zekîdir, anlayışlıdır" (Aynı; II, 171); bu bakımdan, geçilecek yerde durmaz; zâten o yer durmamaktadır (Sırat için II. c. in 81 - 82. s. lerine bk.).

Mevlânâ, bütün bunları anlattıktan sonra bu bölümün son beyti olan 248. beyitte, insanı âlemde, en fazla, şehvetin aldattığını söyleyip bunu açıklayan hikâyeye geçiyor.

*
* *

M E T İ N

Hintli bir kul, efendisinin kızına âşık olmuştu, fakat bunu gizliyordu. Kızı, bir ulu kişinin oğluna nikâhladılar. Kul, bunu duyunca hastalandı, erimeye başladı. Ne bir hekim onun derdini anlıyordu; ne o söyleyebiliyordu.

Bir zenginin Hintli bir kulu vardı; onu beslemiş, diriltmişti.

250. Bilgiyi, edepleri tümden öğretmiş, gönlüne hüner mumunu yakmıştı.

O kerem sahibi kişi, köleyi çocukluğundan beri nazla, lûtuf kucağında yetiştirmişti.

Bu zenginin, bir de gümüş bedenli, güzel huylu hoş bir kızı vardı.

Kız, evlenme çağına girince isteyenler, ağır paralar döküp saçmaya hazırlandılar.

Her yaştan, her ulu kişiden, kız istemeye soluktan soluğa görücüler gelmeye başladı.

Zengin, malın kararı olmaz, dedi. Gündüz gelir, gece şu yana, bu yana dağılıverir.

Güzelliğe de itibar edilemez; çünkü yüz, bir diken yarasıyla sararır.

Büyük birisinin oğlu olmanın da önemi yok; bu çeşit adamlar, mala - mülke aldanırda ululanırlar.

Nice ulu kişilerin oğulları vardı ki kötülükler ederler de kendi kötü işleri yüzünden babalarına bir ayıp kesilirler.

* Bir hüner sahibi, bir sanat sahibi iyidir ama ona da az tap, İblis'ten ibret al.

260. * Bilgisi vardı, fakat din aşkı yoktu onda; o yüzden Âdem'in yalnız toprağını gördü, şeklini gördü.

Ey emin kişi, bilginin inceliklerini bilirsin ama, bu yüzden gizlileri gören iki can gözün açılmaz ki.

* Can gözü açık olmayan, sarıktan sakaldan başka birşey görmez; adamın ileri, yahut geri olduğunu muarriften sorar.

Ey ârif, sen muarrife aldırış bile etmezsin; sen görüp durursun, çünkü sen doğan, parıl - parıl parlayan bir ışıksın.

İş, çekinmededir, dindedir, düzgün olmaktadır; iki dünyada da kurtuluş bunlarla olur.

Bütün halkın, bütün yakınlarının övündüğü temiz bir genci damat olarak seçti.

Kadınlar, malı, ululuğu, güzelliği yok, başına buyruk da değil, dediler.

Onlar, çekinmeye, dine uyuyorlar, dedi; o, yeryüzünde altınsız bir define.

Söz kesildi, nişan takıldı, kumaşlar gönderildi; kızın everileceği halka yayıldı.

Evdeki küçük köle de hastalandı, zayıfladı, sararıp soldu.

270. Hummaya tutulmuş bir hasta gibi eriyordu; pek az hekim, hastalığını anladı onun.

Akıl diyordu ki: Derdi gönülden; gönül gamına beden ilâcı vermenin faydası yoktur.

O kulcağız da ağzını açıp derdini söylemiyordu; gönlü yaralanıyordu ama, soluğu bile çıkmıyordu.

Adam, bir gece hanımına dedi ki: Kimse yokken halini sen bir sor.

Sen ana yerindesin ona; derdini sana açar.

Bu söz, kadının aklında kaldı; ertesi gün kölenin yanına gitti.

Yüzlerce sevgiyle, esirgeyişle, cilveyle saçlarını karıştırmaya, taramaya koyuldu.

Evlâdını seven merhametli analar gibi sonunda yumuşattı onu; o da anlatmıya başladı da dedi ki:

Senden bunu ummazdım; kızını inatçı bir yabancıya vereceğini ummazdım.

O bizim efendimizin kızı olsun, bizim de ciğerimiz yaralansın; sonra da o, başka bir yere gitsin.. Yazık değil mi?

280. Kadın bu sözlere öylesine kızdı ki onu dövmek, sonra da damdan aşağıya atmak istedi.

İçinden, Hintli bir kahpenin oğlu, kim oluyor ki efendisinin kızını istiyor, diyordu.

Sabır daha iyi, dedi, kendini tuttu.. Kocasına da şu şaşılacak şeyi dinle;

Biz onu, güvenilir bir adam sanıyorduk; Bu çalıkuşunun böyle hain olduğunu umar mıydık demedeydi.

Zenginin, kızın anasına sabret, köleyi azarlama; Ben onu azarlamadan bu ümitten vaz geçiririm; hem de öyle vaz geçiririm ki ne şiş yanar, ne kebab ham kalır demesi

Efendi, sabret, dedi karısına; sen ona söyle; kızı ondan ayırır, sana veririz de.

Böylece de bu düşünceyi gönlünden çıkaralım; hele bir seyret sen, nasıl bu işten vaz geçireceğim onu.

Sen gönlünü hoş tut; ona, şunu dosdoğru bil ki de, gerçekten de kızımız, senin eşindir.

A hoş alıcı, biz bilmiyorduk; değil mi ki öğrendik, elbette kızımıza daha lâyıksın sen.

* Ateşimiz, bizim mangalımızda kalacak; Leylâ da bizim, sen de Mecnun'umuzsun.

Böyle de de güzel hayallere, güzel düşüncelere dalsın; tatlı düşünceler, adamı semirtir.

290. Can taşıyan hayvan da semirir ama otla, yemle semirir; insanın semirmesiyse yücelikle, üstünlükle olur.

İnsan kulak yoluyla, yüceliğini duyup işitmekle gelişir; hayvan yeyip içmekle semirir.

Kadın, böyle bir büyük ayıp ortadayken dilim nasıl döner de bu çeşit sözler söylerim?

Onun hatırı için bu çeşit herzeleri nasıl yerim ben? Söyle de gebersin o şeytan huylu hain dedi.

Efendi, hayır, dedi, korkma, kandır onu; kandır da bu güzel lûtuf yüzünden şu hastalık geçsin ondan.

A güzelim, onun derdini bana bırak sen; yalnız o ince eleyip sık dokuyan bir iyileşsin hele.

Kadın, o hastaya bu sözleri söyleyince köle, öyle bir kabardı, böbürlendi ki yeryüzüne sığmaz oldu.

Gelişti, semirdi, beti - benzi kızardı, kızıl gül gibi açıldı; binlerce şükürler etti.

Kimi - kimi de a hâtunum diyordu, sakın bir düzen olmasın bu.

* Efendi, toy yapdı, Ferec'i everiyorum diye halkı okudu.

300. Gelenler de, Ferec, toyun kutlu olsun diye onu kandırıyorlardı.

Sonunda Ferec, o söze iyice kandı; hastalığı, kökünden geçti - gitti.

Ondan sonra gerdek gecesi, bir genci kadın gibi kınaladılar.

Eline, bileğine gelin gibi kına yaktılar, köleye tavuk gösterdiler, horoz verdiler.

Başını örttüler, o gürbüz gence güzelim gelin elbiseleri giydirdiler.

Yalnız kalma çağında genç hemen mumu söndürdü; Hintli köle, öyle güçlü - kuvvetli bir gençle yapayalnız kaldı.

Hintlicik bağırıp duruyordu ama tef çalanların gürültülerinden, feryadını dışarıdan kimse duymuyordu.

Tefin çalınışı el çırpış, erkeğin, kadının nâraları, kölenin feryadını bastırıyordu.

Genç, gündüz oluncaya dek o Hintliceğizi harab etti. Zavallı, köpeğin önündeki un torbasına döndü.

Sabahleyin tasla büyük bir bohça getirdiler; Ferec, damatlar gibi hamama vardı.

310. O can hastası, külhancıların peştemalı gibi sökük - yırtık, hamama gitti.

Köle hamamdan dönünce efendinin kızı, gelin gibi geldi, karşısına oturdu.

Anası da, köle gündüzün kızı sınamaya kalkmasın diye orada oturmuş, bekliyordu.

Köle bir zaman kinle, öfkeyle kıza baktı da sonra iki elinin tersiyle git, dedi;

Hiç kimse senin gibisiyle buluşmasın; kimse senin gibi kötü işli geline düşmesin.

Gündüz, yüzün kadınlar gibi taze, yumuşak; geceleyin çirkin işin eşeğinkinden de beter.

Bu dünyanın nimetleri de, sınamadan önce bunun gibi pek güzeldir; uzaktan pek hoş görünür.

Uzaktan göze su görünür; gider, yaklaşırsan serap olduğunu anlarsın.

* Kokmuş bir kocakarıdır ama, pek dalkavuktur; cilvelerle kendisini yeni gelin gibi satar.

Kendine gel de yüzündeki kırmızı boyaya kanma; onun zehirle karışık şerbetini tatmaya kalkışma.

320. * Sabret, çünkü sabır, sıkıntının anahtarıdır; sabret de Ferec gibi yüzlerce sıkıntıya düşme.

Yemi meydandadır da tuzağı gizlidir; ama önce nimet verişi, hoş görünür sana.

Bu aldanış, yalnız o Hintlide yoktur, her keste vardır; her insan, bu çeşit bir aldanışa kapılmıştır; ancak Allâh'ın koruduğu başka

* Eyvahlar olsun; Ona ulaştın mı pişman olursun da zârı - zârı ne kadar ağlarsın, bir bilsen.

Beylik, vezirlik, padişahlık adı, gerçekte ölümdür, derttir, can çekişmektir.

* Kul ol da yeryüzünde at gibi hür yürü; cenaze gibi omuzda götürmesinler seni.

* Nimete kâfir olan, herkesin kendisine hammal olmasını ister; ölüyü mezara götürür gibi onu da taşısınlar, bunu diler.

* Rüyada kimi tabuta binmiş görürsen o kişi, yüce bir mevkie ulaşır, mertebesi yücelir.

* Çünkü o tabut, halka yüktür; Bu büyükler de halka yük yüklerler.

* Yükünü başkasına yükleme, kendin yüklen; baş olmayı az iste, yoksulluk daha iyi.

* Halkın boynuna binme de ayaklarına nıkris illeti gelmesin.

330. * Sonunda bu binicilikten bezersin ama şimdi düşkünsün; bir şehre benziyorsun ama yıkık bir köysün sen.

* Varlığın, bir şehir gibi görünürken bez bu işten de, dengini yıkık yerde çözme.

* Şimdi yüzlerce bağın, bostanın varken devletten vazgeç de sonunda bunalmayasın, yıkık yere tapmayasın.

* Peygamber, Allah'tan cennet istiyorsan dedi, kimseden bir şey isteme.

* İstemedin mi, Me'vâ cennetine gireceğine, Tanrı'ya ulaşacağına ben kefilim.

Bunu duyan sahâbî, öylesine ayarı tam bir hale geldi ki, bir gün ata binmişti.

Kamçı elinden yere düştü; kendisi attan inip aldı, kimseden istemedi.

Tanrı, kimseye kötü birşey vermez; o bilir, kul istemeden de verir zâti.

Ama Tanrı emriyle istersen yerindedir o; o çeşit isteyiş, peygamberlerin yoludur.

Dost buyurdu mu, kötü kalmaz; kâfirlik bile onun uğrunda olursa iman kesilir.

340. Buyruğuyla yapılan kötülük, dünyadaki bütün iyilikleri aşar, hepsinden de üstün olur.

Kabuğu kırılan sedef, üzüntü vermesin sana; içinde yüzbinlerce inci vardır onun.

Bu sözün sonu gelmez; sen doğanlaş, dön, padişaha gel.

Değil mi ki hâlis altınsın, mâdene dön de kınanmaktan kurtul.

İnsanlar, bir şekle gönül verirler; sonunda usanırlar, pişman olurlar, vazgeçerler ondan.

* Hırsızın elinin kesilmesi, kendisine acı gelir; o acıklı, gönlünde kaynar, coşar da kadın gibi o da hırsızlıktan aldığı zevka söver, betduâ eder.

* O hüzünlere batmış kesik elin hırsızlıktan vazgeçtiğini gördün; bu eli kesilmişin betduâsını da duy, nedâmetini de gör.

* Böylece kapı, dıvar delen, adam öldüren, edepsizlik eden de, acılığa düştü, cezaya çarpıldı mı, önceki zevka söver, yaptığına nâdim olur*.

Pervane gibi töbe ederler ama, unutkanlık, gene o işe çeker onları.

Hani pervane gibi, ateşi uzaktan ışık görür de yükünü bağlar, o yana yollanır.

350. Geldi mi, kanadı yanar, kaçar; ama gene çocuklar gibi gelir, düşer, yaraya tuz eker.

Bir kere daha zanna, ümide düşer; kendini o mumun alevine atıverir.

Bir kere daha yanar da geri sıçrar; ama gönlündeki hırs, onu gene unutkanlığa düşürür, sarhoş eder.

Hintli köle Allah Allah dedi mi, işte o zaman yanmaktan kurtulur.

Ey yüzü, geceleri aydınlatan Ay gibi parlak olan, ey kendisiyle konuşana yalan söyleyen, kendisine aldananı yakan mum der.

* Ama tövbe edişi, sızlanışı, gene aklından gider; çünkü Rahmân, yalancıların düzenini arık bir hale kor*.

*
**

* Bundan önceki iki beyitle bu beyit karşılaştırmada kenara yazılmıştır.

(Ş E R H)

248. beyitten sonraki hikâye. Bu hikâyeden, kölenin aşağı görülmesi gibi bir anlam bulanlar, tamamiyle kendi ön hükümlerine uyan kişilerdir. Mevlânâ, bütün insanları bir gören, hür bilen bir insanlık eridir; O'nun böyle bir düşünceye kapılmasına imkân yoktur. Mevlânâ, bu bölümün 253 - 259. beyitlerinde, zenginliğin bir anda dağılıveren eğreti birşey olduğunu, güzelliğin geçeceğini, büyük birinin soyundan gelmenin de önemi olmadığını, bu çeşit kişlerin, malla - mülkle ululandıklarını, nice ulu kişilerin oğullarının kötülüklerde bulunduklarını, hattâ hünere, sanata bile güvenilemiyeceğini söyliyerek böyle bir düşüncesi olmadığını önceden açıklamaktadır. Hele 322 - 332. beyitlerde, beylerin, padişahların, kul sayıldığını anlatması, bunu daha da açıklar. Mevlânâ'nın anlattığı bu halk hikâyesinde, İslâmın, evlenmede şart koştuğu küfüv, yâni kocayla karının eş olmasıdır. Güzellikte, görgüde, terbiyede, yetişme muhîtinde ve tarzında, hattâ boyda posta bile kocayla karının eşit olması gerektir ve bu, geçim için en önemli şarttır. Eşler arasında bu olmazsa birinde aşağılık duygusu, öbüründe aşağı buluş kaygısı baş gösterir ve bağ çözülür - gider.

259 - 260. Âdem - İblis. I. c. in 188 - 189., 285 - 286. ve 323 - 324. s. lerine bk.

261. Muarrif. Ta'rîf eden, anlatan anlamına gelir. Törenlerde, gelen kişileri, derecelerine, mevkilerine göre vasıflarla anan ve halka tanıtan memurlara denirdi. Anadolu Selçuklularında olan bu memuriyet, İran Selçuklularından kalmadır. Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın cenâze töreninde, muarrifin, cenâze namazını kıldırması için Şeyh Sadreddîn-i Kunavî'yi, "Melik'ül - Meşâyih", yâni "Şeyhlerin pâdişahı, buyurunuz" diye çağırdığını, Ekmeleddin Talîb'in, "Muarrif, edebe riâyet ediniz; sultân-ı meşâyih-i hakıykıy Hz. Mevlânâ idi; rıhlet buyurdu" dediğini nakleder*.

941 H. de (1531) Kalkandelen'li Fakıyrî, "Ta'rîfât" risalesinde, "muarrif" i şu beyitlerle anlatır:

* (Midhat Bahârî Husâmî tercemesi; Terceme-i Risâle-i Sipeh - Sâlâr be Menâkıb-ı Hazret-i Hudâvendgâr; İst. Selanik Mat. 1331; s. 155 - 156). Eflâki, "Menâkıb'ul - Ârifîn" de Kemaleddin Emîr-i Mahfil'in, cenaze töreninde, yolun başında durup herkesi lâkaplarla andığını ve andığına duâ ettiğini, sıra Sadreddîn'e gelince, Ey muhakkıkların padişahı, âlemlerin şeyhi buyrun deyip duâ ettiğini,. Sadreddin'in, âlemde Şeyh'ül - İslâm birdi, o da gitti; bundan böyle topluluk ipi koptu, mânâ gerdanlığının incilerinin dizildiği ip de o mânâlar da gizlendi dediğini, şeyhlerin bir kısmının, bundan önce bunu niye söylemedin demesi üzerine de, sizin dükkânlarınız tamamiyle boş kalmasın sözünü söylediğini nakleder. (Tahsin Yazıcı basımı metin; Ankara: Türk Tarih Kurumu Mat. c. II, 1961; s. 594). Anlaşılıyor ki muarrife "Emîr-i Mahfil" de deniyor.

Muarifler nedir devr içre dâim
Gehî mahfil - nişîn-û gâh kaaim
Hudâ ile Rasûl'ü yâd iderler
Anı gûş ideni dil - şâd iderler
Selâtîni gehî ta'rîf iderler
Şerîf ismin anup teşrîf iderler

(İst. Üniv. K. Türkçe yaz. 3051; devrine âit ve Müezzin Nasûh b. Hasan tarafından yazılmış nüsha; 7. a).

Bu beyitlerden anlıyoruz ki Osmanoğulları devrinde muarrifler, meclislerde, belki tekkelerde, kahvelerde, tahmîd, na't v.s. okuyan, padişahı, her halde büyükleri öven ve bu suretle geçinen bir tâife haline gelmişlerdir ve artık muarrif, resmî bir devlet memurluğu değildir.

288. Leylâ - Mecnun. I. c. in 179. b. nin ş. e bk.

300. Ferec. Birinin gamını gidermek anlamına arapça bir sözdür; aynı zamanda ad olarak da konur. Hicrî 457 de (1064 - 1065) vefât eden Ahî Ferec-i Zincânî'nin de adıdır, (Nefehât terc. İst. 1289; s. 197). Mevlânâ, bu hikâyede, Hindli köleye bu adı takıvermiştir.

318. Dünya - Kocakarı. Dünyânın, kıyamette, mahşere pis, görene tiksinti verir bir kocakarı kılığında geleceğine, herkesin tiksinmesi üzerine, işte buydu övündüğünüz, uğrunra birbirinizle savaştığınız deneceğine dâir bir hadis olduğunu Şârih bildiriyor ve hadîsi yazıyor (s. 44).

320. "Sabır, genişliğin anahtarıdır, çekinmek de ebedi zenginlik." (Hadis; Künûz'ül - Hakaaık; II, s. 10).

322 - 332. Bu beyitlerde Mevlânâ, beyliğin, vezirliğin, padişahlığın, gerçekte ölüm, dert, can verme olduğunu, bunların, halkın sırtına cenaze gibi yük olduklarını pek güzel, pek coşkun ve taşkın bir sûrette söylemekte, hürlüğü övmektedir ki gerçekten de bu beyitler, O'nun ne kadar hürriyete bağlı, ne derecede izzet-i nefsine önem verir olduğunu göstermesi bakımından pek önemlidir.

332 - 333. "Hz. Rasûl-i Ekrem (S. M), Bana bir hususta söz verene karşılık ben de onun cennete gireceğine kefîl olayım buyurmuşlar; Sevbân, ben söz veriyorum deyince, İnsanlardan birşey isteme demişler, o da peki demiş ve ondan sonra hiç bir şey istememiştir."

"Sevban, ata binmiş, giderken kamçısı yere düşse, hiç kimseye şunu bana ver demez, iner, kendisi alırdı." (Her iki hadis de "Müsned" den naklen "Ahâdîs-i Mesnevî" dedir (s. 188).

Sevbân b. Bucdud. Künyesi Ebû - Abdullâh'tır. Tutsak düşmüşken Hz. Rasûl (S. M), onu satın alıp azad etmiş, dilersen kavmine git; dilersen biz Ehlibeyt'le kal buyurmuş, o da Hz. Rasûl'ün vefatına kadar dâimâ O'nunla kalmıştır. Hz. Rasûl'ün vefâtından sonra Şam'a gitmiş, 54 H. de (673) vefât etmiştir (Tenkıyh'ul - Makaal; Necef - 1349 H. Taşbas. c. I, s. 197).

339. Kâfirlik bile onun uğrunda îmân olur. Dinin yücelmesi uğruna dinsizler arasında onlardan görünüp düzenlerini İslâmı temsîl edenlere bildirmek, yahut da kâfirler tarafından, dinden dönmesi için zorlanan, onun da, hayatta kalırsa İslâma daha fazla faydası dokunacağını anlayıp dinden döndüğünü söyleyen kişi, zordan kurtulunca ödevini daha iyi yapacağı için bu hareketi, görünüşte kâfirlik olmakla beraber, Tanrı yolunda îmandır. Nitekim Ashâptan Ammâr (R. H), müşriklerin zoruyla, onların istedikleri sözleri söylemiş, Hz. Peygamber'e, Ammâr dinden döndü, diye haber verenlere Hz. Peygamber (S. M), "Nasıl olabilir ki Ammâr, başının üstünden ayaklarının altına kadar îmanla doludur" buyurmuşlar, XVI. sûrenin (Nahl), "Kalbi inançla tam kaynaşan kişi, zorla kâfirliğe dâir söz söylerse hiç bir şey gerekmiyeceğine dâir 106. âyet-i kerîmesi inmiştir. Ammâr (R. H.) bundan sonra Rasûl-i Ekrem'in huzûruna ağlaya - ağlaya gelip işi anlatmış, Hz. Rasûl (S. M), onun gözyaşlarını mübarek ellleriyle silip, Gene zorlarlarsa, ne dedirtmek isterlerse de buyurmuşlardır. Ammâr'ın babası Yâsir ve anası Sümeyye, İslâmın ilk şehitleridir (Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli, Açıklama; c. II. s. LXXVIII).

345 - 347. Bu beyitler, metin yazılırken unutulmuş, karşılaştırmada kenara yayılmıştır.

355. VIII. sûrenin (Enfâl) 17 - 18. âyet-i kerîmelerinde, Bedir gazâsında öldürülenler ve Hz. Peygamber'in, kâfirlere attıkları taşlar anlatılırken, "Onları sen atmadın, Allah attı, onları siz öldürme-

diniz Allah öldürdü, böylece de inananlara güzel bir nîmet vermeyi ve onları denemeyi diledi" buyurulduktan sonra, "İşte böyledir bu ve şüphe yok ki Allah kâfirlerin düzenini arık bir hale kor" buyurulmaktadır. Beyitte, kâfirler yerine "yalancılar" sözü alınarak 18. âyet-i kerîmeden lâfzî ıktibas yapılmıştır. Bölümün başında Mevlânâ, bu aldanışın, yalnız hikâyede anlatılan Hintli kölede değil, Tanrı'nın korumadığı herkeste olduğunu bildirerek hikâyenin mazmûnunu tâmîm etmektedir.

*
* *

M E T İ N

"Ne vakit savaş ateşini yakarlarsa Allah söndürür" âyetinin herkes hakkında oluşu

* Onlar savaş ateşini yaktılar mı, Allah onların ateşini, tümden söndürür.*.

İnsan karar verir, gönül der, durma orda.. Ama unutuverir kararını; kararında duranlardan değildir ki.

* Gerçeklik tohumunu ekmemiş olduğundan Hak, ona bu unutmayı musallat eder.

Gönül çakmağını çakmak ister ama Hak'k'ın eli, çakan kıvılcımını söndürüverir.

Bunu anlatan bir başka hikâye

360. Güvenilir bir kişi geceleyin bir ayak patırtısı işitti, mumu yakmak için çakmağını kavradı.

Hırsız da o zaman geldi, adamın karşısına oturdu; adam çakmağı çaktıkça tutuşan kavı söndürmeye koyuldu.

Kavı, ateş sönsün diye parmaklarıyla kavrıyordu.

Adam, kav kendi kendine sönüyor sanıyordu; hırsızın söndürdüğünü görmüyordu.

Bu kav dedi, ıslak olacak ki ıslaklığından yanarken hemencecik sönüyor.

---

* Bu beyit arapçadır.

Pek karanlıktı; o yüzden önünde oturan, ateşi söndüren hırsızı göremiyordu.

* Kâfirin gönlünde de böyle bir ateş söndüren var; fakat körlüğünden gözü görmüyor onu.

* Her dönen şeyi, bir döndüren var; bilen kişinin gönlü, nasıl bilmez bunu?

Nasıl oluyor da kendi kendine, gündüzle gece, bir sâhibi, bir getirip götüreni olmadıkça nasıl gelir, nasıl gider demiyorsun?

A aşağılık kişi, akıl erecek şeylerin çevresinde dönüp dolaşıyorsun ha.. Bir de gel de şu akılsızlığı seyret.

370. A hüneri eksik kişi, söyle bakalım, evin bir yapıcısı, bir mimarı olması mı daha akla uygundur, yapıcısı, mimarı olmadan kendi kendine kuruluşu mu?

Oğul, bir düşün, yazıyı bir yazanın bulunduğu mu daha fazla akla uygundur, yazanı bulunmayan bir yazı mı akla uygun?

* A töhmetli, "cım" a benzeyen kulak, "ayın" a benzeyen göz, "mim" e benzeyen ağız, nasıl olur da bir yazan olmadan yazılır?

Aydın mum, yakanı olmadan mı yanar, yoksa bir bilgi sahibi yakanı olunca mı?

Güzel bir sanat eseri, kör bir çolağın elinden mi çıkar, yoksa eli uz, gözü görür birinin elinden mi; hangisi daha yerinde?

Demek ki anladın, bildin ki seni kahrediyor; başına mihnet topuzunu vuruyor;

* Hadi, sen de Nemrut gibi savaşarak o topuzu durdurmaya uğraş, havayı oklayadur.

* Moğol askerleri gibi, birisi ölürken, ölmesin diye göğe ok at.

Yahut da gücün yeterse kaç ondan; fakat bir kere onun eline rehin düşmüşsün, nasıl kaçabilirsin, nasıl?

A güzel ellim, yokluktaydın, orda bile onun elinden kurtulamadın, şimdi nasıl kurtulabilirsin?

380. İstek, dilediğini elde etmeye çalışmak, ondan kaçmaktır; onun adaletine karşı, ondan çekinmenin kanını dökmektir.

Bu dünya tuzaktır, yemi de istek.. istek tuzaklarından kaç.

Böyle gittin de yüzlerce ferahlık buldun; ona aykırı davranınca da, o bozulup gitmeyi de gördün.

* Bunun için Peygamber, müftüler, sağlam fetvalar bile verseler siz, gönüllere danışın, dedi.

İsteği bırak da sana acısın; denedin, anladın ki böyle yapmak, Ona karşı böyle davranmak gerek.

Değil mi ki kaçmaya gücün yetmiyor, öyleyse tapı kıl ona; hizmet et de hapsinden kurtul, onun gül bahçesine git.

A azgın, soluktan soluğa kendini görüp gözettikçe lûtuf da görürsün, insaf da.

İstersen perde altına gir, gözlerini yum; sen böyle yaptın diye güneş, güneşliğinden geçer mi hiç?

***

(Ş E R H)

355. beyitten sonraki başlık. Kur'ân-ı Mecîd'in V. sûresi olan Mâide sûresinin 64. âyet-i kerîmesinin meâli şudur: "Yahudiler, Allâh'ın eli bağlıdır, dediler, elleri bağlanasılar; söyledikleri söz yüzünden lânete uğrayasılar. Hayır, Allâh'ın iki (kudret) eli de açıktır, dilediği ihsanda bulunur. Andolsun, sana rabbinden indirilen, onların çoğunun azgınlığını, kâfirliğini arttıracak ve biz, onların arasına, kıyâmete dek düşmanlık ve kin saldık. Ne vakit savaş için bir ateş yaktılarsa Allah söndürdü o ateşi ve onlar, yeryüzünde bozgunculuğa koşup dururlar ve Allah, bozguncuları sevmez."

El, lûgatte beş anlama gelir: Bildiğimiz el, nîmet, kuvvet, sahip oluş, yapılan işlerden birini kendine tahsîs. "Elim incindi; filânın eline bakmaktayız; o, benim elimdedir; onu ben, elimle yaptım" cümlelerini bu beş anlama örnek verebiliriz. İki elden maksat da kuvvet ve kudret, zâhirî ve bâtınî nîmetleri veriş, dünya ve âhırette ihsan ve lûtuf, mükâfat ve azapta bulunuştur. Araya salınan düşmanlık, Mûsevîlerle Hıristiyanlar arasındaki düşmanlıktır (Mecma'ul - Beyân; III, s. 218 - 221). Başlıkta, âyetin, "Ne vakit savaş için bir ateş yakarlarsa Allah söndürür o ateşi" kısmı, lâfzan geçmektedir.

356. Beyit arapçadır ve âyetten lâfzî ıktibas vardır.

358. XVIII. sûrenin (Kehf) 63., XII. sûrenni (Yûsuf) 42., LVIII. sûrenin (Mucâdile) 19. âyetlerinde, Şeytan'ın unutturduğu bildirilir. Gönlüne gerçeklik tohumunu ekmeyen kişi, unutuşa düşer.

366. Şeytanın iğvâsı için II. c. in 136. b. e bk.

370. Bu beyitten, bölümün sonuna dek, her varın, bir yaratıcısı, her eserin bir müessiri, her yapının bir yapıcısı olduğu anlatılmaktadır.

372. Arap yazısına göre cım, yâni "c" harfi kulağa, ayın harfi göze benzetilmektedir. Ayrıca arapçada "ayn" göz anlamına gelir. Ağız da mim'e, yâni "m" harfine benzetiliyor. Ağız anlamına gelen "femm" sözünün son harfi de "m" dir.

375. Nemrûd'un, akbabaya binip, hâşâ, Tanrı'yı öldürmek için göğe ok attığı rivâyet edilmiştir.

376. Moğollarda, birisi ölüm hâline gelince, ölümü, ölüm meleğini korkutmak ve hastanın ölmemesi için göğe ok atmak âdeti varmış; bu beyit, bu âdeti tesbît etmektedir.

383. "Fetvâ verenler, fetvâ verseler bile, sen kendinden fetvâ al." (Hadis, Câmi'; I, s. 33) Ancak bu hadis, bu beyitten önceki ve sonraki beyitlerde de belirtildiği gibi, ihtirasına alt olmayan, azim ve bilgi sahibi bulunanlara âittir.

***

M E T İ N

Padişahın, Eyâz'ın onlardan üst tutulmasının, mertebesinin yüce, yakınlığının fazla, elbise parasının daha çok olmasının sebeplerini, bir delil gösterilemiyecek, bir itirazda bulunulamıyacak bir şekilde beylere, onun hareketini doğru bulmayanlara göstermesi

Beyler, hasetten coşup köpürdüler de, sonunda kendi padişahlarını bile kınamaya koyuldular.

Senin bu Eyâz'ında otuz adamın aklı yokken diyorlardı, nasıl oluyor da otuz beyin elbise masrafını alır, bu kadar parayı yer?

390. Padişah, o otuz beyle avlanmak üzere ovaya, dağlara gitti.

Uzaktan bir kervan gördü; beyin birine, git de dedi;

Sor bakalım, şu kervan hangi şehirden geliyor?

Bey gitti, sorup geldi; Rey'den geliyor, dedi; padişah, nereye gidiyormuş diye sorunca birşey söylemeyemedi.

Bir başka beye, hadi a kdari yüce, git de sor bakalım, kervan nereye gidiyormuş dedi.

O bey gitti, dönüp geldi, Yemen'e gidiyormuş dedi.. Padişah, yükü neymiş a emin er deyince, o da şaşırdı kaldı.

Padişah bir başka beye, hadi dedi, sen git, sor; bakalım yükleri neymiş.

Gitti, döndü, geldi; her cins eşya var, ama yüklerinin çoğu Rey kâseleri dedi.

Padyişah, Rey'den ne vakit çıkmışlar diye sorunca o işi gevşek bey de şaşırdı kaldı.

Böylece otuz bey de, hattâ daha fazlası da aklı - fikri kıt çıktı.

400. Padişah, ben dedi, bir gün Eyâz'ımı ayrıca sınadım;

Kervan nereden geliyor, git, sor dedim:, o gitti, bu sorduklarımın hepsinin de cevabını getirdi.

Benim bir dileğim, bir buyruğum olmadan, bir - bir, onların halini şüphe edilmiyecek bir halde sordu, öğrendi.

Bu otuz bey, otuz kere gidip gelerek ne öğrendiyse bir solukta tümünü de öğrendi o.

Beylerin, bu delili cebrîce şüphelerle çürütmeye uğraşmaları, padişahın da onlara cevap vermesi

Bunun üzerine beyler, bu dediler, bir anlayış; Tanrı lûtuflarından bu, çalışmakla elde edilen bir şey değil.

Tanrı bölümü, Ay'a güzel bir yüz vermiş; güldeki güzel koku, baht vergisi.

Padişah dedi ki: İnsanın özünden doğan, başına gelen şey, zararsa iyi çalışmamakta, kârsa, gelirse adam - akıllı çalışmaktan meydana gelir.

* Yoksa Âdem, "Tanrı'ya, rabbimiz, biz gerçekten de kendimize zulmettik" der miydi?

Böyle demezdi de bu suç derdi, takdir edilmiş; kader bu olduktan sonra çekinmemizin ne faydası var?

* İblis gibi hani; beni sen azdırdın; kadehi sen kırdın, bizi dövüyorsun, dedi.

410. * Evet, kader haktır ama kulun çalışması da hak.. Kendine gel de koca İblis gibi tek gözlü olma.

* İki iş arasında işkilde kalırız; bu ikilikte kalış, dilediğimizi yapacak gücümüz olmadan olur mu hiç?

* İki eli, iki ayağı bağlı olan, bu işi mi yapsam, şu işi mi der mi hiç?

* Bu haldeyken iki işten hangisini yapayım düşüncesi gelir mi akla? Denize mi dalayım, havaya mı uçayım der miyim?

* Musul'a mı gitsem, yoksa büyü öğrenmek için Babil'e mi der miyim hiç?

* Demek iki iş arasında bocalamak için bir güç sahibi olmak gerek; yoksa bocalayanın bıyığına gülmek gerek.

* A genç, takdîre az bahane bul; nasıl oluyor da suçunu başkalarına yüklüyorsun?

* Zeyd kan döksün, kısâsını Amr çeksin; Amr şarap içsin, Ahmed'e had durulsun; böyle şey mi olur?

* Kendi çevrende çizgin, kendi suçunu gör; hareketi kendinden bil, gölgeden bilme.

* Bir bey bile yanlış ceza vermiyor; o can gözü açık bey, düşmanı biliyor.

420. * Bal yedin mi, başkasına humma gelmez; gündüz çalışırken, akşam oldu mu, gündeliği başkasına vermezler.

* Neye çalıştın da zararını, faydasını görmedin? Neyi ektin de onu biçip devşirmedin?

* Canından, bedeninden doğan işin, oğlun gibi senin eteğine sarılır.

* İşe, gizli dünyada bir şekil verirler; hırsızlık için darağacı kurmazlar mı hani?

* Darağacı hırsızlığa nerden benzeyecek? Ama bu, gizli şeyleri bilen Tanrı'nın verdiği bir şekil.

* Hak, şahnenin gönlüne, adaleti yerine getirmek için şöyle birşey yap diye ilham ediyor;

* Böylece sen de biliyor, anlıyorsun; yoksa adalet sahibi, suça uygun olmayan cezayı nasıl verir?

* Yargıç bile suça uygun cezayı seçerken yargıçların en doğru hükmedeni, nasıl hükmeder?

* Arpa ekersen, arpadan başka birşey bitmez.. Borcu sen aldın, borç veren, senden başka kimden rehin ister ki?

* Suçunu başkasına yükleme; aklını da yaptığın işin karşılığına ver, kulağını da.

430. * Suçu kendine ver, çünkü sen ektin, öyleyse Tanrı'nın vereceği karşılıkla, Tanrı adaletiyle uzlaşmaya bak.

* Düştüğün zahmetin, çektiğin ağrının sızısının sebebi, kötü hareketindedir; kötülüğü, yaptığın işten bil, bahttan bilme.

* Bahta bakış, gözü şaşı eder; köpeği samanlıkta uyutur, tembel eder.

* A yiğit, sen nefsini töhmet altına al, adalet olarak verilen karşılığı töhmet altına az al.

* Tövbe et, ercesine yola baş koy; çünkü "Zerre ağırlığında hayreden de karşılığını görür, şer eden de."

* Nefsin afsununa az aldan; Tanrı güneşi, bir zerreyi bile örtüp yitirmez.

* A faydalar veren kişi, şu madde âleminden olan zerreler bile şu maddi güneşin karşısında görünürse,

* Elbette düşünce zerreleri, gerçekler güneşinin karşısında görünür.

***

(Ş E R H)

387. beyitten sonraki hikâye, çeşitli kişilere atfedilerek, şehir ve yük adları değişik olarak nakledilmiştir.

403. beyitten sonraki bölüm de, gene Cebir ve İhhtiyar meselesine geçilmektedir.

407. Rabbimiz, biz gerçekten de kendimize zulmettik." I. c. in 299. s. e bk.

409. Beni sen azdırdın. VII. sûrenin (A'râf) 16. âyetinde, İblis'in, Tanrı buyruğuna uymayıp kendini Âdem Peygamber'den hayırlı, üstün gördüğü anlatıldıktan sonra "Beni azdıran sensin" dediği bildirilir. XV. sûrenin (Hıcr) 39. âyetinde de aynı söz geçer. Beyitte âyetten lâfzî iktibas vardır.

410 - 437. Mevlânâ, Eyâz'ın dirâyetini Tanrı vergisi, Tanrı takdîri olarak yorumlayan beylere Sutlan Mahmûd-ı Gaznevî'nin dilinden cevap verirken İslâm inancının en önemlilerinden biri olan Cebir - İhtiyâr meselesini ele almaktadır.

Mevlânâ 407 - 409. beyitlerde, Âdem Peygamber'in, Havvâ ile beraber, "Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik" deyip suçu kendisine verdiğini, İblis'in, "Beni azdıran sensin" diyerek suçu Tanrı'ya yük-

lediğini bildirdikten sonra, kaderin gerçek olduğu gibi çalışmanın da gerçek olduğunu, yalnız kaderi görenin, İblis gibi tek gözlü olacağını bildirir. Ona göre, iki iş arasındaki tereddüdümüz, gücümüze delildir. Elleri, ayakları bağlanmış adam, bunu mu yapayım, şunu mu der mi? İki iş arasında bocalamak için, insanda bir güç gerektir. Zeyd kan döksün, cezâsını Amr çeksin; Amr şarap içsin, Ahmed dövülsün; böyle şey olamaz. Hareket, gölgeden değildir, insanın kendisindendir. Bir bey bile yanlış cezâ vermiyor; herşeyi bilgisiyle bilip gören Tanrı, nasıl yanlış iş görür? Akşam olunca gündeliği, çalışan alır. İnsan neyi ekerse onu biçer. Yapılan suça karşı, bu âlemde cezâlar var; darağacı kuruluyor; öbür âlemde de, yapılan işe karşılık verilecektir. Borç veren, borçludan rehin ister; başkasından değil. Bahta bağlanış bile insanı tembel eder. Herkes, çalıştığına kavuşur. Madde âleminde zerreler bile maddî güneşin ışığıyla görünürse, gerçekler güneşinin karşısında, düşünceler de görünür elbette.

414. beyitte Bâbil'le büyü beraber anılmaktadır. I. c. in 539. b. nin ş. e bk.

420. beyitte balla humma beraber anılıyor. Eski tıbba göre tatlı harâreti arttırır; buna işâret edilmektedir.

421. beyit, LIII. sûrenin, "Hiç bir suçlu, bir başkasının suçunu yüklenemez ve insan, şüphe yok ki ancak çalıştığını elde eder" meâlindeki 38 - 39. âyetlerinin meâlidir.

427. beyitte XI. sûrenin (Hûd) 45. ve XCV. sûrenin (Tin) 8. âyetlerinde geçen "Hüküm verenlerin en gerçek ve doğru hüküm vereni" sözünden lâfzî iktibas vardır.

434. beyitte, XCIX. sûrenin (Zilzâl) "Artık kim bir zerre ağırlığı hayır yapmışsa, onu görür ve kim bir zerre ağırlığınca şer yapmışsa, onu görür" meâlindeki 7 - 8. âyetlerinden lâfzî iktibas vardır.

Mevlânâ, bu bölümde, kulun irâde ve ihtiyârını kabul etmekte, Tanrı'nın, işlerin nasıl, ne vakit ve ne sûretle olacağını bilmesinin, kula o işi zorla yaptırmadığını, fakat kulun, kendi dileğiyle yaptığı işi de, Tanrı'nın verdiği kuvvetle yaptığını bildirmede, cebirle tefvîz arasındaki inancı bildirmektedir. Bu inancın, "Ef'âl-i ibâd - Kulların yaptıkları işler "hususunda" olduğunu da kaydetmek gerektir sanırız; yâni âlemin ve kulların uğrayacakları şeyler, mübrem, yahut değişen takdir, bundan ayrıdır (I. c. in 620 - 643; 1502 - 15012., II. c. in 61 - 62., IV. c. in 2912 - 2920. b. lerinin ş. lerine de bk.).

⁂

METİN

Kuşlar kendisini ot, çayır - çimen sansınlar diye ota, çayıra - çimene bürünen, başına da külah gibi güller, lâleler takan bir avcının hikâyesi. Akıllı bir kuş, bu insan olacak, bu şekilde çayır - çimen görmedim ben dedi, ondan bir koku aldı ama tam değil; sonunda onun düzenine kandı; çünkü ilk anlayışı kesin değildir; düzeni kesin olarak anlayamadı. Sonra hayır dedi, çayır bu. Bu ikinci anlayışı, kendince kesin oldu; "sebebi de hırstır, ümittir; hele yoksunluk, hele yoksulluk çağında olursa. Allah'ın salât-ü selâmı, on olsun, Peygamber, "Az kaldı ki yoksulluk, kâfirlik oluyordu" buyurdu.

Bir kuş, çayırlıkta geziyordu; ortada av için tuzak kurulmuştu.

Avcı, yere bir kaç tane yem atmış, kendisi de pusuda oturmuştu.

440. Çaresiz kuş, yoldan kalsın diye kendisini yapraklara, otlara belemişti.

Bir kuşcağız, onu tanımadan geldi, çevresinde dolaştı.

O adama, sen kimsin, dedi, yeşiller giyinmiş, ovada bu vahşi hayvanların arasına katılmışsın?

Avcı, ben dedi, dünyadan kesilmiş bir zahidim, burada otlarla yetiniyorum.

Ecelimi önümde gördüm de zahitliği, şüpheli nesnelerden çekinmeyi din olarak seçtim kendime.

Komşunun ölümü, öğütçü oldu bana; kazancımı, dükkânımı birbirine vurdu, kırdı - geçirdi.

Değil mi ki sonunda tek kalacağım, her erkeğe, her kadına alışmak gerek.

Değil mi ki sonunda mezara yüz tutacağım, eşsiz, bir Tanrı'ya alışmam daha iyi.

A güzelim, değil mi ki çenemi bağlıyacaklar, çenemi az oynatmam, az konuşmam daha yeğ.

* Ey altın sırmalarla süslü elbiseler giymeye, kemerler kuşanmaya alışmış, kişi, sonunda sana dikilmemiş elbise giydirecekler.

450. Yüzümüzü toprağa tutalım, çünkü ondan bittik; ne diye vefasızlara gönül bağlıyalım?

* Bizim atalarımız, yakınlarımız, eskiden beri dört tabiat; öyleyken tuttuk da eğreti yakınlara tamah ettik.

* İnsanın bedeni, yıllarca unsurlarla konuştu, solukdaşlık etti.

* Canı da nefislerle akıllardan; ama can, kendi temellerini unutmuş - gitmiş.

* Aparı akıllarla nefislerden cana, ey vefasız diye mektup geliyor.

* Diyorlar ki: Beş günlük dostçağızlar buldun; eski dostlardan yüz çevirdin.

Çocuklar da oyundan hoşlanırlar, oyuna

dalarlar, ama akşam oldu mu, çeke - sürüye evlerine götürürler onları.

Küçücük çocuk, oyun oynarken soyundu; hırsız da geldi, elbisesiyle ayakkabısını, aldı, gitti.

Oysa oyuna öyle ateşli dalmıştı ki, külâhı, gömleği aklından çıkmış - gitmişti.

Gece geldi - çattı, oyunundan bir fayda görmedi; eve gitmeye de yüzü yok.

460. * "Söz budur, bundan başka değil, dünya bir oyundur" âyetini duymadın mı ki elbiseni yele verdin, şimdi de korkuyorsun.

Gece basmadan ara elbiseni; dedi - koduyla yitirme gününü.

İşte ben de ovaya düşmüş, yalnızlığı seçmişim; çünkü halkı, elbise hırsızı görmüşüm.

Ömrün yarısı gönül alan sevgilinin isteğiyle, yarısı düşmanların dertleriyle geçti-gitti.

Cübbeyi o aldı, götürdü, külâhı şu.. Bizse o küçük çocuk gibi oyuna dalmışız.

İşte, ecel gece çağı yaklaştı; artık yeter, bırak şu oyunu; dönme oyuna artık*.

Hadi, tövbe atına bin de yetiş hırsıza; geri al elbiseleri hırsızdan.

Tövbe bineği, şaşılacak bir binektir; bir solukta aşağılık dünyadan göğe sıçrayıverir.

Ama bineği de elbiseni gizlice çalan hırsızdan koru.

Soluktan soluğa, gözet şu bineğini; bineğini de çalmasın.

***

---

* İkinci mısra' arapçadır.

(Ş E R H)

437. beyitten sonraki hikâye'nin "Ikd'ül - Ferid" de bulunduğunu Furûzan - fer merhum bildiriyor ve şu metni veriyor; tercemesini sunuyoruz:

"İsrailoğullarından bir kişi, bir tuzak kurmuştu. Bir serçe gelip yakınına kondu. Adama, neden boyun eğri dedi. Adam, çok namaz kıldığımdan belim büküldü dedi. Kuş, derin kemiğine yapışmış deyince de adam, çok oruç tuttuğumdan arıklaştım dedi. Serçe, üstündeki bu sof nedir diye sorunca da dedi ki: Dünyâda zâhitliğe verdim kendimi; onun için sofa büründüm. Kuş, ya bu yanındaki sopa nedir dedi. Adam, ona dayanır, yürür, ihtiyâcımı gideririm dedi. Elindeki bu yem taneleri nedir diye sorunca da, bir yoksul geçerse ona vermek için diye cevap verdi. Serçe, ben de bir yoksulum deyince adam, peki dedi, al öyleyse. Serçe yaklaşınca tuzağa boğazından yakalanıp cik - cik diye bağırmaya başladı. Âdetâ, bundan böyle, seni gördükten sonra hiç bir zahide kanmam diyordu (Maâhiz; s. 197).

"Rabî'ul - Ebrâr" da bu hikâyenin şu tarzda geçtiğini gene rahmetli F. bildiriyor:

"Mâlik b. Dinâr, bu zamanın hâfızalarını, kıraât bilginlerini şuna benzetmiştir:

Adamın biri tuzak kurar; bir serçe de tuzağın yakınına gelip konar. Adama, neden toprağa eğilmişsin diye sorar. Adam, gönül alçaklığından, der. Belin neden bükülmüş diye sorar; adam, çok ibâdetten diye cevap verir. Serçe, peki der, bu yere saçılmış yemler nedir? Adam, onları da der, oruçlulara hazırladım. Serçe, sana konuk olmak ne de güzel der ve güneş batınca yemleri yiyeceği sırada tuzak boğazına geçer. Bütün ibâdette bulunanlar adamı böyle boğarsa der, ibâdette de hayır yok." (Aynı s.)

Başlığın, "Sebebi de" sözünden sona kadar olan kısmı arapçadır.

Başlıktaki "Az kaldı ki yoksulluk, kâfirlik oluyordu" sözü hadistir (Câmi'; II, s. 74).

449. Dikilmemiş elbise kefendir. Türkçe de "yensiz - yakısız gömlek" de denir.

451 - 455. Unsurlar, nefisler, akıllar. I. c. in 1907. b. in ş. e bk.

460. Dünyâ bir oyundur. VI. sûrenin (En'âm) 32., XXIX. sûrenin (Ankebût) 64., XLVII. sûrenin (Muhammed S. M) 36. ve LVII. sûrenin (Hadîd) 20. âyet-i kerîmelerinde geçer. Beyitte, âyetten lâfzî iktibas vardır.

* * *

M E T İ N

Hırsızlar, bir adamın koçunu çaldılar; bununla yetinmediler, düzenle elbiselerini de aşırdılar.

470. Birisinin bir koçu vardı, boynuna ip bağlamış, ardından çekip götürüyordu. Hırsız, ipi kesti, koçu aldı, götürdü*.

Anlayınca sağa, sola koştu; koçu götüren nerdeyse bulmak istedi.

O hırsızı bir kuyu başında feryat ederken gördü; hırsız, eyvahlar olsun, başıma gelenlere bakın diye bağırıyordu.

Adam, neden ağlıyorsun usta dedi; hırsız, altın kesem kuyuya düştü.

Çıkarabilirsen gönül hoşluğuyla beşte birini sana veririm.

Yüz altının beşte birini avucuna alırsın dedi. Bu sözü duyan adam, alacağım para, on koçun değeri. dedi kendi kendine.

Bir kapı kapandıysa on kapı açıldı; koç elden çıktıysa Tanrı, ona karşılık deve verdi dedi.

---

* Başlıkta bir, beyitte iki kere "koç" olarak türkçe geçiyor.

Elbiselerini çıkardı, kuyuya girdi; hırsız ateş gibi kalktı, elbiseleri alıp götürdü.

Bir karara varmak, bir tedbirde bulunmak gerek ki insanı köye götürsün; yoksa insana, tâûna benzeyen tamahı getiren ihtiyata, tedbire ihtiyat da demezler, tedbir de.

Tamah, huyu - husu fitne olan bir hırsızdır; hayal gibi her solukta bir başka şekli vardır onun.

480. Onun düzenini Tanrı'dan başka kimse bilmez; Tanrı'ya kaç da kurtul o alçaktan.

*** Selâm olsun, Mustafâ'nın "Müslümanlıkta rahiplik yoktur" diye ümmetini nehyettiği rahipliğin anlamı hakkında kuşun, avcıyla tartışması**

* Kuş, hoca dedi, yapayalnız oturma; Ahmed'in dininde rahiplik iyi değildir.

* O elçi, ümmetine yasak etti onu, a bu işlere girişen, sen bu bid'ati nasıl oldu da kabullendin?

Cuma namazı kılmak, namazı cemaatle kılıp halka iyi işleri buyurmak, kötülükten kaçınmak şarttır.

* Sabredip kötü huyluların eziyetini çekmek, halka bulut gibi fayda vermek gerek.

* A babam, insanların hayırlısı, insanlara faydası dokunanıdır; taş değilsen taşla topaçla işin ne?

* Acınmış ümmete katıl; Ahmed'in sünnetini bırakma, onun buyruğuna uy.

Avcı dedi ki: Aklı, anlayışı az olan kişi, akıllı katında taşa, kerpiçe benzer.

İstediği şey ekmek olan kişi, eşek gibidir; onunla konuşmak, rahipliğin ta kendisidir.

* Tanrı'dan başka herşey yiter - gider, her gelecek şey, bir zaman sonra gelir - çatar*.

490. Onun buyruğu da kıblesi gibidir; değil mi ki ölü aramakta; ona, ölü de - gitsin.

Bu toplumla bile olan rahiptir; çünkü kerpiçtir, aştır onun arkadaşı.

Ama kerpiçle taş, kimsenin yolunu kesmez; bu kerpiçlerdense yüzbinlerce afet erişir.

Kuş, adama dedi ki: İşte, yolda böyle bir yol kesici oldu mu, o vakit savaş farz olur.

Halkı korumak, halka yardım etmek, düşmanla savaşmak için arslan gibi er, o vakit eminlik olmayan yere gelir, dayanır.

Yolcu, düşmanla yoldaş oldu mu, yiğidin erlik damarı o zaman kabarır; yiğitlik o vakit belli olur.

* O Peygamber, kılıç peygamberi olduğundan ümmeti de saflar yaran erlerdir, yiğitlerdir.

Bizim dinimize uyan savaştır, saldırıştır, İsâ dinine uyansa mağraya, dağa çekilmektir.

Adam, evet dedi, yardım görürse, gücü - kuvveti varsa kötülüklere karşı koymak düşmanı ezmek gerek.

Ama güç - kuvvet yoksa çekinmek daha doğru; gücünün yetmiyeceği işten kaçman, bir kolayca sıçrayıp o işten sıyrılman daha iyi.

---

* İkinci mısra' arapçadır.

500. Kuş, işe gerçeklikle sarılmak gerek dedi; yoksa insanın dostu eksik olmaz.

Dost ol da sayısız dost gör; dost olmazsan dostların olmaz, yardım da görmezsin.

A temiz kişi, Şeytan kurttur, sen de Yusuf'a benziyorsun; sakın Yakub'un eteğini bırakma.

Kurt, çok kere sürüden ayrılıp yalnız başına giden kuzucağızı tutar.

Sünneti, topluluğu bırakan kişi, bu yırtıcı canavarlarla dolu yerde kendi kanını dökmez de ne yapar?

Sünnet yoldur, topluluk da yoldaşa benzer; yolsuz, yoldaşsız, darlığa düşersin.

Ama aklın düşmanı olan, elbiseni çalıp gitmek için fırsat gözeten kişi, yoldaş değildir.

O, bir boğaza gelince seni soyabilmek için seninle gider.

Yahut da güçlü görünür ama korkağın biridir; başa korkulu bir iş düştü mü, yoldan dönmen için ders verir sana.

Korkaklığından dostunu da korkutur; böyle yoldaşı düşman bil, dost bilme.

510. Bu yol, canla - başla oynama yoludur; bu yoldaki her sazlıkta, her meşelikte, sırça yüreklileri ürkütüp kaçıran bir afet vardır.

Din yolu, her kötü yaradılışlının gideceği yol değildir; bu yüzden de tehlikelerle dopdolu bir yoldur.

Bu korkulu yoldaki sınamalar, unu kepekten ayırd eden elek gibi yüreklileri yüreksizlerden ayırd eder.

Yol nasıl bir yoldur? Yolcuların ayak izleriyle dopdolu bir yol; dost nasıl dosttur? Kararlarıyle sana merdivenlik eden, aklıyla seni yücelten dost.

Tutalım, ihtiyata uydun da kurt sana raslamadı; topluluktaki neşeyi bulamazsın ki.

Bir yolda yalnız olarak boş bir halde yol alan, yoldaşlarla giderse, neşesi birken yüz olur.

A yoksul, eşek bile ağır canlıyken, dostları yüzünden neşelenir, güç - kuvvet bulur.

Kervandan ayrılıp yol alan eşeğe o yol, yorğunluk yüzünden yüz kat ağırlaşır.

Yalnız başına o çölü, o ovayı alıncaya dek ne kadar nodullanır, ne kadar sopa yer.

O eşek der ki sana: Bu sözü iyi dinle: Eşek değilsen böyle yalnız başına yola düşme.

520. Yolu gözeterek yalnız başına hoş bir halde yol alan, şüphe yok ki yoldaşlarla daha hoş gider, daha hoş yol alır.

Bu doğru yolda her peygamber, mucize gösterdi, yoldaşlar aradı.

Dıvarların yardımı olmasaydı evler, barklar dik durabilir miydi hiç?

Her dıvar, öbür dıvarlardan ayrı olsa tavan, muallak olarak havada nasıl durur?

Kâtiple kalem yardım etmese kâğıtlara rakamlar yazılabilir mi hiç?

Birisinin döşediği şu hasırı, örülmemiş olsa, yel kapar, götürüverir.

* Tanrı, her cinsi çift yarattı; bu yüzden de sonuçlar, toplumdan belirdi.

Böylece avcı söyledi, kuş söyledi; bu konudaki tartışmaları uzadı - gitti.

Mesnevî'yi kısa, gönlün dilediği bir şekilde yörüt; olayı özlü, ama kısa anlat.

Ondan sonra kuş, şu buğdaylar kimin diye sordu; avcı, vasisi bulunmayan bir yetimin dedi.

530. Yetim malı, bende emanet; beni emin bilirler de o yüzden bana emanet ettiler.

* Kuş, ben pek açım, pek bitkinim; şu anda leş bile bana helâl dedi.

* A emin, a zahit, a saygı değer kişi, hadi, izin ver de şu buğdaylardan yiyeyim.

* Avcı, zorda kalınca haramın bile helâl olacağına fetva veren sensin; ama zorda kalmadan yersen suçlu olursun.

Zora düşenin de yememesi daha iyi; ama yiyeceksen bari parasını ver dedi.

* Kuş, o anda kendisinden geçmişti; atının dizgini elinden çıkmıştı.

* O buğdayları yedi ama tuzakta kalakaldı; ne kadar Yâsîn okudu, ne kadar En'âm okudu.

İş olup bittikten sonra acınmak, âh etmek neye yarar? Bu kara dumanın, o hale düşmeden tütmesi gerekti.

Hırsın kabardığı, hevesin coştuğu zaman, ey feryada erişen demelisin.

Basra'nın yıkılmasından önce pişman olmak gerek; belki Basra da o yıkıntıdan kurtulur.

540. Ey bana ağlayan, ey benim için dövünen, Basra ile Musul yıkılmadan ağla bana, dövün benim için.

Ölümümden önce ağla bana, başına toprak saç; ölümümden sonraysa dayan, ağlama.

Felâkete düşüp helâk olmadan ağla bana; felâket tufanından sonra bırak ağlamayı.

Şeytan, yolunu vurmadan Yâsîn okuman gerek, yolunu vurmadan.

A kervan başı, kervan vurulmadan hayvana sopacağızını vur da yol al.

***

(Ş E R H)

469. beyitten sonra başlayan hikâye. Furûzanfer merhum, bu hikâyenin, "Cevâmi'ul - Hikâyât" ın V. babının 3. kısmında bulunduğunu bildiriyor ve metni naklediyor; türkçesini sunuyoruz:

"Derler ki: Köylünün biri, bir eşeğe binmiş olarak Bağdad'a geldi. Bir keçiyi de, boynuna çan bağlamış, eşeğin ardına katmıştı. Keçi, eşeğin ardından koştukça çan çalınmadaydı. Üç hırsız oturmadaydı; içlerinden biri, ben gidip köylüden bu keçiyi çalar, getiririm dedi. Öbürü, sen bu işi yaparsan dedi, ben de eşeğini aşırırım. Öbürüyse, bunlar kolay dedi, ben onun elbisesini soyar, getiririm. Derken hırsızların biri, köylünün ardına düştü, tenha bir yer bulunca keçinin boynundaki çıngırağı çıkardı, eşeğin kuyruğuna bağladı. Eşek, kuyruğunu salladıkça çıngırak ses veriyor, köylü de keçi geliyor sanıyordu. Öbür hırsız, sokak başında durdu; köylü gelince, bu köylüler tuhaf insanlar dedi; halk çıngırağı eşeğin boynuna takar; buysa kuyruğuna başlamış. Köylü ardına dönüp bakınca keçiyi göremedi, keçiyi kim götürdü diye bağırmaya başladı. Bunun üzerine hırsız, ben bir adam gördüm dedi, bir keçisi vardı, şu sokaktan aşağıya doğru gitti. Köylü bu sözü duyunca, aman adamım dedi, lûtfet, eşeğime göz - kulak ol da ben keçimi ara-

yayım. Hırsız, canıma minnet dedi; ben şu mescidin müezziniyim; çabuk gel; seni buracıkta bekliyorum. Köylü eşekten inip sokağa dalınca hırsız eşeği alıp sırra kadem bastı. Derken üçüncü hırsız çıktı ortaya. Olacak bu ya, köylünün gittiği yolun başında bir kuyu vardı. Hırsız, kuyunun başına oturdu; feryâd edip çırpınmaya başladı. Köylü, oraya gelince, a adam dedi, ne oldu sana? Benim keçim elimden gitti, sen feryâd ediyorsun. Hırsız, nasıl feryâd etmeyeyim dedi, altın dolu çekmecem şu kuyuya düştü; kuyuya giremiyorum. A köylü, kukuya girer, çekmecemi çıkarırsan, sana on kızıl altın veririm. Köylü, kendi kendine, kuyuya girer, bu adamın çekmecesini çıkarır, on kızıl altınını alırım dedi; elbibesini soyunup kuyuya dalınca hırsız elbisesini alıp sıvıştı. Köylü, kuyuda birşey bulamayınca, kuyunun bidinden, bu kuyuda birşey yok diye bağırmaya başladı, fakat kendisine kimsenin cevap verdiği yoktu. Köylü kuyuda sıkıldı, yukarıya çıktı; fakat dışarda ne hırsızı gördü, ne elbisesini. Bir sopa bulup kendine vurmaya başladı. Bu hâli görenler, a köylü dediler, deli mi oldun sen? Yok dedi; beni de çalmasınlar diye kendimi koruyorum." (Maâhiz; s. 198-199)

Bu hikâye, türkçemizde dilden dile söylenegelen şu halk hikâyesine çok benzer:

Köylünün biri çift sürerken, karşıdaki tepede duran bir adam, boynuna, yüksek sesle, şaştım da kaldım - şaştım da kaldım dermiş. Köylü merak etmiş; neye şaştın be adam diye bağırmış. Fakat öbürü cevap vermemiş; şaştım da kaldım, şaştım

da kaldım demeye devâm etmiş. Kölünün merakı büsbütün artmış; çifti bırakıp adamın yanına gitmiş. O giderken hırsız öküzün birini öğendireden çözmüş, alıp gitmiş. Köylü adamın yanına varıp, neye şaştın be adam demiş. Adam, nasıl şaşmayayım demiş, tek öküzle çift sürüyorsun. Köylü ardına bakıp öküzün tek kaldığını görünce hemen o yana koşmuş; ileriye doğru varıp öküzü çalanı ararken, şaştım da kaldım deyen fırlamış, öbür öküzü de alıp sıvışmış. Kölü o yana - bu yana koşmuş, aranmış, yorulmuş; ümidini kesip geri dönmüş; bakmış ki öbür öküz de yok. Ellerini kaldırıp gerçek demiş; ben de şaştım da kaldım.

Görülüyor ki halk hikâyelerinin esas unsuru aynı olanları bile, zaman ve mekân değişimiyle çeşitli tarzlara dökülmektedir. Mevlânâ, belki Furûzan - fer'in verdiği kaynaklardan almıştır; belki de bunlar, o zaman söylenegelen halk hikâyeleridir ve o kaynaklar da, zâten bunları halktan, halkın ağzından almışlardır.

480. beyitten sonraki başlıkta geçen "Müslümanlıkta râhiplik yoktur" hadisi arapça olarak geçmektedir. V. c. in 1367 - 1373. b. lerinin ş. e bk. 481 - 482. beyitlerde de bu hadîse işaret edilmektedir.

481. Bid'at, sonradan meydana çıkan şey anlamınadır. Şerîatta, dinde olmadığı halde sonradan, çeşitli maksatlarla meydana çıkarılan şeylere denir. Bid'ati, iyi bid'atler, kötü bid'atler anlamına, "Bid'at-i Hasene, Bid'at-i Seyyie" diye ikiye ayırmışlardır. Hz. Peygamber'in (S. M) zamânında ezan, mescinin damında okunurdu; sonradan duyulması için minâre îcâd edildi ve minârelerde okunmaya başlandı ve bu, Bid'at-i Hasene olarak kabûl olundu. Buna karşılık, çocuklara muska takmak, fala bakmak v.s. gibi dinde olmayan, hattâ İslâm'ın, bunları kaldırmak için savaştığı ve eski toplumlardan kalma bâtıl şeylerse Bid'at-i Seyyieden sayılmıştır. Hz. Peygamber (S. M), "Bid'atler meydana çıkar, bu ümmetin son gelenleri, ilk gelenlerine lânet okursa, kimde bilgi varsa yaysın, söylesin; çünkü o gün, bilgiyi gizleyen, Muhammed'e Allâh'ın indirdiğini gizleyene benzer" buyurmuşlardır (Câmi'; I, s. 25). "Bid'atle amel edenleri, şüpheye düşmüşleri, benden sonra gördünüz mü, onlardan ayrılın; insanları, onlardan çekindirin; Allah bu yüzden size sevap yazar ve derecelerinizi yüceltir" hadisi de, bid'atlere dâir tahric edilen hadîslerdendir (Sefînet'ül - Bıhar; I, s. 63 - 64).

Bir hutbelerinde de buyurmuşlardır ki:

"(Allah'a hamd-ü senâdan) Sonra gerçekten de sözün en doğrusu, Allâh'ın kitabıdır; hidâyetin en üstünü, Muhammed'in hidâyetidir; işlerin en kötüsü, sonradan meydana getirilenleridir; her sonradan meydana getirilen, bid'attir; her bid'at de sapıklıktır; her sapıklık, ateştedir..." (Câmi'; I, s. 53)

484. "İnsanlarla karışan, onlarla görüşen, eziyetlerine, incitmelerine dayanan mü'min, insanlara katılmayan, eziyetlerine dayanmayan mü'minden üstündür." (Hadis; Câmi'; II, s. 170)

485. "İnsanların hayırlısı, insanlara en faydalı olanıdır." (Hadis; Câmi'; II, s. 8) Beyitte hadisten lâfzî iktibas vardır.

486. "Ümmetim, acınmış, rahmete mazhar olmuş ümmettir; suçları yarlıganmış, tövbeleri kabul edilmiştir." (Hadis; Câmi'; I, s. 54)

Sünnet, farz olmadığı halde Hz. Peygamber'in yaptıkları, ümmete, yapmasını buyurdukları şeylerdir ki bunları yapanlar, sevâba girer ve şefâate erer. Yaptıkları şeylere "Fi'lî Sünnet", yapmayı emrettikleri şeylere "Kavlî Sünnet" derler; bunlardan başka bir de, birisini yaparken görüp men'etmedikleri şeyler vardır ki bu men'etmeyişleri, beğendiklerine delâlet ettiği için bunlara da "Takrîrî Sünnet" denir. Kitap, yâni Kur'ân ve onu tefsîr eden Sünnet, dinî emirlerin iki esas kaynağıdır.

489. "Arab'ın en güzel şi'ri, Lebîd'in söylediği şu şiirdir:

Bilin ki Allah'tan gayrı herşey asılsızdır." (Hadis; Câmi'; I, s. 35).

Bu hadis, "Sâirin söylediği en doğru söz, Lebîd'in..." diye rivâyet edilmişti (Aynı; 36. Lebîd için I. c. in 662. b. nin ş. ine bk.).

Beytin ikinci mısraı arapçadır ve Hz. Peygamber'in bir hutbelerindeki sözlerinden lâfzan iktibâs edilmiştir (Câmi'; I, s. 54).

496. Kılıç Peygamberi. "Ben Muhammed'im, Ahmed'im; ben Rahmet peygamberiyim, savaş peygamberiyim; savaş etmek üzere gönderildim." (Câmi'; I, s. 90) "Kıyâmete yakın bir zamanda, halk, şerîki olmayan bir Allâh'a kulluk etsin diye kılıçla gönderildim; rızkım, süngümün gölgesi altındadır; aşağılık ve küçüklük, buyruğuma uymayanadır ve kim, bir topluma kendisini benzetirse, ondandır." (Câmi'; I, s. 105) Buna benzer hadisler de vardır.

499. Güç yoksa çekinmek. "Tâkat getirilmeyen şeyden kaçınmak, peygamberlerin yollarından, yordamlarındandır." Furûzan - fer, Bahr'ul - Ulûm'dan naklen bu sözü "Ahâdis-i Mesnevî" ye almıştır (s. 191). Şârih de aynı sözü almakta, fakat "denilmiştir" kaydiyle zikredip hadis olduğunu söylememektedir (s. 64).

526. Tanrı her cinsi çift yarattı. LXXVIII. sûrenin (Nebe') 8. âyetine işâret edilmektedir.

531 - 533. II. sûrenin (Bakara) 173., VI. sûrenin (En'âm) 145., XVI. sûrenin (Nahl) 115. âyetlerinde, zarûret halinde, isyan kastiyle olmamak ve doyuncaya dek yememek şartıyla haram olan şeylerin de yenebileceği bildirilmektedir.

536. Dizgin elden çıkmak, iş işten geçmek yerinde kullanılır.

537. Ya Sîn, En'âm. Yâ Sîn, XXXVI. sûredir; En'âm, VI. sûredir.

539. Basra'nın yıkılmasından önce pişman olmak gerek. Basra'yi bir kere, Abbasoğullarından El - Kaadir - billâh zamânında (381 - 422 H. 991 - 1031), bir kere de El - Kaaim bi - emrillâh zamânın-

da (422 - 467 H. 1031 - 1074) su basmış, bütün şehir sulara garkolmuş, ancak yüksek bir yerde bulunan câmi, suyun ortasında kalmıştı. Bu su baskını, Fars denizinin kabarıp coşması ve dağlardan da sel gelmesi yüzünden olmuştu. Şimdiki Basra, başka bir yere kurulmuştur (Nehc'ül - Belâga terc. ve şerhimiz; s. 216).

"Ba'de harâb'il - Basra" sözü, örf mecâzı olarak türkçede de kullanılırdı; sanırım ki şimdi unutulmuştur.

*
**

METİN

Bir kervancının, hırsızlar, tacirlerin mallarını alıp götürünceye dek susması, ondan sonra bağırıp çağırmaya başlaması

Bir kervancı uyudu; hırsız geldi, kervanı soydu; soyduğu malları da toprağa gömdü.

Gündüz oldu; kervandakiler uyandılar, gördüler ki mal - mülk, gümüş, develer, hepsi çalınmış.

Ona, a bekçi dediler, ne oldu eşyamız? Söyle, pılımız - pırtımız ne oldu?

Bekçi, geceleyin dedi, yüzleri örtülü hırsızlar geldiler; gözümün önünde ne var, ne yoksa alıp tezce gittiler.

Kervan halkı, a kum tepesine benzeyen herif, a arda kalası, sen necisin, sen ne yaptın, dedi.

550. Adam, ben dedi, bir kişiydim; onlarsa silâhlı, pusatlı bir yığın babayiğit.

Peki dediler, a adam, savaşta üst geleceğinden ümîdin kesildiyse, a ulular, kalkın diye bağırsanaydın.

Bağıracağım sırada, dedi, bıçak gösterdiler; sus dediler, yoksa acımadan öldürürüz seni.

Ben de bunu görünce korkudan ağzımı yumdum; ama şimdi hay - huy edeyim, bağırıp çağırayım.

O zaman soluk bile alamıyordum, öylesine susmuştum; ama şimdi istediğin kadar bağırayım.

* İnsanı rezil eden Şeytan, ömrünü yok ettikten sonra Eûzü çekmenin de bir tadı - tuzu yoktur, Fâtiha okumanın da.

Şimdi bağırıp çağırmak, tatsız tuzsuzdur ama gaflet, gerçekten de ondan da daha tatsız - tuzsuzdur.

Gene de sen, tatsız - tuzsuz da olsa ağla, feryad et, sızlan, a üstün Tanrı, düşkünlere bir bak diye yalvar.

Ey Allah, zamanında da gücün yeter, zamanı geçince de; senden hiçbir şey yitmez; herşeyi bilirsin sen.

* Sen, "Yitirdiğiniz şeye acıklanmayın" diyen padişahsın; öyle bir padişahın istediği şey, nasıl olur da olmaz?

Kuşun, tuzağa tutuluşunu, zâhidin gösteriş yapmasına, düzen kurmasına verişi, zâhidin kuşa cevap vermesi

560. Kuş, zâhitlerin afsunlarına kananın lâyığı budur, dedi.

Zâhit, hayır, dedi, haksız yere yetimlerin malını yiyen kişinin lâyığıdır bu.

* Bu ve bundan sonraki iki beyit arapçadır.

* Bundan sonra kuş öylesine feryada başladı ki, tuzak da dertle titredi, avcı da.

Gönlüme gelen birbirine aykırı şeyler yüzünden belim kırıldı diyordu; sevgili, gel de başıma elini koy, okşa başımı.

Elinin altında oldu mu, başım rahattır; elin, nimetler bağışlamada bir delildir.

Gölgeni başımdan eksik etme, kararım kalmadı, kararsızım, kararsız.

A selvinin, yaseminin kıskandığı güzel, senin derdinle uyku, gözlerimden usandı.

Lâyık değilim ama bir solukcağız, lâyık olmayan, gamlara dalmış bulunan şu kulun halini sorarsan ne olur?

Yoklukta, birşeye lâyık olacak ne vardı ki lûtfun, ona bunca kapılar açtı.

* Uyuz bir toprağı keremin, insan şekline soktu da duygu ışığından meydana gelen on inciyi, koynuna koydu onun.

570. * Beş dış duygusu, beş de gizli duygu; ölü erlik suyu, bunlarla insan haline geldi.

Sen başarı vermedikten sonra tövbe nedir ki? Böylesi tövbenin bıyığına gülünür ancak.

Tövbenin bıyıklarını bir - bir yolmak gerek; tövbe gölgedir, aydın Ay sensin.

Dükkânım da senin yüzünden yıkılıp gitmiş, konak yerim de; yüreğimi sıkmaktasın, nasıl feryat etmeyeyim?

Senden nasıl kaçabilirim ki sensiz diri yok; senin efendiliğin olmadıkça kulun varlığı da yok.

A canın temeli, al canımı; çünkü sensiz, candan da usandım.

Delilik - divanelik hünerine âşıkım; hüner sahibi oluşa, aklı - fikri başında bulunuşa doydum ben.

Delilik sabrımı yırttı mı, sırrımı apaçık söylerim; ne zamana dek şu sabır, niceye bir bu mihnet, bu titreyiş?

Saçak gibi utanç perdesi altında gizlendim; birden bire şu yorganın altından bir sıçrayayım.

A yoldaşlar, sevgili yolları bağladı; biz topal ceylânlarız, oysa avlanan bir arslan.

580. Bir kan dökücü erkek arslanın elinde, avucundayız; teslim olmaktan, razı olmaktan başka bir çare nerde?

O, güneş gibidir, uyumaz, yemez - içmez; canları da yemez - içmez, uyumaz bir hale getirmede.

Gel diyor, ben ol, yahut benimle huydaş ol da görüneyim, gör yüzümü benim.

Görmediysen neden çıldırdın böyle? Topraktın, neden dirilmeyi istiyorsun?

Mekânsızlık yönünden ot vermediyse sana, ne diye can gözün o yanda kaldı?

Kedi, o delikten rızıklanır da o yüzden deliğin başında oturur kalır.

Öbür kedi de damda dolanır - durur; çünkü kuş avlar da yer, geçinir.

Birisine çulhalık kıble olmuştur; öbürü, elbise parası elde etmek için bekçi olmuştur.

Bir başkası da işsiz - güçsüzdür; yüzünü mekânsızlık dünyasına tutmuştur; çünkü ona, o yandan can gıdası vermişsindir.

İradesini Hakk'a verenin, onun işi için her çeşit işten - güçten kesilenin işi iştir.

590. Başkaları, şu birkaç gün, göç gecesine edk, çocuklar gibi oyuna dalmışlardır.

Uyuyan biri, sıçrayıp uyandı mı, vesveseler dadısı, ona işveler vermiye girişir,

Yürü a benim canım, uyu; kimseyi, seni uyandırmaya komayız biz der.

Ama yerden kök söker gibi kendi kendini çekip uykudan ayırman gerek; su sesini duyan susuz gibi hani.

Ben, susuzların kulağına gelen su sesiyim; yağmur gibi gökten yağarım ben.

Sıçra ey âşık, çırpınıştan kurtul; su sesi; susuz; sonra da uyku.. Olur mu bu?

⁂

(Ş E R H)

555. Eûzü - Fâtiha. Eûzü, sığınırım demektir. Kur'ân-ı Mecîd'in XVI. sûresinin (Nahl) 98. âyet-i kerîmesinde, "Kur'ân okumaya başlarken, taşlanmış Şeytan'dan Allâh'a sığın" buyurulmaktadır. Bu emre nazaran, Kur'ân okumaya, "Taşlanmış Şeytan'dan Allâh'a sığınırım" diye başlanır, sonra Besmele çekilerek okunacak âyetler, yahut sûre okunur. Bu sözü söylemeye "Eûzü çekmek" denir. Herhangi bir sıkıntı, üzüntü, ürküntü, felâket korku ânında da Eûzü çekilir.

Fâtiha, başlangıç, açış anlamına gelir ve Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresi olduğu için bu adla anılır. Kur'ân'a bu sûreyle başlandığı gibi okunması bitince de, Fâtiha denir ve bu sûre okunur. Herhangi bir işin olması için de duâsı kabûl edileceğine inanılır bir zâttan Fâtiha istenir ve onun Fâtiha demesi üzerine bu sûre okunur. Bir işe başlanırken de Fâtiha okunması âdettir.

559. "Yitirdiğiniz şeye acıklanmayın." LVII. sûrenin (Hadîd) 22. âyet-i kerîmesinde, yeryüzüne ve insanlara gelip çatan şeylerin, takdîr edilmiş olduğu bildirildikten sonra 23. âyetinde, "Bunu da, elinizden çıkarıp yitirdiğinize kederlenmeyin ve size verdiğimize de sevinmeyin diye yapmışızdır ve

Allah, övünüp kibirlenen hiç bir kimseyi sevmez" buyurulmaktadır.

562. Bu beyitten sonra sözü Mevlâna alıyor; bölümün sonuna dek, ayrılıktan, tutsaklıktan, beden ve dünyâ âleminde kalıştan, mekânsızlık âlemine özlemden örülen beyitlerin her biri bir feryat, bir gönül kanı, bir gözyaşı damlası halinde; ney, şikâyet ediyor, ayrılıkları anlatıyor.

569. - 570. On inci. Beş zâhirî, beş bâtınî duygu. I. c. in 3588 ve 3664. b. lerinin ş. lerine bk.

*
**

M E T İ N

Âşıkın, sevgilinin vaadinde duracağını umarak buyurduğu yere gelmesi, orada uykuya dalması, sevgilinin, vaadini yerine getirmek için gelmesi, onu uyumuş bulunca koynuna ceviz doldurup bırakarak gitmesi

Geçmiş günlerde bir âşık vardı; zamanında, ahdinde duran, sözünü tutan bir kişiydi.

Yıllarca Ay yüzlü sevgilisine gönül vermiş, ona kavuşmak için bekleyip durmuş; padişahına kul - köle kesilmiş, padişahlar padişahına bağlanmıştı.

* Arayan sonunda bulur; çünkü genişlik, sabırdan doğar.

Sevgilisi bir gün ona, bu gece gel dedi; senin için şekerler ezdim, yağlı, ballı yemekler pişirdim.

600. Filan odada gece yarısına dek otur da sen aramadan, istemeden, gece yarısı geleyim.

Adam kurban kesti, ekmekler bağışladı; çünkü beklediği Ay, toz altından belirmişti.

Geceleyin o odaya gitti, oturdu; o mağara dostunun vaadinde duracağını umarak yanayakıla beklemeye koyuldu.

Gece yarısından sonra sevgilisi, gönül verdiği güzele, vaadinde durarak geldi.

Geldi ama gördü ki âşığı bir yana yıkılmış, uyuyor; yeninden birazcık kesti.

Sen çocuksun, hele şunları al da oyna diye de koynuna bir kaç ceviz koydu.

Âşık, seher çağı uyanınca sıçradı, kalktı; yenini, cevizleri gördü.

Padişahımız, dedi, tümden gerçeklik, tümden vefa; bizim başımıza ne geliyorsa bizden geliyor.

A uykusuz gönül, biz bu işe uğramayız; eminiz. Çünkü bekçi gibi dam üstünde, elimizde bir sopacık, onu yere vurmadayız, bekleyip duruyoruz.

Cevizlerimiz kırıldı, şu el değirmeninde ezildi, un oldu; derdimizi ne kadar anlatsak az.

610. Ey bizi kınayan, bu olayı ne vakte dek söyleyeceksin? Bundan böyle deliye az öğüt ver.

Artık ayrılık sözünü duymak, işitmek istemiyorum; sınadım, daha ne vakte dek sınayacağım?

Coşkunluktan, delilikten başka ne varsa, bu yolda uzaklıktır, yabancılıktır.

Hadi, vur o zinciri ayağıma; çünkü tedbir zincirini kopardım ben.

Fakat o devletli sevgilimin büklüm - büklüm, halka - halka siyah saçlarından başka yüzlerce zincire vursan beni, hepsini de kırarım.

* Kardeş, aşkla utanç bir araya gelmez; a âşık, namusun utanç kapısında durma.

Çırçıplak soyunmanın vakti geldi; şekli, kılığı bırakayım da baştan başa can olayım.

A utancın, düşüncenin düşmanı, gel; çünkü ar, namus perdesini yırttım ben.

Ey büyücülükle canın uykusunu bağlayan, âlemde ne de katı yürekli sevgilisin sen.

Hadi, sabrın boğazına sarıl, sık; sık da aşkın gönlü hoşlansın a atlı.

620. A gönlümüze konmuş, gönlümüzü yurd edinmiş can, ben yanmadıkça aşkın gönlü hoş olur mu hiç?

Kendi evini yakıyorsun sen; yak.. Câiz değil diyecek de kimdir ki?

A esrik arslan, şu evi bir hoş yak; âşıkın evinin yanık olması daha doğru.

Bundan böyle şu yanışı kıble edineceğim; çünkü mumum ben, yanarak aydınlanırım ancak.

Babacığım, bırak bu gece uykuyu; bir gececik de uykusuzların köyüne uğra.

Şunları bir gör; deli - divane olmuşlar; pervane gibi buluşma uğrunda ölenleri seyret.

* Halkın aşk denizine batmış gemisine bak; sanki aşkın boğazı, bir ejderhanın boğazı.

Gizli, fakat gönüller kapan bir ejderha; dağ gibi akılları, kehlibar gibi kapıvermede.

* Hangi Attâr'ın aklı, ondan haber aldıysa tablalarını ırmağa döktü - gitti.

* Bu ırmağın gerçekten de ne eşi vardır, ne eşidi; bu ırmaktan ebedî olarak çıkamazsın sen.

630. A yalancı, düzenci, gözünü aç da bak; niceye bir ben şunu, bunu bilmem diyeceksin?

* Gösteriş, yoksunluk vebasından kurtul da boyuna diri olan, boyuna işte - güçte bulunan Tanrı'nın âlemine gir.

* Gir de görmüyorum sözü, görüp durmadayım sözü olsun; şu bilmemler, biliyorum kesilsin.

* Sarhoşluktan geç de sarhoşluk bağışlar ol; şu renkten renge girişten, onun istivâsına göç.

Niceye bir bu sarhoşlukla nazlanacaksın? Yeter artık; Her sokağın başında bunca sarhoş var.

* İki dünya da sevgilinin sarhoşlarıyla dolsa, tümü de birdir; ama o bir de hor sayılmaz.

Onlar, çok olmakla da horluk bulmazlar; hor olan kimdir? Bedenine tapan cehennemlik.

Dünya, güneş ışığıyla dolsa o yalımı güzel hararet, hor olur mu hiç?

* Ama bütün bununla beraber, gene de yücelere çık, salın; çünkü "Allâh'ın yeryüzü geniştir"; sana da râmolmuştur.

Bu sarhoşluk, yüce bir doğana benzer ama, kutluluk yerinde ondan yüceleri de var.

640. * Yürü, seçkinlikte, can üfürmede, sarhoşlukta, sarhoşluk vermede bir İsrâfil kesil.

Sarhoşun gönlüne alay etme düşüncesi düştü mü, bunu bilmem, şunu bilmem demeyi huy edinir.

Bunu bilmem, şunu bilmem demek, bildiğimiz kimse, onu söylemek içindir.

Bir şeyin varlığını inkâr etmek, bir varlığı ıspat etmek içindir; sen inkârı bırak da söze ısbattan başla.

Bu yok, o yok sözünü bırak da, var olanı öne sür.

Yoğu bırak da vara tap; bunu da o sarhoş Türkten öğren a babam.

*** Mahmur Türk Beyinin, seher çağı çalgıcı istemesi. "Gerçekten de Allâh'ın bir şarabı vardır ki onu, dostlarına hazırlamıştır; içtiler mi, sarhoş olurlar; sarhoş oldular mı da ter - temiz bir hale gelirler." Hadisin, sonuna dek anlatılması.**

★

Şarap, sırlar küpünde şunun için köpürür:
Herşeyden kim geçmişse o şarabı, o içsin.

★

Yüce Allah demiştir ki: "İyi kişiler içerler."

★

Senin içtiğin şarap haramdır;
Bizse helâlden başka birşey içmeyiz.

★

Çalış da yokluktan varlığa gel, var ol;
Tanrı şarabından da sarhoş ol, coş.

Yabancı bir Türk seher çağında uyandı; şarabın verdiği mahmurlukla çalgıcı istedi.

Can çalgıcısı, sarhoşların eşi - dostudur; sarhoşun mezesi de odur, gıdası da, gücü - kuvveti de.

Çalgıcı, onları sarhoşluğa çeker; sonra da gene sarhoşluğu, çalgıcının soluğundan tadarlar.

O Tanrı şarabı, adamı o çalgıcıya, can çalgıcısına götürür; şu beden şarabı da nağmeyi bu çalgıcıdan dinler.

650. Sözde ikisinin de adı birdir ama, bu Hasan'la o Hasan arasında fark var.

* Söze gelince, arada bir işkil var anlatışta; ama öze gelince: Gökyüzü nerede, ip nerede?

Sözdeki birlik, hep yol vurur; ateşe tapanla inanç sahibinin birliği, beden bakımındandır.

Bedenler, ağızları kapalı testilere benzerler; her testide ne var? Bak da anla.

O beden testisi, Âb-ı hayatla dopdolu; bu beden testisiyse ölüm zehiriyle dopdolu.

İçindekine bakarsan padişahsın, kabına bakarsan yolu yitirdin - gitti.

Sözü de şu beden gibi bil; anlamı, içindedir, can gibi hani.

Ten gözü, boyuna teni görür; can gözüyse zehirle dolu olan canı görür.

* Demek ki Mesnevî'nin sözlerindeki görünüş yüzünden, görünüşe bakan yolunu azıtır, anlamı göreneyse o sözler, doğru yolu gösterir.

* Kur'ân'da da Tanrı, bu Kur'ân buyurmuştur, gönül yüzünden kimine doğru yolu gösterir, kimini doğru yoldan azdırır.

660. Allah - Allah.. Ârif şarap dedi mi, boş görme; ârif katında birşey, nasıl olur da yok olur?

Senin anlayışın, Şeytan şarabına benziyor; Rahman şarabı, nerden vehimine gelecek senin?

Bu ikisi, çalgıyla şarap, eştir, eşittir; o, buna koşa - koşa gelir; bu, ona koşa - koşa gider.

Mahmurlar, çalgıcının soluğundan gıdalanırlar; çalgıcı da onları meyhaneye götürür.

O, meydanın başıdır; bu, sonu.. Gönül, onun çevgenine karşı topa dönmüştür.

Akılda ne varsa kulak, o yana dikilir; başa safra vurdu mu, yanınca sevda da olur.

Ondan sonra bu ikisi de kendinden geçiş âlemine gider; orada babayla oğul birleşir, bir olur.

İşte sevinçle keder de barışıp uzlaşınca Türkümüz, çalgıcıları uyandırdı.

Çalgıcı uyutucu bir beyit tuturdu: A yüzünü görmediğim sevgili, bana bir kadeh sun*

Yüzümsün benim, yüzümü görmezsem şaşılmaz buna; yakınlığın sonu, iki miyiz, bir miyiz diye şüphe perdesinin ardına girmektir.

---

* Bu beytin ikinci mısra'ı ve bundan sonraki dört beyit arapçadır.

670. Aklımsın benim, seni görmezsem şaşılmaz buna; birbirini andıran şeylerin çokluğu yüzünden göremem seni.

Sen bana, şahdamarımdan da yakınsın; nasıl seslenebilirim sana? Ey diye sesleniş, uzaktakini çağrıştır.

Ben yanımdakileri yanıltmak, yanımdaki sevgiliyi gizlemek için dağlarda, çöllerde seni çağırıp dururum.

*** Selâm ona, Mustafâ'nın evine bir körün gelmesi, Allah razı olsun ondan, Ayişe'nin körden kaçması, Selâm ona, Peygamber'in, ne kaçıyorsun? O seni görmüyor ki demesi, Allah razı olsun, Ayişe'nin, Allah'ın rahmeti ve selâmı ona, Peygambar'e cevap vermesi**

Peygamber'in yanına bir kör geldi de ey hamur teknesine bağışta bulunan, dedi;

* Ben susuzum, su istiyorum, sense su beyisin; ey bana sâkıylik eden, medet - medet.

Kör kapıdan girerken Ayişe, görünmemek için tez kaçtı.

Çünkü o temiz kadın, kıskanç Peygamber'in kıskançlığını biliyordu.

Kim daha güzelse kıskançlığı daha fazla olur; kıskançlık ateşten meydana gelir.

Kokuşmuş kocakarılar, kendi çirkinliklerini, kocalıklarını bilirler de, kocalarına kuma alırlar*.

İki dünyada da Ahmed'in güzelliği gibi güzellik kimde var? Tanrı ışığı, yardımcı ona.

680. İki dünyada da nazlanmak ona değer; kıskançlık da lâyıktır o güneşten yüzlerce kat aydın olana.

* Topumu Zuhal yıldızlarına attım; yıldızlar, çevirin yüzlerinizi.

Eşsiz, eşitsiz parıltılarımda yok olun; yoksa ışığımın karşısında rezil olur gidersiniz.

Ben keremimden, lûtfumdan her gece yiterim; nereye, ne vakit gideceksem, orayı görür, oraya gider görünürüm.

Gider görünürüm de, geceleyin, şu uçulacak yerin çevresinde yarasalar gibi, bensiz kanat çırpar, uçarsınız.

Tavus kuşları gibi kendinizi gösterin; gene sarhoş olun, baş çekin, kendinizi beğenin bakalım.

Ama sakın o çirkin ayaklarınıza bakmayın;; hani Eyâz'a mumdu o çarık, ayaklarınız da sizi aydınlatır sonra.

Benlik yüzünden sol yandakilerden olmayasınız diye kulağınızı burmak için sabahleyin gene yüz gösteririm ben.

* Bırak şu sözü; uzundur bu söz; "Ol" buyruğunu veren, "uzun söz söylemeyin" demiştir.

---

* Her hâlde aslı "koma"dan bu söz, ortak anlamına Anadolu'da bugün de kullanılan türkçe bir sözdür; metinde böyle geçiyor.

Allah râzı olsun ondan, Ayişe, içimden geçeni biliyor mu, yoksa söylenen sözün dış yüzüne mi uyuyor diye, Mustafâ'nın, "Ne diye gizleniyorsun; gizlenme, o seni görmüyor ki diyerek onu sınaması

Peygamber, sınamak için dedi ki: O seni görmüyor ki; pek o kadar gizlenme.

690. Ayişe elleriyle işaret ederek o beni görmüyor ama, ben onu görüyorum ya demek istedi.

Bu öğütün benzetişlerle, örneklerle dolu oluşu, canın güzelliği yüzünden aklın, onu kıskanmasından, kimseye göstermek istemeyişinden ileri gelmiştir.

Şu can, bu kadar gizliyken akıl, neden bu kadar kıskanır onu?

Işığı, yüzünü gizlemiş olan güzeli kimden gizlersin a kıskanç?

Şu güneş de yüzünü örtmeden gider, gider ama pek üstün olan ışığı, yüzüne peçedir onun.

Güneşin bile izinin tozunu göremediği güzeli kimden gizliyorsun a kıskanç?

Ama ben, o kadar kıskancım ki kıskançlığım, bundan da fazla; onu kendimden de gizlemek istiyorum.

Çok çetin olan kıskançlık ateşimin yüzünden iki gözümle iki kulağım bile benimle savaşa girişmiş.

A can, a gönül, değil mi ki sende böyle bir kıskançlık var; ağzını yum, sözü bırak.

Ama korkuyorum da.. susarsam o güneş, bir başka yandan perdeyi yırtar, görünür diyorum.

700. Bizim sözümüz, sustuğumuz zaman daha da açık anlaşılır; çünkü o istek, men'edildikçe daha da artar.

* Deniz coştu mu, coşkunluğu köpük olur; köpürüşü de, "Bilinmeyi sevdim, diledim" sırrını meydana kor.

Söz söylemek, o pencereyi kapatmaktır; söz söylemek, onu gizlemenin ta kendisidir.

Gülün yüzüne karşı bülbülce nâralar at da onlara gülün kokusunu duyurma; oyala onları.

Kulakları sözle oyalansın da akılları, gülün yüzüne uçmasın.

Hele pek aydın olan bu güneşin karşısında her kılavuz, gerçekten de bir yol vurucudur.

*** Türk beyinin meclisinde çalgıcının, gazele başladıp "Gül müsün, süsen mi? Yoksa selvi misin, Ay mı? Bilmiyorum ki; Şu darma - dağan aşktan ne istiyorsun? Bilmiyorum ki" demesi; Türkün de, "Neyi biliyorsan onu söyle" diye bağırması; çalgıcının o beye cevap vermesi**

* Çalgıcı, sarhoş Türkün karşısında, nağme perdesinde gizlenen Elest sırlarını söylemeye koyuldu.

Ben dedi, bilemem ki Ay mısın, put mu? Bilmem ki ne istersin benden?

Bilmem ki ne biçim hizmet edeyim sana, nasıl bir kullukta bulunayım; susayım mı, yoksa sözlerimle öveyim mi seni?

Şaşılacak şey şu ki benden ayrı da değilsin; ama bilmiyorum, ben nerdeyim, sen neredesin?

710. Bilmiyorum, nasıl çekiyorsun beni de, kimi karalarda gezdiriyorsun, kimi kanlara buluyorsun.

Böylece bilmiyorumla ağzını açtı; bilmiyorum, bilmiyorum demeye koyuldu.

Bilmiyorum sözü, haddini aşınca Türkümüzün gönlü daraldı.

Öfkelenip yerinden fırladı, topuzunu çekti; çalgıcının başına dikildi.

Bir çavuş, gürzü eliyle tuttu; çalgıcıyı öldürmek yaraşmaz size dedi.

Bey, şu sayısız tekerlemesi kafamı şişirdi, dedi; kafasını ezeyim de görsün.

A kaltaban, bilmiyorsan herze yeme; biliyorsan ne söyleyeceksen söyle.

A ahmak, ne biliyorsan onu söyle; bilmiyorum, bilmiyorum deyip durma.

Ben nerdensin, nerelisin diyorum; sen, ne Belh'tenim diyorsun, ne Herat'tan;

Ne Bağdat'tanım, ne Musul'dan, ne Taraz'dan.. Ne - ne diye de sözü uzatıp gidiyorsun.

720. Nereliysen söyle de kurtuluver; burada meramını söylememek aptallıktır.

Yahut da sana, ne içtin diye soruversem, sen, ne şarap içtim diyorsun, ne kebap yedim.

Ne kavurma yedim, ne tirit, ne de mercimek.. Ne yedin, ne içtiysen onu söyle; yeter.

Sözü geveleyip bu çeşit uzatmak da neden? Çalgıcı, maksadım gizli de ondan dedi.

Sen yok demeden varlık kaçıyor; varlıktan, vardan bir koku alasın diye yok dedim.

Bu sazı, bilmiyorumla akort ettim; öldün mü ölüm, sırları söyler sana.

***

(Ş E R H)

594. beyitten sonraki hikâye. Furûzan - fer merhum, bu hikâyenin, "Esrâr'üt - Terhîd" de bulunduğunu söylüyor ve metin naklediyor. Özeti şu:

"Bir genç, kadının birine tutulmuş. Kadın, ben düğüne gidiyorum; bekle diye gence haber gönderiyor. Genç, uyumamak için, "Uyku yerine yaş var gözlerimde; tezce seni görmek istiyor. Uyu da rüyada gör diyorlar; a hiçbir şeyden haberi olmayanlar, uyumamın yeri mi" meâlindeki rubâîyi okumaya başlıyor. Başlıyor ama, okuya - okuya da uykuya dalıp gidiyor. Sabah ezanı okunurken uyanıyor, kimseyi de göremiyor."

Furûzan - fer, buna benzer bir hikâyenin "Mantık'ut - Tayr" da ve Sultan Veled'in "Maârif" inde de bulunduğunu kaydediyor ve metin veriyor (Maâhiz; s. 199 - 200).

"Mantık'ut - Tayr" daki hikâye şudur:

"Bir âşık, aşkının şiddetinden perişan bir hale gelmiş, ağlaya - inleye bir yol ağzına düşmüş, uyuya kalmıştı.

Sevgilisi baş ucuna gidip onu uyumuş, kendisinden geçmiş görünce,

Bir kâğıt parçasına onun haline uygun birşeyler yazdı, âşıkın yenine bağlayıp gitti.

Âşıkı, uykudan uyanınca kâğıdı gördü; okudu, gönlü kan kesildi.

Sevgilisi şöyle yazmıştı: Ey susup dalmış olan, tacirsen kalk, para kazan.

Yok, zâhitsen geceleri uyuma, kulluk et, mücâhedede bulun.

Bu da değil de âşıksan utan; âşıkın gözünde uyku ne gezer?

Âşık, gündüzleri yel gibi eser, savurur, geceleri yanar, yakılır, âleme Ay ışığı gibi ışık verir.

A nursuz, pirsiz, mademki ne osun ne bu. Aşkımızdan dem vurma, yalan dâvâlara girişme.

Âşık, ölüp kefene sarılmadıkça, yatar, uyursa ona da âşık derim ama, kendisine âşıktır o.

Mademki sen, bilgisizlikle aşk oyununa girdin, uykular hayrolsun, Allah rahatlık versin. Sen bu işin ehli değilsin." (A. Gölpınarlı terc. İkinci Basılış; M. E. B. 1963, c. II, s. 113 - 114).

Sultan Veled'in "Maârif" indeki şekil, Mevlânâ'nın anlattığının aynıdır. Şüphe yok ki bu hikâyede çeşitli münasebetlerle kitaplara girmiş bir halk hikâyesidir.

598. Arayan bulur. Atasözü. Türkçede de, "Arayan, Mevlâsını da bulur, belâsını da" atasözü vardır. "Sabır genişliğin anahtarıdır." I, c. in 96. b. nin ş. e bk.

607. beyitten sonra gene sözü alıyor Mevlânâ; aşk başlıyor söze ve beyitler artık gönül yalımı, iştiyak ateşidir.

615. Mevlânâ'nın,

"Aşk zevkine dalıp şaşıran, ada - sana, âra - hayâya hiç mi, hiç aldırış etmez" matlâ'lı gazeline pek benzer (Dîvân-ı Kebîr terc. IV, s. 132).

626. Ejderhâ. I. c. in 922. b. in ş. bk.

628. Attâr. Bu söz, arapça, güzel koku satan anlamına gelir. Gül suyu v.s. gibi şeyler satanlara dendiği gibi karanfil, zencefil, çöreotu v.s. satanlara da denir. Türkçede "aktar" diye söylenir. Sonradan bu çeşit şeyleri satanlara "kökçü", gül suyu, lohusa şekeri, şerbet, süpürge, nalın v.s gibi eve, bilhâssa mutfağa yarayan, gereken şeyleri satanlara "aktar" denmiştir.

Attâr, aynı zamanda, Mevlânâ'nın çok sevdiği Ferîdüddin Attâr'dır. Bu zât, attârlık ederken bir gün bir derviş gelip Şey'en lillâh, yâni Allah için birşey ver demiş. Attâr aldırmamış. Derviş, bu sözü bir kaç kere söylemiş, sonra da Attâr'a, sen nasıl öleceksin diye sormuş. Attâr, senin öldüğün gibi demiş. Derviş, sen, benim öldüğüm gibi ölebilir misin diye sorunca Attâr, evet demiş. Dervişin elinde bir çanak varmış. Yere koyup yatarak başını o çanağa dayamış, Allah deyip can vermiş. Bu hâl, Attâr'a pek dokunmuş. Dükkânını dağıtıp tasavvuf yolunu tutmuş (Nafahât terc. İst. 1289, s. 669). Beyitte buna da işâret edilmektedir.

629. Beytin ikinci mısra'ı arapçadır ve CXII. sûrenin (Tevhîd, İhlâs) son ve 4. âyeti olan "Ve O'na bir tek eşit ve benzer olamaz, yoktur" meâlindeki âyet-i kerîmeden lâfzî iktibas yapılmaktadır.

631. Boyuna diri, dâimî diri. Kur'ân-ı Mecîd'de II. sûrenin (Bakara) 255., III. sûrenin (Âli İmran) 2., XX. sûrenin (Tâhâ) 111., XXV. sûrenin (Furkan) 58., XL. sûrenin (Gaafir) 65. âyetlerinde "Hayy" diye geçer. "Kayyûm", daimî olarak, yarattıklarının işlerini tedbir ve herşeyi tasarruf eden anlamına gelir; II. sûrenin 255., III. sûrenin 2. ve XX. sûrenin 11. âyetlerinde geçer. Her ikisi de Esmâ - yı Husnâ'dan, yâni Tanrı adlarındandır. "Boyuna diri olan, boyuna işte - güçte bulunan" diye çevirdiğimiz söz, beyitte "Hayy, Kayyûm" diye geçer.

632. Görmüyorum - Görüp durmadayım. I. c. in 25 - 26. b. lerinin ş. e bk.

633. İstivâ. I. c. in 241 - 242. b. lerinin ş. e bk.

635. Tümü de bir. "İnananlar, bir kişi gibidir; adamın başı ağrısa, bütün bedeni rahatsızlanır, şikâyetçi olur; gözü ağrısa, bütün bedeni rahatsız olur, şikâyet eder", yâni bir mü'mine zarar gelse, bütün mü'minler, zarar görmüş gibi elem duyarlar meâlindeki hadîse işârettir (Câmi'; II, s. 171'.

637. "Allâh'ın yeryüzü geniştir." IV. c. in 1088. b. in ş. e bk.

640. İsrâfil. II. c. in 1203. b. nin ş. e bk.

645. beyitten sonraki başlık. "Gerçekten de Allâh'ın bir şarabı vardır ki..." III. c. in 98. b. in ş. e bk.

"Şarap, sırlar küpünde..." Rubâî veznindedir; Mevlânâ'nın rubâilerinde ve "Muhtâr - Nâme" de bulamadık.

"İyi kişiler içerler." LXXVI. (Dehr, İnsân), 5.

"Senin içtiğin şarap..." Attâr'ın bir beytidir (Dîvân-ı Attâr-ı Nişâbûrî; Said Nefîsî'nin tashih ve mukaddimesiyle; Tehran, Ikbâl K. 1319, s. 386, beyit. 10).

"Çalış da..." Senâî'nin Hadîka'sından (Müderris Radavî basımı; s. 98, beyit. 10).

651. Gök yüzü - İp. Farsçası "âsman tâ rîsman" dır. Göğe iple ağmanın îmkânı olmadığı için, mümkin olmayan şeyler hakkında kullanılan örf mecâzıdır.

658 - 659. II. sûrenin (Bakara) 26. âyet-i kerimesinde, meâlen, "Şüphe yok ki Allah, sivrisineği de örnek getirmekten çekinmez, ondan üstün olanları da. İnananlar bilirler ki bu örnek, yerindedir ve Rablerindendir. Fakat inanmayanlar, Allah bu örnekle ne demek istiyor ki derler. O, bununla çoklarını şaşırtıp azdırır, çoklarını da doğru yola getirir. Azdırıp şaşırttıkları, ancak kötü işler yapanlardır" buyurulmaktadır. 658. beyitte, "Mesnevî" ye, "Mesnevî" deki hikâyelere dokunanlar, onları kınayanlar bulunduğu anlatıldıktan sonra 659.

beyitte bu âyet-i kerîme hatırlatılmakta, âyetten mânevî iktibasta bulunulmaktadır.

672. beyitten sonraki bölüm. Furûzan - fer merhum, "Nevâdir'ül - Usûl" den naklen, ashâbdan Abdullah b. Ümmü Mektûm'un Hz. Rasûl'ün (S. M) yanına geldiğini, Hz. Rasûl'ün Ümmü Seleme ve Meymûne'ye örtünmelerini emrettiğini, İbn Ümmü Mektûm'un anadan doğma a'mâ olduğunu, bu cihetle onların, Yâ Rasûl' Allah, o bizi görmüyor ki demelerine karşılık, Siz onu görmüyor musunuz buyurduğunu naklediyor (Maâhiz; s. 201).

Ebü'l - Fütûh Tefsîrindeyse şöyledir: İbn Ümmü Mektûm gelince Hz. Fâtıma kalkıp gitmiş, o gidinceye dek gelmemiş, gidince gelmiş, Hz. Rasûl, o seni görmüyordu ki buyurunca Hz. Fâtıma, ben görüyordum ya buyurmuş (Aynı; s. 202).

Her iki rivâyette de Ayişe'nin adı geçmemekteyse de hikâye aynıdır.

681. Zuhal. II. c. in 175. b. in ş. e bk.

688. "Ol" buyruğu. I. c. in 1797. b. in ş. e bk. "Kün - Ol" lâfzan iktibas edilmiştir.

700. İnsan men'edildiği şeye daha fazla düşer. Atasözü. "Gerçekten de Âdemoğlu, men'edildiği şeye haristir." (Hadis; Câmi'; I, s. 72)

701. Bilinmeyi sevdim." I. c. in 2872. b. in ş. e bk.

705. beyitten sonraki başlık. "Gül müsün, süsen mi..." Bu beyit kimindir, bulamadık. Mevlânâ'nın, aynı vezinde,

Men in eyvân-ı nuh tûrâ nemîdânem nemîdânem
Men in nakkâş-ı câdûrâ nemîdânem nemîdânem

matlâ'lı bir gazeli varsa da redif aynı değildir (Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr; Tehran Üniv. Yayımı - 1338 Ş. H. c. III, s. 206 - 207. Tercememiz; c. V, s. 442 - 444. Bundan önceki gazel de buna benzer; fakat bu beyit yok; s. 441 - 442).

706. Elest. I. c. in 1246. b. in ş. e bk.

*
* *

M E T İ N

Selâm ona, "Ölmeden önce ölün" demiştir, o sözün anlatılması.

Ey dost, dirilik istiyorsan ölümden önce öl;
Çünkü İdris, böyle öldü de bizden önce
cennetlik oldu.

Nice zamandır can çekiştin ama hâlâ perde ardındasın; çünkü asıl olan ölümdü; sense bir türlü ölmedin.

Ölmedikçe can çekişmen bitmez; merdiven olmadıkça dama çıkamazsın.

Yüz ayak merdivenin iki ayağı eksik olsa dama çıkmak isteyen, dama mahrem olamaz.

İp, yüz kolaç olacakken bir kolaçı eksik olsa, kuyudaki su, nasıl dolar kovaya?

730. A beyim, son ağırlığı da komadıkça bu gemi batmaz.

Son ağırlığı asıl bil, ne yaparsa o yapar; vesveseler, azgınlıklar gemisini o batırır.

Akıl gemisi battı mı insan, gökkubbeye güneş kesilir.

* Ölmedin de can çekişmen uzadı - gitti; ey Taraz mumu, sabahleyin eriyiver - gitsin.

Bizim yıldızlarımız gizlendikçe bil ki dünyanın güneşi gizlidir.

Gürzü kendine vur, benliğini, varlığını kırgitsin.. çünkü bu ten gözü, kulağa tıkanmış pamuğa benzer.

A alçak, benim hareketlerimde gördüğün benlik, senden vuruyor; sen gürzü kendi kendine vurmadasın.

Kendini bende gördün de kendinle savaşmak için coştun, köpürdün.

* Hani aksini suya vurmuş gördü de, gördüğünü düşmanı sandı, kuyuya atıldı arslan; onun gibi işte.

Yok demek, şüphe yok ki var demenin zıddıdır; böylece zıddan, birazcık olsun zıddı bilir, anlarsın.

740. Bu zamanda zıddı yok demekten başka anlatış çaresi yok; şu yaradılışta bir soluk yok ki onda bir tuzak olmasın.

A akıllı - fikirli er, sevgiliyi perdesiz görmek istiyorsan ölümü seç, yırt o perdeyi.

Ama bu ölüm, o ölüm değil ki ölesin de mezara gidesin; seni değiştiren ışığa götüren ölüm.

Erkek, ergenlik çağına erdi mi, o çocukluk öldü - gitti; Rum ülkesi halkına karıştı, Zencilik rengi gökten silindi - gitti.

Toprak altın oldu, topraklığı kalmadı; gam ferahlık oldu, gamlılık dikeni kalmadı.

* Ey sırlar arayan, Mustafâ bunun için dedi ki: "Diri bir ölü görmek istersen;

Hem de diriler gibi yeryüzünde yürüyen bir ölü; canı göğe ağmış.

Canı, bu solukta yücelerde, canın konağı orda; ölürse canına göç etmek yok .

Çünkü ölümden önce göçmüş o; öldükten sonra anlaşılır, akılla anlaşılmaz.

Göçmüş ama halkın göçüşü gibi değil.. Bir duraktan bir durağa göçe - göçe son durağa ulaşmış.

750. Kim, yeryüzünde apaçık yürüyüp gezen böyle bir ölüyü görmek isterse

Söyle ona, tertemiz Ebû - Bekr'e baksın; gerçeklik yüzünden, ölüp haşredilenlerin ulusu olmuştur.

Şu âlemde yaşarken Sıddıyk'ı gör de mahşerin gerçekliğine inancın artsın.

Muhammed, elde bulunan, görünüp duran kıyametti; çünkü her sırrı çözüp bağlayış yokluğunda yok olmuştu; gerçek varlığa ulaşmıştı.

* Ahmed, bu dünyada ikinci kez doğmuştu; apaçık yüzlerce kıyâmetti, o.

Ondan kıyameti sorup dururlardı; ey kıyamet derlerdi, kıyamete ne kadar zaman var?

O da hal diliyle derdi ki: Ne tuhaf şey, birisi, mahşerden haşri soruyor.

* İşte o güzel haberler veren elçi, bu yüzden, ey ulular, dedi, ölümden önce ölün.

Nitekim ben de ölümden önce ölmüşüm de bu adı - sanı o yandan getirmişim.

Öyleyse kıyamet ol da kıyameti gör; her şeyi görmede şarttır bu.

760. İster ışıklar olsun, ister karanlıklar; o olmadıkça, onun ta kendisi kesilmedikçe onu tam olarak bilemezsin.

Akıl oldun mu, bütün olgunluğuyla aklı bilirsin; âşık oldun mu, aşkın yanıp kavrulmuş fitillerini anlarsın.

Bunu kavrayacak anlayışın olsaydı, bu dâvânın kesin delilini apaçık da söylerdim.

İncir yiyen bir kuş gelir de konuk olursa bu yanda incirin hiç değeri yok, okadar bol*.

Bütün dünyada, erkek olsun, kadın olsun, herkes, soluktan soluğa can vermededir, ölüp gitmededir.

Onların söyledikleri sözleri, vasiyetler say; hani ölürken baba, oğula söyler ya;

Vasiyetleri say da özünde, bu yüzden ibretler yetişsin, rahmetler gelişsin; nefret haset, kin de kökünden sökülüp atılsın.

Yakınlara, onların can verişlerine gönlün yanıyormuş gibi bak.

* Gelecek şey, gelmiş - çatmıştır; onu şimdi oluyor bil; dostu can veriyor say, yok olmuş bil.

Garezler, bu çeşit görünüşüne perde oluyorsa onları koynundan çıkar, at - gitsin.

770. Buna gücün yetmiyorsa bunalıp durma; bil ki bunalanı bir bunaltan var.

Bunalış bir zincirdir, o zinciri sana takan var. Gözünü ona açman, zincir takanı görmen gerek.

---

* "Konuk" sözü, böyle türkçe geçiyor.

Ey yaşayış yolunu gösteren, ben bir doğandım, ayağım bağlandı, bu neden diye yalvar - yakar.

Şerre pek sağlam olarak adım attım de; senin kahrınla soluktan soluğa ziyan içindeyim elbet.

Senin öğütlerine kulaklarım sağırmış; put kırıyorum diye dâvâya düşmüştüm; meğer put yonuyormuşum.

Senin sanatını mı anmak farz, ölümü mü? Ölüm güz mevsimine benzer, sense yaprakların aslısın.

Yıllardır şu ölüm, davulcuğunu döver - durur da senin kulağın, yersiz oynar.

İnsan ölürken candan ah eder, ah ölüm der; ölüm şimdi seni uyandırdı, kendine getirdi?

Nâra atmaktan boğazı yırtıldı; dövmekten davulu patladı ölümün.

Sense ince eledin, sık dokudun; ölümün ne olduğunu şimdi anladın.

⁂

(Ş E R H)

725. beyitten sonraki başlık. "Ölmeden önce ölüm." Muhaddisler, bu sözü mevzû' hadis saymışlarsa da, benlikten, şehvetlerden, bencilikten ölün; irâdenizi Allah irâdesine verin anlamına alınırsa meâlen hadîs sayılır (Mavzûât; s. 87; I. c. in 30 - 35. ve 3688. b. lerin ş. e bk.).

"Ey dost..." Senâî'nin bir beytidir (Müderris Radavî basımı Dîvan; Tehran - 1320 Ş. H. s. 49. beyit. 6).

733. Taraz. I. c. in 197. b. ş. e bk.

738. Arslan - Kuyu. I. c. teki, Tavşanın arslanı aldatması hikâyesini hatırlatıyor.

745. "Kim, yeryüzünde gezen bir ölüyü görmek isterse, Ebû - Bekr'e baksın." (Şârih; s. 92)

754 - 757. 725. beyitten sonraki başlıkta anlatıldı. 757. de, hadisten lâfzî iktibas vardır.

768. Gelecek şey. Bir hutbelerinde, "Gelecek herşey yakındır" buyururlar; bu hadîse işâret ediliyor (Câmi'; I, s. 54).

773. Ziyan içindeyim elbet. **Kur'ân'ın CIII. sûresi olan ve üç âyetten ibâret bulunan Asr sûresinin meâli şudur:**

"Anddolsun zamâna, şüphe yok ki insan, elbette zararda, ziyandadır. Ancak inananlar ve iyi işlerde bulunanlar ve birbirlerine gerçeği gözetmeyi ve sabretmeyi tavsiye edenler başka."

Beyitte, sûrenin 2. âyetinden lâfzî ıktibas vardır.

Sûredeki "asr - zaman", Allâh'ın hikmet ve kudretinin zuhûru, bu yüzden insanlara âdeta bir öğütçü oluşu bakımından anılmıştır. İkindi vakti diyenler de vardır (Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli; II, Açılama; s. CXXVII).

⁂

METİN

*** Ömrünü yetirip ölürken, o darlık çağında tövbe edip suçlarının bağışlanmasını isteyen gafil kişiyi, her yıl Âşûrâ günü, Antakya kapısında yas tutan Halep Şia'sına benzetiş, garip bir şâir, yoldan gelmişti de, bu feryat nedir, kime yas tutuyorsunuz, diye sormuştu.**

780. • Âşûrâ günü bütün Halepliler, geceye dek Antakya kapısında kalırlar.

• Erkek, kadın, büyük bir topluluk, Peygamber soyuna yas tutmak için orada toplanır.

• Âşûrâ günü Şia, Kerbelâ olayı için ağlar, feryad eder.

• Peygamber soyunun, Yezid'den Şimr'den gördüğü zulümleri, sınanışları sayar. dökerler.

• Nâraları bütün ovayı, çölü kaplar, sesleri ses verir.

Garip bir şâir Âşûrâ günü yoldan gelmişti; o feryadı duydu.

Şehri bırakıp o yana yürüdü; o feryadın, o yasın sebebini anlamak istedi.

Bu gam nedir, kime yas tutuyorsunuz diye soruşturmaya koyuldu.

Bu ölen büyük bir başbuğ olacak; böyle bir topluluk, küçük bir iş değil.

Adını, lâkaplarını söyleyin bana; ben bir garibim, siz buralısınız.

790. Adı nedir, sıfatı neydi, vasıflarını söyleyin de lûtuflarına bir ağıt yakayım.

Ben şâirim; bir ağıt yakayım da buradan bir azık, bir yiyecek elde edeyim, dedi.

Bu sözleri duyanlardan biri, şâire, behey adam, dedi, sen deli misin? Yoksa sen Şiî değil de Peygamber soyunun düşmanı mısın?

Âşûrâ gününü, o gün şehîd olan cana yas tutmanın yüz yıl yaşamadan daha yeğ olduğunu bilmiyor musun?

İnanan kişi katında bu dert, değersiz olur mu hiç? Kulağın aşkı, küpenin değerincedir.

* İnanan kişinin katında o tertemiz cana yas tutmak, yüzlerce Nuh tufanından daha meşhurdur.

O şâirin, Halep Şia'sını kınamak için birkaç dokunaklı söz söylemesi

Şâir, doğru dedi, ama Yezid'in devri nerede? Bu gam ne vakit olmuş, buraya ne kadar geç gelmiş bu haber?

Körlerin gözleri bile, o kötülükleri gördü; sağırların kulakları bile o hikâyeyi işitti.

Siz, şimdiye dek uyuyor muydunuz ki şimdi yasla elbiselerinizi yırtıyorsunuz?

A uyuyakalanlar, kendinize yas tutun; çünkü bu ağır uyku, kötü bir ölümdür.

800. Padişahın canı, o yüce rûh zındandan kurtuldu; ne diye elbisemizi yırtalım, elimizi ısıralım?

Onlar, din ilinin de padişahlar padişahıydılar; bâğı kopardılar mı, sevinç vakti geldi onlara.

Tomruğu, zinciri attılar, devlet sayvanına at sürdüler.

Onların halinden zerre denli haberin olsaydı bilirdin ki bugün, onlara saltanat günü, güzellik günü, padişahların padişahı oluş günü.

Haberin yoksa yürü - git, kendi haline ağla; feryat et; çünkü göçmeyi, dirilip haşrolmayı inkâr ediyorsun.

Kendi yıkık gönlüne, yıkık dinine ağla, feryat et; çünkü şu eskimiş topraktan başka birşey görmüyor.

Görüyorsa neden yiğitleşmiş, neden Tanrı'ya dayanmıyor, neden gözü tok değil?

Nerde yüzünde din şarabının kutluluğu? Denizi gördüysen nerde cömert elin, avucun?

Irmağı gören, suyu esirgemez; Hele o denizi, o bulutu görmüşse.

Hakk'ın rızık vericiliğini, hazinelerini, rahmetini görmeyen haris adam, büyük bir harman yerinde, o harmanın genişliğini görmeyip de bir tek buğdayı, çalışa - çabalaya, coşa - terleye tezce götürmeye uğraşan karıncaya benzer.

Karınca, güzelim harmanları görmez de, o yüzden bir tek buğdayın üstüne titrer.

810. O koca yığını görmez de o bir tek buğdayı, hırsla, korkuyla götürmeye uğraşır.

Harman sâhibi de ona, a körlükten birşey görmeyen, der;

Sen bizim harmanlarımızdan ancak o bir tek buğdayı görmüşsün; canla - başla o bir tek buğdaya sarılmışsın.

* Ey görünüşte zerre olan, Zuhal yıldızını gör; topal bir karıncasın sen, yürü, Süleyman'ı gör.

Sen şu beden değilsin, o gözsün sen, o görüşsün; canı görürsen bedenden kurtulursun.

İnsan, gözdür, görüştür; ötesi ettir, deridir; insanın gözü neyi görürse, değeri o kadardır insanın.

Bir küp, boyuna deniz suyu ile doldurulsa her dağı sele verir.

Küpün canından denize bir yol açılmışsa küp, ırmaktan üstün olur.

* Onun içindir ki "Söyle" sözü, denizin sözüdür; bu sözü Ahmed söylese bile gerçekte deniz söylemiştir.

Onun sözleri, tümden denizin incileridir; çünkü gönlü, denizle birdi onun.

820. Denizin vergisi, lûtfu, bizim küpümüzden olursa, artık bir balıkta denizin bulunmasına şaşılır mı hiç?

Duygu gözü, geçip giden şekle kapılmış, donmuş kalmıştır; sen onu geçip gidiyor görmedesin; oysa yerindedir o, geçip gitmiyor.

* Bu ikilik, şaşı gözün görüşünden doğar; yoksa evvel, âhırdır; âhır da evvel.

Hey gidi, hey.. bu neden bilinir? Ölüp dirilmeden.. Sen ölmeden sonraki dirilmeyi ara, öldükten sonra dirilmenin sözünü az et.

Öldükten sonra dirilmenin şartı, önce ölmektir; çünkü dirilmek, ölümden sonra olur.

Bütün dünya, yokluktan korktuğundan yolunu sapıtmıştır; oysa ki yokluk, sığınılacak yerdir.

Bilgiyi nerede arayalım? Bilgiden geçişte; barışı nerede arayalım? Barıştan geçişte.

Varlığı nerede arayalım? Varlığı bırakışta; elmayı nerede arayalım? Elden vazgeçişte.

Ey güzel yardımcı, yoğu gören gözü, varı görür bir hale getirmeye gücün yeter senin.

Yokluktan beliren göz, varlığın özünü, tümden yok gördü.

830. İki gözün görüşü değişir de ışıklanırsa, bu düzenli dünyayı mahşer görür.

Şu ham kişilerin anlamaları haram oldu da bu gerçekler, o yüzden tamamlanmamış göründü.

* Hak cömerttir ama güzelim cennetlerin nimeti, cehennemliğe haram edilmiştir.

O, ebedî ahde vefâ edenlerden değildir de o yüzden ebedî cennetin balı, ağzına acı gelir onun.

Müşteri olmadıkça alış - veriş için eliniz oynar mı hiç?

Mallara bakış, almak için olmaz ya hep; o bakış, ahmağı döndürüp dolaştırmak içindir.

Bu kaça, şu kaça diye sorar - durur; bu sormak da vakit geçirmek, alay edip eğlenmek içindir.

Usancından kumaş ister senden; ama o kişi, müşteri değildir, kumaş aramıyor.

Kumaşı yüz kere görür, gene geri verir; nerden kumaş ölçecek o; yel biçiyor, poyraz ölçüyor o.

Hey kardeş, nerdeydin? Hiç bir yerde.. yeyen bir serserinin alay edişi?

840. Cebinde bir pulu bile yok; nerden cübbe alacak? Ancak gönül eğlemek için dolanıyor o.

Alış - veriş için bir sermayesi yok; artık onun çirkin suratı nedir, alayı ne oluyor?

Bu dünya pazarında sermaye, altındır; ordaki sermaye de aşktır, yaşlı iki gözdür.

Elinde parası olmadan pazara gidenin ömrü geçer, eli boş döner pazardan.

Hey kardeş, nerdeydin? Hiç bir yerde.. yemek için ne pişirdin? Hiçbir şey.

Müşteri ol da elim oynasın; gebe madenimden lâ'l doğsun.

* Müşteri, gevşek, soğuk bile olsa, sen onu dine çağır; böyle buyurulmuştur çünkü.

* Doğanı uçur, can güvercinini avla; çağrış yolunda Nuh'un yolunu tut.

İşleri onaran Tanrı için kulluk et; halkın kabulüyle, reddiyle ne işin var senin?

⁂

(Ş E R H)

779. beyitten sonraki başlık. Şiâ - Şi'î. Şia sözü, arapça uymak anlamına gelen "müşâyaa" dan alınmadır. Alî ile evlâdına uyanların yoluna "Şia", o yola uyanlara "Şiî" denmiştir. Kur'ân-ı Mecîdin XIX. sûresinin (Meryem) "Sonra hangi bölük Rahmân'a karşı en fazla azgınlıkta bulunduysa onu ayırıp cehenneme atacağız" meâlindeki 69. âyet-i kerîmesinde, "bölük" sözü, "Şia" diye geçmektedir. XXVIII. sûrenin (Kasas) "Halkı, gaflete dalmış, öğle uykusundayken şehre girdi de orada iki adamın kavga etmekte olduğunu gördü; bu, kendi taraftarlarındandı, öbürü, düşmanlarından. Derken, taraftarlarından olan, düşmanlarından olana karşı Mûsâ'dan yardım istedi..." meâlindeki 15. âyet-i kerîmesinde "taraftarlarından" sözü "min şiatihî" diye geçer ve "min aduvvihî - düşmanlarından" sözüyle karşılaştırılır. XXXVII. sûrenin (Sâffât) 83. âyetinde de "Ve şüphe yok ki İbrâhim de onun taraftarlarındandı elbet" buyurulur ve "taraftarlarındandı" sözü, âyette, "min şiatihî" tarzında geçer. Bu âyet, İbrâhim (A. M) Nûh Peygamber'in (A. M) taraftarlarındandı; Tanrı'yı bir bilmek, gerçeğe uymak hususlarında Nûh'un (A. M) yolundaydı, tarzında tefsîr edildiği gibi, İbrâhim, Muhammed'in (S. M) taraftarlarındandı, tarzında da tefsîr edilmiştir (Mecma'ul - Beyan; VIII, s. 449).

Şia sözü hadislerde de geçer. Süyûtî, "E'd - Dürr'ül - Mensûr" da İbni Asâkir rivayetiyle Câbir b. Abdullah'tan tahrîc edip demiştir ki: "Hz. Peygamber'in (S. M) yanındaydık; Alî çıkageldi. Hz. Peygamber, Nefsim kudret kabzasında olan Allâh'a andolsun ki bu ve şiası, kıyamet gününde kurtulmuşlardır, muratlarına ermişlerdir buyurdu. Derken, "İnananlar ve iyi işlerde bulunanlarsa; onlardır şüphe yok ki yaratılmışların en hayırlıları" âyeti indi." (XCVIII, Beyyine, 7)

İbni Adiyy, İbn Abbâs'tan tahrîc etmiştir; demiştir ki: "İnananlar ve iyi işlerde bulunanlarsa... âyeti (Yukarıdaki âyet-i kerîme) inince Rasûlullah (S. M), Ali'ye, Onlar sensin ve senin şiandır; kıyamet günü Allah rızâsını kazanmış ve O'ndan râzı olmuş bulunacaksınız buyurdu." Bu hususta daha da hadisler vardır (A. Gölpınarlı: Ca'ferî Mezhebi ve esasları; Muhammed Âlu Kâşif'il - Gıtâ'dan terceme; İst. Minnetoğlu yayımı; 1966; s. 31 - 33). "Ali ve şiası, kıyâmet günü kurtulanlardır, muratlarına erenlerdir" hadisini de zikredelim (Künûz; II, s. 117).

Hz. Ali ve evlâdının taraftarı olan Şia'nın, İmâm Huseyn'in oğlu Alî Zeyn'ül - Âbidin'in oğlu Zeyd'e uyan "Zeydiyye", İmâm Ca'fer'üs - Sâdık'ın oğlu olup babası hayatteyken vefât eden İsmâil'e uyan "İsmâiliyye" gibi şubeleri, hattâ bizzât Şia tarafından kınanan, kabûl edilmeyen kolları varsa da bu mezhebin "ferd-i kâmil" i, "İmâmiyye" dir. İmâmiyye, Hz. Peygamber'den (S. M) sonra Hz. Alî'nin, ondan sonra Ali'nin oğulları İmâm Hasan

ve Huseyn'in ve İmâm Huseyn'in soyundan gelen dokuz İmâm'ın imâmetini, yâni Oniki İmâm'ı tanıdıkları için bu mezhep "İsnâ - aşeriyye" diye anıldığı gibi, mezhepler, bilhassa Altıncı İmâm Ca'fer'üs - Sâdık'ın zamânında belirdiği için O'na uyup öbür mezheplerden ayrıldıklarından, "Ca'feriyye" diye de anılır (Bk. A. Gölpınarlı: "İsnâ - Aşeriyye" maddesi; Türk Ansiklopedisi; Cild XX, Fasikül: 157-158; M. E. B. Devlet Kitapları; Ankara - 1972; s. 317 - 323).

Mevlânâ'nın, Halep'te tahsîl ettiği düşünülürse o çağda bu şehirde Şia'nın çok olduğunu söyleyebiliriz.

780. Âşûrâ, onuncu gün demektir. Hicretin 61. yılının ilk ayı olan Murahhem'in onuncu günü, İmâm Huseyn, Muâviye'nin oğlu Yezid'e bey'at etmediği, onun halîfeliğini kabûl eylemediği için Kerbelâ'da, dostları, ceddinin ashâbı, kardeşinin onbir yaşındaki oğlu, kendisinin onsekiz yaşındaki, hattâ altı aylık süt emer oğlu ile, Yezid ordusu tarafından şehîd edilmiştir.

781 - 783. Şia, dinin, İslâmın selâmeti için, zulmün ve adlın, hakkın ve bâtılın belirmesi için can veren Huseyn'le, onun uğrunda, dîn ve İslâm uğrunda canlarından geçen Kerbelâ şehitlerinin hatırasını, her Muharrem ayında, bilhâssa Âşûrâ günü, her yerde anar, ağlar, gözyaşı döker; tâziye meclisleri kurulur, hayır ve hasenâtta bulunulur. Buna karşılık, Ümeyye oğulları taraftarları, o günü, mü-

bârek, kutlu bir gün göstermek, o gün, halk arasında bir bayram havası estirmek, İmâm Huseyn'e karşı irtikâp edilen zulmü unutturmak için ellerinden geleni yapmışlardır. "Kim, bilerek, kasıtla bana yalan isnâd ederse, söylemediğim sözü, söyledi diye naklederse, cehennemdeki yerini hazırlarsın" hadîsi dururken (Câmi'; II, s. 165) göklerin, yerlerin, Kalemin, Levhin, Âdem'in o gün yaratıldığına, Âdem'in tövbesinin o gün kabûl edildiğine, İdrîs'in o gün göğe ağdığına, İbrâhîm'in o gün ateşten kurtulduğuna, Nûh'un o gün gemiden çıktığına, İsmâil'in kesilmekten, Yûsuf'un zındandan, Yûnus'un balık karnından kurtulduğuna, o gün oruç tutanın, altmış yıl, hattâ ömrünce oruç tutanın sevâbına ereceğine, o gün ehline, ayâlina bol yiyecek, giyecek verenin, bütün yıl darlık çekmiyeceğine, o gün sürme çekenin, bütün yıl göz ağrısı görmiyeceğine, o gün Davûd'un tövbesinin kabûl edildiğine, Süleyman Peygamber'in doğduğuna, hattâ o günün, Hz. Muhammed'in de (S. M) doğum günü bulunduğuna, o gün, ümmetin geçmiş, gelecek suçlarının bağışlandığına, o gün, bir yetimin başını okşayanın, onun başındaki kıllar sayısınca, cennette derecesi yüceltileceğine, o gün, birine iftar verenin, bütün ümmeti doyurmuşçasına sevap elde edeceğine, o gün gusledenin hastalık yüzü görmeyeceğine.... dâir hadîsler uydurmuşlardır (E'l-Le'âli'l-Masnûa fî'l-Ahâdîs'il-Mavzu'a; Mısır - Edebiyye Mat. c. II, s. 61-64; Mavzûâtu Kebîr; İst. Mat. Âmire - 1289; s. 77, 86, 102, 105, 107. Aliyy'ül-Kaarî, 77. ve 102. s. lerde, bu hadîsleri, İmâm Huseyn'i şehid edenlerin uydurduklarını hâssaten bildirir).

Halk arasında bir inanç vardır:

Nûh Peygamber, o gün tûfandan kurtulmuş; gemide ne varsa hepsini birbirine karıştırıp bir selâmet çorbası yapmış. Bu yüzden o gün, yahut o günden sonraki günlerden birinde "aşûre" pişirilir, komşulara, eşe-dosta dağıtılır. Tarîkat erbabı, aşûre pişirildiği gün, mersiyeler okuyup İmâm Huseyn'e tâziye merâsimi yaparlar. Bu gelenek de, yukarıda anlattığımız yalan hadîslerden doğmadır (Yezîd ve Şimr için II. c. in 2202. b. in ş. e bk.).

795. Bu beyitte, Kerbelâ olayı münâsebetiyle Nûh Peygamber'i (A. M) ve tûfânı anarak, "Ehlibeytim, Nûh'un gemisine benzer; kim o gemiye bindiyse kurtuldu; kim aykırı davrandıysa helâk oldu" hadîsini hatırlatmaktadır (Câmi'; II, s. 136).

Mevlânâ, I. c. in sonlarında, savaşta Alî'nin yüzüne tüküren kişinin hikâyesinde Hz. Alî'yi, candan kopan, gönülden coşan bir aşkla övmekte, II. c. te sûfî, fakıyh ve Alevî hikâyesinde, bağ sâhibinin seyyide revâ gördüğü zulmü anlatırken, "Hâricî'nin Âli Yâsîn" e ettiği zulmü (b. 2201), Yezîd ve Şimr'in, Âli Rasûle revâ gördüğü kötülüğü anmaktadır (b. 2202). "Dîvân-ı Kebîr" de,

Kucâyîd iy şehîdân-ı Hodâyî
Belâ-cûyân-ı Deşt-i Kerbelâyî,

yânî, "Nerdesiniz a Tanrı şehitleri, a Kerbelâ çölünün belâsını arayanlar" matlâ'iyle başlayan mersiyesinde aynı sevgiyi büyük ve derin bir içtenlikle

F. 10

belirtmektedir (Külliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr; Bedî'uz-zaman Furûzan-fer'in tashih ve hâşiyeleriyle; Tehran Üniv. Yayın. c. VI, 1340 Ş. H. s. 56-57; A. Gölpınarlı: Dîvan; Milliyet Yayınları; 1971; s. 453-454).

Mevlânâ, İmâm Muhammed'ül-Bâkır'ın "Her yer Kerbelâ, her gün Âşûrâ" buyurdukları gibi, dâimâ huzurda bulunmayı, Hak'tan, hakıykatten ayrılmamayı, yalnız muayyen zamanlarda muayyen tarzda değil, "dâimiyy'ül-huzûr" olmayı tâlîm kastıyla bu hikâyeyi nakletmektedir.

813. Zuhal. II. c. in 175. b. nin ş. e bk.

Süleyman-Karınca. I. c. in 2750. b. nin ş. e bk.

818. Söyle. Lâfzî ıktibas vardır.

822. Evvel-Âhır. Ön-Son. Herşey, bir şeyin neticesi olduğu gibi o netice de başka bir şeyin sebebidir; böylece evvel ve ön, bir başka şeyin âhırı ve sonudur; fakat aynı zamanda kendisine nispetle öndür, evveldir. Âlem, her an yeniden yaratılmakta ve aynı an içinde yokluğa gitmektedir (I. c. in 1147. b. nin ş. e bk.).

827. Elma-El kesmek. Yûsuf Peygamber'i (A. M) gören kadınların elma, yahut turunç yerine ellerini doğradıkları hatırlatılmaktadır (III. c. in 1606. b. nin ş. e bk.).

832. VII. sûrenin (A'râf) 50. âyet-i kerîmesinde, cehennem ehlinin, cennetliklere, "Bize biraz su

verin, yahut Allâh'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden bize de ihsan edin" diye bağıracakları, cennetliklerin, "Şüphe yok ki Allah, suyu da, bize verdiklerini de kâfirlere haram etti" diyecekleri bildirilmektedir; bu âyetten mânevî ıktibasta bulunuluyor.

*
* *

M E T İ N

*** Birisinin gece yarısı, bir evin önünde sahur davulu çalması; komşunun ona, daha gece yarısı, sahur vakti değil; bir de o evde kimse yok; kimin için çalıyorsun demesi, davulcunun ona cevap vermesi**

Birisi, bir kapının önünde sahur davulu çalıyordu; ev, büyük bir evdi, ulu birisinin eviydi.

850. Gece yarısı, aşkla davulu çalarken birisi ona, ey yardım dileyen, dedi;

Önce şu davulu sahur çağında çal; gece yarısı, gürültü, patırtı çağı değil.

Bir de a heveslere kapılmış kişi, şunu bil, anla ki bu evde kimsecikler yok.

Burda şeytandan, periden başka kimse yok; ömrünü ne diye yitirirsin?*

Defi, davulu birisi duysun diye çalıyorsan duyacak kulak nerde? Anlamak için akıl gerek, akıl hani?

Davulcu, sen sözünü söyledin ya dedi, şimdi bu kuldan cevabını işit de şaşkınlıkta kalıp çırpınma.

---

* Mısra', "Rûzgâr-ı hod çi yâve mikunî" dir. Yâve, türkçe "yavı" dır. Yavıkılmak, yitirmek anlamınadır; Yunus Emre bu sözü pek sık kullanır.

Bu solukta senin için gece yarısı ama, benim için sevinç sabahı yaklaştı..

Her sınıklık, benim katımda kutluluk oldu; bütün geceler, gözüme gündüz kesildi.

* A akıllı er, Nil nehrinin suyu sence kandır ama, bana kan değildir, sudur.

* O demir, o tunç, sana taştır, tunçtur ama, Davut Peygamber'e mumdur, yumuşar.

860. * Sana göre dağ, pek ağırdır, cansızdır ama, Davud'a karşı usta bir çalgıcıdır.

* Sana karşı o kırık taşlar, susarlar; fakat Ahmed'e karşı fasih bir hale gelirler, hamdederler.

* Sana göre mescidin direği ölüdür; Ahmed'e karşıysa bir âşıktır, bir gönlünü kaptırmış kişidir.

Dünyanın bütün parça - buçukları, aşağılık halka karşı ölüdür; fakat Tanrı'ya karşı bilgi sâhibidir, ona râmolmuştur.

Bu evde kimse yok, ne diye davul çalıyorsun, dedin.

Bu halk Hak için altınlar verir, yüzlerce hayrın temelini atar, mescitler yapar.

Esrik âşıklar gibi, uzun bir yol olan hacca giderler, mallariyle, bedenleriyle oynarlar.

Hiç derler mi ki o ev boş; ev sâhibi, ev içinde gizlenmiş cana benzer.

Allah ışığıyla ışıklanan, sevgilinin evini dopdolu görür.

Adamlarla dolu, içi kalabalık nice evler vardır ki, işin sonunu görenlerin gözlerine bomboş görünür.

870. Kimi dilersen Kâ'be'de ara da hemencecik gözünün önünde belirsin.

Bezenmiş, yüce bir sûret, nasıl olur da Allah evi olmaz, bomboş olur?

Ona kapı kapanmaz, o geldi mi, hemen kapı açılır; öteki insanlarsa ihtiyaçlarından gelirler.

* Hacca gidenler, hiç bir ses duymadan neden Lebbeyk diyoruz derler mi hiç?

Onlara Lebbeyk dediren başarı, her solukta, bir olan Tanrı'dan gelen bir sestir.

Ben de kokusundan anladım ki bu köşk, bu saray, can meclisinin kurulduğu yerdir, toprağı kimyadır bu köşkün.

Zîr - bem yoluyla ben de bakırımı, ömrüm oldukça kimyaya sürtmedeyim.

Bu çeşit sahur davulu çala - çala denizler coşacak, inciler saçacak, bağışlarda bulunacak.

Halk, işleri onaran Tanrı için savaş safında canıyla oynar - durur.

* Birisi, balâda Eyyûb'a benzer; öbürü sabırda Ya'kup'u andırır.

880. Yüzbinlerce halk susuzdur, muhtaçtır; Tanrı için ümîde düşer, çalışır - durur.

Ben de suçları örten Tanrı için bu kapıda davul çalıyorum; O'ndan bir bağış umuyorum.

* Altınını almak için müşteri mi istiyorsun? Tanrı'dan daha iyi müşteri kimdir ki?

Senin malından pis bir dağarcık alır, kendi ışığıyla ışıklanan bir gönül ışığı verir.

Gerçekte yok olan şu bedeni alır; vehmimize sığmayan bir sultanlık bağışlar.

* Bir kaç katre gözyaşı alır, şekerin bile haset ettiğini Kevser'i verir.

Sevdalı, dumanlı âhı alır, her âha karşılık, yüzlerce kârlı mevki verir.

* Gözyaşı bulutunu süren âh yeli yüzünden Halil'e, "Çok âh eden" adını verdi.

Kendine gel de şu benzeri bulunmayan, alış - verişi hızlı pazarda eskileri sat, peşin sultanlığı al.

Eğer sana bir şüphe, bir kaygı gelir de yolunu keserse, alış - verişte bulunan peygamberlere dayan.

890. O padişahlar padişahı, onların bahtlarını öylesine arttırdı ki mallarını, mülklerini, dağlar bile çekemez.

*
* *

(Ş E R H)

848. beyitten sonraki hikâye, Şems'in "Makaa-lât" ında geçer; tercemesini yazıyoruz:

"O kişinin gecesi gündüz olmuştu da gündüzün sahur davulu çalıyordu. Birisi, bu evde kimse yok dedi. Adam, söylemeye hacet yok dedi; ben de evde kimse olmadığını biliyorum; halk, Tanrı için tek-keler, kervansaraylar yaptırıyor; ben de Tanrı için bir şeydir, çalıyorum (Konya nüshası; s. 21. Bu nüshanın s. leri karışmıştır; eski s. numarası 16 dır. 90. s. de aynı hikâye, bâzı kelimelerin değiş-mesiyle gene geçiyor).

858. Nil - Kan. I. c. in dibâcesine bk.

859. Dâvut - Demir. III. c. in 703. b. nin ş. e bk.

860. Dâvut - Ses. II. c. in 494. b. nin ş. e bk.

861. Taş - Hz. Peygamber'e selâm verişi. IV. c. in 2832. b. nin ş. e bk.

862. Hannâne direği. I. c. in 2121 - 2122. b. lerinin ş. e bk.

863. XVII. sûrenin (Esrâ) 44. âyetinde herşe-yin, Tanrı'nın noksan sıfatlardan münezzeh olduğu-

nu söylediği, fakat bu tesbihlerinin, bizim tarafımız-dan anlaşılmadığı bildirilmektedir; beyit, bu âyeti hatırlatıyor.

873. Lebbeyk. Çağrıya karşı, buyur, geldim anlamına söylenen sözdür. Hacca gidenler, ihrâma büründükten sonra "Lebbeyk Allâhım, Lebbeyk, şe-rikin yoktur, birsin; hamd sana, Lebbeyk..." diye bağırırlar; buna "Telbiye" denir.

876. Zir - Bem. Telli çalgıların ince ve ka-lın ses çıkaran tellerine verilen addır. Bem, türk-çeye bam teli diye geçmiştir. Bam teline dokunmak, birisini çileden çıkarmak, deli gibi öfkelendirmek anlamlarına gelir.

879. Eyyup - Belâ, Ya'kup - Sabır. I. c. in 2105. ve 118. b. lerinin ş. lerine bk.

882. Allah - Müşteri. IX. sûrenin (Tevbe) 111. âyetinde, Allâh'ın, cennet karşılığında, inananların canlarını, mallarını satın aldığı bildirilmektedir ki beyitte bu âyet-i kerîmeye işâret edilmektedir.

885. Kevser. I. c. in 1909. b. nin ş. e bk.

887. Çok âh eden. IX. sûrenin (Tevbe) 114. âyetinde, İbrâhim Peygamber (A. M), çok ah eden, çok ağlayıp duâ eden, insanlara fazlasıyla merha-met eden anlamına "Evvâh" diye anılır. Beyitte bu söz, aynen alınmıştır.

***

METİN

*** Selâm ona, Mustafâ'nın aşkıyle Bilâl'in, Hicaz'ın sıcaklığına aldırış bile etmeyip Birdir - birdir demesi. Efendisi, kâfirlik gayretiyle kuşluk çağlarında onu güneş altında tiken dalıyla döverdi. Bilâl'in teninde açılan yaralardan kan fışkırırdı; gene de Birdir - birdir derdi, hem de kendinde olmaksızın. Nitekim başka dertliler de, ellerinde olmaksızın inlerler. Bilâl aşk derdiyle doluydu; o yüzden tikenlerin derdinden kurtulmayı düşünmüyordu bile; Firavun'un büyücüleri, Circîs Peygamber, daha da sayıya sığmaz erler gibi.**

Bilâl, bedenini tikenlere fedâ etmişti; efendisi, kulağını burmak için onu döverdi.

Niçin Ahmed'i anıyorsun derdi; kötü bir kulsun, benim dînimi inkâr ediyorsun.

Kızgın güneş altında onu tikenle döverdi; o da övünerek "Birdir Tanrı" derdi.

Derken Sıddıyk ordan geçiyordu; onun "Birdir Tanrı" demesi kulağına geldi.

Gözleri doldu, gönlüne bir derttir, düştü; onun "Birdir Tanrı, demesinden bir bildik kokusu duydu.

Ondan sonra Bilâl'i yalnız gördü; ona öğüt verdi; müşriklerden inancını gizle dedi.

Tanrı, gizli şeyleri bilir, dileğini gizli tut.. Bilâl, ulu kişi dedi, tapında tövbe ettim.

Ertesi günü Sıddıyk, erkenden bir iş için tez bir halde ordan geçiyordu.

Gene onun, "Birdir Tanrı" demesini duydu, tikenle dövülüşünü, yaralanışını işitti, gördü; gönlüne bir ateştir, düştü.

900. Tekrar öğüt verdi ona, o da gene tövbe etti; ama aşk geldi, tövbesini sömürüverdi.

Bu çeşit tövbe edişi, çoğaldıkça çoğaldı, sonunda tövbeden usandı.

İnancını büsbütün açıkladı; Bedenini belâya tapşırdı; ey Muhammed dedi, ey tövbelerin düşmanı.

Bedenim, damarlarım - iliklerim seninle dolu; tövbe hasıl sığacak bu bedene?

Bundan böyle tövbeyi gönlümden çıkarayım; ölümsüz yaşayıştan nasıl tövbe edebilirim ben?

Aşk, kahredicidir; ben de aşk tarafından kahredilmişim; aşkın acılığıyla şeker gibi tatlılaşmışım.

A kasırga, senin önünde bir saman çöpüyüm; ne bileyim nereye düşeceğimi?

* İster Hilâl olayım, ister Bilâl, koşuyorum; senin güneşine uyuyorum ben.

Ayın, dolun - ay oluşla, gedilip eriyişle ne işi var? o, güneşin ardında gölge gibi koşar - durur.

Kazâya, kadere karşı, bir karâra varmıya çalışan kişi, kendi sakalına, kendi bıyığına güler.

910. Bir saman çöpü, sonra da yele karşı duruş.. kıyamet, sonra da bir işe girişmek.

Ben aşkın elinde, daracıktaki kediyim; Bir soluk yukarı çıkmakdayım, bir soluk aşağı düşmede.

O, başının üstünde dolandırıp duruyor beni; ne aşağıda durabiliyorum, ne yukarıda.

Âşıklar, yaman bir sele düşmüşlerdir; aşkın kazâsına gönül vermişlerdir.

Değirmen taşı gibi gece - gündüz dönüp dururlar, ağlarlar, inlerler; bir kararları yoktur.

Değirmen taşının, boyuna dönmesi, bu ırmak duruyor dememeleri için bir tanıktır, ırmağın akışına.

Arktaki ırmak suyunu görmüyorsan der, gel de değirmen taşının döndüğünü seyret.

Feleğin, aşk yüzünden bir karârı, bir durup dinlenmesi yoktur; gönül, sen de durup dinlenmeyi arama, yıldız gibi dön dolaş.

Hangi dala el atsan aşk, o dalı kırar; neye kapışsan aşk, o şeyi koparır.

Kaderin, herşeyi döndürdüğünü görmüyorsan, unsurların coşuşunu, dönüşünü bir seyret.

920. O çer - çöpün, o köpüklerin dönüşü, kadri yüce denizin coşup köpürmesindendir.

Yel, başı dönmüş, coşup gürlemede.. denizi seyret, buyruğuyla coşup dalgalanmada.

Güneşle Ay, iki değirmen öküzü; dönüp dururlar, çevreyi korurlar.

• Yıldızlar da evden eve, burçtan burca koşarlar; her kutluluğun, her kutsuzluğun bineği olurlar.

Fakat gökteki yıldızlar çok uzaktır bize; o yüzden de duyguların, onların izlerini izlemekte bunalır kalır.

Bizim göz, kulak, akıl - fikir yıldızlarımız da gece nerede, uyanıkken nerede?

Kimi kutluluktadır, buluşmadadır dostla, gönül hoşluğuna ulaşmıştır; kimi de ayrılık kutsuzluğundadır, kendinden geçmiştir.

Ay, gökyüzünde böyle dönüp durdukça, kimi vakit kararır, kimi vakit aydın olur.

Kimi vakit balla süt gibi bahar olur; kimi vakit darağacı kurulan yere benzeyen kış gelir - çatar, kar yağar, zemheri olur .

• Tüm varlıklar bile onun çevgeninin önünde bir topa döner; onun çevgenine uyar, o çevgene secde eder.

930. Sense a gönül, bu yüzbinlerce parça - buçuktan bir tanesin; nasıl olur da onun buyruğuna karşı kararsız bir hale gelmezsin.

Bir at gibi onun buyruğuna uy; at, kimi ahırda mahpustur, kimi de gezer - tozar.

Seni mıhına bağladı mı, bağlan; çözdü mü, gez, dolaş.

• Güneş, gökyüzünde eğri gitti mi, yüzünü karartır, tutturur onu.

• Sen de aklını başına devşir, zenep noktasına gelme de kazan gibi yüzün kararmasın.

Buluta da, öyle gitme, böyle git diye ateşten kırbaç vururlar.

Kulağını aç, falan ovaya yağmur yağdır, buraya gel diye kulağını burarlar.

Senin aklın, güneşten üstün, ondan artık değil ya; düşünmemen emredilen düşüncede kakılıp kalma.

A akıl, adımını geri atma da tutulmaya uğrama.

Suçu az oldu mu, görürsün ki güneşin yarısı tutulmuş, yarısı tutulmamış, ışıklı.

940. Yâni, seni der, suçun ne kadarsa o kadar tutarım; suç ne kadarsa karşılığı da o kadar.

İster iyi olsun, ister kötü; ister açık işlensin, ister gizli.. biz herşeyi duyarız, görürüz.

* Bırak bunu babacığım, Nevruz oldu; güzelim yaratıcı lûtfetti, halkın ağzı tatlandı.

Gene can suyu geldi deremize; gene padişahımız geldi mahallemize.

* Baht salına - salına gezmede, eteğini sürümede; tövbeyi bozma çağı geldi diye nöbet vurmada.

Gene tövbeyi sel aldı, götürdü; gene bekçi uykuya daldı, fırsat ele düştü.

Her mahmur, şarap içti, esirdi; bu gece elbisemizi rehin vereceğiz biz.

O cana canlar katan lâ'l can şarabının yüzünden lâ'l içinde lâ'l olduk; lâ'l içinde lâ'l kesildik.

Gene gönül aydınlatan meclis neşelendi; kalk, kem göz değmesin diye ateşe çörotu at.

Güzelim sarhoşların nâralarını duyuyorum; sevgili, ebedî olarak da bu gerek bana.

950. İşte şuracıkta Hilâl, Bilâl'le dost oldu; tiken yarası, ona güllük - gülüstanlık kesildi.

Tiken yaralarından bedenim kalbura döndü ama canım da devlet gül bahçesi haline geldi, bedenim de.

Bedenim, o çıfıtın tikenleriyle yaralı; fakat canım, seven, sevilen Tanrı'nın yerlere serilmiş, yıkılıp kendinden geçmiş bir sarhoşu.

Canıma bir can kokusudur, geliyor; merhametli sevgilimin kokusunu alıyorum.

Mustafâ mi'raçtan geldi; ne mutlu Bilâl'ine, ne mutlu.

Sıddıyk, sözleri Bilâl'den duyunca onun tövbesinden el yudu - gitti.

Allah razı olsun, Sıddıyk'ın Allah razı olsun, Bilâl'in olayını, selâm ona, Mustafâ'ya anlatması, Bilâl, "Birdir Tanrı, birdir" dedikçe kâfirlerin daha fazla kinlenerek daha fazla zulümde bulunduklarını bildirmesi, Bilâl'i satın almak için danışmaları

Ondan sonra Sıddıyk, o vefalı Bilâl'in halini Mustafâ'ya açtı.

Dedi ki: O felekleri ölçen kutlu kanatlı çevik er, şu anda senin aşkına tutulmuş, senin tuzağında.

Padişahın doğanı ama o kuzgunların zahmetlerine müptelâ olmuş; o koca define, pisliklere gömülmüş.

* Kargalar, doğana sitem ediyorlar; suçu yokken kanatlarını yoluyorlar.

960. * Onun suçu, ancak doğan oluşu.. Yusuf'un, güzel oluşundan başka ne suçu var?

Kuzgunların yerleri, yıkık yerlerdir; onun için de doğana kâfir eziyeti ediyorlar.

Neden diyorlar; o ülkeyi hatırlıyorsun; yahut niçin padişahın köşkünü, kolunu - elini aklına getiriyorsun?

Kuzgunların köyünde boşboğazlık ediyorsun; bizi sınamalara düşürüyor, darmadağan ediyorsun.

Esir'in bile kıskandığı yuvamıza yıkık yer diyorsun; yurdumuza hor bir ad takıyorsun.

Deli oldun galiba ki kuzgunların, seni kendilerine padişah yapmalarını, sana uymalarını istiyorsun.

Vehme, karasevdaya tutulup kuzgunların yurtlarında dönmede, dolaşmadasın; sonra da bu cennete, yıkık yer adını takmadasın.

A kötü huylu, senin başına o kadar vuracağız ki sonunda delilikten vazgeçeceksin, bu saçma sözleri bırakacaksın.

Doğuya karşı onu çarmıha geriyorlar; çıplak bedenini tiken dallarıyla dövüyorlar.

Bedeninin yüz yerinden kanlar fışkırdığı halde o, gene "Birdir Tanrı, bir" diyor, yere baş koyuyor.

970. Dinini gizle, sırrını bu lânetlenmiş çıfıtlardan, sakla, diye öğütler verdim.

* Âşık olmuş, kıyameti kopmuş, tövbe kapısı kapanmış ona.

* Âşıklık, sonra da sabredebilmek; bu mümkün değil cancağızım.

* Tövbe bir kurtcağız, aşksa ejderhaya benziyor.. tövbe halk sıfatı, aşksa Tanrı sıfatı.

* Aşk, kimseye niyâzı olmayan Tanrı'nın sıfatlarından; ondan başkasına beslenen aşk, geçicidir.

* Çünkü başka güzellik, altın suyuna batmış bir güzelliktir; dışı ışıktır, içi duman.

Işık gitti de duman meydana çıktı mı geçici aşk, solar, donuverir.

O güzellik döner, aslına gider; beden, kokmuş bir halde rezil olur, kalakalır.

Kara dıvara vuran Ay ışığı döner, aslına gider.

Dıvarda, o güzellik, o ışık olmayınca sudan, topraktan başka birşey değildir, ışıksız kalınca şeytana döner.

980. Kalp altının üstündeki altın, döner, madenine gider, orda yerleşir.

Rezil bakır da duman gibi kalakalır; âşıkıysa, ondan da daha yüzü kara bir hale düşer.

Gözü görenlerin aşkı, altın madeninedir; bu yüzden de onların aşkı, her gün bir kat daha artar.

Çünkü altın madenine, altınlıkta ortak yoktur; merhabâ ey düzeni, şüphesi olmayan altın madeni.

Kim kalpı, altın madenine eş tanırsa, altın, mekânsızlık madenine gitti mi,

Seven de sıkıntısından ölüm haline gelir, sevilen de.. İkisi de suyu çekilmiş göldeki balığa döner..

Rabbe ait aşk, olgunluk güneşidir; Emr âlemi, onun ışığıdır, Halksa gölgelere benzer.

Mustafâ, bu olayı duyunca bir hoş oldu, genişledi; Ebûbekir de bunu anlayınca daha fazla söz söylemeye koyuldu.

Mustafâ gibi bir dinleyeni buldu ya, bedenindeki her kıl, ayrı bir dil kesildi.

Mustafâ, peki dedi, şimdi çâresi ne? Ebûbekir, bu kul, ona müşteri, dedi;

990. Efendisi ne paha biçerse biçsin, görünüşteki ziyana - kâra bakmadan alacağım onu.

Çünkü o, yer yüzünde Allah tutsağı olmuş; Allah düşmanlarının hışmına uğramış.

Selâm olsun, Mustafa'nın, Allah ondan razı olsun, Sıddıyk'a, sen Bilâl'e müşteri olunca mutlaka inatlarından pahalıya satacaklardır; bu sevaba beni de ortak et; vekilim ol, yarı parasını benden al diye tenbih etmesi.

Mustafâ, Ebûbekir'e a devlet arayan, dedi; bu alışta ben de sana ortak oluyorum;

Vekilim ol, yarısını benim için al; sonra o parayı ben vereyim sana.

Ebûbekir, yüzlerce kulluk edeyim, dedi, hemen amansız çıfıtın evine yollandı.

Kendi kendine, çocukların elindeki inci, kolay alınır diyordu.

Yol azdıran şeytan, dünya mülkünü veriyor da bu ahmak çocukların akıllarını da alıyor, inançlarını da.

Leşe öyle bir bezenti veriyor ki, onlardan yüzlerce gül bahçesi satın alıyor.

Büyü yaparak öylesine Ay ışığı gösteriyor ki, bu aşağılık kişilerden yüzlerce, kese kapıyor.

Peygamberler, onlara alış - veriş etmeyi öğretmişlerdir; onların karşılarına din mumunu uyandırıp koymuşlardır.

1000. Fakat şeytan, yol azdırıcı büyücü, savaş büyüsü yaparak peygamberleri, onların gözlerine çirkin göstermişlerdir.

Düşman, kocayla karıyı da, büyü yaparak birbirine çirkin gösterir de sonunda koca karısını boşar, karı, kocasından boşanır.

Onların da gözlerini büyü ile bağlarlar da böylesine bir inciyi, aşağılık kişiye satarlar.

Bu inci, değer bakımından iki dünyadan da üstündür; aklını başına al da eşeğe benzeyen şu bilgisiz çocuktan satın al onu.

Eşeğe katır boncuğuyla inci birdir; zâti o eşek* inciyle denizin varlığından da şüphe eder.

* Metinde "eşek" türkçe olarak geçiyor.

Denizi de inkâr eder, incilerini de.. hayvan susü - püsü arar mı hiç?

Hayvan lâ'le kapılsın, inciye tapsın; böyle şey olmaz.. Tanrı, hayvana bu hevesi vermemiştir.

Eşeklerde küpe gördün mü hiç? Eşeğin kulağı da yeşilliktedir, aklı - fikri de.

* Vettîni sûresinde "Biz insanı, en güzel şekilde ayağa kaldırarak yarattık" âyetini oku; ey dost, en değerli inci, candır.

* İnsan, değer bakımından Arş'tan da üstündür; insan, düşünceye sığmayacak kadar yücedir.

1010. Bu paha biçilmez değeri söylesem ben de yanarım, dünya da yanar.

Ağzını yum burda, eşeği sürme bu yana; Sıddyk o eşeklerin yanına gitti.

Kapının halkasını çaldı; o çıfıt, kapıyı açınca, kendinden geçmiş bir halde içeriye girdi.

Kendinde değildi, sarhoş olmuştu; içi ateş doluydu; ağzından birçok acı sözler çıktı.

A aydınlığa düşman dedi, bu ne kin? Bu Allah dostunu nasıl dövüyorsun?

Dîninde bir gerçeklik varsa doğru kişiye zulmetmeyi gönlün, nasıl revâ görüyor?

Ey çıfıtlık dîninde, bir karı kesilen, bir padişah oğlu hakkında nasıl oluyor da böyle bir zan besliyorsun?

A ebedî olarak kovulmuş, lânetlenmiş adam, adamı eğri gösteren aynana boyuna bakıp durma.

O anda Sıddıyk'ın ağzından çıkan sözleri söylesem, ayağını da kaybedersin, elini de.

O hikmet kaynakları, ağzından Fırat gibi kaynayıp akmadaydı; yansızlık - yönsüzlük durağından coşup gelmedeydi.

1020. Hani bir taştan su kaynar, akar; ne yanında su vardır, ne ortasında.

Tanrı o taşı siper edinmiştir; o taştan gök renkli bir su kaynatmadadır.

Hani senin göz kaynağından da ışık, hiç eksilmeden, durmadan kaynar, akar - durur.

O ışık, ne yağdan gelir, ne deriden; fakat dost, yoktan var etmede, onları perde edinmiştir.

Kulak boşluğunda da, doğru olsun, yalan olsun, söylenen sözü çeken bir yel var.

O küçücük kemikteki o yel nedir ki söz söyleyenin sözlerini kavramada?

Kemik de, yel de ancak bir perde; iki dünyada da Tanrı'dan başka hiç kimse yok.

* Örtüsüz, perdesiz duyan, işiten de O, söyleyen de... Çünkü ey sevaba giren, "Kulaklar da baştandır."

Kâfir, ona acıyorsan dedi, altın ver, satın al onu a yücelik etmeyi huy edinmiş kişi.

Gönlün yanıyorsa benden al onu; parasız işin bitmez, zorun çözülmez.

1030. Ebûbekir, yüzlerce kulluk ederim, beşyüz kere secdeye kapanırım, dedi; bir kulum var, bedeni ak, fakat kâfir.

Bedeni ak, gönlü kara olan o kulu al; karşılığında bedeni kara, gönlü aydın olan o kulu ver.

O ulu kişi, birini gönderip köleyi getirtti; gerçekten de pek güzel bir köleydi o.

O kadar güzeldi ki o çıfıt şaşırıp kaldı; taş gibi katı yüreği eridi, su olup aktı.

Görünüşe tapanların hali budur; taş gibi yürekleri, bir güzel şekil gördüler miydi, mum gibi eriyiverir.

Ama gene de dayandı, inat etti, razı olmadı, daha bir şeyler ver, dedi.

Ebûbekir, o çıfıtın hırsı yatışıncaya dek gümüş verdi; sonunda razı oldu çıfıt.

Çıfıtın, bu alış - verişte Ebûbekir'in aldandığını sanarak gülmesi

O taş yürekli çıfıt, alay ederek, eğlenerek bir kahkaha attı.

Sıddıyk, ne gülüyorsun deyince cevap yerine daha fazla gülmeye koyuldu.

Sonra dedi ki: Bu kapkara kulu almak için bu kadar üstüme düşmeseydin,

1040. Ben de inat etmez, ayak diremezdim; verdiğin paranın onda biriyle alırdın onu.

Çünkü bence yarım pula bile değmez o; ama sen, bağra - çağra pahasını arttırdın.

Sıddıyk cevap verdi de dedi ki: A ahmak, çocuk gibi bir cevize bir inci verdin sen.

O bence, iki dünyaya değer; ben onun canına bakıyorum, sen rengine bakıyorsun.

O kızıl altındır; fakat şu ahmaklar yurdunda oturanların hasetleri yüzünden parıltısı kararmış.

Bedenlerde bulunan, yedi rengi gören baş gözü, bu perdeyi aşıp o canı göremez.

Satışta biraz daha nekes davransaydın, bütün malımı - mülkümü verirdim.

Daha da nekeslik etseydin, başkalarından bir etek dolusu altın alır, borca girerdim.

Ama ucuz buldun da kolayca satıverdin; inciyi görmedin, hokkayı açamadın ki.

Bilgisizliğin ağzı kapalı bir kutu verdi bana; tez zamanda görürsün, ne biçim ziyana düştüğünü, nasıl aldandığını anlarsın.

1050. Lâ'l dolu hokkayı yele verdin; Zencî gibi kara yüzlülüğüne de seviniyorsun.

Sonunda çok eyvahlar olsun dersin; İnsan, bahtı, devleti satar mı hiç?

Baht, kul elbisesiyle geldi ama, kötü talihli gözün, dıştan, görünüşten başka birşey görmedi ki.

O sana kulluğunu gösterdi; senin çirkin huyun, düzenler düzdü.

A herzeler geveleyen, bu gönlü kara, bedeni ak kulu, puta taparcasına al bakalım.

* Bu senin, o da benim; ikimiz de faydalandık; a çıfıt, "Sizin dîniniz sizin; benim dinim de benim."

Puta tapanlara lâyık olan da budur zâti; çulu atlastandır da atı, tahta attır.

Kâfirlerin mezarları gibi hani; dumanla, ateşle dopdolu; ama dışardan yüzlerce süsle, nakışla bezenmiştir kümbetleri.

Zâlimlerin malları gibi, dışardan güzel; güzel ama içi, mazlûm kanı, vebâl mi, vebâl.

Münafık gibi görünüşte oruç tutar, namaz kılar; içersi ot bitmez çorak bir kara toprak.

1060. Gürleyip duran boş bulut gibi hani. ne yere faydası var, ne bitkiye kuvvet verir.

Düzenle verilen vaat, yalan söz gibi. Önü aydın, sonu rezillik.

Ondan sonra mihnetin dişlerine düşmüş, yaradan, bereden hilâle dönmüş Bilâl'in elinden tuttu, yola düştü.

Hilâle dönmüştü de ağza yol bulmuştu; tatlı dilliye hızla gitmedeydi.

* O yaralı âşık, Mustafâ'nın yüzünü görünce sırt üstü yere düştü, bayıldı.

Mustafâ'yı görünce kendinden geçti; kendine gelince de sevincinden ağlamaya başladı.

Mustafâ onu kucakladı; ona ne bağışta bulundu, kim ne bilir ki?

İksîre kavuşan bakır ne hale gelir? Altınla, mücevherlerle dolu bir define elde eden müflis ne olur?

Sudan çıkmış ölümcül balık denize düştü; yol yitirmiş kervan, yolu buldu.

O anda Peygamber, ona öyle sözler söyledi ki o sözler, geceye söylense, gecelikten çıkar da

1070. * Sabah gibi apaydın bir gün olur; o sözleri ben söyleyemem ki.

Sen de bilirsin ya, Koç Burcundaki güneş bitkilere, olmamış hurmalara neler yapar.

Sen de bilirsin ya, arı - duru su, çiçeklere, fidanlara neler söyler.

Tanrı'nın sanatı, âlemin bütün parça - buçuklarına, afsuncuların üfürdüğü gibi tesir eder.

Ancak Tanrı'nın çekişi, eserlerle, sebeplerledir; harfsiz, dudaksız yüzlerce söz söyler Tanrı.

Tesir ediş de kaderden değil mi? Fakat nasıl tesir ettiğine akıl ermez.

Akıl, temellerde mukallit olduğu gibi parça - buçuklarda da mukallittir, bunu böyle bil.

Akıl, peki, meramı nedir diye sorarsa de ki: Sen bilmezsin vesselâm.

Selâm olsun, Mustafâ'nın, Sıddıyk'a, Allah ondan razı olsun, beni de ortak et de al dememiş miydim, neden yalnız sen aldın diye darılması, onun da özür dilemesi

Mustafâ, a Sıddıyk dedi; bu bağışta beni de ortak et demedim mi sana?

Sıddıyk, ikimiz de senin kapının kullarıyız dedi; senin aşkınla azat ettim onu.

1080. Sen beni kul olarak kabul et, mağara dostun olayım senin; hiç mi, hiç azatlık istemem senden.

Benim azatlığım, sana kulluk etmektir; sensiz yaşayış, mihnettir, azaptır, bana.

* Ey Tanrı seçilmişi, bu seçilişle âlemi dirilttin; halkın âşağılık bölüğünü ileriye geçirdin; hele beni...

Gençliğimde rüyalar görürdüm; güneş degirmisi selâm verirdi bana.

Yerden göğe çekerdi beni; yücelirdim, ona yoldaş olurdum.

Olmayacak hülya derdim; olmayacak şey halim olabilir mi hiç?

Seni görünce kendimi gördüm; âferin, bana beni gösteren o güzel aynaya.

Seni görünce olmayacak şey, hâl oldu bana; canım ululuklara garkoldu - gitti.

A şehirlerin canı, seni görünce şu güneşe beslediğim sevgi söndü; güneş gözümden düştü.

Gözüm, yeniden yüce himmetli oldu; yeşilliğe hor gözle bakıyorum artık.

1090. Işık arıyordum; ışığın ışığını buldum; hûri arıyordum; hûrilerin kıskandıkları güzeli gördüm.

* Güzel, gümüş bedenli bir Yûsuf arıyordum; sende Yûsuf ülkesini gördüm ben.

Araştırıyordum, cennet peşindeydim; senin her parça - buçuğun bir cennet gösterdi bana.

Bu övüş de bana göredir hani; sana göre kınamadır, taşlamadır bu.

* Hani bön çobanın Kelim Mûsâ'ya karşı Tanrı'yı övmesi,

Senin bitlerini ayıklayayım, sana süt vereyim; çarığını dikeyim de önüne koyayım demesi gibi.

Tanrı, onun kınamasını övüş saydı; sen de acır da sözlerimi övüş sayarsan şaşılmaz.

Anlayışlardaki kusurlara acı ey akılların-fikirlerin ötesinde bulunan Tanrı.

A âşıklar, yeniler yapan eski dünyadan yepyeni bir devlet erişti.

O dünyadan geldi bu devlet; o dünya, çaresizlere çare arar; dünyada eşi bulunmaz, yüzbinlerce nesne, orda vardır.

1100. Müjdeler olsun a toplum, genişlik çağı geldi, darlık geçti; ferahlanın a toplum*.

* Ey Bilâl, bizi ferahlandır demek için bir güneş, Hilâl'in evine gitti.

Düşmanın korkusundan dudak altından söylüyordun; kör olsun düşman, inadına minareye çık da bağır artık.

Kalk a devleti düşkün, devlet yoluna koyul diye her gamlının kulağına bağırıyor müjdeci.

Ey şu hapısta bitler içinde kalmış kişi, kendine gel, kimse duymasın; kurtuldun, sus.

Her kılımın dibinde bir davul çalan var a dostum, böyle bir zamanda nasıl susturuyorsun beni?

O düşman öylesine sağır olmuş ki, o kıskanç huylu, bu kadar davula karşı gene de ses nerde ki diyor.

---

* Bu beyit arapçadır.

Bak, ne de taze diye yüzüne reyhan çiçeğini sürüyorlar da o, körlüğünden bu eziyet de nedir diyor.

Hûri, elini sıkar da kör, şaşkın bir halde ne diye bana eziyet ediyor, elimi acıtıyor diye elini çeker.

Bu çekişme de nedir, neden elimi çekiyorsun, ne istiyorsun benden; uyuyorum, bırak da daha güzel dalayım der.

1110. Rüyanda arıyordun ya hani, işte o aradığın bu; gözünü aç da bak, o izi kutlu Ay karşında.

* Üstün, yüce kişilere daha fazla belâlar gelir; çünkü sevgili, güzellere daha fazla cilvelenir.

Güzellerle her yolda lâtifeler eder; ama kimi olur, körleri de coşturur.

Kendini bir soluk şu körlere veriverir; o zaman körlerin mahallesinden bir feryattır, kopar.

***

(Ş E R H)

890. beyitten sonraki bölüm. Bilâl için I. c. in 413 - 414. beyitlerinin ş. e bk.

907. Hilâl. Yeni Ay anlamına geldiği gibi bu hikâyenin bitiminden sonra anılacak olan sahâbînin de adıdır; bu münâsebetle sözün iki mânâsıyla edebî bir sanat yapılmaktadır.

924. Yıldızların kutluluğun, kutsuzluğun bineği olmaları, kutlu, yahut kutsuz yıldızla kıranları dolayısiyle, tencim erbâbının inancı gibi, yeryüzüne, yeryüzündeki olaylara tesirleri bakımından değil, kendilerinin tutulmaları, parlaklıklarının sönükleşmesi bakımındandır; Mevlânâ, çağının Nücûm bilgisini bilmekle berâber yıldızların müessir olmadığını da bilir.

Mevlânâ, bu bölümün 900. beytinden sonra gene coşmakta, kâinâttaki aşkı, gönlünden coşan İlâhî aşkla terennüm etmeye başlamaktadır. Her zerrenin, tüme, her varın, varlığa koştuğunu, bunun bir aşktan başka birşey olmadığını, varlıkların, aşk kasırgası önünde birer saman çöpünden ibâret bulunduğunu söyler. Âşıklar bir sele kapılmışlardır, gece - gündüz kararları yoktur. Ay, güneş, yıldızlar, yer, gök, durmadan dönmededir; unsurlar coşup kö-

pürmededirler; sanki denizin coşmasıyla meydana gelmiş köpüklerdir. Bizim göz, kulak, akıl - fikir yıldızlarımız da bu umûmî seyre uymuştur. Ve Mevlânâ, gene coştukça coşar; anlatacağı şey, bir yanda kalır; bu coşuş, bölümün sonuna dek sürer.

929. Tüm varlıklara, terim olarak "Külliyyât" denir ki dokuz gök, dört unsur ve üç mevlût, yâni cansızlar, bitkiler ve canlılardır. Bunlar tüm olarak alınınca "Külliyyât" diye anılırlar; her varlık, bunların cüzü'leridir (I. c. in 1907. b. nin ş. e bk. Top-Çevgen için de II. c. in 1313. b. nin ş. e bk.).

933 - 934. Güneşin tutulması, Ay'ın, güneşle arz arasına gelmesinden olur; bunu, şâirâne bir teşbihle güneşin eğri gitmesine vermekte, insanı da bir yıldıza benzetmekte, tutulacak noktayı, edepten dışarı hareket saymaktadır.

942. Nevrûz. II. c. in 1593. b. nin ş. e bk.

959 - 960. II. c. teki "Doğanın, yıkık yerde, kuzgunlar arasında kalması" hikâyesini hatırlatıyor.

971 - 975. Aşkı Tanrı sıfatı olarak bildirmekle Hadîs-i kudsî olarak nakledilegelen "Ben bir gizli defîneydim; bilinmeyi sevdim, istedim; halkı, bilineyim diye yarattım" meâlindeki sözü hatırlatıyor. Sûfiler, Tanrı'nın zâtî ıktizâsı olan zuhûra, kudretini, sun'unu, hikmetini, hâlık oluşunu ve sıfatlarının eserlerini ızhâra olan meyline "Nefes-i Rahmânî" dedikleri gibi "Aşk" ve "Hubb-ı Zâtî" de derler. Bunu anlatmaktadır (II. c. in 2874. b. in ş. e de bk.) Bu ve bundan sonraki beyitlerde geçici

ve gerçek aşktan da bahsetmektedir (I. c. in 30 - 35. ve 111 - 132. beyitlerinin ş. e bk.).

986. Emr - Halk âlemleri. II. c. in Dîbâce'sinin ş. e bk.

1008. Biz insanı, en güzel şekilde, ayağa kaldırarak yarattık. V. c. in 961. beytinden sonraki başlığın ş. ebk.

1009. İnsan - Arş. Arş için I. c. in 241 - 242., İnsan için de II. c. in 3778. b. lerinin ş. e bk. Bu ve bundan önceki beyitte XCV. sûrenin (Tîn) 4. âyetinden lâfzî ıktibas var.

1027. Kulaklar da baştandır. "Ağza ve buruna su vermek sünnettir; kulaklar da baştandır." (Hadîs; Câmi'; II, s. 172).

1055. "Sizin dîniniz sizin, benim dinim de benim." CIX. sûrenin (Kâfirûn) son âyeti olan 6. âyetinden lâfzî ıktibas yapılmıştır.

1064. Mûsâ Peygamber'e Tanrı vahyi tecelli edince, Tur dağı paramparça olmuş, Mûsa da (A. M) düşüp kendinden geçmişti. Beyitte, bu olayı anlatan ve VII. sûrenin (A'râf) 143. âyetinden lâfzî ıktibas vardır (I. c. in 26. b. nin ş. e bk.).

1082. Seçilmiş - Seçiliş. Arapçada "ıstıfâ" dır; beyitte de böyle geçiyor. Kur'ân-ı Mecîd'in III. sûresinin (Âli İmran) 33. âyet-i kerîmesinde, Allâh'ın, Âdem'i, Nûh'u İbrâhim ve İmran soyunu seçip âlemlere üstün ettiği bildirilmekte, XXVII. sûrenin (Neml) 59. âyetinde, Hz. Peygamber'e (S. M), "Hamd Allâh'a; selâm, seçtiği kullarına" demesi

emredilmektedir. XXI. sûrenin (Enbiyâ') 10. âyetindeyse, Hz. Muhammed'in (S. M), âlemlere rahmet olarak gönderildiği beyan buyurulmaktadır. Kendileri de "Yüce Allah İsmâil'in evlâdından Kinâne'yı, Kinâne evlâdından Kureyş'ten Hâşimoğullarını, Haşimoğullarından da beni seçti", "Yüce Allah, İbrâhim evlâdından İsmâil'i, İsmâil evlâdından Kinâne oğullarnı, Kinâne oğullarından Kureş'i, Kureyş'ten Hâşimoğullarını, Hâşim oğullarından da beni seçti" buyururlar (Câmi'; I, s. 56). İnsanların en hayırlısı olup bütün peygamberlerin kendi livâları altında toplanacaklarına dâir de hadisler vardır (Aynı; s. 89-90). Bu yüzden Hz. Muhammed'e "Mustafâ - Seçilmiş" de denmiştir; lâkaplarından olan "Muhtâr" da aynı anlama gelir.

1091. Yûsuf. I. c. in 118. ve 2013. b. lerinin ş. lerine bk.

1094. Mûsâ - Çoban. Bu ve bundan sonraki üç beyit, "Mesnevi" nin II. cildinde geçen hikâyeyi hatırlatmaktadır.

1101. Ey Bilâl, bizi ferahlandır. "Ey Bilâl, kalk namaza, bizi ferahlandır", yâni ezan oku (Hadis; Künûz'ül - Hakaaık; II, s. 205).

1111. Üstün, yüce kişiler - Belâ. "İnsanların en çetin belâya uğrayanları, peygamberlerdir, sonra temiz kişiler, sonra da onlara benzeyenler, benzeyenlere benzeyenlerdir." (Hadis; Câmi'; I, s. 35. Aynı s. de, aynı meâlde üç hadis daha vardır.)

***

METİN

*** Hilâl, Tanrı'nın özü temiz bir kuluydu, can gözü açıktı, taklit peşinde değildi; kendisini gizlemek için yaratıklara kulluk ederdi, düşkünlüğünden değil. Nitekim Lokman'la Yûsuf da görünüşte kulluk etmişlerdi; O da bir beyin seyisiydi. O bey Müslümandı ama kördü, can gözü kapalıydı.**

Kör de bilir ki bir anası vardır;
Vardır ama nasıldır? Vehmine bile getirmez.

Bu bilgiyle anasını ulularsa körlükten kurtulabilir. Çünkü "Allah bir kuluna hayır vermek dilerse gönlünde iki göz açar; o kul, o gözlerle gizli âlemde ne varsa görür"

Bu yolu, gönül dirliğiyle elde et;
Çünkü bu ten dirliği, hayvan sıfatıdır.*

Bilâl'in bâzı hallerini duydun; şimdi de Hilâl'in zayıflığını dinle.

* Bu beyit, karşılaştırmada, başlığın sol yanına yazılmış ve "Sah" diye de işaretlenmiştir.

O, yürüyüşte Bilâl'i de geçmişti; kötü huyunu daha fazla tepelemişti o.

Senin gibi arda giden değildi o; sense her solukta biraz daha geriye gitmedesin; inciyi bırakıyorsun da bir taşa gidiyorsun.

* Hani birisine konuk geldi de ev sâhibi, konuğun yaşını sordu;

* Oğul dedi, kaç yaşındasın, açıkça söyle, saklama.

* Konuk, onsekiz, onyedi, yahut onaltı.. yahut da a kardeşlik, onbeş dedi.

1120. Ev sâhibi, dayanamadı da biraz daha geri git a şaşkın dedi, biraz daha geri git de ananın fercine giriver; senin halin de buna benziyor işte.

Bu sözü anlatan bir hikâye

Birisi, bir beyden bir at istedi; bey, yürü git dedi, o güzel atı al.

Adam, ben o atı istemem dedi. Bey, neden deyince adam, pek huylu dedi, geri - geri gidiyor;

Boyuna gerisin geri gitmede, bey, öyleyse dedi, sen de kuyruğunu eve çevir.

Senin bu nefis atının kuyruğu da şehvettir; bu sebepten o kendisine tapan, geri - geri gider.

Nefsindeki şehvet, gökten kuyruk kesilmiştir ya, a hâli başka hâle çeviren, sen de o şehveti, âhırete çevir.

Şehvetini yemeden, içmeden kestin mi, o şehvet, yüce akıl ne yandaysa o yana baş çevirir.

Hani ağacın bir dalını kesersin de iyi bahtlı dal kuvvetlenir ya.

Sen de onun kuyruğunu, o yana çevirdin mi , geri - geri gitse bile sığınılacak yere kadar gider, dayanır.

* Ne mutludur binicisine râmolan atlar; ne geri giderler onlar, ne huysuzluk ederler.

1130. * Kelîm Mûsâ gibi hızlı - hızlı giderler; geniş bir kilim gibi iki denizin kavşağına varıp yayılırlar.

* Mûsâ'nın gittiği yol, tam yediyüz yıllık yoldu; sevdayla bu kadar uzun yolu aştı.

* Bedenindeki gidiş, yol alış gayreti bu kadardı; canındaki gayretse tâ illiyyîne dekti.

İyi biniciler yarışa giriştiler, atlarını sürdüler; koca kazlarsa papuçlukta kalakaldılar.

Ö r n e k

Hani bir kervan bir köye ulaştı, orda bir açık kapı gördü.

Kervandakilerden biri, şu kocakarı soğuğunda dedi, bir kaç gün burda kalalım.

İçerden ses geldi; hayır, neyin varsa önce onları dışarıya at da sonra içeriye gir.

Atılacak ne varsa dışarıya at; onlarla gelmeye kalkışma ki bu meclis, pek yüce bir meclistir.

Hilâl, gönlü usta, canı aydın bir erdi; inanmış bir beyin seyisiydi, kuluydu.

O kul, ahırda seyislik ederdi ama, padişarlar padişahıydı, yalnız adıydı kul.

1140. O beyin, kulunun halinden haberi bile yoktu; çünkü İblisçe görüşten özge bir görüşü yoktu onun.

* Ondaki defineyi göremiyordu da suyu, toprağı görüyordu.. beşi, altıyı görüyordu da beşin, altının aslını göremiyordu.

Toprağın rengi meydanda, din ışığıysa gizli.. her peygamber de böyleydi dünyada.

O, minareyi gördü de minaredeki kuşu göremedi; oysa ki minarede hünerle dopdolu bir iri doğan var.

İkincisi, kanat çırpan kuşu gördü ama kuşun gagasındaki tüyü göremedi.

* Allah ışığıyla bakansa, hem kuşu gördü, hem tüyü.

Sen tüyü gör, tüyü dedi; tüyü görmedikçe düğüm çözülmez.

Birisi, insanı nakışlarla bezenmiş balçık gördü; öbürü, bilgiyle, ibadetle dopdolu bir balçık gördü.

Beden minaredir, bilgiyle kulluksa kuşa benzer; onu ister üçyüz kuş gör, ister iki kuş.

Görüşü orta olan, yalnız kuşu görebilir; önde, artta kuştan başka birşey göremez.

1150. Gagasındaki tüy, kuşta gizli olan bir ışıktır ki kuşun canı, onunla durur.

Kuş, kuşun gagasındaki tüydür zâti; onun işi, hiç de eğreti değildir.

Bilgisi, boyuna canından coşar; o bilgi, ne eğretidir onda, ne de borç alınmış.

Hilâl'in hastalanması, efendisinin, onu hor görmesi, tanımaması yüzünden hastalığından haberi olmaması, selâm olsun, Mustafâ'nın gönlüne, Hilâl'in hastalığının doğması; selâm olsun, Peygamber'in, onun hatırını sormak, ona geçmiş olsun demek için yanına gitmesi

Kazâ - kader bu ya, Hilâl hastalandı; vahiy, bunu Mustafâ'ya duyurdu.

Hilâl'in hastalığından, efendisinin haberi bile yoktu; çünkü onu aşağı görürdü, hiçbir işe yaramaz sayardı.

O bağışlara sâhip olan er, tam dokuz gün ahırda yattı; halinden hiç kimsenin haberi yoktu.

Er olan, erlere padişahlar padişahı kesilen, kendisini her yerde, uçsuz - bucaksız deniz gibi yüzlerce akıllar kaplıyan.

Peygamber'e vahiy geldi; Tanrı acıyışı, Hilâl'in gamını yedi; sana özlem çeken filan kişi hastalandı dedi.

Mustafâ, yüceliklere sâhip olan Hilâl'e geçmiş olsun demek için o yana gitti.

O Ay, vahiy güneşinin peşine düşmüş, koşuyordu; sahâbe de yıldızlar gibi ardından gidiyordu.

1160. * Ay, sahâbem diyor, yıldızlara benzer; gidenlere yol gösterir, azanları taşlar*.

Beye, o padişah geldi dediler; o da sevincinden gönlünü, canını bıraktı da sıçradı.

O padişahlar padişahı, kendisi için geldi sanarak sevincinden ellerini çırptı.

Aşağıya inip müjdeciye canını vermeye koyuldu.

Yer öptü, selâm verdi; yüzü, sevinçten gül gibi kızarmıştı.

Bismillâh dedi, yurdu şereflendir de şu topluluk, bir cennet kesilsin.

* Köşküm göklerden de yüce olsun; zamanın kutbunu gördüm çünkü.

Saygı değer Peygamber, beyi âdetâ azarladı da ben dedi, seni görmeye gelmedim.

Bey, canım senin olsun dedi, zâti can da nedir ki? Buyur, söyle, bu geliş kimin için?

Söyle de senin lûtuf bağına dikilmiş bir fidan olan o zâtın ayaklarına toprak olayım.

1170. O, böyle söyleyip ululanmayı bırakınca Mustafâ da onu azarlamaktan vazgeçti**.

Sonra ona, o Arş Hilâl'i nerde dedi; nerde o gönül alçaklığından yerlere döşenmiş Ay ışığı?

O, bir padişah ki kullukta gizlenmiş.. bu dünyaya, dünya sırlarını anlamak için gelmiş o.

Sen, o bizim kulumuz, ahırcımız deme; şunu bil ki define, yıkık yerlerdedir***.

---

* Bu beytin ikinci mısraı arapçadır.

** Bu beyit unutulmuş; karşılaştırmada kenara yazılmış.

*** Beyitteki "Ahırcı" sözü türkçedir.

Binlerce dolun Ay, ayakları altına serilsin; hastalıkla ne halde acaba o Hilâl?

Bey, hastalığından haberim yok dedi; yalnız birkaç gün yanımıza gelmedi.

Atlarla, katırlarla düşer - kalkar; seyistir, durağı da şu ahırdır.

Selâm ona, Mustafâ'nın, Hilâl'e geçmiş olsun demek, hâlini - hatırını sormak üzere o beyin ahırına girmesi; Mustafâ'nın, Allah ondan razı olsun, Hilâl'i okşaması

Peygamber, onu görmek için ahıra girdi, aramaya koyuldu.

Ahır karanlıktı, çirkindi, pisti; fakat uzlaşma çağı gelip çatınca bunların hepsi de kalktı ortadan.

* O erkek arslan, Peygamber'in kokusunu aldı; tıpkı babası, Yûsuf'un kokusunu aldığı gibi hani.

1180. Mucizeler sağlamaz inancı; aynı cinsten oluş kokusu, sıfatları çeker, onlarla bağdaşır.

Mucizeler, düşmanları kahretmek içindir; aynı cinsten oluş kokusu, gönül almayı, âşık olmayı sağlar.

O, Peygamber'in kokusuyla uykudan uyandı; fışkılık dedi, sonra da bu çeşit koku.

Derken atların, katırların ayakları arasından, eşsiz - benzersiz Peygamber'in tertemiz eteğini gördü.

O pehlivan, hemen sürüne - sürtüne ahırın bucağından geldi, yüzünü Peygamber'in ayaklarına sürmeye başladı.

Peygamber, yüzünü yüzüne koydu; başını, gözlerini, yüzünü öptü.

Yârabbi dedi, ne de gizli incisin; ey Arş garibi, nasılsın, daha iyice misin?

Hilâl, uykusu dağılmış bir âşığın ağzına güneş doğarsa ne hale gelir?

Toprak çiğneyen bir susuzu su, başının üstüne alır da götürürse ne hal alır dedi.

***

(Ş E R H)

1113. beyitten sonraki bölüm. Furûzan - fer merhumun, "Nevâdir'ül - Usûl" den aldığı metnin türkçesi şu:

Ebü'd - Derdâ, rivayet eder de der ki: Rasûlullah'la beraberdim; Bu kapıdan, cennetlik biri girecek buyurdu ve namaza kalktı. Ben, kimseyi görebilir miyim diye kalkıp kapıdan dışarıya çıktım, hiçbir kimseyi göremedim; içeri girip oturdum. Rasûlullah, Ey Eb'ed - Derdâ buyurdu, sen buna ehil değilsin. Derken Habeşî bir zat geldi, o kapıdan içeriye girdi, üstünde yamalı softan bir hırka vardı; gökyüzüne bakmaktaydı. Rasûlullâh'la selâmlaştı. Rasûl, ona, Nasılsın yâ Hilâl, ne var, ne yok diye sordu. O, hayırlar yâ Rasûlallâh, Allah sana hayırlar versin dedi. Hz, Rasûl, Bize duâ et, yarlığanma dile buyurdu. O, Allah senden râzı olsun yâ Rasûlallâh, Allah yarlıgasın dedi. Ebü'd - Derdâ, bana da yarlıganma dile ey Hilâl dedim der; hiçbir söz söylemedi; sözümü tekrarladım. Rasûlullâh'a bakıp sen bundan râzı mısın diye sordu. Rasûlullâh, evet deyince, Allah senden de râzı olsun, seni de yarlıgasın dedi. Sonra kalktı, hep göğe bakarak yürüyüp gitti. Hz. Rasûl, Onun kalbi, Arşa bağlıdır; aranızda üç günden fazla kalmaz buyurdu. Ben gün-

leri saydım. Üçüncü gündü, sabah namazından sonra Hz. Rasûl, mescitten çıktı; biz de yanındaydık. Mugıyra b. Şa'be'nin evine gitti; ona, Allah sana ecir versin ey Mugıyra dedi. Mugıyra, yâ Rasûlallâh, bu gece evimizde kimse ölmedi deyince Hazret, evet buyurdu; öldü. Evin yanındaki ahıra girdiler. Hilâl, orada yüz üstü, secde durumunda vefât etmişti. Ashâba, kaldırmalarını buyurdu. Son hizmetlerini kendileri görüp defnettiler; sonra da, Ey Eb'ed - Derdâ dediler; bu, yeryüzünün durmasına, yağmurun yağmasına sebep olan yedi kişiden biriydi, hattâ onların en hayırlısıydı." (Meâhiz; s. 203 - 204).

Bu hikâye, "Nevâdir'ül - Usûl" ün 1294 İstanbul basımında 158. s. de ve "Vilâyet şartları" nı bildiren 123. asıldadır. Hicrî 255 te (869) vefât eden Muhammed b. Aliyy'il - Hakîm'it - Tirmizî'nin (Hâl terc. için Nafahat'a bk. Lâmi'î terc. İst. 1289 H. s. 169 - 170) bu kitabında birçok uydurma hadisler vardır; hattâ 212. asılda, Âşûrâ günü, Nûh'un (A. M) gemisinin Cûdî dağının tepesine oturduğu, o gün ehline - ayâline yeyim - giyim husûsunda bol davranmanın, sürme çekmenin iyi ve güzel birşey olduğu hakkındaki yalan hadisleri bile almıştır ki (s. 245 - 246) bunlardan evvelce bahsetmiştik. Bu bakımdan, "Nevâdir'ül - Usûl" de bulunan ve "Hilyet'ül - Evliyâ" da da bulunduğu bildirilen (Maâhiz, s. 204) bu hadîse, biz inanmıyoruz; hele Hz. Rasûl'ün (S. M) ondan duâ ve yarlığanma dilemesi, ne akla uyar, ne nakle.

Sahâbeden, Bedir savaşında şehid olduğu rivâyet edilen Hilâl b. Muallâ'l - Hazraci, Bedir ve Uhud savaşlarında bulunan, İslâma ilk gelenlerden olan, kabilesi Vâkıfoğullarının putlarını kıran, sonradan, Mâlik oğlu Kâ'b ve Rabî' oluğ Mirâr'la beraber Tebük savaşına katılmayan Hilâl b. Ümeyyet'il - Evsiyy'il - Vâkıfî var ki, bunlar pişman olmuşlar, tövbe etmişler, haklarında, IX. sûrenin (Tevbe), "Geri kalan üç kişiye, yeryüzü o kadar genişken daraldıkça daralmış, gönülleri sıkıldıkça sıkılmıştı da sonucu Allah'tan, gene ancak Allâh'a kaçılabileceğini anlamışlardı. Sonra Allah, onları da tövbeye muvaffak etmişti. Şüphe yok ki Allah bir mâbuttur ki odur tövbeleri kabûl eden rahîm" meâlindeki 118. âyeti nâzil olmuştur (Kur'ân-ı Kerim ve Meâli; II; Açılama; s. LXXII). Bunlardan başka Hilâl'ül - Eslemî, Hilâl b. Hâris, Hilâl b. Hamrâ', Hilâl b. Hakem, Bedir savaşında bulunan Hilâl b. Ebi - Havlî, Hilâl b. Rabîa, Hilâl b. Sa'd, Hilâl b. Âmir ve daha altı tâne Hilâl adlı sahâbî var ("Üsd'ül - Gaabe" nin VIII. c. in 66 - 69. ve 174. s. lerine, "Tenkıyh'ul - Makaal" in III. c. in 304. s. ine bk.).

Hâsılı, bu Hilâl'in, hangi hilâl olduğu kesinlikle belli değildir; belki de Mevlânâ, erenlerin menkabe kitaplarına da geçen ve halk arasında söyleyegelen bir kıssayı, tasarruflarla nakletmiştir.

Kör de bilir ki... Başlıktaki bu beyit, Senâî'nin "Hadîka" sındandır (Müdderris Radavî basımı; c. I, s. 82; beyit. 10).

Başlığın sonundaki beyit, Mevlânâ'nın bir rubâisinin ikinci beytidir (Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr; Tehran Üniv. Yayın. c. VIII; T harfi, s. 49; 288. Rubâî; Tercememiz; İst. Remzi K. 1964; T harfi; s. 38; 87. Rubâî).

Başlığın sonunda tırnak içine alınan cümleler arapçadır ve "Allah bir kula hayır vermeyi dilerse, gönlünün kilidini açar, gönlüne yakıyn ve gerçeklik verir, tuttuğu yolu görür - gözetir bir hâle kor; kalbini temiz, dilini gerçek, huyunu düz, kulağını duyar, gözünü görür bir hale getirir„ meâlindeki hadîsin âdeta kısaltılmış bir tarzıdır (Câmi'; I, s. 14).

1117 - 1120. Çeşitli tarzlarda söylenegelen bir halk fıkrasıdır.

1129. Ne geri - Ne ileri. İfrat ve tefsîtten kurtulmuş, orta yolu tutmuş, Ümmet-i vasat olmuş erlerin binekleri, nefisleridir.

1130 - 1131. Kelîm Mûsâ - Gittiği yol. I. c. in 223 - 237. b. lerinin ş. e bk.

1132. İlliyyîn. I. c. in 642 - 645. b. lerinin ş. e bk.

1141. Beş - Altı. Beş duygu, altı gün. I. c. in 3588, 3664., II. c. in 614. b. lerinin ş. e bk.

1145. "İnananın anlayışından sakının; çünkü üstün ve ulu Allâh'ın ışığıyla bakar." (Hadis; Câmi'; I, s. 7)

1160. Sahâbe - Yıldızlar. "Sahâbem yıldızlara benzerler; hangisine uysanız, doğru yolu buldurur size." (Künûz; I, s. 38)

1166. Kutup. II. c. in 817 - 828. b. lerinin ş. e bk.

1179. Yûsuf I. c. in 118. b. in ş. e bk.

*
**

M E T İ N

Selâm olsun, Mustafâ'nın, selâm olsun, Îsâ'nın su üstünde yürüdüğünü duyunca, yakıyni daha artık olsaydı hava üstünde yürürdü buyurması

Hani Îsâ gibi.. su, onu başının üstüne alırdı da Âb-ı hayat içinde batmaktan emin olarak yürürdü.

1190. Ahmed der ki: Yakıyni daha fazla olsaydı, havayı binek edinir, emin olarak havada yürür, giderdi.

* Benim gibi hani; Mi'raç gecesi havaya bindim, havada yürüyüp gittim.

Hilâl, pis bir köpek, dedi, uykudan uyanır da kendisini arslan görürse ne hale gelir?

Ama insanların okladığı arslan değil; korkusundan kılıçların, temrenlerin kırıldığı arslan.

Yılan gibi yerlerde sürünen bir körün gözleri açılır da bağı, baharı görürse ne hale gelir?

Nasıl olur o neliğe - niteliğe tutsak olan, nelikten - nitelikten kurtulur, neliksiz, niteliksiz yaşayış yerine erişirse?

Mekânsızlık âleminde nelik - nitelik bağışlarsa; bütün nelikler - nitelikler, sorfasına, köpekler gibi çevrelenirse,

* Onlara, neliksiz - niteliksiz Tanrı'dan kemik bağışlarsa, ne hale gelir? Cenabetken sus, bu sûreyi okuma.

* A genç, nelikten - nitelikten yıkanıp tam arınmadıkça bu Mushâf'a el sürme.

A padişahlar, ister pis olayım, ister temiz; dünyada bunu okumayayım da neyi okuyayım?

1200. Sen bana diyorsun ki: Yıkanıp arınmadıkça su bulunan havuza girme.

Ama havuzun dışında topraktan başka bir nesne yok ki.. havuza girmeyen temizlenemez.

Sularda bu lûtuf olmasa, soluktan soluğa pisleri, pislikleri kabul edip arıtmasa,

Vay ona özlem çekene, vay ona ümit bağlayana, vay o kişinin sonsuz hasretine.

Suyun yüzlerce lûtfu vardır, yüzlerce keremi, pisleri kabul eder vesselâm.

* Ey Hak ışığı Husâmeddin, ışık seni kuşların kötülüğünden korur.

* Ey yarasalardan gizlenmiş güneş, ışık, ışığın yükselişi, senin gözcün - bekçindir.

* Güneşin önündeki perde, parıltısının çokluğundan, hararetinin, yakışının fazlalığındandır ancak.

* Güneşin perdesi de kendi ışığıdır; ondan nasipsiz olan yarasadır, gecedir.

* Her ikisi de güneşten uzakta, perde ardında kalmıştır; bu yüzden de ya yüzleri karadır, ya donmuş kalmışlardır.

1210. * Hilâl olayının kimi yerini yazdın ya; artık dolun Ay hikâyesini dile getir.

* O Hilâl'le dolun - Ay birdir; onlar, ikilikten, eksilmeden, bozulmadan uzaktır.

* O Hilâl, gerçekte gedilmez; görünüşte eksilmek, yavaş - yavaş dolun - Ay olmaktadır.

* Geceleyin geceye ders verir; sıkıntının yavaşlıkla açılacağını gösterir.

Yavaşlığıyla, a ham tez canlı der, o dama basamak - basamak, merdivenle çıkılır.

* Tencereyi yavaş - yavaş ustaca kaynatmak gerek der; delice kaynayan yemekte iş yok.

* Tanrı'nın, gökleri bir kere, ol demekle yaratmaya gücü mü yetmezdi?

* Peki, niye yaratışı altı gün sürdü; hem de a faydalanmak isteyen, her gün, bin yıl kadar.

* Çocuğun yaratılışı neden dokuz ay? Çünkü yavaş - yavaş iş görmek, o padişahın âdeti.

* Neden Âdem'in yaratılışı kırk sabah sürdü; o balçığı yavaş - yavaş insan haline getirdi?

1220. * Hani sen şimdi at sürdün, koştun ya a ham adam, senin gibi değil.. sen çocuksun, kendini şeyh gösteriyorsun.

* Kabak gibi herkesin üstüne çıktın ama savaşacak ayak nerde sende?

* A kelceğiz, sen, ağaçlara, dıvarlara dayandın da kabak gibi yücelere çıktın.

* Önce bineğin usul boylu selvi oldu ama sonunda kupkuru, içsiz, bomboş olur gidersin.

* A su kabağı, yeşil rengin sarardı; çünkü o sürülmüş bir renkti; senin rengin değildi ki.

Bir kocakarı, çirkin yüzünün kıllarını yolar, allık sürerdi ama bir türlü beceremezdi, yüzü boyayı kabul etmezdi.

Kocayıp gitmiş doksanlık bir kocakarı vardı; yüzü bumburuşuktu, rengi safrana dönmüştü.

Yanağı sofra altına serilen bezin baş tarafları gibi kat - kattı; ama onda hâlâ koca hırsı, erkek isteği vardı.

Dişleri düşmüş, saçı süte dönmüştü; boyu bükülmüştü, her duygusu değişmişti de,

Koca aşkı, şehveti, hırsı tamamdı; erkek avlanmaya aşkı vardı da tuzağı, ağı paramparça olmuştu.

Vakitsiz öten bir horozdu; yolsuz, yolcusuz bir yoldu; boş tencerenin altında kızgın bir ateşti.

1230. Meydana âşıktı ama ne atı vardı, ne ayağı.. düdük çalmaya hevesliydi ama ne dudağı kalmıştı, ne zurnası.

Kocalıkta hırs, çıfıtlarda bile olmasın; Tanrı'nın bu hırsı verdiği kişi, ne de kötü kişidir.

Köpek kocadı da dişleri döküldü mü, insanlara salmayı bırakır, fışkıya, tezeğe salar.

Ama şu altmış yaşındaki köpeklere bak; her solukta dişleri bir az daha keskinleşmede.

Kocalmış köpeğin derisinden tüyleri dökülür; sen bir de atlaslar giyinen şu kocalmış köpekleri seyret.

Art yanlariyle paraya olan aşkları, hırsları, soluktan soluğa, köpek soyu gibi daha da artmada.

Böylesine ömür, cenennem sermayesi; gazep kasaplarına salhana.

Ömrü uzun olsun dendi mi, gönlü hoşlanır, gülerek ağzını açar.

Böylesine ilenmeyi dua sanır o; gözünü açmaz, bir türlü kafasını kaldırmaz o.

Kıl ucu kadar ahıretten birşey görseydi, böyle ömür senin olsun derdi.

Bir Giylanlıya dua ederek Tanrı seni evine - barkına sağ - esen kavuştursun diyen dervişin hikâyesi

1240. Ekmeğe tapan, erkek bir yoksul, bir eli zembilli, günün birinde Giylanlı bir zengine,

Ondan ekmek alınca dedi ki: Ey yardımı dilenen Tanrı; sen şu adamı evine - barkına sağ - esen kavuştur.

Giylanlı, a sersem dedi; ev - bark, benim gördüğüm ev - barksa Tanrı seni kavuştursun.

Aşağılık kişiler, her söz söyleyene birşey bağışlar; adamın sözü yüceyse bile kadrini aşağılatırlar.

Çünkü söz, dinleyene göre söylenir; terzi elbiseyi, adamın boyuna göre biçer.

O kocakarıyı anlatış

Değil mi ki topluluk, bu çeşit aşağılık kişisiz de olmuyor; aşağılık söz etmekten başka çare yok.

Bu sözü rehin koy da gene o kocakarı hikâyesine dön.

Bir insan, bu yolda yaşlandı da er olamadı mı, adını yaşlanmış kocakarı takıver.

Ne sermayesi var, ne değeri; ne de sermaye kabul edecek hali.

Ne bir hoş şey verir, ne alır; ne bir anlamı var, ne anlamı anlayacak durumu.

1250. Ne dili var, ne kulağı; ne aklı var, ne kendinde, ne kendinden geçmiş, ne de bir düşünceye dalmış.

Ne yalvarışı var, ne nazlanacak güzelliği; sovan gibi kat - kat olmuş, her katı da kokmuş - gitmiş.

Ne yol almış, ne yola gidecek ayağı kalmış.. o kahpenin ne bir yanışı var, ne harâreti, ne de âh ediyor.

Bir evden, ne istediyse yok cevabını alan yoksulun hikâyesi

Bir dilenci evin birine geldi; bir dilim kuru ekmek, yahut da taze nane istedi.

Ev sâhibi, burda ekmek ne gezer dedi; şaşırdın mı sen? Ekmekçi dükkânı mı burası?

Dilenci, bari dedi, biraz yağ ver. Adam, burası kasap dükkânı değil, dedi.

A ev sâhibi, dedi dilenci, birazcık un, ver.. adam, burasını değirmen mi sandın, dedi.

Dilenci, hiç olmazsa bir bardak su ver deyince de burası ne dere dedi, ne de çeşme.

Ekmekten kepeğe dek ne istediyse ev sâhibi, yok, dedi; alay etti.

Bunun üzerine dilenci, eve girip eteğini çemredi; eve abdest bozmaya niyetlendi.

1260. Ev sâhibi, hey - hey dedi; dilenci, sus a aşağılık adam dedi, bâri şu yıkık yere bir abdest bozayım da genişleyeyim.

Değil mi ki burda yaşamanın imkânı yok; böyle eve işemek gerek.

Doğan değilsin ki av avlanasın; padişahın elinde beslenmedin ki avlanmayı bilesin.

Tavus kuşu değilsin ki yüzlerce rengin olsun da bakan gözler aydınlansın.

Dudu değilsin ki sana şeker versinler; tatlı dillerini dinlesinler.

Bülbül de değilsin ki âşıkçasına yeşillikte, bir güzelce ötesin, feryat edip şakıyasın.

Hüthüt de değilsin ki çavuşluk edesin; leylek de değilsin ki yüceleri yurd edinesin.

Ne iştesin, seni ne için alsınlar? Sen ne kuşsun, seni neylesinler?

* Vaz geç şu değer bilmezlerin dükkânından, yücel de "Allah satın alır" dükkânına gel.

O kerem sâhibi, eskiliğinden kimsenin satın almadığı kumaşı alır.

1270. Hiçbir kalpı geri çevirmez o; çünkü almaktan maksadı, kâr etmek değildir ki.

Koca karı hikâyesine dönüş

O bunak, bir yeni gelin gibi sokağa çıkmak istedi; o azgın, kaşlarını tümden yoldu.

Aynanın karşısına geçti; yüzünü, yanağını, ağzını bezemeye koyuldu.

Birkaç allık sürdü, hem de sevine, övüne.. pörsümüş suratı bir türlü boya tutmadı.

* Mushaftaki tezhipli aşir başlıklarını kesti o pis karı, yüzüne yapıştırmaya başladı.

Böylece yüzünün buruşuklarını gizlemek, güzeller halkasının taşı olmak istiyordu.

Aşir başlıklarını yüzüne yapıştırıyor, fakat çarşafını giydi mi, hepsi de yerinden kopup düşüyordu.

Gene onları alıyor, tükrükleyip yüzünün orasına - burasına yapıştırıyor;

Gene çarşafı başına örttü mü hepsi de yere dökülüyordu.

Çok çalıştı, çabaladı; onlar da boyuna düştüler; sonunda İblis'e yüzlerce lânet olsun dedi.

1280. Der - demez İblis, karşısına dikildi de a kurumuş, kadit olmuş kademsiz kahpe, dedi.

Ben bunu ömrüm boyunca ne düşünmüşüm, ne senin gibi bir kahpeden başkasının böyle bir iş yaptığını görmüştüm.

Ne de görülmemiş bir kötülük tohumu ektin; dünyada Mushaf bırakmadın.

Sen şeytan ordusunda yüz tane şeytan ordususun; a pis çirkin kocakarı, bırak beni*.

* Yüzün elma gibi kızarsın diye kitap bilgisinden ne kadar aşirler çaldın.

* Merhabalar satıp almak için Tanrı erlerinin sözlerini ne kadar aşırdın.

* Fakat eğreti renk, yüzünü kızartmadı; hurma ağacına bağlanmış dal, hurma vermedi.

Sonunda ölüm çarşafı gelip seni bürüyünce bu aşirlerin hepsi de yüzünden düşer.

O göç çağında, kalk - kalk sesi geldi mi, ondan sonra dedi - kodu hünerleri biter - gider.

Artık susma âlemi gelir - çatar; vay haline o âlemle uzlaşmayanın.

1290. Bir - iki günceğiz gönlünü cilâla; o aynayı defter edin.

* Çünkü sâhip - kıran olan Yûsuf'un gölgesine sığındı da kart Zelîhâ, yeni baştan gençleşti.

Kocakarı soğuğuna benzeyen mizacı, temmuz güneşine döndü.

* Meryem'in gönlünün yanışıyla dudağı kurumuş dal, kutlu bir hurma fidanı kesildi.

* Beyitte "pis" olarak geçmekte.

A kocakarı, kazâyla - kaderle niceye bir savaşacaksın? Peşin parayı ara, geçmişi bırak.

Değil mi ki yüzünün güzelleşmesi mümkün değil; ister allık sür, ister mürekkep.

Hekimin iyileşmesinden ümit kestiği hasta

Birisi hastalandı, hekime gitti; a akıllı, hünerli hekim dedi, nabzımı bir ele al.

Nabızdan kalbimin halini anlarsın; çünkü el damarı, kalbe ulâşır.

Çünkü kalb, içtedir, görünmez; onun halini nabzı dinleyerek ara, nabzın kalble ilgisi vardır.

A emin kişi, yel de gizlidir; onu tozda, yaprakların oynayışında seyret.

1300. Kimi sağından eser, kimi solundan; yaprakların oynayışı, hali anlatır.

Gönül esrikliği nerdedir, nedendir, bilemezsin ama o esrikliğin halini mahmur gözlerde ara.

Tanrı'nın zâtından uzaksın ama onun zatını da Peygamber'den, mûcizelerden öğrenebilirsin.

Gizli mûcizeler, gizli kerâmetler, o tertemiz pîrden gönüle vurur.

Çünkü onların gönüllerinde peşin olarak yüzlerce kıyamet vardır; en aşağı belirtisi, onlara komşu olanı sarhoş etmeleri, kendilerinden geçinmeleridir.

* Pılısını - pırtısını bir kutlu kişinin yanına çeken iyi bahtlı kişi, Allâh'la oturur kalkar.

* Cansıza tesir eden mûcize, sopadır, denizin, Ayın bölünmesidir.

Senin canına vasıtasız tesir ederse, gizli bir bağla Tanrı'ya bağlar seni.

Cansızlara tesiri eğretidir, geçip gider; ama cana tesiri boyuna sürer, birbirine ulanır - gider.

* Yahut da o cansız şeyden gönüle tesir eder; ne mutludur hamur heyûlâsı olmayan ekmek.

1310. * Ne hoştur Mesih'in eksilmeyen sofrası; ne hoştur Meryem'in bağı olmayan meyvesi.

Olgun erin canından kopan mûcizeler, isteklinin gönlüne can gibi tesir eder.

Mûcize denizdir, noksanı bulunan kişi kara kuşudur; su kuşudur mûcize denizinde ölümden emin olan.

Mûcize, her namahremin canına âcizlik verir; fakat soluktaşın canına güç - kuvvet bağışlar.

Gönlünde bu kutluluğu bulamıyorsan her solukta, görünen mûcizeleri delil edin de işin iç yüzünü anlamaya çalış.

Tesirler, insanın duygularında görünür-durur; bunlar da o tesiri yaratandan haber verir.

Her ilâcın anlamı gizlidir; her büyücünün büyüsü, sanatı gibi hani.

Yaptığı işe, tesirine baktın mı, gizlidir ama meydana da çıkarırsın onu.

Onda gizli olan kuvvet, iş halinde göründü mü meydana çıkar, kendini gösterir.

Bütün bunlar, eserleriyle görünüyor sana; peki, nasıl oluyor da Tanrı'yı, eserleriyle görmüyorsun?

1320. Sebepler de, eserlerde içten, kabuktan ibaret değil mi? Araştırırsan hepsi de onun eserleri.

Kimi şeyleri eserleri yüzünden seviyorsun; peki, niçin eesrleri bağışlayandan haberin yok.

Bir hayâl yüzünden halkı seviyorsun da batının, doğunun padişahını nasıl oluyor da sevmiyorsun?

A kubad, bu sözün sonu yoktur; dilerim, bu sona karşı beslediğimiz hırsın da sonu olmasın.

Hasta hikâyesine dönüş

Dön de hastanın hikâyesini söyle, ayıpları örten hekimle arasında neler geçti, onu anlat.

Hekim, hastanın nabzını tuttu, halini anladı; iyileşmesine bir ümit bile kalmamıştı.

Dedi ki: Gönlün ne isterse yap da bedenindeki bu eski hastalık geçsin.

Hatırına ne gelirse yap da sabır, pehriz rahatsızlık vermesin sana.

Bil ki sabır, pehriz, bu hastalığa ziyandır; gönlün neyi dilerse meydana getir.

Amıca, bu çeşit hastaya Yüce Tanrı dedi ki: "Ne dilerseniz yapın."

1330. Hasta peki dedi, hadi sen git, hayra karşı; ben de ırmak kıyısına seyre gidiyorum.

Kendisine sağlıktan bir kapı açılsın diye, gönlünün dileğince ırmak kıyısında gezinip durmadaydı.

Irmak kıyısında bir sûfî oturmuştu; eli-ni - yüzünü yıkamada, daha da arınmadaydı.

Hasta, sûfînin başını gördü; içine bir sille vurmak isteği düştü.

Bulgur aşına tapan sûfînin kellesine vurmak için elini kaldırdı.

İçinden, hekim söyledi ya, dilediğimi yapmazsam bu, illet olacak bana;

* Tanrı da, "Kendinizi, ellerinizle tehlikeye atmayın" diyor; hele bir sille aşkedeyim.

A kişi, bu sabır, bu pehriz tehlikedir; başkaları gibi çekinme; bir iyice vur bakalım diyordu.

Sûfînin kellesine vurunca kelleden bir şırrak sesi çıktı; sûfî, hay âsı pezevenk, hay diye bağırdı.

Adama iki üç yumruk vurmak, bir - bir sakalını, bıyığını yolmak istedi sûfî.

1340. * Halk hummaya tutulmuş hastadır, çâresizdir; Şeytanın düzenine uyar da böyle silleler vurur.

* Hepsi de suçsuzları incitmeye haristir; hepsi de birbirinin kafasında noksan arar.

A suçsuzların başına vuran, karşılığını kendi kafanda görmüyor musun?

Ey nefsinin havasına uymayı hekimlik sanıp arıkların başlarına sille vuran,

* Bu şifâdır, ilâçtır deyen, seninle alay etmiştir, gülmüştür sana; bunu deyen, Âdem'e de kılavuzluk etmiş, buğdaya yol göstermişti.

* Ey Tanrı yardımını dileyen Âdem'le Havvâ demişti; ilâç için şu buğday tanesini yiyin de ölümsüz olun.

* Şeytan, onu sürçtürdü, kafasına vurdu ama o sille geriye döndü, kendisine vuruldu.

O, Âdem'in ayağını adam - akıllı sürçtürmüştü ama Âdem Tanrı'ya dayanıyordu; elinden tutanı Tanrı'ydı.

Âdem, bir dağdı, yılanla dolsa bile ne çıkar? Panzehir madenidir o, ona bir zarar gelmez.

Seninse bir zerre bile panzehirin yok; nasıl oluyor da kurtulacağını umuyor, aldanıyorsun?

1350. * Nerede sende Halil gibi dayanıç? Nerede sende Kelîm'in kerameti?

Kılıcın İsmâil'i kesmesin; Nil'in dibini ana yol haline getirsin; nerde sende bunlar?

Kutlu bir kişi minareden düşse, elbisesine yel dolar da kurtulur.

A güzelim, değil mi ki sende o baht yok, bunu da iyice biliyorsun; ne diye kendini yele verirsin?

* Bu minareden Âd gibi yüzbinlercesi düştü de başlarını da yele verdiler, canlarını da.

Bu minareden tepesi üstü düşen milyonlarca kişiyi seyret.

Sen ipte oynamayı kesin olarak bilmiyorsun; iyisi mi, ayaklarına şükret de yer yüzünde yürü.

* Kâğıttan kanat yaparak dağdan uçmaya kalkışma; bu sevda yüzünden nice başlar gitti.

O sûfî de ateşlendi, öfkelendi ama gözünü işin sonuna dikti.

Tuzağı gören kişi ilk adımda durur; yeme kapılmaz.

1360. Ne mutlu sonu gören hikmet ıssı üstün kişilerin gözlerine; onlar, bedenin çürüyüp dağılmasını seyredip dururlar.

* Sonu gören görüş, Ahmed'in görüşüydü; cehennemi kıldan - kıla, burda gördü.

* Arş'ı, Kürsü'yü, cennetleri gördü de gaflet perdelerini yırttı.

Zarardan esen kalmayı istiyorsan, işin önünden göz yum, sonuna bak.

Bak da yokları, tümden var gör; varları, duygularla duyulan aşağılık birşey bul, öyle seyret.

Bunu yapamıyorsan bâri şunu gör: Aklı olan herkes, gece - gündüz, yoku - yokluğu aramada.

Yoksullukta cömertliği aramayan kim; dükkânlarda kâr elde etmek istemeyen kim?

Tarlalarda mahsul almak istemeyen kim; fidanlıklarda fidan dilemeyen kim?

Medreselerde bilgi elde etmek istemeyen kim; kulluk yurtlarında Tanrı lûtfunu dilemeyen kim?

Varları hep artlarına atmış bunlar; yokları istiyorlar, yoklara kul olmuşlar.

1370. Çünkü Tanrı sanatının mâdeni, mahzeni, yokluktan başka bir yerde görünmez.

Bundan önce de biraz söz açmıştık bundan; sen o sözü de, bu sözü de bir gör, iki görme.

Demiştik ki: Her sanat sâhibi, sanatını göstermek için yokluğu arar.

Mimar, yapılmamış bir yer, yıkılmış, tavanları çökmüş bir yurt arar.

Saka, içinde su bulunmayan kap arar; dülger, kapısı olmayan bir ev arar.

Avlanma çağında herkes, yokluğa saldırır; ondan sonra da herkes yokluktan kaçar.

Değil mi ki ümidin yoklukta, ondan çekinmek nedir? Ümidinin uzlaştığı şeyle çekişmek, ne demek?

Değil mi ki ümidin o yoklukla uzlaşmış; yoktan - yokluktan bu çekinmen de nedir?

Canla - başla bir yuvayla uzlaşmışsan, ne diye yokluk pususunda oturmuş, bekliyorsun?

Neyin varsa gönlünü hepsinden çekmişsin de gönül oltanı yokluk denizine atmışsın.

1380. Oltana yüzbinlerce av veren şu ümit denizinden kaçmak da ne demek?

Neden kârın adını ölüm taktın? Şu büyücülüğe bak ki kâr, sana ölüm görünüyor.

Sanatındaki büyü, iki gözünü de bağladı da can, kuyuya rağbet eder oldu.

Tanrı düzeniyle kuyunun dışındaki ovayı zehirlerle, yılanlarla dolu sanıyorsun, bu hayâldesin.

İşte insan, böylece kuyuyu sığınılacak yer sanır; sonunda ölüm, onu kuyuya atar - gider.

Azizim, yanlışlarını söyledim ya; bunları bir de Attâr'ın ağzından dinle.

*
**

(Ş E R H)

1188. beyitten sonraki başlık. "Peygamber'e (S. M), İsâ'nın su üstünde yürüdüğü söylenince, Yakıyni daha fazla olsaydı havada da yürürdü buyurmuşlardır." (İhyâ ve Şerhu Taarrüf'ten naklen Ahâdîs-i Mesnevî; s. 197).

İsâ Peygamber'in (A. M) denizde yürüdüğü, Matyus İncilinde IX. bapta (25 - 33), Markus ve Yuhanna İncillerinde de anlatılır (VI, 48 - 49; VI, 19 - 21).

1190. Mi'râc. I. c. in 1589. b. nin ş. e bk.

1197 - 1198. LVI. sûrenin (Vâkıa) 79. âyet-i kerîmesinde Kur'ân-ı Mecid'e ancak temiz olanların dokunabilecekleri bildirilmektedir. Bu âyete nazazan cünüp olan ve aptestsiz bulunan kişi, Kur'ân okuyamaz ve Kur'ân'ın kelimelerine dokunamaz. Bu âyeti, Kur'ân'ın bâtını anlamına, varlık kirinden kurtulmayanlar erişemezler suretiyle yorumlayanlar da olmuştur; ancak bu yorum, zâhirî anlamının hükmünü kaldırmaz.

1205 - 1213. Bu beyitlerde Çelebi Husameddin'e hitap edilmektedir. "Mesnevî" nin, O'nun tarafından yazıldığını da açıklamaktadır. Hilâl'in bir anlamı da Yeni Ay olduğundan Dolun - Ay'la yâni

Ayın ondördüncü gecesindeki görünüşüyle gedilmenin, Dolon - Ay olmak için meydana geldiği, noksanın kemâli ızhâr ettiği, nâkısın kemâle erişeceği bildirilmektedir.

1214 - 1224. Bu beyitlerdeyse olgunluğa erişmek için gelişmenin gerektiği, bunun Âdet'ullâh olduğu anlatılmaktadır (I. c. in 241 - 242. b. lerinin ş. e bk.). 1220. beyitten bölümün sonuna dek, olgun olmadığı halde halka mürebbî, mürşit geçinenler kınanıyor (I. c. in 2281. b. inin ş. e de bk.).

1268. "Allah satın alır." Âyetten lâfzî ıktibas vardır. 882. b. in ş. e bk.

1274. Kur'ân-ı Kerîm'in her on âyetinin, sahîfe kenarına, altın bezentilerle, boyalarla gayet güzel şekiller yapılır; şeklin içine de çok defâ gene altınla "aşir" yazılarak belirtilir. Bunların hizâsındaki âyete "aşir başı" denir. Sûre başları, Kur'ân'ın başlangıcı ve sonu da altınla, boylarla bezenir. Tezhipli Kur'ân-ı kerîmlerin her bireri, hem yazı, hem tezhip bakımından birer şah - eserdir.

1284 - 1286. Bu beyitlerde, anlamından, hükmünden, hikmetinden haberleri olmayan, hattâ Kur'ân okumayı bir geçim yapan kişilere târîz edilmektedir.

1291. Kıran - Sâhıb - kıran. II. c. in 1094. b. nin ş. e bk.

1293. Meryem - Hurma fidanı. II. c. in 99. b. nin ş. e bk.

1305. Allah'la. IV. c. in 7. b. nin ş. e bk. I. c. in 1537. b. nin ş. e de bk.

1306. Sopa - Deniz. Ayın bölünmesi. I. c. in 278 - 279. ve 869. b. lerinin ve 118. b. nin ş. e bk.

1309. Heyûlâ. I. c. in 376. b. nin ş. e bk.

1310. Mesîh - Sofra. Meryem - Meyva. I. c. in 47. ve 83., 87., II. c. in 99. b. lerinin ş. e bk.

1329. Ne dilerseniz yapın. XLI. sûrenin (Fussılet) 40. âyetinde meâlen, "Delillerimizle eğri yola sapanlar, gizli değildir bize. Artık ateşe atılan mı hayırlıdır, yoksa kıyâmet günü, emîn olarak gelen mi? Ne dilerseniz yapın; şüphe yok ki o, bütün yaptıklarınızı görür" buyurulmaktadır. Beyitte, âyetten lâfzî ıktibas vardır.

1336. Kendinizi tehlikeye atmayın. II. sûrenin (Bakara) 195. âyetinden lâfzan ıktibas edilmiştir.

1340. Hummâ, ateşli hastalıklara verilen umûmî addır.

1341. Kötü huylu insanların, kendi suçlarını, ayıplarını görmeyip başkalarının suçlarını, ayıplarını aradıklarını, söylediklerini bildiriyor.

1344 - 1345. Âdem - Havva ve Şeytan. I. c. in 544 ve 931. b. lerinin ş. e bk.

1346. Şeytan, hareketi yüzünden lânete uğradı; bunu anlatmaktadır.

1350. Halil. I. c. in 1636., II. c. in 77. b. lerinin ş. e bk.

1351. İsmâil. I. c. in 228. b. nin ş. e bk.

1354. Âd. I. c. in 858 - 859. ve 3319. b. lerinin ş. e bk.

1357. Kâğıt kanat - Uçmak. Mevlânâ, kanat takıp uçma sevdâsıyla nice başların gittiğini söylemekle zamanında da uçmayı deneyenlerin bulunduğunu bildirmektedir, nitekim daha önce de bu sevdâya düşenler olmuştur. Furûzan - fer, "Mu'cem'ül-Üdebâ" dan naklen, birisinin, bir kapının iki kanadını vücûduna bağlayıp Nişabur câmiinin yüksek bir yerine çıkarak, uçacağım diye kendini oradan attığını, düşüp öldüğünü bildirir (Maahiz; s. 205)

Evliyâ Çelebi, Hezâr - fen Ahmed Çelebi'nin, İstanbul'da, Okmeydanı'nın minberinin üstünden, yelin şiddetiyle, takındığı kartal kanatlarıyla sekizdokuz kere uçarak dolaştığını, bir kere de Galata kulesinin üstünden rüzgârla uçup Üsküdar'da Doğancılar meydanına indiğini, bunu, Sarayburnu'nda, Sinan Paşa köşkünden seyreden IV. Muradın (saltanatı. 1032 - 1049 H. 1621 - 1639 M.), bu adam korkulacak adam deyip Cezayir'e sürdüğünü, adamcağızın orada öldüğünü bildiriyor (Evliya Çelebi Seyâhat - Nâmesi; İst. Ahmed Cevdet basımı; İkdam Mat. c. I, 1314; s. 670).

Gene Evliyâ Çelebi, IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan doğunca yapılan şenlikte Lâgarî Hasan Çelebi adlı birisinin, elli okka barut mâcunundan yaptığı yedi kollu fişeğe binip ateşleterek Murad'a, İsâ Nebî ile görüşmeye gidiyorum deyip havalandığını, barut bitince de takındığı kartal kanatlarını açıp denize indiğini, yüzerek çıplak bir halde Murad'ın huzuruna gelerek İsâ'nın selâmı var dediğini yazıyor. Lâgarî Hasan, sonra Kırım'a gidip orada vefât ettiğini bildiriyor ve "Rahmetli yâr-ı gaar-ı sâdıkımız idi" sözünü de sözlerine ekliyor (Aynı c. s. 67 - 68). Evliyâ Çelebi'nin verdiği bu mâlûmat doğruysa, bunlar da, teşebbüslerini gerçekleştirenlerdir.

Şârih bu beyti, tamâmiyle enfüsî bir tarzda şerhediyor. Ona göre, gerçeklerin eriştikleri durağa ulaşmadan, zâhirî bilgiye sarılıp o bilgilerin yazılı olduğu kâğıtları kanat ederek uçmaya kalkışanlar, ilim ve amel kanatları olmayanlar, yüksek bir makaama varsalar bile, uçmaya muktedir olamazlar, şehvet ve ilhat çukuruna düşüp helâk olurlar (s. 161 - 162).

Meşhurdur, şeyh efendi uçuyormuşsunuz demişler; şeyh, biz uçmayız ama dervişler uçurur demiş. Bir de insandan bâzı kere olacak şeyleri biliş, rüyâda görüş v.s gibi şeyler zuhûr eder; bu, insana büyük bir varlık verir. Onun için erenler, kerâmete "Hayz-ı Ricâl - Erkeklerin âdet görmesi" demişlerdir. Kendilerinden böyle birşey zuhûr edince, yüzlerini yerlere sürüp ne gibi edep dışı bir iş işledim ki beni bu sınanmaya düşürdün diye ağlayan, tövbe erenler vardır.

1361 - 1362. Mi'râc'a işâret edilmektedir (I. c. in 1589. b. nin ş. e bk.).

1385. Bu beyitten sonraki hikâyenin Attâr'dan nakledildiğini belirtiyor.

***

M E T İ N

Sultan Mahmut'la Hintli köle hikâyesi

Allah rahmet etsin ona, o söylemiştir; Gazi padişah, Mahmud'u anarak inciler delmiştir.

O ulu ere, Hint savaşında elde edilen ganimetten bir köle düştü.

Onu kendisine halife yaptı, tahta oturttu; orduya kumandan atadı, oğul edindi kendine.

Bu hikâyeyi enine - boyuna, etraflı olarak o din ulusunun sözünde ara.

1390. Hâsılı o çocuk, o güzelim tahtın üstünde, o yüce padişahın yanında oturmuştu.

Yana - yana ağlamakta, gözyaşları dökmekteydi; padişah ona, a günü kutlu çocuk dedi.

Neden ağlıyorsun? devletin neden tatsızlaştı? Padişahlardan üstünsün, padişahlar padişahıyla eş - dost olmuşsun.

Sen bu tahtın üstünde oturmadasın; vezirlerle askerler, tahtının önünde Ay gibi, yıldızlar gibi saf - saf dizilmişler.

Çocuk dedi ki: Şu yüzden zârı - zârı ağlıyorum; şehrimizde, ülkemizde anam,

Beni boyuna seninle korkuturdu; Seni arslan Mahmud'un elinde göreyim derdi*.

Babam da anama öfkelenerek cevap verir, bu ne kızgınlık, bu ne kötü dilek;

Başka bir ilenme bulamıyor musun ki böyle kötü, böyle öldürücü bir dilekte bulunuyorsun?

Pek merhametsizsin, pek katı yüreklisin; sanki çocuğu yüzlerce kılıçla öldürmedesin, derdi.

Bense, ikisinin de sözlerine şaşardım; gönlüme de bir vehim, bir korku düşerdi.

1400. Mahmut, nasıl bir cehennem huylu acaba ki derdim, ölümde belâlarda adı anılıyor, örnek olarak gösteriliyor.

Boyuna senin korkunla titrerdim; senin ululamandan, ağırlamandan haberim bile yoktu.

Nerde anam? Şimdicek gelsin de beni taht üstünde görsün a dünya padişahı.

* Ey gönlü daralmış adam, yokluk, o Mahmut'tur; gönlün, seni onunla korkutur - durur.

Bu yüce Mahmud'un merhametini bilseydin, işin sonu hayrola derdin.

Ey gönlü korkup duran, yokluk, senin Mahmud'undur; seni azdıran, yoldan çıkaran anamı pek dinleme.

Yokluğu avlarsan, o çocuk gibi kıyamete dek sevinç göz yaşları dökersin.

---

* Beyitte "arslan" sözü, böyle, türkçe geçmektedir.

Seni besleyip yetiştirmede beden, anadır ama yüzlerce düşmanından daha da düşman sana.

Beden hastalandı mı, sana ilâç aratır; kuvvetlendi mi, şeytanlaştırır seni.

Şu acıklanmalarla dopdolu bedeni bir zırh bil; ne kışın bir işe yarar, ne yazın.

1410. Sabretmen için kötü arkadaş bile iyidir; çünkü sabır, adamın gönlünü ferahlatır.

Ay'ın geceye sabretmesi, onu apaydın eder; gülün tikene sabretmesi, güle güzel bir koku verir.

Arslanın sabredip pislik içinde, kan içinde beklemesi, onu deve yavrusuyla doyurur.

* Bütün peygamberlerin münkirlere sabretmeleri, onları Hakk'ın has kulları yapar, sâhib - kıran eder.

Kimin üstünde bir yeni elbise görürsen, bil ki o elbiseyi, sabredip çalışarak, kazanarak elde etmiştir.

Kimi çıplak, azıksız görürsen, bil ki bu hali, sabırsızlığına tanıktır.

Kim derde düşmüşse, kimin canı tasalar içindeyse, mutlaka bir azgınla arkadaşlık etmiştir.

Sabredip onunla uzlaşsaydın, ona vefâ gösterseydin, ayrılığı yüzünden başına vurmazdın.

* Balla süt gibi Tanrı huyuyla huylansaydın, "Ben batanları sevmem" der,

Böyle, kervandan arda kalmış ateş gibi yalnız kalmazdın.

1420. İnsan, sabırsızlığından, Tanrı'dan başkasına eş - dost olur da, ayrılığıyla gamlara batar, hayrı kalmaz.

* Sohbetin, ayarı tam halis altınsa, nasıl oluyor da haine emanet ediyorsun onu?

* Tanrı huylarıyla huylan da emanetlerin yitmekten de emin olsun, eksilmekten de.

* Huyu yaratanla, peygamberlerin huylarını besleyip geliştirenle uzlaş; onun huylarıyla huylan.

* Böyle oldun mu, ona bir kuzu verirsin, karşılığında bir sürü verir sana; zâti her sıfatı besleyip geliştiren, olgunlaştıran, Rab'dir.

* Sen kuzuyu kurda emanet ediyorsun; kurtla Yûsuf'u yoldaş etme.

Kurt sana tilkilik eder, seni aldatmak isterse, aklını başına al, aldanma, ondan iyilik gelmez.

Bilgisiz kişi, seninle gönüldeşlik etse bile sonunda, bilgisizliğinden yaralar seni.

O hunsâdır, onda iki âlet vardır; her ikisinin de işi, şüphe yok ki meydana çıkar.

O, erkeklik âletini kadınlardan saklar; kendisini kız kardeşleri sanmalarını sağlar.

1430. Erkeklerden de kadınlık âletini eliyle saklar, kendisini o erkeklerin cinsinden gösterir.

Tanrı, onun gizli ayıbını, gizlediği kadınlık âletini meydana çıkarırız, burnunun üstüne koruz;

Gören kullarımız, onun düzeni yüzünden çuvala girmesinler der.

Sözün kısası, her erkeklik âleti, erkek etmez adamı; aklını başına devşir de bilgin varsa bilgisizden kork.

Tatlı sözlü bilgisizin dostluğuna güvenme, sözünü az işit onun; eskimiş, yıllanmış zehire benzer o.

Anasının canı, aydın gözüm der sana; der ama bu sözlerle boyuna gamını arttırır, ziyana sokar seni.

O ana, babaya açıkça, çocuğum mektepten pek usandı; soldu - sarardı;

Başka karından doğsaydı ona bu kadar cefâda bulunmazdın, onu bu kadar sıkmazdın;

Bu çocuğum, senden olmasaydı, bunu ben doğurmasaydım, gene anası, bu sözü söylerdi der.

Kendine gel, bu anadan kaç, merhameti kendinin olsun.. Babanın sillesi, onun helvasından yeğ.

1440. Nefis anadır, üstün akılsa baba; akla uyan önce daralır ama, sonu yüzlerce ferahlıktır.

Ey akıllar veren, feryada yetiş; birşeyi sen dilemezsen, hiç kimsecik dileyemez.

* İstek de sendendir.. Biz kim oluyoruz? Evvel de senin, âhır da.

Hem sen söyle, hem sen işit, hem sen ol.. Biz, bunca varlığımızla gene de yokuz.

* Bize buyruklar buyurdun; secdeye rağbetimizi arttır; cebir tembelliğini gönderip şevkimizi söndürme.

* Cebir, olgunların kolu - kanadıdır; tembellerinse zındanıdır, bağıdır.

* Şu cebri, Nil suyu bil; inanana sudur, inanmayana kan.

Kanat, doğanları padişaha götürür; kuzgunları mezarlığa.

Şimdi sen, yokluğu anlatmayı bırak; panzehirdir ama sen zehir sanırsın onu.

Hintli çocuk gibi a kapıyoldaşı, yürü, yokluk Mahmud'undan korkma.

1450. Hani şimdi varlıktasın ya, ondan kork; o hayalin de hiçbir şey değil, sen de hiçbir şey değilsin.

Hiçbir şey olmayan, hiçbir şey olmayana âşık oldu; hiç var olmayan, hiç var olmayanın yolunu kesdi.

Bu hayaller ortadan kalktı mı, aklının yetmediği şeyler, apaçık görünüverir sana.

(Ş E R H)

1385. beyitten sonraki bölüm. Önceki bölümün son beytinde belirtildiği gibi, bu hikâyeyi Attâr'dan naklediyor. Attâr'ın "Musîbet - Nâme" deki bu hikâyesinin türkçesini sunuyoruz:

"Mahmâd'un ordusu üst olmuş, Hintli bir çocuk tutsak düşmüştü.

O kara çocuk pek şaşılacak bir güzelliğe sâhipti; alımıyla bütün orduya bir fitne kesilmişti.

Sonunda onu, padişahın huzûruna götürdüler; o ünlü padişah ona âşık oldu.

Onun sevgisiyle ateş gibi harâretlendi; bir an bile onu görmeden neşelenmiyordu.

Her an, onun fidan boyundan bir dal dikmekteydi; hâsılı onu tahtına oturttu.

Önüne bir hayli mücevherler döktü; ona güzel vaatlerde bulundu.

Hintli çocuk, bu izzete, bu ikrama nâil olduğu, bu nâza, bu ıkbâle erdiği halde bahar bulutu gibi ağlamaya koyuldu.

Padişah, yanımdayken ne diye ağlıyorsun dedi ona; çocuk dedi ki: Anam bâzı - bâzı bana,

Mahmûd'u sözler, yüz çeşit korkuturdu beni; senin lâyığını o versin derdi; bunun için ağlıyorum.

Bunca zamandır, Mahmud'dan haberim bile yoktu; bunun için ağlamaktayım.

Nerde anam? Gelsin de padişahın huzûrunda, altın taht üstünde oturduğumu görsün.

Yazıklâr olsun ki bunca zamandır, haberim yoktu; insan, Mahmud'suz nasıl yaşayabilir? (İst. Üniv. K. Farsça Yaz. 214; 492. a)

1403. Mahmut - Yokluk. Tasavvufta kemâl, yokluğunu bilmek, kendinin ve herşeyin izâfî varlıkla var olduğunu, gerçekteyse, iki yokluk arasındaki bu mevhun varlığın, yokluktan başka birşey olmadığını anlamak, bu yoklukta yok olmaktır.

Mevlânâ, bir rubâîsinde buyurur ki:

"Sarığımı, cübbemi, başımı, üçünü de bilece değerlendirdiler, bir dirhemden de az bir değer verdiler; sen dünyâda benim adımı hiç mi işitmedin? Hiç olmuş biriyim, hiçim, hiçim ben." (Külliyyât yâ Divân-ı Şems; Tehran Üniv. Yayın. c. VIII; 1342 Ş. H. s. 216; Rubâî. 1284; Tercememiz; M harfi, 198. Rubâî; s. 162)

1413. Sâhib - Kıran. II. c. in 1094. b. in ş. e bk.

1418. "Ben batanları sevmem." I. c. in 429. b. in ş. e bk.. Beyitte âyetten lâfzî ıktibas vardır.

1421 - 1425. Sohbet, sûfilerce, bilhâssa Melâmet erbâbınca, mürîdin olgunlaşması için en sağlam

ve gerçek bir vâsıtadır. Gerçek erin sohbeti, mürîdin anlayışına göre olmakla beraber onu, yavaş - yavaş yüceltir, olgunlaştırır. Onun için de gerçekten haberi olmayanlarla az sohbet etmek gerektir; aksi takdirde, yâni ehil olmayana gerçekten bahsetmek, emânete hıyânette bulunmaktır. "İlim hususunda birbirinize öğüt verin; bâzınız, bâzınızdan ilmi gizlemesin; çünkü ilimde hıyânet, maldaki hıyânetten daha çetindir" hadîsini de burada zikrediyoruz (Câmi'; s. 111).

1424. beyitte, "Muhammed, Allâh'ın peygamberidir; onunla beraber bulunanlar, kâfirlere karşı çetindirler; kendi aralarında merhametli; onları görürsün ki rükû' etmekteler, secdeye kapanmaktalar Allah'tan lûtuf ve ihsan ve râzılık dileyerek; yüzlerinde secde eserinin alâmetleri görünmededir ve onların bu vasıfları, Tevrat'ta da vardır ve onlara âit bu vasıflar, İncil'de de var; âdetâ ekilmiş bir tâneye benzer ki filiz vermiştir; derken filiz kuvvetlenmiştir; derken kalınlaşmıştır da dümdüz boy vermiştir, gövdelerine dayanıp yücelmiştir; ekincileri şaşırtır, sevindirir; kâfirleri bunlarla kızdırıp yerindirmek için. Allah, inananlara ve iyi işlerde bulunanlara yarlıganma ve pek büyük bir mükâfât vaadetmiştir" meâlindeki âyet-i kerîmeyle (XLVIII, Feth, 28) "Mallarını Allah yolunda harcayanlar, her başağında yedi yüz tânesi olan ve tam yedi tâne başak bitiren tek bir tohuma benzer. Allah dilediğine kat - kat verir, arttırır; Allâh'ın ihsânı boldur ve herşeyi bilir" meâlindeki âyet-i kerîme hatırlatılmaktadır (II, Bakara; 261).

1425. Yûsuf - Kurt. I. c. in 118. b. inin ş. e bk.

1428. Hunsâ, hem erkek hem kadın âleti olana denir. Böyle kişilerde bâzı kere erkeklik, bâzı kere kadınlık üst olursa bunlara "Hunsâ-yı müşkil" derler.

Bu beyitte, Kur'ân-ı Mecîdin LXVIII. sûrenin (Kalem), "İtâat etme çok yemin edenlerin, reyinde isâbet bulunmayanların hiç birine. Ayıp arayan, kovucu ve söz getirip götürücüyle hayrı tamâmiyle meneden haddini aşmış suçluya; ayrıca da çirkin ve kötü huylu soysuza; mal - mülk ve evlât sâhibi bile olsa. Ona âyetlerimizi okuyunca, eskilere âit masallar dedi. Büyüyüp bir hortuma dönen burnuna, yakında bir damga vururuz" meâlindeki 10 - 16. âyetlerine de işâret vardır ve beytin ikinci mısraında, 16. âyetteki "Hortûm" sözü aynen iktibâs edilmiştir.

Bu âyetlerin, Hz. Peygamber'e, dâvetten vazgeçmesi için mal teklif eden Mugıyra oğlu Velîd hakkında indiği, burnunun üstünde bir yara peydahlanıp ölünceye dek geçmediği rivâyet edilmiştir (Mecma'ul - Beyân; X, s. 334; Şârih; s. 169).

1431. "Gizli ayıp tez meydana çıkar." Atasözü.

1441. "Ve isteyemezsiniz, âlemlerin Rabbi Allah istemedikçe." (LXXXI, Tekvîr; s. 29) Beyitte bu âyetten mânevî iktibas vardır.

1441. "Evvel O'dur, Âhır O; zâhir O'dur, bâtın O ve O'dur herşeyi bilen." LVII; Hadîd, 3. Be-

yitte "Evvel, âhır" aynen alınmıştır. Evveldir kıdemiyle, âhırdır bakaasiyle; zâhirdir eserleriyle, kudretiyle; bâtındır zâtiyle.

1443 - 1445. Cebr - Tembellik. Cebre inanan, herşeyi O yaptırıyor deyip kullukta tembellik eder, hattâ suç işlemekten de çekinmez. Kendi îrâde ve ihtiyârını Tanrı irâde ve ihtiyarına veren kişide fâil, Allah'tır; bu bakımdan cebir, onun kolu - kanadı kesilir; ama kendi varlığında olanlara cebir, hem zından kesilir, hem onu bağlayan bir bağ; Nil'in, inanana su, inanmayana kan olduğu gibi (I. c. in Dîbâce'sine bk.).

⁂

M E T İ N

*** Geçmişlerde ölüm sıkıntısı yok, onlar için fırsatı kaçırdıklarından dolayı hasret çekmek var.**

* Doğru söylemiştir insanların o başbuğu: Dünyadan geçip giden kişinin,

Ölüm derdi, ölümden acınması, tasalanması yoktur; elindeki fırsatı kaçırdığından yüzlerce acığı vardır.

Niçin der, ölümü, her devletin, her azığın mahzenini kıble edinmedim?

Ömrümün boyunca şaşılığımdan, şaşkınlığımdan, ecel gelince yitip giden o hayâlleri kıble edindim.

O ölmüş - gitmiş kişilerin hasreti, ölümden değildir; neden o sûretlere kapıldık diye acınırlar.

O bezentilerin bir köpük olduğunu göremedik derler; köpük, denizden meydana gelir, denizle gıdalanır.

Deniz,, köpükleri karaya attı mı, var - git mezarlığa da seyret o köpükleri.

1460. De ki: Nerde oynayışınız, gezip tozmanız; deniz, sizi helâk olmaya mı attı?

Böyle de de, dille - dudakla değil de hal diliyle, bunu bize değil, denize sor desinler.

Köpüğe benzeyen şekil de dalga olmadan nasıl oynar? Toprak, yel esmeden yücelere nerden çıkacak?

Şekil tozunu gördün ya, yeli de gör.. Köpüğü gördün ya, yoktan var eden uçsuz - bucaksız denizi de gör.

* Hadi, gör; çünkü sende bu görüştür işe yarayan ancak; öte yanın yağdır, ettir, iliktir, damardır, sinirdir.

Yağın mumları ışıklandırmaz; etin mahmura kebab olmaz.

* Bütün şu bedeni bakışta erit, bakışa git, bakışa git, bakışa.

Bir bakış var, iki fersahlık yolu görür; bir bakış var, iki dünyayı da görür, padişahın yüzünü de.

* Bu iki bakış arasında çok fark var; sürme ara, gizli şeyleri Allah, daha da iyi bilir.

* Yokluk denizini anlattık, işittin ya; boyuna bu denizde olmaya bak, buna çalış.

1470. * Çünkü tezgâhın aslı, o yokluktur; orda hiçbir şey yoktur, izi belirmez oranın, bomboştur orası.

* Bütün ustalar, işlerini göstermek için yokluğu, sınıklık yerini ararlar.

* Ustalar ustası olan, hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayan, herkes kendisine muhtaç olan Tanrı'nın tezgâhı da yokluktur.

* Nerde bu yokluk, daha fazlaysa Tanrı'nın işi, tezgâhı ordadır.

* Yokluk, en yüce mertebe olduğundandır ki yok - yoksul kişiler, yarışı kazanmışlardır, ödülü almışlardır.

* Hele bedensiz, malsız kalan yoksul.. Ama iş, beden yokluğundadır, dilencilikte değil.

* Dilenci, malı eriyip bitmiş kişidir; bedeniyle oynayan, varlığına kıyan kişiye kanâat eden derler.

* Öyleyse dertten şikâyet etme artık; dert, insanı yokluğa götüren rahvan attır.

* Biz bu kadar söyledik, ötesini sen düşün.. Düşüncen donmuşsa yürü, zikret.

* Zikir, düşünceyi harekete getirir; zikri, şu donmuş fikre bir güneş yap.

1480. * A kapı yoldaşı, temel cezbedir, cezbedir ama onu bekleyip durma; işe giriş.

* Çünkü işi bırakmak, nazlanmaya benzer; canıyla oynayan, nazlanabilir mi hiç?

* A genç, ne kabul edilmeyi düşün, ne reddedilmeyi; onun yap, yapma diyişini gör boyuna.

* Derken cezbe kuşu, ansızın, ağacındaki yuvadan uçup gelir; sabahı gördün mü, söndür artık mumu.

* Gözler, perdeleri deldi, geçti mi, bu ışık, onun ışığıdır; o ışığı bulan, derilere bakar, içleri görür.

* Zerrede ölümsüzlük güneşini görür; katrede bütün denizi seyreder.

Bir kez daha sûfî ile kadı hikâyesine dönüş

Sûfî, bir sillenin kısâsı için körlükle baş vermeye gelmez, dedi;

Eğnimde teslim oluş hırkası var; o hırka, sille yemeyi kolaylaştırır bana.

Sûfî düşmanını pek arık gördü de düşmancasına bir yumruk vursam dedi;

Bir yumruğumla kalay gibi eriyip akıverecek; derken padişah da kısası yerine getirecek; beni öldürtecek.

1490. Çadırı yıkılmış, direği kırılmış; yere düşmeye bir bahane arıyor bu adam.

Şu ölü adam için kısasa uğrayıp kılıç altına yatmak, yazıktır doğrusu, yazık.

Elini kaldırıp düşmanına vurmayınca onu kadı'ya götürmeyi kurdu.

* Çünkü kadı, Tanrı terazisidir; kilesi, şeytanın düzeninden kurtulmuştur.

Hasetlerin, çekişmelerin masasıdır o; iki düşmanın savaşını da keser, dedi - kodusunu da.

Afsunu, şeytanı şişeye hapseder; kanunu, fitneleri yatıştırır.

Tamahla dolu olan düşman, teraziyi görünce baş çekmeyi bırakır, ona uyar.

Ama terazi yoksa çok bile versen, karşısındaki, payına râzı olmaz; çok verdiğini anlamaz bile.

Kadı rahmettir, inadı giderir; kıyametin adâlet denizinden bir katredir.

Katre küçüktür, ayağı kısadır ama deniz

suyunun güzelliği ondan görünür.

1500. Gözünden tozları siler, yüzünü arıtırsan bir katrede Dicle'yi görürsün.

* Parça - burçuklar, tümlerin haline tanıktır; tanyerinin kızıllığı, güneşi bildirir.

* Hak, "Andolsun gün battıktan sonraki kızıllığa" buyururken o ant, Ahmed'in bedeninedir.

Karınca, bir buğday tanesini görüp harmanı bilseydi, o bir tanenin üstüne mi titrerdi hiç?

Sen gene sözüne gel, sûfî sabırsız; yediği sillenin cezasını verdirmeye ivmede.

Ey zulümler eden, nasıl oluyor da gönlün hoş? Yaptığını çekmiyeceksin mi sanıyorsun da gaflete dalıyorsun?

Yahut da yaptıklarını unuttun; Gaflet, önüne perdeler gerdi.

Ardında düşmanların olmasaydı, sen de kimseye geçmişte düşmanlıklar etmeseydin, arılığına âlem hased ederdi.

Fakat yediğin haklardan dolayı hapıstasın; isyanların için azar - azar özür dilemeye bak da,

Sorucu, birden tutmasın seni; dostla şimdiden suyunu durulaştır, aydınlat.

1510. Sûfî, kendisine sille vuranın yanına vardı; davacı gibi, eliyle eteğine sarıldı.

Çeke - sürüye kadıya götürdü; bu devletsizlik eşeğini eşeğe bindir dedi;

Yahut da döverek cezalandır; artık neyi lâyık görüyorsan yap.

Senin vereceğin ceza yüzünden ölse bile ölür - gider, kimse birşey sormaz.

Kadı birisini dövdürür, dövülen de ölürse kadıya kan pahası verdirilmez; kadı, öyle küçük adam değil ki.

Tanrı nâibi, Tanrı adâletinin gölgesi; her hak sâhibiyle cezayı hak edenin aynasıdır o.

O, bir zulme uğrayanın hakkını almak için ceza verir; kendi çıkarı, öfkesi, geliri için değil.

Onun verdiği ceza, Tanrı içindir, kıyamet günü içindir; bir yanlışa düşse bile diyet vermez.

Birisini, kendisi için döven borçlu düşer; Tanrı için dövense amandadır.

Baba, oğlunu dövse de oğlu ölse, babaya kan pahası vermek düşer.

1520. Çünkü onu, kendi işi için dövdü; oğula da babaya itâat etmesi farzdır.

Fakat çocuğu muallim vursa da çocuk ölse muallime hiçbir şey yapılmaz; korkma.

Çünkü o muallim, Tanrı nâibidir, emindir; her emine verilen hüküm de böyledir.

Ustaya itâat, çocuğa farz değildir; bu yüzden usta da, ona, kendisi için bir ceza vermeyi araştıramaz.

Baba döverse, kendisi için döver; bu yüzden de kan pahasından kurtulamaz.

* Ey Zülfekaar, kendi varlığının başını kes, dervişçesine varlığından geç, yok ol.

* Varlığından geçtin mi, ne yaparsan, "Sen atmadın atdığın vakit" sırrına erersin, emin olursun.

O borç da, o diyet de Hakk'a düşer, emin olana değil; bu, fıkıh bilgisinde etraflıca anlatılmıştır.

Her dükkânda ayrı bir kâr var; ey oğul, Mesnevî de yokluk dükkânıdır.

Kunduracı dükkânında güzel deriler vardır; sen tahta görsen de ayakkabı kalıbıdır o.

1530. Kumaş satanların dükkânında kumaşlar, ipekliler bulunur; demir bulunsa bile arşın olarak bulunur.

* Mesnevî'miz, birlik dükkânıdır; birden başka her ne görürsen, puttur o.

* Halkı avlamak için put yonmayı, "Onlar ak, yüce kuşlara benzerler" sözü bil.

* O sözü, "Ve'n - Necmi" sûresinde okudu, ama tez yok oldu o söz; bir sınamaydı o, sûreden değildi.

* Bütün kâfirler de, sûrenin sonunda secde ettiler; bu, bir sırdı, bu yüzden onlar da baş eğdiler.

* Bundan sonra da anlaşılması güç, anlamı karışık bir söz var ama sen Süleyman'la buluş, şeytanlara karışma.

Hadi, sûfiyle kadı'nın hikâyesini söyle; o arık kişinin ahvalini anlat.

* Kadı dedi ki: Oğul, önce tavanı durdur da ona hayır - şer, bir nakış işleyeyim.

Vuran nerede, vurduğu yer neresi? Bu adam, hastalıkla hayâle dönmüş.

* Şeriat, dirilerle zenginleredir; mezarda yatanlara şeriatın hükümleri yürütülür mü?

1540. * Yoklukta başsız kalanlara gelince: Onlar, o ölülerden yüz kat daha ölüdürler.

* Ölü bir yüzden, bir kez ölür - gider; sûfilerse yüz yönden yok olmuşlardır.

* Ölüm, bir kez öldürür adamı; oysa ki bu, üçyüz ölümdür; her bir öldürülmede de sayısız kan pahası vardır.

* Hak, bu toplumu defalarca öldürmüştür ama kan pahası olarak da ambarlar dökmüştür.

* Bunların her biri, gerçekte Circîs'e benzer; altmış kez öldürülmüştür, altmış kez dirilmiştir.

* Bu çeşit adam, bağışlarda bulunan kılıcın tadıyla öldürülür, ama bir kez daha vur diye yanar, sızlanır, yalvarır.

* Vallâhi şehit olan, o canlar bağışlayan varlığın aşkıyla, ikinci kez öldürülmeye daha da âşıktır.

Kadı, ben diriye hüküm veririm dedi; mezarlıkta yatanlara kadılık edecek değilim ya.

Bu adam, görünüşte, aşağılık mezarda değil ama mezarlar, soyunda - sopunda gizlenmiş.

Mezarda ölü çok görmüşsündür, bir de a kör, ölüde mezarı seyret.

1550. Bir mezardan üstüne bir kerpiç düşse ne yaparsın? Akıllılar, mezardan dâvâcı olurlar mı hiç?

* Ölüye kızıp kin gütmeye kalkışma; kendine gel, hamamdaki resimle savaşa girişme.

* Şükret ki bir diri, vurmamış kafana; çünkü dirinin reddettiğini Hak da reddeder.

* Dirilerin öfkesi, Tanrı öfkesidir, Tanrı yarası; çünkü o içi - dışı tertemiz er, Hak'la diridir.

* Onu Tanrı öldürmüş, sonra da kasap gibi ayağından üflemiş, derisini soymuştur.

Tanrı'nın üfürüşü, ebedî olarak kalır onda; Tanrı'nın nefhası, kasabın üfürüğüne benzemez.

İki üfürüş arasında çok fark vardır; bu, tümden bize, lûtuftur; öbürü tümden ayıp.

Bu yaşayış, o üflemeyle yok olmuş - gitmiştir; öbür yaşayışsa Tanrı nefhasiyle sürer - gider.

Bu soluk, anlatılabilecek bir soluk değil; kendine gel de kuyunun dibinden çık, köşkün yücesine yücel.

* Bu adamı eşeğe bindirmenin şeriatta yeri yok; odun resmini birisi çıkar da eşeğe bindirir mi?

1560. Onu eşeğe değil, tabuta bindirmek, daha doğru, daha yerinde.

* Zulüm nedir? Birşeyi yerinden başka bir yere koymak.. Sen de onu, lâyık olduğu yerden başka bir yere koyup da yitirme.

Sûfi, peki dedi; hiçbir suçum yokken bana sille vurmasını revâ görüyor musun?

Revâ mıdır böyle bir değirmen eşeği, ortada hiçbir suç yokken sûfilere sille aşk etsin?

Kadı, az - çok neyin var dedi; sûfî, dünyada altı dirhemim var deyince,

Kadı üç dirhemini sen harcan, üç dirhemini de ona ver, hiç söz söyleme dedi;

Pek perişan, hasta, yoksul, arık; ekmek, katık alması için üç dirhem gerek ona.

Bu sırada hasta adamın gözü, kadının kafasına ilişti; onun kafası, sûfînin kafasından daha güzeldi.

Vurduğum sillenin cezası ucuz deyip vurmak için elini kaldırdı.

Bir sır söyleyecekmiş gibi kadının yanına gidip kulağına eğildi, derken kadının başına bir sille aşketti.

1570. İki hasımsınız, altı dirhemi bölüşün, ben de gürültüden kurtulayım dedi.

Kadı'nın, o yoksulun sillesine kızması, sûfînin kadıya sitemli sözler söylemesi

Kadı öfkelenince sûfî, hey dedi, şüphe yok ki senin hükmün, adâlete uyar, azgınlık olamaz.

* A din şeyhi, kendine yapılmasını istemediğin şeyi kardeşine nasıl yapıyordun a emin kişi?

* Bunu bilmez misin ki benim için kuyu kazıyorsun ama, kazdığın kuyuya sonunda sen düşeceksin.

* Kim bir kuyu gazarsa hadisini okumadın mı? A babasının canı, okuduğunu tutsan a.

Kader, bu hükmün yüzünden kafana bir sille indirdi.

Eyvahlar olsun, öbür hükümlerin de böyleyse başına, ayağına neler gelecek senin?

Bir zâlime, harcanman için üç dirhem gerek diye kerem eder, acırsın ha.

Acımanın yeri mi? Kes zâlimin elini; sense buyruğu onun eline veriyor, dizgini ona teslim ediyorsun.

A adâlet nedir bilmeyen, sen kurt yavrusuna süt veren keçiye benziyorsun.

Kadı'nın sûfîye cevap vermesi

1580. * Kadı, kazadan, kaderden gelen her silleye, her cefâya râzı olmamız gerek dedi.

* Başıma gelene râzıyım, gönlüm hoş; ama yüzüm ekşidi, çünkü gerçek acıdır.

Şu gönlüm bağdır - bostandır, gözlerimse buluta benzer; bulut ağlar, bağ - bostan sevinir, bir hoş güler.

Kıtlık yılında gülüp duran güneş yüzündense bağlar-bahçeler, ölüm haline gelir, can çekişmeye başlar.

* Tanrı buyruğunda "Çok ağlayın" âyetini okumuşsundur; okuduysan ne diye pişmiş kelle gibi sırıtır-durursun?

Mum gibi göz yaşı dökersen, evin aydınlığı olursun, mum gibi evi aydınlatırsın.

Babanın, yahut ananın surat asması, çocuğu her türlü zarardan korur.

A sersemce gülen, gülmenin tadını tattın; bir de ağlamanın tadını tat, çünkü ağlamak, şeker mâdenidir.

Cehennem seni ağlatırsa onu anmak, senin gözlerini yaşartırsa, bil ki cehennem, cennetlerden daha hoştur sana.

Gülüşler ağlayışlarda gizlidir; a sâf kişi, defineyi yıkık yerlerde ara.

1590. * Tad gamlardadır; gamların izini yitirenler, Âb-ı hayâtı karanlığa götürmüşlerdir.

Yolda, konak yerine dek, tersine çakılmış nal izleri var; ihtiyat et de gözlerini dört aç.

İbret gözünü dört aç; sevgilinin iki gözünü de kendi gözlerine dost edin.

* Kur'an'da, "İşlerini, birbirlerine danışarak yaparlar" âyetini oku, sevgiliyle uzlaş, onunla danış; nazlanarak öf deme.

Yolda adama arka olan, dayanış kesilen, sevgilidir; hattâ iyi dikkat edersen yol da sevgilidir.

Sevgililere ulaştın mı da susarak otur, o halkaya kendini yüzük taşı yapmaya kalkışma.

* Aklını başına al da Cuma namazına bak; herkes bir arada, bir düşüncede, fakat susmada.

* Neyin varsa al, susmak iline çek, götür.. bir amaç arıyorsan, kendini amaç yapmaya kalkışma.

* Peygamber dedi ki: "Dostları, sıkıntılar denizinde yol gösteren yıldızlar bil."

Gözünü yıldızlara dik, yol ara; söz, görüşü bulandırır, söylenme.

1600. İki doğru söz söyledin mi, bulanık, eğri sözler de onlara uyar, akar - gider.

* Ey bir pay elde isteyen; söz, sözü açar derler, bunu duymadın mı hiç?

Kendine gel, doğru sözü de söyleyeyim deme; çünkü söz, doğrudan eğriye akıverir.

Senin elinde değildir; ağzını açtın mı, arı - duru sözün ardından bulanığı da akar.

* Ama Tanrı vahyinin yolunda mâsum olan kişinin bütün sözleri arı - durudur; o söylerse söyleyebilir.

Çünkü Peygamber, "Kendi havasına uyup söz söylemez"; hiç Tanrı'nın mâsum olarak yarattığı kişi, havasına uyup lâf eder mi?

Hâlinle söz söyler bir hale gel de, kendini bu hâle getir de benim gibi söze dalma.

O sûfinin kadıya sorusu

Sûfi, peki dedi, değil mi ki altın, bir mâdenden.. Bu niçin faydalı da öbürü zararlı?

Değil mi ki hepsi bir elden gelmiş; bunun neden aklı başında da öbürü sarhoş?

Değil mi ki şu ırmaklar, bir denizden çıkıp akıyor; bu niçin tatlı da o, ağza zehir gibi gelmede?

1610. * Bütün ışıklar, varlık güneşinden meydana geldiği halde gerçek sabahla yalancı sabah nasıl beliriyor?

Bakan, gören gözlere çekilen sürme, aynı sürme, peki, bu neden doğru görüyor da öbürü şaşı?

Para basılan yerin padişahı Tanrı; iş böyleyken neden basılan paraların kimisi güzel, kimisi yakışıksız geçersiz?

* Tanrı, yola, "Benim yolum" dediği halde neden bu, ahde vefâ eden bir gerçek de öbürü yol kesici?

* Hür, akıllı, kişiyle akılsız şaşkın, bir karından doğduğu halde nasıl oluyor da, "Çocuk, babasının sırrıdır" sözü doğru oluyor?

Bu kadar bin şekilde görünen birliği kim görmüştür? Bir karardan nasıl olur da yüzbinlerce hareket doğar?

Kadı'nın sûfiye cevap vermesi

Kadı, a sûfi dedi, şaşırma; bunu anlatan şu örneği dinle:

Gönüller alan sevgilinin kararı, âşıkları kararsız bir hale kor hani.

O, naz ehlidir, dağ gibi yerinde durur; âşıklarsa yapraklar gibi titrerler.

Onun gülüşü, ağlayışlara sebep olur; yüzünün suyunu döğmeyişi, yüz suları döktürür.

1620. Bütün bu nelikler, nitelikler, neliksiz - niteliksiz denizin üstünde, köpük gibi oynar - durur.

Zâtında da bir zıddı, bir ortağı yoktur, işinde de.. varlıklar, elbiselerini ondan almışlardır, o giydirmiştir onları.

Zıt, zıddına varlık verebilir mi hiç? Hattâ zıt, zıddından kaçar, ayrılır.

Eş, ortak nedir? Benzer; iyinin, kötünün benzeri.. benzer, kendine benzer birini yaratır mı hiç?

A Tanrı'dan çekinen, sakınan, birbirine benzer iki varlık olsa, yaratıcılıkta bu, nasıl olur da öbüründen üstün olur?

Bir bahçedeki yapraklar kadar birbirine eş, birbirine zıt varlık olsa, hepsi de zıddı, ortağı olmayan denizdeki köpüklere benzer.

Denizin görünüşlerini, dalgalarını, köpüklerini neliksiz - niteliksiz gör; nelik - nitelik, denizin zâtına nasıl sığar?

Onun en aşâğı oyunu, senin canındır; canın neliğinden - niteliğinden söz etmek, doğru olur mu hiç?

Hem de öyle bir deniz ki, her katresindeki akılla can, bedene yabancı;

Böylesine deniz sayının, neliğin - niteliğin daracık alanına sığar mı? Tüm Akıl bile orda bilmezlerdendir.

1630. Akıl, cesede, a cansız der, dönüp varacağın denizden bir koku aldın mı hiç?

Beden de der ki: Gerçek olan şu ki ben, senin gölgenim; a amcasının canı, gölgeden kim yardım ister?

Akıl der ki: Burda anlayan, anlamayandan daha âcizdir; öylesine bir şaşkınlık yeridir burası ki,

Burda apaydın güneş bile zerreye bir kul gibi hizmet eder.

Burda arslan, ceylanın önünde başını yere kor; doğan, çilkuşunun yanında kanatlarını yere serer.

* Buna inanmıyorsan Mustafâ, nasıl oluyor da yoksullardan dua istiyordu?

Ümmete öğretmek içindi dersen, bilgisizlik, nasıl olur da anlatış olur?

O, biliyordu ki padişah, padişahlara lâyık defineyi yıkık yerlere gömer.

O yıkık yerin her parça - buçuğu, defineyi gösterir, söyler ama kötü zan, onu yitirmek için tersine çakılmış naldır.

* Hattâ gerçek, gerçeğe dalmış, batmıştır da bu yüzden yetmiş bölük, belki de yüz bölük olmuştur ümmet.

1640. Sana şimdicek mızmızlığını söyleyeceğim a sûfî; can kulağını bir hoşça aç*.

Kader seni yaraladı mı bekle, ardından bir ağır elbise verecektir sana.

O silleyi yedin ya, ardında bir genişlik, bir lûtuf var; bekle de bak.. a emin kişi, oyluk eti, gerdan etiyle verilir.

O, öyle padişah değildir ki bir sille vursun da, ardından bir taç, oturup kurulacağın bir taht vermesin sana.

* Bütün dünya, onca bir sinek kanadı değerindedir; bir silleye karşılık da sonsuz bağışlarda bulunur.

---

* "Lugat-ı Çagatay" a dayanarak "mızmız" diye çevirdiğimiz söz, metinde, türkçe "kalmaş" diye geçmektedir.

Boynunu dünyanın altın boyunduruğundan tez kurtar da Hakk'ın sillesini al.

Peygamberler de başlarına gelenlere sabrettiler de, o belâlar yüzünden başlarını yücelttiler.

Ama yiğidim, hazırlan, bekle de, gelince seni evde bulsun.

Yoksa evde kimseyi bulamadım der; getirdiği ağır elbiseyi geri götürür.

Sûfinin kadıya tekrar soru sorması

Sûfî, ne olurdu dedi, şu dünya, kaşlarını hiç çatmasaydı, boyuna merhamet isteseydi, boyuna gülseydi insana.

1650. Her solukta ortaya bir acılık katmasaydı; değişip durarak insanı sançmasaydı.

Gece, gündüzün mumunu çalmasaydı; kış, zevk bahçesini soldurmasaydı.

Sağlık kadehi, humma taşıyla kırılmasaydı; korku, eminliğe âfetler vermeseydi.

Nimetinde bir sıkıntı olmasaydı, Tanrı'nın acıyışındaki cömertlikten ne eksilirdi ki?

Sûfinin sorusuna kadı'nın cevap vermesi ve Türk terzinin hikâyesini örnek getirmesi

* Kadı, boşuna yürüyen bir sûfisin sen dedi; Kûfi yazıdaki kef harfi gibi için bomboş, hiç anlayışın yok.

Ağzından ballar akan hikâyeci, gaddar terzilerin hikâyelerini geceleyin anlatır hani, hiç işitmedin mi sen?

Onların, halkı nasıl aldattıklarını, nasıl hırsızlık ettiklerini, geçmiş zamanda olup bitenlerin hikâyeleri gösterir.

* Hikâyeciler, kumaşı kesip biçerlerken bir parçasını nasıl çaldıklarını şuna - buna söylerler.

Geceleyin hikâyecinin biri, gene bir terzi hikâyesi annlatıyordu: kalabalık bir halk yığınını çevresine toplamıştı.

Dinleyici bulduğundan vücudunun bütün parça - buçukları hikâye kesilmişti.

Esenlik ona, Peygamber, "Gerçekten de Allah, vaaz edenlerin dillerine, dinleyenlerin himmetince hikmet telkıyn eder" demiştir.

1660. Birisi güzel söz söylüyorsa bu, dinleyenin dinlemesinden, anlamasından ileri gelir; muallimin ateşli - ateşli ders vermesi, buna canla - başla sarılması, çocuğun kendisini derse vermesindendir.

* Yirmi dört makamdan çenk çalan çalgıcıya, dinleyen yoksa çengi, yük olur.

Aklına ne bir yanık nağme gelir, ne gazel; ne de on parmağını, çalgı çalarken oynatası gelir.

Gizli haberleri duyacak kulak olsaydı, gökyüzünden müjdeci bir bey, vahiy getirmezdi*.

Sanatı gören gözler olmasaydı, ne gökyüzü olurdu, ne yeryüzü gülerdi.

* "Sen olmasaydın" sözü, işin, keskin, görür göz için olduğunu bildirir.

Fakat halk, kadın aşkından, yemek sevdasından kurtulup da nerden Tanrı sanatına âşık olacak?

* Yiyecek birkaç köpek olmasa tutmaç suyunu tağara dökmezsin**.

* Yürü, Tanrı mağarasının köpeği ol da onun seçişi, seni bu tağardan kurtarsın***.

Hikâyeci, terzilerin nasıl acımadan kumaş çaldıklarını, çaldıkları kumaşları nasıl gizlediklerini anlattı.

1670. O kalabalık içinde bulunan Hıta'lı bir Türk, bu sır açılınca pek kızdı.

Gece, kıyamet günü gibi o gizlilikleri akıllılara açıp duruyordu.

---

* Metinde ikinci mısra', "Vahy nâverdî zi gerdun bik beşîr" dir. Türkçe olan "bik" sözünün "b" harfinin altında apaçık tek nokta vardır. Başka metinlerde ve Şârih'te bu söz, "bir" anlamına gelen "yek" tarzındadır.

** "Tutmaç" ve "Tagar" sözleri,, böyle, türkçe olarak geçiyor. Aynı zamanda, deriden dikilen heybe, hurç, tahta ölçek anlamlarına gelen ve bugün "dağarcık" diye kullanılan "Tagar" ın, köpeklerin yal v.s. yedikleri tahta kaba da dendiğini anlıyoruz.

*** Gene böyle, türkçe olarak geçmekte.

Nereye gelir, konar da, orada, birbirlerinin ayıplarını açıklar iki düşmanı savaşır, çekişir görürsen,

* O çağı, anılıp duran mahşer bil; o sır söyleyen boğazı da Sûr say.

Tanrı, öfke sebeplerini hazırlamış, o kötülükleri ortaya atmıştır.

Hikâyeci, terzilerin hainliklerini adam-akıllı anlattı; Türk de acıklandı, dertlendi.

A kıssacı dedi, şehrinde, düzende, hainlikte en usta terzi hangisi?

*

(Ş E R H)

1452. beyitten sonraki başlık arapçadır ve "Hiçbir kişi yoktur ki ölsün de pişmanlık çekmesin, nedâmete düşmesin; iyilik etmişse, ne olurdu, daha fazla iyilik etseydim diye, kötülük etmişse, keşke ne diye ölmedim de kötülük ettim diye nâdim olur" meâlindeki hadise işarettir (Câmi'; II, s. 127).

1464. Bu beyit, II. c. in, "A kardeş, sen, ancak o düşünceden ibâretsin; öbür yanın bakımından kemikten, kıldan ibâretsin" meâlindeki beytinin aynıdır ve o beyitte Mevlânâ, düşünceyle, aklın - fikrin zuhûru olan sözü kastettiğini "Fihi mâ - fih" te açıklar (o beytin ş. e bk.).

1454. Bakış. Sûfiler ve bilhâssa Melâmet erenleri, mürşidin ve olgun kişilerin bakışlarının, sâlike feyiz, aşk ve cezbe vereceğine inanırlar ve bakışa büyük bir önem verirler. Bayrâmî Melâmîleri (Hamzavîler), her zaman, irşâdın tek kişiye âit olduğunu, onun da, zamanının kutbu, İmâmiyye mezhebine göre İmâm'ın nâibi bulunan kişi olup niyâbet yoluyla ancak onun irşad vazifesini kabul ederler ve onun izniyle irşâda memûr olan rehberlere, "Kalbe bakıcı" derlerdi. Bu yola girmek isteyen kişi, uzun müddet tecrübeden geçirildikten sonra kalbe bakıcıya götürülür, onunla diz - dize ve

yüz - yüze oturtulur, kalbe bakıcı, bu yola niçin sülûk etmek istediğini sorar, o da, kendisine evvelce öğretildiği veçhile, "Hak için" cevabını verir; kalbe bakıcı, "Hakk'ı isteyen, Hak'tan başka herşeyi gönlünden çıkarır; gönlünü temizle" der, gene evvelce kendisine tenbih edildiğinden, kalbinden herşeyi çıkarmak azmiyle bir müddet gözlerini yumar, açınca da kalbe bakıcının gözleriyle gözgöze gelirdi. Evvelce bakıştaki feyiz ve bakışın, insanda cezbe meydana getirişi hakkında birçok hikâyeler dinlediği, bunların tesiri altında kaldığı için bu bakış, ona da tesir eder, onda da bir hâl meydana getirirdi. Kalbe bakıcının bakışıyla bağıranlar, yerinden sıçrayanlar, düşüp bayılanlar, kendinden geçip günlerce mest olanlar bulunurdu. Kalbine bakılan sâlik, kendisini kalbe bakıcıya götürenin tâlimiyle, onun elini, dizini öpüp huzûrundan ayrılırdı. Ondan sonra yapacağı iş, ihvanla sohbetti. Kalbe bakıcılar, kutup tanınan zâtın bulunmadığı memleketlerde, şehirlerde, yahut kutbun, kendisini gizlediği, bildirmediği zamanlarda vazife görürlerdi (A. Gölpınarlı: Melâmilik ve Melâmiler; İst. Üniv. Türkiyat Enst. Yayımı - 1931; s. 137, 190 - 195).

İnsan, gerçekten de sözünden ziyâde bakışından belli olur. XL. sûrenin (Mü'min) "O, hiyânetle gizlice bakışı da bilir, gönüllerde gizlenen şeyleri de" meâlindeki 19. âyetinde, bakışla gönülde gizlenen şeyin beraber anılması, dikkate değer. "Bana bakmak ibâdettir", "Kâ'be'ye bakmak ibâdettir" (Câmi'; II, s. 176) ve "Alî'ye bakmak ibâdettir", "Alî'nin yüzüne bakmak ibâdettir", "Bilgin kişinin

yüzüne bakmak ibâdettir" hadisleri de (Künûz'ül - Hakaaık), bakışın önemini belirten hadislerdir.

Mevlevilikte de bakışın büyük bir önemi vardır. "Sultan Veled Devri" de denen ve mukabelede, sema'dan önce, üç kere semâ' - hanenin çevresinde yürüyerek gidilmek sûretiyle icrâ edilen "Devr-i Veledî" de, post önünde, birbirlerine karşı baş kesen, niyâz eden canlar, niyazdan önce ve sonra birbirlerinin yüzlerine ve bilhâssa iki kaşlarının arasına bakarlar (A. Gölpınarlı: Mevlevî Âdâb ve Erkânı; İst. İnkılâp ve Aka K. 1963, s. 85 - 96). II. c. in 3592. beytinin ş. e de bk.

1468. "Gizli şeyleri Allah daha iyi bilir" sözü, ikinci mısra'da arapça olarak geçiyor.

1469 - 1485. Bu beyitlerde, her varın, her varlığın aslının yokluk olduğu, görünen varlıkların izâfî varlıkla var olduklarını anlatıyor. Tezgâh yokluktur; bütün ustalar, işlerini belirtmek, sanatlarını göstermek için yokluğu ararlar. Tanrı da herşeyi yoktan yaratmıştır. Varlığın önü de yokluktur, sonu da. Kim, canından, malından, yâni benliğinden, bencilliğinden geçerse gerçek varlığa, İlâhî huzûra kavuşur. Ancak bu yokluk - yoksulluk, maddî değildir, dilencilik değildir. "Dünya Tanrı'dan gaafil olmaktır; kumaş, para, alım - satım ve kadın dünya değildir. Din yolunda sarfedilmek için kazanılan mala Peygamber, ne güzel mal demiştir. Su, geminin içinde olursa gemi batar. Fakat geminin altındaki su, gemiyi yüzdürür, yürütür. Ağzı kapalı testinin içinde hava bulunursa uçsuz - bucaksız denizde yüzüp gider. İçinde yoksulluk havası oldukça insan, dünya denizine batmaz, üstünde

yüzer. Bu çeşit er, bütün dünyaya sahip olsa gözüne bile görünmez, aldırış bile etmez, onca hiçbir şeyin değeri yoktur (I. c. "Gene arslanın çalışmayı, dayançtan üstün tutması ve çalışmanın faydalarını bildirmesi" faslına bk. Mevlânâ Celâleddin Tevekkül; III. basım; s. 174 - 178).

1478 - 1479. beyitlerde zikrin düşünceyi harekete geçireceğini, 1480. beyitte, temelin cezbe olduğunu, fakat cezbe meydana gelmezse, onu beklemektense işe girişmek, yâni zikre girişmek gerektiğini söylüyor. Mevlânâ, I. c. in 2768. beyitte, zikrin, vehmi arttırdığını, zâta ulaştırmadığını bildirdiğine göre (Bu b. in ş. e bk.), bu beyitteki zikir, ancak cezbeye ulaşılamadığı zaman baş vurulması gereken birşeydir; hattâ bu beyti, nâfile ibâdete, nâfile namaza meşgul olmak tarzında da yorumlayabiliriz. Burada, ilk kaynaklarda Mevlânâ'nın ve ilk Mevlevî mümessillerinin zikir telkıyn ettiklerine dâir hiçbir kayıt bulunmadığını, Mevleviliğin, esmâ ile sülûkü kabûl eden bir tarikat olmadığı, Mevlevilikte yalnız İsm-i Celâl'in, yâni "Allah" adının zikredildiğini de kaydetmemiz gerektir ("Mevlevi Âdâb ve Erkânı" na bk. s. 120 - 126).

1480 - 1485. Bu beyitlerde gene cezbenin esas olduğu anlatılmaktadır.

1486. Kısâs, cürme karşı verilen şer'î cezâdır.

1493. Bu beyitten itibâren kadı, yâni şeriata göre hüküm veren kişi övülmektedir. Hz. Peygamber, "İki çeşit kadı cehennemdedir, bir çeşidi de cennette. Hakkı bilen ve ona göre hükmeden kadı,

cennettedir; hakkı bildiği halde, bile bile haklı hüküm vermeyen kadıyla bilgisi olmayan, öyle olduğu halde hüküm veren kadıysa cehennemdedir" buyurmuşlar (Câmi'; II, 67), "Kadılığa atanan kişi, bıçaksız kesilmiştir" hadisiyle de kadılığın ne kadar güç bir iş olduğunu bildirmişlerdir (Aynı; s. 152). Şimdiki kadılar, hâkimlerdir.

1501 - 1502. Parça - buçuklar - Tüm. Cüzü'ler, külle tanıktır; nitekim güneş battıktan sonraki kızıllık, güneşin varlığına delildir. Kur'ân-ı Mecid'in LXXXIV. sûrenin (İnşıkak), 16 - 25. âyetlerinde, meâlen, "Andolsun gün battıktan sonraki kızıllığa ve geceye ve gecenin kapladıklarına ve Ay'a, dolun-Ay olunca, elbette geçeceksiniz bir hâlden bir hâle. Artık ne oldu onlara da inanmıyorlar ve onlara Kur'ân okununca secde etmiyorlar? Hayır, kâfir olanlar yalanlıyorlar ve Allah daha iyi bilir gönüllerinde ne var; artık müjdele onları elemli bir azapla; ancak inananlar ve iyi işlerde bulunanlar başka; onlar içindir başa kakılmayan mükâfat" buyurulmaktadır. Sûrenin son âyetleri olan bu âyetlerden 19. âyette, halden hale geçiş, Hz. Peygamber'in (S. M), gökten göğe ağarak mira'cına; derece - derece, Tanrı'ya mânevî yakınlığına; âhırette, herkesin, duraktan durağa, halden hale uğrayacağına, çetinlikten çetinliğe düşeceğine; yaşayıştan ölüme, ölümden sonra dirilişe kavuşacağına; hayatta halden hale, zenginliğe, yoksulluğa, gama, sevince uğrayışa; yaratılırken nutfe halinden kan pıhtısı, et parçası olup deri ve kemiğe büründükten sonra dünyaya gelişe; çocukluktan ergenliğe, ergenlikten ol-

gunluğa, olgunluktan yaşlılığa geçişe işaret edilmektedir. Mevlânâ, "o ant, Ahmed'in bedenindedir" buyurmakla gerçeklik güneşinin, vahiy ve risâlet nûrunun, önceki peygamberlerde gurûb ettikten sonra O'nun mübarek varlığında doğduğunu bildiriyor.

1525. Zülfekaar. II. c. in 2306. b. nin ş. e bk.

1526. Sen atmadın. I. c. in 619. b. nin ş. e bk.

1531. Mesnevî - Birlik dükkânı. "Mesnevî" de, dâima birliğin, Tanrı birliğinin, inanç birliğinin, insânî birliğin bulunduğunu, alınan - verilen malın, birlik malı olduğunu belirtmektedir.

1532 - 1534. Ak, yüce kuşlar. LIII. sûrenin (Necm) 19 - 20. âyetlerinde meâlen, "Siz de gördünüz mü Lât'ı ve Uzzâ'yı? Ve üçüncü öbür putu, Menât'ı?" Buyurulmaktadır. İbn Abbas'tan gelen bir merfû' rivâyete göre Hz. Peygamber (S. M), Kureyş ulularının önünde bu âyetleri okuduktan sonra, "Onlar, ak, yüce kuşlardır sanki; gerçekten de şefâatları umulur" meâlinde iki cümle daha duyulmuş, müşrikler, zâten biz, yüce bir Allâh'ın varlığını inkâr etmiyorduk, fakat putlarımızın, O'nun katında bize şefâat edeceklerini söylüyorduk; Muhammed de bunu gerçekledi; artık aramızda birşey kalmadı düşüncesiyle sûrenin sonundaki secde âyeti gelince secde etmişler. Sonra XXII. sûrenin (Hacc) "Senden önce, şeriat sâhibi, yahut başkasının şeriatına uymuş hiçbir peygamber göndermedik ki o, birşey dilediği zaman Şeytan, onun dileğine bir fitne katmaya uğraşmasın. Fakat Allah, Şeytan'ın katmak istediği şeyi bozar, sonra da âyetlerini sağ-

lamlaştırır ve Allah, herşeyi bilir, hüküm ve hikmet sâhibidir. Bu da Şeytan'ın katmak istediği şeyi, gönüllerinde hastalık olanlarla yürekleri katı bulunanlara bir sınayış içindir ve şüphe yok ki zâlimler, gerçekten pek uzak bir ayrılık içindedir" meâlindeki 52 ve 53. âyetleri inmiş, bu suretle, duyulan iki cümlenin, Kur'ân'dan olmadığı bildirilmiş. Bu iki cümleyi Şeytan'ın söylediği, duyanların, Hz. Peygamber'in söylediğini sandıkları da bildirilmiş, hattâ Hz. Peygamber'in, Lât ve Uzzâ adlı putların adlarını anınca, onların aleyhinde bulunacağı düşüncesiyle bu iki cümleyi, müşriklerden birinin söylediği, Kur'ân'dan sanıldığı, "Necm" sûresinin son âyetinde secde emredildiği vakit, inananların emre uyup, müşriklerin de putlarının adları anıldığına kapılıp secde ettikleri tarzında tevcih edenler de bulunmuştur ki bu, Zeydiyye imamlarından E'n - Nâsır l'il - Hakk'ın tevcihidir. Bu iki cümleyi Şeytan'ın vahye karıştırmasına ve bu sözlerin Hz. Peygamber tarafından söylenmesine imkân yoktur; çünkü XXV. sûrenin 31. âyetinde Kur'ân'ın, birden inmemesinin sebebi bildirilirken, Hz. Peygamber'in gönlünde yerleştirmek için âyet - âyet, birbiri ardınca indirildiği beyan edildiği gibi XX. sûrenin (Tâhâ) 114. âyetinde, Hz. Peygamber'e, vahiy tamamiyle tebliğ edilmeden Kur'ân'ı okumakta acele etmemesi ve Rabbim, bilgimi arttır demesi emrolunmaktadır. LXXV. sûrenin (Kıyâme) 16 - 19. âyetlerinde, Hz. Peygamber'e, acele edip okumaya çalışmaması emredildikten sonra, "Onun toplanıp unutturulmaması da bize düşer, okunup tertîb edilmesi de. Onu okuduk mu, uy okumamıza; onu anlatıp bil-

dirmek de şüphesiz, bize düşer" buyurulmaktadır. LXXXVII. sûrenin (A'lâ) 6. âyetinin meâli de şudur: "Seni okutacağız da unutmayacaksın." Bütün bunlardan başka XV. sûrenin (Hıcr) 9. âyetinde, meâlen "Gerçekten de biziz Kur'ân'ı indiren ve gerçekten de biziz onu koruyan elbet" buyurulmuştur. "Garânıyk - Ak, yüce kuşlar" olayının kabûl edilmesi, bütün bu âyetlere aykırıdır. Hz. Peygamber'in, kendiliğinden böyle sözler söylemesine imkân yoktur; bunu kabûl, ısmeti inkâr etmektir; XV. sûrenin, meâlini arzettiğimiz 9. âyeti gereğince Şeytan'ın vahye söz katmasına da imkân tasavvur edilemez. Hâsılı, senedi, medreki sağlam olmayan bu söz, İbn Abbâs'a bir isnattır; böyle birşey olmamıştır, yalandır.

Mevlânâ, "Mesnevî" nin, birlik dükkânı olduğunu, birden başka her ne görünürse, put olduğunu bildirdikten sonra 1532 - 1533. beyitlerde, birlikten başka sözün, "halkı avlamak için put yonmaya", "onlar ak, yüce kuşlara benzerler" demeye teşbîh ederek bu sözün "halkı avlamak için yonulmuş put" olduğunu, yâni aslı olmadığını, kâfirlerin secdesininse, bir sır olduğunu, "Bundan sonra da anlaşılması güç, anlamı karışık bir söz var ama sen Süleyman'la buluş, şeytanlara karışma" meâlindeki 1535. beyitteyse, böyle bir olayın olmadığına, fakat bunu kabûl edenlere karşı açıkça da reddetmediğine işarette bulunuyor.

Bir de şunu arzedelim:

Necm sûresinin 19 - 23. âyetlerinin meâli şudur: "Siz de gördünüz mü Lât'ı ve Uzzâ'yı? Ve

üçüncü öbür putu, Menât'ı? Erkek evlâtlar sizin de kızlar onun mu? Bu, pek insafsızça bir pay şimdi. Bunlar, ancak sizin taktığınız, atalarınızın taktığı adlardan başka birşey değil; Allah, onlara âit kesin bir delil indirmemiştir; ancak zanna ve nefislerinin dileğine kapılmıştır onlar ve andolsun ki Rablerinden, doğru yolu gösteren de gelmiştir." Görülüyor ki 23. âyet-i kerimede, bu putların, müşriklerin ve atalarının taktığı kupkuru, asılsız birer addan başka birşey olmadıkları, bunların kudretine, kuvvetine dâir, Allâh'ın, hiçbir beyanda bulunmadığı bildirilmektedir; putların adları anıldıktan sonra övülmeleri, şefâatlerinin umulacağının bildirilmesi, ondan sonra da, onların, birer addan başka birşey olmadıklarının söylenmesi imkânsızdır. Bir sözde hem medih, hem zem olamaz.

Lât, Tâif'te, Sakıyf boyunun putuydu. Uzzâ, Kureyş ve Kinâne oğullarının putuydu; Irak yolunun üstündeydi. Kureyş bu puta büyük bir saygı gösterirdi. Menât, Evs ve Hazrec boylarının putuydu; putların en eskisi buydu. Mekke'yle Medîne arasındaydı, ona kurban keserlerdi (İbni Hişâm Muhammed b. Abd'ül - Melik: Sîret'ün - Nebî; c. I, s. 48, 84 - 88; Not. 4, s. 90, Not. 3. Ezher Prof. lerinden Muhammed Muhyi'd - dîn Abd'ül - Hamîd'in hâşiyeleriyle; Kahire, 1356 H. 1937).

21 - 22. âyet-i kerîmelerdeki "Erkek evlâtlar sizin de kızlar onun mu? Bu, pek insafsızça bir pay şimdi" denmektedir. Müşrikler, meleklere, Allâh'ın, hâşâ, kızları derlerdi. Böyle olduğu halde kendilerinin kız evlâdı olunca hoşlanmazlar, hattâ LXXXI.

sûrenin (Tekvir) 8 - 9. âyetlerinde işâret edildiği gibi ilk çocuğu kız olan, bunu bir ayıp sayar, kızını diri - diri gömerdi. Zikredilen âyetlerde, kendileri, kızı aşağı gördükleri halde kızları Allâh'a nispet ettikleri yerilmektedir (Mecma'ul - Beyân'ın VII. c. inin 60 - 62. s. leriyle IX. c. inin 176 - 177. s. lerine de bk.).

1537. Arapça, "Tavanı tuttur da sonra ona nakış yap" meâlindeki atasözüne işâret ediliyor.

1539 - 1546. Bu beyitlerde, teklifin hayat ve akılla sâbit olacağı, ölmeden önce ölenlerse, ihtiyâr ve irâdelerini Hakk'a verdikleri, varlıklarından geçtikleri için, onların her hâl-ü kârları, Tanrı'ya râci' olduğunu bildiriyor. Ancak, hayat sürdükçe ve akıl, başta oldukça, XV. sûrenin (Hıcr) 99. âyet-i kerîmesinde "Ölüm, sana gelip çatıncaya dek ibâdet et, Rabbine kullukta bulun" hükmüne uyup kullukta kusûr etmemek de gerektir. Bu beyitler, sûfîlerin "Kurb-ı Nevâfil" dedikleri durağa işârettir (II. c. in 1737. b. inin ş. e bk.).

1544. beyitteki Circis için V. c. in 3136 - 3137. b. lerinin ş. e bk. Son beyitlerde şehâdet derecesinin yüceliğinden bahsedilmektedir. III. sûrenin (Âl-i İmran) 169. âyet-i kerîmesinde, Allah yolunda öldürülenlerin ölü sanılmaması, onların, Rableri katında rızıklandıkları, diri oldukları bildirilmektedir. Hz. Peygamber'in (S. M), "Allah yolunda öldürülmeyi, sonra diriltilmemi, sonra gene öldürülmemi severim" sözünü dört defâ tekrarladıkları rivâyet edilmiştir (İmdâdullah; s. 136). Şehâdet için II. c. in 61 - 62. b. lerinin ş. e de bk.

1551. Hamam - Resim. IV. c. in 800. b. in ş. e bk.

1552 - 1554. Diri. Buradaki diri, beyitlerin anlamından da anlaşıldığı gibi Tanrı'yla diri olandır. Bu çeşit erler, "Dünyâda garip gibi, yahut konup göçen bir yolcu gibi ol" ve "Kendini kabirde yatanlardan say" hadislerinde bildirildiği gibi (Câmi'; II, s. 81) nefislerinden ölmüşler, gerçek varlığa ulaşmışlardır.

1559. Eşeğe bindirmek. Suç işleyeni cezâsı verilmeden önce eşeğe bindirmek, birisinin, onun suçunu söylemek sûretiyle onu halka teşhîr etmek âdetine işâret edilmektedir.

1561. Zulüm, birşeyi, gerektiği yere koymamak, adil de bunun zıddı olarak târif edilmiştir.

1572. "Kendine yapılmasını dilediğin, sevdiğin şeyi, insanlar için de dile, sev." (Hadis, Câmi'; I, s. 9)

1573 - 1574. "Kim, kardeşi için bir kuyu kazarsa, o kuyuya kendi düşer" meâlinde, meâl bakımından hadis sayılan bir söz vardır. Türkçede de, "Kazma kuyuyu komşun için; derin kaz kendin için" atasözü meşhurdur.

1580 - 1581. Beyitlerde bahsedilen kazâ ve kader, âlemde olacak ve olan, kulun başına gelecek ve gelen şeylere âittir; kulun işlediği ve işleyeceği şeylere âit değildir; yâni bu beyitlerle cebir inancının bir ilgisi yoktur.

1584. Çok ağlayın. IX. sûrenin (Tevbe) 81. âyetinde, Rasûl-i Ekrem'e muhâlefa edip savaştan kaçınanlar, sıcakta savaşa gitmeyin deyenler anlatılmakta, cehennem ateşinin daha da sıcak olduğu bildirilmekte, bunu anlamaları buyurulduktan sonra 82. âyet-i kerîmede, onlar hakkında, "Artık az gülsünler de çok ağlasınlar; bu da kazandıkları suç yüzünden uğradıkları cezâdır" denmektedir. Beyitte, bu âyetten lâfzî iktibas vardır. "Çok gülmek, gönlü öldürür, yoksulluk verir" hadîsi de hatırlatılmaktadır (Künûz; II, s. 130).

1590. Âb-ı hayat. I. c. in 578. b. inin ş. e bk.

1593. İşlerini danışarak yaparlar. Kur'ân-ı Kerîm'in XLII. sûresinin (Şûrâ) 38. âyetinde, "Rablerinin dâvetine icâbet edenlere ve namaz kılanlara ve işlerini, aralarında danışıp yapanlara ve onları rızıklandırdığımız şeylerin bir kısmını ayırıp yoksulları doyuranlara, hayra harcayanlara" buyurulmakta, 36. âyet-i kerîmesinde, bu vasıflarla vasıflanan îman ve dayanç ehline, Allah katındaki mükâfâtın daha da hayırlı ve kalıcı olduğu müjdelenmektedir. Beyitte 38. âyetten lâfzî iktibas vardır.

1596 - 1597. Susmak. "Susmak, bilgin için süstür, bezentidir; bilgisiz içinse, bilgisizliğini örtüştür", "Susmak, huyların efendisidir; lâtîfe eden, kendini küçültmüş olur." (Hadis; Câmi'; II, s. 42)

1598. Yıldızlar. "Yıldızlar, gök ehline emniyet verir; Ehlibeytim de ümmetime emniyet verir, onları eminliğe kavuşturur." (Hadis; Câmi'; II, s. 175. V. c. in 785. b. inin ş. e de bk.)

1601. Söz sözü açar. Arapçada atasözüdür. Arapça olarak geçiyor. Türkçede de aynı meâlde bir atasözü vardır; zamanla, "Söz sözü, söz tabakayı açar" tarzına dökülmüştür.

1604 - 1605. LIII. sûrenin (Necm) 3 - 4. âyetlerinde, "Kendi dileğiyle söz söylemez; sözü, ancak vahyedilen şeyden ibâret" buyurulmaktadır. 1605. beyitte, 4. âyet-i kerîmeden lâfzî iktibas vardır.

1610. Yalancı sabah (Fecr-i kâzip), sabaha yakın, tanyerinin ağarmasıdır. Ondan sonra gene kararır; sonra aydınlanmaya başlar; buna gerçek sabah (Fecr-i sâdık) denir ve ondan sonra güneşin kızıllığı vurur; sonra da güneş doğar.

1613. Yol - Benim yolum. III. sûrenin (Âli İmran) 195. âyetinde, meâlen, "Şehirlerinden göçenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğrayanların, savaşanların, öldürülenlerin, andolsun ki mutlaka kusurlarını örteceğim ve onları, kıyılarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım; Allah katında mükâfatları bu; daha güzel mükâfat da gene Allah katında", XII. sûrenin (Yûsuf A. M) 108. âyetinde, Hz. Peygamber'e (S. M) hitâben "De ki: İşte bu, benim yolum; ben de can gözüm açık olarak sizi Allâh'a çağırmadayım, bana uyanlar da o çeşit çağırmada ve Allâh'ı tenzih ederim ve ben müşriklerden değilim", LX. sûrenin (Mumtahıne) 1. âyetinde de "Benim yolumda savaşmak ve râzılığımı arayıp elde etmek için yurdunuzdan çıktıysanız bu, böyle; siz, onlara sevgiyle sır veriyorsunuz ve bense, sizin gizlediğiniz şeyi de

daha iyi bilirim..." buyurulmaktadır. Beyitte bu âyetlere işâret edilmektedir.

1614. "Çocuk, babasının sırrıdır" meâlinde bir söz hadîs olarak nakledilegelmiştir (Ahâdîs-i Mesnevî; s. 135).

Bütün bu bölümlerde Mevlânâ, âlemin, zıtlardan meydana gelen bir vahdet manzûmesi olduğunu pek fevkalâde, pek güzel bir sûrette anlatmaktadır.

1635. "Hz. Peygamber, Müslümanların yoksullarından, fetih ve yardım için duâ isterdi." (Câmi'; II, s. 97)

1637. Define - Yıkık yer. Bankanın olmadığı çağlarda para v.s. umulmayacak yıkık yerlere gömülürdü; hem buna, hem de "Ben, gönülleri kırık kullarınmın katındayım" meâlindeki Hadîs-i Kudsîye işâret edilmektedir (El - İthâfât'üs - Seniyye; s. 29).

1639. Yetmiş bölük. V. c. in 2657. b. inin ş. e bk.

1642. Oyluk - Gerdan. O çağlarda kasapların, oyluk eti alanlara, biraz da gerdan eti verdikleri anlaşılıyor ki bu da her ferahlıkta sıkıntı, her neşede biraz gam, her safâda biraz cefâ olduğunu bildirmektedir.

1644. Dünya - Sinek kanadı. "Dünyanın, Tanrı katında, bir sivrisinek kanadı kadar değeri ol-

saydı bir kâfirin orada bir içimlik suyu bile olmazdı." (Hadis; Câmi'; II, s. 109).

1654. Kûfî yazıdaki Kef - İçi boş. Arap yazısında, "K" harfi, içinde bir hemze olmak üzere, şu şekilde yazılır: ك Kûfî yazıdaysa bu harfin içine hiç bir işâret konmaz ve şu şekilde resmedilir : ک Bu şekiller bakımından, içi boş, anlayışsız sûfî, Kûfî yazıdaki "k" harfine benzetiliyor.

1656. Hikâyecilere, eskiden "Kıssa - hân" derlerdi ki farsça olan bu söz, hikâye okuyan, anlatan anlamına gelir. Sonradan, bilhâssa oruç ayında ve uzun kış geceleri, mahalle kahvelerinde, bâzı da, boş arsalara kurulan çadırlarda, çeşitli milletlerle bölgeler halkının taklitlerini de yaparak hikâye söyleyenlere, övücü anlamına gelen ve arapça bir söz olan "Meddah" denmişti. Meddah, yükseğe konmuş bir sandalyeye oturur, taklidini yapacağı bölge halkının baş giysilerini de yanındaki torba ve yâ çantadan çıkarır, onu giyip taklide başlar, halkı gülmekten kırar - geçirirdi. Yemek yemeyi de taklid edenler, meselâ, gerçekten şeftali yermiş gibi avucunu, gûya ısırıp seyredenlerin ağızlarının suyuna akıdanlar vardı. Son ünlü meddahlar, rahmetli Sürûrî ve Aşkıy'di. Meddah dinlemek, bir para karşılığı mümkündü. Kahvedeyse, toplanan paranın bir kısmını kahveci, arsadaysa belediye alır, geri kalanı da meddahın olurdu. Meddah hikâyelerindeki şahısların, elbiseleriyle taaddüdü, Orta oyununu meydana getirmişti. Renkli derilerle yapılmış insan resimlerinin, aydınlatılmış perde arkasında oynatılmasından meydana gelen oyunaysa Karagöz denirdi.

Karagöz, tam bir halk mümessiliydi; Ortaoyununda Karagöz rolününü Kavuklu temsil ederdi. Haciyvad'sa, yarı münevver, bilgiç geçinir, her nabza göre şerbet verir bir tipti ve Orta oyununda Pişegâr, bunu temsîl ederdi. Mevlânâ'nın bu beyti, Anadolu ve Îran Selçukluları devrinde, hikâyecilerin bulunduğunu gösteriyor.

1659. beyitten sonraki bölüm.

Başlık arapçadır. Şârih, bu sözü hadis olarak bildirerek Mevlânâ'ya uyuyor. "Gerçekten de yüce Allah, her söyleyenin dili katındadır (bilgisiyle); kuldan sakının ve söylediğine dikkat edin" meâlindeki hadîse uyar (Câmi'; I, s. 59).

Hikmet için II. c. in 1668. b. nin şerhiyle III. c. in Dîbâce'sinin ş. e bk.

1661. Yirmi dört makam. Klâsik mûsikıyde yirmi dört makam, oniki makamın şubeleridir; kırk sekiz tâne de terkip kabûl edilmiştir (Şârih; s. 204). Vural Sözer'in, "Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi" nde makamlar Basît, Şed ve Mürekkeb olarak üç gurupa ayrılıyor (İst. Atlas Kitabevi - 1964; 260).

Neyzen Niyazi Sayın'ın îzahına göre oniki makam, basittir. Şed, şube anlamına geliyor ki bunlar, başka bir perde üzerinde yapılan makamlardır. Mürekkep de iki makamın birleşmesinden meydana gelen makamlardır ki Şârih'in Terkip dediği bunlardır.

Klasik mûsıkıyde, oniki makam, yedi âvâze, dört şube ve yirmi dört terkip varken, Fârâbî ve İbni Sinâ ile Kemâleddin'in, terkipleri, kırksekize

çıkardıkları söylenir. Günün ve gecenin muayyen çağlarında, oniki makamdan birinin, insana daha fazla tesir edeceği, rûhî hastalıkların müzikle tedâvîsi bile düşünülmüş, bunlara dâir eserler yazılmıştır (Dr. Süheyl Ünver: Fârâbî ve Mûsiki, Makamları; Türk Musiki Dergisi; İst. Marmara Basımevi; Sayı: III, 1948; s. 3).

Çeng, harp'a benzer bir çalgıdır. Sümerlerde, Yunanlılarda, Romalılarda, Arablarda ve İranlılarda, başlıca sazlardan biriydi. Yay şeklinde eğri ve tahtadan, yahut boynuzdan yapılmış âlete teller gerilirdi. Kasnağı yoktu. Çeng çalan, bu âleti dizine dayar, parmaklarına taktığı mızraplarla çalardı. Çengin yirmi dört teli vardı; Osmanoğulları diyarında, Milâdî XVIII. yüzyılda çeng, artık târihe mal olmuştur (Yılmaz Öztuna: Türk Musıki Ansiklopedisi; İst. M. E. Basımevi - 1969; s. 142 - 143).

Gazel, Klasik İran ve Türk edebiyatında bir şiir tarzıdır. İlk beytin iki mısra'ı kafiyelidir; sonraki beyitlerin ilk mısra'ları serbest, ikinci mısra'ları, ilk beyitle kafiyeli olur. Kaside gibi birini övmek için yazılmaz; aşktan, aşk hallerinden bahseder, Üstad şâirlerin gazelleri, beş - altı beyti geçmez. İlk beyte, doğuş yeri anlamına "matla'", son beyte kesim beyti anlamına "makta'", denir; makta' beytinde şâir, kendi adını anar. Gazelin en güzel beytine "Beyt'ül - Gazel", yahut "Şah - beyt", "Şehbeyt" denir. Musikıyde gazelin husûsî bestesi yoktur. Gazel okuyan, müzik çalanın yaptığı taksimin karar kıldığı makama göre söylemeye başlar; o ma-

kamda gezinir; miyan yapar; o makama uyan başka makamlara da geçer.

1665. "Sen olmasaydın". II. c. in 976. b. inin ş. e bk.

1667. Tutmaç. V. c. in 2945. b. nin ş. e bk.

1673. Mahşer - Sûr. I. c. in 751. b. nin ş. e bk.

*
**

M E T İ N

* Türk'ün, "terzi benden hiçbir şey çalamaz" diye bahse girişmesi ve malını rehin olarak vermesi

Hikâyeci, bir terzi vardır, adı Ciğeroğlu'dur; el çabukluğunda, hırsızlıkta halkı öldürür dedi*.

Türk, seninle bahse girişiyorum, dedi; benden bir iplik bile çalamaz o.

Kanatlanıp uçmaya kalkışma dediler; senden daha açık gözleri bile mat etti o.

1680. Yürü, var aklına güvenme; onun düzenleri karşısında aklın başından yiter - gider**.

Türk, büsbütün kızdı; benden ne eski, ne yeni hiçbir şey alamaz. diye bahse girişti.

Malına tamah edenler, onu daha da kızdırdılar; bahse girişip malını rehin vermeye kalkıştı.

Şu arap atım dedi, rehin olsun; o, bir düzenle benden kumaş çalabilirse onu size vereceğim.

---

* "Ciğeroğlu" diye çevirdiğimiz söz, metinde "Pûr-ı Şoş — Akciğeroğlu" diye geçiyor.

** İkinci mısra' "Ki şevî yâve" diye başlıyor. Yâve, türkçede yitirmek, kaybetmek anlamına gelen "Yavı kılmak" tan gelmedir.

Ama birşey çalamazsa bu atla beraber sizden bir at alırım.

Türkü o gece derdinden uyku tutmadı; hırsızın hayâliyle savaşıp durdu.

Sabah olunca atlas kumaşı koltuğuna vurdu; o düzenbazın pazardaki dükkânına gitti.

Selâm verip dükkâna girdi; usta, hemen yerinden kalkıp selâmını aldı, merhabalaştı onunla.

Türke haddinden aşırı saygı gösterdi; Türkün gönlüne girdi; kendini sevdirdi ona.

* Türk, terzinin bülbül gibi şakıyıp çilediğini görünce o İstanbul atlasını önüne attı onun.

1690. Bu kumaştan, savaş günü giymem için göbeğimden aşağısı geniş, yukarısı dar, bir kaftan biç dedi.

Belden yukarısı dar olsun da gözlere güzel görünsün; aşağısı geniş olsun da ayağa dolaşmasın, ayağı tutmasın.

Terzi, a benim sevgili müşterim, yüzlerce hizmet edeyim deyip elini, gözünün üstüne kodu; baş üstüne dedi, buyruğunu kabul etti.

Sonra kumaşı ölçtü, ne kadar çıkacağını anladı; ondan sonra da ağzını açıp Türkü lâfa tutmaya koyuldu.

Başka beylerin hikâyelerini söyledi; onların ululuklarını, bağışlarını anlattı.

Nekesleri, onların kötü huylarını hikâye etti; beyi güldürmek için tuhaf - tuhaf sözler söyledi.

Ateş gibi makasını çıkardı; hem kumaşı kesiyordu, hem de ağzı, masallarla, afsunlarla doluydu.

Terzinin, güldürecek sözler söylemesi, Türk beyinin katıla - katıla gülerken daracık gözlerini kapatması, terzinin fırsat bulması

Hikâyeler yüzünden Türkü bir gülmedir, tuttu; daracık gözleri, gülerken kapandı.

Terzi, kumaştan bir parça çalıp dizinin altına sakladı; Tanrı'dan başka bütün dirilerden gizlice yapdı bu işi.

Hak, hep görür, görür ama huyu örtmektir; ancak haddi aşarsan yaptığını, meydana koyan, seni rezil - rüsvây eden de O'dur.

1700. Terzinin söylediği hikâyeler yüzünden Türk beyinin giriştiği bahis, aklından çıktı - gitti.

Atlâs da nedir, dâvâ da nedir, rehin de ne? Türk, büyük erkek kardeşin gülünç sözleriyle sarhoş oldu - gitti*.

---

* Beytin ikinci mısraı şudur: "Turk ser - mestest der lâg-ı içi" Şârih, "içi" yi vezir, paşa anlamına almış (s. 208). Belh türkçesinde, büyük erkek kardeşe "ece", küçük erkek kardeşe "üke" dendiğini Seyyid Abdülkaadir-i Belhî'nin mahdumları, Hak sırlarını takdîs etsin, Seyyid Ahmed Muhtar'dan (1352 H. 1933) işitmiştim. Nitekim hicrî 1321 de Kânpur'da basılan "Mesnevî" de de bu kelimenin, "eçi, be feth-i evvel ve kesre-i fârisî beroder-i kelân" hâşiyesiyle büyük erkek kardeş anlamında geldiği tasrîh edilmiştir (İmdâdullah

Türk, Tanrı için olsun, gülüneçek birşey daha söyle; sözlerin canıma gıda oldu diye yalvardı.

O hain, gülünecek bir hikâye daha söyledi; Türk, öyle bir kahkaha attı ki sırt üstü yere yattı.

Gaafil Türk, o gülünecek hikâyeden hoş bir tad alırken terzi de bir parça kesti kumaştan, gömleğinin yakasından koynuna attı.

Hıta'lı Türk, üçüncü defâ, Tanrı için olsun dedi, güldürecek birşey daha söyle.

Terzi, bu sefer, önce söylediği iki hikâyeden daha gülünç bir hikâye söyledi; Türkü tümden avladı artık.

Dâvâya, bahse girişen Türkün gözleri kapanmış, aklı başından gitmişti; şaşırıp kalmıştı, sarhoş olmuştu.

Şerhi; s. 150). Metinde, elifin altına bir esre konduğuna göre, aslen "içi" olan bu söz, sonradan, "itmek" sözünün "etmek" olduğu gibi, "eçi" olmuş, daha sonra da "ece" tarzında söylenegelmiştir. Süleymaniye Kütüphanesine mülhak Fâtih kitaplarında 3889 No. da kayıtlı olup hicrî VIII. yüzyıla âid olduğu anlaşılan Yunus Divânı'nda, bir şiirde de bu söz,

"Bir suâlum (var) sana iy dervişler ecesi"

tarzında geçer ve elif'in üstünde üstün vardır (Yunus Emre, Risalat al - Nushıyya ve Divan; Hazırlayan: A. Gölpınarlı; Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını: 1; İst. Sulhi Garan Mat. Koll. Şti - 1965. Tıpkı basım, s. 361, 182. a, 3. satır; Türk harfleriyle; s. 131, CLXX. şiir; İlk mısra'; Divân'ın tavsifi için "Önsöz" e bk. s. XLIX - LI).

Terzi, üçüncü defâ, kumaştan bir parça daha kesti; çünkü Türkün gülüşünden meydanı geniş bulmuştu.

O Hıta'lı Türk, dördüncü kez ustadan gülünç birşey söylemesini istiyordu.

1710. O ustanın gönlüne merhamet geldi de düzenini başkalarına saklamaya karar verdi.

İçinden amma da sözlerime kapıldı dedi; ne biçim ziyanda, nasıl aldanıyor; haberi bile yok.

Türk, Tanrı için olsun, bana hikâye söyle diye ustayı öpmeye koyuldu.

Ey masal olmuş, varlığından geçmiş kişi, niceye dek masal dinlemeyi deneyeceksin?

Senden daha gülünç bir hikâye yok; git de yıkık kabrinin başında bir dur.

Ey bilgisizlik, şüphe mezarına tepe taklak düşen, niceye bir feleğin masalını dinleyeceksin?

Ne vakte dek şu dünyanın işvesini tadacaksın? Ne aklın düzeninde kaldı, ne canın.

Hor, zalim bir arkadaş olan şu feleğin masalı, senin gibi yüzbinlerce kişinin yüz suyunu yerlere döktü.

Herkesin terzisi olan felek, yüzlerce yıl ömür sürmüş ham çocukların elbiselerini hem yırtar, hem diker.

Gülünç sözleri, bağlara - bahçelere gelişme verse bile kış gelince, verdiğini yele verir gider.

1720. Kocalmış çocuklarsa, ondan birşey elde etmek, onun kutluluğuyla, kutsuzluğuyla alay etmek için önüne oturmuşlardır.

Terzinin Türke hey, sus artık, bir başka gülünecek söz istersen kaftanın dar gelir demesi

Terzi, a hadım dedi, geç artık.. bir gülünç hikâye daha söylersem vay haline.

Sonra kaftanın dapdaracık olur; hiç kişi, kendine bu işi eder mi?

Gülme de nedir, yeri mi? İşi birazcık bilseydin güleceğin yerde kan ağlardın.

İşsiz - güçsüz adamlarla masal, hikâye arayanlar, Bu Türke benzerler; aldayıcı gaddar dünya o terzi gibidir. Şehvetler, kadınlarsa bu dünyanın söylediği gülünç hikâyelerdir, masallardır. Ömür de, ölümsüzlük kaftanı, çekinme elbisesi biçilip dikilmek üzere bu terzinin önüne konan atlas kumaştır.

Aldanış terzisi, ömür atlasını ayların makasıyla parça - parça kesti.

* Sense, boyuna yıldızım beni güldürseydi, hep kutlu olsaydı dersin; hep bu istektesin.

* Onun terbî'lerine pek kızarsın; onun cilvesine, kinine, afatlarına öfkelenirsin.

Onun susmasından, kutsuzluklarından, sana kin gütmesinden pek incinirsin.

* Niçin zevk, neşe Zühresi oynamıyor dersin.. ama feleğin kutluluklarına, kutlu oyununa güvenme.

Yıldızın sana der ki: Güldürmeyi arttırırsam, seni tümden borçlandırırım, aldatırım.

1730. A hor - hakıyr kişi, sen şu yıldızların işvelerine bakma da kendi aşıkını gönlüne ver; gerçek aşka sarıl.

Ö r n e k

* Birisi, yola düşmüş, dükkânına gidiyordu; gördü ki kadınlar, yolu kapatmışlar*.

Adam, pek hızlı gidiyor, bu yüzden tabanları yanıyordu; yolsa, Ay gibi güzel kadınlarla kapanmıştı.

Adam, yüzünü kadınlardan birine çevirdi de dedi ki: A bayağı yaratıklar, a kızcağızlar, ne de çoksunuz**.

O kadın da adama yüzünü çevirdi de dedi ki: A emin kişi, bizim çokluğumuza hiç bakma.

Yer yüzünde çokuz, boluz ama, bu bolluk da dar geliyor size.

Kadın kıtlığından gençlere düşüyorsunuz da, bu işi yapan da rezil - rüsva oluyor, yaptıran da.

Feleğin olaylarını, acı, içe sinmez şeyleri ni görme.

---

* Beytin ikinci mısra'ı, "Beste ez covk-ı zenân-ı hemçu mâh" tır. Mısrâ'daki bölük, kalabalık, topluluk anlamına gelen "covk" sözü, türkçeden geçmedir; aslı "çok" tur.

** Beyitteki "kızcağızlar" anlamına gelen söz, "duhtercikân" dır. Mevlânâ, farsça sözü, türkçe "cik" ekiyle küçültüyor.

Rızık kıtlığına, geçim darlığına, korkuya, titreyişe bakma.

Şunu gör ki bütün bu acılarıyla gene de onun için ölüyorsunuz, bir türlü çekemiyorsunuz kendinizi ondan.

1740. Acı sınanmayı bir rahmet bil; Merv, Belh saltanatınıysa bir azap say.

* O İbrahim, ölümden kaçmadı, ateşe atıldı da yanmadı.. bu İbrahim de yücelikten kaçtı, saltanatı bıraktı, ateşe atıldı.

Şaşılacak şey, onu yakmaz da bunu yakar ateş.. istek yolunda böyle tersine çakılmış nallar vardır işte.

***

(Ş E R H)

1676. beyitten sonraki hikâye. Bu hikâyenin İbn Cevzî'nin "El-Ezkiyâ" sında ve Ubeyd-i Zûkânî'nin "Letâif" inde olduğunu Furûzan-fer merhum bildiriyor ve metin nakilediliyor (Maâhiz, s. 207). Naklettiği metinlere göre terzi, sesli olarak yel çıkarır. Müşteri, gülmeye başlar; terzi de kumaştan bir parça çalar. Müşteri, hadi, bir daha der. Terzi, bir daha o..... sam der, kaftan daralır. Mevlânâ, bu hikâyeyi tasarruflarla anlatıyor; bir halk hikâyesi olduğunda şüphe yoktur.

1677. Ciğeroğlu diye çevirdiğimiz ad, metinde Pur-ı Şoş-Akciğer oğlu tarzında geçiyor. Mevlânâ, bu bölümün sonlarında 1713-1720. beyitlerde, dünya nîmetlerinin, malın, mevkiin düzenine, oyununa kapılanların, ergenlik çağına ulaşmamış çocuklara benzediklerini, bu kocalmış çocukların, onun önüne oturup masallarını dinlediklerini bildirir.

1725-1726. Yıldız - Kutlu, kutsuz. I. c. in 854., III. c. in 471. ve IV. c. in 1294. b. lerinin ş. lerine bk.

1728. Terbi'. III. c. in 471. b. nin ş. e bk. Aynı b. teki Zühre için I. c. in 539. b. inin ş. e bk.

1731. beyitle başlayan bölüm. Furûzan - fer, Zamahşerî'nin "Rabî'ul-Ebrâr" ının, "Bâb'ül-Ce-

yâbât'il - Müskite" sinden, birisinin, kadının birine Allah'tan yardım dilerim, ne de çoksunuz dediğini, kadının da, a adam bu, kadar çok olmamıza rağmen, gene de başka şeyler dilemektesiniz; az olsaydık bilmem ki neler yapacaktınız diye cevap verdiğini kaydederek bu bölüme kaynak göstermektedir (Maâhiz; s. 207).

Mevlânâ, hem meşrebi, hem şeriata ittibâı dolayısıyle, Yunânî aşk diyebileceğimiz, genç erkeklere meyli, meyledende bir kötülük olmasa bile, hiç hoş görmez. Meselâ bir gün, huzurunda Şeyh Evhadeddîn Kirmânî'den (635 H. 1237 M.), gençleri severdi, onlara düşkündü, fakat temizdi, bir kötülüğü yoktu diye bahsedildiği vakit, keşke demişti, kötülüğü olsaydı da bu işten vazgeçseydi (Eflâki; Tahsin Yazıcı basımı; Ankara - 1959; T. T. K. Mat. c. I, s. 439). Gene bir gün, Evhadeddin demişti; âlemde kötü bir miras bıraktı; hem kendi günahı kendine, hem o işe düşenin günahı, işleyene olduğu gibi gene ona (Aynı; s. 440). Şems de Bağdad'da Evhadeddin'le görüştüğü zaman ona, ne âlemdesin diye sormuş, Evhadeddin, mutlak güzelliği güzellerde seyrediyorum anlamına, Ay'ı su leğeninde seyrediyorum demiş, Şems, boynunda çıban yoksa ne diye kafamı kaldırıp da gökte görmüyorsun diye onu kınamıştı (Aynı; c. II, 1961; s. 616).

1741. İbrâhim. Ateşe atılan ve yanmayan, İbrahim Peygamber'dir (A. M). Yücelikten, saltanattan kaçıp yokluk ateşine atılansa Edhem oğlu İbrahim'dir (I. c. in 429, 551., III. c. in 4216 - 4219., II. c. in 931. ve IV. c. in 829 - 844. b. lerinin ş. lerine bk.).

*
**

METİN

Sûfi'nin gene soru sorması

Sûfi gene dedi ki: Tanrı'nın gücü yeter, bizim kârımızı ziyansız bir hale de koyabilir.

Ateşi güllük, ağaçlık yapan, bunu da yapabilir, kârımızı ziyansız bir hâle getirebilir.

Tikenin ta kendinden gül bitiren, bu kışı da bahar haline döndürür.

Her selviyi hür bir halde yücelten, kederi de sevinç haline sokabilir.

Her yok, onun buyruğuyla var oldu ya; var ettiğini ölümsüz de ederse nesi eksilir?

Bedene can verip dirilten, dirilttiğini öldürmezse ziyana mı girer hiç?

O cömert Tanrı, kulunun canı neyi istiyorsa, kul çalışmadan verse ne olur ki?

1750. Arık kullarını, pusuda bekleyen nefsin, lânetlenmiş Şeytanın düzeninden uzak tutsa ne olur ki?

Kadı'nın sûfiye cevabı

Kadı dedi ki: İnsana acı gelen, tatsız gelen emir olmasaydı, güzel, çirkin, taş, inci bulunmasaydı,

Nefis, şeytan, havâ o heves, yaralanmak, çalışmak, savaşmak olmasaydı*.

Padişah, kullarını ne adla, ne lâkapla çağıracaktı a perdesi yırtılmış kişi.

Nasıl, a sabırlı, a hilim sâhibi diyecekti? Nasıl a babayiğit, a hikmet elde etmiş diyecekti?

Sabırlılar, gerçekler, yoksulları doyuranlar, yol kesen olmadıkça, lânetlenmiş Şeytan bulunmadıkça nasıl olur; nasıl belirir, anlaşılır?

* Rüstem, Hamza, ahlâksız olsaydı bilgi de boş olurdu, hikmet de.

Bilgiyle hikmet, doğru yolla yolsuzluğu belitmek içindir; her yan, yol olsa hikmet boş birşey olur.

Sense, şu suyu acı tabiat dükkânı için iki dünyanın da yıkılmasını istiyorsun.

Ama ben biliyorum ki sen temizsin, ham da değilsin; bu sorun, gerçeği bilmeyenlere öğretmek için

1760. Zamanın cefası, bütün eziyetler, Tanrı'ya uzak olmaktan, gafletten daha kolay.

Çünkü cefalar, mihnetler geçer-gider de Tanrı'dan uzaklık, gaflet geçmez; devletli, canı uyanık olan kişidir.

* Zahmete, eziyete dayanmak, sevgilinin ayrılığına dayanmaktan daha kolaydır

Kadının biri kocasına, hey adamlığı bir adımda aşan, hey insanlığa yanaşmayan dedi;

* "Çalışmak" diye çevirdiğimiz söz, beyitte "çâliş" diye geçiyor ki "çalışmak" tan gelen türkçe bir sözdür.

Neden hiç bakmıyorsun bana; Ne vakte dek bu horlukta kalacağım ? Hem de niçin yâni ?

Kocası, boğazına bakıyorum dedi; çıplağım ama elim-ayağım tutuyor.

A güzelim, boğazına bakmak, üstüne-başına bakmak farz bana; her iksine de bakıyorum; bir eksiğin, gediğin yok.

Kadın gömleğinin yenini gösterdi; pek kabaydı, pek kirliydi.

Kabalığından dedi, bedenimi dalıyor; kim birisine böyle bir elbise alır?

Adam, a kadın dedi, bir sorum var senden: Yoksul bir adamım, elimden bu geliyor ancak.

Bu kaba, kötü; beğenilir bir şey değil; ama a düşünceli kadınım, bir düşün.

1770. Bu mu daha kaba, daha çirkin, seni boşamam mı ? Bu mu daha kötü geliyor sana, ayrılık mı ?

İşte a kınayan kakıyan kişi, belâ, yokluk, eziyet, mihnet de böyledir.

Şüphe yok ki hevâyı, hevesi terketmek acı bir şeydir; ama Hak'tan uzak kalmanın acılığından daha iyidir.

Savaşmak, oruç tutmak güçtür, çetindir ama, Tanrı'nın, kulu kendisinden uzaklaştırmasından, bu derde uğratmasından daha iyidir.

Lûtuflar sâhibi Tanrı, bir soluk sana, nasılsın a benim zahmetlere uğrayan kulum derse zahmet, eziyet, nasıl olur da kalır ?

Hattâ böyle demese, sen, onun sorusunu duymasan bile, duyduğun tat, onun nasılsın diye sormasıdır.

Gönül hekimleri olan o alımlı güzellerin gönülleri, hastaların hallerini, hatırlarını sormaya akar,

Adlarının-sanlarının duyulmasından çekinirlerse, gene bir çaresini bulurlar, haber yollarlar.

Haber de göndermeseler, gönüllerinden geçirirler; hâsılı sevilen kişinin, seveninden haberi olmaması mümkün değildir.

A duyulmamış hikâyeler arayan, âşıkların hikâyelerini oku.

1780. * Bunca zamandır kaynadın, coştun ama a kuruyup kalan, gene de Tatar aşı gibi yarı çiysin.

* Bir ömürdür, Tanrı lutfunu görmüşsün de gene görmeyenlerden daha yabancısın [*].

* İkinci mısra' "Vongeh ez nâdîdegon nâşiterî" dir. Nâşi, halk edebiyatımızda, bilhâssa Alevî - Bektâşî edebiyatında da geçer. Bektâşiler, kendilerinden olmayanlara "zâhir", Alevîler, "zâhit" ve "Yezit" dedikleri gibi "Yabancı" da derler. İbrahim Olgun ve Cemşit Dırahşân'ın bastırdıkları "Farsça - Türkçe Sözlük" adlı lûgatın 3. Fasikülünda "Nâşi" sözüne, "Acemi, dogan, meydana gelen, neşet eden" mânâları verilmiş. Bu günkü farsçada da kullanılmakta olan bu sözün, kural dışı olarak "şey'„ sözünün başına "nâ" eki getirilmek sûretiyle meydana geldiği düşünülebilir ki bu takdirde, bir nefesteki

Muhammed Ali'dir kırkların başı
Onları sevmeyen naşıdır, naşı

beytinde ve türkçede "naşı" tarzında söylenen bu kelime, "hiç bir şey olmayan" anlamına geliyor demektir.

Ona talebelik eden kişi üstad oldu; sense a inatcı kör, gittikçe daha geriledin.

Anandan, babandan bir haberin yok ya; geceyle gündüzden de ibret aldığın yok.

Ö r n e k

Ârifin biri, ihtiyar bir papaza sordu da â kocalmış adam dedi, sen mi daha yaşlısın, sakalın mı daha yaşlı?

Papaz, ben dedi, ondan önce doğmuşum; sakalım yokken görmüşüm dünyayı.

Ârif, sakalın ağardı, eski halinden geçti de senin çirkin huyun hâlâ güzelleşmedi.

O senden sonra doğduğu halde seni geçti de sen, tirit sevdasıyla hâlâ böyle kuruyup kalmadasın.

Sen doğduğun renktesin hâlâ; o renkten, bir adım bile ileriye atamamışsın.

Hâlâ kaptaki ekşi ayransın; hâlâ o yoğurdun yağını ayıramamışsın.

1790. Bir ömürdür ateş tandırındasın ama hâlâ balçık küpteki hamur gibisin.

Havana uymuşsun, başın dönüyor ama, tepedeki ot gibi ayağın balçıkta.

* A aklı kıt, Mûsâ toplumu gibi kırk yıldır Tih çölünde kalakalmışsın.

* Her gün, tâ geceye dek koşup duruyorsun da gene kendini ilk konak yerinde görüyorsun.

* O öküze âşık oldukça şu üçyüz yıllık uzaklıktan kurtulamazsın.

* Onların canından da öküzün hayali çıkmadı da Tih çölü, onlara koskoca bir girdap oldu.

Bu öküzden başka ondan sonsuz lûtuflara ermişsin; sonsuz nîmetler görmüşsün.

Ama öküz huylusun; bu öküzün aşkıyla o yüce, o büyük iyilikler, akıldan çıktı-gitti.

* Bâri hiç olmazsa şimdi, her parça-buçuğuna sor; çünkü bu dilsiz görünen parça-buçukların yüzlerce dili vardır.

* Dünyaya rızık veren Tanrı'nın nîmetlerini anış, zaman yapraklarının arasında gizlenmiştir.

1800. Gece-gündüz, durmadan masal aramadasın ama parça-buçuğun, sana, senin masalını söylemede.

* Her parça-buçuğun, yokluktan bitip gelişeli, kaç sevinç görmüştür, kaç keder.

* Çünkü hiç bir parça-buçuk, sevinç olmadıkça, tat-tuz bulunmadıkça bitip gelişmez; parça-buçuk, kederle arıklaşır bile.

* Parça-buçuk kaldı da o sevinç, o neşe hatırdan çıktı-gitti; hattâ çıkıp gitmedi; beş duyguyla yedi endamdan gizlendi.

* Yaz gibi hani; pamuk, yazın doğar; pamuk kalır, yazsa akıldan çıkar-gider.

* Yahut da buz gibi; kıştan meydana gelir; kış gizlenir; buzsa önümüzde kalır.

* O buz, o güçlüğün armağanıdır; yazın armağanı da kışta şu meyvelerdir.

A yiğit, böyle her parça-buçuğun da bedeninde bir nîmetin hikâyesini söylemededir.

Yirmi oğlu olan kadın gibi.. her oğlu, onun bir hoş halini anlatır.

Kendinden geçiş, sarhoşluk, oynaşma olmadan gebe kalmaz kadın; bahar olmadan bağbahçe doğrur mu hiç ?

1810. Doğuran kadınlarla kucaklarındaki çocukları, onların baharla aşk oyununa giriştiklerini gösterir.

* Her ağaç, çocuklarını emzirmededir; , Meryem gibi gizli bir padişahtan gebe kalmıştır da o doğurmuştur onları.

Suda ateş gizlidir ama suyun üstünde de yüzbinlerce köpük meydana gelmektedir.

Ateş pek gizlidir ama suyun kaynadığını da köpük, on parmağıyla göstermededir.

* Buluşma-kavuşma sarhoşlarının parça-buçukları da hal ve söz örneklerinden gebe kalır.

* Onların ağızları, hal güzelliğine karşı açık kalmıştır; gözleri, dünya süsüne karşı yumulmuştur.

* O doğan çocuklar, bu dört unsurdan doğmazlar; bunun için de bu gözlerle görünmez onlar.

* O doğan çocuklar, tecellîden doğmuşlardır; bu yüzden de renksizlik perdesiyle örtülmüşlerdir.

* Doğanlar dedim ama gerçekte doğmamışlardır; bu söz, ancak anlatabilmek için söylenmiş bir söz.

* Aklını başına al; sus da "Söyle" buyruğunun padişahı söylesin; bu çeşit güle karşı bülbüllük satma.

1820. Bu coşup köpürerek söyleyen güldür; a bülbül, dili bırak da kulak kesil.

Hâl de, söz de, her ikisi de, tertemiz iki güzeldir; her ikisi de kavuşma sırrına adalet sâhibi olan iki tanıktır.

Bu iki seçilmiş, bu iki râzılık sırrına ermiş güzel, gebeliklere, geçmiş zamanlardaki tekrar derilmelere tanıktır.

Yediden yeniye gelip duran temmuz ayındaki buz gibi hani.. bu buz, her solukta kışın hikâyesini söyler-durur.

O soğuk yelleri, o zemheri rüzgârlarını o zamanları, o güç günleri anlatır-durur.

Hani o meyvanın, kış çağında, Tanrı lûtfunun masalını söylemesi gibi.

Güneşin gülümseme çağını, yeşillik gelinlerine dokunmasını, onları yıpratmasını anlatması gibi.

Senden de hal geçti-gitti; parça-buçuğun armağan kaldı; ya ona sor, ya da hatırla.

Gam seni kapladı mı, çeviksen sıçrar, o ümitsizlik çağından kurtulursun.

A dert dersin ona, a haliyle olgunluk sâhibinden elde ettiği nîmetleri inkâr eden.

1830. Her solukta baharda değilsen, kutlu neşeli değilsen gül yığınına benzeyen bu bedenin, neyin ambarı ya ?

Gül yığını, bedenindir; düşüncen de gülsuyuna benzer.. gülsuyu, gülü inkâr ediyor, işte sana şaşılacak şey.

Nankör maymun huylulardan saman bile esirgenir; peygamber huylularaysa güneş bile bulut bile saçı olarak saçılır.

* O kâfirlik inadı, maymunun töresidir; o övüş, o şükrediş de Peygamber'in yolu-yordamıdır.

Maymun huyluların, perdelerinin yırtılması, neler etti onlara; peygamber yüzlülere-de peygamberlerin huylarıyla huylanmak, onların yolunu tutmak ne faydalar verdi.

Mâmur yerlerde köpekler var, kuduzlar var; yıkık yerlerdeyse yücelik, ışık definesi var.

* Şu doğuş, Ayın tutulmasında olmasaydı bunca filozof, yol yitirmezdi.

Aklı-fikri eren kişiler, bu yol yitirme yüzünden, burunlarının, ahmaklıkla dağlandığını gördüler.

***

(Ş E R H)

1750. Beyitten sonraki bölüm. Bundan önceki bölümde sûfî, kadıya, Tanrı'nın herşeye gücü yeter; karımızı ziyansız bir hale getirebilir; ateşi gül bahçesi haline getiren, bunu da yapabilir; tikenden gül bitiren, kışı bahar haline getirebilir; yoku var eden, varı ölümsüz bir hale getirse, kula, çalışmadan nîmet ihsan etse, onu, Şeytan'ın şerrinden saklasa, beklese ne olur demişti. Mevlânâ'nın bu hikâyesindeki sûfî, henüz ulaşmamış olan sâliki, Kadı da olgun mürşidi temsil etmektedir. Kadı, bu bölümde, sûfîye cevap vermekte, kemâlin, noksanın varlığıyla meydana çıkacağını, herşeyin, zıddıyla belireceğini, insanda, hem melek, hem şeytan huyu olduğunu, âleminse imtihan alanı bulunduğunu anlatmaktadır.

1756. Rüstem, Hamza. I. c. in 2436. b. nin ş. c bk.

1761. Beyitten sonraki bölümün, "Züher'ül-Âdâb" zeylinde bulunduğunu Furûzanfer merhum bildiriyor ve metin veriyor (maâhizi s. 208). Tecemesini sunuyoruz :

"Mezîd, karısına bir gömlek almıştı. Kadın, gömleği giyince kalın ve kaba bulup şikâyet etti;

o da, seni boşamamdan da kötü mü görüyorsun dedi."

1780. Tatar aşı diye türkçeye çevirdiğimiz söz, metinde "Türk-cûşî" diye geçiyor. et, tam pişmez, yarı çiy bırakılırsa bu çeşit pişirmeye İstanbul'da "Tatarî" denirdi.

1781. Beyitte de bunu, bunca zaman Tanrı'nın lûtfunu gördüğün halde hâlâ, görmeyenlerden de daha yabancısın demekle bu çiyliği belirtiyor.

1783. beyitten sonraki bölüm. "Manâkıb'ül-Ârifîn" de, bunu andıran şu satırlar var:

"Gene nakledilmiştir ki bir gün Hazret-i Mevlânâ, yüce sohbet arkadaşlariyle Meram mescidinden şehre doğru yola düşmüşlerdi ki ansızın ihtiyar bir papas karşılarına çıktı ve Mevlânâ'ya saygı gösterdi. Mevlânâ, sen mi daha yaşlısın, sakalın mı daha yaşlı diye sordu. Râhip dedi ki : Ben sakalımdan yirmi yaş daha büyüğüm; o, benim doğumumdan sonra çıktı. Bu söz üzerine Mevlânâ buyurdu ki: A biçâre, senden sonra meydana gelen oldu, erişti, ağardı da sen hâlâ nasılsan, öylece karanlıkta, zararda, hamlıkta kalakaldın, yazıklar olsun sana değişmez, olmaz, pişmezsen. Yoksul keşiş, hemen zünnârını kopardı, îman getirerek Müslümanlara katıldı." (c. I. s. 139)

1792 - 1795. Mûsâ - Çöl. Öküz. Mûsâ Peygamber (A. M), İsrâiloğullarını, Mısır'dan çıkardıktan sonra, Tanrı'nın vaadettiği Ken'an ülkesini elde etmeleri için oradakilerle savaşa çağırdı. Fakat İsrâiloğulları, orada zorlu, güçlü - kuvvetli bir toplum

var; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya girmeyiz; sen ve Rabbin, gidin, onlarla savaşın; biz burada oturacağız dediler. Bunun üzerine Tanrı da onları kırk sene çölde bıraktı (Kur'ân; V. sûre; Mâide, âyet. 22 - 26. Bu olay, Ahd-i Atıyk'te, A'dâd kısmının XIII - XIV. baplarında etraflıca anlatılır. 1794-1795. beyitlerdeki "öküz" için I. c. in 2267. b. nin ş. e bk.).

1798. Parça - buçuklar - Dilleri. III. c. in 3207. b. inin ş. bk.

1799 - 1806. Bu beyitlerde zâmanı, zamanın akıp gidişini, sevincini, kederini, bunların bile sürüp gitmediğini, ancak yazdan kalan pamuk, kıştan, yaz için saklanan buz gibi hâtırda kaldığını bildiriyor. Hz. Alî'nin, "Zaman, bedenleri yıpratır, dilekleri tazeler, ölümü yaklaştırır; umulanı uzaklaştırır. Kim ona dost olur, onu elde ederse zahmete düşer; kim onu yitirirse yorulur, darlığa uğrar" sözlerine pek benzer (A. G. Nehc'ül - Belâga terceme ve şerhi; III. Kısım, 3. Bölüm; s. 407).

1811. Meryem. I. c. in 1935. b. inin ş. e bk.

1814 - 1819. Bu beyitlerde, gerçeğe kavuşanların, dört unsurdan değil, tecellîden doğan hâlleri anlatmakta, 1819. beyitteyse, bir çok âyette geçen "Kul - söyle" sözünü lâfzan ıktibas etmektedir. 1820. beyitten, bölümün sonuna dek, hâli, olgun kişinin hâlini ve sözünü, çeşitli benzetişlerle övmede, 1826. beyitte, "güneş" sözünü "Şems" diye anarak Cenâb-ı Şems'i hatırlatmada, 1833. beyitte, Tanrı'ya şükretmenin, Peygamber'in yolu - yordamı olduğunu bil-

dirmededir. Bu beyitte, "İnsanlara şükretmeyen, Allâh'a da şükretmemiştir" hadîsi de hatırlatılıyor (Câmi'; II, ş. 167).

1836 - 1837. Bu beyitlerde Ay'ın doğmasından sonra tutulmasını, tutulmasından sonra gene nurlanmasını, doğumdan sonra ölüme, ölümden sonra dirilmeye, yaşarken de neşeden sonra kedere, kederden sonra gene neşeye benzetmekte, filozofların, nûru, yalnız doğmakta, karanlığı da batmakta gördüklerinden, ölümden sonraki hayâtı, akıllarına dayanıp inkâr ettiklerinden yollarını yitirdiklerini anlatmaktadır. Son beyitteki "Burunlarının üstünde ahmaklık dağını, burunlarının ahmaklıkla dağlandığını gördüler" sözü, LXVIII. sûrenin (Kalem) 16. âyetine işarettir ve "Büyüyüp bir hortuma dönen burnuna, yakında bir damga vururuz" meâlindeki bu âyetten "Hortum" sözü iktibas edilmiştir. Bu âyet Mugıyra oğlu Velîd'in hakkında inmiştir. Velîd'in burnunda, bu âyetin nüzûlünden sonra bir yara çıkmış, burnu şişmiş ve bu yara, ölümüne dek geçmemiştir.

***

M E T İ N

Kazanç yoluyla olmadan rızık dileyen yoksul hikâyesinin kalan bölümü

Çâresiz kalmış bir müflis, derde düşmüş, elinde - avucunda hiçbir şey kalmamış, binlerce zehir yutmuştu.

Namazlarda, dualarda, ey efendiler efendisi, ey kurdu - kuşu koruyan diye yalvarıyor;

1840. Sen beni çalışıp yorulmadan yarattın diyordu; kazancımı da ben çalışmadan ver.

* Başımda gizli beş inci verdin bana; ayrıca verdiğin beş duygu da gizli.

Senden gelen bu vergi, bu bağış sayıya sığmaz; anlatamam, dilsizim, utanıyorum.

Beni yaratan, yalnız sensin; rızkımı da sen düzene koy.

Yıllarca bu çeşit bir çok dua etti; sonunda sızlanması işe yaradı.

* Hani, çalışmadan, yorulmadan Tanrı'dan helâl rızık isteyen adam gibi.

* Sonunda Tanrı katından adâlet sâhibi Dâvud'un çağında bir öküz, onu mutluluğa ulaştırdı.

Bu adam da onun gibi sızlandı, yalvardı - yakardı; derken meydandan icâbet topunu kaptı.

Kimi duasının kabûl edilmeyişine, dileğinin gecikmesine bakıyor, kötü zanlara düşüyordu;

Kimi de kerem sâhibi efendiler efendisinin lûtfu, gönlüne müjdeci oluyor, duâsının kabûl edileceğine inandırıyordu, onu.

1850. Çalışıp çabalamadan usanınca Tanrı'dan ümitsizliğe düşüyor, derken Tanrı eşiğinden, gel sesini duyuyordu.

* İşleri onaran Tanrı, alçaltıcıdır, yükselticidir; bu ikisinden başka hiç bir işi yoktur.

* A kişi, yeryüzünün alçalışını, gökyüzünün yüceliğini gör; bu ikisi olmadıkça âlemin dönüşü olamaz.

* Şu yeryüzünün alçalışı, yücelişi de bir başka çeşit; yarı yıl çorak, yarı yıl yemyeşil, terü tâze.

* Mihnetlerle dolu olan zamanın alçalışı, yücelişi, başka bir çeşit.. yarısı gündüz, yarısı gece.

* Zıtlarla uzlaşmış mizacın alçalışı, yücelişi de şu: Kimi vakit sağ - esendir insan, kimi vakit hastadır, inler.

* Kıtlık, bolluk, barış, sınanmalardan doğan savaş, hep böyle; âlemin ahvalini de bunun gibi bil.

Âlem, bu iki kanatla havadadır; canlar, bu ikisi yüzünden korkuyla ümidi yurd edinir.

* Bu, âlemin, güney yeline benzeyen yaşayışla sam yeline benzeyen ölüş, tekrar diriliş yellerine tutulup yaprak gibi titreyeceği vakte dek böyle sürer - gider.

* Derken İsâ'mızın tek renklilik küpü, yüz renklilik küplerini değersiz bir hâle kor, onların kârına kesat verir.

1860. * Çünkü o dünya, tuzlaya benzer; oraya ne giderse renksiz olur.

* Toprağa baksan a, renk - renk halkın hepsini de mezar içinde bir renge boyamada.

* Bu, görünen bedenlerin tuzlası; anlamlar tuzlasıysa, zâti başka.

* O anlamlar tuzlası, mânâ âlemindedir; orası ezelden ebede dek yenilikler içindedir.

* Bu yeniliğin zıddı eskiliktir; o yenilikse zıtsızdır, eşsiz - ortaksızdır, sayısızdır.

* Nitekim Mustafa'nın ışığının parlaklığı yüzünden yüzbinlerce karanlık, ışık oldu - gitti.

* O alp uluğun yüzünden çıfıt, şirk koşan, muğ, hepsi de bir renge boyandı*.

* O sır güneşinin ışığında yüzbinlerce kısa, uzun gölge, birleşti - gitti.

Ne uzunluk kaldı, ne kısalık, ne genişlik.. çeşit - çeşit gölgeler, güneşe rehin oluverdi.

* Ancak mahşerdeki tek renge boyanış, iyiye de apaçık görünür, kötüye de.

---

* Beyitteki "alp uluğ", yâni yiğit ulu sözleri türkçe olarak geçiyor.

1870. * Çünkü o dünyada anlamlar, şekle - surete bürünür; gördüklerimiz, huylarımıza uygun olur.

* Mektupların yazıları meydana çıkar; elbiselerin astarları yüz olur.

* Şimdi gizli şeyler, alacalı öküze benziyor; söz iği, çeşitli inanç güdenler arasında yüz renkli bir iplik büküyor.

* Şimdi yüz renklilik, yüz gönüllü oluş sırası; bir renkli âlem nasıl görünebilir ki?

* Zencinin devri, Rum ülkesinin güzeli gizlendi.. bu, gece; güneş rehinde.

* Kurt çağı, Yûsuf kuyunun dibinde.. Kıptîlerin nöbeti, Firavun padişah şimdi.

* Böylece de şaşkınca gülen, kimseden esirgenmeyen rızıktan, birkaç gün şu köpekler de paylarını alsınlar bakalım.

* Ormanın içinde, "Gelin" buyruğu yayılıncaya dek arslanlar bekliyorlar; "Gelin" buyruğu verilinceye dek bu, böyle.

* Bu buyruk verildi mi, o arslanlar, yayıldıkları yerlerden, hep birden çıkarlar; Tanrı, perdesiz olarak gelirlerini, harcayacaklarını gösterir onlara.

İnsanlık sırrı karayı da kaplar, denizi de.. alacalı öküzler, o kurban bayramında boğazlanırlar.

1880. * Korkunç bir kurban bayramı günü olan kıyamet günü, inananlara bayram günüdür; öküzlere ölüm günü.

* Bütün su kuşları, o kurban bayramı gününde, gemiler gibi denizin üstünde yüzer - giderler.

* Böylece de, "Helâk olan, apaçık delillerle helâk olur - gider; kurtulan, apaçık delillerle kurtulur", tam bir inanca kavuşur.

* Böylece de doğan kuşları padişaha, kuzgunlar mezarlığa giderler.

* Çünkü dünyada kemikle fışkı parçaları, kuzgunların ekmek gibi gıdalarıdır, mezeleridir.

* Hikmet şekeri nerde, karga, kuzgun nerde? Fışkıda yaşayan kurtcağız nerde, bağbahçe nerede?

* Nefisle savaşmak, ahlâksız adamın harcı değil; eşeğin ardında ödağacı yakılmaz, eşeğin ardına misk sürülmez.

* Kadınlara savaş farz değildir; artık bu savaşa nasıl girebilirler ki bu, en büyük savaştır.

* Ama pek az olmakla beraber kimi kadının yüreğinde bir Rüstem vardır hani.. Meryem gibi gizlenmiştir o.

* Nitekim yüreksizlik yüzünden kimi erkeklerin bedeninde de kadınlar, kadınlık gizlidir.

1890. * Kim erliğe hazır değilse, o dişilik o dünyada şekle bürünür.

* O gün adâlet günüdür; adâlet, herşeyi yerine komakdır; ayakkabı ayağındır, külâh başın.

* Böylece de her dilek dileyen, dileğine kavuşur; her dolunan, kendi batısına gider.

* Hiç bir dilek, dileyenden esirgenmez.. parlaklığın eşi güneştir, suyun eşi bulut.

* Dünya, işleri onaran Tanrı'nın kahır yurdudur; değil mi ki kahrı seçtin, kahır gör.

* Kahrolmuşların kemiklerine, saçlarına bak.. kahır kılıcı, denize de düşmüş, karaya da.

Damın çevresinde kuşun ayağını, kanadını seyret.. sözsüz olarak Tanrı'nın kahrını anlatıyor.

* Ölen öldü, yerde bir yığın toprak kaldı; zaman geçtikçe o da düzeldi, bir yığın toprak da kalmadı.

Tanrı adâleti, herkesi eşiyle çift etmiş; fili fille, sivrisineği sivrisinekle.

* Ahmed'e, mecliste dört seçilmiş dost eş olmuş, Ebû - cehl'e Utbey'le Zül - hımâr.

1900. * Cebrail'le canlara Kâ'be, Sidre'dir, karnına kul olanlara kıbleyse sofra.

* Ârifin kıblesi kavuşma ışığıdır; filozoflaşmış aklın kıblesi hayâldir.

* Zâhidin kıblesi lûtuf, kerem sâhibi Tanrı'dır, tamahkârın kıblesi altın torbası.

* Anlam gözetenlerin kıblesi sabırdır, dayanıçtır; görünüşe tapanların kıblesi, taştaki nakış.

* İç âlemi yurd edinmişlerin kıblesi nimetler veren, lûtuflar eden Tanrı'dır; dışa tapanların kıblesi, kadının yüzü.

* Böylece taze, yeni, say - dur.. Usandıysan da yürü - var, işine bak.

* Bizim rızkımız, atın kâsedeki şarap; o köpeklerin rızkı da tağara dökülen tutmaç suyu*.

Neyle huylandıysa o huya lâyık olanı veririz; ona, huyuna lâyık rızkı göndeririz.

Ona, ekmeği sevmeyi huy olarak vermişiz; buna, sevgilinin sarhoşu olmayı huy olarak vermişiz.

* Huyundan hoşlanıyorsan, huyunu iyi buluyorsan, ne diye huyundan kaçıyorsun?

1910. * Dişilik hoşuna gidiyorsa çarşafa gir; Rüstemlik hoşuna gidiyorsa hançer al eline.

* Bu sözün sonu yoktur; o yoksul, yoksulluktan öldü, gücü - kuvveti bitti.

Üstünde, kubbenin yanında dur; yüzünü kıbleye çevir; yaya bir ok koy; at.. ok, nereye düşerse orada define vardır yazılı bir kâğıdı, yoksulun elde etmesi

* Bir gece, rüyasında gördü; ama rüya nerde, uyku nerde? Sûfi'nin huyu, uyumadan rüya görmektir.

* Bir hâtif, ona, a gözleri uykusuzluktan yorgun kişi dedi, kâğıtçılarda meşk kâğıtları içinde bir kâğıt ara.

Komşun olan kâğıtçıdaki kâğıtları, gizlice al eline.

Onların arasında şu şekilde, şu renkte bir kâğıt var; onu al a hazin kişi, ama yalnızken oku.

---

* Beyitte "tagar, tutmaç" türkçe olarak geçiyor.

Oğul, kâğıtçıdan o kâğıdı aşırdın mı, çık dışarıya, kalabalıktan, iyi - kötü kişilerden bir yana çekil.

Yalnızca sen oku; okumada bir arkadaş arama, kendine gel.

Ama bu iş, meydana çıkarsa da gam yeme; çünkü senden başkası, o defineden yarım arpa bile bulamaz.

* İş uzarsa da sakın ümit kesme; soluktan soluğa, "Ümit kesmeyin" âyetini vird et kendine.

1920. O müjdeci, bu sözleri söyleyip elini yoksulun göksüne koydu, haydi dedi, yürü, zahmet çek.

O genç, dalgınlıktan kendine gelince, ferahından dünyaya sığamaz oldu.

Tanrı'nın esirgemesi, koruması, lûtfetmesi olmasaydı sevincinden çatlayacaktı.

Öyle bir genişlemişti ki, kulağına, altıyüz perdenin ardından Tanrı'nın sesi geliyordu.

İşitme duygusu, perdeleri aşınca başı da yüceldi, göğü aştı.

İnsanın kimi vakit işitme duygusu, ibret sâhibi olur da gizli perdeyi deler, geçer.

Duyguları, perdeyi aştı mı, ard - arda boyuna görür, işitir.

Yoksul, kâğıtçının dükkânına geldi, yer-yer atılmış meşk kâğıtlarına el attı.

Tez o yazılı kâğıt gözüne ilişti; hâtifin söylediği belirtiler de vardı o kâğıtta.

Koynuna yokdu, hayırlı işler usta dedi; ben gidiyorum artık.

1930. Yalnızca bir bucağa gitti; kâğıdı okudu, şaşırdı - kaldı.

Define gösteren böyle bir kâğıt, meşk kâğıtlarının arasına nerden girmiş diyordu.

Derken gene aklına şu düşünce geldi: Tanrı dedi, herşeyi korur.

Koruyan, görüp gözeten Tanrı, nasıl olur da birisinin, boş yere birşey aşırmasına göz yumar?

Ova, çöl, altınla, parayla dolu olsa, Tanrı râzı olmadıkça bir arpa bile alınamaz.

Tutulmadan, kekelemeden yüz kitap okusan, Tanrı takdîr etmediyse aklında hiçbir şey kalmaz.

Ama kulluk eder de kitap okumazsan, yeninden, yakandan, görülmemiş bilgiler elde edersin.

*Mûsâ'nın avucu, koynunda ışıklandı, gökteki Aydan da aydın bir hale geldi.

Şu korkunç gökyüzünden aradığın, beklediğin, koynundan baş gösterdi ey Mûsâ.

Bil ki yüce gökler, insanın anladığı şeylerin ışığının vuruşundan başka birşey değildir.

1940. * O yüceler yücesi, iki dünyadan da önce aklı yaratmadı mı?

Bu sözün anlamı, hem apaçıktır, hem pek gizli; çünkü sinek, Zümrüdüankaaya mahrem olamaz ki.

Oğul, gene hikâyeye gel; defineyle yoksul hikâyesini bir bitir.

Hikâyenin tamamı, o yoksulun defineyi bulduğu yer

O kâğıda şu yazı yazılmıştı: Bil ki şehrin dışında bir define var.

İçinde bir şehidin mezarı olan, arkası şehre, kapısı dümdüz ovaya karşı bulunan bir kubbe var ya;

Arkanı ona dön, yüzünü kıbleye çevir; sonra yayınla bir ok at.

A kutlu er, okun yaydan fırladı da nereye düştüyse orasını kaz.

Bunun üzerine o yiğit, pek katı bir yay aldı, oku boşluğa attı.

Hemen kazma, kürek getirdi; okunun düştüğü yeri kazmaya koyuldu.

Hem kendi yoruldu, hem de kazma, kürek körleşti; gizli defineden bir belirti görülmedi.

1950. Böylece her gün ok atıyor, fakat bir türlü definenin yerini bulamıyordu.

Bunu boyuna âdet edindiği için de şehirde halk arasına bir dedi - kodudur, düştü.

Bu define hikâyesinin halk arasına yayılması, padişahın kulağına dek gitmesi

Pusudaki topluluk, bunu padişaha haber verdi.

Filân kişi, definenin bulunduğu yeri bildiren bir kâğıt bulmuş diye söylediler.

Adam, bu işin padişah tarafından duyulduğunu işitince, teslim olmaktan, kaderine rıza göstermekten başka bir çâre göremedi.

O uludan işkence çekmeden kâğıdı, padişahın önüne koydu.

Dedi ki: Bu kâğıdı bulalı define şöyle dursun, sayısız zahmetler çekmişim.

* Defineden bir habbe bile meydana çıkmadı ama ben, yılan gibi bir hayli kıvrandım-durdum.

Bir aydır, böyle dilim damağım acı, ağzımın tadı yok, bunun ziyanı da haram oldu bana, kârı da.

Belki ey savaşı kutlu olan, kal'alar fetheden padişahım, senin bahtın, bu mâdenin perdesini yırtar - atar.

1960. Padişah da altı ay, hattâ daha fazla ok atıyor, yer yazdırıyordu.

Nerde bir katı yay varsa bulduruyor, onunla ok atıyor, her yanda define arıyordu.

Ama eziyetten, dertten sıkıntıdan başka birşey elde edememişti; Zümrüdüankaa gibi ismi vardı definenin, cismi yoktu.

Padişahın, defineyi bulmaktan ümit kesmesi, aramaktan usanması

İş, enine - boyuna, uzayıp gidiyordu; padişah da defineyi aramaktan usandı.

Ovaları, çölleri, fersah - fersah kazdırmıştı padişah; sonunda kâğıdı öfkeyle adamın önüne attı.

Hiçbir işe yaramayan bu kâğıdı sen al dedi, bu sana lâyık; çünkü işin - güçün yok senin.

Bu, işi - gücü olan kişinin yapacağı iş değil; gülü yakıp tikenin çevresinde dönüp dolaşmak, akıl işi değil.

Kimi kişi, demirden ot bitmesini bekler; bekler ama böyle olmayacak hülyaya da pekaz kişi kapılır.

Bir iş için pek canlı kişi gerek; senin gibi hani.. değil mi ki canın pek, hadi, var, ara bunu.

Bulamazsan hiç usanmazsın; bulsan da helâl ettim sana o defineyi.

1970. Akıl, ümitsizlik yolunu tutar mı hiç? Aşk gerek ki o yana, başını ayak etsin de koşup gitsin.

Hiçbir şeye aldırmayan aşktır, akıl değil.. akıl, fayda elde edeceği şeyi arar.

Aşk yılmaz, yanar - yakılır, erir, utanma - sıkılma nedir, bilmez.. değirmen taşının altındaki buğday gibi o da belâlara düşer de gık bile demez.

Öyle pek yüzlüdür ki ardına dönmez bile; gönlündeki fayda arama isteğini öldürmüştür o.

Varını - yoğunu ortaya döker, oynar, yutulur, kâr aramaz.. Tanrı'dan aldığı gibi hepsini, gene Tanrı'ya verir.

Tanrı, ona, bu varlığı sebepsiz vermiştir, o cömert er de sebepsiz olarak bağışlar.

* Çünkü Fütüvvet, sebepsiz vermektir, bağışlamaktır; herşeyi verip arınmak, her şeriatin ötesindedir.

Çünkü şeriat, ya üstünlük arar, ya kurtuluş.. varlıktan arınanlarsa has kurbanlardır.

Onlar, ne Tanrı'yı sınarlar; ne kâra, ziyana sarılırlar.

Padişahın, definenin yerini gösteren kâğıdı, al, biz bundan vazgeçtik deyip o yoksula vermesi

O dertlerle dopdolu kâğıdı padişah, o dertlere uğramış kişiye verdi.

1980. O da düşmanlardan, onların sançmasından emin olarak gitti, sevdalandığı işe adamakıllı sarıldı.

Dertli düşüncelere dalan aşkı, dost edindi.. köpek, yarasını, yalaya - yalaya iyi eder hani.

Aşk derdine hiçbir dertteş, hiçbir dost yoktur; âşıkın, dünyada bir tek mahremi bile bulunamaz.

Âşıktan daha deli kimse yoktur; ama akıl, onun sevdasına karşı kördür, sağırdır.

Çünkü bu delilik, herkesin deliliği değildir; tıp bilgisinde aşk derdine devâ yoktur.

Bir doktor,bu çeşit bir deliliğe uğrasa, tıp defterini kanla yur.

Bütün akılların hekimliği, aşkın çizdiği nakışlardır; bütün gönül alan güzellerin yüzleri, aşkın yüzüne bir perdedir.

Ey aşk yoluna düşen, yüzünü kendine çevir, kendi yüzüne bak; a meftun, sana meftûn olan, ancak sensin, başkası değil.

* O adam da gönlünü kıble edinmişti; dua etmedeydi; "İnsan, ancak, çalıştığını elde eder."

Bundan önce, bir cevap almamıştı, bir söz duymamıştı o; iş öyleyken gene de yıllarca duâya sarılmıştı.

1990. * Kabûl edildiğini bilmeden duâ edip durmadaydı; Tanrı kereminden gizli bir Lebbeyk sesini duymadaydı.

O dertli, yüce yardımcının cömertliğine dayandığından defsiz oynuyordu.

* Bulunduğu yana ne bir hâtif sesi gelmişti, ne bir haber çavuşu; ama ümit kulağı, Lebbeyk sesiyle doluydu.

Ümit, ona dilsiz - dudaksız, gel diyordu; bu çağrı, gönülden usancı süpürüp gidiyordu.

Dama alışmış güvercini çağırma, kov.. onun kanadı bağlıdır, bir yere gidemez o.

* Ey Hak ışığı Husâmeddin, istersen kov onu; seninle buluştuğundan dolayı can kanadı bitmiştir onun.

Can kuşunu boş yere, sebepsiz kovsan da o, gene senin damının çevresinde döner, dolaşır.

Yemi de senin damındadır, mezesi de.. yücelerde kanat çırpar ama, senin tuzağının sarhoşudur o.

Ey lûtuflarda bulunan, keremler eden; can, bir soluk, hırsızlamacasına, sana şükretmeyi inkâr etse,

Kin güttükçe güden aşk şahnesi, onun göğsüne ateş dolu bir leğen kor da,

2000. Ayın bulunduğu yana gel, tozdan vazgeç; aşk padişahı çağrıyor seni, tez geri dön der.

Ben güvercin gibi sarhoşçasına bu damın, bu güvercinliğin çevresinde kanat çırpmadayım.

* Aşk Cebrail'iyim, Sidre'm sensin; hastayım ben, Meryem oğlu İsâ sensin.

O inciler saçan denizi çoştur; bugün şu hastanın halini - hatırını bir hoşça sor.

Bu gün onu nöbet tutmuş ama, değil mi ki sen, onun oldun; deniz de onundur.

Zâti bu feryat, ondan gelen bir feryat; yârabbi, sen gizli olanı koru.

* Sanki ney gibi iki ağzımız var; bir ağzımız gizli, onun dudaklarında.

* Bir ağzımız da size doğru feryad edip inlemede; havaya bir hay - huydur salmada.

* Ama can gözü açık olan bilir ki bu yandan gelen feryat o yandandır.

* Bu neyin feryadı, onun soluklarından, onun üflemesinden; canın bu hay - huyu, onun hay - huylarından.

2010. * Ney, onun dudaklarıyla gecelemeseydi dnüyayı şekerle dolduramazdı.

* Kiminle yattın, hangi yanından kalktın ki böyle deniz gibi köpürüp coşmadasın?

* Yahut da, "Rabbime konuk olurum" hadisini okudun, ateş denizinin ta ortasına daldın.

* A kendisine uyulan, "Ey ateş, sou" âyeti, canını korudu senin.

* Ey Hak ışığı, dinle gönül Husâm'ı; güneş balçıkla sıvanır mı hiç?

* Şu balçık parçacıkları, senin güneşini örtmek istiyor.

* Dağın gönlündeki lâ'ller, seni bildiriyor; bağlar - bahçeler, senin gülüşlerinle dopdolu.

* Senin erliğine mahrem olacak Rüstem nerede ki yüz harmandan bir arpa söyleyeyim ona.

* Senin sırrından coşup da bir âh etsem bile, Alî gibi başımı bir kuyuya eğmeliyim.

* Değil mi ki kardeşlerin gönüllerinde kin var; Yûsuf'umun, kuyu dibinde kalması daha iyi.

2020. Ama sarhoş oldum işte; kendimi ortaya atacağım, ortalığı birbirine katacağım; kuyu da ne oluyormuş; ovaya çadır kuracağım ben.

Koy avcuma o ateşli şarabı; ondan sonra sarhoşça şânımı, şerefimi seyret.

O yoksul, defîneye kavuşmadı ama söyle, hele beklesin.. çünkü biz, şu solukta neşeye garkolduk - gittik.

A yoksul, bu solukta Tanrı'ya sığın; ben garkolmuş - gitmişim, benden medet bekleme.

Artık o hikâyelerle işim yok benim; kendimden de haberim yok, sakalımdan da.

İçine bir kıl sığmayan şaraba varlık mı sığar, yüzsuyu mu?

Sâkıy, büyük bir sağrak sun da hocayı sakalından da kurtar, bıyığından da.

Ululuğundan bize bıyık buruyor; ama hasedinden de sakalını yoluyor.

Ona mat olup gitmiştir o, mat olup gitmiştir, mat olup gitmiş; onun düzenlerini bilip duruyoruz biz.

* Yüz yıl sonra ondan ne doğacaksa pîr kıldan kıla apaçık görür.

2030. * Halkın aynada gördüğünü pîr, pişmemiş kerpiçte görür.

* Kaba - sakalın, kendi evinde görmediğini köse, bir - bir görür.

* Sen balık oğlusun, denize git; çer - çöp gibi ne diye sakalına düştün böyle?

Çer - çöp değilsin, bu senden uzak; inci bile hased ediyor sana; senin denizde, dalgalar arasında olman daha doğru.

Deniz birdir, eşi, ortağı yoktur; onun incisi de dalgasından başka birşey değildir, balığı da.

Ona eş, ortak olmasına hiç mi, hiç imkân yoktur; böyle birşey, o denizden de uzaktır, tertemiz dalgasından da uzak.

Denizde ikilik yoktur, eşi - ortağı olamaz; ama şaşıya ne diyeyim? Hiçbir söz söylemeyeyim, hiçbir söz.

* A şaman, değil mi ki şaşılara eşiz; müşrikçe söz söylemek gerek*.

O birlik, vasıf bakımındandır, hâl bakımındandır; fakat söz meydanına ikilikten başkası gelemez.

Ya şaşı gibi, bu ikiliği iç, sömür, yahut ağzını yum, bir hoşça sus.

2040. Yahut da nöbetle, kimi sus, kimi söyle.. şaşıca davul çal vesselâm.

Bir mahrem gördün mü, can sırrını söyle; gül gördün mü, bülbüller gibi şakı.

Düzenle, geçici şeylerle dolu birini gördün mü, dudaklarını yum, kendini bir küp haline koy.

O, suyun düşmanıdır; onun önünde oynayıp durma..yoksa onun bilgisizlik taşı, küpü kırar.

* Bilgisizin eziyetlerine sabret; Tanrı katından verilmiş bilgiyle hareket et, onunla hoş geçin.

Ehil olmayanlara sabretmek, ehil olanları parlatır; nerde bir gönül varsa sabır, arıtır o gönlü.

* Nemrud'un ateşi, İbrahim'e cilâ kesildi, aynanın temizliği gibi onu da tertemiz etti.

* Nûh toplumunun kâfirlik cefası, Nûh'a ruh aynasının cilâsı kesildi.

---

* "Şaman" sözü türkçe olarak, ancak kafiye yüzünden "şemen" tarzında geçiyor.

***

(Ş E R H)

1837. den sonraki hikâye, Şems'in "Makaalât" ında geçmektedir; Türkçeye çevirisini sunuyoruz.

"Birisi, filân mezarlığa gitmek, filân büyük kubbeyi arkaya alıp doğuya yüz çevirmek, yaya bir ok koyup atmak gerek; okun düştüğü yerde define vardır yazılı bir kâğıt buldu. Dendiği gibi yaptı, oku attı; çalıştı - çabaladı, bunaldı, hiçbir şey bulamadı. Padişah bundan haber aldı; çok uzaklara ok atan okçular gönderdi. Onlar da ok attılar; oklarının düştüğü yeri kazdılar; hiçbir eser görünmedi. Derken adam, Tanrı'ya yalvarmaya koyuldu; Tanrı ona, yayı gevşek çek diye ilhâmda bulundu. Gidip yaya bir koyup attı; ok önceğzine düştü; Tanrı'nın yardımı gelip çatmıştı; iki adım attı; ulaştı gitti." (Fâtih K. nüshası; 13. b)

"Bunun, amelle ne ilgisi var, riyâzatla ne ilgisi var? Oku, daha ileriye atan, daha fazla mahrum kaldı; çünkü defineye ulaşmak için bir adım atmak gerek. Ne adım, hangi adım o adım? "Kim nefsini bildiyse, Rabbini bildi" adımı." (Aynı; 62. a)

"Mezarlığın dışındaki o büyük kubbeye arkanı ver dendi; adam gidip oku bir adımlık yere attı; ulaştı gitti." (Aynı; 62. b)

1841. Beş gizli inci - Beş duygu. I. c. in 3588. ve 3664. b. lerinin ş. e bk.

1845 - 1846. Dâvud Peygamber'in (A. M) zamanında, çalışmadan helâl rızık isteyen kişi ve öküz hikâyesi, III. ciltte geçti.

1850. Gel. IV. c. in 2006. b. inin ş. e bk.

1851. Alçaltıcı, Yükseltici. Arapçası Hâfıd, Râfi'. Hadîste, Allahu taâlâ'nın doksan dokuz adı olduğu bildirilmektedir. Bir hadîste bu iki ad, yirmi üçüncü ve yirmi dördüncü olarak geçer (Câmi'; s. 97. İlk hadîs). Diğer bir hadîste de altmış dokuzuncu ve yetmişinci adlardır (Aynı s, 3. hadîs).

1859. Îsâ - Küp. I. c. in 504. b. inin ş. e bk.

1865 - 1868. Güneş - Gölge. I. c. in 116. b. inin ş. e bk.

1874. Zencî - Rûm. Gece, ben, saç, karanlık; bu arada çirkin, anlamsız, Hintliye, Zencîye; gündüz, yüz, aydınlık, güzel ve aydınsa Rûma, yâni Anadolu halkına ve Türke benzetilir.

1875. Kurt - Yûsuf. Kıptî - Firavun. I. c. in 118. beytine ve Dîbâce'de Nil - Su ve Kan bahsine bk.

1877. Gelin. Kur'ân-ı Mecîd'in III. sûresinin (Âli İmrân) 42 - 58. âyet-i kerîmelerinde Hz. Îsâ'nın babasız olarak dünyâya geldiği, beşikte konuştuğu, topraktan kuş şeklinde yaptığı şeylere üfürünce Tanrı izniyle kuş olup uçtuğu, hastaları iyileştirdiği, ölüyü diriltiği... bildirildikten sonra 59. âyet-i kerîmesinde, Îsâ'nın, Tanrı katında Âdem'e benzediği, Âdem Peygamber (A. M), anasız, babasız olarak topraktan yaratıldığı gibi Îsâ Peygamber'in de, Tanrı irâdesiyle babasız olarak yaratıldığı anlatılmakta, 60. âyet-i kerîmede, meâlen, "Gerçek, Rabbindendir, şüphe edenlerden olma artık" buyurulmakta, 61. âyetteyse, "Sana iyice bildirildikten sonra da gene bu hususta seninle tartışan olursa de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım; biz bizzât gelelim, siz de gelin. Ondan sonra da duâ edelim ve Allâh'ın lânetini yalancılara havâle edelim" denmektedir. Bu âyet, Hristiyan olan Necran boyu ve bu boyun uluları olan Akıb ve Seyyid hakkında nâzil olmuştur. Bunlar, hicretin onuncu yılında, Hz. Peygamber'le (S. M), Îsâ Peygamber hakkında görüşmüşler, babasız çocuk doğar mı; bundan da anlaşılıyor ki Îsâ, İbn' Allah'tır demişler, Hz. Peygamber'e (S. M), Îsâ'ya âit yukarıda arzedilen âyetler indikten sonra, 61. âyettle, onları mübâheleye, yâni bir araya gelip duâ ederek yalancıları Allâh'ın lânetine havâle etmeye çağırması emrolunmuştu. Râhipleri, bu günlük izin isteyin, mübahele için ertesi günü çıkın; oğullarıyla. Ehlibeytiyle gelirse mübaheleden sakının; ashâbiyle gelirse mübâhele edin demişti. Ertesi günü Rasûl-i Ekrem (S. M), Alî'nin elinden tutmuş olarak çıktılar. Hasan ve Huseyn önlerinde, Fâtıma da arkalarındaydı (S. M). Râhipleri, bunu görünce, Bunlar, bir dağın yerinden sökülmesini isteseler kabûl edilir demiş, mübahelede bulunmamışlar, vergi vermeye râzı olmuşlardı.

"Mübâhele âyeti" denen bu âyette Hasan ve Huseyn, Rasûlullâh'ın oğulları olarak anılmakta,

"kadınlarımızı" sözüyle, kızları Cenâb-ı Fâtıma kastedilmekte, Hz. Alî de Rasûlullah'la anılmaktadır (Mecma'ul - Beyan; c. II, s. 451 - 453).

1882. Helâk olan - Kurtulan. Kur'ân-ı Mecîd'in VIII. sûresinin (Enfâl) 42. âyetinde, Bedir savaşından bahsedilirken, düşmanla muayyen yerde buluşmak üzere sözleşilseydi, gene ihtilâfa düşüleceği, fakat bu buluşmayı Allah'ın, "Helâk olanın, apaçık bir delil görerek helâk olması, diri kalanın da gene apaçık bir delil görerek diri kalması için" takdir ettiği bildirilmektedir; beyitte bu âyet-i kerimeye işâret edilmekte ve âyetten lâfzı ıktibasta bulunulmaktadır.

1887. En büyük savaş. I. ciltte, Arslanın kuyuya düşmesinden ve Tavşanın, hayvanlara, bunu müjdelemesinden sonraki bölüme bk.

1888. Kadın - Rüstem. I. c. in 2441., II. c. in 1845. b. lerinin ve I. c. in 2436. b. inin ş. e bk.

1889. Dört seçilmiş dost. Çhâr Yâr-ı Güzîn ve Çhâr Yâr-ı Bâ safâ da denen ilk dört halîfe. Ebû - Bekir, Ömer, Osman ve Alî.

Utbe; Kureyş müşriklerinin ulularından olup Bedir'de öldürülen Abdu Şems Rabîa'nın oğludur. Ebû - Cehil de aynı savaşta öldürülmüştür. I. c. in 787. b. inin ş. e bk. Zü'l - Hımâr, eşekli adam, eşek sâhibi demektir. Kâhin Esved b. Kâ's'dır. Daimâ eşekle gezdiği, rivâyete göre başını, yüzünü eşek postuyla örtüp gizlediği için bu lâkapla anılmıştır.

1900. Cebrâil - Sidre. I. c. in 1071. ve 1589. b. lerinin ş. e bk.

1912. Uyumadan görülen rüya. Sûfilerin terimiyle "Beyn'en - nevmi ve'l - yakaza", yâni uykuyla uyanıklık arasında görülen rüyâyı, yahut "Murâkaba" da (II. c. b. 159 un ş. e bk.) görülen şeyleri kastettiği gibi bütün âlemin, sûfinin nazarında, izâfî varlıkla görünen, gelip geçici hayâller olduğunu da bu beyitte bildirmiş oluyor.

1913. Hâtif.II. c. in 513. b. inin ş. e bk. Meşk kâğıtları. Güzel yazı yazmak için, üstüne harfler, yazılar yazılmış kâğıtlara "Meşk kâğıtları" denirdi. Yazı öğrenmek, güzel yazı yazmak için gençler, çocuklar, kâğıdın üst tarafına yazılmış olan bu satıra benzetmek gayretiyle alta, satır - satır, o yazıyı yazarlardı. Bu yazılara "Karalama" denirdi. Bir de bizim çocukluğumuzda, çeşitli renklerde, parlak ve kalın kâğıtlar vardı. Yazı hocası, bu kâğıdın üst tarafına bir satır yazı yazar; yazı öğrenmek isteyen, alt tarafına aynı yazıyı, kâğıdın sonuna dek yazdıktan sonra hocasına gösterir. Hoca yanlışlarını çıkarır; onları yazar. Yazı yanlışsızsa bu cilâlı kâğıt hafif ıslanmış süngerle silinir; kuruduktan sonra gene yazı için kullanılır; yıpranıncaya kadar bu iş sürer - giderdi. Bu çeşit kâğıtlara da "meşk kâğıdı" denirdi.

1919. Ümit kesmeyin. XXXIX. sûrenin (Zümer) 53 - 54. âyet-i kerîmelerinde, meâlen, "De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allah rahmetinden ümit kesmeyin; şüphe yok ki Allah, bütün suçları örter; şüphe yok ki O,

suçları örtendir, inananlara acıyandır. Ve dönün Rabbinize ve teslim olun O'na size azap gelip çatmadan; sonra yardım edilmez size" buyurulmakta, IV. sûrenin 48. ve 116. âyetlerinde, şirkten başka her suçun bağışlanacağı bildirilmektedir. Beyitte 53. âyetten lâfzî iktibas vardır. Mevlânâ'nın, "Gene gel, gene gel, her ne isen öylece gene gel; kâfirsen, ateşe tapıyorsan, puta tapıyorsan gene gel... Bu bizim eşiğimiz, umutsuzluk eşiği değil; yüz kere tövbeni bozmuşsan gene gel" meâlindeki,

Bâz â bâz â her onçi hestî bâz â
Ger kâfer - o gebr - o but - perestî bâz â
İn dergeh-i mâ dergeh-i novmîdî nîst
Sed bâr eger tovbe şikestî bâz â

rubâîsi, bu iki âyet-i kerîmenin meâlidir. Farsçada "bâz â", tekrar gel, gene gel anlamlarınadır. Mevlânâ, her neysen, ümidini kesme, yaptığım, işlediğim suç bağışlanmaz deme; kâfirsen, ateşe tapıyorsan, puta kulluk ettiysen, îmâna gelince, tövbe edince bağışlanırsın; yaptığını, işlediğini bırak; yüzünün karasıyla gel; yüz kere tövbe etmiş, tövbeni bozmuşsan bile gel; bu kapı, bu eşik, ümitsizlik kapısı, ümitsizlik eşiği değil diyor; son mısra'daki "tövbe", Mevlânâ'nın ne demek istediğini, ne dediğini tamâmiyle açıklamaktadır. Mevlânâ, kâfirsen, küfrünle, ateşe, puta tapıyorsan, onları da alıp tapa - tapa gel ve tapmakta devâm et demiyor.

Tövbe hakkında Hz. Muhammed'in (S. M) şu hadîsini de yazalım:

"Ölümünden bir yıl önce tövbe edenin tövbesini Allah kabûl eder. Sene, çok, ölümünden bir ay önce tövbe edenin tövbesini Allah kabûl eder. Ay çok uzun; ölümünden bir gün önce tövbe edenin tövbesini Allah kabûl eder. Gün de uzun; ölümünden bir saat önce tövbe edenin tövbesini Allah kabûl eder." (Bundan sonra elleriyle boğazlarını işâret ederek) "Saat da uzun, canı bozağına gelen kişinin tövbesini de Allah kabûl eder." (Sefînet'ül - Bıhâr; c. I, s. 127) İşte İslâm'ın hoşgörüsü, bu derecededir (Bu rubâî için "Rubâîler" adlı çevirimize bk. İst. Remzi K. 1964; s. 23; A harfinin 69. Rubâîsi; Aynı s. deki 2. not).

1937. Mûsâ - Avucu. I. c. in 278 - 279. b. lerinin ş. e bk.

1940. İlk yaratılan Akıldır. Bu hususta çeşitli tarzda rivâyet edilen hadîsler vardır (Ahâdîs-i Mesnevî; s. 202).

1957. Define - Yılan. II. c. in 850. b. inin ş. e bk.

1976. Fütüvvet. Erlik, gençlik, yiğitlik anlamına gelen arapça bir sözdür. I. c. in Dîbâce'sinin şerhine bk.

1988. İ nsan, ancak çalıştığını elde eder. LIII. sûrenin (Necm) 39. âyet-i kerîmesidir; baştaki "Ve in" den başka, âyet, aynen alınmıştır.

1990. Lebbeyk. 873. b. in ş. e bk.

1992. Hâtif, II. c. in 513. b. inin ş. e bk. Haber çavuşu, padişahın buyruğunu, fermânını vezîre, yahut vezîrin buyruğunu vâlilere, kumandanlara ileten resmî memura denirdi. Haber çavuşuna "peyk" de derlerdi.

1995. Hak ışığı, II. III., IV., V. c. lerin başlangıçlarında olduğu gibi "Zeyâ'ül - Hak" diye geçmektedir.

2002. Cebrâil - Sidre. Îsâ - Hasta. I. c. in 1071., 1589. ve 1607. b. lerin ş. e bk.

2006. Ney - İki ağzı. Ney, kamıştan yapılan mâlûm müzik âletidir; içi boştur. Nefesle çalınır ve deliklerine parmaklar basılmak ve kaldırılmak sûretiyle ses tonu değiştirilir. Dudaklara değen tarafında "baş - pâre" denen ve kemikten, boynuzdan v.s den yapılmış olan yeri vardır, nefes çıkan öbür tarafı açıktır. Mevlânâ, olgun insanı, I. ciltte de neye benzetir (I. c. in 18 beytinin ş. e bk.

2011. Hangi yanından kalktın. Yatarken sağ yanına yatmak, kalkarken sağ yana dönüp kalkmak sünnettir ve İslâm dininin edeplerindendir. Mevlevîlerde, yatarken yastığı öpmek, yorganı da öpüp üste çekmek, II. sûrenin (Bakara) 255. âyet-i kerimesiyle (Âyet'ül - Kürsî) 256. âyet-i kerîmesini okumak; ondan sonra otuz dört kere "Allâhu ekber", otuz üçer kere "El - hamdü lillâh, Sübhân' Allâh" demek, en sonunda da bir kere "El - hamdü lillâh" deyip uyumak, tarikat edebidir. Mevlevî'ye göre herşeyde can vardır; onun için, ne olursa olsun ele alınır, yahut birine verilirken sağ elle alınıp öpülür, alan da öperek alır. Alınıp verilen şeyi öpmek istemeyen bile onu öper gibi yapıp kendi elini öpmeye mecburdur. Tahta ve ya taş döşeme üstünde gezerken bile ayak sesini çıkarmamaya, yeri incitmemeye dikkat gerektir. Müslümanın, sol yandan kalkması, kutsuz sayılır; bu yüzden de işi rast gitmeyene, yahut terslik yapana, sen bugün hangi yanından halktın denir.

2012. "Rabbime konuk olurum." I. c. in 3788. b. inin ş. e bk. Beyitte hadisten lâfzî iktibas vardır.

2013. "Ey ateş, sou." I. c. in 551. b. inin ş. e bk. Âyetten lâfzî iktibas vardır.

2014. Hak ışığı, din ve gönül Husâm'ı. Çelebi Husâmeddin'e hitib ederken ışıkla Husâm'ı anışı, husâm sözünün keskin kılıç anlamına gelmesi ve kılıcın parlaması dolayısiyledir. Aynı zamanda beyitte, "Cennet, kılıçların gölgeleri altındadır" hadisine de işâret edilmektedir (Câmi'; I, s. 122).

2018. Alî - Kuyu. II. ciltte geçti; 1717. b. in ş. e bk.

2019. Yûsuf - Kuyu. I. c. in 118. b. inin ş. e bk.

2029 - 2031. Pir - Görüş. Kabasakal - Pir, farsça bir sözdür; ihtiyar anlamına gelir. Yaşlılık, tecrübeyi, görgüyü arttıracağı cihetle, farsçada, gencin aynada gördüğünü ihtiyar kerpiçte görür meâlinde bir atasözü vardır. Bu atasözüne işâret edildiği gibi aynı zamanda pir, tarîkat ulusu, olgun ve gerçek er anlamına da geldiğinden gerçek erin mânevi görüşü de anlatılmaktadır. Sakalın uzun oluşu, halk arasında, ahmaklık alâmeti kabûl edilmiştir. "Adamın, sakalının az oluşu, kutluluğundan, saâdetindendir" meâlinde bir de hadis vardır (Câmi'; II, s. 139). Mevlânâ, bir gün tıraş olurken, berber, sakalınızı nasıl keseyim diye sormuş, Mevlânâ da,

öyle kes ki erkekle kadın, fark edilsin demiştir. Bir gün de, saç, sakal, kaş ve bıyıklarını usturayla tıraş eden Kalenderler hakkında, Kalenderlere gıpta ederim; hiç sakalları yoktur deyip "Sakalın az oluşu, kişinin saâdetindendir; çünkü sakal, erkeğin süsüdür; gür ve uzun oluşu, adama benlik verir, buysa insanı helâk eden şeylerdendir" meâlindeki hadîsi okumuştur; sonra da, sakalın çok ve uzun oluşu sûfîler için hoş bir şeydir ama sûfî sakalını taramakla uğraşırken ârif, Tanrı'ya ulaşır buyurmuştur (Manâkıb'ül - Ârifîn; c. I, s. 412. Bu hadîs, Feyz'-ül - Kadîr'in 6. cildinin 14. s. sindedir; Aynı; II, s. 1061).

Halk arasında, köselerin, akıllı ve zekî olduklarına inanılagelmiştir. 2031. beyitte de bu inanç belirtiliyor.

2037. Müşrik. Tanrı'ya şirk koşan, yâni Tanrı'yı bir ve her türlü noksan sıfatlardan münezzeh bilmeyen, ona eş, ve ortak tanıyan kişidir. Müslümanlıkta şirk, bağışlanmayan (1919. b. in ş. e bk.).

2044. Tanrı katından verilmiş bilgi. "Min Ledün", XVIII. sûrenin (Kehf) 65. âyetinden lâfzan iktibas edilmiştir (I. c. in 223 - 237. b. lerinin ş. e bk.).

2046. İbrâhim - Nemrut. I. c. in 551. b. inin ş. e bk.

2047. Nuh - Kavmi. I. c. in 1410. b. inin ş. e bk.

Mevlânâ, bu bölümde, "Mesnevî" nin en coşkun, en güzel, en içli parçalarından birini sunmaktadır. 1850. beyitte, ümitsizliğe düşene, Tanrı tapısından

"Gel" dendiğini söyledikten sonra Mevlânâ, hikâyeyi bir yana bırakmakta, kendi mânevi âlemine dalmaktadır: Âlem, yer ve gök yücelmekte, alçalmakta, dünya, yarı yıl çoraklaşmakta, yarı yıl yemyeşil, terü tâze bir hâle gelmekte. Akıp giden zamanın yarısı gündüz, yarısı gece. İnsan, kimi vakit sağ - esen; kimi vakit hasta. Kıtlık, bolluk, savaş, barış, insandaki korku, ümit birbirine zıt. Bunlar, âlemin iki kanadı âdeta ve bu, "Yeryüzü, şiddetli bir depremle sarsılınca; ve yeryüzü ağırlıklarını çıkınca, ve insan, ne oluyor ki buna deyince; o gün, bütün haberlerini anlatınca; çünkü Rabbin, vahyetmiştir, bildirmiştir ona. O gün insanlar, gittikleri yerden gelirler, yaptıklarını görmek için" âyetlerinde (XCIX. sûre; Zilzâl; 1 - 6) anlatılan çağa, maddenin mânâya döndüğü çağa dek böyle sürer. O çağda tek renklilik, birlik, hâkimdir. Tuzlada, nasıl renkli şeyin rengi kalmazsa, toprakta renk - renk insanlar, nasıl bir renge boyanırsa, o mânâ âleminde herkes, aynıdır. Yenilik, eskiliğin zıddıdır ama o yenilik âleminin zıddı yoktur. Mustafa'nın nûruyla nasıl şirkin zulmeti yok olduysa, o doğan, gün ortasına gelen batmayacak güneşte gölgeler nasıl yok olduysa, mahşerde de tek renge boyanış, herkese apaçık görünür; anlamlar, şekle, sûrete bürünür. Mektupların yazıları meydana çıkar; astarlar yüz olur. Şimdi gizli şeyler, alacalı öküze benziyor; söz iği, çeşitli inançlar güdenlerin ellerinde yüz renkli iplik eğriyor. Şimdi yüz renklilik, yüz gönüllü oluş çağı; Zenci'nin, kurdun, Kıpti'nin devri; güzeller gizli, güneş geceye rehin olmuş; Yûsuf kuyuda; Firavun hüküm sürüyor. Ama arslanlar, orman-

da, "Gelin" buyruğunu beklemedeler. O buyruk verildi mi, alacalı öküzler kurban edilirler; korkunç bir kurban bayramı olan mahşer günü, kıyâmet günü, inananlara bayram, öküzlereyse ölüm günüdür. İnsanlık sırrı, o gün karayı da kaplar, denizi de; bütün su kuşları, o kurban bayramı gününde, gemiler gibi, denizin üstünde yüzer - giderler. Ve Mevlânâ, âdetâ I. ciltte anlattığı Zeyd'i temsîl etmektedir (3512. b. in ş. e bk.). Cennet, cehennem, gözü önündedir; mahşerdedir de haşredilenleri seyretmektedir. Mevlânâ, bu bölümde, "Divân-ı Kebir" indeki şu şiiri, bir başka tarzda söylüyor:

"Ne de şaşılacak şey: Güz mevsimindeyiz, güneş Hamel burcuna girdi. Kanım kaynamaya başladı; beden ırmağında bir deve gibi oynamaya, beni de oynatmaya koyuldu.

Şu kan dalgalarının oynayışına bak; Mecnun'larla dolu ovayı gör; şu görünmeyen işreti seyret; ölüm kılıcından tamâmiyle emin.

Leş bile canlanmada; ihtiyar bile gençleşmede; bakır bile mâdenden sızmış hâlis altın kesilmede. Şehrimizden gidenin yerine daha iyisi, daha güzeli gelmede.

Bir şehir ki işretle, bollukla dopdolu. Her sarhoşun elinde bir kadeh; bu, işret peşinde; öbürü sıhhatte, âfiyette; bu, süt ırmağı, öbürü bal nehri.

Şehirde bir padişah olur; bu şehir ne acâyip, padişahlarla dolu. Gökyüzünden ancak bir Ay var; bu gökse Aylarla, Zühallerle dolu.

Yürü yürü, doktorlara, sizin orda işiniz yok de; çünkü orda ne bir hastalık vardır, ne de kimse rahatsızlık yüzü görür.

Ne kadısı var o şehrin, ne şahnesi. Ne beyi var, ne muhtesibi; dâvâ, düşmanlık, savaş, nasıl olur da deniz üstünde yürüyüp gidebilir?" (Tercememiz; İst. Remzi K. 1957; c. I, s. 90)

Mevlânâ, bu beyitlerle "Yeryüzü zulümle, düşmanlıkla dolduktan sonra, Ehlibeytimden biri çıkar, zulümle, düşmanlıkla dolduğu gibi yeryüzünü düzenlikle, adâletle doldurur" meâlindeki hadîse (Câmi'; II, s. 102) ve Mehdi hadislerine de işâret etmektedir.

Aynı zamanda, insan, benliğinden, bencilliğinden geçerse vücud ıklîminde, mânâ âleminde bu esenliğe erer, bu zevka kavuşur. Hiç şüphe yok ki buna da işâret vardır.

***

M E T İ N

Allâh sırrının kutlasın, Şeyh Hasan-ı Harrakaanî'nin murîdinin hikâyesi

* Bir derviş, Ebü'l - Huseyn-i Harrakaanî'-nin adını - sanını duyup Talkan şehrinden kalktı;

* O gerçek şeyhi, o niyaz erini görmek için dağları aştı, uzun ovaları geçti.

2050. Yolda gördüğü eziyetler, çektiği zahmetler, anlatılmaya değer ama ben kısa keseyim.

O genç, yoldan gelip şehre varınca, maksadına ulaşınca, o padişahın evini sordu.

Eve varıp kapının halkasını yüzlerce saygıyla çalınca karısı, kapıdan başını çıkardı.

A kerem sâhibi dedi, ne istiyorsun? söyle. Derviş, Şeyhi ziyarete geldim dedi.

Kadın bir kahkaha attı da, sakalına güleyim dedi; bunun için yollara düşüyorsun ha, şu uğradığın hale bak.

Orda işin mi yoktu ki boş yere yollara düştün?

Bir ahmağı görmek özlemine mi tutuldun; yoksa yurdundan usanç mı geldi sana?

Yahut da şeytan sana, bir boyunduruk vurdu da yolculuk vesvesesi mi saldı sana?

Kötü lâflar etti, söylendi, sövdü.. onların hepsini söyleyemem ben.

Karının sayısız örneklerinden, sayısız gülüşlerinden o mürit gamlara battı, dertlere düştü.

*** Dervişin, Şeyhin karısından, Şeyh nerede, nerede arayayım diye sorması, kadının da ters cevap vermesi**

2060. O dervişin gözlerinden yaşlar akmaya başladı; dedi ki: Bütün bunlarla beraber o adı tatlı padişah nerde?

Karı, o gösterişçi, o bomboş düzenbaz, o ahmakların tuzağı, sapıkların kemendi yok mu?

* Senin gibi sakalını değirmende ağartan yüzbinlerce kişi, azgınlık yüzünden ona düşmüştür.

Onu görmez de sağ - esen, yerine - yurduna dönersen sana daha hayırlı olur; onun yüzünden azgınlığa düşmemiş, sapıtmamış olursun.

Lâf ebesidir, çanak yalayıcıdır, hazır sofraya konar o; davulunun sesi çevredeki şehirlere yayılmış.

* Bu toplum, İsrailoğullarına benzer; öküze tapar; böyle bir öküze el atarlar, sarılırlar işte.

* Bu hazır honcu, kör dilenciye kapılan, geceleyin leştir, gündüzleri işsiz - güçsüz.

Bu toplum, yüzlerce bilgiyi, olgunluğu bırakmıştır da düzene, aldatışa sarılmıştır; işte hal bu.

Yazıklar olsun, nerede Mûsâ'nın soyu? Gelse de şimdiye dek öküze tapanların kanlarını bir dökse.

* Şeriatı da ardlarına atmışlar, Tanrı'dan çekinmeyi de.. Nerde Ömer? nerde Tanrı buyruğunu sert - sert buyuruş?

2070. * Bu herşeyi mübah sayış, her yana bu topluluktan yayıldı da her kalleş bozguncuya da ruhsat fetvâsı kesildi.

* Nerde Peygamber'in ashâbının yolu - yordamı; nerde namaz, tespih, nerde onun edepleri?

Mürîdin cevap vermesi, o kınayan karıyı, sövmesi, boş lâflar etmesi yüzünden azarlaması

O genç mürit, yeter artık, kes diye bağırdı; apaydın gün dedi, bekçi de ne diye, nerden geldi?

Erlerin ışığı doğuyu da tuttu, batıyı da; gökler bile şaşırdı da secdeye kapandı.

* Hakk'ın güneşi, Koç burcundan göründü de bu güneş, utancından perde ardına girdi.

Senin gibi bir iblisin saçma - sapan sözleri beni bu kapının toprağından çevirebilir mi hiç?

Ben bulut gibi bir yelle gelmedim ki bir tozla bu eşikten döneyim.

Öküz bile o ışıkla kerem kıblesi kesildi; kıble, o ışık bulunmadığı vakit kâfirlik oldu, put sayıldı.

* Nefis isteğinden meydana gelen ibâhîlik, sapıklıktır; Tanrı'dan gelen ibâhîlikse olgunluktur.

* O ölçüye sığmayan ışık nerde parladıysa orda küfür, iman kesildi, şeytan müslüman oldu.

2080. * Şeyh, yüceliğe mazhardır, Tanrı sevgilisidir; bütün kerûbilerden öndülü kapmıştır o.

* Meleklerin Âdem'e secde etmeleri. Âdem'in onlardan ileri olmasındandır; deri, boyuna öze secde eder - durur.

* A kocakarı, sen Hak mumunu söndürmek için üflüyorsun ama, a ağzı kokan, hem sen yanıyorsun, hem başın yanıyor.

Nasıl olur da deniz, köpeğin ağzından pislenir; nasıl olur da güneş, üflemekle söner?

Görünüşe göre hüküm veriyorsan, bu aydınlıktan daha da fazla görünen nedir? Söyle.

Bu zuhûra karşı bütün görünen şeyler, pek noksan, pek kusurlu.

Kim Hanrı mumuna püf derse kendi ağzı yanar; o mum söner mi hiç?

Senin gibi yarasalar, dünyanın güneşten yetim kaldığına dair nice rüyalar görürler.

* Can denizlerinin öyle büyük dalgaları olur ki Nûh tufanındaki dalgalardan yüz kere üstündür.

* Ama Ken'an'ın gözünde kıl bitmişti de o yüzden Nuh'la gemiyi bıraktı, dağı aradı.

2090. * Ama hemencecik yarım bir dalga, dağı da aşağılıkların ta dibine attı - gitti, Ken'an'ı da.

Ay, ışığını saçar, köpek de havlar - durur; köpek Ay ışığını otlak edinebilir mi hiç?

Geceleyin yol alanlar, Ay ışığından yoldaşlık edenler, köpeğin havlamasıyla yollarından kalırlar mı hiç?

Parça - buçuk, ok gibi tüme koşar; her kokmuş kocakarıya uyar da durur mu hiç?

* Ârif, şeriatın da canıdır, Tanrı'dan çekinmenin de; marifet, geçmiş zamanlardaki zahitliğin mahsulüdür.

* Zahitlik, tohum ekmeye çalışmaktır; marifetse ekilmiş tohumun bitmesidir.

Demek ki çalışmak, inanmak, bedene benziyor; bu ekişin canıysa bitkidir, devşirmektir.

Doğruyu buyurmak da odur, doğru da o.. sırları açan da odur, açılmış sır da o.

Bu günümüzün de padişahıdır, yarınımızın da.. kabuk, daima güzelim içe kuldur.

* Şeyh, Ben Hakk'ım dedi, ileri vardı ama, bütün körlerin de boğazlarını sıktı.

2100. * Kul, benliğinden geçerse, kulun varlığı kalmazsa ne kalır? Bir düşünsen e a çıfıt.

Gözün varsa aç da bak; yok olduktan sonra geriye ne kalır?

O Aya, göğe tüküren, dudağın, boğazın ağzın kesilseydi keşke.

O tükrük, göğe ulaşmaz; şüphe yok ki döner, tükürenin yüzüne gelir.

* Ebû - leheb'in canına, kıyâmete dek nasıl "Elleri kurusun" ilentisi yağıyorsa göğe tükürene de kıyâmete dek Rabden tükürük yağar.

Padişahın davulu var, bayrağı var; böyle padişaha hazır sofraya oturan diyen kişi köpektir.

Gökler, onun Ay'ının kullarıdır; doğu da tümden onun ekmeğini yer, batı da.

* Çünkü onun fermanında "Sen olmasaydın" yazılıdır; herkes onun nîmetlerine muhtaçtır, herkes onun rızık bölmesini bekler.

O olmasaydı gökyüzü, ne dönerdi, ne ışıklanırdı, ne de meleklerin yurdu olurdu.

O olmasaydı denizler, ne heybet sâhibi olurdu; ne balık görürdü; ne de padişahlara lâyık inciler bulurdu.

2110. O olmasaydı yeryüzü, ne içinde define bulurdu, ne dışında yasemin bulunurdu.

Rızıklar da onun rızık yiyicisidir; meyveler de onun yağmuruna susuzdur, dudakları kurumuştur.

Kendine gel, bu düğüm, tersine düğümlenmiştir; sana sadaka bağışlayana sen sadaka ver.

Bütün altınlar, bütün ipekli kumaşlar, yoksulundur; a yoksul, sen zengine zekât ver.

* Senin gibi bir ayıplı, o makbûl cana eş olmuş; Nuh'un nikâhı altındaki kâfir kadın gibi hani.

Bu makbûl canın adamı olmasaydın şu solukta seni paramparça ederdim de,

O Nuh'u da kurtarırdım senden; kısas olarak beni de öldürürlerdi; onun uğruna ölmek yüceliğine ererdim.

Ama zamanın padişahlar padişahının evinde böyle bir küstahlıkta bulunamam ben.

Yürü, duâ et ki bu yurdun köpeğisin; yoksa şimdi yapacağımı yapardım ben.

Müridin, Şeyhin evinden dönmesi, halktan sorması, halkın, filan ormana gitti diye haber vermesi

Ondan sonra herkese Şeyhi, sormaya, Şeyhi her yanda araştırmaya başladı.

2120. Derken birisi, o ülkenin kutbu, odun getirmek üzere filan ormana gitti dedi.

* O Zülfekaar düşünceli mürit, Şeyhin havasına kapılıp o ormana gitti.

Şeytan da aklına, sakın Ay, toz içinde gizlenmesin diye vesveseler getirmedeydi.

Din Şeyhi diyordu, ne diye böyle bir kadınla oluyor, düşüp kalkıyor?

Zıt zıddıyla nerden uzlaşacak? İnsanların imamiyle maymun, nasıl olur da uzlaşır?

* Derken ateşli bir Lâ havle çekiyor, benim onun işine karışmam, onu kınamam, kâfirliktir, kin güdüştür;

Ben kim oluyorum ki Tanrı'nın işlerine karışıyorum; neden içimden böyle şüpheler geliyor diyordu.

Derken gene nefsi saldırıveriyor, bu yüzden de kuyumcu potası ağzından duman çıkıyordu.

Şeytan'ın Cebrâil'le ne ilgisi olabilir ki diyordu, onunla konuşup görüşsün, onunla yatsın - kalksın.

* Âzer, nasıl Halil'le düşer - kalkar; kılâvuz, nasıl olur da yol kesenle uzlaşır?

Mürîd'in, murâdını bulması, Şeyh'le ormana yakın bir yerde buluşması

2130. O bu düşüncedeyken ünlü Şeyh, önüne çıkıverdi; bir arslana binmişti.

Kükremiş arslan, odununu taşımaktaydı; o kutlu Şeyh de odunların üstüne oturmuştu.

Kamçısı da, yücelik yönünden bir erkek yılandı; yılanı bir kamçî gibi eline almıştı.

* Sen şunu iyice bil ki her şeyh, sarhoş arslana biner.

* O göründü, buysa görünmez; ama can gözünden de gizli değildir.

* Yüzbinlerce arslan, onların oyluklarının altındadır; gizli âlemi bilen, gizli şeyleri gören gözlerin önünde, ona odun taşırlar.

Adam olmayan da görsün diye Tanrı, onları bir - bir gösterir.

O padişah, mürîdi uzaktan görünce, a şeytana uyan dedi, o sözleri duyma.

* O ulu şeyh, gönül ışığıyla mürîdin içinden geçeni bildi; evet, ne de güzel kılavuzdur o ışık.

O hünerler sâhibi, yolda mürîdin gönlünden neler geçdiyse bir - bir söyledi.

2140. Ondan sonra da o güzel sözler söyleyen, o şakıyıp çileyen Şeyh, kadının inkârını anlatmak üzere ağzını açdı da dedi ki:

O tahammül, nefsin havasına uyma yüzünden değil; o, senin nefsinin hayali, durma orada.

Ben sabredip o kadının yükünü çekmeseydim, erkek arslan, nereden çekerdi benim yükümü?

Biz de öndülü kapmak için Tanrı yükünün altına girmiş esrik, kendinden geçmiş develeriz.

Ben, Tanrı buyruğuna karşı yarı ham değilim ki halkın kınamasını düşüneyim.

Geri kalanımız da onun buyruğundadır, ileri gidenimiz de.. canımız, yüzüstü koşarak onu aramaktadır.

* Bizim tek oluşumuz da nefsimizin havasından değil, çift oluşumuz da.. canımız mühre gibi Tanrı'nın elinde.

O ahmağın da nazını çekerim, onun gibi yüzlercesinin de; ama bu, ne renk aşkındandır, ne koku sevdasından.

Bu kadarı, bizim talebemizin dersi; var, düşün artık; şanımız, nereye varmada.

Nereye mi? Yere yol olmayan yere; Allah Ay'ının gözleri alan ışığından başka birşey bulunmayan yere.

2150. Her türlü vehimlerden, düşüncelerden uzak; nûrun nûru, nûrun nûru, nûrun nûru.

Kötü huylu arkadaşla uzlaşasın diye sözü aşağıdan aldım.

* Sabır, genişliğin anahtarıdır sırrına ermek için gülerek, hoşlanarak onun yükünü çek.

Şu aşağılık kişilerin aşağılıklarına dayanabilir, onlarla uzlaşırsan sünnetlerin ışığına erişirsin.

* Peygamberler aşağılık kişilerden çok eziyet çektiler; bu çeşit yılanların elinden çok kıvrandılar.

Suçları örten Tanrı'nın, ezeldeki dileği, buyruğu, görünmekti;

Hiçbir şey, zıddı olmadan görünemez; o eşsiz padişahınsa zıddı yoktur.

"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" sözündeki hikmet

Bu yüzden de, padişahlığına bir ayna olsun diye, bir gönül sâhibini kendine halife yaptı.

Ona, sınırsız ışıklar bağışladı, arılıklar verdi; ondan sonra da karanlıktan bir zıt yarattı ona.

* İki bayrak dikti; biri ak, biri kara.. birisi Âdem, öbürü yol azdıran İblis.

2160. O iki ordu arasında pek büyük savaşlar oldu, geçti - gitti*.

* Öylece ikinci devirde halife, Hâbil oldu; onun tertemiz ışığının zıddı da Kaabil oldu.

Böylece adâletten, zulümden ibaret olan bu iki bayrak, devir - devir, Nemrûd'a dek yürüdü.

* Nemrûd, İbrâhim'in zıddı oldu, ona düşman kesildi; o iki ordu, birbirine kin güttü, savaştı - durdu.

* Savaşın uzaması hoşuna gitmeyince de ikisinin arasını ateş ayırdı.

O iki bölüğün zoru çözülsün diye ateşi, azâbı hakem yaptı.

Devir - devir, zaman - zaman, bu iki bölük, Firavun'un, esirgeyici Musâ'nın zamanına dek savaştı.

Aralarındaki savaş, yıllarca sürdü; haddi aşıp usanç verince de

* Hak, bu iki bölükten biri, ödülü kapsın diye denizi hakem yapdı.

Mustafâ'nın devrine, onun zuhûruna dek bu, böyle sürdü; derken o da, Ebû - Cehil'le, o cefâ ordusunun kumandanıyla savaştı.

2170. * Tanrı, Semûd kavmi için bir bağrışı azap olarak yolladı; onların canlarını alıverdi o bağrış.

---

* Beyitte, "çâliş-o peygâr" diye geçiyor. "Çalîş", türkçe "çalış" tır.

* Âd kavmi için tez kalkan, tez giden birini, yâni yeli hizmetçi tuttu.

* Kaarûn'a da yeri musallat etti; yer, halîm olmakla beraber kin güttü, yutuverdi onu.

Yerin yumuşaklığı, tümden kahır kesildi; Kaarûn'u da tâ dibine çekti, hazinesini de.

Hani, şu bedenin direği olan bir lokma yok mu? Hani açlık kılıcına karşı bir kalkan gibidir o.

Hak, senin yediğin ekmeğe bir kahredicilik verdi mi, soluk alamamak hastalığı gibi o ekmek, boğazında durur, boğar seni.

İnsanı soğuktan koruyan şu elbiseye Tanrı, zemheri soğukluğunu verir.

Güzelim elbise, bedenine buz gibi soğuk gelir, kar gibi zarar verir sana.

Kürkten de kaçarsın, ipek elbiseden de; onlardan kaçar da zemheriye sığınırsın hattâ.

* Sen iki dağ tepesi değilsin ki, bir dağ tepesisin; Zulle azabından haberin bile yok senin.

2180. Şehre, köye Tanrı buyruğu geldi; eve, dıvara, onlara gölge verme;

Yağmura, güneşe, engel olma dendi; ümmet, koşarak peygamberlerine gitti;

Öldük ey ulular ulusu, aman senden dediler; geri kalanını tefsirden oku.

O tez elli, sopayı yılan yapdı ya; aklın varsa ibret olarak bu yeter sana.

Gözün var ama gördüğünü anlamıyor; donmuş bir kaynak, bir et parçası ancak.

* Bunun içindir ki düşünceleri bezeyen, ey kul, ibretle bak der - durur.

* Soğuk demir döv demiyor; demiyor ama, a demir diyor, hiç olmazsa Davud'un çevresinde dön, dolaş.

* Bedenin ölmüşse İsrâfil'in yanına koş; gönlün donmuşsa, yürüyüp giden güneşin peşine düş.

* Hayâllerden öylesine elbiseler giydin ki neredeyse kötü zanna düşen sofist olacaksın.

* Sofistte zâti doğru - düzen bir akıl yoktu; bu yüzden duygudan da oldu, varlıktan da.

2190. Kendine gel, şimdi söz geveleme çağı; söylersen halka rezil olursun.

* İm'ân (incelemek, dikkat etmek), ne demektir? Kaynaktan suyu akıtmak. Can da bedenden gidince adına revân (giden) derler.

Canı beden bağından çözüp çayırlığa - çimenliğe gönderen hikmet sâhibi,

Yaşayışla canın ayırdedilmesi için cana iki ad taktı; âferin bunu ayırdedenin canına.

Böylece de Tanrı buyruğuna uyanın, dilerse, gülü tiken yapabileceğini anlattı.

***

(Ş E R H)

2048. beyitten sonraki bölüm. Şeyh Ebü'l - Hasan-ı Harrakaanî, Kassâb-ı Âmülî'nin mürîdidir (Bk. Nafahât terc. s. 327 - 329). Adı, Alî b. Ca'fer'-dir. Eb - Yezîd-i Bıstâmî'nin rûhâniyetinden de feyzaldığı söylenir; nitekim Mevlânâ da, "Mesnevî" nin IV. cildinde, Bâyezîd'in, yıllarca önce, Ebü'l - Hasan-ı Harrakaanî'yi müjdelediğini, ayrı bir bölümde bildirmek sûretiyle bu rivâyeti kabûl eder. Hirî 425 te, Muharremin onuncu gecesi (1033) vefât etmiştir (Nafahât terc. s. 337 - 339).

Bu bölümdeki hikâye, Attâr'ın "Tezkiret'ül - Evliyâ" sında geçer; tercemesini sunuyoruz:

"Nakledilmiştir ki Ebû - Alî Sînâ, Şeyh'in şöhretini duyup Harrakaan'a gitti; evine geldiği zaman Şeyh, odunu getirmeye gitmişti. Şeyh'in kadınına, Şeyh nerede diye sordu. Kadın, o yalancı zındığı ne yapacaksın dedi; hakkında, bu çeşit bir hayli kötü sözler söyledi; kadın, onu inkâr ederdi. Ebû-Alî, ovaya, ormana, Şeyh'i görmeye giderken gördü ki Şeyh, bir yük odunu, bir arslana yüklemiş, geliyor. Ebû - Ali, kendinden geçti; Ey Şeyh, bu ne hâl dedi. Şeyh, evet dedi; biz öylesi bir kurdun; yâni o kadının; derdini çekmezsek arslan da bizim yükümüzü çekmez." (Attâr: Tezkiret'ül - Evliyâ; Reynold A. Nicholson basımı; Leide: 1907; c. II, s. 206 - 207; aynı basımdan Muhammed Kazvînî'nin önsözüyle 1321 H. İran, Çap - Hâne-i Merkezî basımı; c. II, s. 163 - 164)

Huysuz kadının cefasına katlanmak, evliya menkabelerinde rastlanan birşeydir. Sözgelimi, Akçakoca'nın kadını da kocasını münkirdir; Hacı Bektaş, onunla bir gececik sohbet etmek ister; bir adam gönderir. Kendisi, tarlaya burçak yolmaya gitmiştir. Karısı, sizin elinizden rahatımız kaçtı; Akça'yı bulmak istiyorsanız tarlaya gidin, görüşüp yolunuza koyulun der. Tarlaya gidip Akçakoca'yla görüşen Hacı Bektaş'a Akça, buyurun, eve gidelim; ben kırk yıldır, onun kahrını çekerim, siz de bir gececik hatırımız için çekin der (Vilâyet - Nâme; Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî; Hazırlayan: A. Gölpınarlı; İst. İnkılâp K. 1953; s. 37; Açılama; s. 116).

Sarı Abdullah (1071, H. 1660 M.), "Semerât'ül-Fuâd" ında, Bayrâmî Melâmîlerinden Ahmed Sârbân'ın (952 H. 1545 - 1546 M.) zevcesinin de, görüşmek için gelenlere sövüp saydığını, bu bunaktan ne umarsınız da yol zahmetine katlanır, buralara kadar gelirsiniz gibi lâflar ettiğini, Ahmed Sârban gelince, konuklara, o köpecik sizi daladı mı diye sorup gönüllerini aldığını, nihayet vefât ederken kadınına, bunca zamandır, bizden bir nasip alamadın; bâri hummâ için bir kâğıda ne çizersen çiz, isteyene ver, o yüzden geçin dediğini, kadının, bu yüzden geçindiğini, kıymetini bilememişim diye yanıp yakıldığını anlatır (İst. Matbaa-i Âmire - 1288; s. 253-254). Hayrabolu'da yatan Ahmed Sârbân'ın karısı, mahallî rivâyete göre, vasiyeti üzerine, türbe eşiğinin altına defnedilmiştir (Vilâyet - Nâme; Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî; Açılama; s. 116; Ahmed Sârban için "Melâmîlik ve Melâmîler" adlı eserimize bk. İst. Üniv. Türkiyat Enst. Yayımı; 1931; s. 53 - 67). Sarı Abdullah, Sârban Ahmed'in hanımından bahsederken Ebü'l - Hasan'ın kadınını da anar ki bu rivâyeti, Mesnevî ve Tezkiret'ül - Evliyâ'dan aldığında şüphe yoktur.

Arslana binmek de erenlerin menkabelerinde geçer. "Vilâyet - Nâme", Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî'nin, bir arslana binip yılanı kamçı gibi kullanarak Hacı Bektaş'ı ziyarete gittiğini, Hacı Bektaş'ın da bindiği dıvarı yürüterek onu karşıladığını bildirir (s. 49 - 50). 667 de (1268 - 1269) vefât eden Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî, Akşehir'de yatmaktadır. Türbesinin kubbesi ve bugün, İstanbul'da, İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan sandukası, Mevlânâ'nin türbesinin kubbesine ve sonradan Sultân'ül - Ulemâ'nın üstüne konan sandûkasına çok benzer. Üftâde'nin (988 H. 1580 - 1581) sohbetlerinin, Celvetiyye tarîkatinin kurucusu Aziz Mahmut Hüdâyî (1038 H. 1628 - 1629 M.) tarafından arapça yazılmasından meydana gelen "Vâkıât" ta, bu olay, Ahmed Bedevî (675 H. 1276 - 1277 M.) ile Hacı Bektaş arasında geçer (Kendi elyazısı Nüsha; İst. Selim Ağa K. Tasavvuf, No. 574; 53. varak). Ebû - Said Ebü'l - Hayr da (440 H. 1049) Ebû - Yezid-ı Bıstâmî'den bahsederken, onun arslana bindiğini, yılanı kamçı olarak kullandığını söyler (Kelimât-ı Kudsiyye-i Ebû - Said Ebü'l - Hayr; İst. Üniv. K. Farsça yazmalar; Mecmûa, No. 1056; 110. b).

Görülüyor ki aynı olay, hattâ zaman ve mekân kaydı bile gözetilmeden birçok kişiye isnâd edilegelmiştir.

2048. Mevlânâ, bu beyitte, Ebü'l - Hasan Alî b. Ca'fer'in Ebü'l - Huseyn diye de bir künyesi olduğunu bildirmektedir.

2049. Niyaz - Naz. Erenlerin kimisi, kendisini kulluğa verir; aczini bilir; benliğini yok eder. Bunlara Niyaz ehli denir. Kimisi de Tanrı'yla pek içli - dışlı olur; sözleri şatıh vâdisindedir (III. c. in 2600. b. inin ş. e bk). Bunlara da Naz ehli derler.

2065. İsrâiloğulları - Öküz. I. c. in 2267. b. inin ş. e bk.

2066. Beyit şudur:

Cîfet'ül - leylest - o battâl'ün - nehâr
Her ki o şod garra-i in tab - hâr

"Tabl - hâr", bu çeşit kişiler hakkında söylenegelen örf mecâzını, "Hazır honcu, kör dilenci" sözüyle türkçeleştirdik. Aynı zamanda beyitte, "Bir adama, çok yanılması, hilminin noksan, gerçeğe ulaşmasının az olması, geceleyin leş gibi yatması, gündüzün hiçbir iş yapmayıp tembel - tembel oturması, bezginliğe düşmesi, derde uğrayınca ağlayıp sızlanması, pek hasis olup kimseye birşey vermemesi, tıka - basa yemesi, dîninde noksan olarak yeter de artar bile" meâlindeki hadîse de işaret edilmektedir; ilk mısra'da bu hadisten lâfzî iktibas vardır.

2069. Şerîatı ardlarına atmışlar. II. sûrenin (Bakara) 101. âyetinde, Kitab ehlinin bir kısmının, bilmez gibi Allâh'ın kitabını, yâni hükümlerini ardlarına attıkları, III. sûrenin (Âli İmran) 187. âyetinde de ardlarına attıkları hükümleri az bir paraya karşılık sattıkları bildirilmektedir; beyitte bu âyetlere işâret vardır.

2070 - 2071. Herşeyi mübah saymaya "İbâha", bu yolu tutana ve tutanlara "İbahî - İbâhiyyûn", bu yola da "İbâhıyye" denir. Vahdet-i Vücut inancında aşırı gidenlere göre her varlık, Hakk'ın zuhûrudur. Onlarca yapılan işleri, gerçekte yapan, Tanrı'dır ve ef'âl, yâni işler, sıfatların zuhûrundan başka birşey değildir; sıfatlarsa, zâtın zuhurûndan başka birşey olmadığından herşey O'dur; âlemdeki tezatlar, Tanrı'nın esmâ ve sıfâtındaki tekaabülden (karşılaşmadan) meydana gelir; çünkü Tanrı, hem acıyıcıdır, hem kahredici; hem verendir, hem vermeyen; hem diriltendir, hem öldüren... Bu bakımdan hayır, şer, lûtuf, kahır, hep nisbî ve izâfidir ve herkes, istîdâdına, yâni mazhariyetine göre iş yapar ve yaptığı iş, kendi mazhariyetine göre doğrudur, yerindedir. Bu inanç, âlemi Tanrı tanımak bakımından maddeciliğin ta kendisi olduğu gibi her işi, yapanına göre doğru ve yerinde bilmek bakımından da İbâhaya varır. Bu aşırı inancı, Şerîatçılar kabûl etmedikleri gibi Vahdet inancını şer'î bir şekilde kabûl eden Tasavvuf ehli de reddeder. Bu aşırı inançta, emir, nehiz kalmaz ve şeriatın, âlemin nizâmı için konmuş kanunlar olduğu kanâati belirir. Mevlânâ, böyle hiç düşmemiştir. Yunan felsefesinin İslâma tatbıykı gayretinden, hattâ dînî inanç ve hükümleri, dînî gibi gösterilen yorumlarla yıkmak gayretinden doğan ve İsmâîlilerin Bâtınî kolu tarafından hayata da uygulandırılan Hukemâ felsefesi, tasavvufa da tesir

etmiş, bu çeşit sûfîler, İbâha yolunu tutmuşlardır. Mevlânâ bu beyitlerde, bunları kınamaktadır (Bâtınilik için "Sımavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin" adlı eserimizin "Sunuş" bölümünün II. kısmına; s. 12 - 30; Vahdet-i Vücut için I. c. in 18 beytinin ve 602 - 620. b. lerin ş. e bk.).

2074. Güneş - Koç Burcu. II. c. in 1593. b. inin ş. e bk.

2078 - 2082. Nefis isteğinden meydana gelen İbâhilik - Tanrı'dan gelen İbâhilik. Nefis isteğinden meydana gelen İbâhilik, anlattığımız İbâhîliktir ki bunda en fazla, nefis dileklerinin tesiri olduğu meydandadır. Tanrı'dan gelen İbâhilik, İslâm hukukunun temel esaslarından biri olan "Eşyâda sıfat-ı asliyye ibahadır" hükmüdür; yâni beyitte bu hükme işâret edilmektedir; yoksa, bâzı kişilere, olgunlukları yüzünden, harâm olan şeyler mübah edilir denmiyor. Birisinin dâvetine icâbet eden mü'min o evde aptest alır, namaz kılar, o kişinin yemeğini yer, verdiği suyu içer. Acaba helâl mıdır, helâl parayla mı alınmıştır düşüncesine itibar edilmez. Nitekim temizlik de böyledir. Pis olduğu iyice bilinmeyen şey, temizdir; haram olduğunu gerçekten bilmediğimiz şeyler, helâldir. Ama buna "Ruhsat yolu" denir. Bir de "Azimet yolu" vardır ki, bu yolu tutanlar, şüphe ettikleri şeylerden çekinirler.

Küfrün iman olması, nefsi, canı korumak için, ölümü, Müslümanlık için, Müslümanlığın faydası için gerekli değilse küfrü mucip olan şey de yapılabilir. Meselâ Sahâbeden Ammâr'ın anası Sumeyye'ye girdiği dinden, yâni Müslümanlıktan dönmesi için eziyet edilirken, oradan geçmekte olan Ebû - Cehil, bir mızrak saplayıp şehîd etmişti; babası Yâsir de şehîd edilmişti. Ammâr, müşriklerin söyletmek istedikleri sözü söyleyip canını kurtardı. Hz. Peygamber'e (S. M) Ammâr dîninden döndü diye haber verdikleri zaman, gülümseyerek "Nasıl olur ki" buyurdular, "Ammar, tepesinden tırnağına dek îmanla doludur." Az bir müddet sonra kendisi, ağlaya - ağlaya gelip olayı anlattı. Derken XVI. sûrenin (Nahl) "Canla, gönülle inanmışken ve yüreği inançla yatışmışken, zorla, cebirle, istemediği halde dîninden döndüğünü söyleyenden başka, inandıktan sonra Allâh'ı inkâr eden, hattâ kâfirlikle yüreği genişleyen, ondan hoşlanan kişi yok mu; bu çeşit kişileredir Allâh'ın gazebi ve onlara pek büyük bir azap var" meâlindeki 106. âyet-i kerîmesi nâzil oldu; Ammâr, ağlamaktan vazgeçti (A. Gölpınarlı: Sosyal Açıdan İslâm Tarihi I. Hz. Muhammed ve İslâm; Milliyet Kültür Kulübü Yayınları; İst. 1969; s. 61).

"Şeytan Müslüman oldu" sözüyle, "Sizden hiç biri yoktur ki şeytanlardan biri, ona yakın olmasın buyurdular; sana da mı yâ Rasûl' Allah dedikleri zaman, Evet buyurdular, ama Allah bana yardım etti de o, Müslüman oldu" hadîsine işâret edilmektedir (Müsned ve Müslim'den naklen Ahâdîs-i Mesnevî; s. 148).

2080. beyitteki "Kerûbîler" için II. c. in 2324. b. inin ş. e bk.

2081. Âdem. I. c. in 544. ve 1494 - 1495. b. lerinin ş. e bk.

2082. Hak mumuna üflemek. IX. sûrenin (Tevbe) "İsterler ki Allâh'ın nûrunu nefesleriyle söndürsünler, halbuki Allah, kâfirler istemese de, onlara zor gelse de nûrunu yüceltip itmâm etmekten başka hiçbir şeye râzı değildir" meâlindeki 32. âyet-i kerîmesine işâret edilmektedir.

2088 - 2090. Nuh - İnanmayan oğlu. I. c. in 3415. b. inin ş. e bk.

2094 - 2096. Şerîat - Ma'rifet. V. c. in "Dîbâce" sinin ş. e bk. Bu beyitlerde irfân, ilmin ve amelin esâsı sayılmaktadır. Şüphe yok ki kulluk îmanla ve bilgiyle olur. Kulluk, tohum ekmeye, ma'rifet, onu devşirmeye benzetiliyor. İnsan, yaşadıkça, devşirebilmek için ekmeye muhtaçtır; şu halde akıl başta ve can bedendeyken kimseden ibâdet sâkıt olmaz (I. c. in 2872., V. c. in 3130. b. lerinin ş. lerine bk.).

2099 - 2100. I. c. in 1817. b. inin ş. e bk.

2104. Elleri kurusun. II. c. in 421. b. inin ş. e bk. Âyetten lâfzî iktibas vardır.

2107. Sen olmasaydın. II. c. in 976. b. inin ş. e bk. Hadisten lâfzî iktibas var.

2113. Zekât. Muayyen şeyler, muayyen mıktara ulaşır, bir yıl, sahibinde kalır ve artarsa, yıl bittikten sonra muayyen mıktarı yoksullara verilir; İslâmın şartlarından olan bu mali ibâdete "zekât" denir (I. c. in 88., II. c. in 1025. b. lerinin ş. lerine bk.). Beyitte, kendi varlığından geçenin gerçek zenginliğe ulaştığını, ona yoksul denemeyeceği bildiriyor; "Sen zengine zekât ver" derken de gerçek yokluğa erişmemiş yoksul kastediliyor.

2114. LXVI. sûrenin (Tahrîm) son âyetleri olan 10 - 12. âyetlerinin meâlleri şudur:

"Allah, kâfir olanlara, Nûh'un karısıyla, Lût'un karısını örnek getirmektedir; ikisi de temiz kullarımızdan ikisinin nikâhı altındaydı, derken onlara karşı hâinlikte bulundular da o iki temiz kul, hiçbir sûretle onları kurtaramadı Allâh'ın cezâsından ve onlara girin denildi ateşe, girenlerle beraber. Ve gene Allah, inananlara, Firavun'un karısını örnek getirmede; hani Rabbim demişti, bana cennette bir ev kur ve beni kurtar Firavun'dan ve yaptığı şeyden ve beni kurtar zâlim topluluktan. Ve İmran kızı Meryem'le örnek getirmede ki o, ırzını korumuştu; derken biz, ona rûhumuzdan üfürmüştük ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını gerçekleştirmişti ve o, itâat edenlerdendi." Beyitte bu âyetlere işâret edilmektedir.

2121. Zülfekaar. II. c. in 2306. b. inin ş. e bk.

2125. Lâ havle. II. c. in 146. b. inin ş. e bk.

2129. Âzer. V. c. in 1239. b. inin ş. e bk.

2129. beyitten sonraki başlık. Mürid - Murâd. Bir şeyhe intisâb eden kişiye mürîd, şeyhe, mürşid dendiği gibi şeyh, "murâd" diye de anılır; İran'da mürşid yerine murâd sözü daha fazla kullanılır.

2133 - 2135. Şeyh - Sarhoş arslan. Bu beyitlerde nefis, sarhoş arslana benzetmektedir. İrşad mertebesine yücelen kişi, nefsine hâkimdir; nefsi, onun

oyluklarının altındadır. Ebü'l - Hasan'ın bindiği arslan, kerâmeti yüzünden göründü, fakat irşad mertebesine erenlerin bindikleri arslan görünmez deniyor.

2138. Gönül ışığı. Hadîsten mânevî iktibas vardır. II. c. in 1480. b. inin ş. e bk.

2147. Mühre. Demirci ve kazancı çekicine, bel kemiğine, boyun düğümüne, şatranç ve tavla oynanan tahta, yahut mâdenden yapılmış şeylere ve zarlara denir; farsçadır. İran'da Keyler devrinde şah bir yere gideceği vakit büyük bir mâdenî tasın içine yuvarlak ve büyük mâdenî mühre atılır; çıkardığı heybetli ses, şehrin her yanından duyulur, şahın, bir yere gitmekte olduğu anlaşılır (Tibyân-i Nâfi' Terceme-i Burhân-ı Kaatı'; İst. Mat. Âmire - 1268; s. 580.). Mevlânâ, irâde ve ihtiyarını Tanrı'ya teslim edeni, O'nun kudret elindeki mühreye benzetmektedir.

2150. XXIV. sûrenin (Nûr), "Görmez misin ki Allah, bulutları sürmede; sonra onları birbirine katıp birleştirmede, sonra da yığın hâline getirmededir. Görürsün ki bulutlardan yağmur yağmadadır ve gökte dağ gibi yığılmış bulutlarda dolu var; bunları yağdırmadadır da dilediğine âfetler vermededir; dilediğine de isâbet ettirmemede. Şimşeğin parıltısıysa nerdeyse gözleri alacak." Beyitte "Senâ bark - şimşeğin parıltısı" lâfzî iktibastır.

2152. Sabır. Hadisten lâfzî iktibas var. I. c. in 96. b. inin ş. e bk.

2154. Peygamberler - Eziyet. Hadisten mânevî iktibas vardır. IV. c. in 100. b. inin ş. e bk.

2156. beyitten sonraki başlık. "Ben yeryüzünde..." II. sûrenin (Bakara) 30. âyetinden aynen alınmıştır. I. c. in 544. b. inin ş. e bk. Halife, birinin yerine geçen, onu temsil eden demektir. Hiçbir kul, Tanrı'yı temsil edemiyeceği cihetle âyet-i kerîmedeki "halife" yeryüzünde Tanrı'nın hükümlerini yerine getirecek, o hükümlere göre hareket edecek, teklîfe, aklı ve olgunluğuyla mazhar olup kullukta bulunacak, yeryüzünü mâmur bir hale getirecek yaratık demektir. Âdemoğullarına, ölenlerin yerlerini, oğulları tuttuğu için "halife" denmiştir tarzında yorumlayanlar da vardır (Mecma'ul - Beyan; I, s. 72 - 74).

2159. İki bayrak - Ak, kara. Beyitte ak, yâni temiz, gerçek bayrak Âdem, kara, pis, bâtıl bayrak da İblis'tir.

2161. Hâbil ve Kaabil, Âdem Peygamber'in iki oğludur. V. sûrenin (Mâide) 27 - 31. âyetlerinde bildirildiği gibi Hâbil'in kurbanının kabûl edilmesine, kendi kurbanının kabûl edilmemesine kızan ve Hâbil'e hased eden, onu çekemeyen Kaabil, kardeşini öldürmüş, İblis'e uymuştur. Hâbil ise Tanrı hükmüne râzı olmuş, ona itâat etmiş, Âdem Peygamber'e halife sayılmıştır.

2163 - 2164. İbrâhim - Nemrut, ateş. I. c. 551. b. inin ş. e bk.

2166. Mûsa - Firavun. I. c. in 278 - 279. ve 869. b. lerinin ş. e bk.

2168. Deniz - Hakem oluş. I. c. in 869. b. inin ş. e bk.

2170. Semûd kavmi. II. c. in 2946. b. inin ş. e bk.

2171. Âd. I. c. in 858 - 859. b. lerinin ş. e bk.

2172. Kaarun. I. c. in 181. b. inin ş. e bk.

2179. Zulle azâbı. XXVI. sûrenin(Şuarâ') 176-191. âyet-i kerîmelerinde, Medyenlilere gönderilen Şuayb Peygamber'in, onlara öğüt verdiği, doğru ölçüp tartmalarını buyurduğu, hakka riâyet etmelerini, bozgunlukta bulunmamalarını buyurduğu, onlarınsa, sen de bizim gibi bir insansın; seni yalancı sanıyoruz, doğrulardansan, göğün bir parçasını üstümüze indir dedikleri, bunun üzerine yedi gün yel esmediği, şiddetli bir sıcağın hüküm sürdüğü, sonra onları bir bulutun kapladığı, kaçarlarken de üstlerine ateş yağdığı ve hepsinin yandığı, o günün azâbının pek çetin olduğu, bu olayın da, bir delil olduğu halde çok kişilerin inanmadığı bildirilir ve "Gerçekten de Rabbin elbette üstündür ve inananlara acıyıcıdır" buyurulur. "Zulle" 189. âyet-i kerîmede geçer; onları kaplayıp gölgelendiren bulut anlamınadır. Beyitte aynen geçmektedir ve bu olaya işâret edilmektedir.

2185. LIX. sûrenin (Haşr) 2. âyet-i kerîmesinde, Uhud savaşından sonra Medine'den sürülen Nadîroğullarından bahsedilmekte, evlerini kendi elleriyle, inananların elleriyle yıktıkları anlatılmakta, "Artık ibret alın ey cangözleri açık olanlar" buyurulmaktadır; bu âyetten mânevî iktibas vardır.

Mûsevî olan Nadîroğulları, hicretin dördüncü yılında, Hz. Peygamber'e (S. M) bir sûikast tertiplemeye yeltenmişlerdir. Bu duyulunca, Hz. Peygamber, on gün içinde, nereye isterlerse göçmelerini buyurdu; müddet bitince de İslâm ordusu, kalelerini kuşattı. Onlar da yurtlarından göçtüler; kimisi Hayber'e, kimisi Şam'a gitti.

2186. Soğuk demiri dövmek. Olmayacak, sonuç alınmayacak işe girişmektir; örf mecazıdır. "Yel ölçüp poyraz biçmek" ve "Öküz sağmak" da aynı anlamadır.

2187. İsrâfîl. II. c. in 1203. b. inin ş. e bk.

2188 - 2189. Sofist. I. c. in 552. b. inin ş. e bk.

2190. İm'an. Arapça, seğirtip gitmek, fazlasıyla çalışmak, incelemek v.s. mânâlarına geldiği gibi suyun akıp gitmesi anlamı da vardır. Revan, farsça giden ve ruh anlamlarına geldiğinden beyit, bu sözlerin anlamlarıyle örülmüştür.

* * *

M E T İ N

*** Belânın indiği çağda, inananları kurtarmak için, esenlik ona, Hûd'un mûcize göstermesi**

İnananlar, o zararlı yelden kaçmışlar, hepsi de bir dâirenin içine sığınmışlardı.

Yel tufandı, gemi de onun lûtfu.. işte onun, böylesine tufanı vardır, böylesine gemisi.

Tanrı, bir padişahı gemi yapar; hırsından saflara vurur kendini o padişah.

Maksadı, halkın emin olmasını sağlamak değildir; ülke zabtetmektir.

Değirmen beygiri de koşar - durur; maksadı dayak yemekten kurtulmaktrı ancak.

2200. Su çekmeyi, yhut susamdan şırlağan yağı çıkarmayı aklına bile getirmez.

Öküz kağnıyı çekmek, eşyayı götürmek için değil, dayak yeyip yaralanmak korkusundan işe koyulur, koşar.

Yalnız, Tanrı ona böyle bir acı korkusu vermiştir de o yüzden işler görülür.

Böylece her kazanan kişi, de, dünyayı düzene sokmak için değil, kendisi için dükkânında oturur, çalışır.

Herkes, derdine bir melhem arar; bu yüzden de âlem, ayakta durur; işler görülür gider.

* Hak, korkuyu bu âleme direk dikti; herkes, korkudan bir işe sarıldı.

* Övüş Tanrı'ya ki korkuyu yeryüzüne mimar yaptı, yeryüzünü onunla düzene soktu.

Bunların hepsi de iyiden - kötüden korkarlar; hiçbir korkan, kendi kendinden korkmaz.

* Demek ki gerçekten, herkese buyruk buyuran biri var; görünmese de, duyulmasa da, herkese yakın o.

* O, bir pusuda duyulur ama, bu evin duygularıyla duyulmaz.

2210. * Hakk'ın duyulacağı, görüleceği duygu, bu dünyanın duygusu, görgüsü değildir; ayrı bir duygudur, ayrı bir görgüdür o.

* Hayvanın görüşü, o şekilleri görebilseydi, öküzle eşek de zamanın Bâyezid'i olurdu.

* Bedeni, can sâhibi eden, gemiyi Nuh'a burak yapan,

* A ışık arayan, dilerse geminin huyunu değiştirir, tufan haline sokar onu.

* A yoksul, her soluğun bir tufandır, bir gemidir.. seni gama, sevince ulaştırır - durur o.

* Önündeki gemiyle denizi görmüyorsan bütün bedenindeki titreyişleri gör.

* Gözler, korkunun aslını görmediğinden insan, çeşit - çeşit hayallerden korkar.

* Kör - kütük bir sarhoş, köre bir yumruk indirir; kör sanır ki kendisini deve tepti.

* Çünkü o sırada devenin sesini duymuştur; körün aynası kulaktır, göz değil.

* Derken, yok der, bu bir taş olacak, belki de şu çınlayıp duran kubbeden geldi.

2220. * O da değil, bu da değil, şu da değil.. bunları, o korkuyu yaratan gösterir - durur.

* A hüzünlere batmış kişi, korku da mutlâka başkasındandır, titreyiş de; kişi, hiç kendisinden korkar mı?

* O filozofcuk, korkuya vehim der ama, bu dersi ters anlamıştır o.

* Hiç aslı olmayan vehim olur mu? Gönül, doğru olmayan bir yere akar mı?

* Yalancı, doğru olmasa yalan söyleyebilir mi? İki dünyada da yalan doğrudan belirir.

* Yalancı doğrunun geçer akça olduğunu görür de, doğru sanırlar ümidiyle yalan söyler.

* A yalancı, söylediğin yalan da doğru yüzünden dinlenmede; nîmete şükret, doğruyu inkâr etme.

* Filozofluk taslıyanı mı söyleyeyim, onun sevdasını mı; yoksa gemilerini mi, denizlerini mi?

* Haydi, gemilerinden söz edeyim, çünkü bu sözler, gönül öğüdüdür; tümü söyleyeyim, parça - buçuk da tümde zâti.

* Her ereni Nuh bil, kaptan say; bu halkla görüşüp konuşmayı tufan tanı.

2230. Erkek arslanla ejderhadan az kaç da bildiklerden, yakınlardan çekin.

Onlarla buluşman, ömrünü yitirir; onları anman, gizli âlemden elde ettiğini bitirir.

Susuz eşek gibi her birinin hayali, beden kabından düşünce şerbetini içer, sömürür.

O kovucuların hayali, Âb-ı hayat denizinden elde ettiğin çiy tanelerini emer, kurutur.

Dallardaki suyun çekilmesinin belirtisi, dalların kurumasıdır, oynamamasıdır.

Hür organ, terü tâze daldır; ne yana çekersen, o yana eğilir.

İstersen sepet yaparsın onunla, dilersen çember yaparsın onu.

Ama suyu çekildi de kurudu mu, dilediğin yana eğilmez.

* Kur'ân'dan, "Namaz kılarlarsa bile üşenerek kılarlar" âyetini oku; dal kökünden su emmiyor ki.

Bu iş, ateşlidir, kısa keseyim de o yoksulla definesini söyleyeyim, onun hallerini anlatayım.

2240. Her fidanı yakan ateşi gördün ya; hayali yakıp yandıran can ateşini de seyret.

Böylesine bir ateş, candan yalımlandı mı, ne hayale aman verir, ne gerçeğe.

* Her arslanın, her tilkinin düşmanıdır o; "Herşey helâk olur, ancak onun hakıykati kalır."

* Onun hakıykatlerinin hakıykatine git, harca kendini; "Bismi" deki elif gibi katıl ona.

* O elif, "Bismi" de gizlenmiştir; hem "Bismi" dedir, hem "Bismi" de yoktur.

Böylece bütün yok olup giden harfler, sıla için hazfedildi mi, yok olur - gider.

* O elif de ulanma içindir; "be" ile "sin" birbirine ulandı mı, bu ulânma, elif'in varlığına dayanamaz.

* Bu buluşmaya, bu bavuşmaya bir elif bile sığmazsa artık sözü kısa kesmem gerek.

* Bir harf bile "be" yle "sin" i ayırıyor; artık burda susmak gerek, hem de pek önemli bir gerek bu.

* Elif varlığından yok olmuştur, gizlenmiştir ama, sin de be'yle, o yokken boyuna onu söyler, elif der - durur.

2250. * "Attığın zaman sen atmadın" âyeti, Peygamber'in varlığı yokken inmiştir; "Allâh dedi ki" sözü de böylece onun susmasından doğmuştur.

İlâç, durduğu gibi durdukça tesir etmez; ama içildi de yok oldu mu, hastalıkları giderir.

* Ormandaki ağaçlar kalem olsa, deniz mürekkep olsa gene Mesnevî'ye son yoktur.

Toprak durdukça, kerpiç döken, dört tahtadan meydana gelmiş kalıba balçık döküp kerpiç yapdıkça Mesnevî'nin şiiri de sürer - gider.

Hattâ toprak da kalmasa, balçık da kuruyup tozsa onun denizi, coşar, köpürür, köpüklerinden toprak düzer.

Orman da kalmasa, ağaçlar tükenip bitse, bu sefer denizin içinden ağaçlar çıkar, ormanlar meydana gelir.

* Onun için o sıkıntıları gideren, o darlıkları açan Peygamber, "Bizim denizimizden çıkanları söyleyin, vebâl yok size" demiştir.

Denizden çık, karaya dön, yüzünü kuruluğa çevir; oyundan, oyuncaktan söz aç, çocuğa bu daha iyi.

Çocuklukta, oyun oynaya - oynaya, yavaş-yavaş çocuğun canı, akıl deniziyle bildik olur, yüzmeyi beller.

Oyun, görünüşte akla uymaz ama çocuk, oyunla akıllanır.

2260. Deli çocuk nerden oyun oynayacak? Parça - buçuk gerek ki tüme dönsün.

Defîne hikâyesine dönüş

İşte şuracıkta o yoksulun hayali, riyasız olarak gel - gel demekten bunaldı - kaldı.

Onun sesini sen duymazsın ama ben duyarım; çünkü sırlar âleminde onun sırdaşıyım ben.

Onu, defîne arayan biri görme; defîne, kendisidir zâti.. dost, gerçekte dosttan başka kimdir ki?

* Her solukta kendisine secde eder o; secde ederken yüzünü görmek için de önüne bir ayna koymuştur o.

* Aynada, bir habbecik gerçeği görseydi, ondan, bir hayalden başka birşey kalmazdı.

* Hattâ hem hayalleri yok olur - giderdi, hem kendi; bilgisi de bilgisizlikte yok olurdu.

* Bilgisizliğimizden, "Şüphe yok ki benim, ben" diyen bir başka bilgi baş gösterir, meydana çıkardı.

* Âdem'e secde edin" diye ses gelip duruyor; Âdemsiniz diyor, bir soluk hoşça bakın kendinize.

Bu ses, meleklerin gözlerindeki şaşılığı giderdi de yeryüzü, onlara lacivert gökyüzünün ta kendisi göründü.

2270. * Bu ses, "Yoktur tapacak" dedi, "Allah'tır ancak" dedi; herşey yok oldu, ancak Allah var; birlik, açılıp saçıldı.

O aklı başında, o doğru yolu bulmuş sevgili, o dost, bizim kulağımızı çekecek; çağı geldi artık.

Kulağımızı çekerek ağzını burda, bu suyla yıka diye kaynağa götürecek; halktan gizlediğimizi söyleme diyecek.

Ama söylesen de meydana çıkmaz ki o; yalnız sen, onu meydana çıkarmayı kurduğundan dolayı suçlu olursun.

Ben de işte, şuracıkta, halkın çevresinde dönüp duruyorum ama, bu sözü söyleyen de benim, dinleyen de ben.

Sen yoksulun, definenin dış yüzünü söyle; bu toplum, eziyete alışmıştır, eziyetten söz et.

Sağ -esen kalış kaynağı, haram olmuştur onlara; öldürücü zehiri kadeh - kadeh içip durmadalar.

Eteklerine toprak doldurup geliyorlar; bu kaynaklara döküyorlar; bunları kurutmak, köreltmek istiyorlar.

Denizden su alıp duran kaynak, şu bir avuç iyi - kötü kişinin çabasiyle kurur, körelir mi hiç?

Ama, size kurudum, akmayacağım; fakat sizsiz, o denizle sona dek birim, beraberim ben der.

2280. Toplum, istekte ters anlayışlıdır; su içmeyi bırakır da toprak yer.

Halkın huyu,peygamberlerin huyunun tersinedir; halk, tutar, ejderhaya dayanır, güvenir.

* Hakk'ın göz bağlamasını, göze mühür vurmasını bildin ya; ama neden göz yumdun, bunu bildin mi hiç?

Ona karşılık da neye göz açtın, neyi gördün? Bir - bir bil ki ona karşılık göz açtığın şeyler, pek kötü şeylerdir.

Ama yardım güneşi doğmuş, parlamış, ümit kesenleri keremiyle ışıtmıştır.

* Rahmetinden, pek görülmemiş bir tavla oyununa girişmiştir; kâfirliğin ta kendisini tövbe ediş, düzene giriş haline getirmiştir.

O cömert Tanrı, halkın kötü bahtını görüp ikiyüz sevgi kaynağı akıtmıştır.

O, goncayı tikenle süsler, yılanı boynuzla bezer.

* Gece karanlığından gündüzü belirtir; yoksulun elinden zenginlik çıkarır.

* Kumu Halil'e un yapar; Davud'a dağı eş - dost eder.

2290. * Dağ, o kapkara bulutun altında yalnız zîr, bem perdesinden sesler verir.

* Ey halktan usanmış Davud der, kalk; halkı bıraktın ya, karşılığını bizden al.

Define arayanın, birçok araştırmadan sonra yüce Tanrı'ya yalvarmaya başlaması, bunalıp zora düşmesi, ey gizli şeyleri meydana çıkaran, bu gizli defineyi de sen çıkar demesi

O yoksul, ey sırları bilen dedi; bu define yüzünden ömrümü yitirdim*.

Hırs, tamah şeytanı, tezlik verdi bana; ne yavaşlık kaldı bende, ne çekinip sakınma.

Tencereden bir lokma bile yemedim; yalnız avucum kapkara oldu, ağzımı yaktım.

Değil mi ki bunu bilmiyorum, bâri düğüm çözene baş vurayım da şu düğümü çözeyim demedim.

* A pek yüzlü, kendine gel, Tanrı sözünü, Tanrı sözüyle tefsîr et; saçma - sapan söylenme.

* O düğümü o bağladı, gene o çözer; mühreyi, atan kapar.

Bu çeşit sözleri anlamak, sence kolaydır ama "Tanrı katından" gelen anlamı gizli sözler, kolay anlaşılır mı hiç?

* Beyitte geçen "yâve" türkçedir.

Yoksul, yârabbi dedi, bu tezlikten tövbe ettim; değil mi ki kapıyı sen bağladın, sen aç.

2300. Bir kere daha başımı hırkaya çekiyorum; duâ da da bir hünerim yokmuş.

Ben nerdeyim, hüner nerde, doğru bir gönül nerde? Bunların hepsi de senden vurmada, hepsi de sensin.

Her gece bir işe sarılmadayım, bir hünere yapışmadayım; denizdeki batmış gemiye dönmüşüm.

Ne ben kalıyorum, ne hünerim kalıyor; bedense, hiçbir şeyden haberi olmayan bir leş; yerlere serilmiş.

* O yüce padişah, her gece sehere dek, "Rabbiniz değil miyim, evet Rabbimizsin" diyor.

* Ama evet, Rabbimizsin diyen nerde? Herkesi sel götürmüş; yahut da hepsini bir timsah yemiş, hepsi ölmüş - gitmiş.

* Seher çağı, karanlıklar kınından parlak kılıcını çekip, de

* Doğudan doğan güneş, geceyi dürünce bu timsah, yediklerini kusar.

* O timsahın midesinden, Yunus gibi çıkarız; renk, koku dünyasına yayılırız.

* Halk, o timsahın karnında, o karanlıklar âleminde Tanrı'yı tespih etti de o yüzden rahatlaştı.

2310. * Her biri, seher çağı, gece balığının karnından çıkınca der ki:

Ey kerem sâhibi, o korkunç geceye rahmet definesini gömmüşsün, bunca tad vermişsin geceye.

* Üstü yol - yol, pul - pul bir timsaha benzeyen gece, gözlerimizi keskin, kulaklarımızı keskin bir hale getiriyor, bedenimizi çevikleştiriyor.

* Değil mi ki sesin gibi biri, bizimle; bundan böyle korkunç yüzlü dudaklardan hiç korkmayız.

* Mûsâ, onu ateş gördü ama ışıktı o; biz de geceyi bir zenci gördük; oysa hûrimiş o.

Bundan böylde denizi çer - çöpün örtmemesi için senden bir göz isteyelim, bir görüş dileyelim.

* Büyücülerin gözleri açıldı, körlükten kurtuldular da, bu el, bu ayak olmaksızın el çırptılar hani.

* Halkın gözünü bağlayan, sebeplerdir ancak; sebebin üstüne titreyen, Ashaptan değildir.

* Ama Ashâbı Tanrı korudu; onlara kapıyı açtı, odanın baş köşesine geçirdi onları.

Tanrı eline göre hak eden de kölelik bağından kurtulmuştur, merhametle azad edilmiştir, hak etmeyen de.

2320. Yoklukta, şu cana kavuşmayı, şu bilgiye erişmeyi nerden hak etmiştin ki?

Ey yabancıları yâr eden, ey tikene gül elbisesi bağışlayan,

Toprağımızı, ikinci defâ, bir daha ele de hiçbir şey olmayanı, bir daha birşey haline getir.

* İlk önce de bu duayı sen buyurdun; yoksa bir toprak parçasının haddi mi dua etmek?

Ey işine şaştığım, değil mi ki dua etmemizi buyurdun; buyurduğun şu duayı da kabûl et.

Geceleyin, anlayış, duyuş gemisi parçalanır - gider; ne bir ümit kalır, ne korku, ne de yas.

Tanrı'm, beni rahmet denizine daldırır; bakalım ne hünerle doldurup geri gönderecek?

Birini ululuk ışığıyla doldurmuş, öbürünü vehimlerle, hayallerle.

Bende bir karar, bir hüner olsaydı, vereceğim kararı da ben verirdim, yapacağım işi de kendi dileğimle yapardım.

Geceleyin, buyruğum olmaksızın aklım - fikrim gitmezdi; kuşlarım, damımın altında tünerdi.

2330. Uyurken de can duraklarından haberim olurdu, kendimden geçmişken de, sınanırken de.

Değil mi ki bunu çözüp bağlamak elimde değil, şaşılacak şu ki bu ululanmam kimden?

Gördüğümü görmemişim sandım da, gene dua zembilini uzattım.

* Ey kerem sâhibi, elif gibi hiçbir şeyim yok benim; ancak mim'in gözü gibi dapdaracık bir gönlüm var.

* Bu elif'le mim, varlığımızın anası; anamız olan mim'in eli dar, elif'se ondan da yoksul.

Elif'in birşeyi yok demek, gaflete düşmektir; mim gibi gönlü dar olmak, akıllılıktır.

Kendimden geçtiğim çağda hiçbir şey değilim; aklım başımdayken de mihnetlerle kıvranıp dururum.

Böylesine bir hiçe, birşey yükleme artık; böylesine kıvranmaya devlet adını takma sakın.

Zâti kendimi iyileştirecek birşeyim yok; şu yüzlerce sıkıntı da zâti bir şeyim var vehminden doğmada.

Hiçbir şeyim yok, sen varlığa kavuştur beni; zahmetler çektim, sen arttır rahatımı.

2340. Göz yaşlarına battım; çırıl - çıplağım; kapını görecek göz yok bende.

Gözsüz kuluna bir gözyaşı ver de şu otlakta, şu yaylakta bir yeşillik bitirsin.

* Gözyaşlarım kurursa, Peygamber'in yaşlar döken gözleri gibi gözyaşı ihsan et gözlerime.

* Onca devlete ermişken, onca uluyken, onca herkesi geçmiş, ödülü almışken o bile Hakk'ın cömertliğinden gözyaşı diledi.

Artık benim gibi eli boş, çanak yalayanların kusuru, nasıl olur da kanlı gözyaşını iplik gibi salmaz yere?

Öylesine gözler bile gözyaşına düşkün olduktan sonra benim gözyaşım, yüzlerce ırmak olmalı.

Onun gözyaşlarının bir katresi, şu yüzlerce ırmaktan daha iyi; çünkü o bir katre yüzünden insanlar da kurtuldu, cinler de.

O cennet bahçesi bile yağmur isterse, şu çorak, şu çirkin toprak, nasıl istemez?

A kardeşim, kabûl etmemiş, etmiş, bununla ne işin var? Sen elini duadan indirme.

Ekmek bile bu gözyaşına engel oluyorsa, elini ekmekten yumak gerek.

2350. Çeki - düzen ver kendine, çevikleş, ayak dire; ekmeğini gözyaşlarınla pişir.

Hâtifin, define arayana seslenmesi, definenin sırlarını bildirmesi

O, böyle dua edip dururken ilham geldi; Tanrı onun zorluklarını açtı; ona dendi ki:

Hâtif sana, yaya bir ok koy, at dedi; yayı adam - akıllı çek demedi ki.

Yayı pek çek demedi, oku yaya koy, atıver dedi; zıhı kulağına dek çek demedi.

Sen, boş yere yayı çekmede, okçuluktaki hünerini göstermeye kalkışmadasın.

Bırak şu katı yayı; yürü, bir yaya ok koy, atıver, uzaklara uçup gitmesine bakma.

Düştüğü yeri kaz, defineyi orda ara; zoru bırak, inleye - sızlaya altını ara.

* Hak, şahdamarından da yakındır insana, sense oka benzeyen düşünceni uzaklara atmadasın.

Ey yayını kurup okunu atan, av yakında, sense uzaklara ok atıyorsun.

Kim ne kadar uzak atarsa, odur o kadar uzak kalan; odur böylesine bir defineden daha fazla ayrılan, daha uzak düşen.

2360. Filozof, düşünceden kendini öldürdü; yürü, koş de ona, zâti define ardında kalmış.

Koş de; ne kadar hızlı koşarsa, gönlünün muradından o kadar ayrılır, uzaklaşır.

* O padişah, "Bizim için savaşın" dedi; a kararsız kişi, bizden uzaklaşmaya savaşın demedi.

* Ken'an gibi hani, o da Nuh'tan utandı da o koca dağın tepesine çıktı.

Kurtulmak için ne kadar fazla çalıştıysa, dağın üstüne ne kadar çok tırmandıysa, kurtuluştan o kadar ayrıldı, o kadar uzaklaştı.

Her sabah, defineyi, mâdeni bulmak için daha katı bir yay arayan şu yoksul gibi hani.

Ne kadar katı yay aldıysa, defineden o kadar uzaklaştı, bahtı o kadar kötüleşti.

Şu atasözü, dünyada söylenir - durur; Bilgisizlerin canı mihnette gerek.

Çünkü bilgisiz, ustasından utanır; gider, bir yeni dükkân açar.

A güzelim, ustana danışmadan açtığın o dükkân, kokmuş, akreplerle, yılanlarla dopdolu bir dükkândır.

2370. Tez yık o dükkânı da yeşilliğe, gül fidanlarının, içilecek suların bulunduğu yere dön.

Uluduğundan, tanımazlığından, kurtulmak için dağı, kendisine gemi edinen Ken'an'a dönme.

O yoksula da okçuluk bilgisi perde kesildi; halbuki dilediği şey, hazırdı, koynundaydı.

* Hey gidi hey.. nice bilgi, nice akıl ediş, nice anlayış vardır ki yolcuya gulyabani kesilir, yolunu vurur - gider.

* Filozofun şerrinden kurtulmaları için cennetliklerin çoğu ahmaktır.

* Üstünlükten de soyun, saçma şeylerde de; çırçıplak ol da her solukta üstüne rahmet yağsın.

* Anlayışlılık, sınıklığın, yalvarıp yakarmanın zıddıdır; anlayışlılığı bırak, ahmaklıkla uzlaş.

* Anlayışı hırs tuzağı, tamah fakı bil; temiz kişi, ne diye anlayışlı olmayı dilesin?

* Anlayışlılar, bir san'atla yetinmişler; ahmaklarsa sanatı görmüşler, sanatı yaradana yol bulmuşlar.

* Çünkü küçük çocuğu anası kucağına alır; ona el - ayak olur, onu zarardan korur.

***

(Ş E R H)

2194. beyitten sonraki bölüm. Hûd Peygamber (A. M), Âd kavmine gönderilmişti. O toplum îmâna gelmemiş, çetin bir yelle helâk edilmişti. Hûd ve inananlar, ovaya çıkmışlar, ovada bir yere toplanmışlardı. Yel ovaya gelince hafifliyor, toplumun bulunduğu yere esince, deveyi bile, üstündeki hödüçle, adamla havalandırıp yere çarparak öldürüyordu. Âd kavmi, Kur'ân-ı Mecîd'de onsekiz sûrede anılır. XLI. sûrenin (Fussılat) 16., XLVI. sûrenin (Ahkaaf) 23 - 24., LI. sûrenin (Zâriyât) 41., LIV. sûrenin (Kamer) 19. ve LXIX. sûrenin (Haakka) 6 - 7. âyetlerinde, yelle helâk edildiği bildirilir (I. c. in 858 - 859. b. lerinin ş. e de bk.).

2205 - 2229. Mevlânâ, padişahın, halkın esenliği için değil, ülke zaptetmek hırsıyla savaştığını, değirmen beygirinin, dayaktan kurtulmak için koştuğunu, öküzün,gene bunun için işe koyulduğunu, dükkânında oturanın, başkaları için değil, kendi menfaati için oturduğunu, her yapılan işte, bir menfaat hırsı bulunduğunu anlattıktan sonra bu beyitlerde, menfaat hırsında, zarar korkusunun da bulunduğunu, bu korkunun, âdetâ dünyanın mimarı kesildiğini bildirmektedir; bundan da, kimsenin, kendi kendisinden korkmayacağı cihetle, gerçekte, her-

kese bir buyruk verenin bulunduğu, fakat onun, bu duyguyla duyulamayacağı, bu görgüyle görülemeyeceği sonucuna varmaktadır.

2208. beyitte, "O'nu gözler idrâk edemez, göremez; O, (bilgisiyle) gözleri idrâk eder; O'dur lûtfu bol olan ve herşeyden haberi bulunan" meâlindeki âyet-i kerîmeye işâret ediliyor (VI, En'âm; 103). 2209. beyitte "Şüphe yok ki Rabbin, kullarının yollarında, pusudadır; onları görüp gözetir" meâlindeki âyet-i kerîmenin dile getirildiğini görmekteyiz (LXXXIX; Fecr; 14). 2211. beyitteki Bâyezîd, Ebû-Yezîd-i Bıstâmî'dir (II. c. in 929. b. inin ş. e bk.). 2212. beyitte Nuh Peygamber'den (A. M) ve tufandan bahsettikten sonra (I. c. in 406. b. inin ş. e bk.), insanın her soluğunun, insanı korku, düşünce, hayal, gam ve sevinç deryâsına garkeden bir tufan, aynı zamanda da o tufandan kurtaran bir gemi olduğunu söyleyip akla güvenenleri, yediği yumruğun nerden ve kimden geldiğini bilmeyen, görmeyen köre benzetmekte, 2222. beyitten itibaren de filozofları kınamaktadır. Aklın verdiği vehimlerden, hayallerden kurtulan eren, 2229. beyitte Nuh'a, olgunluğa ulaşmamış kişilerle sohbetse tufana benzetilmektedir.

2238. Olgunluğa ulaşmayan kişilerle, akla güvenenlerle, benliğe tutsak olanlarla düşüp kalkmanın, erkek arslanla, ejderhâyla düşüp kalkmaktan da zararlı olduğu, onların suyu - seli çekilmiş kuru dala benzedikleri belirtildikten sonra, bu çeşit kişilerin, irfandan dem vurmalarını, münâfıkların namaz kılmalarına, zekât vermelerine benzetiyor ve IV. sûrenin (Nisâ') "Münâfıklar, gerçekten de Al-

lâh'ı kandırmak isterler, O da onların cezâlarını verir; onlar namaza üşenerek kalkarlar, halk görsün diye kılarlar ve Allâh'ı pek az anarlar" meâlindeki 142. âyetiyle IX. sûrenin (Tevbe), "Mal harcayışlarının kabûlüne engel de ancak onların Allâh'ı ve Peygamberini inkâr edip kâfir oluşları, namazı üşenerek kılışları ve zorla, istemeyerek mallarından harcayışlarıdır" meâlindeki 54. âyetinden "Küsâlâ-Üşenerek" sözü lâfzan iktibas ediliyor ki bunlardan maksat da Batınî inançlar güden ve şeyh geçinen kişilerdir.

2242. "Herşey helâk olur, ancak O'nun hakıykati, gerçek, kadîm ve bâki olan O kalır" meâlindeki âyet-i kerîme, ikinci mısra'dır (XXVIII; Kasas, 88).

2242 - 2249. Hakıykatlerinin hakıykati, sıfatlariyle zâhir olan ve sıfatlarında bâtın bulunan zâtıdır. Zâtı herşeyden münezzeh olmakla berâber, sıfatlarında zâtını gör; bu görüşü tahakkuk haline getir, varlığından geç diyor ve örnek olarak da şunu veriyor:

Arapçada "ad - ism" sözü, "Allâh'ın adı" anlamını veren terkipte "İsm'ullâh" iken "Allâh'ın adıyla" dediğimiz takdirde "Bi'sm'illah" olur; "ism" kelimesindeki "i" harfi, "Allah" sözüne ulanır; Arap yazısıyla "باسم الله" tarzında değil, söylendiği gibi "بسم الله" tarzında yazılır; "اسم" sözündeki "i", yâni "ا - elif" gizlenir - gider, âdetâ yok olur.

2250. "Attığın zaman" I. c. in 619. b. inin ş. e bk. Beyitte âyet-i kerîmeden lâfzî iktibas var.

"Allah dedi ki." Kudsî hadisler, yâni ilham, yahut rüya yoluyla ve mânâ olarak Hz. Peygamber'e (S. M) bildirilenlerdir ki Hz. Peygamber, bu mânâları, "Allah dedi ki, Allâhu taâlâ dedi ki, Allâhu taâlâ der ki" diye nakleder. Bunların bir kısmı da geçmiş peygamberlerin Allâh'a sözlerini, Allâh'ın onlara buyurduklarını hikâye eder. Kudsî hadisin, Kur'ân'dan farkı şudur: Kur'ân, mutlaka Cebrâil vâsıtasiyle ve lafzıyla vakyedilir; bu bakımdan Kur'ân, mânâ ile lafzın tümüdür; Kudsî hadis, ilhâma dayanır ve mânâ olarak ilhâm edilir. Hadisle farkıysa, kadisin, LIII. sûrenin (Necm) 3 - 4. âyetlerinde, Hz. Peygamber'in (S. M) kendi dileğiyle söz söylemediği, sözlerinin vahye dayandığı, yâni, Tanrı'nın dileğine, rızâsına aykırı bir söz söylemesine imkân bulunmadığı unutulmamak şartıyle şudur: Hadîsin hem anlamı, hem sözü, Tanrı'nın dileğine, rızâsına uygun olmak üzere, Hz. Peygamber'indir; Kudsî hadisinse, anlamı Tanrı ilhâmıdır. Bu yüzdendir ki Kudsî hadis okunarak namaz kılınamaz (Bk. Muhammed'ül - Medenî: El - İthâfât'üs-Seniyye fi'l - Ahâdîs'il - Kudsiyye; Haydarâbâd - 1323 H. s. 235 - 238). Bu maddenin sonunda, Kur'ân-ı Kerîm'in II. sûresinin son âyetlerinin, Mi'raçta indiği hakkında bir rivayetin bulunduğunu, fakat gene Allah tarafından mânâ ve lafzıyla vahyedildiğini de söyliyelim.

2252. Ormandaki ağaçlar kalem, deniz mürekkep olsa da yazılsa gene Mesnevî bitmez sözüyle, XVIII. sûrenin (Kehf), "De ki: Deniz mürekkep olsa, yazılamaz Rabbinin kelimeleri tükenmeden,

tükenir deniz; hattâ o deniz kadar bir deniz daha eklesek" meâlindeki 109. ve XXXI. sûrenin (Lokman) "Yeryüzünde ne kadar ağaç varsa hepsi kalem, deniz de mürekkep olsa ve bundan sonra da yedi deniz daha o denize katılsa Allâh'ın sözleri yazılıp tükenmez; şüphe yok ki Allah üstündür; hüküm ve hikmet sâhibidir" meâlindeki 27. âyet-i kerîmelerine işâret edilmektedir.

Mevlânâ, bu iki âyete işâretle "Mesnevî" yi Kur'ân saymıyor; zâti kıyâsı kabûl etmeyen Pîr (I. c. in 1085. ve 3408. b. lerinin ş. e bk.) Kur'ân'la "Mesnevî" yi kıyaslamıyor. "Fîhi mâ-fîh" te der ki: "Bir hâfıza söyledim, anlattım; dedim ki: Tanrı Kur'ân'da diyor ki: Söyle, deniz Rabbimin sözlerini yazmak için mürekkep olsa o mürekkep, Rabbimin sözleri bitmeden tükenir - giderdi. Şimdi bu Kur'an, elli dirhem mürekkeple yazılabilir. Bu söz, Tanrı bilgisine bir işârettir." (Tercememiz; 18. Bölüm, s. 72) Esâsen bu âyetlerdeki Allâh'ın kelimeleri de, Allâh'ın takdîr ettiği şeyler, hüküm ve hikmetleri, yaratmasını takdir ve irâde buyurdukları, hüküm ve hikmetlerindeki fâideler ve anlamlar tarzında tefsir edilmiştir (Mecma'ul - Beyân; c. VI, s. 498 - 499; c. VIII, s. 322). Mevlânâ, "Mesnevî" deki ilâhî maârifin sonsuzluğunu bildirmek için bu âyetleri hatırlatmıştır. "Mesnevî" nin, Kur'ân'ın birçok kıssalarını, hükümlerini, anlamlarını ihtivâ etmesi bakımından da bu beyti söylemiştir diyebiliriz; fakat "Mesnevi" yi, Kur'ân, yahut vahiy eseri olarak kabûl etmesine imkân yoktur. "Manâkıb'ul - Ârifîn" de şöyle bir rivâyet var:

Hocaların, Mesnevî" ye, Kur'ân denmesini kınadıklarını, buna karşı Sultan Veled'in, Kur'ân'ın tefsîri dediğini Mevlânâ'ya nakledince Mevlânâ, Neden olmasın? Peygamberle erenlerin sözlerinde, harf kaplarının içinde, İlâhî sırların nurlarından başka birşey yoktur ki; Allâh'ın kelâmı, onların tertemiz gönüllerinden coşar; dillerinin ırmaklarından akar diyor (Tahsin Yazıcı basımı; c. I, s. 291). Sultan Veled'e atfedilen bu rivâyet doğruysa, Mevlânâ, bu sözlerle, peygamberlerin vahye, erenlerinse ilhâma mazhar olduğunu, bu bakımdan sözlerinin, Kur'ân'ın hüküm ve hikmetlerini muhtevî bulunduğunu kastetmiştir. Ama Husâm-ı Dîvâne, namazda zamm-ı sûre olarak "Dîvân-ı Kebîr" beyit okumuş; her inançta ileri gidenler olur; her yolun aşırı hareket edenleri bulunur; Husâm'a "Dîvâne" dendiğine de dikkat etmek gerek (Husâm-ı Dîvâne ve bu olay için "Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik" adlı eserimize bk. İst. İnkılâp K. 1953; s. 217 - 218 ve 217. s. deki 41. not).

2256. Denizimizden çıkanları söyleyin, vebâl yok. Beytin ikinci mısraıdır ve arapçadır. "Benden duyduğunuzu, bir âyet bile olsa halka bildirin; İsrâiloğullarına âit kıssaları da söyleyin; vebâl yok; ama bile - bile, söylemediğim sözü bana atfeden, cehennemde oturacağı yeri hazırlasın" meâlindeki hadise işâret edilmektedir (Câmi'; I, s. 105 - 106). Furûzan - fer, "Denizden söz et, vebâli yok" meâlinde arapça bir atasözü olduğunu da söylüyor (Ahâdîs-i Mesnevî; s. 204). Bu hadisten ve atasözünden lâfzan ıktibas var.

2264 - 2268. Bu beyitlerde, define arayanın, gerçekte, kendisinde araması gerektiği, fakat bu defineyi bulmak için de varlıktan, benlikten geçmek îcâb ettiği bildiriliyor. Varlığı kendisine veren kişi, kendisine secde eden, hem de önüne de, kendisini görmek için ayna koyan bir adama benzetiliyor. Aydana, kendi hakıykatini, yâni yokluğunu bir zerrecik görseydi deniyor, hayalleri de, kendi de yok olurdu; bilgisi de bilgisizlikte erir - giderdi. Bu bilgisizlikten, "Gerçek var olan benim, ben" sesi duyulurdu. Beyitte bu sözler âyetten aynen alınmıştır. XX. sûrenin (Tâhâ) 9 - 14. âyetlerinde Mûsâ Peygamber'in (A. M) çölde bir ateş gördüğü, zevcesine, durun, ben gideyim oraya; ya bir kor getiririm, yahut birini bulur, yolu öğrenirim dediği, oraya gidince ateşin çalıları yakamadığını gördüğü, kendisine, şüphe yok ki benim senin Rabbin, seni seçtim, vahyettiğim sözleri dinle; ayakkaplarını çıkar; sen kutlu Tuvâ vâdîsindesin; ben öyle bir Allâh'ım ki benden başka yok tapacak; bana kulluk et, beni anmak için namaz kıl dendiği anlatılır. 2268. beyit için I. c. in 544. b. inin ş. e bk.

2270. XLVII. sûrenin (Muhammed S. M) 19. âyet-i kerîmesinde "Gerçek olarak bil ki Allah'tan başka yoktur tapacak" buyurulmaktadır; bu âyetten lâfzan ıktibas vardır.

2282. Göze mühür vurmak. II. sûrenin (Bakara) 6 - 7. âyetlerinde kâfirlerin, küfürleri, inanmamaları yüzünden, âdeta kalplerinin, kulaklarının mühürlendiği, gözlerine perde çekildiği bildirilir; bu âyetlere işâret edilmektedir.

2285. Kâfirlik - Tövbe. Tövbe edenin, hiç suç işlememişe döneceği hadiste bildirildiği gibi (Câmi'; I, s. 112) "Söz ancak budur: Ameller, son amelle ölçülür" meâlindeki hadîse göre de (Künûz'ül - Hakaık; I, s. 103), ölümünden önce îman eden küfürden kurtulur; ancak "İman-ı Ye's", yani tam ölüm halinde îman makbûl değildir; Firavun'un îmânı gibi; fakat "Tövbe-i Ye's" makbûldür.

2288. Gece - Gündüz. III. sûrenin (Ali İmran) 27., XXII. sûrenin (Hacc) 61., XXXI. sûrenin (Lokman) 29., XXXV. sûrenin (Fâtır) 13., LVII. sûrenin (Hadîd) 6. âyetlerinde, Allâh'ın geceyi uzatıp gündüzün bir kısmını gece, gündüzü uzatıp gecenin bir kısmını gündüz yaptığı anlatılır. III. sûrenin 27. âyetinde, dilediğini de hesapsız rızıklandırdığı zikredilir. Beyitte bütün bunlara işâret edilmektedir.

2289. Halil - Kum. III. c. in 2520. b. inin ş. e bk.

2290 - 2291. Davud - Dağ. II. c. in 494. ve IV. c. in 2416. b. lerinin ş. lerine bk.

2296. Tanrı sözünü sözüyle tefsir. V. c. in 3130. b. inin ş. e bk.

2297. Mühre. 2147. b. in ş. e bk.

2298. Tanrı katından. Beyitte "min ledün" olarak lâfzan alınmış. I. c. in 223 - 237. beyitlerinin ş. e bk.

2304. Rabbiniz değil miyim? I. c. in 1246. b. inin ş. e bk.

2308. Yûnus. II. c. in 3136 - 3137. b. lerinin ş. e bk.

2314. Mûsâ - Ateş. 2264 - 2268. b. lerin ş. e bk.

2316. Mûsâ - Büyücüler. I. c. in 278 - 279. b. lerinin ş. e bk.

2317 - 2318. Sahâbe - Ashâb. Arkadaşlar anlamına gelir. Hz. Peygamber'i görüp inananlara, Hz. Peygamber'i görmese bile onun hayâtında Müslüman olanlara, O'nun hayâtında, Müslüman ana - babadan doğanlara, Hz. Peygamber'le (S. M) sohbet etmiş sayılarak Ashâb ve Sahâbe denmiştir. Bu sözün müfredi "Sahâbî" dir.

2305 - 2329. Bu beyitlerde Mevlânâ, "Yüce Allah, kullarının dileklerini geciktirir; gecenin üçte biri geçince lûtuf ve icabetini dünya göğüne indirir de kudret diliyle, gün ışıyıncaya dek, bir istiğfar eden yok mu, bir tövbe eden yok mu, bir isteyen yok mu, bir çağıran, duâ eden yok mu buyurur" hadîsine dayanarak (Câmi'; I, s. 65) geceyle gündüzden bahis buyurmaktadır. Tanrı, sehere dek, Rabbiniz değil miyim demekte; fakat yıldızlarla, burçlarla süslü, üstü yol - yol, pul, pul ışıldayan gece timsahı herkesi yutmuş. Ama gene de "uykuyu, vakitli bir istirahat sebebi yapan, geceyi, herşeyi örten bir örtü, gündüzü geçim zamanı olarak yaratan" (LXXVIII, Nebe'; 9 - 11) Tanrı, sabah olup güneş, seherçağı, karanlıklar kınından parlak kılıcını çekince bu timsah, yediklerini kusuyor. O timsahın karnında, Yunus Peygamber (A. M) gibi Tanrı'ya tespih eden, rahatlaşıp şükürler etmede.

2323. "Rabbiniz dedi ki: Çağırın beni, duâ edin bana, icâbet edeyim size; şüphe yok ki bana kulluk etmekten, ululanarak çekinenler, aşağılık bir halde cehenneme gireceklerdir" meâlindeki XL. sûrenin (Mü'min) 60. âyetine işaret ediliyor.

2333 - 2334. Elif - Mim. "Elif gibi birşeyim yok" sözüyle şuna işâret edilmektedir:

Arap alfabesinde, hem, harflerin şekillerine göre, hem kolay bellenmesi için terkipler halindeki tertipte "elif" ilk harftir ve yukarıdan aşağıya doğru çekilen bir çizgi halindedir (ا). Ne noktası vardır, ne büküntüsü. Bu bakımdan "Elifte birşey yok" sözü, bir atasözü, bir örf mecazı olmuştur (I. c. in 1520. b. inin ş. e bk.). M harfinin yerini tutan "mim" sesşu şekildedir: "م". Görüldüğü gibi başında küçücük bir gözü vardır. Elifle mim harfi, "ام" tarzında yan - yana yazılınca, arapçada, ana anlamına gelen "ümm" sözü meydana çıkar. Elifin birşeyi yoktur ama bir noktadan, kalemin kâğıda dokundurulduğu zaman kâğıtta peydahlanan noktanın aşağıya doğru çekilmesinden meydana gelmiştir. Öbür harfler de, elifin, çeşitli şekilde eğilip bükülmesidir; şu halde bütün harfler elifte, elif de noktadadır; bu bakımdan, elifin birşeyi yok demek, gaflete düşmektir; hele ben varlığımdan geçmişim deyip kendini olgun sanmak, noksanın ta kendisidir. Böyle bir vehme düşmektense mim gibi gönlü dar olmak, akıllılık alâmetidir.

Bundan önceki beyitlerde "b" harfinin "ism" sözüyle birleşip "Allah" adına eklenmesiyle "elif" har-

finin gizlenmesi anlatıldığına ve bu beyitlerdeki "elif, mim" harflerinin, "ümm - ana" sözünü meydana getirdiğinin belirtilmesine nazaran bu çeşit bir yorum da yapılabilir:

Sûfîlere nazaran nokta, mutlak varlık olan Tanrı'nın ilk taayyünüdür; yâni zâtında, bütün sıfatların, adlarını ve bunların zuhûru olan hüküm ve eserlerin mücmel olarak taayyünüdür; bunların, zâtta, ilmî sübûtudur. Bu subût, zât ile dâimîdir; ezelî ve ebedîdir; zamanla kayıtlanamaz; her an bu böyle olmuştur, böyledir ve böyle olacaktır; evveli ve sonu yoktur. Bu ilk taayyün, Hz. Muhammed'in hakıykatidir (Hakıykat-i Muhammediyye). Bu duraktan sonra, gene zamânî olmayıp ânî olarak, varlık âlemi, kuvvet hâlinde zâhir olur; bu melekûtî zuhûrun madde haline gelişi, Batlamyus nazariyyesine ve Hukemâ telakkıysine göre dokuz göğü, onların dönüşleri dört unsuru, bunların, yâni dokuz gökle dört unsurun birleşmesi, cansızlar, bitkiler ve canlılardan ibâret olan üç çocuğu meydana getirir. Dokuz gök, bu üç çocuğa nazaran babadır; baba sözü de arapça "eb" dir ve bu söz "ا - elif" le başlar. Dört unsursa ana sayılır ki "Üm" sözü, arapçada ana demektir ve elif, mim harfleriyle, önce de bildirdiğimiz gibi "ام" şeklinde yazılır. Unsurların varlıkları, dokuz göğe nazaran yokluk demektir; bu anaların elleri vardır; dokuz gök olmadıkça bunlar, birşey meydana getiremezler. Elifte birşey yok demek, gaflete düşmektir; çünkü o zuhur, Mutlak Varlık'ın zâtî ıktizâsı olan bilgisinin melekûtî mezâhiri, kuvvet halinde zuhûrudur. İnsan, kendinde oldukça, benliğine tutsak bulundukça,

maddeye bağlıdır; varlığından geçince bütün varlığının, tüm varlık'tan geldiğini anlar, yokluğa erer; böyle bir varlığa, böyle bir hiçe birşey yüklemek abestir; bu çeşit kıvranmaya devlet adı takılamaz. Gerçek varlığa kavuşan, yokluğunu bilen kişidir (I. c. in 1907. b. inin ş. e de bk.).

2342. "Allâh'ım, bana iki ağlayan göz ver ki gözyaşlarının akması, gönüle şifâ verir senin korkunla, senden çekinmek yüzünden; hem de gözyaşı kan olmadan, sıkıntı kor hâline gelmeden" meâlindeki hadisten lâfzan ıktibas vardır (Câmi'; I; s. 50).

2357. Şah damarından da yakın. L. sûrenin (Kaaf) 16. âyetinin meâli şudur: "Ve andolsun ki biz insanı yarattık ve nefsi, onu ne gibi vesveselere düşürür, biliriz ve biz, ona, şah damarından daha yakınız." Beyitte âyetten lâfzî ıktibas vardır. Bu yakınlık, bilgi, tasarruf ve tedbîr bakımındandır.

2362. "Bizim için, bizimle savaşın" yâni bizim yolumuzda savaşın. XXIX. sûrenin (Ankebût) son âyeti olan 69. âyet-i kerîmede, "Bizim için savaşanları yollarımıza sevkederiz biz ve şüphe yok ki Allah, elbette beraberdir iyilik edenlerle" buyurulmaktadır. Bu âyetteki beraberlik, lûtufla, üstünlük vermekle, hidâyet ihsan eylemekledir; beyitte lâfzî ıktibas vardır.

2363. Nûh - Ken'an. I. c. in 3415. b. inin ş. e bk.

2367. Türkçe, "Şeytanın canı cehennemde gerek" atasözüne uymakta.

F. 24

2373. Gulyabani. I. c. in 368. b. inin ş. e bk.

2374. Cennetlik - Ahmak. "Cennet ehlinin çoğu ahmaktır" meâlindeki hadîse işâret edilmektedir (Câmi'; I, s. 44). Bu hadis geçti ve îzâh edildi; bu beyitten bölümün sonuna dek bu hadîsi şerh ediyorlar ve cennet ehli olan mü'minlerin, filozof gibi akla dayanmadıklarını, bilgiçlik taslamadıklarını, anlayışı hırs tuzağı, tamah fakı saydıklarını, sanatı görüp ona değil, sanat sâhibine yol bulduklarını anlatıyorlar.

**
*

M E T İ N

*** Biri Müslüman, biri Hristiyan, biri Yahudi, üç yolcunun hikâyesi. Bir konakta yiyecek bulurlar; Hıristiyanla Yahudi tok olduklarından bu yemeği yarın yiyelim derler; Müslümansa oruçluydu, onlarla başa çıkamadığından aç kaldı.**

2380. Ey oğul, şimdi burda bir hikâye dinle de hünerine kapılıp sınanmalara düşme, derde uğrama.

Bir Yahudiyle bir Müslüman, bir de Hıristiyan, bilece yolculuk ederler.

* Bir inanç sâhibi o iki yol azıtmışa yoldaş olur; hani aklın nefisle, o Ehrimen'le arkadaşlığı gibi.

* Yolculuk bu ya; bir Maragalıyla bir Reyli yoldaş olur; beraber yerler, içerler.

* Kuzgun, baykuş, doğan bir kafese düşebilir; hapıshanede namaz kılan temiz kişiyle namaz kılmayan, eş olabilir.

* Gece bir kervansarayda doğulu, batılı, Mâverâünnehirli konaklar.

* Aşağılık kişilerle yüce kişiler, soğuk yüzünden, kar yüzünden, günlerce bir kervansarayda beraber kalırlar.

* Yol açıldı, engel kalktı mı, birbirlerinden ayrılırlar; her biri bir yana gider.

Akıl padişahı kafesi kırdı mı, kuşların her biri, başka bir yana uçar.

Kafese düşmeden önce sevinerek, kendi cinsinin havasına uyup, geldiği yeri hatırlayıp oraya giderdi hani;

2390. Kafesteyken de her solukta ağlaya - inleye ah eder, kanat çırpardı ama uçmaya yol da yoktu, imkân da.

Yol açıldı mı her biri, nereyi anarak kanat çırpıyorduysa oraya, yel gibi uçar - gider.

Anarak ağladığı, ah ettiği yere uçar, fırsat buldu mu, o yana yol alır.

* Kendi bedenine bak, bedenin şu parça - buçukları nerelerden geldi de bedende toplandı.

* Kimisi suya mensup, kimisi toprağa; kimisi yele mensup, kimisi ateşe.. kimisi Arş'tan gelmiş, kimisi ferşten; kimisi Rum ülkesinden, beyaz mı, beyaz; güzel mi, güzel.

Herbiri, geldiği yere dönmek ümüdiyle kar korkusundan bu kervansaraya konmuş.

* Çeşit - çeşit kar; her yan buz kesmiş.. o adalet güneşinden uzak kalmış da donmuş.

* O gören göz güneşinin, o aydın görüşün harâreti her yanı kapladı mı, o görüş, bir parladı mı, dağ bile kimi vakit kum olur, kimi vakit yün kesilir.

Can giderken beden nasıl erirse ağır cansızlar da öyle erir.

Bu üç yoldaş, bir konağa eriştiler; devletlinin biri, armağan olarak helva getirdi onlara.

2400. * Bir bağış sâhibi, "Gerçekten de ben yakınım" mutfağından o üç garibe helva getirdi.

Sevabına ererim ümidiyle sıcak ekmekle bir sahan balla yapılmış helva sundu onlara.

* Anlayış, edep, şehirlilerdedir; ziyafet, garip konuklamak köylülerde*.

Rahman, ziyafet vermeyi, garip konuklamayı köylülere vermiştir.

* Köylerde, her gün Tanrı'dan başka kimsesi olmayan bir yeni konuk vardır.

* Köylerde her gece, yüceler yücesi Allâh'tan başka kimsesi bulunmayan yeni bir topluluk bulunur.

O iki yabancı, fazla yemekten mide dolgunluğuna uğramışlardı; Müslümansa o gün oruçluydu.

Akşam namazı çağında o helva gelince mümin, pek acıkmıştı.

O iki adam, biz boğazımıza dek tokuz; bunu bu gece bırakalım da yarın yiyelim.

Bu gece dayanalım, yemeyelim, yarına saklayalım dediler.

2410. Mümin, bu gece yiyelim şunu dedi; yarına bırakmıyalım, sabrın sırası değil.

Onlar, senin böyle demekten maksadın, onu yalnız yemek dediler.

Mümin, a dostlar dedi, üç kişiyiz; değil mi ki aramızda fikir ayrılığı var, paylaşalım.

Kim isterse yapına düşeni yesin, yemek istemeyen payına düşeni saklasın.

* O iki kişi, paylaşmaktan vazgeç; hadisteki, "Pay eden ateştedir" sözünü dinle, dedi.

---

* Bu ve bundan sonraki üç beyit arapçadır.

Mümin, ateşte olan pay eden, havasına uyan, Tanrı buyruğuna uymayandır.

Sen de Hakk'ınsın, onun payısın; onun payını başkasına verirsen ona iki demiş, şerik koşmuş olursun dedi.

O kötü damarlıların çağı olmasaydı bu arslan o köpeklere üst olurdu.

Bu arslan, o öküzlere üst olamadı; çünkü o öküzlerin, hem de zorlu öküzlerin çağıydı*.

Onların maksatları, o Müslümanın gam yemesi, o geceyi aç geçirmesiydi.

2420. Onlara altolmuştu; bu yüzden râzı oldu; boynunu eğerek peki arkadaşlar dedi, baş üstüne.

O gece yatıp uyudular; sabahleyin kalkıp bezendiler, kendilerine çeki - düzen verdiler.

Her biri yüzünü, ağzını yıkadı; yollu - yolunca virdini okudu.

Bir zaman, herkes, Hak'tan lûtuf dileyerek kendi virdine yüz tuttu.

Mümin olsun, Hristiyan olsun, Yahudi olsun, ateşe tapsın, yahut da Mug olsun; herkes o ulu padişaha yüz tutar**.

Hattâ taşın, toprağın, dağın, suyun bile gizlice, Tanrı'ya bir sığınışı, bir duası vardır.

Bu sözün sonu yoktur; o üç dost, dostçasına yüz yüze geldiler.

Birisi, herkes ne rüya gördüyse anlatsın dedi;

---

* Bu beyit metinde unutulmuş, kenara yazılmış.

** Beyitte "ulug" diye türkçe geçiyor.

Kimin rüyası daha güzelse bu helvayı o yesin; üstün olan, alt olanın payını alsın.

* Akıl bakımından en yüce olan kişinin yemesi, herkesin yemesi demektir.

2430. * Onun ışıklarla dopdolu canı, üstün olmuştur; geri kalanların dertlerine o derman olur, ancak.

* Akıllılar, ebedî olarak ölümsüzlüğe ermişlerdir; bu yüzden anlam bakımından bu dünya da ölümsüzdür.

Önce Yahudi, gördüğü rüyayı anlatmaya, geceleyin canının nerelerde gezdiğini söylemeye koyuldu.

Dedi ki: Yolda karşıma Mûsâ çıktı.. evet, kedi de rüyasında yağlı kuyruk görür.

Mûsâ'nın peşine düştüm; Turdağı'na dek gittik.. ben de ışıktan görünmez oldum, Mûsâ'-da, Turdağı da görünmez oldu.

O güneşin yüzünden her üç gölge de yok oldu; derken o ışıktan bir kapı açıldı.

O ışığın içinden bir başka ışık çıktı; o ikinci ışık pek yüceldi.

O ışığın parıltısında ben de yittim - gittim, Mûsâ da yitti - gitti, Turdağı da.

* Ondan sonra gördüm ki dağ yarıldı, üç parça oldu; çünkü Hak ışığı, üflemişti ona.

* Heybet sıfatı, dağa tecellî edince parçaları da birbirinden ayrıldı; her parçası bir yana gitti.

2440. Denize doğru giden parçasından, zehir gibi acı olan deniz suyu, tatlılaştı.

Bir parçası yere geçti; yerden tatlı sular kaynadı; illetleri iyileştiren ırmaklar aktı.

Böylece su, tertemiz vahyin kutluluğu yüzünden bütün hastaların şifası oldu.

Öbür parçası da tezce uçtu, Kâ'be yanındaki Arafat dağı oldu.

Dağın yarılışının sesinden kendimden geçtim; kendime gelince baktım ki dağ yerinde; ne bir fazlalığı var, ne bir eksikliği.

Ama Mûsâ'nın ayakları altında buz gibi eriyor; ne çukuru kalıyor, ne tepesi.

Dağ, heybetten yerle bir oldu; o heybetten tepesi etek kesildi.

Gene kendimden geçmişim, kendime gelince gördüm ki Turdağı da yerinde, Mûsâ da.

Dağın altındaki ova da, baştan başa, yüzleri Mûsâ'ya benzeyen halkla dolu.

Sopalar da Mûsâ'nın sopası gibi, hırkaları da Mûsâ'nın hırkası gibi; hepsi de bir hoşça etek sürüyüp Tur'a gidiyor.

2450. * Hepsi de ellerini duaya kaldırmış; hepsi birden "Görün bana" demede.

Derken gene kendime geldim, o baygınlık tezce geçti; o halkın her biri, bir başka çeşit göründü bana.

* Sevgi ve esirgeyiş sâhibi peygamberlerdi bunlar; böylece peygamberlerin birliğini anladım.

Sonra o ulu melekleri gördüm; kardan yaradılmışlardı.

Bir başka melek bölüğü de vardı ki Tanrı'dan yardım dilemedeydi; bunlar da tümden ateşti.

O Yahudi, bu çeşit söylenip duruyordu; nice Yahudi vardır ki sonu iyi olur.

* Hiçbir kâfire hor gözle bakmayın; Müslüman olarak ölmesi umulur çünkü.

* Ömrü nasıl bitecek? Ne haberin var ki ondan, bir uğurdan yüz çeviriyorsun.

Ondan sonra Hıristiyan söze başladı; rüyada dedi, Mesih göründü bana.

Onunla göğün dördüncü katına, dünya güneşinin bulunduğu göğe çıktım.

2460. Gök kal'alarının, öylesine şaşılacak şeylerini seyrettim ki dünyadaki şeylerle kıyaslanması mümkün değil.

A oğulların övüncü, herkes de bilir ki, gökyüzünün hüneri, yerden fazladır.

Bir deveyle bir öküz, bir koç*, yolda bir deste ot buldular; her biri, ben yiyeceğim dedi; bunun hikâyesi

Bir deve, bir öküz, bir koç, giderlerden bir yol ağzında bir demet ot buldular**.

Koç dedi ki: Bunu aramızda pay edersek, besbelli ki hiç birimiz doymayacak bununla.

İçimizde hangimiz daha yaşlıysa bu otu o yesin; bu daha doğru.

---

* Koç, türkçe ve "koç" olarak geçiyor.

** Bu ve bundan sonraki beyitlerde de öyle.

* Çünkü Mustafâ'nın sünnetlerinde de var; ulüları öne geçirmek sünnet.

Gerçi şu aşağılık devirde halk, yaşlıları iki yerde öne geçiriyor:

Ya ateş gibi sıcak aşa buyur ediyor; ya yıkılacak kadar viranlaşmış köprüde öne sürüyor.

Aşağılık halk, kötü bir fikir gütmedikçe bir yaşlıya, bir uluya, bir kılavuza saygı göstermiyor.

Onların hayırları bu, şerleri nedir, artık sen düşün.. çirkin işlerini, var, iyi işleriyle kıyasla.

* Ö r n e k

2470. Padişahın biri, camiye gidiyordu; çavuşlar, eli sopalılar, dağıtmak için halkı dövüyorlardı.

Sopa vuran, birinin başını yarıyordu; öbürünün gömleğini yırtıyordu.

O arada âşıkın biri de, suçsuz olarak, yoldan çekilmesi için on sopa yedi.

Bedeninden kanlar akarak yüzünü padişaha döndü de dedi ki: Görünüp duran zulme bak, gizlisini ne soruyorsun?

Hayrın bu senin, camiye gidiyorsun ha.. hayrın bu olursa a azgın, şerrin ne olur?

Bir yaşlı yoktur ki aşağılık birisinden bir selâm işitsin de ondan, birçok zahmete uğramasın.

Bir ereni, kötü nefisli birinin bulmasındansa, o ereni, bir kurdun kapması daha iyidir.

Çünkü kurt, çok zâlimdir ama, hiç olmazsa düzeni yoktur.

Olsaydı tuzağa düşer miydi? Düzen, tümden insan oğlundadır.

Koç, o güzle deveye, yoldaşlar dedi; değil mi ki böylesine bir nîmet bulduk;

2480. Her birimiz, ömrümüzün başlangıcını söyleyelim; bakalım, hangimiz daha yaşlı; bu anlaşılınca susalım gayrı.

Koç, benim otlamaya başlayışım, İsmâil'e kurban olan koçun zamanlarından başlar dedi.

Öküz, ben küçük yaştayken dedi, Âdem'in çift sürdüğü öküzle eştim.

İnsanların atası Âdem, yeryüzünü sürüyor, ekin ekiyordu ya; işte onun öküzüyle çifttim ben.

Deve o öküzle koçun bu sözlerini duyunca, hemen başını eğdi, yerden o ot demetini aldı;

Havaya kaldırdı otu; o esrik deve, hiçbir şey söylemeden otu yiyiverdi de

Dedi ki: Benim tarih söylememe hâcet yok; böylesine bir cüssem, böylesine yüce bir boynum varken,

Zâti herkes de bilir ki a babasının canı, sizden daha küçük değilim ben.

Aklı olan herkes bilir ki yaradılışım, sizden üstün.

Hıristiyan da, herkes bilir ki dedi, yüce

gökyüzü, şu darmadağan yeryüzünden yüzlerce kez geniştir.

2490. Nerde gökzününün genişliği, nerde yeryüzünün köşeleri, bucakları?

Müslümanın, gördüğü rüyayı, Yahudi ve Hıristiyan dostuna söylemesi, onların acıklanmaları

Derken Müslüman da, dostlarım dedi, padişahım Mustafâ yanıma geldi de,

* Bana dedi ki: Onların biri, Tanrı Kelîmi'yle Tur'a gitti, aşk tavlası oynadı.

* Öbürünü, sahip - kıran Îsâ aldı, dördüncü kat göğün yücesine çıkardı.

Kalk a zarar görmüş, arda kalmış kişi, bari o helvayla yahnıyı sen ye*.

O hünerlerle dopdolu hünerli kişiler at sürdüler; devlet, baht mektubunu okudular.

O iki üstün kişi, üstünlüklerinin lâyığını buldu; hünerleri yüzünden ikisi de meleklere karıştı.

A arda kalmış gönlü sâf bön kişi, aklını başına al, haydi kalk, sıçra, helva kâsesinin başna çök.

Bu sözleri duyan Yahudi ve Hıristiyan, yoksa dediler, helvayı temizledin mi?

Müslüman, o emrine itâat edilen padişah buyruduktan sonra ben, nasıl olur da onun buyruğundan baş çekerim dedi.

* "Yahı" olarak geçiyor.

2500. Sen Yahudisin; Mûsâ'nın buyruğundan çıkabilir misin? Seni hoş bir şeye de çağırsa, hoş olmayan bir şeye de çağırsa, mutlaka buyruğuna uyarsın.

Sen de Hıristiyansın; hayır olsun, şer olsun, Mesih'in buyruğundan baş çekebilir misin?

Ben de Peygamberlerin övüncünün buyruğundan nasıl çıkabilirim? Helvayı yedim - gitti, şimdi de sarhoşum işte.

Bunun üzerine onlar, vallâhi dediler, dosdoğru rüya, senin gördüğün rüya; bu rüya, bizim rüyamızdan yüz kere iyi.

A neşeli er, senin rüyan, uyanıklık; uyanıklıkta bile belirtisi görünüp durmada.

Sen de üstünlükten, işe sarılmaktan, hünerden geç; iş hizmette, güzel huyda.

* Tanrı bunun için yoktan vâr etti bizi; "İnsanları, bana tapsınlar, kulluk etsinler diye yarattım ancak" dedi.

* Sâmirî'nin hünerinin ne faydası oldu? O hüner, onu, Allah kapısından kovdurdu.

* Kaarun, kimyadan ne ele geçirdi? Yer, onu yuttu, dibine çekti - gitti.

* Ebü'l - Hakem, hünerinden ne elde etti? Nankörlüğünden, kâfirliğinden, tepe - taklâk, alev - alev yanan cehenneme düşüverdi.

2510. * Şunu bil ki hüner, ateşi apaçık görmektir; dumanın tüttüğü yerde ateş var demektir.

Akıllı kişinin katında senin delilin, gerçekte, o hekimin delilinden daha da kokmuş bir delil.

Ey oğul, bundan başka bir delilin yoksa pislik ye, sidiğe bak - dur.

Delilin sopaya benziyor hani; körlük yüzünden onu eline almışsın; görmediğin şeyleri sanki onunla anlıyorsun.

Sonra da bu gürültüyü duymuyorum, bu kap - tutu görmüyorum, mazur tut beni diyorsun.

*
**

(Ş E R H)

2379. beyitten sonraki bölüm, Şems'in "Makaalât" ında geçmektedir; tercemesini sunuyoruz:

"Bunu söylemek hoş değil ama azıcık söyliyeyim, bir işârette bulunayım:

Bir Yahudi, bir Hristiyan ve bir Müslüman, yol arkadaşı olmuşlardı. Yolda bir altın buldular, helva yaptılar; şimdi vakit geç, akşam oldu, sabah yeriz; hem de bu helva az; en iyi rüya gören yesin dediler. Maksatları da o Müslümana vermemekti. Müslüman, gece yarısı halktı. Uyku nerde, âşık ve yoksul kişide uyku ne gezer? Kalktı, helvanın hepsini yedi. Sabahleyin Hristiyan, Îsâ dedi, gökten indi; beni de göğe ağdırdı. Yahudi, Mûsâ, beni cenneti seyre götürdü; şaşılacak şey ki sen, dördüncü kat gökteydin; ama cennetteki şaşılacak şeylere karşı bu da şaşılacak şey mi dedi. Müslüman dedi ki: Muhammed geldi, bana, a çâresiz dedi, onların birini Îsâ, dördüncü kat göğe, öbürünü Mûsâ cennete götürdü; sense çâresiz, mahrum bir halde bakakaldın; bâri kalk da helvayı ye. Ben de kalktım, helvayı yedim. Yahudi'yle Hristiyan, Vallahi dediler, rüya dediğin de senin gördüğün rüya; bizimkilerin hepsi de hayal, hepsi de asılsız." (İst. Süleymâniye K. Fâtih kitapları; No. 2788, 106. b)

2382. Ehrimen. I. c. in 3714. b. in ş. e bk.

2383 - 2386. Bu beyitlerde zıtlar anlatılmakta, fakat yolculukta, örfleri, âdetleri, inançları, hattâ dilleri ayrı kişilerin arkadaş olabilecekleri bildirilmektedir. I. c. in 288. beytinde de Nerv'liyle Rey'li, aynı münâsebetle örnek getirilmişti. Bu yolculuğu, dünya yaşayışına da teşmîl edebiliriz. Hepimiz yolcuyuz, her nefesimiz, bir adım atmak. Nitekim Hz. Alî, "İnsanların solukları, ecellerine doğru attıkları adımlardır" buyurur (Nehc'ül - Belâga terceme ve şerhimiz; III. Kısım, 3. Bölüm; s. 407). 2384. beyitte, hapishanede, namaz kılanla kılmayanın eş olmasıyla da dünya hatırlatılmakta, "Dünya, müminin zindanıdır, kâfirin cenneti" hadîsine işâret edilmektedir.

2393 - 2395. Bedenin parça buçuklarının, unsurlardan meydana geldiği, Arş'tan, yani göklerden, farşten, yâni yerden terekküp ettiği, âlemin ve insanın, birbirine zıt parça - buçuklardan meydana gelmiş bir vahdet manzûmesi olduğu belirtildiği gibi 2384 - 2485. ve 2394 - 2397. beyitlerde devrini de canlandırıyor. Kar yolları kaplamış, gece don olmakta, gündüz tipi yolları kapatmakta; dağlar yol vermemekte. Hava ılımncaya dek yolcular, kervansaraylarda kalmak zorundalar. Bu beyitlerde bütün bunlar canlanmakta, dile gelmekte.

2400. "Gerçekten de ben yakınım" Âyetten lâfzî iktibas vardır. II. sûrenin (Bakara) "Kullarım, sana beni sorarlarsa bilsinler ki ben, gerçekten de onlara pek yakınım. Beni çağıran, bana dua

eden kişiye, çağırdığı, duâ ettiği anda icâbet ederim. Artık onlar da benim çağırmama koşsunlar, bana inansınlar da doğru yolu bulsunlar" meâlindeki 186. âyet-i kerîmesinden iktibas edilmiştir.

2402 - 2404. Rahmân, Tanrı'nın adlarındandır. Dünyâda, herkese ve herşeye rahmet edici, acıyıcı anlamındadır. Bu beyitlerde, köy halkının konuk severliği, her köyde bir konuk evi bulundurulduğu bildirilmekte, "Konuk konuklamak, köylülere, göçer evlilere verilmiştir, şehirlilere değil" hadîsine de işâret edilmektedir. (Câmi'; II, s. 44)

2414. "Pay eden, ateştedir." Mevlânâ, bu sözü, lafzan ve hadis olarak alıyor. Şârih de hadis olduğunu kaydetmektedir (s. 306).

2429 - 2431. Bu beyitlerde, dünya nasıl bir cesetse, rûhu insansa, insanlar da bir cesede benzetilmekte, rûhuysa olgun insan sayılmıştır. Aklın yüceliği görgüyle, bilgiyle sağlanır. Bilgi de, Tanrı'ya karşı aczimizi bildiren, bütün insanların faydasını sağlayan bilgidir. "Biginler, Allah'ın halkına, Allah eminleridir" (Câmi'; II, s. 57), "Bilginler, ışıklarıdır, peygamberlerin halîfeleridir, benim vârislerimdir ve peygamberlerin vârisleridir", "Bilgi, İslâmın hayâtıdır, îmânın direğidir; kim bir bilgi bellerse, Allah, onun ecrini tamamlar; kim bir bilgi belletirse, Allah da ona, bilmediğini belletir" hadisleri, İslâmda bilgiye verilen önemi gösterir (Aynı; s. 58). 2431. beyitte akıllılar, yâni akıllarıyla bilgilerini birleştirenler (IV. c. in 1960 - 1968. b. lerinin ş. e bk.), ölmezler, onların yüzünden, mânevî

F. 25

yönden bu dünya da ölümsüzlüğe kavuşur demekle, "Yeryüzünde, Allah Allah diyen kaldıkça kıyamet kopmaz" hadisine işâret ediyor. Hz. Ali de "Âlim, ölü olsa bile diridir. Câhil diri olsa bile ölü" ve "Bilgiyle dirilen ölmez" buyurmuşlardır (Nehc'ül-Belâya terc. ve şerhimiz; III. Kısım, 4. Bölüm; s. 418, 420).

2438 - 2439. Mûsâ - Turdağı. I. c. in 25 - 26. b. lerinin ş. e bk.

2450. Görün bana. I. c. in aynı beyitlerinin ş. e bk. Âyetten lâfzî iktibas var.

2452. Peygamberlerin birliği. Kur'ân-ı Mecid'in II. sûresinin (Bakara) son âyetinden bir önceki âyetinde (285), meâlen, "Peygamber de kendisine, Rabbinden indirilene inanmıştır, inananlar da. Hepsi de Allâh'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inanmıştır. Peygamberlerinden hiçbirini, öbüründen ayırmayız; duyduk demişlerdir ve itâat ettik; Rabbimiz, yarlıganma dileriz senden, varacağımız yer, tapındır senin" buyurulmaktadır. Âyette, "Peygamberlerinden hiçbirisini, öbüründen ayırmamak", peygamberlerin, Allah tarafından gönderilmiş, ma'sûm ve gerçek olukları, peygamberlikleri bakımındandır ve İslâm dîninde birini inkâr, hepsini inkâr sayılır ve inkâr eden kâfir olur. Fakat gene II. sûrenin 253., XVII. sûrenin (İsrâ') 21. ve 55. âyetlerinde Tanrı katındaki dereceleri bakımından bâzı peygamberler, bazılarından üstündür. XVII, sûrenin 79. âyetinde bildirildiği gibi "Makaam-ı Mahmûd" un, yâni kıyâmette, suçlulara şefâat edişin, yalnız kendilerine ve ümmetinin hayırlılarına verilmiş olması ve XXI. sûrenin (Enbiyâ') 107. âyetinde, bütün âlemlere rahmet olarak gönderildiklerinin beyan buyurulması dolayısıyle de Hz. Muhammed (S. M) hepsinin, bütün yaradılmışların ulusudur. 2452. beyitte, II. sûrenin 285. âyetine işâret ediliyor.

2456 - 2457. Kâfir - İman. "İşlerde sonuna göre hüküm verilir" meâlindeki hadîse göre (Câmi'; I, s. 66) kâfir hakkında da, ancak sonuna göre bir kanaât yürütmek gerekir. "Bir kişi, insanlara görünen işlerine göre cennet ehlinin işlerini işler, oysa ki o, cehennem ehlindendir. Bir kişi de cehennemliklerin işlerini işler; insanlar, işlediği işlere göre onu öyle sanır; oysa ki o, cennetiklerdendir" hadîsi de aynı meâldedir (Aynı s.).

2461. beyitten sonraki bölüm. Furûzan - fer, bu hikâyenin "Nesr'üd - Dürr" de bulunduğunu söylüyor ve metin veriyor (Maâhiz; s. 210).

Bu halk hikâyesi "Sindbâd - Nâme" de de geçer; türkçeye çevirisini sunuyoruz:

"Yıllar, aylar önce bir deve, bir kurt ve bir tilki bir yolda arkadaş olmuşlar; konuşa - görüşe yola düşmüşler; fakat yanlarında, yiyecek olarak da bir yufka ekmeğinden başka birşey yokmuş. Bir zaman geçtikten sonra yolculuğun yorgunluğu bunlara iyice tesir eder; susuzlukları artar, dilleri - damakları kurur; açlık, midelerini kemirmeye başlar. Bir su başına otururlar; aralarında, yufka ekmeği için düşmanlık belirir, kavgaya girişirler. Her biri, o

ekmeğe kendisinin mustahak olduğunu iddiâ eder; buna delil getirmeye koyutur. Sonunda, yaşça en büyük olanlarının bunu yemeye daha haklı olduğu kararına varırlar. Kurt der ki: Yüce Allah bu dünyayı yaratmadan yedi gün önce anam beni doğurmuş. Tilki der ki: Doğru söyledin, o gece ben oradaydım; mum tutuyor, anana yardım ediyordum. Deve, kurtla tilkinin bu çeşit sözlerini duyunca boynunu uzatır, ekmeği kapıp yer; sonra da der ki: Beni gören, gerçekten de bilir ki dün doğmamışım anamdan; sizden daha da büyüğüm; dünyayı da sizden daha çok görmüşüm, daha çok yük taşımışım." (Muhammed b. Alî b. Muhammed'iz - Zahîriyy'is - Semerkandî: Sindbâd - Nâme bâ Sindbâd - Nâme-i Tâzî; Ahmed Ateş'in tashih ve hâşiyeleriyle; İst. Millî Eğitim Basımevi - 1948; s. 49 - 50.

Halk arasında buna benzer birçok halk fıkraları vardır. Meselâ, kendisine yaşlı bir at ihsân edilen zarif biri, eğilip atın kulağına bir şey söyler, sonra kulağını atın ağzına tutar. Bu hareketi görenler, ne dedin, ne dedi diye sorarlar. Dedim ki der, ey rûhumun rûhu, bilir misin Hazret-i Nûh'u? O da, "Ne söylersin be hey kallaş? Âdem'e ben diktimdi taş" dedi. Fıkrada soru ve cevap, manzumdur da.

3465. Ulular, yaşlılar. "Küçüğümüze acımayan, büyüğümüzün hakkını tanımayan bizden değildir." (Hadis; Câmi'; II, s. 166). "Yaşlıları ululayın" diye de bir hadis vardır (Ahâdîs-i Mesnevî; s. 125). Mevlânâ, bu beyitten sonra yaşlılara saygı kalmadığını söyleyip yakınıyor; biz ne yapalım, ne diyelim?

3492. Kelîm - Tur. I. c. in 25 - 26. b. lerin ş. e bk.

3493. Îsâ - Dördüncü kat gök. I. c. in 653. b. inin ş. e bk. Kıran ve Sâhib - Kıran için II. c. in 1094. b. in ş. e bk.

2506. "İnsanları, bana tapsınlar, kulluk etsinler diye yarattım ancak." LI. sûrenin (Zâriyât) 56. âyet-i kerîmesinde cinlerin ve insanların, kulluk etmeleri için yaratıldığı bildirilmektedir. İbn Abbâs, kulluğun bilgiyle olacağına göre bu âyetteki "Kulluk etmeleri için" sözünü, "Bilmeleri, tanımaları için" tarzında tefsîr etmiştir (Mavzûâtu Kebîr; s. 62. I. c. in 2872. b. inin ş. e de bk.). Beytin ikinci mısraında bu âyet-i kerîme geçiyor.

2507. Sâmirî. I. c. in 2267. b. in ş. bk.

2508. Kaarun. I. c. in 181. b. in ş. e bk.

2509. Ebü'l - Hakem. I. c. in 787. b. inin ş. e bk.

2510. Dumanın tüttüğü yerde ateş. Türkçemizdeki "Ateş olmayan yerden duman tütmez" atasözünü andırıyor.

*
**

M E T İ N

Kim üç, yahut dört günde, filan önemli iş için Semerkand'e gidebilirse bir kat elbise, bir at, bir köle, bir halayık ve şu kadar dirhem vereceğim ona diye Tirmiz padişahı Seyyid'in tellâl bağırtması, Delkak'in, bunu köyde duyması, ata binerek* şehre gelip padişahın huzûruna çıkması, ben bu işi yapamam demesi.

Tirmiz'li Seyyid, orada padişahtı; maskarası da herşeyi bilen Delkakti.

Seyyid'in, Semerkand'de, mühim bir işi vardı; o işi başaracak bir ulak aradı**.

Kim beş günde gidip gelir, bu işi başarırsa, ona paralar vereceğim diye tellal bağırttı.

Delkak köydeydi; bunu duyunca atına bindi; Tirmiz'e dek koştu.

Bineğini öylesine koşturdu ki yolda iki hayvan sakatlandı.

* "At" yerine türkçe "ulak" sözü geçiyor. Farsçada, eşek yerine türkçeden geçen "ulağ" sözü de kullanılır; fakat burada "ulak" ın at demek olduğu hem karineden anlaşılıyor, hem de 2524. beyitte "çend esb-i tâzi" diye açıklanıyor.

** Bu beyitteki "ulak" sa haber getirecek adam anlamınadır.

2520. Yolun tozunu, pisini arıtmadan gece yarısı, padişahı görmek için saraya koştu.

Bütün divan, fısıltılarla doldu; padişah bile meraklanıp vehme kapıldı.

Şehirdeki ileri, üstün adamların da, aşağılık kişilerin de yürekleri ağızlarına geldi; acaba ne oldu, ne biçim bir belâ geldi, çattı diyorlardı.

Ya zorlu bir düşman bize hastetti diyorlardı; yahut gizli âlemden, öldürücü bir belâ geldi, çattı;

Her halde böyle birşey oldu ki Delkak köyünden kalktı, yolda bunca Arap atını çatlatarak tezce buraya geldi.

Halk, Delkak, neden böyle tez çıkageldi diye padişahın sarayına toplandı.

Onun bu tezliği, bu telâşı yüzünden Timiz'de bir gürültüdür, koptu.

Biri elleriyle dizlerini dövüyordu; öbürü korkusundan eyvahlar olsun diye bağrıyordu.

Gürültüden, fitneden, bir felâket korkusundan, herkes, bir hayal kurmadaydı.

Hırkamıza düşen ateş, ne biçim ateştir diye herkes, kendi kıyâsınca birşey kuruyordu.

2530. Delkak, padişahın huzûruna girmek istedi; padişah hemen gelsin dedi. Delkak yer öpünce padişah, ne var yahu diye sordu.

Evvelce Delkak'e kim ne sorduysa o ekşi suratlı, parmağını dudağına götürüyor da sus diyordu.

Onun bu hareketi, halkın vehmini arttırıyordu; herkes, onun bu haline şaşıp kalıyor, kara düşüncelere dalıyordu.

Delkak, padişahın sorusundan sonra, ey kerem sâhibi padişah, bir soluk bırak da nefes alayım diye işaret etti.

Bir soluk aklım başıma gelsin; çünkü şaşılacak bir âleme düştüm demişti o.

Padişah, biraz durdu; durdu ama vehimden, zandan boğazı da acımıştı, ağzı da.

Çünkü Delkak'i hiçbir zaman böyle görmemişti; ondan daha hoş bir nedimi yoktu.

Boyuna fıkra anlatır, alay eder, padişahı neşelendirir, güldürürdü.

Padişahı öylesine güldürürdü ki padişah, iki eliyle karnını tutardı.

Öylesine gülerdi ki kahkahası, terletirdi kendisini; kahkahalarla yüz üstü yerlere yıkılırdı.

2540. Bu günse, böyle beti-benzi sararmış, suratı ekşi; parmağını ağzına götürüyor, padişahım sus diyor.

Padişah, ne belâ gelip çatacak diye vehimlere dalmıştı; hayallere kaptırmıştı kendini.

* Çünkü padişahın gönlü gamlara-tasalara batmıştı; Hârezmşâh, pek kan dökücüydü.

O inatçı, o yandaki birçok padişahı ya düzenle, ya zorla öldürtmüştü.

Tirmiz padişahı da ondan vehimleniyordu; Delkak'in bu hareketiyse, vehmini büsbütün arttırıyordu.

Daha tez söyle, hemen söyle dedi, ne hal var? Kimin yüzünden bu hale geldin, per - perişan oldun?

Delkak, köyde duydum ki dedi, padişah, her ana caddenin başında tellâl bağırtmış.

Üç günde Semerkand'e gidip gelecek adama paralar bağışlayacağım demiş.

Bu dileği yerine gelirse, saldığı haberden bir sonuç elde ederse, karşılığında hazîneler bağışlayacağını vaadetmiş*.

Ben de koşup sana geldim; bende bu güç yok; bunu arzedeceğim.

2550. Böyle bir çeviklik, benim gibisinin harcı değil; bâri benden ümidini kes.

Padişah, hay bu çeşit tezliğine lânet olsun dedi; şehre yüzlerce korku düştü.

A hamhalat, bu kadarcık birşey için ota da ateş saldın, otlağa da.

* Hani şu, davullu, bayraklı ham kişiler gibi; yokluk yoluna ulaklarız biz derler**.

* Şeyhlik lâfını dünyaya yaymışlardır; kendilerini Bâyezid gösterirler.

* Kendi kendilerine yola girmişler, kendi kendilerine Hakk'a ulaşmışlar, dâvâ yurdunda meclis kurmuşlardır.

* Güvey evi, kargaşalıkla, kötülükle dopdolu; kız tarafının, bundan haberi bile yok.

* İşin yarısı düzene girdi dediler; bize gereken şartları, yerine getirdik biz;

---

* Bu beyit metinde unutulmuş, karşılaştırmada kenara yazılmıştır.

** Bu beyitteki "ulak" sa kılavuz anlamına geliyor.

Evleri süpürdük, bezedik; bu heves yüzünden sarhoş bir halde, hoş bir halde kalktık derler.

* Peki, o yandan bir haber geldi mi? Hayır. O damdan bu yana bir kuş geldi mi? Hayır.

2560. * Bu, boyuna ulanıp giden elçiliklere karşı o yandan, sizin bulunduğunuz yere bir cevap geldi mi?

* Hayır, gelmedi.. gelmedi ama sevgilimiz bilir, çünkü mutlaka gönülden gönüle yol var.

* Peki, umutlandığınız sevgiliden mektubunuza bir cevap yok; neden yol bomboş böyle?

* Gizli, açık, yüzlerce belirti var; fakat yeter, bu kapıdaki şu perdeyi açma.

Sen gene o ahmak Delkak'ın hikâyesini söyle; boş işi yüzünden başına nasıl belâ getirdi; onu anlat.

Vezir padişaha dedi ki: Ey gerçeğe direk olan, şu aşağılık kulunun bir sözünü dinle.

Delkak, köyden bir iş için geldi; birşey söyleyecekti; kararını değiştirdi, pişman oldu, söylemiyor.

Yağdan, baldan söz ederek eskiyi yeni göstermeye; maskaralıkla söyleyeceği sözü gizlemeye çalışıyor.

Kını gösterdi, kılıcı gizledi; acımadan sıkıştırmak gerek onu.

Fıstığı, cevizi kırmadıkça ne içindekini gösterir, ne yağını verir.

2570. Onun bu saçma sözlerine bakma; titreyişine, yüzünün rengine bak.

* Hak, yaptıkları, kurdukları, yüzlerinde görünür dedi; çünkü yüz, gönüldekini söyler, kurulan düşünceyi gösterir.

* Bu görülen şeyler, verdiği haberin zıddı; çünkü insan, kötülükle yoğrulmuştur.

Delkak bu sözleri duyunca a vezir diye bağırdı; bu yoksulun kanına girmeye savaşma.

A bey, gönüle doğru olmayan nice zanlar, nice vehimler gelir.

* Ey vezir, "Kimi zanlar da suçtur", zulüm doğru bir iş değildir, hele yoksula olursa.

Padişah, kendisini inciten kulunu bile suçlamıyor, ceza vermiyor; kendisini güldürene ne diye ceza versin?

Ama vezirin sözü, padişaha işlemişti; bu düzeni anlamak istedi;

Delkak'i zındana götürün dedi; onun yaltaklanmasına, gösterişine pek kapılmayın.

Davul gibi bomboş karnına vurun da davul gibi nesi varsa haber versin bize.

2580. Davul da, derisi yaş, yahut kuru olursa içi dolu, yahut boş olursa başka çeşit ses verir; sesi, ne halde olduğunu haber verir bize.

Zoru gördü mü sırrını açar da şu gönüller karar bulur, esenleşir.

* Çünkü gerçek söz, aydındır; gönül yatışır o sözle.. yalan sözle gönül yatışmaz.

Yalan saman çöpüne benzer, gönülse ağıza; saman çöpü, hiçbir vakit ağızda gizli kalamaz.

Çöp ağızda oldukça dil, o yana gider, sonunda onu ağızdan dışarıya atar.

Hele yel yüzünden göze bir çöp girerse, göz nemlenmeye, kapanıp açılmaya başlar.

Biz de bu çöpü, ağzımıza, gözümüze girmeden ayağımızın altında ezelim.

Delkak, padişahım dedi, yavaş ol; yumuşaklığın, yarlıgamanın yüzünü pek tırmalama.

Beni cezalandırmak için bu kadar tez davranmaya ne lüzum var? Kuş değilim ki uçayım; zâti elindeyim senin.

Tanrı için verilen cezada tez davranmak doğru değildir.

2590. Ama insan, kendi havasına uyar, öfkelenir, gelip geçici kızgınlığa kapılırsa, caymasın diye tez ceza verir.

Karşısındakinin yaptığına râzı olursa kızgınlığı gider insanın; öc almanın tadı da yitergider.

Yalancı istek, yemeğe atar adamı; bu atılış, yemek yemekteki tadın geçivereceğinden korkmaktan doğar ki asıl dert de budur işte.

İstek doğruysa tez yememek, yavaş - yavaş, sindire - sindire yemek, daha iyidir; böyle yenen yemek, boğazda durmaz, mideye oturmaz, iyice siner.

Sen, benim belâmı gidermek için dövdürecek; böylece de gördüğün gediği kapatacaksın.

O gedikten bir belâ gelmesin diyorsun ama, kazânın - kaderin, o gedikten başka daha nice gediği var.

Belâyı gidermenin çaresi zulmetmek değildir; onun çaresi bağışlamaktır, kerem etmektir.

Peygamber, A yiğit dedi, sadakadır belâyı sürüp kovan; hastanı sadakayla tedavi et*.

Yoksulu yakıp yandırmak, sadaka değildir; yumuşak davranmayı görüp gözeten gözü kör etmek, sadaka değildir.

Padişah, yerinde yapılan hayır iyidir dedi; bir hayır yapacaksan, yerinde yap.

2600. * Ruh yerine şahı sürmek, oyunu yıkmaktır; şah yerine atı sürmek de bilgisizliktir.

* Şeriatta bağış da var, ceza da var; padişah baş köşeye geçer, kurulur; at ahıra bağlanır.

* Adalet nedir? Herşeyi yerine koymak, zulüm nedir? Birşeyi yerine koymamak, yerinden başka bir yere koymak.

* Öfke olsun, yumuşaklık olsun, öğtü vermek olsun, düzen düzmek olsun; hepsi doğru.. Tanrı'nın yarattığı hiçbir şey abes değil.

* Bunların hiçbiri, mutlak hayır değil.. ama hiçbiri de mutlak şer deşil.

* Herbirinin, yerinde faydası var, yerinde de zararı.. işte bu yüzdendir ki bilgi elde etmek vacipdir, çünkü faydalıdır.

* Yoksula verilen nice ceza vardır ki, se-

---

* Bu beyit arapçadır.

vap bakımından ekmekten de yeğdir, helvadan da.

* Çünkü helva, vakitsiz yenince safra yapar; helva yerine ona bir sille vurulursa bu sille, onu kötülüğe düşmekten korur.

* Vaktinde yoksula vur silleyi; o sille, boynunun vurulmasından kurtarır onu.

* Gerçekte yaralanan, kötü huydur; sopa kilime vurulmaz, toza vurulur.

2610. * Her Behrâm'ın meclisi de vardır, zındanı da.. meclis özü temiz kişiyedir, zından ham kişiye.

* Yarayı deşmek gerek; deşeceğin yerde üstüne melhem korsan, yarayı pekiştirmiş olursun.

* Altındaki eti yemeğe başlar; yarı faydası olsa bile elli de zararı vardır.

Delkak, beni bırak demiyorum; ancak sor-soruştur, aslını bir ara.

* Kendine gel de sabır yolunu, ağır davranma yolunu kapatma; sabret, birkaç gün düşün.

* Ağır davranmakla gerçeği bulursun; çekeceksen bile doğru bir inançla çekersin kulağımı.

* Neden yüz üstü sürünerek gitme denmiş? Çünkü daima düz yürümek gerek.

* Temiz kişilerle danış; Peygamber'e bile, onlarla danış buyruğu geldi.

* "İşlerini danışarak yaparlar" âyeti, bunun için indi; çünkü danışarak yapılan işte yanılmak, eğri bir iş görmek daha az olur.

Şu akıllar, aydın kandillere benzer; yirmi kandil, elbette bir kandilden daha artık aydınlık verir.

2620. Olabilir ya; belki de aralarında, gökyüzünün ışığından uyanmış bir kandil bulunur.

Tanrı'nın gayreti, ortaya bir perde germiştir; aşağılık kişilerle yüce kişileri birbirine katmıştır.

* Dünyayı, gezip araştırın; bahtınızı sınayın, rızkınızı da arayın demiştir.

Meclislerde, Peygamber'de bulunan akıl gibi bir akıl ara.

* Çünkü Peygamber'den kalan miras, budur ancak.. bu çeşit akıl, önden de gizli şeyleri görür, arttan da.

Bu kısa sözlerle anlatılamıyacak gözü de, gözler arasında ara.

* İşte o ulular ulusu Peygamber, bu yüzden rahipliği, dağlara çekilip yalnızca kulluk etmeyi men'etti.

* İnsanlar birbirleriyle buluşsunlar, görüşüp tanışsınlar diye rahipliği kaldırdı; çünkü o bakış, o görüş, bahttır, devlettir, ölümsüzlük iksîridir.

* Temiz kişilerin arasında, bir tertemiz kişi vardır ki padişah, ona verdiği fermana "sah" çekmiştir.

* Onun duası kabûl edilir; insanların, cinlerin en ulularının içinde bile onun eşi, dengi yoktur.

2630. * İster tatlı olsun, ister acı; ona karşı inada girişenin Tanrı'ya getirecek bir delili yoktur.

Çünkü biz onu yücelttik; aradan özrü de kaldırdık, delili de.

Kıbleyi, Tanrı'nın kudret eli belirtti, halka gösterdi; bundan sonra kıble aramayı kötü bil.

Kendine gel, araştırmaktan ne yüzünü çevir, ne başını; dönüp varacağın yer de meydanda, konup kalacağın yer de.

Bu kıbleden bir zaman gafil oldun mu, her bâtıl kıblenin maskarası olur - gidersin.

* Sana, ayırdediş duygusunu verene şükretmezsen, kıbleyi tanıma yaradılışını da yitirirsin.

Bu ambardan birşey elde etmek istiyorsan, bir bağışa ermeyi arzuluyorsan dertdeşlerden yarım an bile ayrılma.

* Bu yardımcıdan bir soluk ayrıldın mı, ne de kötü bir arkadaşa eş olursun; bir bilsen.

***

(Ş E R H)

2514. beyitten sonraki bölüm. Delkak. II. c. in 2333. b. inin ş. e bk.

2542. Hârezmşah. Adı geçen Hârezmşah, 596 şevvâlinin yirminci perşembe günü (1200) hükümdar olan, 603 te (1206) Horasan ve Efganistan'ı zapteden, 607 de (1210) oralardaki ayaklanmayı bastıran, Gor Han'ın ordusunu altedip Maverâünnehir'i elde eden, 611 - 612 de Gazne'yi de alan Muhammed Hârezmşah'tır. Mogol akınında Hazer adalarından birine sığınmış, orada 617 de (1220) vefât etmiştir (Halil Edhem: Düvel-i İslâmiyye Tarihi; s. 257 - 260. Fazla bilgi için Cihan - guşâ'ya bk. c. I, s. 47 - 120).

2553 - 2563. Bu beyitlerde Mevlânâ, gene şeyh geçinenleri kınamaktadır. Davullu - bayraklı ham kişiler sözünden, hem kendilerini mânevî âlemin padişahı saydıklarını kastetmekte, hem de devrindeki "Abdâlân-ı Rum - Rum Abdalları, Kalenderîler, Hayderîler, Câmîler gibi Bâtınî inançlar güden, bayraklarla, davullarla, kudümlerle gezen, yollarını yayan gezginci şeyh ve dervişleri anlatmaktadır (Bk. Vâhidî: Manâkıb-ı Hâce-i Cihan ve Netîce-i Can; İst. Üniv. K. Türkçe yaz. 9504; 18. a - 59. b).

Mevlânâ, bunların, şeyhlik lafını âleme yaydıklarını, kendilerini Bâzeyîd gösterdiklerini (II. c. in 929. b. inin ş. e bk.), Hakk'a ulaştıklarını sandıklarını, âdetâ kendi kendilerine gelin - güvey olduklarını acı bir dille kınamaktadır. Mevlânâ, "Mesnevî" de dâimâ bu çeşit "sûret uğruları" nı kınar (I. c. in 2281., II. c. in 2384. b. lerinin ş. e de bk.). 3561. beyitte "Gönülden gönüle yol var" atasözüne değiniyor; bu söz, türkçede de vardır.

2571. Yapılan işler yüzde görünür. LI. sûrenin (Rahmân) 41. âyet-i kerîmesinde, meâlen, "Suçlular, yüzlerindeki alâmetten, belirtiden tanınırlar da perçemlerinden ve ayaklarından tutulurlar" buyurulmaktadır. Beyitte bu âyetten lâfzî iktibas vardır. Gerçekten de "Yüz, kalbin aynasıdır."

2572. "Haber, görüşe benzemez" hadîsinin meâlidir (Câmi'; II, s. 112).

2575. Zan - Suç. XLIX. sûrenin (Hucurât) 12. âyetinde, meâlen, "Ey inananlar, sakının fazla zandan, şüpheden; gerçekten de bâzı zan ve şüpheler suçtur" buyurulmakta ve kimsenin gıyâbında, aleyhinde bulunulmaması, gizli şeylerin aranıp gözetilmemesi emredilmektedir. Beyitteki "Kimi zanlar suçtur" sözü, lâfzan âyetten alınmıştır.

2582. Gerçek söz - Aydın. "Seni şüpheye sevkeden sözü dinleme, şüpheye salmayana bak; çünkü doğru, adamın gönlünü yatıştırır, insanı inandırır; yalansa insanı şüphelendirir" hadîsine işâret edilmektedir (Câmi'; II, s. 13).

2597. Beyit arapçadır ve "Yerinde ve ehline verilen sadaka, hayırlı ve iyi işlerde bulunmak, anaya - babaya saygı ve yardım, akrabayı dolaşmak, görüp gözetmek, kutsuzluğu kutluluğa çevirir, ömrü arttırır, adamı kötülüklerden korur" hadîsinden de lâfzî iktibas vardır (Aynı; s. 41). Aynı beyitte "Hastalarınızı sadaka vererek tedâvi edin" hadisi de anılıyor (Câmi'; I, s. 11).

2600. Ruh, şah, at, şatranç oyununun taşlarının adlarıdır.

2601 - 2619. Mevlânâ, bu beyitlerde adâletin, herşeyi yerine koymak, zulmünse, birşeyi, gerektiği yere, kendi yerine koymamak olduğunu söyleyip şeriatta bağışın da, ceza verişin de bulunduğunu, âlemin düzeninin, bu iki zıtla mümkün olduğunu bildirmektedir. 2603. beyitte, yumuşaklığın, öfkenin, öğüt vermenin, düzen düzmenin hepsinin de doğru olduğunu, Tanrı'nın hiçbir şeyi abes yaratmadığını anlatırken Kur'ân'ın XXIII. sûresinin (Mü'minûn) 115. âyetini hatırlatmaktadır. Bunlar ve herşey, mutlak hayır olmadığı gibi mutlak şer de değil. Zâti hayır ve şer, iki işin birbirine nispetinden doğuyor; işte bu yüzden, "İlmi aramak, bellemek, her Müslümana farz" (Câmi'; II, s. 45. Bu s. de bu hususta beş hadis var); buna 2605. beyitte işâret ettikten sonra, 2606. beyitte, yoksula verilen cezanın, sevap bakımından, ekmek vermekten de, helva vermekten de yeğ olduğunu bildiriyor. Çünkü onu bağışlamak, yaptığı suçun daha da büyüğüne sevketmektir; küçük suçuna, suçu mıktarınca veri-

len ceza ise hem onu suç işlemekten alıkor, hem çalışıp yoksulluktan kurtulmasını sağlar. Verilen ceza, yoksula değil, kötü huyadır; dövülen kilim değildir, tozdur. 2610. beyitte Behram, buyruk sâhibidir ve her buyruk sâhibinin meclisi de vardır, zındanı da.

Behram, İran mitolojisinde Mirrih'in adıdır; bir melektir, yolcuları korur. Zertüşt'e gelen meleğin adı da Behram'dır. Gene İran'ın mitolojik târihinde İsfendiyâr adlı hükümdarın oğludur; asıl adı Ardşir'dir. Sâsânilerden de Behram adlı bir hükümdar vardır, yaban eşeği avına meraklı olan bu hükümdar bir av esnasında öldüğünden ve "gûr" sözü, farsçada hem yaban eşeği, hem mezar anlamına geldiğinden Behrâm-ı Gûr diye de anılır. Nûşîrevân'ın oğlu Hürmüz'ün kumandanlarından da bir Behram vardır ki pek zayıf olduğundan, çöpten anlamına Çûbin lakabı, adına eklenmiştir.

2614 - 2615. beyitlerde ağır davranmakla tezlik anılarak "Teennî ile hareket etmek Yüce Allah'tandır; aceleyse Şeytan'dan" hadisine işâret edilmektedir (V. c. in 53 - 59. b. lerinin ş. e bk.).

2616. beyitte, LXVII. sûrenin (Mülk) "Artık yüzüstü sürünerek giden mi daha ziyade doğru yolu bulur, yoksa yolda dümdüz giden mi" meâlindeki 22. âyetinden lâfzı iktibas vardır.

2617. beyitte "Şâvirhum", 2618. beyitte, III. sûrenin (Âli İmrân) 159. ve XLII. sûrenin (Şûrâ) 38. âyetlerinden iktibas var. 1593. b. in ş. e bk.

2622. Sîrû - Gezin. III. sûrenin (Âli İmran) 137., VI. sûrenin (En'âm) 11., XXVII. sûrenin (Neml) 36., XXIX. sûrenin (Ankebût) 20., XXX. sûrenin (Rûm) 42. XXXIV. sûrenin (Sebe') 18. âyetlerinde geçer. Son sûrede emir, Sebe' kavminedir; ondan önceki sûrelerde "gezin" emri umûmîdir ve önceki toplumların kalıntılarından ibret almak içindir.

2624. Hz. Rasûl-i Ekrem'in mîrâsı olan aklın, işin önünü, sonunu göreceğini bildiren bu beyit, "Geceleyin karanlıkta, gündüzün ışıkta gördüğü gibi görürdü" hadisini hatırlatıyor (Câmi'; II, s. 87). "Gözlerim uyur, kalbimse uyumaz, hadisi de bu meâldedir (I. c. in 3554. b. inin ş. e bk.). Ancak bu aklın, "Akl-ı Cüz'î" olmadığını da söyleyelim.

2626 - 2627. Râhiplik. V. c. in 1367 - 1373. b. lerinin ş. e bk. İksîr için I. c. in 3129. b. inin ş. e bk.

2628. "Sah." Eskiden, yazma kitaplarda bazı imlâ, yahut söz yanlışları olurdu. Bu, ya yazan tarafından, yahut okuyanlardan biri tarafından görülünce o söze bir işaret konur, satırın hizasına ve sahife cetvelinin dışına doğrusu yazılır; yanına da nüsha farkı olmayıp yanlışın düzeltildiğinin anlaşılması için, Arap harfleriyle "Sah", yani doğrulandı, doğrusu bu sözü yazılırdı. Eski kuşakta "Sah çekmek", birşeyin gerçekliğini belirtmek anlamına gelir. Fermanlardaki "sah", ferman mazmûnunun tasdıykıdır.

2628. beyitten sona dek "Kutb" u anlatıyor (II. c. in 817 - 828. b. lerinin ş. e bk.

2630. Ona karşı inat. "Bir dosta, benim için düşmanlığa kalkışana karşı savaşa girişmiş olurum ve kul bana, ona farzettiğim şeylerden daha sevdiğim birşeyle yaklaşamaz. Nâfilelere devâm ettikçe de boyuna bana yaklaşır durur; nihayet onun duyduğu kulak...." (El - İthâfât; s. 82. II. c. in 1737. b. inin ş. e bk.)

2635. Kıbleyi tanımak yaratılışı tanımak, insanlık, bu yaratılıştan mahrum oluşsa hayvanlıktır (IV. c. in 1522. b. inin ş. e bk.).

2637. Ne de kötü arkadaş. XLIII. sûrenin (Zuhruf) 36 - 38. âyetlerinde, Rahmân'ı anmaktan yüz çevirenlere Şeytan'ın eş - dost olacağı, bu çeşit kişileri, şeytanların azdıracakları, böyle kişinin, Tanrı tapısına gelince, Şeytan'a, keşke seninle aramda, doğuyla batı kadar bir uzaklık olsaydı; gerçekten de ne kötü arkadaşmış diyeceği bildirilmektedir. Beyitte "ne de kötü arkadaş" 38. âyet-i kerîmenin son sözüdür.

***

M E T İ N

*** Farenin kurbağayla arkadaş olması, ikisinin de ayaklarını uzun bir iple bağlamaları; karganın fareyi kapması, kurbağanın yerle gök arasında kalıp bağırmaya başlaması, kendi cinsinden olmayan bir hayvanla dost oluşuna pişman olması**

Kader bu ya; vefâlı bir fareyle vefâlı bir kurbağa dere kıyısında tanıştılar.

İkisi de bir buluşma vakti kararlaştırdılar; her sabah bir bucağa geliyorlar;

2640. Birbiriyle gönül tavlası oynuyorlar; gönüllerini vesveselerden arıtıyorlardı.

Bu buluşmadan ikisinin de gönlü ferahlıyordu; birbirlerine hikâye söylüyorlar, söylenen hikâyeyi dinliyorlardı.

* Dille, dilsiz sır söyleşiyorlardı; "Topluluk rahmettir" hadîsini yorumluyorlardı.

O çok kötü yaratık, neşeli kurbağayla buluştu mu, beş yıllık hikâyesini hatırlıyordu.

Sözün coşup uzaması, dostluk alâmetidir; nutkun tutulması da uzlaşmamaktan ileri gelir.

Dilberi gören gönül, nasıl olur da ekşi bir halde kalır? Gülü gören bülbül, susar mı hiç?

* Kızarmış balık bile Hızır'ın lûtfuyla dirildi de sıçradı, denize atıldı, orda karar kıldı.

Dost, dostla oturdu mu, yüzbinlerce sır levhi bilindi demektir.

* Dostun alnı Levh-i Mahfuz'dur; orada iki dünyanın da sırrı belirir.

* Dost, gelişiyle yola kılavuzluk eder; Mustafâ, bu yüzden, "Sahâbem yıldızlara benzer" dedi.

2650. Yıldız, kumlu çölde de yol gösterir, denizde de.. gözünü yıldıza dik, kılavuz odur.

Gözünü, onun yüzüne eş et; onunla bahse girişip, söze kalkışıp yoldan toz koparma.

* Çünkü yıldız, tozla gizlenir, görünmez olur.. gözle görmek, elbette sürçen dilden daha iyidir.

Ama Tanrı vahyi olan, vahiyle söylenen söz, toz koparmaz, tozu yatıştırır.

* Âdem, Tanrı vahyine, Tanrı sevgisine mazhar olunca sözü, "Adları bildirdi" sırrını açtı.

Herşeyin adı neyse, o ad, gönül sahifesinden diline aktı; Âdem de bunları bildirdi.

Dili, gördüğünü apaçık söyledi; herşeyin hassasını, özünü anlattı.

Herşeye hangi ad lâyıksa onu söyledi; ahlaksıza arslan adını takmadı.

* Nuh da, dokuzyüz yıl, dosdoğru yolda yürüdü; her gün ümmetine yeni bir öğüt verdi.

* Ne risale okumuştu, ne Kuut'ül - Kulûb; fakat laal dudakları gönüllerin yakutundan açılmadaydı.

2660. Öğüdünü hiçbir şerhten öğrenmemişti; keşifler kaynağından, canlar şerhindendi o öğüt.

Bir şarap içmişti ki o şarabı dilsiz bile içse söz suyu, kaynar, köpürür, akar.

* Yeni doğmuş çocuk içse fasih söz söyler bir bilgin kesilir; Mesîh gibi olgunluk hikmetlerini dile getirir.

* O şarapla dudağı hoş bir hale gelen dağ, Dâvud Peygamber'e yüzlerce gazel öğretti.

* Bütün kuşlar, cik - cik diye ötüşlerini bırakmışlar, padişah Dâvud'la dildeşe olmuşlar, ona dost kesilmişlerdi.

* Kuşun, ona bir sarhoş kesilmesine şaşılır mı ki? Demir bile onun elinin sesini duymuştu.

* Kasırga, Âd kavmine öldürücü bir âfet kesildiği halde Süleyman'a karşı bir hammala döndü.

* Kasırga, her sabah, her akşam, o padişahın tahtını başının üstüne almıştı; tam bir aylık yola götürmedeydi.

* Hem ona hammallık ediyordu, hem casusluk; gizli sözleri duyurmadaydı ona.

* Gizli bir haber duydu mu, hemen gelir, o padişahın kulağına söylerdi onu.

2670. * Filân derdi, şimdi şöyle bir söz söyledi ey Süleyman, ey ulu sâhib - kıran.

Farenin kurbağaya, seni görmek isteyince suya dalamıyorum; aramızda bir bağ gerek ki ben dere kıyısına gelince sana haber verebileyim; sen de benim deliğimin başına gelince bana haber verebilesin demesi

Bu sözün sonu yoktur; fare bir gün kurbağaya dedi ki: Ey akıl kandili,

Sana bir sır söylemeye geldiğim zaman, senin su dibinde gezip tozduğun oluyor.

Dere kıyısında bağrıyorum, çağrıyorum seni; ama sen suda, âşıkların feryâdını duymuyorsun bile.

A yiğidim, seninle görüşmeye doyamıyorum; bu tayin edilen vakitler yeter gelmiyor bana.

* Yol gösteren kulluk, namaz, beş vakittir; âşıklarsa hep namazdadır.

Başlardaki o mahmurluk, ne beş vakitle yatışır, geçer, ne beşyüz bin vakitle.

* Beni az ziyaret et sözü, âşıklara göre değil.. gerçeklerin canları, pek susuzdur.

Beni az ziyaret et sözü, balıklara göre değil.. çünkü onların canları, deniz olmadıkça hiçbir şeyle uzlaşamaz.

Bu denizin suyu pek korkunçtur ama, balıkların mahmurluğuna göre bir yudumcuk ancak.

2680. Bir soluk ayrılık, âşıka bir yıl gelir; bir yıl boyuna kavuşmaksa, ona bir hayal görünür.

Aşk susuzdur, susuzu arar; bunlar, geceyle gündüz gibi birbirinin ardına düşmüştür.

Gündüz, geceye âşıktır, çâresiz bir âşık.. geceyi görsen o, gündüze daha da fazla âşıktır.

Onlar birbirlerini aramaktan bir soluk bile ayrılmazlar; birbirinin ardından koşarlar, bir soluk bile durup dinlenmezler.

O bunun ayağına yapışmıştır; bu, onun kulağını tutmuştur.. bu, ona dalmıştır; o da bunun yüzünden aklını yitirmiştir, kendinden geçmiştir.

* Sevgilinin gönlünde ne varsa hepsi de âşıktır; Azrâ'nın gönlünde, boyuna Vâmık vardır.

Âşıkın gönlünde de sevgiliden başka birşey yoktur; sevenle sevilenin arasını hiçbir kimse ayıramaz.

Bu iki çan, bir devenin boynuna asılmıştır; artık bu ikisinin arasına, "Beni az ziyaret et" sözü girer mi hiç?

Hiç kimse, kendine, beni az ziyaret et der mi? Hiç kimse, kendisine nöbetle, zaman - zaman dost olur mu?

O birlik, aklın anlayacağı birlik değil; bunu anlamak, adamın ölümüne bağlı.

2690. Bunu akılla anlamaya imkân olsaydı, nefsi öldürmek vâcip olur muydu hiç?

* Akılların - fikirlerin padişahı, bu kadar merhametliyken, lüzumsuz yere nasıl olur da nefsi öldür der?

Farenin, yalvarıp yakarmada, o su kurbağasıyla buluşmak istemede ileri gitmesi

Fare, a üstün, a sevgili dost dedi; senin yüzünü görmedikçe bir soluk bile kararım yok.

Gündüz ışığım, kazancım sensin; geceleyin kararım, neşem, uykum sensin.

Vakitli, vakitsiz, kerem eder de beni anar, beni sevindirirsen, senin mürüvvetindendir bu.

A iyilikçi dost, yirmi dört saatte bir, buluşmak için kuşluk çağını tayin ettin.

Fakat bunu yeter bulamıyorum; senin havana kapılmış bambaşka, görülmemiş bir adamım ben*.

* Ciğerim yanıyor; beşyüz kere susuzum; her susuzluğum da öküz açlığıyla eş.

A bey, benim gamımdan haberin bile yok; mevkiinin zekâtını ver, yoksulu gör - gözet.

Bu edepsiz yoksul, bu lûtfa lâyık değil ama, senin herkesi kavrayan lûtfun, bundan da üstün.

2700. Senin herkese gösterdiğin lûtuf, bir sebep, bir dayanç aramıyor; güneş pisliklere de vurur.

Işığı, o pislikten ziyan görmez; üstelik o fışkı, kurur da odun olur.

---

* Bu beyit, metinde unutulmuş; karşılaştırmada kenara yazılmış; yeri de işâret edilmiş.

Böylece bir külhana girer, ışıklanır, yanar.. hamamın kapısını, dıvarını ısıtır.

Pisti, bezendi şimdi.. güneş, o afsunu nasıl da okudu ona?

Güneş yeryüzünün midesini ısıttı da yeryüzü, onda kalan pislikleri yedi - gitti.

* O pislikler, toprağın parça - buçuğu oldu; bitkiler bitti onlardan.. işte Allah, kötülükleri böyle yok eder.

O kötü şey olan pisliklere bunu yaparsa otlara, nerkislere, nesrinlere neler yapar?

Kullukta bulunan nesrinlere ne vefâlar eder Tanrı, o kulluklara karşı ne bağışlarda bulunur?

Pislere böylesine elbiseler verirse, temizlere neler bağışlar?

* Hak onlara, gözlerin görmediği, dile, lûgate sığmaz şeyler verir.

2710. Biz kimiz ki? A sevgilim, sen gel de güzel huyunla günümü aydınlat benim.

Çirkinliğimize, kötülüğümüze bakma; dağ yılanı gibi zehirlerle doluyuz biz.

Ben de çirkinim, bütün huylarım da çirkin; o beni tiken olarak ekti, nasıl gül olabilirim ki?

Tikene, gülün güzelliğinin ilk baharını ver; şu yılana tavusun bezentisini bağışla.

Çirkinlikte olgunluğum son derecede; ama senin lûtfun da üstünlükte, bağışta sonsuz.

Ey uslu boylu selvinin bile hasret çektiği güzel, bu ihtiyaçta sonsuz kul, o sonsuz lûtfa muhtaç; sen beze onu.

İhtiyaçtan münezzehsin ama, kereminden, gene de ben ölürsem lûtfundur ağlayanım.

Mezarımın başında çok oturursun; o güzel gözlerinden çok yaşlar akar.

Mahrum oluşuma ağlarsın; gözlerini yumar, mazlûmluğuma gözyaşları dökersin;

O lûtuflardan birazcığını şimdi et; o sözleri şimdi kulağıma küpe yap.

2720. Toprağıma söyleyeceğin sözleri, şimdi şu gamlı kulağıma saç, şimdi söyle.

*** İleriye atmada, geciktirmede âfetler vardır; sûfi, vaktin oğludur diye farenin kurbağaya yalvarması, bahane düşünme, bu dileğimi geleceğe atma.. çocuk, babasının eteğinden el çekmez; esirgeyen bir baba olan vakit de onu yarına muhtaç etmez, görür - gözetir; hesabı kolay olan kendi gül bahçesine götürür, sûfi, halk gibi geleceği beklemez, nehirdendir o, dehirden değil. Allah katında ne sabah vardır, ne akşam.. orda geçmiş, gelecek, ezel, ebed yoktur. Geçmiş Âdem'le gelecek Deccâl yoktur orda.. bunlar, parça - burçuk akıl ülkesindedir, hayvânî ruh alanındadır; mekânsızlık, zamansızlık âleminde bunlar olamaz. Demek ki o, vaktinin oğludur sözünden, zamanın olmadığı anlaşılır; nitekim Allah birdir sözünden de, ikiliğin olmadığı anlaşılır; sayıdaki birlik değil.**

Gümüşler saçan bir zengin, sûfinin birine, ey ayaklarının altına döşendiğim er dedi;

Ey padişahım, bugün bir gümüş para mı istersin, yoksa yarın üç kuruş mu vereyim?

Sûfi, dün yarım kuruş verseydin dedi; bugün vereceğin paradan, yarınki yüz kuruştan daha fazla râzı ederdin beni.

Peşin sille, veresiye bağıştan daha iyidir; işte kafam önünde, vur peşin silleyi.

Hele silleyi vuran, senin elin olursa.. yoksulun kafası da senin sarhoşundur, sillesi de.

Kendine gel ey canımın canı, ey yüzlerce cihânım benim; şu içindeki bulunduğun zamanı ganimet bil.

O Ay yüzünü, gece yolcularından gizleme; a akan su, şu dereden baş çekme.

Lûtfet de dere kıyısı, bu güzelim akar su yüzünden gülsün; dere kıyılarında yaseminler boy atsın.

Uzaktan, dere kıyısında sarhoş yeşillikler gördün mü, bil ki orada su var.

2730. * İşleri onaran, "İçlerindeki, yüzlerinden görünür" dedi; yeşillik de yağmuru, suyu bildirir.

Yağmur gece yağarsa kimse görmez; çünkü herkes, herşey uykudadır.

Ama her güzelim gül bahçesinin tazeliği, kimse görmediği halde yağmur yağdığını bildirir.

Ey kardeşim, ben topraktanım, sen sûfisin; ama merhamet padişahısın, dilekleri vericisin sen.

Şu kadar bir bağışta bulun ki vakitli, vakitsiz, tapına gelebileyim.

Dere kıyısında candan çağırıyorum seni; fakat merhamet edip cevap bile vermiyorsun.

Suya dalmama imkân yok; çünkü yaradılışım topraktan; oradan yetişmişim ben.

Ya bir elçi gönder, yardım et bana; ya bir belirti göster de o, benim sesimi duyursun sana.

O iki dost, bu işten söz açtılar; sözün sonunda da şu karara vardılar:

Bir uzun ip bulacaklardı; ipin çekilişi, sırrı açacakti onlara.

2740. İpin bir ucu, sana karşı iki büklüm eğilmiş olan bu kulun ayağına bağlansın; öbür ucu da senin ayağına dedi fare.

Bu iple biz, iki kişi, can, bedenle nasıl birleşti - kaynaşdıysa, öylece buluşalım, kaynaşalım.

Beden de, canın ayağına bağlanmış bir ipe benzer; onu gökyüzünden yere çeker.

Can kurbağası, kendinden geçiş suyuna dalmışken, o hoş âlemde beden faresinden kurtulmuşken,

Beden faresi, o iple çeker onu.. can, bu çekişten ne kadar acılıklar tadar.

Beyni kokmuş farenin bu çekmesi olmasaydı kurbağa, suyun içinde ne zevkler edecekti.

Geri kalanını, gündüz olup da uykudan kalktın mı, güneşin ışık bağışından duyarsın.

Evet, ipin bir ucu dedi, benim ayağıma bağlansın; öbür ucunu da sen, kendi ayağına bağla.

Böylece de bu kupkuru yeryüzünde ipi çekebileyim de sen de derdimi anla, seni görmek istediğimi bil.

Bu söz kurbağanın hoşuna gitmedi; içinden bu pis paratık dedi, beni bağlayacak.

2750. İyi adamın gönlüne, birşey yüzünden bir kötümserlik geldi mi, boş değildir bu.

* O anlayışı, Tanrı anlayışı bil, vehim bilme; gönüldeki ışık, onu tüm Levhinden okumuş, anlamıştır.

* Fil sâhibi, o kadar çalıştı, o kadar bağırıp çağırdı da gene fil, Tanrı Evi'ne gitmedi.

* O kadar dayak yediği halde filin ayağı, Kâ'be'den yana ne az bir adım attı, ne çok.

* Hani diyebilirsin ki ayakları kurudu - kaldı; yahut da o her yana saldıran canı kalmadı, ölüp gitti.

* Ama başını Yemen'den yana döndürdüler mi, o erkek fil, yüz at tezliğinde adım atmaya başladı.

* Filin duygusu, gizli yarayı anlamıştı; fil bile anlarsa ilhama mazhar olan erenin duygusu nicolur.

* Güzel huylu Ya'kub Peygamber de, kardeşleri Yusuf için izin almak isteyince,

* Kardeşleri, bir zamancağız onu ovaya, kıra götürmek için babalarına,

* Bir zarar gelir diye düşünme; baba, bir-iki günceğiz ona izin ver de,

2760. * Çayırda - çimende oynayalım; bu çağrışta emin kişileriz, ona iyilik etmek istiyoruz.

F. 27

* Neden bize emniyet etmiyorsun; neden Yusuf'unu bizimle seyre - seyrana göndermiyorsun*

* Dedikleri zaman Ya'kup, şunu biliyorum ki dedi, onun benim yanımdan ayrılması, gönlümü yakıyor, içime bir dert, bir üzüntü geliyor.

* Şu gönlüm de hiç yalan söylemez; çünkü gönülde, Arş nûrunun parıltısı var.

* Ya'kub'un gönlüne gelen şey, bu işteki bozukluğa kesin bir delildi; ama kazâdan - kaderden korunması da mümkün değildi.

* Bu kadar belirtiler gördüğü halde gene Yusuf'u gönderdi; çünkü kader neyse, olacaktı o.

* Körün kuyuya düşmesine şaşılmaz; asıl şaşılacak şey, yolu görenin düşmesidir.

* Şu kazânın, şu kaderin çeşit - çeşit, renk-renk işleri, göz bağları var; Allâh dilediğini yapar mı, yapar.

Gönül kaderin hünerini hem bilir, hem bilmez; mührünü basmak için demiri bile mum gibi yumuşatır.

Gönül, sanki değil mi ki diyordu; O, böyle olmasını istiyor; varsın - olsun.

2770. Ama bundan da haberi yoktu; can da takdirin ipiyle bağlanıp kalmıştı.

* O yüce kişi, bu işte mat olursa bu, altoluş değildir; Tanrı'nın takdirine uğramaktır.

* Bu beyit, metninde unutulmuş, karşılaştırmada kenara yazılmış.

Bir belâ, onu yüz belâdan kurtarır; bir kere iniş, onu yücelere çıkarır.

Hani ham bir şûhun gece içtiği şarap, kendisini yüzbinlerce ham çirkinin mahmurluğundan kurtarır ya; onun gibi işte.

Sonunda o da pişti, usta oldu; dünya tutsaklığından kurtuldu, azat oldu.

Zevâli olmayan şarabı içti, sarhoş oldu; iyiyi - kötüyü ayırd etmeye başladı, halktan kurtuldu.

Halkın taklitle dolu gevşek inançlarından, gerçeği görmeyen gözlerinin gördüğü hayallerden halâs oldu.

İzi belirmeyen denizin kabarışı, inişi karşısında acaba, onların anlayışları ne işe girişir, ne yapabilir?

* Bu yapılar, o çölden belirdi; sultanlık, padişahlık, vezirlik, hep ordan geldi.

* O yokluk çölünden, şu görünen âleme özlemler çeke - çeke, bölük - bölük kervanlar gelmede*.

2780. * Bu çölden her akşam, her sabah kervan üstüne kervan geliyor.

* Geliyor; biz geldik, nöbet bizim, artık sen git diye yerimizi - yurdumuzu alıyor.

* Çocuk, akıl gözünü açtı mı, baba, tecze pılısını - pırtısını kağnıya yüklüyor.

* Ordan bu yana, bir ana cadde var; oradan buraya geliyorlar, buradan oraya gidiyorlar.

* "Bölük - bölük" diye çevirdiğimiz sözün farsçası, metinde "covk covk" diye geçiyor ki türkçe "çok çok" tandır.

* İyice bak da gör, oturmuşuz da otururken gidiyoruz biz; yeni bir yere gidiyoruz biz; ama sen görmüyorsun.

* Sermayeni bugün için değil, ileride bir şey yapmak için biriktirir, hazırlarsın.

* A yola tapan, yolcu ona derler ki yol alışı, gidişi ileriyedir.

* Gönül perdesi ardından da bıkmadan, usanmadan, soluktan soluğa hayal sürüleri gelmededir.

* O düşünceler, hep bir fidanlıktan gelmeseydi, nasıl olurdu da hepsi, gönüle yol bulup erişirdi?

* Düşünceleri, gökteki yıldızlar bil; susuzluktan hepsi de bölük - bölük, gönül kaynağına koşmada*.

2790. * Testilerini doldurup giderler; boyuna belirirler, meydana çıkarlar; gizlenirler, izleri belirmez.

* Düşünceleri, gökyüzünün yıldızları bil; bir başka göğün çevresinde döner onlar.

* Kutlu yıldızı gördün mü, şükret, bağışta bulun; kutsuz yıldızı gördün mü, sadaka ver, tövbe et.

Biz kimiz ki a benim padişahım? Sen gel, sen taliimi iyileştir; bir dön hele.

Canı, Ay ışıklarıyla parlat, çünkü tutulma yerinde, o yerin kutsuzluğuyla kapkara oldu.

---

* Bu da "covk covk" diye geçiyor.

Onu gene hayalden, vehimden, zandan kurtar; onu gene kuyu derdinden, ip zahmetinden halâs et.

Böylece de bir gönül, senin güzelim gönül alıcılığının sayesinde kanatlansın, balçıktan kurtulsun.

* A Mısır azizi, a ahdinde duran, mazlum Yusuf, senin zındanında.

* Haydi, onu kurtarmak için tez bir rüya gör; çünkü "Allah, ihsan sâhibi olanları sever."

* Yedi tane arık, hasta öküz, yedi semiz öküzü yiyor.

2800. * Yedi kuru, beğenilmez başak, yedi taze başağı otlamada.

Ey aziz, gönül Mısır'ında kıtlık başlıyor; aman câiz görme bunu.

Padişahım, senin zındanında bir Yusuf'um ben, haydi, beni kadınların düzeninden kurtar.

* Arş katındaydım; anamın şehveti, "İnin" buyruğunu duyurdu, buraya düşürdü beni.

* Derken o tam olgunluktan, bir kocakarının düzeniyle rahim zindanına düştüm.

* Canı, tâ Arş'tan bu yurda getirdi; hâsılı "Kadınların düzenleri pek büyüktür."

Evvel - âhır, benim inişim kadın yüzünden; candım, nasıl da beden oldum?

Ya bu düşkün Yusuf'un dertli - dertli ağlayıp inlemesini duy; ya o âşık Ya'kub'a acı.

Beni Âdem gibi cennetlerden sürdürdüler; kardeşlerimden mi feryad edeyim, kadınlardan mı?

• Kış yaprağı gibi sararıp solmuşum; buluşma cennetinde buğday yemişim.

2810. Senin lûtfunu, ağırlamanı, o barış selâmını, gönderdiğin haberi duyunca,

Kem göz değmesin diye ateşe çöreotu attım; attım ama çöreotuma da nazar değdi.

Önceden de, sonra da, her kötü gözün kötülüğünü gideren, ancak senin mahmur gözlerindir.

Padişahım, kötü gözü, güzel gözlerin mat eder; ne de güzel ilâçtır o gözler.

Hattâ gözlerinden kimyalar elde edilir; o gözler, kötü gözü bile iyi göz haline getirir.

Padişahın gözü, gönül doğanının gözüne değdi mi, onun gözlerine pek tesirli bir himmet, bir kudret verir.

O bakıştan öyle bir himmet, öyle bir kudret elde eder ki, artık erkek arslandan başka bir av tutmaz.

Arslan da nedir ki? O yüce mânâ doğanı, hem senin avındır, hem sen, onun avısın.

• Candoğanının, din otlağında ıslığı, "Ben dolunanları sevmem" nâralarıdır.

Senin peşinde uçan can doğanına da, sonsuz lûtuflarından bir lûtuf erişti; gözlerin, bir kerecik ona ilişti.

2820. Burnu bir koku aldı senden, kulağı bir ses işitti; her duygusu, sayıya sığmaz lûtuflar buldu.

Sen hangi duyguya, gizli âleme yol verirsen, artık o duyguya ölüm yoktur, kocalık yoktur.

Mülk sâhibi sensin, duyguya öyle birşey verirsin ki o duygu, padişahlık eder öbür duygulara.

Sultan Mahmud'un, bir gece hırsızların arasına düşmesi, onların hallerini anlamak için ben de sizden biriyim demesi

Sultan Mahmud, bir gece yalnız başına gezerken bir sürü hırsıza rastladı.

A vefâlı kişi dediler ona, kimsin sen? Sultan Mahmud, ben de dedi, sizlerden biriyim.

İçlerinden biri, a düzenbazlar dedi, herkes hünerini söylesin.

Herkes, yaradılışında ne hüner varsa, şu gece vakti söylesin bakalım.

Birisi, ey hüner satan kişiler dedi; benim hünerim, iki kulağımdadır.

• Köpek havladı mı, ne diyor, anlarım.. öbürleri, bu dediler, bir dinârın iki danki ancak.

Öbürü, a altına tapanlar dedi; benim bütün hünerim gözlerimdedir.

2830. Gece karanlığında kimi görürsem, şüphe yok, gündüzün de tanırım onu.

Bir başkası, benim hünerim kolumdadır dedi; elimin gücüyle delikler delerim.

Başka biri de, benim hünerim burnumdadır dedi; işim - gücüm toprakları koklamaktır.

• "İnsanlar mâdenlerdir" sırrı elime geçmiş; Peygamber onu neden söylemiş?

Ben toprağın üstünden, içinde ne kadar para var, ne mâdeni var; bilirim.

Bir mâdende ölçüsüz altın vardır; öbürününse geliri, giderinden artıktır.

* Mecnun gibi toprağı koklarım ben; Leylâ'nın toprağını, yanlışsız, bulurum.

* Her gömleği koklarım; Yusuf'mudur, Ahriman'mıdır, bilirim.

* Hani Ahmed gibi; o da Yemen'den koku alırdı ya; bu burnum, o nasipten bir hisse elde etmiş.

Hangi toprak, altına komşu; hangi toprak sıfır, hayrı yok, bunu anlayıveririm.

2840. Bir başkası da, benim hünerim pençemde dedi; dağ tepesine dek kemend atarım.

* Hani Ahmed gibi; O'nun canı da kemend attı; kemendi onu tâ göklere ağdırdı.

* Hak da O'na, ey gökteki Beyt-i Mâmûr'a kemend atan, onu benden bil, "Attığın zaman, sen atmadın" dedi.

Ondan sonra padişaha, a dayanılır kişi dediler; senin marifetin, hünerin nerde diye sordular.

Padişah, benim hünerim dedi, sakalımda; suçluları cezadan kurtarırım.

Suçluları cellâtlara verdiler mi, sakalım oynayınca cellâtların elinden kurtulurlar.

Acıyıp sakalımı oynattım mı, onları öldürmezler, o düşünceden vazgeçerler.

Topluluk, bizim kutbumuz sensin dediler, çünkü mihnet gününde senin yüzünden kurtulacağız.

Ondan sonra hep beraber yola düzüldüler; o kutlu padişahın köşküne doğru yürüdüler*.

Derken sağ yandan bir köpek havladı; köpeğin dilinden anlayan, köpek diyor ki dedi; Padişah sizinle.

2850. Öbürü toprağı kokladı; burası dedi, dul bir kadının evinin toprağı.

Kemend ustası da kemend attı, o yüksek dıvara çıktılar.

Toprak koklayan, bir başka yerin toprağını kokladı; o tek padişahın hazinesinin toprağı bu dedi.

Delik delen, dıvara bir yumruk vurdu; dıvar delindi.. her biri mahzenden gerekli şeyler aldılar.

Bir çok altın, altın sırmalı kumaşlar, değerli mücevherler alıp gizlediler.

Padişah konakladıkları yeri gördü, belledi; her birinin şekli, adı, sığındıkları yer, gittikleri yol aklında kaldı.

Kendisini gizledi onlardan, geri döndü; gündüzün bu olayı divanda anlattı.

Esrik çavuşlar gittiler; hırsızları yakalayıp bağladılar.

Elleri bağlı divana getirdiler; hepsi de can korkusuyla tir - tir titriyordu.

Padişahın tahtı önünde durunca gördüler ki o Ay gibi padişahmış geceki dostları.

2860. Çünkü geceleyin gözü iliştiği kişiyi gündüzün görünce, hiç şüphe etmeden tanıyan,

* Bu beyit, metinde unutulmuş; karşılaştırmada, yeri işaretlenerek kenara yazılmıştır.

Padişahı tahtında görünce, bu dedi, dün gece bizimle arkadaşlık eden adam.

Hani sakalında o kadar marifet, o kadar hüner vardı ya; bu tutuluşumuz da onun marifeti, onun hüneri.

Gözü padişahı tanımıştı ya, bu tanışıklık yüzünden ağzını açtı, tesirli bir tarzda

* Dedi ki: "O sizinledir" denen bu padişahtı işte; yaptığımız işleri görüyor, gizli sözlerimizi duyuyordu.

* Gözüm, geceleyin yol aldı, padişahı tanıdı; bütün gece onun Ay yüzüyle aşk oyununa girişti.

Ben ondan ümmetini dileyeceğim, şefâatini isteyeceğim; o, kendisini tanıyandan yüzünü hiç çevirmez.

Arifin gözü, bil ki iki dünyanın da amanıdır; Her Behram, ondan yardım görür.

* "Gözü padişahtan hiç kaymayan, yanılmayan" Muhammed, bu yüzden her yüreği dağlıya şefâatçi oldu.

Dünya gecesinde güneş, perde ardındayken onun gözü, Hakk'ı görüyordu; ümidi ondaydı onun.

2870. * "Göğsünü açmadık mı" sürmesiyle sürmelenmişti gözleri; Cebrâil'in dayanamadığını gördü.

* Hakk'ın sürme çektiği yetim, aklı - fikri başında bir dürr-i yetîm olur.

Onun ışığı, zerrelerden üstün olur; öyle bir istenen kişiye Tanrı, isteyici kesilir.

* Kulların bütün durakları, gözü önündeydi de Tanrı, o yüzden "Gören" kodu adını, "Tanık" adını taktı ona.

* Tanığın iş gördüğü organ, dildir, keskin gözdür; gece bile uyanıktır; böyle kişinin gözüne karşı gizli şey yoktur.

Binlerce dâvâcı baş kaldırsa, yargıcın kulağı tanıktadır.

Yargıcın hüküm vermedeki hüneri budur; tanık, yargıçlara iki aydın gözdür.

Tanığın sözü, görüş yerine geçer; çünkü o, gözüyle garezsiz olarak gizli şeyi görmüştür.

Dâvâcı da görmüştür ama, garezle görmüştür; garezse can gözüne perdedir.

Tanrı, boyuna zâhit olmanı ister; böylece de garezi bırakmanı, tanık olmanı diler.

2880. Çünkü şu garezler, göze perdedir; göze perde gerildi mi,

* Enine - boyuna herşeyi göremez; "Sevdiğin şeyler, seni kör eder, sağır eder."

* Gönlüne güneş vuran kişinin gözüne yıldız, değersiz görünür.

* Sırları perdesiz olarak görür; müminlerle kâfirlerin canlarını seyreder.

Tanrı'nın, yeryüzünde de, yüce gökte de insanın canından daha gizli birşeyi yoktur.

* Tanrı, kuru - yaş, herşeyi açıkladı da canı "O, benim işimdendir, emrimdendir" mührüyle mühürledi.

Şimdi o azîzin gözü, o canı bile gördükten sonra, artık ona hiçbir şey gizli kalmaz.

Her kavgada, mutlak tanıktır o, kayda bağlı değil; sözü, her baş ağrısını geçirir.

* Tanrı'nın adı, Adl'dir; tanık da onun malıdır; işte bundan dolayı da sevgilinin gözü, adâlet sâhibi tanıktır.

* İki dünya da Tanrı'nın baktığı, gönüldür; padişah, elbette güzele bakar.

2890. * Hakk'ın aşkı, O'nun güzel sevmesi, bütün bu perdeleri kurmasının sebebidir.

* Bizim güzel sevenimiz, Mi'raç gecesi Peygamber'le buluşunca, bunun için "Sen olmasaydın" demiştir.

* Bu kazâ, iyi kişiye de hükmeder, kötü kişiye de.. hem de kazâya şahit olmaz, hâkim olur.

* Hüküm verecek kişi de sâhide tutsak oldu; sevin artık ey Tanrı'nın rızâsını kazanan kişinin keskin gözü.

Bilen, anlayan, bilinenden, anlaşılandan niyazda bulundu; ey bizi sıcakta, soğukta görüp gözeten dedi;

Gönlümüzün buyruklarından haberimiz bile yoktur da hayırda da sana baş vurur, seninle danışırız, şerde de.

Ey bizi gündüzün de gören, geceleyin de, bizse seni göremeyiz; sebebi görmemiz, göz bağı olmuştur bize.

Ama benim gözüm, gözler içinden seçildi; çünkü geceleyin güneşi gördü gözüm.

* A güzeller güzeli, yüceler yücesi, a iyiliğin ta kendisi, senin umulan, bilinen lûtfundu bu, "Bağışın olgunluğu, tamamlanmasındadır."

Yarabbi, kıyâmette de gözümüzün ışığını arttır; bizi kahredici kötülüklerden kurtar.

2900. Gece dostuna, gündüzün ayrılık verme; yakınlığı görmüş cana uzaklık verme.

Senden uzaklaşmak ölümdür, hem de dertle, azapla ölüm; hele kavuştuktan, buluştuktan sonra ayrılmak, uzaklaşmak...

Seni göreni görmemiş etme; boy atmış yeşilliğe sen su serp.

Yürüyüşte küstahlık etmedim ben; sen de pek o kadar incitme beni.

Bir uğurdan, tüm olarak yüzünü göreni, yüzünden uzaklaştırma aman.

* Senden başkasının yüzünü görmek, boğaza takılan boyunduruktur.. "Allah'tan başka hiçbir şeyin aslı yoktur."

Aslı yoktur ama, bana var gibi görünürler; çünkü aslı olmayan, aslı olmayanı çeker kendine.

Şu yeryüzünde, şu gökyüzünde ne varsa, zerre - zerre, herşey, kendi cinsini çekmede kehlibara benzer.

Mide, ekmeği çeker, sömürür; ciğerdeki yanıklık suyu çeker, sömürür

Güzellerin canlar çeken gözleri de, gül bahçesindeki güzelim güllerin kokularını almaya bakar.

2910. Çünkü gözün duygusu, renk emer; beyinle burun, güzel kokuları duyar.

Bu çekişleri de gizli şeyleri bilen Tanrı'dan bil; lûtfet yârabbi, bizi sen çek de bu çekişlerden aman bulalım.

* Ey müşterimiz, sen bu çekişlerden üstünsün; âciz kalmış düşkünleri satın alsan, yaraşır sana bu iş.

Kadir gecesinde, o dolun - Aya kavuşan, susuzların buluta yüz tutması gibi, padişaha çevirdi yüzünü.

Zâti dili de onundu, canı da onun; onun olan, onunla küstahça konuşur elbet.

Dedi ki: Biz, can gibi balçığa saplandık ama, din gününde can güneşi sensin.

Ey gizlice yürüyüp giden padişah, kerem edip hayırla sakalını oynatma çağı geldi artık.

Her birimiz, hünerimizi gösterdik; bütün o hünerler, bahtımızın kötülüğünü arttırdı.

* O hünerler, boyunlarımızı bağladı; o yüce yerlerden baş - âşağı düştük, alçaldık.

* O hüner, boynumuzda bir hurma ipi oldu; ölüm günü, o hünerlerden medet yok.

2920. Ancak, geceleyin gözü padişahı tanıyan, duyguları güzel kişinin hüneri işe yarar.

* Padişahı tanıyıp bilen kişinin gözündeki duygudan başka, bütün hünerler, tümden yol azdıran gulyabani.

Padişah, geceleyin yüzünü gören, onu tanıyan kişiden utanır hüküm günü.

* O sevgili padişahı bilen köpeğe, Ashâb-ı kehf'in köpeği adını takmalı.

Köpeğin sesini duyup arslanı anlayan kulağın hüneri de, iyi bir hüner.

Köpek, bekçi gibi geceleri uyanık olduğundan, padişahın geceleri uyanık bulunan kullarından habersiz olamaz.

Adı kötüye çıkanlardan utanmaya lüzum yok; onların sırlarını araştırmak, bilip öğrenmek gerek.

Adı, bir uğurdan kötüye çıkanınsa, artık ad - san aramaması gerek; ham bir halde kalakaldı o.

Nice altın vardır ki yağmadan kurtulmak, ziyana girmemek için karartırlar onları.

*** Susığırı, denizin dibinden şımşırak taşını, geceleyin çıkarır, deniz kıyısına kor; onun ışığıyla otlar. Tacir, pusudan çıkar; susığırı, şımşıraktan çok uzaklaşmış bulunduğundan o taşı balçıkla sıvar, karatır, örter; kendisi kaçar, ağaca çıkar. Sonuna dek bu hikâye**

Susığırı, denizden bir mücevher çıkarır; çayırlığa kor; çevresinde otlamaya koyulur.

2930. O mücevherin ışığıyla, tez - tez sünbülleri, süsenleri otlar, yer.

Gıdası nerkis, nilüfer olduğundan pisliği de anberdir susığırının.

Gıdası, ululuk ışığı olanın dudaklarından helâl sihir, nasıl olur da doğmaz?

* Gıdası, balarısı gibi vahiy olan kişinin evi, nasıl olur da balla dolmaz?

O sığır, o mücevherin ışığıyla aydınlanan yerde yayılır, otla; derken mücevherden epiyce uzaklaşır.

Tâcir, sığırın otladığı yerin, o çayırlığın kararması için mücevheri balçıkla örtar.

Kendisi kaçar, bir ağaca çıkar; sığır, güçlü boynuzlarıyla adamı süsüp öldürmek için aranır.

Düşmanını boynuzlarıyla süsmek için o çayırlığın çevresini, belki yirmi kere dolaşır.

Ondan ümidini kesince, o erkek susığırı, mücevheri koduğu yere gelir.

O padişahlara lâyık mücevherin balçıkla örtüldüğünü görür; İblis gibi topraktan kaçar.

2940. İblis bile toprağa karşı kör olur, sağır kesilirse, susığırı, toprakta mücevher olduğunu nerden anlayacak?

* "İnin" buyruğu, canı şu âşağılık yeryüzüne indirdi; o hayız hâli, onu namazdan mahrum etti.

Yoldaşlar, bu dertten çekinin; bırakın şu lâfları; sakının havanıza uymaktan; çünkü havasına uymak, erkeğin hayız görmesidir*.

"İnin" buyruğu, canı bedene düşürdü de Aden incisi, toprakta gizlendi.

Tâcir bilir bunu, susığırı bilemez; gönül ehli bilir; her toprak kazan bilmez.

Gönlünde inci olan toprağın mayası, başka bir toprağın da sırrını söyler.

* Beytin ikinci mısraı arapçadır.

Ama Tanrı saçısından bir ışık elde edemeyen, böyle bir ışıkla parlamayan toprak, içinde inciler bulunan toprakların sohbetini anlamaz.

Bu sözün sonu yoktur; faremiz de dere kıyılarında bekliyor; kulağı da bizde.

Dere kıyısında kurbağayı görmek isteyen fare hikâyesine dönüş.. farenin, kurmağayı görmeye geldiğinden haberi olsun diye kurbağanın ayağına bağlı olan ipin ucunu çekmesi

Fare, doğru yolu bulmuş kurbağayla buluşmak için o aşk ipinin ucunu çekerdi.

Gönlünden, soluktan soluğa, ipin ucunu elime geçirdim diye düşünür; bu düşünceyi gönlünden geçirirdi.

2950. Gönlüyle canı, dostu görmeye dalmış, ipin ucu, bana yüz gösterdi diye bir ipe dönmüştü sanki.

Derken birdenbire bir alaca karga, fareyi avlamak için süzülüp indi; fareyi yakalayıp havalandı.

Karga havalanınca kurbağada fareye bağlı olduğundan sudan çıktı;

Fare, kurbağanın gagasındaydı; kurbağa da ayağından fareye bağlı olduğu için havada asılı kaldı.

Halk diyordu ki: Karga, nasıl bir düzen kurdu da, sudaki fareyi avladı?

Suyun içine dalmışken nasıl kaptı onu? Sudaki kurbağa, nasıl olur da kargaya av olur?

Kurbağa da bu, diyordu; suda yaşamayan hayvanlar gibi aşağılık bir yaratığa eş olanın lâyığıdır.

* Feryad, cinsimizden olmayan dosttan, feryad.. a ulular, seninle düşüp kalkacak iyi dost arayın.

Aklı da, güzel bir yüzdeki çirkin bir burna benzeyen, ayıplarla dopdolu olan nefisten feryad eder.

Akıl, ona derler ki: Aynı cinsten oluş, anlam yolundandır; suyla toprak bakımından değil.

2960. Kendine gel de görünüşe tapma; öyle bir söz söyleme; aynı cinsten oluşu, görünüşte arama.

Görünüş, kılık - kıyafet, cansız şeylere, taşa - topaca benzer; cansız şeyin, aynı cinsten oluştan haberi bile yoktur.

Can, karıncaya benzer; beden, bir buğday tanesine.. can onu, her solukta bir yandan bir yana çeker - durur.

Karınca bilir ki o kendi cinsinden olmayan buğday yenecek, onun bedenine katılacak, onun cinsinden olacak.

Karıncanın biri, yolda bir arpa tanesi buldu; başka bir karınca da bir buğday tanesi bulup koşa - koşa götürmeye koyuldu.

Arpa kendi kendine buğdayın yanına gitmez ama karınca, evet, karıncanın yanına gelir.

Arpanın gidişi, buğdaya uymakladır, karıncaya bak da gör, nasıl da dönüp kendi cinsinden olan karıncaya gelir.

Sen, buğday, neden arpaya gitmekte deme; gözünü aç da düşmanını gör; giden, götürülen şeyi değil,

Kara bir karınca, kara bir kilimin üstünde.. karınca gizli ama, yol alıp giden tane meydanda.

Akıl der ki: Gözünü iyi aç da bak; tane, onu bir götüren olmadıkça kendi kendine gider mi hiç?

2970. İşte köpek, bu yüzden Ashab-ı Kehf'in yanına geldi.. bedenler, şekiller tanelerdir, gönülse karınca.

Îsâ da bu yüzden gökte tertemiz meleklere karıştı.. kafesler ayrıydı ama kuş yavruları, aynı cinsten.

Bu kafes meydanda da kuş yavrusu gizli.. ama bir götüren olmadıkça kafes nasıl gider?

Ne mutludur o göze ki beyi akıldır onun; işin sonunu görür, herşeyi bilir, aydındır.

Çirkini, güzeli akılla ayırdedin; karadan, aktan söz eden gözle değil.

Göz sidik birikintisinde biten yeşilliğe de aldanır; ama akıl ona der ki: Bir de bizim mehengimize vur onu.

Dileği gören göz, kuşa âfettir; tuzağı gören gözse kuşu kurtarır.

Ama bir başka tuzak da var ki akıl, onu anlayamaz, göremez.. işte gizli şeyi gören vahiy, o yüzden bu yana koştu, geldi.

Aynı cinsten olanı, aynı cinsten olmayanı akılla tanımak, bilmek gerek; hemencecik şekillere koşmak yaraşmaz.

Aynı cinsten oluş, ne benim için şekilledir, ne senin için.. Îsâ insanlardandı ama melek cinsindendi.

2980. Kurbağayı karganın havalandırması gibi gökyüzü kuşu da onu çekti, şu mavi kal'anın ta ötesine ağdırdı.

***

(Ş E R H)

2637. beyitten sonraki bölüm. Furûzan-fer merhum, müteveffa Nicholson'un "Mesnevi" haşiye ve açıklamasında, bu hikâyenin. Ezop'a âit hikâyelerden olduğunu bildirdiğini söylüyor. Hikâyeyi türkçeye çeviriyor:

"Bir tarla faresi, kurbağanın biriyle dost oluyor. Kurbağa, kuyunun kötülüğü yüzünden pençesini fareye atıyor; su içmek için dere kıyısına gidiyorlar. Kurbağa suya atlıyor, fare de onunla beraber suya batıp boğuluyor. Derken bir karga, suyun üstünde fareyi görüp iniyor, gagasıyla alıp havalanıyor. Kurbağa da pençesi fareye takılı olduğundan onunla havalanmıştır, karga, onu da yiyor." (Maâhiz; s. 211)

2642. Topluluk rahmettir. "Topluluk rahmettir, ayrılık azap." (Hadis; Câmi'; I, s. 121) Lâfzî ıktibas var.

2646. Hızır - Kızarmış balık. I. c. in 223 - 237. b. lerinin ş. e bk.

2648. Levh-i Mahfûz. I. c. in 1069. b. inin ş. e bk.

2649. Sahâbe - Yıldızlar. 1160. b. in ş. e bk

2652. Gözle görmek - Haber. "Duymak, işitmek, görmeye benzemez" meâlindeki hadise işâret edilmektedir (Câmi'; II, s. 112).

2654. "Adları bildirdi." Lâfzan iktibastır. I. c. in 544. b. in ş. e bk.

2658. Nuh - Dokuzyüz yıl. 10 - 11. b. lerin ş. bk.

2669. Risâle, Kuut'ül - Kulûb. Bablara, fasıllara bölünmeyen, bölünse bile bölümleri kısa olan, bir bahsi, nihâyet o bahisle ilgili bahisleri ihtivâ eden küçük kitaplara "Risâle" denir. "Kuut'ül - Kulûb" Ebû - Tâlib-i Mekkî'nin (386 H. 996) tasavvufa âit kitabıdır.

2662. Söz söylemek - Mesîh. I. c. in 47. ve II. c. in 3205. b. lerinin ş. e bk.

2664. Dâvud - Kuşlar. II. c. in 494. b. inin ş. e bk.

2665. Dâvud - Demir. III. c. in 703. b. inin ş. e bk.

2666. Âd - Kasırga. I. c. in 858 - 859. b. inin ş. e bk. Bu ciltte de 2194. b. te geçti.

2667 - 3670. Süleyman - Yel. III. c. in 1015. b. inin ş. e bk.

2675. Âşıklar - Hep namazdalar. Kur'ân-ı Mecîd'in LXX. sûresinin (Maâric) 19 - 23. âyet-i kerîmelerinde, meâlen, "Gerçekten de insan haris yaratılmıştır; bir şerre uğrarsa bağırır, sızlanır; bir hayır elde ederse vermez, kıskanır. Ancak müstesnâdır namaz kılanlar; öylesine kılanlar ki namazlarını dâimâ kılarlar" buyurulmaktadır. Beyitte 23. âyetten lâfzî iktibas vardır. "Öylesine namaz kılanlar ki namazlarını dâimâ kılarlar" âyetini müfessirler, namazlarını hiç bırakmazlar, bir namazı kıldılar mı, öbür namazı beklerler tarzında tefsîr etmişlerdir. Şârih, "Namaz kılan kişi, öbür namazın vaktini bekledikçe namazda sayılır" meâlinde bir hadis de zikrediyor (s. 332). Âyetin meâlinden anlaşıldığı gibi arada bir namaz kılanlar, bâzı kere kılıp bâzı kere terkedenler değil, dâimâ kılanlar kastedilmektedir. İmâm Muhammed'ül - Bâkır, Bu âyetin, sünnetleri kılanlar hakkında nâzil olduğunu, sûrenin "Ve öyle kişilerdir onlar ki namazlarını korurlar" meâlindeki 34. âyetininse farz namazları bildirdiğini söylemiştir (Mecma'ul - Beyân; X, s. 356 - 357). Metinde ilk mısra', "Penç vakt âmed nemâz - o reh - nomun" tarzındadır; mânânın, "Namaz ve namazdaki yol gösteren, insanı gerçeğe ulaştıran huzur, beş vakit olarak farzedildi; âşıklaraysa, onlar dâimâ huzurdalardır; hiçbir vakit, hiçbir an, sevgililerinden gaflet etmezler" olması gerekir; esâsen mânâ bundan önceki ve sonraki beyitlerle tamamlanmaktadır. Bu beyitten önceki beyitte âşık, "tâyin edilen vakitler, bana kifâyet etmiyor" dedikten sonra, netekim diyor, "namaz, namazın verdiği huzur, XXIX. sûrenin (Ankebût) 45. âyetinde bildirildiği gibi, namazın, insanı kötülüklerden, hoş görülmiyecek şeylerden çekindirmesi, âşıklar için dâimîdir deyip 2676. beyitte, "Baştaki o mahmurluk, ne beş vakitle yatışır, geçer, ne beşyüz bin vakitle" sözleriyle buna kuvvet veriyor.

Bu beytin üstünde bu kadar durmamızın sebebi şu:

Bâzı yol uğruları, bâzı sûret uğruları, beş vakit namaz, avâmadır, biz dâimâ namazdayız; Mevlânâ bile böyle buyurmuş derler; deyenleri duyduk, gördük, hepsinin de dâimâ huzurda değil, dâimâ menfaat ve şehvet kaygısında olduklarını anladık; Mevlânâ, böyle birşey demiyor; demesine de imkân yok. Çünkü Mevlânâ, şerîattan ayrılmamıştır ve ayrılmaz. Namaz, "Evkaat-ı ma'lûmede", yâni muayyen ve mâlûm vakitlerde, muayyen şartlar yerine getirilmek üzere, muayyen vasıfları hâiz olan erkek ve kadın Müslümanların, edâ ettikleri, Kitap ve Sünnetle tesbit edilen "Ef'âl-i ma'lûme" dir. İnsan, âşık olsun, mâşuk olsun, boyuna namaz kılamaz: ntekim âşık da, bir evde, bir çatı altında olsa bile, sevgilisiyle boyuna beraber olmaz; ama yanından ayrılsa bile, aşkı devâm ettikçe, her an, sevgilisiyledir; İrâdesini, ihtiyârını Hakk'a veren, varlığından geçen mü'min de, dâimâ huzurdadır; fakat dâimâ huzurdayım; bana namazın lüzumu yok demez, diyemez.

2677. "Beni az ziyâret et." "Beni az ziyâret et de sevgi artsın." (Hadis; Câmi'; II, 23) Künûz'ül-Hakaaık, bu hadîsi, "Yâ Ebâ-Zerr, az ziyâret et de sevgi artsın" tarzında alıyor (II, s. 204). İmdâdullâh, Ebû-Hüreyre'ye söylendiğini (s. 222), Şârih Ebû-Zerr'e buyurulduğunu bildiriyor (s. 332).

Ebû-Zerr-i Gıfârî'nin adı Cündeb b. Cünâde'dir. İslâmdan önce, Allâh'ın birliğine inanmıştı; kendince namaz kılar, kullukta bulunurdu. Hz. Peygamber'in, tebliyga başladığını duyunca, boyunun oturduğu yerden Medîne'ye gelmiş, Müslüman olmuştu. İslâmı kabûl edenlerin dördüncüsüdür. Hz. Peygamber, boyunun bulunduğu yere gitmesini, İslâm kuvvetlenince gelmesini buyurmuş, o da emre uymuştu. Rasûl-i Ekrem (S. M), "Allah bana dört kişiyi sevmemi emretti ve onları sevdiğini bildirdi; Ali onlardandır, öbürleri de Ebû-Zerr, Mıkdâd ve Selman'dır" buyurmuştu (Câmi'; I, s. 57). Gökyüzünde de, yeryüzünde de Ebû-Zerr'den daha doğru sözlü kimsenin bulunmadığını bildirmişti (Aynı; II, s. 121). Hz. Osman, O'nu, Muâviye'nin vâli olduğu Şam'a sürmüş, Muâviye'nin hareketlerini kınayınca da Medîne'ye yollamış, bu sefer, Rebeze'ye gitmesi emredilmişti. Hicretin otuzikinci yılında (652) orada vefât etti (Nehc'ül-Belâga terceme ve şerhimizin 183-184. s. lerindeki 1. nota bk.)

Ebû-Hüreyre'nin adı Abdullah, yahut Abdürrahman'dır; babasının adının Sahr olduğu rivâyet edilir. Hayber'in fethi yılında Müslüman oldu. Bir gün, yerinde, yahut eteğinde bir kedi yavrusu olduğu halde Hz. Rasûl'ün (S. M) huzûruna girmiş, Hazret ona, Kedicik babası buyurmuşlar, bu anlama gelen Ebû-Hüreyre lâkabiyle anılagelmiştir. Hz. Ali'ye karşı olanlardan ve Muâviye'ye uyanlardandır. Hicretin 57., yahut 59. yılında (676, 678 M.) Medîne'de öldü (Tafsilât için "Tenkıyh'ül-Makaal" e; II, s. 165; ve "Rayhâne" ye bk. c. V, s. 195-196).

Beyitte hadîsin ilk kısmı aynen alınmıştır. Mevlânâ, ondan sonra, bu sözün, âşıklara olmadığını, balığın suya kanmadığını, bir yıl buluşmanın, âşıka

bir an ve bir hayâl gibi göründüğünü, bir soluk ayrılığınsa bir yıl geldiğini bildirmekte, İlâhî aşkla coştukça coşmaktadır.

2685. Vâmık - Azrâ. Birbirlerini seven bir delikanlıyla bir genç kız. Aslı Yunanca olan bu hikâye Pehlivîceye çevrilmiş, sonra İran şâirlerinden olup V. yüzyılda (XI M.) yaşayan Unsurî, Katran, X. yüzyıl (XVI M.) şâirlerinden Esîrî, XI. yüzyıl (XVII. M) şâirlerinden Sarfî ve Nev'î tarafından mesnevi tarzında yazılmıştır (Sait Nefisî: Târîh-i Nazm-o Nesr der îrân; Tehran - 1344 Ş. H. c. I, s. 38, 46, 48, 327-373, 519, 524). Türk şâirlerinden Lâmiî'nin de bir "Vâmık-u Azrâ" sı vardır.

2691. Nefis - Öldürmek. II. sûrenin (Bakara) 47-53. âyetlerinde, İsrâiloğullarına edilen lûtuflar anılmakta, oğullarını öldüren, kadınlarını, kızlarını bırakan, onlara zulmeden Firavun soyundan kurtarıldıkları, onlara denizin yarıldığı anlatılmakta (I. c. in 278-279. ve 869. b. lerinin ş. e bk.), sonra Mûsâ Peygamber (A. M) Tur'dayken yaptıkları buzağıya taptıkları söylenip 54. âyette, meâlen, "Hani Mûsâ, kavmine, siz buzağıya tapmakla gerçekten kendinize zulmettiniz; tertemiz yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün; bu, yaratıcınız katında sizin için çok hayırlıdır demişti de Allah, bu yüzden tövbenizi kabûl etmişti. Şüphe yok ki O, tövbeleri kabûl eden rahimdir" buyurulmaktadır. Hârûn'un, buzağıya tapmayan oniki bin kişiyle gelip buzağıya taptıkları için nâdim olarak gusül edip kefenlere bürünen yetmiş bin kişiyi öldürdüğü, geri kalanların tövbelerinin kabûl edildiği rivâyet

edilmiştir (Buzağı için I. c. in 2267. b. inin ş. e bk.). Aynı zamanda nefsi öldürmek, ona istediğini vermemekten de kinâyedir. Beyit, bu âyete işârettir (Mecma'; I, s. 113-114).

2697. Öküz açlığı. V. c. in 2855. b. inin ş. e bk.

2705. Kötülükler - İyilikler. VII. sûrenin (A'râf) 95. âyetinde, Pepgamber gönderilen kavmin belâlarla sınandığı, sonra onlara kötülük yerine iyilik verildiği, XI. sûrenin (Hûd A. M) 114. âyetinde, iyiliklerin kötülükleri giderdiği, XXV. sûrenin (Furkan) 70. âyetinde, inanıp iyi işlerde bulunanların kötülüklerinin iyiliklere tebdîl edileceği bildirilmektedir; bunlara işâret ediliyor. V. c. in 2225-2226. b. inin ş. e bk.

2709. Gözlerin görmediği. Kudsî hadisten lâfzî iktibas var. III. c. in 3407. b. inin ş. e bk.

2720. beyitten sonraki başlık. "Geciktirmede âfetler var." Arapça atasözü.

'Sûfi vaktin oğludur." I. c. in 132-133. b. lerinin ş. e bk.

Nehir - Dehir. Nehir, boyuna akar - gider; akan su, bir daha dönüp akmaz; sûfî de zamânı, geçmişi, geleceği düşünmez; içinde bulunduğu her an, huzurda bulunmaya dikkat eder; dehre, yâni zamâna tâbi' değildir. "Allâh'ın katında ne sabah vardır, ne akşam." Sûfilerce pek önem verilen bu söz, gerçeğin ifâdesidir; zaman, olayların, zihindeki nispet ve mukayesesinden doğan zihnî ve mücerred bir mefhum-

dur; ezelî, ebedî olan, ezelî, ebedî yaratan, herşeyi meydana getiren ve her ân yaratıcı, öldürücü olan zât-ı Bârî hakkında böyle birşey düşünülemez; mekan ve zaman, mekânsızlık ve zamansızlık âleminde değil, ancak bu âlemde düşünülür,

Deccâl için I. c. in 374. b. inin ş. e bk.

Başlıkta, "Geciktirmede... Sûfî vaktin oğludur, Allah katına... Zamânın olmadığı anlaşılır, nitekim Allah birdir" arapça olarak geçmektedir; bu son sözde, "Allah birdir sözünden de, ikiliğin olmadığı anlaşılır, sayıdaki birlik değil" demekle Allâh'ın birliğinden, sıfırdan sonra ve iki sayısından önceki bir ve birliğin anlaşılamayacağını bildiriyor; çünkü bir sayısından önce sıfır, yâni yokluk vardır; Allah'ın varlığıysa dâimîdir; evveline bir evvel düşünülemez. Bir'den sonraki iki, birin bir daha tekerrürü yüzünden meydana çıkar; Allâh'ınsa varlığı ebedî ve bâkıydir; şerîki yoktur; bu bakımdan birliği, ikilikten önceki birlik de değildir (III. c. in 1151. b. inin ş. e de bk.).

2730. İçlerindeki yüzlerinden görünür. Âyetten lâfzî iktibas var (V. c. in 2082. b. inin ş. e bk.).

2751. Anlayış. Hadise işâret ediliyor. II. c. in 1480. b. inin ş. e bk.

2752 - 2756. Fil olayı. I. c. in 1319. b. inin ş. e bk.

2757 - 2766. Ya'kub - Yûsuf, I. c. in 118. b. inin ş. e bk.

2767. Allah dilediğini yapar. III. sûrenin (Alî İmran) 40., XIV. sûrenin (Enbiyâ') 27., XXII. sûrenin (Hacc) 18. âyetlerinde geçer. Lâfzî iktibas vtardır.

2771. Bu beyitte peygamberlerin ma'sûm oldukları, onlardan, bu sıfatı giderir gibi görünen şeylerin zuhûrunda da bir hikmet bulunduğu anlatılmaktadır (I. c. in 1494 - 1495. b. lerinin ş. e bk.

2778 - 2791. Bu beyitlerde, âlemin, her ân, yokluktan var olduğunu, tasavvuf terimiyle "gayb" âleminden "ayn" âlemine geldiğini ve gene o anda "any" âleminden "gayb" âlemine gittiğini, âlemin her an, yeniden yeniye yaratıldığını, iç âlemde de bunun böyle olduğunu, yeni - yeni düşüncelerin, yeni - yeni hayâllerin belirdiğini, âdetâ oturduğumuz halde her an yeni bir yere, yeni bir yaratık olarak gittiğimizi anlatıyor. sûrenin (Kaaf), "İlk yaratışta âciz mi kaldık? Hayır; ama onlar, yeni bir yaratışta şüphe içindeler" meâlindeki 15. âyet-i kerîmesini sûfîler, hem ölümden sonraki dirilişe, âhıret âlemine delîl olarak kabûl ederler, hem de bu her an yaratılışa işâret sayarlar ve bu tarzda yorumlarlar (I. c. in 1147. b. inin ş. e bk.).

2792. Yıldızlar - Kutlu, kutsuz. Bu beyitte düşünceler, yıldızlara benzetilmektedir.

2797 - 2800. Yûsuf - Rüya. I. c .in 118., III. c. in 1606. b. lerinin ve IV. c. in 185. b. inden sonraki başlığın ş. e bk. 2798. beyitte III. sûrenin (Âli İmran) 134., 148. ve V. sûrenin (Mâide) 93. âyetlerinden lâfzî iktibas var.

2803. İnin. Lâfzî, ıktibas var. I. c. in 931. b. inin ş. e bk.

2803. Beyitte, "kocakarı" sözüyle hem ebe kastediliyor, hem de dünya (300. b. in ş. e bk.).

2805. Beyitte, "Canı tâ Arş'tan bu yurda getirdi" cümlesinde "yurt" diye çevirdiğimiz söz "hatîm" diye geçiyor. Hatim için IV. c. in 918. b. inin şerhine bk. "Düzenleri pek büyüktür" âyetten lâfzan alınmıştır (IV. c. in 185. b. inden sonraki başlığın ş. e bk.).

2809. Cennet - Buğday. I. c. in 931. b. inin ş. e bk.

2818. "Ben dolunanları sevmem." I. c. in 429. b. inin ş. e bk.

2828. Dinar. Üstüne, devletin resmî arması ve basıldığı yer damgalanmış altın anlamınadır. Dank, altının parça buçuğu. Beyitte, "bir dînarın iki danki" denmekle, birşeye ehemmiyet verilmediği anlatılıyor. Türkçede "beş para etmez, bir pula değmez" sözü gibi.

2833. "İnsanlar mâdenlerdir." II. c. in 2074. b. inin ş. e bk.

2836. Mecnun - Toprağı koklamak. Leylâ öldükten sonra Mecnun, onun kabrini göstermelerini istemiş, göstermemişler; mezarlığa gidip yeni kabirlerin topraklarını koklamaya başlamış. Nihâyet Leylâ'nın kabrinin toprağını koklayıp kabrin Leylâ'ya âit olduğunu anlamış; "Onun haberini, onu senden gizlemek istediler; ama kabrin toprağındaki güzel koku, kabri bildirir" meâlindeki beyti okumuş (Maâhiz; s. 211 - 212).

2837. Gömlek - Yusuf. I. c. in 118. b. inin ş. e bk.

2838. Ahmed - Yemen. Ahmed, Hz. Peygamber'in (S. M) adlarındandır (II. c. in 3210. b. inin ş. e bk.). Yemen'den koku almakla Üvesy'ül - Karani'yi, onun hakkındaki hadisi hatırlatıyor (III. c. in 161. b. inin ş. e bk.).

2841. Ahmed - Göklere ağmak. Mi'râc'a işâret ediliyor (I. c. 1589. b. inin ş. e bk.).

2842. Beyt-i Ma'mûr. Onarılmış ev anlamına gelir. LII. sûrenin (Tûr) 4. âyetinde geçer. Dördüncü kat gökte, Kâ'be'nin tam hizâsında olan ve meleklerin kıblesi bulunan mânevî ev, dördüncü kat gökte bir nehirdir; Hacc ve Ümre törenleriyle manevî onarıma erişen Kâ'be'dir denmiştir (Mecma'; c. IX. s. 163). "Attığın zaman sen atamadın." I. c. in 619. b. inin ş. e bk.

2864. "O sizinledir." V. c. in 1072. b. inin ş. e bk.

2865. Geceleyin yol aldı. Mi'râca işâret edilmektedir (c. I, 1589. b. in ş. e bk.).

2868. Gözü kaymayan, yanılmayan. II. c. in 3757. b. inin ş. e bk.

2870. Elem neşrah. XCIV. sûrenin (İnşirâh) ilk âyetinden lâfzî ıktibas var. 8 ayet olan bu sûre, Senin göğsünü açıp genişletmedik mi" âyetiyle başlar

ki, "göğsünü, yâni gönlünü, peygamberlikle, ilim ve hikmetle, vahye tahammülle, Kur'ân'ı hıfzetmekle, çektiğin eziyetlere tahammül eylemekle genişletmedik mi" anlamına gelir (Mecma'; X, s. 508).

2871. Dürr-i Yetîm. Değeri biçilemeyecek kadar yüksek olan tek inci. Maksat, Hz. Muhammed'dir (S. M). Kur'ân-ı Mecîd'in XCIII. sûresinin (Duhâ) 6. âyetinde, meâlen, "Seni bir yetîm olarak bulup da yer - yurt vermedi mi sana" buyurulmaktadır. Hz. Peygamber'in babaları Abdullâh'ın vefâtından sonra ataları Abdülmuttalib, onun vefâtından sonra da amcaları Ebû - Tâlib, o Hazreti bağırlarına basmışlardı. Buna işâret edildiği gibi aynı zamanda, seni eşsiz, şeref ve üstünlükte tek olarak yaratıp habîbimiz kılmadık mı, peygamberlik yurdunun en yüce makamını sana vermedik mi demektir. Seni yetimlerin sığındığı, kulların sığındığı şefâat sâhibi etmedik mi diye tefsir edenler de vardır (Mecma'; X, s. 505).

2871. Şâhid. Gören anlamınadır. XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 45., XLVIII. sûrenin (Feth) 8. âyetlerinde, Hz. Peygamber'in (S. M), şâhid, yâni tanık, müjdeci ve korkutucu olarak gönderildiği, LXXIII. sûrenin (Müzzemmil) 15. âyetinde de ümmetine tanık olduğu bildirilmektedir. Hadiste de, ümmetinin, iyi, kötü bütün işlerinin kendilerine gösterildiği bildirilmektedir (Câmi'; II. s. 55). Her sabah, her gün, her gece, her perşembe günü akşamı, her ay başında ve Şa'bân ayının on beşinci gecesi bir yıllık, ümmetin iyi ve kötü amellerinin

Hz. Rasûl'e (S. M) arzedildiğine dâir de hadisler vardır (Sefînet'ül - Bıhâr; II, s. 177).

2874. Gece bile uyanık. II. c. in 3554. b. inin ş. e bk.

2881. "Birşeyi sevmen, seni kör eder, sağır eder." (Câmi'; I, c. 123) Hadis, beyitte aynen geçmektedir.

2882 - 2883. Mü'minlerle kâfirlerin canlarını seyredenler. A'râf erlerine işâret ediliyor (I. c. in 316. b. inin ş. e bk.).

2885. "O, benim emrimdendir." XVII. sûrenin (İsrâ) 85. âyetinde, kendilerine rûh sorulduğu vakit, rûh, rabbimin emrindendir diye cevap vermeleri buyurulmakta ve rûha dâir pek az bilgi verildiği bildirilmektedir. Âyetin, "Rabbimin emrinden" meâlindeki kısmı aynen geçiyor (Emr ve Halk âlemleri için II. c. in Dîbâce'sinin ş. e bk.).

2888. Adl. Allâh'ın adlarındandır ve tam ve mutlak adâlet sâhibi anlamınadır. Câmi'us - Sagıyr'in I. c. inin 79. sahifesinde, Esmâ-yı Husnâ'yi bildiren ilk hadiste 30. addır.

2889. Hadise işâret ediliyor (II. c. in 1480. b. inin ş. e bk.).

2890. "Gerçekten de Allah güzeldir; güzelliği sever" hadisine işârettir (Câmi'; I, s. 58).

2891. Sen olmasaydın. II. c. in 976. b. inin ş. e bk.

2892 - 2893. Tanık anlamına gelen arapça "şâhid" sözü, farsçaya "şâhed" tarzında geçmiş ve güzel anlamını almıştır. Bu beyitlerde her iki anlam da kastedilmektedir. 2893. beyitte, Tanrı rızâsını kazanan kişi, "Murtazâ" diye geçiyor. Murtazâ, Hz. Ali'nin lâkaplarındandır. Şâhid, Hz. Rasûl olduğuna göre hitap, vasıysi Ali'yedir (II. c. in 927. b. inin ş. e bk.).

2898. İhsan, tamamı da edâ edilirse ihsandır meâlinde arapça bir söz vardır.

2905 Allah'tan başka hiçbir şeyin aslı yok. 489. b. in ş. e bk.

2912. II. sûrenin (Bakara) 207. âyetinde, Allâh'ın, mü'minlerin canlarını, mallarını, cennet karşılığı satın aldığı bildirilmektedir; bu âyete işaret ediliyor.

2913. Kadir gecesi. II. c. in 2936. b. inin ş. e bk.

2919. Hurma ipi. II. c. in 421. b. inin ş. e bk.

2923. Ashâb-ı Kehf - Köpek. I. c. in 392. b. inin ş. e bk.

2928. beyitten sonraki başlık ve bölüm. Dârâb'la kızının, İskender'le savaşlarını hikâye eden ve hicrî VI. yüzyıldan (XII) muahhar bir devirde tedvîn edildiği anlaşılan "Dârâb - Nâme" de, deniz kıyısındaki çayırlığa, geceleyin, deniz öküzlerinin, ağızlarında, parlak birer inciyle çıktıkları, inciyi yere koyup onun ışığıyla yayıldıkları hikâye edilmektedir (Maâhiz; s. 212 - 213). Gâv-ı Bahrî, türkçede "susığırı" ve "deniz aygırı" diye anılır. Gece ışığı anlamındaki "şeb - çerâğ" da, türkçeye şımşırak" ve "şımşırak taşı" tarzında geçmiştir.

2933. XVI. sûrenin (Nahl) 68. âyetinde, bal arısına, dağlarda kovan yapma kaabiliyetinin verildiği bildirilmektedir; bu âyete işâret ediliyor (I. c. in Dîbâce'sinde vahiy hakkında verilen bilgiye bk).

2941. "İhbitû - İnin." I. b. in 931. b. inin ş. e bk.

2943. Aynı beytin ş. ebk.

2946. "Yüce Allah, halkı karanlıkta olarak yarattıktan sonra onlara nûrunu saldı; bu nur kime vurduysa bugün o, hidâyete kavuştu; kime vurmadıysa, sapıklığa düştü" meâlindeki hadîse işaret ediliyor (Câmi'; I, s. 58).

2957. Cinsimizden olmayandan feryat. "Yalnızlık, kötü eş - dosttan hayırlıdır; temiz eş - dostsa yalnızlıktan hayırlıdır" meâlindeki hadîse işâret ediliyor (Câmi'; II, s. 186).

⁂

M E T İ N

*** Abdül Gavs'i perilerin kapıp götürmeleri, yıllarca perilerin arasında kalması, yıllardan sonra şehrine, çocuklarının yanına gelmesi; fakat cins bakımından perilerden olduğu için, gönlü onlarla bir bulunduğu için dayanamayıp gene perilerin arasına gitmesi**

Abdül Gavs peri cinsindendi; peri gibi dokuz yıl, gizlice kanat çırpıp uçtu.

Karısının, başka kocadan çocukları oldu; kendi çocuklarıysa geceleri, babalarının ölümünden söz ederler;

Ya kurt kaptı, paraladı; ya yolkesen öldürdü; yahut bir kuyuya düştü, bir pusuya düştü, derlerdi.

Çocukların hepsi de bu düşüncelere dalar, babamız sağdır, demezdi.

Dokuz yıl sonra, gene de eğreti olarak meydana çıktı, göründü, derken gene yitti - gitti, gözlerden gizlendi.

Bir ay, çocuklarına konuk oldu; ondan sonra kimsecikler, onun izinin tozunu bile görmedi.

Mızrak yarası, bedenden canı nasıl kaparsa, perilerle aynı cinsten oluş da onu öyle kaptı - gitti.

Cennetlik, cennet cinsinden olduğundan, bu aynı cinsten oluş yüzünden Tanrı'ya tapar.

* Peygamber, "Cömertliği, hamdedişi, dünyaya uzanmış cennet ağacının dalı bil" buyurmadı mı?

2990. Bütün sevgilere, sevgi cinsindendir adını tak; bütün kahırları da kahır cinsinden bil.

Küstahlığı küstah yapar; çünkü akıl bakımından ikisi de bir cinstendir.

* İdris, yıldızların cinsindendi; onun için de sekiz yıl Zuhal yıldızında kaldı.

Doğularda da onun dostuydu Zuhal, batılarda da; onunla konuşur, görüşürdü, onun sırlarına mahremdi.

* Bu yitişten sonra dünyaya gelince, yeryüzünde Nücum bilgisinden ders verdi.

Önünde yıldızlar saf kurup otururlar, onun dersinde bulunurlardı.

Hattâ halkın ileri gelenleri de, geri kalanları da yıldızların seslerini duyarlardı.

Aynı cinsten oluş, yıldızları yeryüzüne çekmişti; yıldızlar, ona görünürdü.

Her yıldız, adını, halini ona açar, nasıl rasat edileceğini ona anlatırdı.

Aynı cinsten oluş nedir? Bir çeşit bakış - görüş.. iki kişi, onunla birbirine yol bulur.

3000. Hak, onda gizlediği bakışı - görüşü sana da verdi mi, onun cinsinden oldun - gitti.

Bedeni her yana çeken nedir? Görüş.. hiçbir şeyden haberi olmayanı, herşeyden haberi olan, çekebilir mi hiç?

Erkeğe kadın huyunu verdi mi, o erkek ahlâksız olur, edepsizlik eder - durur.

Kadına erkek huyunu verdi mi, o kadın, kadın arar, sevicilik eder.

* Sana, Cebrail'in sıfatlarını verirse, kuş yavrusu gibi havalar üstünde yol ararsın.

Gözlerini havaya diker, bekler - durursun; yeryüzüne yabancı kesilirsin, gökyüzüne âşık olursun.

Sana eşeklik sıfatları verirse, yüz kanadın olsa, gene uçar, ahıra konarsın.

Fare, şekli yüzünden aşağılık bir hale gelmedi; pisliğinden, fare yiyen kargaya av oldu.

Lokma peşinde koşan, hain olan, karanlığa tapan kişi, peynirle, fıstıkla, pekmezle sarhoş olur - gider.

* Eşsiz kır doğanda fare huyu oldu mu, farelerin kusuru olur, hayvanların arlandığı bir hayvan kesilir.

3010. * Ey oğul, o Hârût'la Mârût'a insan huyu verdi, huyları döndü de,

* "Elbette saf kuranlarız, biz" safından Bâbil kuyusuna düştüler; baş - aşağı asılı kaldılar.

Levh-i Mahfûz, gözlerinden uzaklaştı; levihleri, büyü yapanla büyü yaptıran oldu.

Kanatlar o kanat, başlar o baş, bedenler aynı beden, ama Mûsâ Arş üstünde, Firavun'sa hor - hakir.

Huyun peşine düş, güzel huylularla otur-kalk; gülyağının gül kokusunu nasıl kabûllendiğine bak.

* Mezarın toprağı bile ölüden bir yücelik bulur da gönül, o ölünün mezarına yüz kor, el sürer.

* Toprak bile temiz bedenin komşuluğu yüzünden yücelikler elde ediyor, devletli bir hale geliyor.

* Öyleyse sen de, "önce komşu" de, "sonra ev." Gönlün varsa yürü, bir sevgili ara.

* Onun toprağında bile can huyu var; aziz kişilerin gözlerine sürme oluyor.

* Nice kişiler var, kendileri toprak gibi mezarda uyumuş.. ama fayda vermek, feyiz vermek bakımından, yüzlerce diriden iyi.

3020. * Gölgesini almış, gitmiş ama, toprağı gölge salmada; yüzbinlerce diri, onun gölgesinde gölgelenmede.

(Ş E R H)

2980. beyitten sonraki başlık ve bölüm.

Mevlânâ, bu bölümde bir halk hikâyesini anlatıyor. Hikâyelerimizde, masallarımızda perilerle evlenen, cinlere karışan insan oğullarından bir çok bahisler vardır. Bu fıkra da onlardan biridir.

Abd'ül - Gavs, Gavs'ın kulu demektir. Gavs, feryâd ederek yardım istemek ve yardım anlamlarına gelir; sûfîler, yardım isteyene yardım etmesi dolayısiyle Kutub'a da "gavs" derler (II. c. in 817 - 828. b. lerinin ş. e bk.). Abd'ül - Gavs, Kutb'un kulu, daha doğrusu, feryâda yetişen, yardım eden Tanrı'nın kulu demektir.

2989. "Cömertlik, dünyaya uzanmış cennet ağacının dalı." Bu hadis, I. c. in 1276. beytinde geçti; ş. e bk.

2992. İdris Peygamber. Diri olarak göğe ağan bu peygamberlerin, insanlara yıldızlara âit bilgileri bellettiği rivâyet edilmiştir. Eski Mısırlılarda, bilhâssa rahipler arasında "Heramise - Hürmüsler" mezhebi denen bir mezhep vardı; bu mezhep erbabı, yıldızların dönüşlerinden hükümler çıkarırlar, astronomi ile uğraşırlardı. Eskilere göre İdris Peygamber de (A. M) bu Hürmüs'lerden biriydi. Bu sözle

Zertüşt dînindeki hayır meleklerinin başı olan "Hürmüz - Ahoramazda" sözünün yakınlığı da dikkate değer (Bu cildin 183 - 188. b. lerinin ş. e de bk. Zuhal için II. c. in 175. b. inin ş. e bk.).

2994. Yıldız bilgisi için IV. c. in 1852. b. inin ş. e bk.

3004. Cebrail. I. c. in 1071. b. in ş. e bk.

3009. Kır doğan, beyitte "bâz-ı eşheb" diye geçiyor. Kaadiri tarikati mensupları, pîrleri Abdülkaadir-i Gîylânî'ye "Allah doğan, Kır ve Kırçıl Doğan" anlamına "Baz'ullâh" ve daha çok da "Bâz'ül - Eşheb, Bâz-ı Eşheb" derler. 561 de (1166 M.) Bağdad'da vefât eden Abdülkaadir'e bu lâkap, ihtimâl bu beyti gören biri tarafından takılmıştır. Beyitte Kır doğan övülmüyorsa da beyit, Kır doğanda öylesi bir huy olamaz tarzında anlaşılıp, Mevlânâ'nın, onu müjdelediği kanâatini uyandırmak için takılabilir. Kaadirîlerin böyle bir iddiâları olduğunu bilmiyoruz ama Mevlânâ'nın Rûşenî ve Gülşenî'nin, Bahâeddin Nakş - bend'in geleceğini müjdelediği, Mevlânâ'nın bir gazelini tahrifederek Rûşenî ve Gülşenîlerle Nakş - bendîlerin iddialarını hatırlayıp bu ihtimâli serdettik ("Mevlânâ Celâleddin" adlı eserimize bk. III. basım; s. 230 - 231).

3010. Hârût - Mârût. I. c. in 539. b. inin ş. e bk.

3012. Levh-i Mahfûz. I. c. in 1069. b. inin ş. e bk.

3015 - 3020. Bu beyitlerde, peygamberlerin, erenlerin rûhâniyetlerinin, ebedîliğe doğmalarından sonra da insanlara yardım edecekleri, onların yattıkları yerleri ziyâretin, insana rûhî bir temizlik vereceği bildirilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (S. M), "Kabrimi ziyâret edene şefâatim vâcip olur" buyurmuşlar (Câmi'; II, s. 155 - 156), "Kabirleri ziyâret edin, bu ziyaret, size âhıretinizi hatırlatır" demişlerdir (Aynı, s. 23). İslâmın ilk zamanlarında, put - perestliğe yol açabileceği dolayısiyle kabir ziyareti men'edilmiş, İslâm kuvvetlendikten sonraysa buna izin verilmiştir, yalnız bu ziyaretin, şer'î sınırı da aşmaması gerektir.

3017. Önce komşu. "Evden önce komşu; yoldan önce yoldaş; göçten önce azık." (Hadis; Câmi'; I, s. 121) Türkçede "Ev alma, komşu al" atasözü, bu hadîsin meâlidir.

Mevlânâ, bu bölümde eş - dost münâsebetlerinden bahsetmektedir.

***

M E T İ N

*** Bir adamın, Tebriz muhtesibinden maaşı vardı; o maaşa güvenerek borçlanmıştı; muhtesibin ölümünden haberi yoktu. Hâsılı onun borcunu hiç kimse vermedi, gene o ölmüş muhtesip verdi. Nitekim demişlerdir:**

"Ölüp rahata kavuşan ölü değildir;
Ölüp giden, yaşarken ölmüş kişidir."

Yoksulun biri, borçlanmış, civar illerden kalkıp Tebriz'e gelmişti.

Dokuzbin altın borcu vardı; Tebriz'de Bedreddin Ömer muhtesipti.

* Öyle bir muhtesipti ki gönlü denizdi sanki; bedeninin her kılında Hâtemler vardı.

* Hâtem sağ olsaydı, onun yoksulu olurdu; ayağına baş kor, ayağını bastığı yere toprak kesilirdi.

Susuz kişiye, arı - duru suyla dolu bir deniz verseydi, kereminden, o bağıştan bile utanırdı.

Bir zerreyi, bir doğu haline getirseydi, himmetine bu da lâyık değildi hani.

Gariplere akraba olmuştu, yakın kesilmişti de o garip de bu ümitle gelmişti.

O garip, onun kapısını tanımıştı da onun bağışına güvenerek sonsuz borçlara girmişti.

O kerem sâhibine dayanmıştı da borç etmişti; çünkü adamcağız, onun bağışlarına güveniyordu.

3030. Bu yüzden aldırmamış, borçlara girmişti; huyu bağış olan o uçsuz - bucaksız denizin lûtfunu umarak bu işe girmişti.

Borçluların yüzleri ekşiydi, oysa neşeliydi; o keremler bahçesine güveniyordu da yüzü, gül gibi gülüyordu.

* Arap Güneşi'nden sırtı kızışmıştı; Ebûleheb'in kızgınlığından ne gam vardı ona.

Bulutla ahitleşen, sözleşen kişi, sakaların suyuna muhtaç mı olur?

* Tanrı elini anlıyan büyücüler, bu ele sarılırlar, bu ayağı direrler mi hiç?

O arslana dayanan tilki, bir yumrukta kaplanların kellelerini kırar.

*** Allâh razı olsun, Ca'fer'in, bir kaleyi almaya tek başına gelmesi, o kalenin padişahının, onu ordan sürmek için veziriyle danışması, vezirin, sakın ha, bilgisizliğinden öfkelenme, kaleyi teslim et; çünkü bu adama, Tanrı tarafından kuvvet verilmiştir, Hak katında canında pek kalabalık bir ordu vardır demesi**

Ca'fer, bir kaleye gitti; kale, onun susamış diline - damağına, bir katrecik suydu ancak.

Tek bir atlı, atını sürmüş, kaleye dayanmıştı; kaledekiler, ürkmüşler, kapıyı kapamışlardı.

Kimsenin, karşısına çıkıp savaşmaya gücü yoktu; gemidekilerde, timsahla savaşmaya yürek mi olur?

Kalenin başı, yüzünü vezire döndü de a danışılacak kişi dedi, şu çağda çare nedir?

3040. Vezir, ululanmayı, hünerine dayanmayı bırakıp karşısına kefen giyerek, eline kılıç alarak çıkman gerek, dedi;

Padişah, iyi ama dedi, tek bir adam değil mi bu? Vezir, evet ama, dedi, sen onun tek bir adam oluşunu hor görme.

Gözlerini aç da bir iyice şu kaleye bak; onun karşısında cıva gibi titremede.

Atın eğerine öylesine sağlam oturmuş ki, sanki doğudakiler de onunla, batıdakiler de.

Bir kaç kişi fedaice at sürdüler; kendilerini onun önüne attılar.

O, her birini bir gürz vurarak baş - aşağı atların ayaklarına atıverdi.

Tanrı'nın kudreti ona öylesine bir kalabalık, öylesine bir topluluk vermiş ki, tek başına bir ümmete saldırıyor.

* Gözüm, o Kubâda düşünce, sayıların çokluğu, gözümden düştü.

Yıldızlar çoktur, güneşse birdir; birdir ama ona karşı yıldızların yapıları paramparça olur, yıkılır - gider.

Binlerce fare baş çıkarsa, kedi ne korkar, ne çekinir.

3050. A filan, fareler ne vakit kedilere karşı korlar? Onların canında topluluk yoktur ki.

Görünüşteki topluluk faydasızdır; kendine gel de, işleri onarandan anlam âlemindeki topluluğu iste.

Topluluk, beden çokluğuyla olmaz; bedeni, ad gibi yel üstünde duran birşey bil.

Farenin gönlünde bir topluluk duygusu olsaydı, gayrete gelirdi de birkaç fare bir araya toplanırdı.

Mühlet vermeden, fedaî gibi kedinin üstüne atılırlardı.

Birisi gözünü pençeler, oyardı; öbürü dişiyle kulağını yırtardı.

Bir başkası, yanını delerdi; onun bu topluluktan kurtulması mümkün olmazdı.

Ama farenin canında topluluk duygusu yoktur; kedinin sesini duydu mu, canı, bedeninden fırlar.

Fare, düzenbaz kediye karşı kaskatı kurur; isterse farelerin sayısı yüzbin olsun.

Kalabalık sürüden kasaba ne gam; akıl çokluğu, uykuyu giderir mi hiç?

3060. Mülk sâhibi odur; arslana yürek verir de yaban eşeği sürüsüne saldırır arslan.

Çatallı boynuzlu yüzbinlerce yiğit geyik, arslanın saldırışına karşı yoka döner.

Mülk sâhibi odur; güzellik mülkünü Yusuf'a verir de, ak buluttan süzülen tertemiz yağmura döndürür onu.

Bir yüze, yıldız parıltısı verir; bir padişah, o kıza kul olur, köle kesilir.

Bir başkasının yüzüne kendi ışığını salar; gece yarısında her iyiyi, her kötüyü görür.

Yusuf'la Mûsâ, Tanrı ışığıyla ışıklandılar; o ışık yüzlerinde, yanaklarında da parladı; gönüllerinde, göğüslerinde de.

* Mûsâ'nın yüzü, öylesine bir ışık saçtı ki o, yüzüne nikap tutunmak zorunda kaldı*.

* Yüzünün ışığı, gözleri öylesine alıyordu ki, zümrüdün, yılanın iki gözünü kör etmesine benziyordu bu.

* O, Tanrı'dan, o güçlü ışığı örtecek bir nikap istedi;

Tanrı, nikabı, kiliminden yap; çünkü o, emin bir ârifin elbisesiydi.

3070. * O elbise, ışıktan bir sabır elde etmiştir; arışı, argacı can nuruyla dokunmuştur.

Böyle bir hırkadan başka birşeyle korunmanın imkânı yok; bizim ışığımıza ondan başkası dayanamaz.

* Engel olmak için önüne Kafdağı gelse, bu ışık, onu bile Turdağı gibi paramparça eder dedi.

Tanrı, erlerin bedenlerine öyle olgun bir güç vermiştir ki, onlar, bu neliksiz - niteliksiz ışığa dayanabilirler .

* Turdağı, o ışığın zerresine dayanamaz da Tanrı'nın gücü, o ışığı bir sırçaya kor.

---

* "Nikap" diye çevirdiğimiz söz, metinde "tobre" diye geçiyor ki türkçedir; sonraları "torba" olmuştur. Bundan sonraki beyitlerde de böyle geçiyor.

* Kandil konacak yerle sırça kandil, o ışığın durduğu yer olur; öyleyse o ışıktan Kafdağı da paramparça olur, Turdağı da.

* Onların bedenlerini kandil konan yer bil, gönüllerini sırça kandil.. bu kandilin ışığı Arş'a da vurmuş, aydınlatmıştır, göklere de.

Arş'ın, göklerin ışıkları, bu ışığa hayran olmuştur; yıldız gibi bu kuşluk çağında yok olup gitmiştir.

* Şeriat sâhibi peygamberlerin sonuncusu, bunu zevâli olmayan padişahlar padişahından rivayet etmiş de demiştir ki:

* Tanrı, "Ben" der, "Göklere, boşluğa, yüce akıllara, nefislere sığmadım da,

3080. * Neliksiz - niteliksiz olarak, mü'minin gönlüne sığdım bir konuk gibi."

Bu gönlün kılavuzluğuyla yüceler de benden padişahlıklar bulsun, bahta - devlete kavuşsun, aşağılar da.

Böyle bir gönül olmadıkça güzelliğimden bir güzellik, ne yeryüzünde parlar, görünür, ne zamana sığar, görünür.

İki dünyada da acımak atını koşturduk; geniş bir ayna yaptık.

Bu ayna yüzünden her solukta elli düğün halkına toy verilir.. aynayı ışıt, ama nasıl bir ayna olduğunu sorma.

Hâsılı Mûsâ, hırkasından bir nikap yaptı; çünkü o Ay'ın ne kadar tesirli olduğunu anlamıştı.

* O hırkadan başka birşeyden nikap yapsaydı, iki kat dağ bile olsa yırtılırdı.

Tanrı ışığı demir dıvarlardan bile geçtikten sonra, o ışığa karşı nikap neye yarar?

* O nikap, ateşli bir ârifin coşkunluk zamanında giymiş olduğu hırkaydı.

Kav, önce yakılır, ateşe alıştırılır da sonra çakmak çakılır, kav ateş alır.

3090. * O doğru yolun ışığının havasına kapıldı, aşkına düştü de, Safûrâ, iki gözünü de yele verdi.

* Önce bir gözünü kapattı, Mûsâ'nın yüzündeki ışığa baktı; o ışığı görür - görme gözünün ışığı uçtu - gitti.

* Ondan sonra sabrı kalmadı, öbür gözünü açtı, baktı; o gözünü de o Ay uğruna harcadı.

* Savaş eri de önce ekmek verir yoksullara; ama itaat ışığı ona vurdu mu, can bağışlar artık.

* Kadının biri, Safûrâ'ya, o nerkis gibi gözlerin elden gitti, acıklanmıyor musun dedi.

* Safûrâ, acıklanıyorum ama dedi, yüzbin gözüm olsaydı da birer birer hepsini verseydim diye acıklanıyorum.

* Göz pencerem, Ay'ın yüzünden yıkıldı ama, Ay da define gibi geldi, bu yıkık yeri yurt edindi.

* Define, bu yıkık yer sayvan mıydı, ev miydi, hatırlamama imkân mı bırakır?

* Yusuf'un yüzündeki ışık, sokaktan geçerken her evin pençeresinden içeriye vururdu.

Evin içindekiler, Yusuf bu yana gidiyor, şimdi geçti derlerdi.

3100. Köşede, bucakta oturanlar da, dıvarda yalımlar, parıltılar gördüler mi, Yusuf'un geçtiğini anlarlardı.

O yana pençeresi bulunan ev, Yusuf'un geçişinden ışıklanır, yücelik elde ederdi.

Kendine gel de Yusuf'tan yana pencere aç; oraya otur da seyre dal.

Âşık olmak, o yana pencere açmaktır; çünkü gönül, dostun yüzüyle aydındır.

Boyuna sevgilinin yüzüne bak; babacığım, bu senin elindedir; iyi dinle.

Gönüllere girmek için kendine yol yap; yabancıları, başka şeyleri düşünmeyi uzaklaştır kendinden.

* Kimyan var; derini iyileştir bununla; bu sanat yüzünden düşmanları dost et.

Güzelleştin mi, o güzele ulaşırsın da o, canını kimsesizlikten kurtarır.

Onun nemi, can bahçelerini geliştirir; soluğu, gamdan ölüp gideni diriltir.

Adama yalnız şu aşağılık dünya mülkünü vermez; üstelik yüzbinlerce, çeşit - çeşit mülk bağışlar.

3110. * Hak, ona güzellik mülkünü vermiş, üstelik de ders vermeden, meşk ettirmeden düş yorma mülkünü bağışlamıştı.

Güzellik mülkü, onu zindana çekti; bilgi mülküyse Zuhal yıldızının bulunduğu yere ağdırdı.

Bilgisi, hüneri yüzünden padişah, kul - köle oldu ona; demek ki bilgi mülkü, güzellik mülkünden daha üstün, daha fazla beğenilir, övülmeye değer birşey.

Borçlanmış adamın hikâyesine dönüş. O muhtesibe ümit bağlayıp Tebriz'e gelmesi

* O sınamalara düşmüş garip, borç korkusuyla yola düştü; o esenlik yurduna geldi.

* Tebriz'e, gül bahçeleri iline vardı; ümidi, açılıp saçılmış, her yanı kaplamış gül fidanlarının altına serilmiş, esenlikle uykuya dalmıştı.

* O saltanat yurdu yüce, aydın Tebriz'den, ümidine aydınlık üstüne aydınlık vurmadaydı.

* Erlerin oturdukları o bahçeden, Yusuf'tan esip gelen yelden, kavuşup buluşma Mısır'ından gelen rüzgârdan canı gülüp duruyordu.

* Ey devemi süren dedi; ıhlat devemi; yârim geldi bana, yoksulluğum uçtu - gitti*.

* Çök a devem, işler güzelleşti; gerçekten Tebriz, gönüllerin çöktüğü bir yurt.

Ey devem, bahçelerin kenarlarında yayıl; gerçekten de Tebriz, bize ne de güzel bir feyiz yeri.

3120. * Ey kervan başı, develerden yükleri indir; burası Tebriz şehri, gül bahçelerinin civarı.

* Bu bağda, bu bostanda cennet parlaklığı var; bu Tebriz'de Arş parlaklığı var.

Her zaman, Arşın yücesinden Tebriz'lilere, cana can katan bir ışık saçılmada.

---

* Bu ve bundan sonraki iki beyit arapçadır.

O garip, muhtesebin evini aradı; halk, o sevgili göçtü dedi ona.

Öteki gün dünya yurdundan göçtü; onun göçüşü yüzünden erkeğin de yüzü sapsarı, kadının da.

* O Arş tâvûsu, Arşa gitti; hâtiflerden Arş kokusunu aldı da uçuverdi.

Gölgesi, halkın sığınağıydı ama güneş, o gölgeyi tezce dürüverdi.

Öteki gün o gemi, bu kıyıdan kalktı; zâti o ulu er de bu gam yurduna doymuştu.

Garip, bu sözleri duyunca bir nâra attı, kendinden geçti, yerlere serildi, öldü sanki.. o da, öbürünün ardından, can verdi - gitti.

Yüzüne su serptiler, gülsuları döktüler; yoldaşları onun haline ağladılar.

3130. Geceye dek kendine gelemedi; geceleyin yarı ölmüş bir halde canı, gayb âleminden döndü, geldi.

*** O garibin, muhtesibin ölümünü anlaması, yaratığa dayandığından, yaratığın bağışına güvendiğinden dolayı tövbe etmesi, Tanrı'nın nîmetlerini anması, Tanrı'ya yüz tutması, suçundan tövbe etmesi. "Kâfirler, bunca nimeti görürler de gene Rablerinden dönerler."**

Aklı başına gelince, ey işleri onaran dedi; suçluyum, ümidimi halka bağladım, dileğimi halktan umdum.

O zengin adam, çok cömertlik etti ama o cömertlik, senin vergine hiç de eşit değildi.

O külâh bağışladı, sense akılla dolu baş verdin.. o hırka bağışladı, sense yüce boy verdin.

O altın verdi bana, sen altın sayan elverdin.. o katır verdi bana; sen ona binecek akıl verdin.

O zengin, mum verdi bana, aydın gözüyse sen verdin.. o zengin meze verdi bana, sen onu yiyecek ağız verdin.

* O maaş verdi bana; sen ömür verdin, yaşayış verdin.. onun vaad ettiği şey altındır, senin vaad ettiğin, "Tertemiz şeyler."

O ev verdi bana, sen gök verdin, yer verdin; senin evinde o da yaşar, semirir, onun gibi yüzlercesi de.

Altın da senin, altını o yaratmadı ki.. ekmek de senin; ekmeği ona veren sensin.

O bağışı, o cömertliği de sen verdin ona; cömertlik ettikçe neşesini, sevincini sen arttırdın onun.

3140. Bense asıl kıble yapanımı bir yana attım da, onu kıble edindim kendime.

O din hükümlerini kuran, balçığa akıl ekerken neredeydik biz?

Yokluktan gökyüzünü belirtmedeydi; şu toprak döşemeyi yaymadaydı.

* Yıldızlardan kandiller düzmedeydi; tabiatlerden kilitlerle anahtarlar yapmadaydı.

Bu tavanla bu döşemede gizli, açık nice yapılar var.

* İnsan, yücelik vasıflarının usturlabıdır; insanın sıfatı, O'nun âyetlerine, delillerine mazhardır.

* İnsanda ne görünürse onun aksidir; hani Ay, nasıl deredeki suda görünürse onun gibi.

* Usturlâbında, örümcek ağı gibi nakışlar var; ezel vasıfları, bunlarla anlaşılır, bilinir.

* Ankebûtu,gizli gökten, can güneşinden dersler verir; onları anlatır.

* Ankebût da, doğru yol usturlâbı da halkın eline müneccimsiz düşmüştür.

3150. * Bu çeşit yıldız bilgisini Hak, peygamberlere verdi; gizli şey için gizliyi görecek göz gerek.

Yüz yıllar boyunca gelip geçenler, hep bu dünya kuyusuna düştüler; herbiri, bu kuyuda kendi aksini gördü.

* Kuyuda ne görünürse, bil ki dışardadır o; yoksa o arslan gibi sen de tepe - taklak düşersin kuyuya.

* A filan, o kükremiş arslan, kuyunun dibinde diye tavşan, yoldan çıkardı onu.

* Kuyuya gir de öç al ondan; sen ondan üstünsün, kopar kellesini dedi.

* O taklide uyan da tavşana maskara oldu; kendi hayalini görüp coştu, köpürdü.

* Bu görünen şekil, suyun beni, bana göstermesi değil mi; bu, o herşeyi döndürenin gösterdiği bir hayalden başka nedir ki diyemedi.

* Sen de bir düşmana kin güttün mü, a altı yöne altolan kişi, altı yönde de yanılır; yanlış işlere dalarsın.

Onda görünen düşmanlık, Hak'tan aksetmektedir; Tanrı'nın kahır sıfatlarından türemiştir o.

Ondaki suç, sendeki suçun cinsinden; o huyu kendi tabiatinden yuyup gidermen gerek.

3160. * Çirkin huyun, sana ondan göründü; çünkü o, sana karşı bir aynaydı.

Güzelim, kendi çirkin huyunu aynada görünce, vurma aynaya.

Yüce yıldız, suya vurmuş, sen de tutmuş, yıldızın aksine toprak saçıyorsun.

Bu kutsuz yıldız suya girmiş, kutlu yıldızımızı alt edecek diyorsun.

Üstüne, kapansın, görünmesin diye toprak atıyorsun; çünkü şüphelenmişsin, onu yıldız sanıyorsun.

Yıldızın aksi gizlendi, yitti - gitti; sen de o yıldız kalmadı sandın.

Oysa ki o kutsuz yıldız, göktedir; boynunu o yana kaldırman gerek.

Hattâ gönülü, yönsüzlük yönüne bağlamak gerek; çünkü bu yöndeki kutsuzluk, yönsüzlük âlemindeki kutsuzluğun aksi.

Vergiyi Tanrı vergisi tanı, bağışı Tanrı bağışı bil; beşteki, altıdaki vergi, bağış, o verginin, o bağışın aksidir.

Aşağılık kişilerin bağışları, kumdan da fazla olsa, gene sen ölürsün, o bağışlar, arda kalır senden.

3170. Aksi, gözde ne kadar kalabilir ki? A eğri görüşlü, aslı görmeyi hüner edin.

* Tanrı, niyâz ehline bağışlarda bulundu mu, o bağışlarla beraber bir de uzun ömür verir onlara.

Nîmeti de ölümsüzdür onun, nîmet verdiği de.. ona baş vurun, ölüleri diriltendir o.

Hak vergisi, can gibi karışır sana, birleşir seninle.. öylesine birleşir ki o, sen, olur, sen, o olursun.

Ekmek yemeye, su içmeye iştahın kalmazsa, bu ikisi olmaksızın da tertemiz bir gıda verir sana.

Şişmanlığın kalmazsa, Hak, arıklıkta da sana, o yandan, gizli bir şişmanlık verir.

Çünkü o, periye kokuyu gıda etmiştir; meleğe can gıdası veren odur.

Can da nedir ki dayanıyorsun ona? Hak kendi aşkıyla diriltir seni.

Ondan aşk yaşayışı iste, can isteme.. sen, ondan, o rızkı iste, ekmek isteme.

Halkı, su gibi arı - duru bil; o suda ululuk sâhibinin sıfatları parlamadadır.

3180. Onların bilgileri de, adâletleri de, lûtufları da, gökteki yıldız gibi akar suda görünmededir.

* Padişahlar, Hakk'ın padişahlığının mazharları; bilgili, üstün kişiler, Hak bilgisinin aynaları.

* Yüzyıllar geçti, bu yüzyıl, yepyeni bir yüzyıl.. Ay, hep o Ay, fakat su, o su değil.

* Adalet, o adalet, üstün bilgi, o üstün bilgi; ancak o yüzyıllar, o ümmetler değişti.

* Ey ulu kişi, yüzyıllar, yüzyıllara eş oldu, geldi - geçti; şu anlamlarsa hep yerinde, hep öylece durmada..

* Şu deredeki su, kaç kere değişti; ama Ay'ın, yıldızların akisleri hep yerinde.

* Demek ki yapıları, su üstüne kurulmamış; gökyüzünün geniş alanında onlar.

* Bu sıfatlar da mânevî yıldızlardır; bil ki mânâlar göğündedir bunlar.

* Güzel yüzlüler, O'nun güzelliğine aynalar; onları sevmek, O'nu istemenin aksi.

* Bu göz, kaş, bu yüz, ben, aslına gider zâti; hayal, boyuna kalır mı suda?

3190. * Bütün hayaller, düşünceler, deredeki suya vurmuş akislerdir; gözlerini ovuşturdun mu, görürsün ki hepsi de o.

Derken, o garibin aklı dedi ki: Vaz geç şu şaşılıktan; sirke pekmezdir, pekmez de sirke.

O zengini, kendi noksanın yüzünden ayrı bir varlık sanıyor, bu çeşit lâflar ediyorsun. A şaşı, pek gayretli padişahtan utan.

* Yücelikte esîri bile geçmiş olan zâtı, karanlıkta yaşayan şu farelerin cinsinden sanma.

Ona can efendisi de, ağır beden deme; onu öz bil, iç tanı, kemik deme ona.

* Efendiye, lânetlenmiş İblis'in gözüyle bakma; onu topraktan sanma.

* Güneşin yoldaşına, gece kuşu deme; kendisine secde edileni, secde eden bilme.

* Akislere benzer ama akis değildir bu; akis şeklinde Hakk'ın görünüşüdür bu.

* O, bir güneş görmüştür, cansız kalmamıştır; gülyağı olmuştur, şırlağan yağlığı kalmamıştır onun.

* Hak abdâlin, geçici varlıklarını değiştirmiştir; halktan değildir onlar; yaprağı çevir.

3200. Birlik kıblesi, nasıl olur da iki olur? Toprak, nasıl olur da meleklerin secde ettikleri birşey olur?

Adam, şu dereye elmanın vuruşunu gördü ama, bu görüşte eteğini elmayla doldurdu.

Derede gördüğü nasıl olur da hayal olur? Çünkü onun bu görmesi yüzünden, yüzlerce çuvalı elmayla doldurdu.

* Bedeni görme de gerçek söylendi mi yalanlayan dilsizlere, sağırlara dönme.

* Ahmed'e "Attığın zaman, sen atmadın" dendi; onun görüşü, yaradanın görüşü olmuş.

Ona hizmet, Tanrı'ya hizmettir; gündüzü görmek, bu pencereyi görmektir.

* Hele şu pencere, kendiliğinden parlamada; onun parıltısı, güneşten, Ferkad'dan gelen eğreti ışıkla değil.

Pencereye vuran ışık, gene o güneşten vurmuştur ama bilinen, tanınan yoldan gelmemiştir o ışık.

Güneşle şu pencere arasında bir yol vardır ki, pencerelerin haberleri yok o yoldan.

Hattâ bir bulut gelse de göğü kaplasa, o güneşin ışığı, bu pencereden coşar.

3210. Bu pencereyle güneş arasında, şu havadan, şu altı yönden ayrı bir uzlaşma, bir dostluk var.

Onu övmek, onu tesbih etmek, Hakk'ı övmektir, Hakk'ı tesbih etmektir; bu tabağın meyvesi, kendinden biter.

Bu sepetten, dal - dal meyveler biter; hani adını ağaç koysan ayıp olmaz.

Bu sepete sen, elma ağacı de; çünkü ikisinin arasında gizli bir yol var.

Meyveli ağaçtan ne biterse, bu sepetten de o çeşit meyveler biter.

Öyleyse sen, bu sepeti baht ağacı gör de bir hoşça bu sepetin gölgesinde otur.

* A sevgili, ekmek insana yumuşaklık veriyorsa ona niçin ekmek diyorsun? Mahmûde de.

Yolun toprağı, gözü, canı aydınlatıyosa, o toprağı sürme gör, sürme bil.

O ışık, şu yeryüzünden doğuyorsa, ne diye başımı göğe kaldırayım artık ?

A kem gözlü, yok olmuştur o, var deme ona; böylesine ırmakta kuru kerpiç mı kalır hiç ?

3220. * Bu güneşe karşı Yeniay parlar, görünür mü hiç ? Böylesine Rüstem'e karşı Zâl'in zoru da nedir ki ?

* İşleri onaran Tanrı, varlıkların gönüllerini kazıyıp yok etmeyi hem diler, hem de gücü yeter onun.

İki deme, iki bilme, iki çağırma... Kulu, efendisinde yok olmuş bil.

Efendi de, efendiyi yaradanın ışığında yok olmuş, ölmüş-gitmiş, gömülmüştür.

* Bu efendiyi Hak'tan ayrı gördün mü, metni de yitirdin-gitti, dibâceyi de.

* Gözü de, gönlü de topraktan çevir, bu, bir kıbledir, iki kıble görme.

* İki gördün mü, iki yandan da olursun; ayakkabına bir ateştir düşer, hem de pek yakıcı bir ateş.

***

(Ş E R H)

3020. Beyitten sonraki başlık. Muhtesip. Şehrin hesap işlerine bakan, esnafı teftiş eden, aynı zamanda polis vazifesini de gören memur. Osmanoğullarının devrinde Tanzîmattan sonra bu vazifeye "İhtisab Ağalığı", bu vazifeyi görene "İhtisap Ağası" denmiş, sonra "Şehir emâneti" ve "Şehir emîni" diye anılmaya başlanmıştır. Bugün "Belediye reisliği" ve "Belediye reisi" deniyor.

"Ölüp rahata kavuşan..." Arapça olan bu beytin, Hakîm Senâî'nin olduğu İmadâdullah söylüyor (s. 238).

3023. Hâtem. I. c. in 2253. b. inin ş. e bk.

3032. Arap güneşi, Hz. Muhammed'dir (s. n). Ebû-Leheb için II. c. in 421. b. inin ş. e bk.

3034. Büyücüler. I. c. in 278 - 279. b. lerinin ş. e bk.

3035. beyitten sonraki başlık. Ca'fer. I. c. in 490. s. ine ve II. c. in 3570. b. inin ş. e bk.

3047. Kubad. Büyük padişah, ulu kişi anlamına. III. c. in 1966. b. inin ş. e bk.

3066 - 3067. Mûsâ-Nikab, Yılan-Zümrüt. Mûsâ Peygamber, Tur'dan dönünce, yüzündeki nûra kim-

senin bakamadığı, bu yüzden, yüzünü bir nikapla örttüğü rivâyet edilmiştir. Eskilerin inançlarına göre yılan, zümrüde bakarsa gözleri kör olurmuş.

3069 - 3070. Beyitteki kilim ve ârifin elbisesinden maksat, sûfilerin giydikleri yün hırkadır. Sûfiler, vecde gelip semâ'a kalktıkları zaman, sırtlarındaki hırka, yere düşerse bir daha onu almazlardı. O hırka, semâ' meclisini tertipleyen kişinin olur, o, dilerse birisine verirdi. Mevlânâ, bu geleneğe işâret etmekte ve zamânında da bu geleneğin bulunduğunu belirtmektedir.

3072. Kafdağı. I. c. in 1393. b. inin ş. e bk.

3074 - 3076. I. c. in 25-26. ve 241-242. b. lerinin, Dîbâce'deki Âyet-i Nûr'un ş. e bk.

3078 - 3079. "Ben yerime, göğüme sığmadım da inanan kulumun gönlüne sığdım" meâlinde bir kudsi hadis rivâyet edilir (Ahâdis-i Mesnevî; s. 26). Tanrı'nın hikmet ve kudretini, bir mü'min kulun idrâk edeceğine, bu kaabiliyetin, başka yaratıklarda olmadığına işârettir.

3086. İki kat dağ olsa. LIX. sûrenin (Haşr), "Bu Kur'ân'ı, bir dağa indirseydik elbette görürdün ki dağ, Allah korkusundan eğilip çatlamış, paramparça olmuş..." meâlindeki 21. âyet-i kerimesine işâret ediliyor. Bundan sonraki iki beyitte, vecit halindeki sûfinin, sırtından düşen hırkayı, bir daha almaması geleneği açıklanıyor.

3090 - 3097. Safûrâ. Şuayb Peygamber'in kızı ve Mûsâ Peygamber'in zevcesidir. Doğunca, Firavun'un adamları tarafından öldürülmesi korkusuyla anasının, bir sepete koyup Nil'e attığı Mûsâ, Firavun'un karısı Âsiye tarafından bulunup alınmış, sarayda büyüyüp yetişmiş, birgün, İsrâiloğullarından biriyle kavga eden bir Mısırlıyı, bir yumrukta öldürmüş, olayın duyulması üzerine Mısır'dan çıkıp Medyen ülkesine gitmişti. Orada, çeşme başında sıra bekleyen iki kızın kaplarını doldurmuş, onlar, bu iyiliği babaları Şuayb Peygamber'e (A. M) bildilmişler, Şuayb, Mûsâ'yı çağırtmış, olayı dinlemiş, sekiz yıl kendisine hizmet eder, bu hizmet müddetini, kendi dileğiyle on yıla çıkarırsa kızlarından birini ona vereceğini söylemişti. Mûsâ, hizmet müddetini doldurup bu kızı almış, kendine bir yurt bulmak için yola çıkmış, vahye mazhar olmuştu (XXVIII. Kasas; 7 - 32).

3098. Yûsuf. I. c. in 118., III. c. in 1606.b. lerinin ş. e bk.

3106. Kimya. I. c. in 520. b. inin ş. e bk.

3110. Düş yorma mülkünün bağışlanması. XII. sûrenin (Yûsuf A. M) 4 - 5. âyetlerinde Yûsuf Peygamber'in, gördüğü rüyâyı, babası Ya'kub'a anlattığı, onun da bunu kardeşlerine söylememesini tenbih ettiği anlatıldıktan sonra 6. âyetinde, Ya'kub'un (A. M), oğluna, "Rabbin seni seçecek, rüyaları yormayı sana öğretecek" dediği bildirilmektedir. Beyitte bu âyet-i kerimeye işâret ediliyor.

Furûzan - fer merhum, bu hikâyenin, Ebû - Alî Muhsin b. Aliyy'it - Tenûhî'nin "Kitab'ül - Müstecâd Min Faalât'ül - Ecvâd" ında, "İhyâu Ulûm'id-

Din" ve "Kimyâ-yı Saâdet" te bulunduğunu kaydediyor ve son kaynaktan metin veriyor; özetini sunuyoruz:

Adamın birinin oğlu oluyor; hiçbirşeyi yok; istediği kişilerden de birşey elde edemiyor. Nihayet birisine gidiyor; o, bu adamı bir kabre götürüyor. Kabrin başında oturup, Allah sana rahmet etsin; yoksulları düşünürdün diyor ve kalkıp yanındaki altının yarısını kırıp adama veriyor, elin genişlerse verirsin diyor. Altını alan kişi, çocuğu için gereken şeyleri düzüp koşuyor. O gece, kabrine gittikleri zat onu, oraya götüren kişinin rüyâsına giriyor; ona, evime git, çocuklarıma söyle, filân yerde beşyüz altın var; onları sana versinler diyor. Adam gidip söylüyor; çocukları parayı veriyorlar. Adam, çocuğu olana gidip teslim ediyor; o da içinden bir altın alıp yarısını adama vererek borcunu ödüyor; yarısını kendisi alıyor; bana bu yeter; öbürlerini yoksullara ver diyor. Yoksulu kabre götüren, parayı veren adama Muhtesip derlermiş ve olay Mısır'da olmuş (Maâhiz; s. 213 - 214).

Biz, bu hikâyenin de bir halk hikâyesi olduğunu ve Mevlânâ'dan önce de söylenegeldiğini anlıyoruz. Mevlânâ'nın naklinde, ölen zat, Tebriz Muhtesibidir.

3113 - 3122. Bu beyitlerde Mevlânâ, Şems'i hatırlamakta, bu münâsebetle de Tebriz'i, Tebrizlileri övmededir. Sarı Abdullah (1071. H, 1660 M.), Mevlânâ'ya Şems'i, zamânının kutbu olan Hâce Ali adlı birinin gönderdiğini, Şems'ten sonra Mevlânâ'nın, Şems'i aramak üzere Tebriz'e gittiğini ve bu

zâta ulaştığını yazarsa da (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî; İst. Tesvir-i Efkâr Mat. 1287; c. I, s. 43) gerek Sipehlâlar, gerek Eflâkî, böyle birşeyden bahsetmediği gibi Sultan Veled'in "İbtidâ - Nâme" sinde de böyle birşey yoktur; bu bakımdan Sarı Abdullah, ancak bir söylentiyi nakletmektedir (Mevlânâ Celâleddin'e bk. s. 86 - 94 ve bilhâssa s. 89).

3130. beyitten sonraki başlık. "Kâfirler, bunca nimeti..." VI. sûrenin (En'âm) 1. âyetinden lâfzan iktibas edilmiştir.

3136. Tertemiz şeyler - Tayyıbât. II. sûrenin (Bakara) 172., V. sûrenin (Mâide) 5., VII. sûrenin (A'râf) 157. âyetlerinde ve diğer âyetlerde, temiz şeylerin rızık olarak ve helâl edilerek verildiği bildirilir.

3143. Yıldızlar kandillere benzetiliyor; tabiatler, dört unsurdaki soğukluk, sıcaklık, yaşlık ve kuruluktur.

3145 - 3150. Usturdap için I. c. in 110. b. inin ş. e bk. Usturlabın ortasına, ucuna fındık kadar bir taş bağlanmış olan bir ip iliştirilir. Bu ip, ibre vazîfesini görür ve yıldızların seyri, bununla gösterilir. Bu ipe, örümcek anlamına "Ankebut" denir.

3152 - 3157. I. ciltteki Tavşan - Arslan hikâyesini hatırlatıyor. Altı yön için II. c. in 614. b. inin ş. e bk.

3160. II. c. teki "İblîs'in tekrar Muâviye'ye cevap vermesi" bölümünde, bir Hintlinin, beni çirkin gösteriyor diye aynayı kırdığı hikâye edilmektedir; ona atıf var.

3171. Bu cildin 2049. b. inin ş. e bk.

3181 - 3190. İlk beyitte, buyruk sâhibindeki kudretin, Tanrı kudretinin tecellîsi olduğunu, asıl kudretinse Tanrı'nın olduğunu bildirmektedir (Cami'us - Sagıyr'deki "E's - Sultan" la başlayan hadislere bk. c. II, s. 31). Sonraki beyitlerde mânâ âleminin değişmediğini, fakat madde âleminin hiç durmadan değişmekte olduğunu, deredeki suyun boyuna akmakta bulunduğunu pek güzel bir sûrette anlatılmaktadır.

3193. Esîr. Havadan daha latîf olup ışığın geçmesini sağlayan vasat.

3195 - 3199. Varlığını Tanrı varlığına, irâdesini Tanrı irâdesine veren kişinin, Tanrı'da fânî olduğunu bildirmekte, Abdâl'in, geçici varlıklarının gerçek varlığa tebdil edilmiş bulunduğuna işâret edilmektedir (I. c. in 265. b. in ş. e bk.).

3203. Dilsiz, sağır. II. sûrenin (Bakara) 18. ve 171. âyetlerinden lâfzan iktibas edilmiştir. İkinci mısra'da VI. sûrenin (En'âm) 5. âyetinden lâfzi iktibas vardır.

3204. Attığın zaman, I. c. in 619. b. inin ş. e bk.

3206. Ferkad. Küçük Ayı (Dübb-i Asgar) denen küme yıldızların iki parlak yıldızına Ferkadan, tekine Ferkad denir.

3216. Mahmûde. Alındığı mikdâra göre tesir eden müshil ilâcının adıdır.

3221 - 3227. Bu beyitlerde de Tanrı'da fânî olan kişi tavsîf ediliyor.

***

M E T İ N

*** İki gören, Kâş şehrine düşen garibe benzer; adı Ömer'di, bu yüzden de onu, bu dükkândan o dükkâna gönderiyorlardı. Anlamıyordu ki Ömer'e ekmek satmamak için bütün dükkkânlar birdi. Demiyordu ki bir iş edeyim de yanlış söyledim diyeyim; benim adım Ömer değil.. şu dükkâna gider, tövve eder, bu sözü dersem bu şehrin bütün dükkânlarından ekmek alabilirim; fakat buna baş vurmam da Ömer adı bende kalırsa bu dükkândan öbürüne gitsem de mahrumum; şaşıyım; bu dükkânları birbirinden ayrı bilmişim.**

*Kâş şehrinde adın Ömer'se, istersen yüz dank ver, kimse sana lavaş satmaz.

Bir dükkâna gittin de Ömer'im ben; bu Ömer'e kerem edin de ekmek satın, dedin mi,

Dükkâncı, öbür dükkâna git, der; ordan alacağın bir ekmek, bendeki elli ekmekten daha iyidir.

3230. Eğer o şaşı olmasaydı, biri iki görmeseydi, başka dükkân yok derdi.

Şaşı olmamanın ışığı parlasaydı da Kâş'lının gönlüne vursaydı Ömer, Ali olurdu.

Bu dükkâncı, burdan öbür ekmekçiye, şu Ömer'e ekmek sat, a ekmekçi diye bağırır.

O, Ömer adını duydu mu ekmekleri ortadan kaldırır; adamı uzak bir dükkâna yolla.

Arkadaş diye de bağırır, Ömer'e ekmek ver; yâni sesimden ne dediğimi anla, demek ister.

O da tutar, seni bir başka yana yollar; hem de ekmek almak için Ömer geliyor; anlayıver diye bağırır.

Bir dükkânda Ömer oldun mu, yürü, bütün Kâşân'da ekmekten mahrum ol.

Ama bir dükkânda Ali'yim dedin mi, oracıktan parasız, zahmetsiz ekmeğini al.

Biri iki gören bile yemsiz, yiyeceksiz kalıyor; sense bire on diyen bir şaşısın a anasını satan.

Bu toprak Kâşân'da, şu dünyâda, değil mi ki Ali olamıyorsun, şaşılığının yüzünden Ömer gibi gez - dur.

3240. Bu yıkık manastırda şaşıya yeniden - yeniye, bucaktan bucağa göçler var; haydi hayıra karşı.

Ama Hakk'ı tanıyan iki göz sâhibi olursan, iki dünya alanını da dostla dopdolu görürsün.

Şu korkuyla, ümitle dolu Kâşân'da, yerden yere yollanmaktan kurtulursun.

Bu ırmak kıyısında bir gonca, yahut bir ağaç gördün mü, her ırmakta olduğu gibi hayâl sanma onu.

Bu akisler yüzünden Hak, seni gerçeğe ulaştırır, meyve satıcı yapar.

Göz, bu su yüzünden şaşılıktan kurtulur, hür olur.. akis görür ama sepet meyveyle dolar.

* Öyleyse bu su, su değildir, gerçekte bağdır, bahçedir; sen de artık habbeleri görünce Belkıys gibi paçalarını sıvama.

Eşeklerin sırtlarındaki yük, çeşit - çeşittir; kendine gel de bu eşekleri bir sopayla sürme.

Bir eşeğin yükü, laaldir, incidir; bir eşeğin yükü, taştır, mermerdir.

Her dereye bu hükmü verme; Bu derede Ay'ı gör, ona Ay'ın aksi deme.

3250. * Bu Hızır'ın içtiği sudur; hayvanların, canavarların içtikleri su değil.. orda ne yüz gösterirse haktır, gerçektir.

Bu suyun dibinden Ay, ben Ay'ım der, Ay'ın aksi değilim; seninle konuşanım, yoldaşlık edenim ben.

* İster, bu suyun üstünde olanlara el at, sarıl, ister içine vuran akislerine.

Bu suyu, öbür sulardan sayma; bu Ay yüzlünün ışığını Ay bil.

Bu sözün sonu yoktur; o garip, efendinin derdiyle pek ağladı, çok dertlendi.

*** Tebriz kethüdasının, o garibin borcunu bütün Tebriz şehrine pay etmesi, fakat az bir para toplanması, Bunun üzerine o garibin, ziyaret için Muhtesebin mezarına gitmesi, bu hali, onun rûhaniyetine teveccüh ederek ona anlatması.**

Onun borçlu olduğu duyuldu; Kethüda, onun derdiyle dertlendi.

Borcunu halktan toplamak için şehri döndü - dolaştı; birşey umarak her yerde onun halini anlatıyordu.

Fakat bu dilencilikle o para dilenen adamın eline yüz dînardan başka bir pul bile değmedi.

Gelince, garip, Kethüdanın iki eline yapıştı; o keremine şaşılacak Muntesebih mezarına gitti.

Dedi ki: Bir kula Tanrı başarı verir de, o kul, kutlu birine konuk olursa,

3260. Ev sâhibi, onun yoluna malını - mülkünü bağışlar; mevkiini, onun mevkiine verir - gider.

* Artık ona şükretmek de, Tanrı'ya şükretmektir gerçekte; çünkü Tanrı, onu bağışlamaya eş etmiştir.

Ona şükretmemek, Tanrı'ya şükretmemektir; şüphe yok ki onun hakkı, Hakk'a ulaşmıştır, O'nun hakkı olmuştur.

Nîmetlere erdin mi, Tanrı'ya şükret; Efendiyi de an, ona da şükret.

Ananın merhameti Tanrı'dandır ama ona kulluk etmek de evlâda hem farzdır, hem de yerinde bir iş.

* Hak, bunun için "Ona salavât verin" buyurdu; çünkü Muhammed, inananların dönüp baş vurdukları zattır.

* Kıyâmette Tanrı, kula der ki: Hadi söyle, sana verdiklerimden ne getirdin bana?

Kul, Yârabbi der, canla - başla şükrettim sana; çünkü o rızkın, o ekmeğin aslı sendin, senden geliyordu.

Hak ona, hayır der, bana şükretmedin sen; çünkü o kerem sâhibine şükretmedin ki.

Kerem sâhibine zulmettin, sitemde bulundun; benim nîmetim, onun elinden erişmedi mi sana?

3270. Garip de o veli-nîmetin mezarına erince ağlayıp sızlanmaya, inleyip yanmaya koyuldu da,

Dedi ki: Ey her yoksulun dayandığı, güvendiği er, ey yolda kalmışların imdadına yetişen,

Ey rızıklarımızın gamını hatırında tutan; ey bağışı, verişi, Tanrı rızkı gibi herkesi kaplıyan, kavrayan,

Ey yoksullara aşiret olan, geçimde, harcamada, borç ödemede onlara ana, baba kesilen,

Ey deniz gibi yakınlarına incileri, uzaktakilerine yağmurları armağan veren,

Ey güneş, sırtımız senden kızışmadaydı; her köşkün parlaklığı sendendi, her yıkık yerin definesi senden.

Ey kaşlarını çattığını kimsenin görmediği er, Ey Mikâil gibi cömert olan, rızık veren.

Ey gönlü, boyuna gayb deniziyle bir olan, ey bağış, veriş Kafdağındaki görünmez ankaa,

Verirken, malımdan ne gitti diye aklına birşeycikler gelmezdi; himmet köşkünün tavanı aslâ çatlamazdı.

Ben, benim gibi yüzlercesi, aylar, yıllar boyunca soyun - sopun gibi sana ehil - âyal olmuştu.

3280. Bizim peşin paramızdın, bizdendin, malımız - mülkümüzdün.. adımızdın bizim, övüncümüzdün bahtımızdın.

Sen ölmedin, bizim nazlanmamız, bizim kesilmez rızkımız öldü.

Savaşta da, keremde de bin er gibi bir erdin; nîmetler bağışlamada Hâtem gibi yüz erdin.

Hâtem ölü birşeyi ölü bir adama verirse, birkaç sayılı ceviz bağışlarsa,

Sen, her solukta bir yaşayış veriyorsun; öylesine güzel bir yaşayış ki güzelliğini anlatmaya bir ömür yetmez.

Sen, sürdükçe süren bir ömür vermedesin; kesatsız, sayısız peşin altın bağışlamadasın.

Senin tek bir huyunun bile vârisi yok ey mahallene gökyüzünün secde ettiği er.

Lûtfun, halka gam kurduna karşı çoban gibiydi; hem de Allah Kelîm'i gibi merhametli bir çoban.

Allah Kelîmi'nden bir koyun kaçtı; peşinden koşan Mûsâ'nın tabanları kabardı.

Geceye dek araştırdı - durdu; sürü, gözünden yitmişti.

3290. Sonunda koyun yoruldu, gevşekleşti, bir yerde durdu da Allah Kelîmi onu yakaladı; tüylerindeki tozları silkti.

Sırtına, başına elini sürmede, anası gibi onu sevgiyle, merhametle okşamadaydı.

Sevgiden, merhametten, gözyaşından başka yarım zerre kadar kızgınlığı, öfkesi yoktu.

Dedi ki: Tutalım, bana acımadın; ne diye canına zulumettin?

Tanrı, o zaman meleklere, filan peygamberliğe yaraşmaz mı dedi.

* Mustafâ, çocukken, yahut gençken, her Peygamber çobanlık etmiştir buyurdu.

Çobanlık etmeden, o sınanmayı geçirmeden Hak, dünya önderliğini vermedi*.

Birisi, a pehlivan, sen de çobanlık ettin mi diye sordu; bir zaman dedi, ben de çobandım.

Onların sabırları, vekarları görünsün diye Hak, peygamberlikten evvel çoban yapmıştır onları.

* Her buyruk sâhibinin de insanlara çobanlık ederken Tanrı buyruğunu gözetmesi gerek.

3300. Mûsâ gibi sürüsünü güderken yumuşak davranması, akıl neyi buyurursa öyle hareket etmesi gerek.

---

* Metinde "nedâdeş", yâni, ona vermedi yazılmış, karşılaştırmada "ş" nin üstüne bir "y" yazılarak "nedâdî" yapılıp düzeltilmiş.

Böyle davranırsa Hak ona, Ay göğünün üstünde mânevî bir çobanlık verir.

Nitekim peygamberleri de bu sürüyü gütmekten aldı, temiz kişileri sürmeye tayin etti..

Efendi, sen de çobanlığında öylesine davrandın ki sana buğzedenin gözü kör olur.

Biliyorum ki Tanrı, orada da sana ölümsüz bir başbuğluk bağışladı.

Senin denize benzeyen eline, avcuna, geçim verişine, lûtfuna güvendim de

Olur - olmaz yere tam dokuz bin altın borç ettim; sen neredesin ki bu tortu durulsun, sâf bir hale gelsin.

Sen neredesin ki çayır - çimen gibi gülesin de onu da al, onun on mislini de al benden diyesin.

Sen neredesin ki beni güldüresin; efendiler gibi lûtfedesin, bağışlarda bulunasın.

Sen neredesin ki beni hazineye götüresin de borçtan da kurtarasın beni, yoksulluktan da.

3310. Ben, boyuna yeter diyeyim de sen, boyuna bağışını arttırasın, bunu da al, gönlümü yap, hatırım için al diyesin.

Bir dünya nasıl olur da toprak altına girer? Bir gökyüzü, nasıl olur da yere sığar?

Vallâhi böyle birşey olamaz, hâşâ.. sen, hem sağlığında bu dünyadan dışardaydın, hem şimdi dışardasın.

Görünmeyen havada bir kuş uçar; uçar ama gölgesi yeryüzüne vurur.

Beden, gönlün gölgesinin gölgesinin gölgesiydi; beden, nasıl olur da gönül mertebesine ulaşır?

İnsan uyumuştur; canıysa güneş gibi gökyüzündedir; beden yatakta, yorgan altında.

Can, aralanmış perde gibi boşluklarda gizli; bedense yorgan altında dönüp durmada.

* Can "Rabbimin emrindendir"; bu yüzden de gizlidir; o bakımdan ne kadar örnek verirsem vereyim, anlatmaya imkân yok.

Acaba o şekerler yağdıran laal dudakların nerde? O güzelim cevapların, sırların nerde?

Acaba o şekerler çiğneyen akik dudakların nerede; o bizim zor işlerimizin kilidinin anahtarı nerde?

3320. * Nerde o Zülfekaar'a benzer soluklar, sözler? O akılları kararsız bir hale getiren lâflar?

Yuvasını arayan kumru gibi niceye bir kû - kû, kû - kû, nerde - nerde, nerde - nerde diyeceksin?

Nerde olacak? Rahmet sıfatları nerdeyse orda; güç - kuvvet, temizlik - arılık, anlayış - duyuş nerdeyse orda.

Nerde olacak? Arslan, nasıl yatağı olan ormanı düşünürse o da, boyuna gönlünün düşüncesinin bulunduğu yerde.

Nerde olacak? Erkeğin, kadının, dert, mihnet zamanı ümit bağladığı yerde.

Nerde olacak? Bir illete uğranınca iyileşme ümidiyle gözün seyirdiği yerde.

Bir kötülüğü gidermek için yalvardığın, harman savurmak, gemiyi götürmek için yel aradığın yerde.

Dil Yâ Hû dediği zaman gönlün işaret ettiği yerde.

* Nerde - nerde demeden de o, Allâh'ladır; ne olurdu, çulhalar gibi mekik deseydik hep; nerde deseydik de arasaydık hep.

Aklımız nerde ki batıyı da görsün, doğuyu da; canlara yüz çeşit şimşekler çaksın.

3330. Köpüren coşkun denizler kabardı; kıyıyı kapladı; sonra da denize çekildi; çekilişi kaldı onun.

Dokuzbin altın borcum var, elimden tutanım yok; bu imece yardımdan ancak yüz dinar var bende.

Hak seni çekti; ben de bu çekişmeler arasında kaldım; ey toprağı güzel, ümitsiz olarak gidiyorum.

A yüzü kutlu, eli kutlu, himmeti kutlu er, hasretinle dopdolu olan bu kula bir himmet et.

Kaynağın, ırmakların köküne geldim; geldim ama orda su yerine kan buldum.

Gök, gene o gök, fakat o Ay ışığı yok.. ırmak o ırmak, fakat su, o su değil.

Vergi verenler, bağış bağışlayanlar var, ama o tertemiz er nerde? Yıldızlar var, ama o güneş nerde?

A saygı değer, sen Tanrı'ya gittin ya, ben de Tanrı'ya gidiyorum artık.

* Yüzyıllar boyunca gelip gidenlerin toplandıkları yer, bayrağın dibidir; Tanrı "Hepsi de katımızda toplanır" der.

Resimler, ister haberleri olsun, ister olmasın, hepsi de ressamın elindedir, o elden çıkar.

3340. O izinin tozu belirmeyen, soluktan soluğa, onları düşünce sahifesine yazar, siler.

Öfkeyi yollar, hoşnutluğu giderir; nekesliği yollar, cömertliği giderir.

Aklım, fikrim, akşam, sabah, bu yapıp silmeden hâli değil.

Testici, testiyle uğraşır, onu yoğurup yapar; testi, hiç kendiliğinden genişler, uzar mı?

Tahta, dülgerin eline sığınmıştır, o eli yurd edinmiştir; böyle olmasaydı, kesilir miydi, başka bir tahtaya eklenir miydi?

Elbise, bir terzinin elindedir; yoksa kendiliğinden nasıl dikilir, biçilirdi?

A akıllı, su kabı sakanın elindedir; yoksa kendiliğinden dolar, yahut boşalır mıydı?

Sen de her solukta dolmadasın, boşalmadasın; öyleyse bil ki, O'nun sanat elindesin.

Bir gün olur da, gözündeki sır bağı çözülür, kalkarsa, sanatın, sanatkârın elinde ne hallere girdiğini görürsün.

Gözün varsa bir bak da gör, ama kendi gözünle bak; hiçbir şeyden haberi olmayan bir akılsızın gözüyle bakma.

3350. Kulağın varsa kendi kulağınla işit; ahmakların kulaklarına ne diye rehin oluyorsun?

Taklide uymadan bakmayı huy edin; kendi aklını koru, onu düşün.

*
* *

(Ş E R H)

3226. beyitten sonraki hikâye. Şia arasında hâlâ söylenen pek yaygın bir halk hikâyesidir. Bir Sünnî, Kâşân'a gitmiş; karnı acıkmış; ekmek almak için bir dükkâna gitmiş. Adamın garip olduğunu gören dükkâncı, adını sormuş. Adam, Ömer deyince, benim ekmeklerim bayat; sen garipsin; on dükkân ötede daha tâze ekmek var; oraya git demiş; adam giderken de, yolladığı dükkân sâhibine, Ömer geliyor; iyi ekmek ver diye bağırmış. Adam, o dükkâna varınca dükkâncı, taze ekmek geldi ama hemen bitti; beş dükkân aşağıdaki bakkala yeni geldi, oraya git demiş ve o da, Ömer geliyor diye seslenmiş. Adam oradan da mahzun dönmüş. Bu minvâl üzere akşama dek dolaşmış, Ömer geliyor diye o dükkândan öbür dükkâna gitmiş; fakat bir lokma ekmek alamamış. Aç, bî ilâç dolaşırken birisi hâline acımış; yanına gidip kardeş demiş; sen bu şehirde ekmek yiyemezsin; buralarda tanındın; kenar mahallelere git de, adını soran olursa Ali de. Adam kenar mahallelerden birine dalmış. İlk rastladığı dükkândan ekmek istemiş. Dükkâncı adamı garip görünce, gene adını sormuş. Adamcağız Ali deyince dükkâncı, adına kurban olayım demiş, fakat gözün Ömer'i okşuyor (Ömer'e benziyor).

Şia, Hz. Ali'nin, Allâh'ın emriyle Hz. Peygamber (S. M) tarafından halife ve İmâm olarak ümmete bildirildiğine inanır.

Mevlânâ, hikâyenin başlangıcında, iki gören kişinin, Kâşan şehrine düşen garibe benzediğini söylemekle maksadını açıklıyor. Nitekim;

"Gene sütü bala karıştırdılar; gene âşıkları birbirine kattılar" matlaiyle başlayan gazelinde de,

"Hem Ömer'i hem Ali'yi birbirine kattılar da Râfızî, parmağını dişlemeye koyuldu" der (Divân-ı Kebîr terc. miz; c. IV, İst. Remzi K. 1959; s. 165; beyit. 1516).

"Değil mi ki güneşin kuluyum, güneşten söz etmeliyim; ne geceyim, ne geceye tapan; ne diye rüyâdan bahsedeyim" meâlindeki beyitle başlayan gazelinde de,

Ber-i Râfızî çigûne zi Ebî - Kuhâfe lâfem
Ber-i Hâricî çigûne gam-ı Bû - Türâb gûyem,

yâni "Râfızî'ye nasıl Ebû - Kuhâfe'den (Ebûbekir'den) söz söyliyeyim; Hâricî'ye, nasıl Ebû - Türâb'ın gamından bahsedeyim" buyurur (Bedî'uz - Zaman Furûzan - fer'in hazırladığı "Külliyyât-ı Şems yâ Divân-ı Kebîr; c. III; Tehran Üniv. Yayımı; 1338 Ş. H. s. 303; beyit. 16977).

Hâsılı Mevlânâ, Senâî ve Attâr gibi, bu çeşit bahislerde direnmeyi, vahdete aykırı bulmaktadır.

3227. Kâş; Kâşân şehridir; nitekim 3236. beyitte de şehrin adı Kâşân olarak geçiyor.

3246. Belkıys. I. c. in 1587. b. inin ş. e bk.

3250. Hızır'ın içtiği su. I. c. in 223 - 237. b. lerinin ş. e bk.

3252. Suyun üstünde olanlardan maksat, güneş, Ay ve yıldızlardır. Mevlânâ, bunlarla Hz. Peygamber'i (S. M), Ehlibeytini, onlara uyan, onlarla ışıklanan erenleri anlatıyor; suya vuran onların akisleriyse, kendi varlıkları kalmayan, onların varlıklarıyla var olan kâmillerdir. Yâni, istersen Hz. Rasûl ve Ehlibeytinden, onlara ulaşanlardan feyiz al; istersen, onların varlıklarıyla var olanlardan feyiz iste; ikisi de aynıdır. Akis, aksedenin aynı değilse de, akseden olmadıkça o akis olamayacağından dolayı akis de seni aksedene ulaştırır; o aksi, aksedenden ayrı bilme diyor.

3254. beyitten sonra gene borçlunun hikâyesine dönüyor. Kethudâ diye çevirdiğimiz söz, metinde "payumerd" diye geçer ve yardım eden, şefâatte bulunan, iş başaran anlamlarına gelir; Şârih de Kethudâ olarak türkçeleştirmiştir (s. 396). Kethüdâ, bir köyün, bir yerin, bir konağın işleriyle uğraşan, düzene sokan anlamına gelir.

3257. Dînar, altın paradır.

3261. Ona şükür, Tanrı'ya şükürdür sözüyle "Kim insanlara şükretmezse, Allâh'a da şükretmemiştir" hadisine işâret etmektedir (Câmi'; II, s. 167).

3265. Salavât verin. "Gerçekten de Allah ve melekleri, Peygamber'e salavât getirir; ey inananlar,

-siz de ona salâvât getirin, tam teslîm olarak da selâm verin." (XXXIII; Ahzâb; 56) Hz. Peygamber'e (S. M) bir kere salavât getirene, Allâh'ın, on kere salavât getireceğine, on kusûrunun bağışlanacağına, derecesinin on kere yüceltileceğine, şefâate nâil olacağına dâir hadisler vardır (Câmi'; II, s. 159). Namazda, birinci ve son ka'delerde salavâtı farz bilen mezhepler de mevcuttur.

3266. Ne getirdin bana? "Kul, kıyâmet gününde, üstün ve ulu Tanrı'nın mânevî huzûrunda durur. Derken, cehenneme götürülmesi buyurulur. Kul, yârabbi der, beni cehenneme götürmelerini emrettin; ama ben Kur'ân okudum. Allah, a kulum der, ben sana nîmet verdim; sen nîmetime şükretmedin. Kul, rabbim der, şunları verdin, ben de sana şöyle şükrettim; nîmetleri sayar; şükürlerini anlatır. Yüce Allah buyurur ki: Kulum, doğru söyledin ama nîmetimi, eliyle, vâsıtasiyle sana verdiğim kişiye teşekkür etmedin; ben, halkımdan biriyle nîmetimi verdiğim kişi, ona teşekkür etmedikçe bana edilen şükrü kabûl etmem." (Sefînet'ül - Bıhâr; I, s. 710)

3295. Her peygamber çobanlık etmiştir. "Allah, hiçbir peygamber göndermedi ki çobanlık etmesin." (Hadis; Künüz'ül - Hakaaık; II, s. 156) Şüphe yok ki hadiste mecâzî anlam da vardır.

3299. Buyruk sâhibi - Çoban. "Hepiniz çobansınız, hepiniz de sürünüzden sorumlusunuz. İmam çobandır, emri altındakilerden sorumludur. Adam, ehlinin çobanıdır, ehline karşı sorumludur. Kadın çobandır kocasının evinde, sürüsünden sorumludur. Hizmet eden, efendisinin malının çobanıdır, o maldan sorumludur. İnsan, babasının malına çobandır; o da o maldan sorumludur; hâsılı hepiniz de çobansınız; hepiniz de sürünüzden sorumlusunuz." (Hadis; Câmi'; II, s. 79)

3317. "Rabbimin emrindendir." II. c. in Dibâce'sinin ş. e bk.

3320. Zülfekaar. II. c. in 2306. b. inin ş. e bk.

3328. Nerde - Nerde. Çulha - Mekik. Mâ, farsça biz, kû, nerde demektir; mâkû da mekik anlamına gelir; "mâ" ve "kû" sözlerinin anlamlariyle bir sanat yapılmaktadır.

3338. "Hepsi de katımızda toplanır." XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn) 32. âyet-i kerîmesinden lâfzî iktibas vardır.

Bu bölümün, 3287 - 3294. beyitlerinde, Mûsâ Peygamber (A. M) çobanlık ederken sürüsünden bir koyunun kaçması, Mûsâ'nın onu kovalayıp tutması, döveceği yerde sevmesi, tozlarını silkmesi hikâyesi, Bayhak'i târîhinde şöyle geçmektedir:

"Mûsâ, çobanlık ederken bir gece bir kuzu kaçtı. Yağmur da yağıyordu. Mûsâ ardından koştu, tutunca dövecekti; kuzuyu tuttu; gönlü ona acıdı; kucağına aldı, başını okşamaya koyuldu, a çâresiz yoksul dedi; ardında bir korku, önünde bir ümit yoktu; ne diye ananı bıraktın da kaçtın? Mûsâ'nın peygamber olması ezelde mukadderdi; fakat bu acıması yüzünden bu takdir daha da kuvvetlendi." (Maâhiz; s. 215)

*
**

M E T İ N

*** Allah rahmet etsin, Hârezmşah, bir gün ordusuyla gezerken, orduda eşi pek az bulunur bir at gördü; gönlü ona bağlandı; onun güzelliğini, çevikliğini pek beğendi. İmâd'ül - Mülk, padişahı o attan soğuttu; padişah da onun, sözünü kabûl etti; onun görüşünü kendi görüşünden üstün buldu. Nitekim Allah ona rahmet etsin, Hakîm de "İlâhî - Nâme" de buyurur:**

"Esîr satan, haset dili olursa
Yûsuf'u, bir arşın beze alabilirsin."

Kardeşlerinin hasedi yüzünden Yûsuf, müşterilerin gönüllerine, o kadar güzel olduğu halde, güzelliği görünmedi, çirkin görünmeye başladı. "Yûsuf'a pek o kadar rağbetleri yoktu."

Bir beyin, seçilmiş, güzel bir atı vardı; padişahın yılkısında, ona eş olacak bir at yoktu.

Bir gün o ata bindi, alaya katıldı; Hârezmşâh da ansızın o atı gördü.

Atın çalımı, rengi, padişahın gözünü aldı; dönünceye dek gözü atta kaldı.

Âzâsından hangi uzva baksa o uzuv, öbürlerinden daha güzel görünüyordu gözüne.

Çevikliğinden, güzelliğinden, cana yakınlığından başka, Hak ona bir de pek az bulunur bir güzellik vermişti.

Padişah, bu nedir ki aklımı çeldi, bu nasıl iş diye araştırmaya, düşünmeye koyuldu.

Böyle atları çok gördüm; gözüm toktur, ganidir; yüzlerce güneşin aydınlığı var gözlerimde.

Padişahların ruhları, bence piyadeyken nasıl oluyor da yarım bir at, haksız yere aklımı çeliyor?

3360. Büyücüyü yaratan bir büyü mü yaptı yoksa? Bu, onun çekişi, atın özelliğinden değil bu, diyordu.

* Fâtiha okudu, çok Lâ havle, çekti; fakat okuduğu Fâtiha, gönlündeki derdi arttırıyordu.

* Fâtiha, bir hayrı elde etmede, bir şerri gidermede bire birdir ama, zâti onu çeken Fâtiha'ydı.

Göze bir başkasını gösterse bile bu, gene onun işidir; gözden başkaları yiter - giderse, bu da onun uyandırışıdır.

İyiden iyiye anladı ki bu çekiş, o yandan; Tanrı'nın işi, her solukta görülmemiş bir şey yaratmaktır.

* Tanrı'nın düzeniyle bir belâdır, gelir - çatar da taştan yapılma atla öküze secde edilir.

Kâfire göre putun bir ikincisi, bir eşi yoktur; oysa ki putta ne bir güzellik vardır, ne bir canlılık.

Nedir o çeken, kimdir o? Gizliden de gizli.. o, bu dünyaya, bir başka dünyadan parlamadadır.

Bu pusuyu akıl da göremez, can da.. ben göremiyorum; gücün varsa sen gör.

Hârezmşah, seyahattan dönünce kendi yakınlarına sırrını açtı.

3370. Derken, çavuşlara, beyden o atı alıp hemen getirmelerine buyurdu.

Çavuşlar, ateş gibi koşup gittiler; dağ gibi bey, eridi, yüne döndü.

Derdinden canı dudağına geldi; İmâd'ül - Mülk'ten başka derdine derman olacak kimseyi göremedi.

* İmâd'ül - Mülk, her mazluma, her gamdan ölmüşe bayrak gibiydi.

Başbuğlukta ondan daha sayılı kişi yoktu; padişahın katında, bir peygamber gibiydi.

* Tamahı yoktu, soyluydu, zâhitti, ibâdet ehliydi, geceleri kalkar, kulluk ederdi; cömertlikte de Hâtem'di.

Kararı pek kutluydu, tedbirliydi; fikri, kararı, her hususta denenmişti.

Hem can vermede cömertti, hem mal vermede; yeni Ay gibi gayb âleminin güneşini isterdi o.

Beylikte eşi yoktu ama o beylik, zındandı ona; bey olduğu halde yoksulların, muhtaçların huylarıyla huylanmıştı.

Her muhtaca baba gibiydi; suçluya, padişah katında şefâat eder, uğrayacağı zararı, kötülüğü giderirdi.

3380. Tanrı hilmi gibi kötülerin kötülüklerini örterdi; huyu, halkın huyundan ayrıydı, bambaşkaydı.

Defâlarca vezirliği bırakmış, ibâdet için yalnız başına dağlara gitmişti de padişah, yüzlerce yalvarışla onu geri döndürmüştü.

Her solukta yüz suça şefâat etse, padişah onu görünce utanır, suçluyu bağışlardı.

O bey, o üstün İmâd'ül - Mülk'ün katına baş açık gitti; yerlere serildi.

Haremde dedi, neyim varsa alsın; yağmacılara buyursun, neyim var, neyim yoksa yağma etsinler.

Ancak bu, öyle bir at ki âdeta benim canım; a hayırlı dost, bu gitti mi öldüm - gitti..

Bu at elimden çıkarsa, iyice biliyorum ki ben yaşayamam.

* Değil mi ki Tanrı, sana bu yakınlığı bağışlamış; ey Mesîhâ, tez başıma sür elini.

Kadınım, altınım, gelirim gitse sabrederim de buna sabredemem; bu, ne boş bir lâf, ne de düzen.

Gönlümün yanışına inanmıyorsan, sözlerim, şikâyetim doğru mu, değil mi, bir sına.

3390. İmâd'ül - Mülk, ağlaya - ağlaya, gözünü ova - ova, perperişan bir halde padişahın tapısına koştu.

Dudaklarını yumdu, padişahın karşısında durdu; kulların Rabbine sırlar söylüyordu.

Duruyordu ama, padişahın sırrını duyuyordu; içinden de şu düşünceyi övmedeydi:

Ey Tanrı'm, o genç, eğri bir yol tuttuysa sen bağışla; çünkü senden başkasına sığınmak lâyık değil.

Sen, sana lâyık olanı yap, onun suçuna bakma; o, her tutsağa baş vurmakta, kurtarmalarını istemekte ama, sen bağışla onu.

* Çünkü yoksulundan tut da, padişahına dek bu halkın hepsi de muhtaç.

Olgun güneşe karşı bir mumdan, bir mum alevinden kılavuzluk istemek,

Parıl - parıl parlayan güneş dururken, mumdan, kandilden aydınlık dilemek,

Şüphe yok ki bize göre edepsizliktir; nimete nankörlüktür; havamıza uymaktır.

Ama akılların çoğu da, düşünceye dalınca yarasa gibi karanlığı sever.

3400. Yarasa, geceleyin bir kurtcağızı yese, o kurtcağızı can güneşi beslemiş, yetiştirmiştir.

Yarasa, gecelerin bir kurtcağızı yeyip sarhoş olmuşsa, o kurtcağızı güneş harete getirmiştir.

Işıklar saçan güneş, düşmanına bile nîmet vermede, düşmanını bile doyurmadadır.

Ama yarasa olmayan, açık gözü, doğruyu gören, aydın olan iri doğan,

Yarasa gibi geceleyin gelişmek isterse, edebini takınması için güneş, kulağını çeker, kulağını burar onun.

Ona der ki: O inatçı yarasanın illeti var; ama sana ne oldu?

Suçundan dolayı kulağını burayım; cezânı vereyim de bir daha başını, yüzünü güneşten çevirme.

*** Rahmetler olsun, Yûsuf-ı Sıddıyk'ın Tanrı'dan başkasının yardımını dilemesi, "Beni efendine söyle" demesi yüzünden "Yedi yıl zındanda" mahpus kalması**

Hani Yûsuf da zindandaki birinden yalvararak, yakararak, yüreği yanıp boğazı düğümlenerek.

Yardım istedi de, çıkınca dedi; padişahın tapısında işlerin düzene girer.

O azizin huzurunda beni an da şu hapıstan beni de çıkarsın.

3410. Sıkıntı içinde kalmış bir mahpus, bir başka mahpusu kurtarabilir mi hiç?

Dünyadakilerin hepsi de zındandadır; şu geçici yurtta ölümlerini beklerler.

Pek az bulunur tek kişi böyle değil ancak; onun bedeni zındandadır, canı Zuhal yıldızında.

Yûsuf, onu yardımcı gördüğünden cezasını çekti; zındanda tam yedi yıl mahpus kaldı.

Şeytan, Yusuf'u anmayı unutturdu o adama; söyleyeceği sözü aklından sildi - gitti.

* O güzel huylu, böylesine bir suç işledi de adâlet sâhibi, onu kaç yıl zindanda bıraktı.

Adalet güneşinin ne kusuru var ki dedi, sen, yarasa gibi karanlıklara düşersin.

* Kendine gel; denizle bulut ne kusur işledi ki sen, kumdan, seraptan yardım dilersin.

Halk yarasa huyludur, gel - geç tabiatlidir ama, a Yûsuf, senin gözün açık, görüyorsun.

Yarasa, karanlığa sığınabilir ama, padişahın doğanının gözlerine ne oldu ki?

3420. Usta, bu suç yüzünden, çürümüş sopaya dayanma, diye ders verdi ona.

Ama bir yandan da Yusuf'u, hapısta kalışından dolayı gönlü dertlenmesin diye kendisiyle oyaladı.

Ona, Hak'la öylesine bir uzlaşma, öylesine bir sarhoşluk verdi ki Hak, ne zındanı gördü, ne karanlığı duydu.

Zından, rahimden daha aşağılık, daha kötü, daha karanlık, daha kanlı, daha pis kokulu değil ya.

Ama Hak, rahimde, sana bir pencere açtı mı, her solukta bedenin gelişir, büyür.

O zındanda, kıyasa sığmaz bir tatla, yere dikilmiş bir ağaca benzeyen bedeninden duygular biter.

O rahimden çıkmak, pek kötü gelir sana; ananın kasığından geriye doğru kaçar-durursun.

Tadı içten bil, dıştan değil; köşkler, kal'alar aramayı ahmaklık say.

Birisi, mescidin bucağında sarhoştur, sevinç içindedir de, öbürü, bağda - bahçede suratı asıktır, muradına ermemiştir.

* Köşk, birşey değildir, birşeye yaramaz bir yapı; yık bedenini; a benim beyim, define yıkık yerdedir.

3430. Görmüyor musun? Şarap meclisinde sarhoş, yıkılınca tad alıyor.

Ev, nakışlarla, resimlerle süslüdür ama, sen onu yık, defineyi ara, bul, sonra o defineyle gene yap onu.

Resimlerle, düşüncelerle, hayallerle dopdolu olan bir ev yok mu; ondaki bu resimler, bu nakışlar, kavuşma definesine çekilmiş perdedir.

Şu gönülden resimler, hayaller coşup duruyor hani, bunlar, definenin, altınların parıltılarıdır.

Yüce, güzel suyun arılığına - duruluğuna, suyun üstündeki köpük engel olmada, güzelliğini gözlerden gizlemede.

Değerli canın güzelliğine, coşuşuna da insanın bedeni bir perde.

* Atalar sözüdür, söylenir durur, ondan örnek al: Bize gelen, bizden gelir.

İşte şu köpüğe tapan susuzlar, bu yüzden arı - duru sudan uzak kalmışlardır.

Ey güneş, senin gibi bir kıblemiz, bir imâmımız varken biz, tutuyor da geceye tapıyoruz, yarasalık ediyoruz.

Bu yarasaları, sen, bulunduğun yana uçur; ey yardımı dilenen, sen yarasalıktan kurtar bunları.

3440. Bu genç, bir suç yüzünden yol azıtmış, seni yitirmiş; tuttu da bana geldi, ama sen suçunu bağışla onun.

Ormanlardaki arslan gibi İmâd'ül - Mülk'ün gönlünden bu düşünceler geçiyordu.

Görünüşte padişahın karşısında duruyordu; uçan canıysa gayb bahçelerindeydi.

* Melekler gibi, her solukta "Elest" ülkesinde içmedeydi; her solukta yeniden yeniye içerek daha da sarhoş olmadaydı.

İçi sevinçti, dışı gamla dolu; mezara benzeyen bedende, bir hoş âlem vardı.

O, bu hayret âleminde, bakalım gayb âleminden, sırlar diyarından ne belirecek diye bekliyordu.

O zaman, çavuşlar çeke - çeke atı Hârezmşâh'ın tapısına getirdiler.

Gerçekten de hem boy - pos, hem koşup seyirtme bakımından o biçim at, şu gökkubbe altında yoktu.

Rengi her gözü alıyordu; merhabâ o şimşekten, Aydan doğmuş ata.

Ay gibi, Utarid gibi tez gitmedeydi; sanki yediği arpa değildi, kasırgaydı.

3450. Ay, bir gece içinde gökyüzü alanını aşar; bir gece içinde göğün bir yanından bir yanına gider.

Ay, bir gecede gökteki burçları dolaşırsa, neden mi'racı inkâr ediyorsun ya?

* O şaşılacak güzel, iri, tek inci, yüzlerce Aya değer; onun bir işaretiyle Ay, ikiye bölündü.

Şaşılacak şey şu ki o, halkın duygusu arık olduğu için Ay'ı yardı.

Yoksa şerîat ıssı olsun, olmasın, peygamberlerin işleri - güçleri, göklerden de dışarıdır, yıldızlardan da.

Sen, şu dönüp duran göklerden dışarı çık da, o zaman bak, seyret o gücü.

Kuş yavrusu gibi yumurtanın içindesin; havadaki kuşların tesbihlerini işitemezsin.

Mucizeleri burada anlatmayı bırak da atı, Hârezmşâh'ı, o olayı söyle.

* Tanrı'nın lûtuf güneşi, neye vurursa vursun, aydınlanan ister köpek olsun, ister at, yücelir, Ashâb-ı Kehf'in köpeğine döner.

Onun lûtuf parıltısını da bir sanma; taşa da vurmuştur, lâ'le de.

3460. La'l, ondan define elde eder; taşsa sadece ısınır, kızar ancak.

Güneş dıvara da vurur ama, suya vurduğu gibi dıvarı parıl - parıl parlatmaz, pırıl - pırıl titretmez.

O tek padişah, bir soluk ona hayran - hayran baktıktan sonra yüzünü İmâd'ül - Mülk'e çevirdi de,

Ey ece dedi; bu at, pek güzel bir at değil mi? Sanki yeryüzünde doğmamış da cennetten gelmiş*.

---

* Bu söz, bu cildin 1701. beytinde de geçti. Orada olduğu gibi burada da elifin altına bir esre konmuştur. "İçi", sonradan "ece" olmuştur. Büyük kardeş anlamına geldiği gibi ulu anlamına da gelir. Yunus Emre de bir şiirine,

Bir suâlim var sana iy dervişler ecesi
Meşâyih ne buyurur yol haberi nicesi

diye başlar (A. Gölpınarlı tarafından hazırlanan Yunus Divanı; Tıpkı basım, s. 361. 2. beyit; Türk harfleriyle; s. 131; CLXX. şiirin ilk beyti; Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayın: 1, İst. 1965). Belh türkçesinde büyük erkek kardeş

İmâd'ül - Mülk, a padişahlar padişahı dedi; gönlünün meyli, sana şeytanı melek gibi gösteriyor.

İyice dikkat edersen görürsün; pek güzel, pek alımlı ama,

Başı, bedenine uymuyor, başı kusurlu.. başı sanki öküz başı.

Bu söz, Hârezmşâh'a tesir etti; atı çirkin gösterdi ona.

Alım - satımda garez tellâllık ederse bir Yusuf'u, üç arşın beze alabilirsin.

Canın bedenden ayrılışı sırasında da şeytan, îmân incisine tellâl kesilir.

3470. * Ahmak, tezce satıverir îmânını; hem de o darlık çağında bir ibrik suya satar.

Oysa o, bir hayaldir, ibrik değildir; O tellâlın maksadı, adamı îmânından etmektir.

Sen şimdi sağ - esenken, semirip şişmanlaşmışken gerçeği, bir hayale vermektesin;

Her zaman, mâdendeki inciyi, satıyor, yerine bir çocuk gibi ceviz alıyorsun.

O ecel gününün hastalığında da işin bu olursa, görülmemiş, şaşılacak bir iş değildir bu.

Hayalinde bir şekil belirmiştir, ama cevize benzer o, kırdın mı görürsün ki içi çürümüş, kof.

---

ve ulu anlamına gelen bu söz, Anadolu'da "ece" olmuştur; Yunus'un en eski dîvânı olan ve tıpkıbasımı, tarafımızdan sunulan Fâtih nüshasında, elifin üstünde, üstün vardır. 1071. b. in notuna da bk.

O hayal, başlangıçta dolun - Ay gibidir; fakat sonunda erir, Yeni Aya döner.

Sonunu önceden görürsen seni, sonra pörsütecek aldatışına kapılmazsın.

A emin er, dünya, çürümüş, kof cevizdir; pek sınamaya kalkışma onu, uzaktan seyret.

Padişah, o atı görür görmez, görünüşüne kapıldı; İmâd'ül - Mülk'se onun sonradan çirkinleşeceğini önceden gördü.

3480. Padişahın gözü titredi de ancak iki arşınlık yolu görebildi; sonu gören gözse elli arşınlık yolu gördü.

Tanrı'nın, göze çektiği sürme, ne sürmedir ki can, yüzlerce perdenin ardından doğruyu görür..

* Ulular ulusunun gözü, işin sonuyla çift olmuştu da, o gözle dünyayı gördü, leştir dedi dünyaya.

Padişah, atın biricik kınanışını duyunca gönlü soğudu; at soğuk göründü ona.

Kendi gözlerini bıraktı da onun gözlerini aldı; kendi aklını bıraktı da onun sözünü dinledi.

Bu da bahaneydi; kıyamet günü, herşeyin karşılığını veren Tanrı, at sâhibinin yalvarışı yüzünden, padişahın gönlünü attan soğuttu.

Atın güzelliğini göstermek için kapıyı örttü; ortaya atılan o söz, kapının örtülürken çıkardığı sesti.

O sözü, perde ardından Ay'ın kara görünmesi için padişahın gözüne bir perde yaptı.

Ne tertemiz mimardır ki lâfla, afsunla gayb dünyasında kaleler yapar.

Sözü, sırlar köşkünün kapısının sesi bil; kapının açılış sesi mi, kapanış sesi mi? Buna dikkat et.

3490. Kapının sesi duyulur da kapı, duygudan dışardadır; bu sesi görürsünüz de kapıyı göremezsiniz.

Hikmet çengi, bir güzel ses çıkardı mı, dikkat et bakalım, cennet bahçesinin hangi kapısı açıldı?

Kötü söz sesi geldi mi de, dikkat et, cehennemin hangi kapısı açıldı?

Değil mi ki kapısından uzaksın, kapının sesini dinle.. ne mutlu gözleri kapıyı da gören kişiye.

Görüyorsun ki iyilik ettikçe sağ - esen yaşıyorsun, rahat soluk alıyorsun, hoşsun.

Ama bir kusur işledin, bozuk bir iş ettin mi, o yaşayış, o zevk gizleniyor.

Kendi görünüşünü bırakıp aşağılık kişilerin görüşlerine uyma; çünkü bu akbabalar, seni leşe çekerler.

Nerkis gibi gözlerini yumuyor, şu sopamı tut ey ece, körüm ben diyorsun*.

Ama görmüyorsun ki yolculukta sana yedekçilik yapmak için seçtiğin o kişi, senden beter kör.

* Sen, körcesine elini uzat, Allah ipine yapış; Tanrı'nın yap - yapma buyruklarından başka birşeyin çevresinde dönüp dolaşma.

* Burada da türkçe "içi" sözü geçmekte.

3500. * Allah ipi nedir? Nefesin havasından geçmek.. çünkü onun havası, Âd'a kasırgadır.

Halk, o havaya uymuştur da zındana girmiş, oturmuştur; kuş o havaya uymuştur da kanatlarını çırpıp uçamaz bir hale gelmiştir.

Balık o havaya uymuştur da kızgın tavaya düşmüştür; namuslular, o havaya uymuşlardır da sonunda utanmışlardır.

* Şahnenin öfkesi, o havadan kopan ateşin yalımıdır; çarmıha gerilmek, darağacına çekilmek korkusu, o havadan belirir.

Yeryüzünde buyruklar şahnesini gördün ya; can buyruklarını buyuran şahneyi de gör.

Cana gizlilik âleminde işkenceler vardır; ama sen, sıçrayıp kurtulmadıkça gizlidir bunlar.

Kurtuldun mu, işkenceyi de görürsün, azabı da... çünkü zıt, zıddıyla görünür.

Kuyuda, kara suyun içinde doğan, ovanın güzelliğiyle kuyunun zahmetini ne bilsin.

* Tanrı korkusuyla havana uymayı bıraktın mı, Hak Tesniminden bir sağrak sunulur sana.

* Havana uyup dolaşma; bırak o yolu; Tanrı kapısına, Selsebil'e gel*.

3510. * Havana uyup ot gibi yele kapılma; gerçekten de Arş gölgesi, çerden - çöpten yapılma kulübeden yeğdir.

Padişah, atı geri verin, tez beni bu zulümden kurtarın dedi.

* Bu ve bundan sonraki beyit arapçadır.

Arslanı öküz başıyla aldatma diyecek kadar bir söz bile söylemedi padişah;

Düzenle ortaya bir öküz ayağı getirmedesin ama yürü diyemedi; Hak, ata öküz boynuzu vermez;

Bu tanınmış, adı yayılmış mimarın sanatı pek uygundur, yerli yerindedir; atın bedenine öküz uzvunu vermez;

* Mimar, bedenleri, âzâsı uygun yaratmıştır; köşkleri, bir yerden bir yere götürülür bir tarzda kurmuştur.

* Köşklerin arasına balkonlar yapmış, bu yandan o yana sarnıçlar açmıştır.

* İçlerindeyse sonsuz bir âlem vardır; bir kara çadırın içine bunca geniş alanı sığdırmıştır.

O, kimi olur, Ay'ı bir kâbus gösterir; kimi olur, kuyunun dibini bahçe gösterir.

Gönül gözünün, ululuk ıssı Tanrı'dan daralıp genişlemesi, Tanrı'nın, soluktan soluğa helâl büyü yapması yüzündendir ki,

3520. * Mustafâ, Hak'tan, çirkini çirkin, gerçeği gerçek göstermesini istedi;

Sonuna dek yaprağı çevirince, pişmanlık yüzünden sıkıntıya düşmeyeyim dedi.

O tek İmâd'ül - Mülk'ün, düzeni de Hak'tandır; o düzeni de ona, mülk sâhibi öğretmişti.

* Tanrı düzeni, bu düzenlerin kaynağıdır; kalb, ululuk sâhibinin iki parmağı arasındadır.

Gönlüne düzen veren, kıyaslama veren, eski hırkanı da ateşe vermeyi bilir.

*
**

(Ş E R H)

3351. beyitten sonraki başlık. Hârezmşâh, Hârezmşâhlar devletinin ilk hükümdarı olup 491 - 521 H. de (1097 - 1127 M.), Selçuklulara tâbi' sayılmakla beraber, bağımsız denecek tarzda hüküm süren, Muînu Emir'il - Mü'minîn, yâni Mü'minler Emîri'nin (Bağdad, Abbasoğulları halifesinin yardımcısı), Kutb'üd - dünyâ ve'd - dîn (Dünyâ ve dînin kutbu), Ebü'l - Feth (fütûhât sâhibi), Cemâl'üd - dîn (Dînin güzelliği) ve Pâdişâh lâkaplarıyla anılan Kutb'ud - dîn Muhammed'dir (M. Fuat Köprülü'nün "İslâm Ansiklopedisi" ne yazdığı "Hârizmşahlar" maddesine bk. c. 5. I; s. 266). 596 - 617 de (1129 - 1220 M.) hüküm süren, Mogol akınından sonra perîşan bir halde vefât eden Alâeddîn Muhammed-i Sânî olamaz. Çünkü bu zâtla Mevlânâ'nın babası Sultan'ül - Ulemâ'nın arası, inanç yüzünden açıktı (A. Gölpınarlı: Mevlânâ Celâleddin; III. basım; s. 35, 40 - 41).

Başlıktaki İmâd'ül - Mülk, padişahın veziri sayılan, yakını olduğu kabûl edilen bir zat olarak kabûl edilmekte, aynı zamanda 3371 - 3382. beyitlerde, erenlerin huylarıyla huylandığı, gariplere, yoksullara, muhtaçlara yardımcı olduğu bildirilmektedir. İmâd'ül - Mülk, mülkün direği anlamına gelmektedir ki bu da, ahlâkıyla ilgilidir.

Başlıktaki "Esîr satan, haset dili olursa..." beyti, Hakîm-i Senâî'nin "İlâhî - Nâme" sindendir; nitekim Mevlânâ'da bunu açıklamaktadır. Senâî'nin "Hadikat'ül - Hakıyka ve Şerîat'üt - Tarîka" adlı eserine, Fahr'üd - Devle Behram Şâh adına yazıldığı için "Fahri - Nâme" dendiği gibi (Müderris Radavî basımı; 1329 Ş. H.; Muhammed b. Aliyy'ir - Reffâ'ın Mukaddimesi; s. 16, satır. 8 ve İlk fotoğrafya) "İlâhi - Nâme" de denmektedir; Mevlânâ, "Mesnevî" sinde "Hadika" yı, dâima bu adla anar; nitekim bu başlıkta da "Hadika" ya bu adı vermektedir. "Manakıb'ul - Ârifîn" de Sırâceddîn-i Mesnevîhan rivayetiyle, Çelebi Husâmeddin'in, bir gün, Mevlânâ'ya, "İlâhî - Nâme", yâni "Hadika" tarzında, fakat Attâr'ın "Mantık'ut - Tayr" ının vezninde bir kitap yazmasını recâ ettiği ve "Mesnevi" nin bu recâ üzerine yazılmaya başlandığı bildirilmektedir (Tahsin Yazıcı basımı; II. c. Ankara, T. T. K. Basımevi - 1961; s. 740). Mevlânâ'nın aldığı beyit, Kur'ân-ı Mecîd'in XII. sûresinin (Yûsuf A. M). "Ve onu değersiz bir kâr, sayılı birkaç para karşılığında satmışlardı ve onu satarlarken paraya pek o kadar rağbetleri de yoktu" meâlindeki 20. âyet-i kerîmesinin ifâdesidir ve Yûsuf Peygamber'i, kardeşlerinin sattıklarını anlatır. Mevlânâ da bu âyet-i kerîmenin son cümlesini lâfzan iktibâs etmiştir (I. c. in 118. b. inin ş. e bk.).

3361 - 3362. Fâtiha - Lâhavle. Fâtiha, açış, başlangıç anlamına gelir; Kur'ân-ı Mecîd'in ilk sûresidir. Yedi âyet olan bu sûreye, her namazın ilk iki rik'atinde okunan sûreden önce, bâzı mezheple-

re göre son rik'atlerde de yalnızca okunduğundan, XV. sûrenin (Hıcr) 87. âyet-i kerîmesinde, "Sana, tekrarlanan yedi âyeti ve kadri pek büyük olan Kur'ân-ı verdik" meâlindeki âyette zikredildiği gibi, "tekrarlanan yedi âyet" anlamına "Seb'al - Mesânî", "Hamd, âlemlerin Rabbi Allâh'a" meâlindeki âyetle başladığından "Hamd", öbür sûrelerden önce bulunduğu gibi bütün dinî hükümler, Rubûbiyyet ve ulûdiyyette toplandığı, bu sûre de bunları câmi' bulunduğu cihetle, Kitab'ın aslı anlamına "Ümm'ül-Kitâb" adlarıyla da anılır; on adı olduğu rivâyet edilmiştir (Mecma'; I, s. 17). Kur'ân okunduktan sonra Fâtiha verilmesi, dinleyen ve orada bulunanların, Besmele'yle bu sûreyi okumaları, İmâmiyye'-ye göre ardından da Kur'ân'ın CXII. sûresini (İhlâs, Tevhid) okumaları gerektir ki Mevlevîlerin Şems kolu denen ve Ehlibeyt yolunu güdenleri de böyle yaparlar. Ayrıca, Sûfiyyede, herhangi bir işe başlanırken, yahut bir dileğin olması için, duâsı makbul sayılan, himmeti umulan birinden, yahut sâlikin, mürşidinden Fâtiha niyâz etmesi de âdettir. Kendisinden Fâtiha istenen zât, gönlünü Hz. Peygamber'e ve zamânın İmâmına bağlayıp, hayırların, fütûhâtın açılması, belâların def'olması, günahların mahvı, hâcetlerin olması, dileklerin hayırlılarının yerine gelmesi, yarabbî, temiz ve güzel huyları tertemiz bir halde elde etmemiz, kötü huyları gidermemiz için ey azizler, Kitâb'ın Fâtiha sûresini, salavâtla beraber okuyalım meâlindeki şu gülbangi çeker, yâni okur:

"Feth-i hayrât-ı fütûhât, def'i beliyyât, mahv-ı seyyi'ât, ber âmeden-i hâcât, husûl-i hayr-ı murâ-

dât, yârabbi idrâk-i pâk-i ahlâk-ı hamide ve be def'-i ahlâk-ı zemîme bıhânîm azîzân Fâtihat'ül - kitâbrâ ma'as - salavât."

Bunun üzerine bulunanlar salavât getirip Fâtiha sûresini Besmele'yle, sonra da Tevhid sûresini gene Besmele'yle okurlar.

Lâ havle için II. c. in 146. b. inin ş. e bk.

3365. "Mekr" sözünü "düzen" sözüyle türkçeleştirdik. Kur'ân-ı Mecîd'de VII. sûrenin (A'râf) 99. âyetinde azap, XIII. sûrenin (Ra'd) 42. âyetinde iş ve tedbîr, XXVII. sûrenin (Neml) 50. âyetinde, düzenlere karşılık verilen cezâ anlamlarında geçer, başka âyetlerde de vardır. III. sûrenin (Âli İmran) 54. ve VIII. sûrenin 30. âyetlerinde Allâh'ın, düzencileri cezalandıranların en hayırlısı olduğu bildirilir; beyitte bütün bu âyetlere işaret edilmektedir.

3373. Bayrak dibi, eminlik yeri anlamına gelir. Savaşlarda, eskiden, ordunun bayrağı en emniyetli yere dikilir ve bilhâssa orası korunurdu. Bu yüzden "pây-ı alem - bayrak dibi" en emin yer anlamınadır. Bundan sonraki beyitte, "padişahın katında bir peygamber gibiydi" sözüyle "Ehli arasındaki gün görmüş yaşlı kişi, ümmeti içindeki peygamber'e benzer" ve "Evinde, ihtiyar kişi, toplumundaki peygamber'e benzer" hadislerine işaret edilmektedir (Câmi'; II, s. 36). Buradaki ihtiyarlık da, yaşla değil, başladır da.

3375. Hâtem. I. c. in 2253. b. inin ş. e bk.

3387. Mesihâ - Mesîh. Hz. Îsâ'dır (A. M). I. c. in 47. b. inin ş. e bk.

3395. Hepsi de muhtaç. XXXV. sûrenin (Fâtır) 15. ve XLVII. sûrenin (Muhammed S. M) 38. âyetlerinde Allâh'ın ganî, herkesin, ona karşı yok yoksul olduğu bildirilir. Beyitte bu âyetlere işâret edilmektedir.

3406. Beyitten sonraki başlık ve bölüm. XII. sûrenin (Yûsuf A. M) 23 - 42. âyetlerinde, Mısır azizinin hanımının Yûsuf'a gönül verdiği, Yûsuf'u çağırıp kapıları kapatarak onunla buluşmak istediği, Yûsuf'un buna razı olmadığı, kaçarken, Zelihâ'nın, Yûsuf'un gömleğine yapıştığı, gömleğin, ardından yırtıldığı, Azîz'in bunu görünce, Yûsuf'un suçsuz olduğu anlaşılmakla beraber, söylentileri yatıştırmak için onu zindana attırdığı anlatılır. Yûsuf, zindandaki iki kişinin rüyasını yorup, kurtulacağını sandığına, efendine benim suçsuz olduğumu söyle, beni hatırlat der; fakat Şeytan, ona bunu unutturur ve Yûsuf (A. M), zindanda nice yıllar kalır. Yûsuf'un ona söylediği söz, Şeytan'ın unutturması ve nice yıllar, tefsîre göre yedi yıl zindanda kaldığı 42. âyette bildirilir; başlıkta bu âyetten "Nice yıllar" ve "Beni efendine hatırlat" sözleri bu âyetten lâfzan iktibas edilmiştir (I. c. in 118., III. c. in 1606. b. inin, IV. c. in 185. b. inden sonraki başlığın ve V. c. in 931. b. inin ş. lerine bk.).

3415. Yûsuf - Suç. Peygamberler, akla ve nakle en uygun inanç sâhiplerince, peygamberlik ödevî için yaratıldıklarından dolayı, dünyaya geldikleri

andan vefatlarına dek küçük, büyük, hiçbir suç işlemezler; hattâ onlardan yanılmak, unutmak gibi birşey sâdır olmaz. Suç gibi görünen, anlatılan şeyleri, "terk-i evlâ" dır; yâni yapılması suç olmayan, fakat yapılmaması daha iyi olan birşeydir ve bu da, bir hikmetin bildirilmesi için olur (I. c. in 1494 - 1495. b. lerinin ş. e bk.).

3417. Serap, bilhâssa yazın kızgın günlerinde, kumluk çöllerde, bozkırlarda, ufka yakın yerlerde göl ve deniz gibi görünen, gerçekte olmayan görüntüdür. Kuldan yardım istemeyi seraba inanmaya benzetmektedir.

3429. Define - Yıkık yer. II. c. in 850. b. inin ş. e bk.

3436. Bize gelen, bizden gelir. Farsçada "Ez mâst ki ber mâst" atasözünden alınmadır. Türkçede de, "Bana benden gelir her ne gelirse; başım râhat kalır dilim durursa" atasözü vardır ki "mefâilin mefâilün feûlün" vezninde bir beyittir.

3443. Elest. I. c. in 1246. b. inin ş. e bk.

3452. Ay - İkiye bölünmesi. I. c. in 118. b. inin ş. e bk.

3458. Ashâb-ı Kehf. I. c. in 392. b. inin ş. e bk.

3468 - 3470. Can verme çağı - Şeytan. LIX. sûrenin (Haşr) 11 - 15. âyetlerinde, münâfıkların, Kitap ehline, siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, biz de çıkarız dedikleri, fakat çıkmayacakları, onlara yar-

dım etmeyecekleri, savaşa girişmeyecekleri, onların, bir topluluk olmadığı, gönüllerinin darmadağan olduğu, onlara, öncekilerin uğradıkları azabın verileceği bildirildikten sonra 16 - 17. âyet-i kerîmelerde, meâlen, "Şeytan gibi, hani insana, kâfir ol der de insan kâfir oldu muydu, şüphe yok ki ben der, senden tamâmıyle uzağım; şüphe yok ben, âlemlerin rabbinden korkarım. Derken ikisinin de sonları şu olur; Şüphe yok ki ikisi de, ebedî kalmak üzere ateşe girerler ve budur zulmedenlerin cezâsı" buyurulur. Bu örnek, Nadîroğullarıyla münâfıklar hakkında, yahut Bedir savaşında müşrikleri savaşa yeltenler hakkında olmakla beraber, bir de, buna dâir hikâye uydurulmuştur:

İsrâiloğullarından Barsîsâ denen bir zâhit varmış. Gece - gündüz, ibâdetle meşgûl olan bu adama, delileri getirirler, keremiyle akıllanırlar, hastaları getirirler, duâsıyla iyileşirlermiş. Bir gün, aklını kaçırmış bir kadın getirmişler. Barsîsâ bu kadına tutulmuş ve onunla buluşmuş. Kadın gebe kalmış. Gebeliğini anlayan Barsîsâ, kadını öldürmüş, bir yere gömmüş. Barsîsâ'yı bu işe sevkeden Şeytan, gidip işi, kadının kardeşlerine haber vermiş. İş, o şehrin padişahına aksetmiş. Barsisâ tutuklanmış, kadın, gömüldüğü yerden çıkarılmış, cinayet anlaşılmış. Barsîsâ'yı çarmıha germişler. Şeytan gelip, bana secde edersen seni kurtarırım demiş. Barsîsâ, ayaklarım, ellerim çivili, nasıl secde edeyim demiş. Şeytan, gönlünden geçir, bu da yeter demiş. Gönlünden, Şeytan'a secde etmeyi geçirip îmânından olunca da Şeytan, ben Allah'tan korka-

rım, senden uzağım deyip çekilmiş (Mecma'; IX; s. 264 - 265).

Halk bu hikâyeyi şu tarza dökmüştür:

Bir gün Şeytan, meyus bir halde giderken kocakarının biri, ne oldu sana, neden böyle mahzunsun diye sormuş. Şeytan, Barîsâ'yı, kırk yıldır azdırmak isterim, bir türlü başaramam; ümidimi kestim, gidiyorum demiş. Kocakarı, yırtık - pırtık ayakkaplarını gösterip, bana bir ayakkabı almayı vaadet; ben onu yoldan çıkarırım der, Şeytan da vaadeder. Kocakarı, birinin süt emer çocuğunu çalar; yanına bir şişe şarapla bir bıçak alır; Barsîsâ'nın ibâdet ettiği mâbede gider; bir tarafa gizlenir. Mâbette, ibâdet bitince, mâbedin hizmetçisi, ortalığı temizler, anahtarı Barsîsâ'nın yanına kor, kapıyı çekip gidermiş. Gene aynı tarzda hareket etmiş; çıkıp gidince kadın, fırlayıp anahtarı almış, Barsîsâ'ya, ya şarap içersin, ya bu çocuğu öldürürsün, ya bana tasallut edersin; bu üç işten birini yapmazsan şimdi, bu adam beni buraya hapsetti, ırzıma geçecek diye bağırmaya başlarım demiş. Barsîsâ, yapma - etme diye yalvarırsa da kadın, dileğinde ısrâr eder. Barsîsâ, bu üç işten, şarap içmeyi ehven bulur, içer. Sarhoş olunca, kadının işveleri adamı çıldırtır; onunla buluşmayı ister. Kadın, çocuğu öldürmezsen sana teslîm olmam der. Barsîsâ, çocuğu öldürür ve kadına tasallut eder. Kadın, bütün bunlardan sonra pencereyi açıp yetişin, beni bu adamdan kurtarın diye feryâda başlar. Duyanlar koşup gelirler. Kapıyı kırıp içeri girerler. Kanlı bıçağı, kanlar içinde yerde yatan çocuğu, üstü - başı perîşan kadını, şarap şişesini görürler. Barsîsâ'yı, suç delillerini, kadını hâkime götürürler. İnkâra mecâl olmadığından hâkim, Barsîsâ'yı idâma mahkûm eder. Barsisa, asılacağı sırada Şeytan gelir, bana îmânını verirsen seni kurtarırım der. Barsîsâ Şeytan'a uyup îmanından olunca da, ben senden uzağım, ben Allah'tan korkarım deyip çekilir, gider. Kocakarıya ayakkabı alan Şeytan, ayakkabını, alabildiğine uzun bir sopaya takıp ona uzatır. Kadın, neden elinle vermiyorsun deyince de, ne olur, ne olmaz, bana da bir iş edersin der; kadın ayakkabını alınca da hemen kaçıp sırrolur.

Furûzan - fer, bu beyitlerin meâline uygun olarak, Şems'in şu sözlerini naklediyor:

"Küçüklük, çocukluk çağımda bir kitapta bir hikâye okumuştum. Şeyhin biri ölüm ânında perîşan bir hâle düşmüş. Müritleri, ona inananlar çevresine toplanmışlar; şehâdet getirmesini, Allah'tan başka yoktur tapacak demesini teklife başlamışlar. Adam, teklifin geldiği yandan, öte yana çevirirmiş başını. O yana giderler, teklif ederlermiş; bu yana çevirirmiş başını. Onlar ısrar ettikçe, yalvardıkça şeyh de ısrâr eder, söylemezmiş. Nihâyet, demeyeceğim demiş. Müritler, eyvahlar olsun, iş, asıl bu anda; bu nasıl şey, bu ne biçim karanlık; bizim hâlimiz ne olacak acaba diye ağlayıp sızlanmaya başlamışlar. Derken şeyh, kendine gelmiş; ne oldu size diye sormuş. Olanı - biteni anlatmışlar; benim bundan haberim yok demiş; Şeytan gelmişti, bir kadeh buzlu suyu karşımda evirip çeviriyor, susuz musun diyordu. Ben evet deyince, Tanrı'nın eşi -

ortağı var de, suyu sana sunayım dedi. Ben, ondan yüzümü çevirince o yana geliyor, aynı sözleri söylüyordu."

Fâtih nüshasının 14. b - 15. a yapraklarında bulunan bu hikâye, "Maâhiz" de 216. sahîfededir. Bu da beyitlerin meâline uyuyor; fakat bizçe Mevlânâ, LIX. sûrenin 16 - 17. âyetlerine işâret etmektedir.

3482. Dünyâ - Leş. V. c. in 1039. b. inin ş. e bk.

3499 - 3500. Allah ipi - Âd. III. c. in 4211., I. c. in 858 - 859. ve 3319. b. lerinin ş. lerine bk.

3503. Şahne. IV. c. in 1015. b. inin ş. e bk.

3508 - 3509. Tesnîm - Selsebîl. LXXXIII. sûrenin (Mutaffıfîn) 25 - 28. âyetlerinde, cennet nîmetleri anlatılırken, meâlen, "Sunulur, içirilir onlara, içiminin sonu pek hoş bir içki, sonunda misk kokar ve özleyip dileyenler, bunu özlesinler, bunu dilesinler ve bu içkiye Tesnîm ırmağının suyu da karıştırılmıştır; öyle bir kaynaktan akar ki onu, mâbutlarına (mânen) yakınlaştırılmış olanlar içer" buyurulmaktadır. Beyitte Tesnîm, 27. âyetten alınmıştır. Tesnîm, kabı, ağzına dek doldurmak, birşeyin üst tarafına çıkmak anlamına gelir. Bu nehir, cennetin bütün köşklerine oğrayıp yukarıdan aşağıya aktığından bu adla anılmıştır (Tesnîm ve Selsebîl) için I. c. in Dîbce'sinin ve 324. b. inin ş. e bk.).

3510. Arş. I. c. in 241 - 242. b. lerinin ş. e bk.

3515 - 3517. Bu beyitlerde insan bedeni anlatılmaktadır. Kollar, ayaklar, eller, yerden yere gi-

den köşklere, göz, kulak, burun ve ağız, sarnıçlara benzetilmekte, bir kara çadıra benzeyen bedene, bütün âlemin sığdığı belirtilmektedir; aynı zamanda bedendeki düşüncenin, hayâlin, yaratıcı kudretin tezâhürlerine de işâret edilmektedir.

3520. Gerçeği gerçek göstermeyi istemek. "Allâhım, herşeyi, nasılsa öyle göster bana" ve "Allâhım, dünyâyı, temiz kullarına gösterdiğin gibi göster bana" meâlindeki hadislere işâret ediliyor.

3523. "Kalbler, Allâh'ın (kudret) parmaklarından iki parmağın arasındadır; onları döndürür - durur." (Hadis; Câmi'; I, s. 70)

***

M E T İ N

O kethüdâ ile o borçlu garibin hikâyesine dönüş. Onların, muhtesibin mezarından dönmeleri; kethüdânın, rüyasında Muhtesibi görmesi

Baştan geçen bu güzelim hikâyenin de sonu gelmedi; evet, garip, Muhtesebin mezarından dönünce,

Kethüda, onu evine götürdü; o yüz dînârı, mühürleyip ona teslim etti.

Yemek çıkardı; hikâyeler söyledi; garibin gönlünde yüzlerce ümit gülü açıldı.

* Kolaylığın, güçlükten sonra geldiğini görmüştü; garibe o çeşit hikâyeler anlattı.

Vakit, gece yarısını geçti; hikâye anlatıp dururken uyku, onları aldı; tâ can yaylasına götürdü.

3530. Kethüda, rüyasında o kutlu Muhtesibi gördü; odanın baş köşesine kurulmuştu.

Kethüdâya, a tatlı kethüda dedi; söylediklerini bir - bir işittim.

Ancak cevap vermeme izin yoktu; izinsiz dudağımı açamam.

İşlerin nice olduğunu anladık da, o yüzden dudaklarımıza mühür vurdular.

Gizli şeylerin ortaya çıkmamasını, yaşayışın, geçimin yıkılmamasını da böylece sağladılar.

Gaflet perdesi tümden yırtılmasın; mihnet tenceresi yarı ham kalmasın dediler.

Kulağımız kalmadı ama biz, tümden kulağız; tümden sözüz ama dudağımızı yummuşuz, susuyoruz.

Ne verdiysek hepsini bulduk şimdi; bu dünya perdedir, o dünyadır gerçek dünya.

Ekme günü, gizlemek, tohumu toprağa saçmak günüdür.

Devşirme günüyse tohumun bittiği gündür; karşılığını bulmak günüdür.

Muhtesebin, rüyada Kethüdaya, gelmiş olan o borçlu dostun borcunu ödeme yolunu göstermesi, gümüş defînesinin yerini bildirmesi, mirasçılarına, adam ne kadar alırsa alsın, çok görmesinler, geri almasınlar; hattâ o verse, yahut bir kısmını kabûl etmese bile onlar almasınlar; ne kadar dilerse alsın; çünkü ben, benim ve yakınlarımın o defîneden bir habbe bile almamalarını Tanrı'ya adadım diye haber göndermesi

3540. Şimdi, o yeni konuğa vergimi dinle; ben, onun geleceğini biliyordum, görüyordum.

Borçlu olduğunu da duymuştum; onun için de birkaç mücevher hazırlamıştım.

O mücevherler, onun borcuna yeter de artar bile; tek konuğumun gönlü yaralı kalmasın.

Onun dokuzbin altın borcu var; ona, borcunu, bunların bir kısmıyla ödemesini söyle.

Bu paranın bir çoğu da artar; söyle, onları da harcasın; beni de duâdan unutmasın.

Bu parayı ona kendi elimle vermek isterdim; filan deftere de yazmışımdır bunu.

* Ama Aden incilerini ona, gizlice vermeme ecel, mühlet vermedi.

Borcu için lâ'lleri, yakutları bir şeye sardım; üstüne de onun adını yazdım.

Filan kemerin altına gömdüm; ben o dostun gamını önceden yedim.

Onların değerini padişahlardan başkaları bilemez; de ki: Satarken dikkat et, aldatmasınlar seni*.

3550. * Satarken aldanmaktan korkuyorsan, Peygamber'in öğrettiği gibi üç gün, geriye almada muhayyer olarak sat de.

Değerinin eksilmesinden korkmasın; çünkü onların değeri hiç düşmez.

Mirasçılarıma da selâmımı söyle; bu ısmarıcı da kıl-kıl anlat onlara.

Altınların çokluğuna kapılmasınlar; hepsini o konuğun önüne koysunlar.

Bu kadarını istemem artık derse, al da desinler, dilediğin kişiye ver.

Verdiğimin zerresini bile geri almam ben; memeden akan süt; bir daha memeye dönmez.

* Peygamber'in sözüne göre verdiğini geri alan kişi, köpek gibi kusmuğunu yemiş olur.

* Beytin ikinci mısraı arapçadır.

Bana bu kadarı gerekmez der, kapısını örterse o bağışı, kapısına döksünler.

Kim oradan geçerse, o alsın o altınları; özü doğru kişiler, armağanlarını geri almazlar.

O defineyi onun için gömdüm; ululuk sâhibine adadım; söz verdim; ahdettim.

3560. O defineden birşey alan, yirmi kat fazlasıyla ziyana düşer.

Gönlümü incitmekten çekinmezlerse, onlara yüzlerce mihnet kapısı açılır.

Tanrı'dan hoşlukla dilerim, umarım ki hakkı, müstahak olana ulaştırır.

* Bu sözleri söyledikten sonra Kethüdaya iki şey daha söyledi ama, bunları bildirmek için dudaklarımı açmayacağım.

* Bu iki şey de sır olarak kalsın da Mesnevi, pek o kadar uzamasın.

Kethüda, sıçrayup parmaklarını şıkırdatarak kimi gazel söylemeye, kimi ağlayıp bağırmaya koyuldu.

Konuk, a Kethüda dedi, ne sevdadasın? Sarhoş, hoş bir halde kalktın.

A yüce er, gece ne düş gördün ki, ne şehre sığıyorsun, ne ovaya.

* Filin, Hindistan'ı mi gördü rüyasında da dostların halkasından böyle ürktü, kaçtı?

Kethüda, pek güzel bir rüya gördüm; sanki gönlümde, güneşi seyrettim dedi.

3570. O uyanık efendiyi gördüm; o kavuşmak, buluşmak için can vereni gördüm.

* Dilekleri veren efendiyi, bir iş için çağrılınca bin kişi gibi gelip erişen Muhtesibi gördüm*.

Sarhoş, kendinden geçmiş bir halde böylece sayıp döküyordu; derken sarhoşluk, aklını da aldı, fikrini de.

Evin ortasına düştü, upuzun uzandı; halk, çevresine toplandı.

Kendine gelince ey güzellik - hoşluk denizi dediler, ey kendinden geçişe akıllar - fikirler veren,

Uyanıklığı uykuda gizledin; gönülsüzlükte gönül alıcılığı sırladın.

Aşağılık yoksullukta zenginliği gizlersin; devlet boyunduruğunu da yoksulluk zinciri yaparsın.

Zıddı, zıddın içine korsun; yakıcı suya ateş harâretini verirsin.

* Nemrud'un ateşinde bahçe gizlidir; gelirler, bağışlardan harcayışlardan biter, boy atar.

* O kurtuluş padişahı Mustafâ, bunun için demiştir ki: Ey nîmet sâhibi olanlar, cömertlik, kazançtır**.

3580. * Mal, sadakalar vermekle hiç eksilmez; hayırlarda bulunmak, malı yitmekten korur.

* Altının coşup artması, zekât yüzündendir; kötülükten, çirkin şeylerden de namazla korunursun.

---

* Beytin birinci mısraının sonuyla ikinci mısraı arapçadır.

** Bu beytin ikinci mısraıyla bundan sonraki beyit arapçadır.

* Zekât vermen, kesenin bekçisidir; namaz kılman, kurtlara karşı çobanlık eder sana.

* Tatlı meyve, dalda, yaprakta gizlidir; ölümsüz dirilik, ölümde gizli.

Gübre, bir yolla meyveye gıda olmuş; yeryüzü, o gıdayla meyveyi doğurmuş.

* Var oluş, yoklukta gizli; secde ediş hamurunda secde ediliş yoğrulmuş.

Demirle taşın dışı karanlık; içlerindeyse bir ışık var, âlemin mumu.

Her korkuda binlerce eminlik var; göz karasında onca aydınlık var.

Beden öküzünün içinde bir şehzade var; defineyi, yıkık bir yere gömmüşsün.

Böylece de bir kart eşek, o güzelim defineden kaçsın; yâni İblis, öküzü görsün, padişahı görmesin diyorsun.

***

(Ş E R H)

3527. Kolaylık - Güçlük. XCIV. sûrenin (İnşirah) 5 - 6. âyetlerinde, meâlen "Artık şüphe yok ki her güçlükle beraber bir de kolaylık var; şüphe yok ki her güçlükle beraber bir de kolaylık var" buyrulmaktadır. Beyitte, âyetlerden lâfzî iktibas da vardır.

3546. Aden - İnci. İnci, Aden körfezinde çıkarıldığı için, çok defâ Aden'le beraber anılır.

3550. Satış - Üç gün muhayyerlik. Bu bahis, III. c. in sonlarına doğru 3492. beyitten sonra, ayrı bir bölümde geçti.

3556. Verdiğini geri alan. "Bağışladığı şeyi geri alan, kusan, sonra da kusmuğunu yiyen köpeğe benzer." (Buhârî ve Müslim'den naklen Ahâdîs-i Mesnevî; s. 217)

3563 - 3564. Mevlânâ'nın söylemediği, Mesnevî'nin uzamaması için, aynı zamanda belki de açığa vurulması gerekmediğinden sır kalmasını uygun gördüğü bu iki söz, hatırından geçmiş, sadrdan satra inmemiştir.

3568. Fil - Hindistan. II. c. in 2232. b. inin ş. e bk.

3571. Bir kişi - Bin kişi. Hicrî 195, 196, 198, 199 ve 200 de (810 - 815 M) Bağdad'da vefat eden ve Arap edebiyatının en ünlü şâirlerinden biri olan Ebu - Nuvâs'ın, Fadl b. Rabî'a yazdığı kasidesindeki,

Bütün âlem bir kişide toplansa
Bu işi Allah yapmaz denemez ki

meâlindeki beytine işâret edilmektedir (Hadîka'ya Muhammed b. Aliyy-i Reffa'ın yazdığı mukaddime ve Müderris Radavî'nin 5. notu; s. 11. Ebû - Nuvâs için "Rayhânet'ül - Edeb" e bk. c. V, Çâphâne-i Şirket-i Sehâmî-i tab'-ı Kitâb - 1373 H. 1332 Ş. H. s. 186 - 188). Bu cildin 22. b. inin ş. e de bk.

3578. Nemrûd - Ateş. I. c. in 551. b. inin ş. e bk.

3579. "Cömertlik kazançtır; nekeslikse yomsuzluktur." (Hadis; Câmi'; I, s. 32)

3580. "Sadakayla maldan birşey eksilmez; birinin suçunu bağışlamakla Allah o bağışlayanı, ancak yüceltir; hiçbir kimse yoktur ki Allah için gönül alçaklığında bulunsun da Allah onu yüceltmesin." (Aynı II, s. 134)

3581. Zekât - Namaz. "Mallarınızı zekât vermekle koruyun; hastalarınızı sadaka vererek tedâvi edin; belâya da duâ ile karşı koyun." (Hadis; Câmi'; I, s. 124)

"Oku kitaptan ne verildiyse sana ve namaz kıl; şüphe yok ki namaz, insanı çirkin ve kötü şeylerden alıkoyar ve elbette Allâh'ı anmak, pek bü-

yük birşeydir ve Allah, ne işlerseniz hepsini de bilir." (Kur'ân-ı Kerîm; XXIX, Ankebût; 45)

"Kıldığı namaz, birini kötü ve çirkin şeylerden alıkoymuyorsa o kişi, Allah'tan uzaklaştıkça uzaklaşır" meâlindeki hadis, âdetâ bu âyeti tefsir etmektedir (Câmi'; II, s. 166). Beyit, âyet-i kerîmenin meâlidir ve âyette geçen "fahşâ' ve münker" sözleri aynen alınmıştır.

3583. Dirilik ölümde gizli. II. sûrenin (Bakara) 154., III. sûrenin (Âli İmrân) 169. âyetlerinde, Allah yolunda öldürülenlerin ölü olmayıp diri bulundukları bildirilir. "Geldiniz, kademiniz kutlu, hayırlı olsun; en küçük savaştan (düşmanla savaşmaktan) en büyük savaşa geldiniz ki o da kulun, nefsiyle savaşıdır" hadîsine göre varlığını, benliğini öldüren de Tanrı katında, O'nun irâdesiyle diridir (Câmi'; II, s. 72).

3585. Varlık - Yokluk. Secde ediş - Secde ediliş. Gerçek varlık, yokluktadır. Melekler, buyruğa uyup Âdem'e secde etmekle Tanrı râzılığına erdiler. XCVI. sûrenin (Alak) son âyeti olan ve "Secde et de yaklaş" meâlinde bulunan 19. âyet-i kerîmesi, secdenin mânevî yakınlığa sebep olduğunu bildirmektedir. Beyit, bunlara işaret ediyor.

*
* *

M E T İ N

*** Bir padişahın, oğullarına, bu yolculukta ülkenin filân yerini şu tarzda düzene sokun, filân yere, şu çeşit hâkimler tâyin edin; ama Allâh için olsun, Allâh için, filân kaleye gitmeyin, çevresinde dolaşmayın diye vasiyyette bulunması**

3590. Bir parişahın üç oğlu vardı; üçü de anlayışlı, iyi görüşlüydü.

Her biri, cömertlikte, savaşta, şanda - şerefte öbüründen daha değerliydi.

Şehzadeler, babalarının tapısında toplanmıştı; üç mum gibi padişahın gözünün ışıklarıydı üçü de.

Babanın, bir ağaca benzeyen bedeni, şu iki baş gözüne gizli olan bir yoldan, oğuldan su emer, gıdalanır.

Bu kaynağın suyu, tezce ananın babanın bahçelerine akar.

Ananın, babanın bahçeleri, o suyla tazeleşir; onların gözyaşları bu iki kaynaktan gelir de akar.

Kaynak, hastalık yüzünden bir illete uğrarsa, o ağacın yaprakları da kurur, dalları da.

Ağacın kuruluğu, oğullarından su emmediğini söyler - durur.

A gaflete dalanlar, böyle nice gizli yollar vardır ki, sizin canınızla bitişmiştir.

* Gökten, yerden nice sular emdin de bedenin, semirdi - gitti.

3600. * Bedenini, dünyanın parça - buçuklarından çalmışsın; parça - parça, şundan - bundan elde etmişsin*.

* Bedenine, canına, yer yüzünden, güneşten, gökten parçalar dikmişsin.

* Sanıyor musun ki karşılıksız, bedâvâ elde ettin bunları; şu, bu, bir daha da geri almayacak onları senden?

* Çalınma kumaş, boyuna kalmaz adamda; hırsızı dadarağacının dibine dek götürür.

* Ama eğretidir bu, pek o kadar sıkıştırmamak gerek; elde ettiğini de bırakmak gerek.

* İhsanı bol Tanrı'nın, "Âdem'e rûhumdan üfürdüm" dediği varlık kalır ancak; sen o cana, o rûha bak; başkaları hep beyhude.

* Ama bu beyhude sözünü, cana nispetle söylüyorum; herşeyi sağlam olarak düzüp koşan, yaratıp yapan sanatkâra nispetle değil.

Ârifin, ebedî yaşayış kaynağından yardım istemesi, vefâsız kaynaklara, vefâsız sulara aldırış etmemesi; bunun belirtisi de, "Şu aldanma yurdu olan dünyadan çekinmektir." Çünkü insan, o kaynakların yardımına dayanırsa ölümsüz ebedî kaynağı istemekte gevşek davranır.

---

* Bu ve bundan sonraki üç beyit metinde yok; karşılaştırmada yerleri işâretlenerek kenara yazılmış.

"Canının ta özünden bir işe girişmen gerek;
Eğreti şeylerden bir kapı açılmaz sana.
Evin içinden kaynayan bir kaynak,
Dışarda akan ırmaktan daha iyidir."

Herşeyin aslı olan kaynak, coşar da seni şu su yollarına muhtaç etmezse ne mutlu.

Sen, yüzlerce kaynaktan su içmedesin; o yüz kaynaktan ne kadarı azalırsa, senin hoşluğun da o kadar azalır.

İçten, yüce bir kaynak coştu mu, başka kaynakları gözlemekten kurtarır seni.

3610. Gözünün ışığı, balçıktan oldu mu, bu ışığın vereceği şey de ancak gönül derdidir.

Kaleye, dışardan su gelirse eminlikte arttıkça artar ama,

Düşman, kaleyi sarıp kaledekileri kana garkedince,

Düşman ordusu; kaledekilerin, suya güvenleri kalmasın diye dışardan akan suyu da keser.

İşte o zaman, içerdeki bir acı su kuyusu, dışarda akan yüzlerce tatlı su ırmağından daha iyidir.

* Sebepleri kesenle ölüm ordusu, dalları, yaprakları kesmeye, kış gibi gelir çatar.

O zaman onlara bahar da yardım edemez; ancak candaki sevgilinin bahara benzeyen yüzü yardım eder.

* Göçme gününde adamdan ayağını çekiverir de, o yüzden toprağa, "Aldanma yurdu" adı verilmiştir.

Ondan önce, senin yerine ben dertlenirim derdi; sağa - sola koşardı; hani; dertlendi mi? Ne gezer.

Dertlere düştüğün, gamlandığın günlerde, gam, zahmet senden uzak, arada on dağ var derdi.

3620. Zahmet ordusu, gam askeri gelince ağzını yumdu, soluk bile almıyor; seni bir yerde görmüşüm ben bile demiyor.

* Hak, şeytan hakkında şöyle bir örnek getirir: Şeytan, seni düzenle savaşa sokar;

* Ben seninleyim, sana yardım ederim; tehlikeli vakitlerde senin önünde ben koşarım;

* Ok atılınca ben siper olurum sana; dar vakitte ben kurtarırım darlıktan seni.

* Düşüp kalkarken canımı feda ederim sana; sen bir Rüstem'sin, hadi, ercesine savaş der.

* O düzen, o hile, o şeytanlık çuvalı, bu sözlerle adamı kâfirliğe çeker.

* İnsan, ayağını bastı da hendeğe düştü mü, dudaklarını açar, kahkahalarla gülmeye başlar.

* İnsan, hey, gel yahu, ümidim sende dedi mi de, git - git der, senden bezmişim ben.

* İşleri onaran Tanrı'nın adâletinden, sen korkmadın ama ben korkarım; iki elinle sarılma bana, çek ellerini.

* Hak da, o der, zâti iyilikten ayrılmış - gitmiş; sen de bu düzenlerle nasıl kurtulacaksın?

3630. * Azdıranın da hesap günü yüzü kara, azanın da.. azdıran da taşlanır, azan da.

* Yolu kesilmiş de, hüküm ve adâlet bakımından uzaklık kuyusunda, o kötü yataktadır, yol kesen de.

* Yolunu azıtan ahmak da kurtuluştan, murada erişten ümit kesmeli; yol azdıran, aldatan da.

* Eşek de burada balçığa saplanmıştır, eşekçi de.. burada gaflettedir onlar, oradaysa dolunurlar, ışıksız kalırlar.

* Ancak kötülükten vazgeçenler, tövbe edenler, kurtulurlar; onlar güzden kaçarlar, lûtuf baharına gelirler.

* Tövbe ederler, Tanrı da tövbeyi kabul eder; O'nun buyruğunu tutarlar, O da, ne güzel buyruk verendir.

* Pişmanlıktan inlemeye başladılar mı, Arş, suçluların iniltisinden titrer.

* Hem de ananın, evlâdının üstüne titremesi gibi titrer; onları ellerinden tutar, yücelere çeker.

* Tanrı der, sizi aldanmaktan korudu; işte buracıkta lûtuf bahçeleri, işte şuracıkta suçları tümden örten Rab.

* Bundan sonra suyunuz da Hakk'ın havasından ebedî olarak gelecek, rızkınız da; oluktan değil.

3640. * Deniz, gayretinden bütün araçları kaldırdı; susuz da, balık gibi elindeki tulumu attı - gitti.

Şehzadelerin, babalariyle vedâlaştıktan sonra, babalarının ülkesini gezmeye çıkmaları, padişahın, onlar giderken vasiyyetini tekrarlaması

Her üç çocuk da, babalarının ülkesini görmek, şehirlerini seyretmek için yolculuğa hazırlandılar.

Divan ve geçim işlerini düzene koymak için ülkenin şehirlerini, kalelerini gezeceklerdi.

Padişahın elini öptüler, vedâlaştılar; o buyruğu tutulur padişah onlara dedi ki:

Gönlünüz nereyi isterse, oraya gidin; Allâh'ın amânında olarak ellerinizi, kollarınızı sallaya - sallaya gidin.

* Yalnız "Hüşrübâ - Akıl kapan" adlı kaleye girmeyin; çünkü oraya giren külâhlılara, elbiseleri dar gelir.

* Allah hakkıyçin, Allah hakkıyçin o Zât'üs - Suver kalesinden uzak durun, tehlikeden korkun.

O kalenin yüzü, ardı, burçları, tavanı, döşemesi, hep güzel resimlerle bezenmiştir.

* Zelihâ'nın odası da resimlerle doluydu; Yûsuf'un dalıp seyretmesi için odasını resimlerle bezemişti.

Çünkü Yûsuf, onun bulunduğu yere bakmıyordu; o düzenci de evi kendi resimleriyle doldurdu.

3650. Böylece de o güzel yüzlünün, nereye bakarsa, elinde olmadan, kendisini görmesini sağlamıştı.

Gözleri aydın olanlara da tek Tanrı, altı yönü, delillere mazhar kıldı.

Gözleri aydın olanların, hangi hayvana, hangi bitkiye bakarlarsa baksınlar, Rabbin güzelliğinin bahçelerinden gıdalanmalarını diledi.

* Bundan dolayı da âşıklara, "Nereye dönerseniz dönün" dedi; "Orada O'nun yüzü, onun sıfatı var."

* Susuzlukla yanar, bir tas su içerseniz, bilin ki suda Hakk'ı görürsünüz.

Ama a gözü açık, âşık olmayan, suyun içinde kendisini görür.

Âşıkın varlığı, O'nda yok olursa, suda kimi görür? Söyle bakalım şimdi.

Ay, nasıl suya vurur, suda görünürse, âşıklar da, gayret sâhibi Tanrı yapısında, hûri gibi güzellerin yüzlerinde, Hakk'ın güzelliğini görürler.

Tanrı'nın kendisinden başkasını göstermemesi, kıskanç olması, âşıklara, gerçeklere karşıdır; Şeytan'a katıra karşı değildir bu kıskançlık.

Ama Şeytan da âşık olursa topu kaptı - gitti; bir Cebrâil oldu, şeytanlığı öldü artık.

3660. * İşte "Şeytan Müslüman oldu" sırrı orada belirdi; bir Yezid, onun lûtfüyla Bâyezid oldu.

A toplum, bu sözün sonu yoktur; kendinize gelin de sakın o kaleye yüz tutmayın.

Amanın, hevesiniz yolunuzu kesmesin; sonra kötülüğe düşer, ebedî olarak kurtulamazsınız.

* Tehlikeden sakınmak farzdır; benim bu garezsiz sözümü dinleyin.

Kurtuluş aramada keskin zekâ iyidir; belâ pususundan sakınmak gerektir.

Babaları, bu sözleri söylemeseydi, o kaleden sakınmalarını buyurmasaydı,

O kale hayallerine bile gelmiyecekti; gönülleri o yana hiç akmayacaktı.

Çünkü tanınmış bir kale değildi, hücra bir yerdeydi; kalelerden, yollardan da uzaktaydı.

Fakat babalarının, gitmeyin buyruğu, onları gitmek hevesine düşürdü, bu hayâle kapıldılar.

Bu men'ediş, kaleye gitmek hevesini arttırdı; oranın sırrını aramak gerek dediler.

3670. * Men'edilen şeyi yapmayan kimdir? çünkü insan, men'edildiği şeyin üstüne düşer.

Birşeyi yapma demek, Tanrı'dan çekinenleri o şeyin üstüne düşürmez ama, kendi havasına uyanları düşürür.

Demek ki bu yapma deyişten büyük bir toplum azmada; gene bununla, herşeyden haberi olan gönül, doğru yolu bulmada.

Alışkan güvercin, sallanan kamıştan kaçar mı hiç? O kamıştan, göklerden uçan, yere alışmamış olan güvercin ürker, kaçar.

* Şehzadeler, babalarına, hizmetlerde bulunuruz; "Duyduk da itaat ettik" anlamının çevresinde döneriz;

Buyruğundan yüz döndürmeyiz; senin ihsanından gaafil olmak, kâfirliktir dediler.

* Ama kendilerine güvendiklerinden "İnşâallah" demekten ayrı düştüler; Tanrı'yı tesbih etmediler.

* İnşâallak demek, bu sözde gizli olan ihtiyata sarılmak, Mesnevî'nin başlangıcında söylenmişti.

* Yüz kitap olsa, bir baptan başka birşey değil; yüz yönden de mihraba dönülür.

* Bu yolların hepsi, bir eve çıkar; bu binlerce başak, bir tek tohumdan meydana gelir.

3680. * Çeşit - çeşit, yüzbinlerce yenecek şeyin, doyurma bakımından hepsi de birdir.

* Birini yedin de iyice doydun mu, elli yemekten de gölün soğur.

Açken şaşıydın sen; çünkü bir yemeği, yüzbinlerce yemek olarak görmüştün*.

* O halayığın hastalığını, hekimlerin anlayışta kusur ettiklerini söylemiştik hani.

* Yularsız atlara benziyordu o hekimler; üstündeki biniciden haberleri bile yoktu.

* Ağızları gemden yara, bere içindeydi; tırnakları, yol yürümekten, adım atmaktan yaralanmıştı.

* Haberleri yoktu ki üstlerinde biri var; demiyorlardı ki, üstümüzde, ustalıklar gösteren çevik biri var.

---

* Birinci mısra', metinde, "Der mecâat pes tu ahvel dîdeî" dir; karşılaştırmada "dîdeî" nin üstüne "bûdeî" yazılarak düzeltilmiştir.

* Perişanlığımız, şu gemden değil, ancak gemi kasan, bizi süren sevgili biniciden.

* Gül devşirmek için bahçelere gittik ama, bize gül görünen, meğer dikenmiş.

* Onların hiç biri, akıl edip de bizim boğazımızı kim tekmeliyor demedi.

3690. * O hekimler, o kadar sebebe kul olmuşlardı ki, Tanrı düzenini görmemişlerdi; perde ardında kalmışlardı.

Bir ahıra öküz bağlasan, öküzün yerinde de eşeği bağlı bulsan,

Uykuya dalmış gibi bilmezlikten gelmek, eşeklikten ileri gelir; çünkü bu işi gizlice kim yaptı diye aramıyorsun bile.

Öküzün yerine eşeği bağlayan kim? Meydanda değil, yoksa göklerden mi indi demiyorsun bile.

Oku, dosdoğru sağ yana attın; okun, gördün ki sol yana gitti.

Avlanmak için ceylâna at sürdün; derken kendini bir domuza av ettin - gitti.

Bir kâr elde etmek için kazanca koştun; kâr elde etmek şöyle dursun; hapse düştün.

* Başkalarına kuyu kazdın; bir de baktın ki o kuyuya sen düşmüşsün.

Demek ki Rab, sebeplere sarıldın ama, muradına eriştirmedi seni; peki, neden sebepler hakkında kötü bir zanna düşmedin?

Demek ki biri, bir kazanç yüzünden hâkan olmuş; öbürü, aynı kazanç yüzünden çırçıplak kalmış.

3700. * Birisi, kadın almış, bu yüzden Kaarun kesilmiş, öbürü, kadın alma yüzünden borçlara girmiş.

Demek ki sebep, eşeğin kuyruğu gibi oy, nar, döner - durur; öyleyse sebebe pek dayanmasan daha iyi olur.

Sebebe yapışsan bile pek güvenmemelisin; çünkü altında nice âfetler vardır.

İşte bu ihtiyatlı davranış, bu çekiniş, İnşâallah, yani Tanrı izin verirse demenin sırrıdır; çünkü bu kader, eşeği keçi gösterir.

Adam, güçlü - kuvvetli bile olsa kader, gözünü bağladı mı, şaşılıktan eşek, gözüne keçi görünür.

Demek ki, gözleri döndüren, birşeyi adama, olduğundan başka gösteren Tanrı'dır; peki, gönülleri, düşünceleri döndürüp değiştiren kim?

Kuyuyu bir güzel ev görürsün sen; tuzâğı, güzel bir yem sanırsın sen.

* Bu, şüphecilik değildir, Tanrı'nın değiştirmesidir; gerçekler ne yanda, böyle - böyle gösterir işte.

Gerçekleri inkâr eden, tümden bir hayâle düşmüştür, onun çevresinde döner - durur.

Demez ki herşeyi hayâl sanan da bir hayal olabilir mi? Gözünü bir uvuştur da bak hele.

*** Padişahın oğullarının, "İnsan, men'edildiği şeyin üstüne düşer" hükmünce gitmeleri.**

Biz, kendi kulluğumuzu gösterdik ama
Senin kötü huyun, kul satın almayı bilmiyor.

Babalarının bütün vasiyyetlerini, bütün öğütlerini ayaklar altına alıp o men'edilen kaleye gittiler de belâ kuyusuna düştüler, Nefs-i Levvâmeleri, onlara, "Size bir korkutan gelmedi mi" diyordu; onlar da ağlaya - pişman ola, "İşitseydik, yahut akıl etseydik cehennemlik olmazdık" diyorlardı.

3710. Bu sözün sonu yoktur; şehzadeler, o kaleye gitmek için yolu tuttular.

* Meyvesini yemeyin denen ağaca yürüdüler; özü sağlam kişilerin tavlasından çıktılar.

Babalarının men'edişi, oraya yönelmeyin deyişi yüzünden daha da kızıştılar; o kaleye yüz tuttular.

O seçilmiş padişahın sözünün inadına, sabrı yakan Hüş - rübâ kalesine dek vardılar.

Öğüt dinleyen aklın inadına, gündüzü bıraktılar da kapkaranlık geceye daldılar.

* O güzelim Zât'üş - Suver (resimlerle süslü) kalesinin denize beş, karaya beş kapısı vardı.

* Beş kapısı, duygularımız gibi renk, koku âlemine açılmıştı; beş kapısı da iç duygular gibi gizli şeyleri aramadaydı.

O binlerce resmi, o binlerce bezentiyi seyrettiler; yer - yer gezerek kararsız bir hale geldiler.

Bu sûret kadehlerinden pek sarhoş olma da put yonar, puta tapar bir hale gelme.

* Sûret kadehlerinden geç, kapılma onlara; şarap kadehtedir ama, kadehten meydana gelmemiştir ki.

3720. Ağzını, şarabı verene aç; şarap geldikçe kadeh eksik olmaz.

* Ey Âdem, gönül bağlayan anlam benim, beni ara; buğdayın kabuğunu da bırak, şeklini de.

* Kum, Halil'e un olduktan sonra bil ki buğdayın hiçbir değeri yoktur a akıllı er.

* Duman, nasıl ateşten doğmuşsa sûret de, sûreti olmayandan var olur.

* Sûrete bürünenin, huyu - husu bakımından en az aybı şudur: Boyuna onu görürsen usanç gelir sana, bezersin ondan.

* Sûretsizlikse, salt bir hayret verir sana; yüzlerce çeşit âlet, âletsizlikten doğmuştur.

* Elsizlik âleminde eller dokur; o canlar canı, insan sûretini düzer - koşar.

* Nitekim ayrılıktan, kavuşmaktan da, gönülde, çeşit - çeşit hayaller dokunur - durur.

* Ama bu eseri meydana getiren, hiç esere benzer mi? Bağırış, feryat ediş, zarara benzer mi hiç?

Ağlayışın, feryat edişin bir sesi, bir sûreti vardır, zararınsa sûreti yoktur; zararda insan elini dişler; zararınsa eli yoktur ki.

3730. * Ey delil isteyen, bu örnek, yakışık bir örnek değil; ama ne yapayım? Anlayışı az olana ancak bunu bulabildim.

* Sûretsiz sanat, bir sûret eker; beden duygularla, organlarla biter, belirir.

* Dileğine göre nasıl ektiyse, bedende iyi - kötü, o biter.

* Ektiği, nîmet suretiyse insan, şükredici olur; mühlet sûretiyse sabredici olur.

* Acıma sûretiyse insan yücelir; yaralama sûretiyse ağlar, inler.

* Şehir sûretiyse yolculuğa çıkar; ok sûretiyse ona karşı kalkan tutar.

* Güzeller sûretinden görünürse zevk eder, neşelenir; gayb sûretinden görünürse, yalnızlığa dalar, kulluğa koyulur.

İhtiyaç sûreti, insanı çalışıp kazanmaya yürütür; kolun güçlü - kuvvetli oluşu, adamı çalıp çırpmaya atar.

* İnsanı işe - güce sokan çeşit - çeşit, renk - renk hayaller, ne hadde girer, ne sayıya sığar; haddi hesabı yoktur bunların.

* Sonsuz inançlarla gidişlerin, tutulan yolların, sonsuz sanatlarla hünerlerin hepsi de düşünceler sûresinin gölgesidir.

3740. * Damın üstünde, bir güzel toplum oturmuş; her biri, gölgesini yerde görmede.

* Sağlam damın üstünde oturan, düşünce sûretidir; o iş de gölge gibi aşağıda görünür.

* İş, yerde, dıvarda görünür ama tesir bakımından, kavuşma bakımından ikisi de birdir.

* Mecliste güzel bir kadehten içilen içki sûretlerinin faydası, insanın kendinden geçmesi, aklının gitmesidir.

* Erkekle kadının sûretinin, oynaşmaları, birleşmeleri sûretinin faydası, birleşme vaktindeki kendinden geçiştir.

* Bir nîmet olan ekmekle tuz sûretinin faydası, sûreti olmayan güç - kuvvettir.

* Savaşta, kılıçla kalkanın sûreti de sûretsiz bir fayda meydana getirir ki, o da üstünlüktür.

* Medrese sûreti, orada, oradaki sûretlere bağlar adamı; fakat insan, bilgiyle birleşti, bilgiye ulaştı mı, o bağlılık kalmaz.

* Bu sûretler, sûretsizin kuluyken neden nîmet sâhibini inkâr ediyorlar?

* Bu sûretler, sûretsiz varlıktan var oluyorlarken neden kendilerini var edene karşı çıfıtlığa kalkışıyorlar?

3750. * Ama, onu inkâr da, gene ondan meydana geliyor; bu iş de onun aksinden başka birşey değil.

* Yapının dıvarlarını da, her yanındaki tavanı da, mimarın düşüncesinin gölgesi bil.

* Düşünce zamanında taş, tahta, meydanda yoktur ama bu, böyledir.

* Mutlak olarak iş gören Tanrı, sûretsizdir: sûret, onun elindeki âlete benzer.

* Kimi vakit, o sûretsiz varlık, yokluk gizliliğinden, kerem eder de sûretlere yüz gösterir.

* Böylece de her sûretin, olgunluk, güzellik, güç - kuvvet bakımından, ondan yardım elde etmesini sağlar.

* Derken, o sûretsiz varlık, yüzünü gizledi mi, sûretler, dilenmek için gene renk, koku âlemine baş vururlar.

* Ama bir sûret, başka bir sûretten olgunluk diler, ararsa bu, sapıklığın ta kendisidir.

* A mayasız, özsüz kişi, ne diye ihtiyacını başka bir muhtaca anlatırsın?

* Değil mi ki sûretler kuldur; artık Tanrı'ya sûret deme; O'nu sûret sanma; birşeye benzetmeye kalkışma.

3760. * Yalvar - yakar; kendini yok etmeye çalış; çünkü düşünceden, sûretlerden başka birşey meydana gelmez.

* Sûretten başka bir şeyle gelişmiyorsan, sende, sensiz olarak beliren sûret, elbette daha iyidir.

* Bir şehre gidersin; gittiğin, o şehrin sûretidir; a yolcu, sûretsizliğin tadı oraya çekmiştir seni.

* Anlam bakımından, mekânsızlık âlemine de gidersin; çünkü hoşluk, mekândan, zamandan ayrıdır.

* Bir dostun yanına gidersin; bu gidişin, o dost sûretinin seninle uzlaşmasından ileri gelir.

* Demek ki anlam bakımından, gene sûretsiz bir şeye gittin; o maksattan haberin bile olmadı ama bu, böyle.

* Şu halde, gerçekte, herkesin taptığı Hak; yolların gidişi de zevka göre.

* Ama kimisi yüzünü kuyruğa çevirmiş; asıl baştır ama bunlar, başı yitirmişler.

* Baş, bu sapıklarca yitmiş - gitmiş; başın yardımı, kuyruk yolundan geliyor.

* O, baştan bulur bu yardımı, buysa kuyruktan; bir başka topluluksa başı da yitirmiş, ayağı da.

3770. * Herşey yitti mi, herşeyi buldular demektir; herşeyi yitiriş yolundan tüme koşar, ulaşırlar.

Şehzadelerin, Zât'üs - Suver kalesindeki köşkte, Çin padişahının kızının resmini görmeleri, üçünün de akıllarının başlarından gitmesi, kendilerinden geçmeleri; bu kimin resmi diye araştırmaları

Bu sözün sonu yoktur; şehzadeler, orada pek güzel, per alımlı bir resim gördüler.

Resimdekinden daha güzel kız görmüşlerdi görmesine; ama bu resim yüzünden derin bir denize daldılar.

Çünkü onlara, bu kâseyle sunuldu afiyon; kâseler görünür de afiyon görünmez.

Hüş - rübâ kalesi, yapacağını yaptı; her üçünü de belâ kuyusuna attı.

Bakış oku, yaysız olarak gönüle saplandı, ey amansız, aman, el - aman.

Taştan yonulma heykel, yüzyılları yaktı; gelip geçen insanların dinlerini de bir pula sattı, gönüllerini de.

Bir canlı olsa neler yapmazdı? Onun sınaması, zâti her solukta bir başka çeşittir.

Resmin aşkı, şehzadelerin gönüllerine, bir mızrak gibi battı.

Her biri, bulut gibi gözyaşı döküyordu; ellerini kemiriyorlar, ısırıyorlar, yazıklar olsun diyorlardı.

3780. Biz şimdi gördük; padişahsa önceden görmüş.. o eşsiz er, bize kaç kere öğüt verdi.

Peygamberlerin, bize, işin sonunu haber verdikleri için, bizde çok hakları vardır.

Ektiğin tohumdan, tikenden başka birşey çıkmaz demişlerdir; bu yana doğru uçarsan, uçacak yer bulamazsın.

Tohumu benden al ki mahsul versin; benim kanadımla, uç ki ok, o yana fırlasın.

Sen onun olmamasına imkân bulunmadığını, mutlaka var olduğunu bilmezsin ama sonunda, gerçekten de varmış dersin.

* O, sensin ama, şu senin malın olan sen değil; çünkü bu senlik, sonunda senden çıkıp gidecektir.

* Sonraki senliğin, seni uyandırıp ilk varlığa ulaştırmak için gelmiştir sana.

* Sende, senden başka bir sen gizli; gerçek varlığını görebilen kişiye kul - köle olayım ben.

* Gencin aynada gördüğünü ihtiyar, ondan önce kerpiçte görür.

Padişahımızın buyruğundan dışarı çıktık; babamızın lûtuflarına karşılık yağı olduk ona*.

3790. Padişahın sözünü, öylesine bir söz saydık; o eşsiz - örneksiz lûtufları mühimsemedik.

* Vezin bozulmayacağı halde "düşmen" yerine, türkçe "yagı" sözü kullanılmıştır.

İşte buracıkta hepimiz de hendeğe düştük; savaşsız yaralandık, öldük.

Aklımıza, hünerimize dayandık da bu belâ, geldi - çattı bize.

* İnce hastalığa uğramış kişi gibi biz de kendimizi sağlam sandık, hür sandık.

Bağlanıp av olduktan sonra gizli hastalık meydana çıktı.

Kılavuzun gölgesi, Hakk'ı anıştan yeğdir; bir kanâat, yüz tabak yemekten iyidir.

Gören göz, üçyüz sopadan iyidir; çünkü taşla inciyi ayırd eden gözdür.

Dertler içinde, acaba dünyada kimin resmi bu diye araştırmaya koyuldular.

Bir çok araştırmadan sonra can gözü açık bir şeyh, bir gün yolda o sırrı açıkladı.

* Ama söyleme yoluyla, işittirme yoluyla değil, akla vahyetme yoluyla; sırlar, ona karşı örtülü, gizli değildi ki.

3800. Bu dedi, Ülker yıldızının bile haset ettiği bir kızın, Çin padişahının kızının resmidir.

Can gibi, ana karnındaki çocuk gibi gizlidir o; sayvanda, perde ardındadır o.

Onun katına ne erkek yol bulabilir, ne kadın; padişah, onu fitnelerden saklamıştır.

Padişah o kadar kıskanır onu ki, adını bile andırmaz; damının üstünden kuş bile uçurmaz.

Eyvahlar olsun böylesine bir sevdaya düşen gönüle; hiç kimsenin başına böylesi sevdâ gelmesin.

Bilgisizlik tohumunu ekene, o öğüdü mühimsemeyene, boş bulana lâyıktır bu.

Ben işimi, kendi aklımla başarırım, diye kendi tedbirine güvendi;

Oysa ki o yardımın zerresi, akıl tedbiriyle girişilecek üçyüz gözetişten, ihtiyatla hareketten daha iyidir.

A beyim, kendi düzenini bırak; yardımın katına ayak at, orada öl - gitsin.

Bu durağa, sayılı düzenlerle ulaşılamaz; sen ölmedikçe bu düzenlerden fayda yoktur vesselâm.

**
*

(Ş E R H)

3589. beyitten sonraki bölüm, Şems-i Tebrîzî'nin "Makaalât" ında bu hikâye, aşağıda, aynen çevirdiğimiz tarzda geçer:

"Bir padişah vardı; onun da üç oğlu vardı. Oğulları, mühim bir iş için yolculuğa çıkmaya niyetlendiler. Babaları, onlara bir kere, iki kere, on kere tenbih etti, vasiyyette bulundu da dedi ki: Bu yolda, filân yerde bir kale vardır; şu tarzda bir kaledir. Oraya vardınız mı, Allâh için olsun, Allâh için, tezce geçin, gidin, o kaleye sakın girmeyin. Onlara bu tenbihte bulunmasaydı, bu çeşit tavsiyede bulunmasaydı, o kaleye girmeyi akıllarına bile getirmezlerdi; oraya bakmazlardı bile; fakat bu tavsiye, bu tenbih, acaba o kalede ne var ki bizi bu derecede men'etti diye onlarda bir şaşılacak merak uyandırdı. "İnsan, men'edildiği şeyin üstüne düştükçe düşer." O kaleye girdiler; hikâye meşhurdur; o dıvarda, padişahın kızının resmini gördüler, âşık oldular. Çâresiz, o padişaha gittiler, kızı istediler. Padişah, adamlarına, gidin dedi, o kesik başlarla dolu hendeği gösterin onlara; kim kızı istedi de ona âit bir nişâne getirmediyse hali ne oldu, görsünler. Gittiler, kesik başlarla dolu bir hendek gördüler. Büyük oğlan, ben bir nişâne getiririm dâvâsına düş-

tü; âciz kaldı, onu da öldürdüler. Ortanca oğlanın başına da aynı hâl geldi. Küçük oğlan geldi, kızı istedi. Padişah, başkalarından ibret almıyorsan kendi kardeşlerinden de ibret almıyor musun dedi. Çocuk dedi ki:

Sabırla aşk bir arada bulunamaz;
Sabır âşıkın feryâdına erişemez.
Sabır hoş bir ildir ama,
Kimsenin buyruğu altına girmez.

Şartı kabûl etti, kızı istemekte ayak diredi. Kızın dadısı çocuğa acıdı. Ona, altın, içi boş bir öküz heykeli yapmasını, onun içine girmesini söyledi. Çocuk öyle yaptı, bu düzenle kızın köşküne yol buldu. Gece oldu mu, herkes rahatlaşır; ancak âşıklar müstesnâ; aşk ışığıyla, geceleri kalmamıştır onların; aşkın tadı, uykunun tadından almıştır onları. Gece olunca şehzâde, attan çıkar, mumların, içilecek şeylerin yerlerini değiştirir, kızın saçlarını okşar, örgülerini açar, kimi de örerdi. Sabah olunca ortalıktaki karışıklığı görürler, fakat meydanda kimseyi göremezlerdi. Nihayet, kızın yüz örtüsünü aldı; istenen nişâne de buydu zâti. Saraya gelip nişâneyi getirdim dedi. Halksa, nişaneyi getirmese bile onun nûruna, gerçekliğine inanmıştı. Hattâ padişah, ona kastederse, şehzâdeyi öldürtmeye kalkarsa, biz de padişaha kasteder, onu öldürürüz diyorlardı; çünkü şehzâde pek güzeldi, pek sevimliydi. Halka, buna hâcet yok dedi; ben nişâneyi gösterir göstermez padişah ölür, siz ayağından tutun, çekin, ölüsünü dışarıya atın. Padişah, bütün bunlarla beraber ni-

şâne nerde dedi. Şehzade, getirdim dedi; ama sen, vezir ve ben, halvet olalım; sana o nişâneyi öylesine göstereceğim ki, kendinden geçeceksin, aklın başından gidecek; inanacaksın, hiçbir şüphen kalmayacak. Halvet oldukları zaman o baş örtüsünü, yüzüğünü, daha başka şeylerini gösterdi.

Gam, senin lûtfunla neşelenir;
Ömür, senin bakışınla ebedîleşir.

Yel, senin civârından tozu, toprağı cehenneme götürse,
Ateş, tamâmiyle âb-ı hayat hâline gelir.

*

Aşk, zamanın belâsıdır ama, hoştur;
Bu şarap, pek baş döndürücü ama, hoştur.
Aşkla uğraşmak, pek güç bir iştir ama,
Senin gibi bir güzele âşık olduktan sonra, hoştur."

*

(Fâtih nüshası; 18. b - 19. a)

Gene "Makaalât" taki şu satırlar da aynı hikâyeye âittir:

"O padişahın üç oğlu vardı; onlara, sakının, sakının, Allâh için olsun, Allâh için, filân kaleye gitmeyin diye tavsiyede bulundu. Bu sözü söylemeseydi onlara, hatırlarına bile gelmezdi bu. Sonunda

gittiler; bir resim gördüler ki vasfa sığmaz, dille anlatılamaz. Bu resim, filan padişahın kızıymış. Adını yazdılar; padişahtan istemeye gittiler. Padişah, benim kızım yok; kim var diye iddiâ eder de nişânesini getiremezse başını kestiririm dedi. Çocuklar başlarını yele verdiler. Onların başlarını, kesik başla dolu olan o hendeğe attılar. Bu olayın hepsini size anlatarak başınızı ağrıtmak istemem; yoksa bunun anlatılmasının zımnında, şerhine âit âyetler, Hz. Peygamber'in hadisleri var; hele o altın öküze, dadıyı buluşuna, kızı buluşuna, sonunda nişâneyi göstermesine dâir..." (Aynı nüsha; 25. b - 26. a).

Şu satırlar da aynı hikâyeye âit:

"Bütün ordu, padişah şehzâdeye kastederse mutlaka padişahı öldürürüz dedi, bunu kararlaştırdı; çünkü şehzade pek güzeldi, pek sevimliydi; hâcet yok dedi...." (Tercemesini sunduğumuz ilk metindeki iki rubâînin sonuna dek aynı; 70. b. 74. b. de de, ikinci metnin baş tarafı geçmektedir).

Bu hikâyenin, Şems'in anlatışına göre de, pek meşhur olan, masallarda işlenen bir halk hikâyesi olduğunda hiç şüphe yoktur. Türk masallarında da, kızdan bir nişâne getiremeyenlerin öldürülmesi, nihayet, padişahın küçük oğlunun, bir şamdan içinde kızın odasına girip nişâneyi alarak kızı elde edişi vardır.

"Sabırla aşk bir arada...." Mevlânâ'nın bir gazelinin ilk iki beytidir. "Gam senin..." ve "Aşk, zamanın..." diye başlayan rûbâîlerin şâirlerini bulamadık.

3599 - 3606. Bu beyitlerde, bedenin, yerden biten şeylerle, bitkileri yiyen hayvanların etleriyle, güneşin ışığıyla, suyla, hâsılı canlılarla, bitkilerle, cansızlarla, unsurlarla geliştiği, ölümden sonra gene bedenin, bu âleme karışıp, aldığı şeyleri geri vereceği, beden bakımından âlem, nasıl âdem olduysa gene beden bakımından âdemin âlem olacağı anlatılmaktadır (III. c. in 3902 - 3907. b. lerinin ş. e bk.).

3604. beyitte, "Eğreti olarak alınan şeyin geri verilmesi gerektir; birinin, faydalanması için eğreti olarak verilenin de sâhibine verilmesi îcâb eder" meâlindeki hadise işâret ediliyor (Câmi'; II, s. 56).

3605. XV. sûrenin (Hıcr) 29. ve XXXVIII. sûrenin (Sâd) 72. âyetlerinde, Âdem Peygamber'e (A. M), Allâh'ın, rûhundan üfürdüğü bildirilmekte ve beyitte, bu âyetlerdeki "Nafahtu - üfürdüm" sözü aynen alınmaktadır. Beyitte, ölümden sonra rûhun bâkıy kalacağı da bildirilmektedir.

3605 - 3606. Beyhûde. Bu iki beyitte, insanın ancak rûhunun bâkıy kaldığını, ondan başka herşeyin asılsız, beyhude olduğunu söyledikten sonra bu sözü, cana nispetle söylediğini, herşeyi sağlam olarak düzüp yaratan sanatkâra, yâni Tanrı'ya nispetle söylemediğini bildirerek, hiçbirşeyin bâtıl, yâni boş ve abes olarak yaratılmadığını bildiren III. sûrenin (Âli İmran) 191., XXXVIII. sûrenin (Sâd) 27. ve XXIII. sûrenin (Mü'minûn) 115. âyet-i kerîmelerini hatırlatmaktadır.

3606. beyitten sonraki başlıkta "Şu aldanma yurdu olan dünyadan çekinmek" sözü, hadisten lâfzan alınmıştır. Kur'ân-ı Mecîd'in III. sûresinin (Âli İmran) 185., LVII. sûresinin 20. âyetlerinde, dünya yaşayışının, ancak bir aldanış metâ'ı olduğu bildirilmektedir; Hadiste, "Gönüle nur girerse gönül genişler, açılır" buyurulmaktadır. Belirtisi nedir denince de "Aldanış yurdundan çekinmek, ebedilik yurduna yönelmek, ölüme, gelip çatmadan hazırlanmak" buyurmuşlardır (Ahâdis-i Mesnevî; s. 135). İmâm Zeyn'ül - Âbidîn Aliyy b. Huseyn'in (95 H. 713 M.), Ramazan ayının yirmiyedinci gecesi, "Allâh'ım, aldanış yurdundan çekinmeyi, ebedilik yurduna yönelmeyi, fırsat kaçıp gitmeden ölüme hazırlanmayı sen bana rızket, ihsân eyle" meâlindeki duâyı birçok kere okudukları rivâyet edilmiştir (Mefâtih'ul - Cinân; Tehran - 1359 H. 1319 Ş. H. s. 236).

Başlıktaki "Canının ta özünden" sözüyle başlayan rubâî, Mevlânâ'nındır (Külliyyât-ı Şems yâ Divân-ı Kebîr; c. VIII; Tehran Üniv. Yayın. 1342 Ş. H. s. 140; 829. Rubâî. A. Gölpınarlı: Rubâiler; Mevlânâ'dan terc. İst. Remzi K. 1964. "D" harfi; 217. R. s. 92).

3615. Sebepleri kesen, ölümle anıldığına göre, ölüm meleği Azrâîl'dir (I. c. in 287 - 288. sahîfelerine bk.).

3617. Gurur yurdu, 3606. beyitten sonraki başlığın şerhinde bildirilen, âyetlerden alınmıştır.

3621 - 3640. Bu beyitlerde, Şeytan'ın aldatması, kâfirleri savaşa sokması, sonra, ben sizden değilim deyip çekilmesi, III. c. in sonlarında, Şeytan'ın, Kureyş boyunu kandırması bölümünde anlatılmıştı.

3624. beyitteki "Rüstem" için I. c. in 2436. b. inin ş. e bk.

3631. beyitteki, "kötü yatak" sözü, II. sûrenin (Bakara), "Ona, Allah'tan sakın, kork dendi mi, suçla, günahla ululanmaya girişir. Cehennem gelir onun hakkından; orası gerçekten de ne kötü, ne pis yataktır" meâlindeki 206. âyet-i kerîmesinden alınmıştır ve âyetteki "Bi's'el - mihâd" lâfzan iktibas edilmiştir.

3635. beyitte IX. sûrenin (Tevbe) 104., XL. sûrenin (Gaafir) 3., XLII. sûrenin (Şûrâ) 25. âyetlerinde, Allâh'ın, tövbeyi kabûl buyuracağına dâir vaatleri hatırlatılmaktadır (II. c. in 656 - 657., bilhâssa V. c. in 770. b. inin ş. e bk.).

3638. "Gafûr", şirkten başka bütün suçları, fazlasıyla örten anlamına gelir; esmâ-yı hüsnâdan olup âhirette, mü'minlere rahmeti şâmil olan anlamına gelen "Rahîm" adıyla, Kur'ân-ı Mecîd'in yetmiş bir âyetinde geçer. Dört âyette, azap vermekte acele etmeyen anlamına "Halîm" adıyla, bir âyetinde, "Rahmet sâhibi" vasfıyla, iki âyetinde üstünlük sâhibi, herşeyden üstün anlamına "Azîz", iki âyetinde, iyiliğe mükâfatla karşılık verir anlamına "Şekûr", dört âyetinde suçları afvedici anlamına "Afuvv", bir âyetinde kulları seven anlamına "Ve-

dûd", bir âyetinde her yaratığı besleyip geliştirici, kemâle götürücü anlamına "Rab" le, bir kere de yalnız olarak geçer. Beyitte "Rab" ismiyle anılmaktadır.

3645 - 3646. Hüş - Rübâ, yâni "Aklı - fikri kapan kale" ile "Zât'üs - Suver", yâni resimlerle dolu kale, masallarda pek sık rastlanan şeylerdendir. Şehzâde, yahut seyâhata çıkan genç, ya böyle bir kalede, bir dıvarda bir kız resmi görür, yahut, birisi kendisine bir resim verir; resmi görür - görmez vurulur; demir çarık giyip eline demir bir "asâ - sopa" alarak yola düşer. Ancak Mevlânâ, bu hikâyede, "Gerçekten de cennette bir çarşı vardır ki, orada ne alım vardır, ne satım; ancak o çarşıda kadın ve erkek resimleri (sûretleri) alınıp satılır. Birisinin bir sûrete gönlü aktı mı, o sûrete girer, o sûrete bürünür" meâlindeki hadîse de dayanmakta ve misâl âlemini, bu kaleyle canlandırmaktadır (Câmi'; I, s. 77). Misâl âlemini şu sûretle anlatabiliriz:

Gayb-i Mutlak denen ve bütün varlıkların, Mutlak Varlık'ın zâtında ilmî sûretler, A'yân-ı Sâbite hâlinde zâhir olan bu âlem, Şehâdet âlemi denen bu maddî âleme karşıdır. Gayb-i Mutlak âlemine en yakın olan âlem, Ceberût ve Melekût âlemidir ki bunlar da aktif ve pasif kaabiliyyet olan Akıllar ve Nefisler âlemidir; Şehâdet âlemine en yakın olan bu âleme Misâl ve Melekût âlemi de denir. Mülk, yâni Şehâdet, madde âlemini, Misâl âlemi, yâni Melekût ızhâr eder; bu âlem Ceberût âleminin zuhûrudur; yâni mücerredler âlemi, bu âlemi meydana getirir. Bu âlemse, A'yân-ı Sâbite âlemini meydana getirir. A'yân-ı Sâbite, Allâh'ın Esmâsına mazhardır; buna Vâhidiyyet âlemi de denir; bundan önceki âlemse Ahadiyyet âlemidir ki her türlü taayyünden yüce ve münezzehtir (Ta'rîfât; s. 90 - 91). Bu îzâhı bu günün anlayışına göre şöyle hulâsa edelim:

Yaratıcı kudret, Mutlak Varlık, Allahu Taâlâ, zâtı itibâriyle, her an, bütün sıfatlardan, kayıtlardan münezzehtir. Yaratıcılığı dolayısyile her an, bütün varlıklar, ilminde sâbittir. Bu sübût, bütün varlıkları, kuvvet hâlinde izhâr eder. İşte Misâl âlemi, Hüş - Rüba ve Zât'us - Suver, bu âlemdir. Bu âlemin madde hâlinde zuhûruysa, gördüğümüz, yaşadığımız âlemdir ve insan, bu âlemleri, rûhuyla, aklıyla kavrayan bir Âlem-i Kebîr'dir; fakat Zât-ı Bârî, bütün bunlardan münezzehtir. Her var ve varlık, O'nun yaratışının, sanatının, kudretinin, sıfatlarının ve adlarının, hükümlerinin aynası olmakla beraber O, hepsinden de yücedir ve hiçbir var ve varlık O değildir ve olamaz. Gerçek erler ve erenler, kâinâtı O sayan tasavvufa, sonu İbâha'ya varacağı için peşinden "Sümüklü Tasavvuf" demişlerdir*. (I. c. in ilk 18 b. inin ve 602 - 620. b. lerinin ş. lerine de bk.)

Türk edebiyatının en ünlü şâirlerinden olan Gaalib Dede (Şeyh Galib 1213 Receb 27 H. 4.1.1799 M.), "Hüsn-ü Aşk" ını, Şihâbeddîn Sühreverdî'nin (587 H. 1191) "Mûnis'ül - Uşşaak" ının, İbni Sînâ'-

* İlk olarak bu deyimi, mürebbim, Erzurumlu İbrâhim Dede'den duymuştum. Sonra Manisalı Zuhûrî İbrâhim Dede'den ve daha birçok Mevlevî büyüklerinden duydum.

nın (427 H. 1935 - 1036) "Risâlet'ut - Tayr" ının, Nizami'nin (602, yahut 606 H. 1205, 1209) ve Fuzûlî'nin (963 H. 1555) "Leylîy ü Mecnûn" nunun tesirinden ziyâde, kendi itirâfiyle de sâbit olduğu gibi Mevlânâ'nın tesiriyle ibdâ' etmiştir. Aşk, Hüsn'ü elde etmek için Kalb ülkesine gidip Kimyâ'yı getirmek zorundadır. Bir hayli zahmetler çektikten sonra "Hüş - Rübâ" adlı bir kıza rastlar .Tıpkı Hüsn'e benzeyen bu kıza tutulur; kız Hüsn'ü "Zât'üs - Suver" kalesine hapseder; nihayet Aşk, Suhan'ın irşâdiyle o kaleyi ateşe verir; bütün sûretler yanar (Hüsn-ü Aşk; Hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı; Önsöz; s. 32 - 37; İst. Altın Kitaplar Yayınevi - 1968).

3647 - 3652. Zelîha - Yusuf. Furûzan - fer merhum, Zelîhâ'nın, Yûsuf Peygamber'in (A. M) aşkıyla her yanda onu gördüğünü, kışın, onu anınca ısındığını, yazın, onu anarak rahatladığını, onun yâdiyle doyduğunu, susuzluğunu giderdiğini, Ahmed Gazâlî'nin "Bahr'ül - Mahabbe" siyle "Şerh-i Taarruf" tan naklediyor (Maâhiz; s. 219 - 220).

3653. Nereye dönerseniz dönün. II. sûrenin (Bakara) 115. âyet-i kerîmesinde meâlen, "Doğu da Allâh'ındır, batı da; nereye dönerseniz dönün, Allâh'a dönmüş olursunuz; Allâh'ın lûtfu boldur, herşeyi bilicidir" buyurulmaktadır. Aynı sûrenin 141 - 142. âyetlerinde aklı az olanların, onları yöneldikleri kıbleden döndüren sebebin ne olduğunu sordukları, oysa ki doğunun da, batının da Allâh'ın olduğu, dilediğini doğru yola hidâyet edeceği, Muhammed (S. M) ümmetinin, orta ümmet olup insanlara tanık olacakları, Rasûl'ün de onlara tanıklık edeceği, namazlarının zâyi' olmayacağı bildirilmekte, 144. âyetteyse meâlen "Gerçekten de yüzünü göğe çevirip arandığını görmekteyiz. Seni râzı olacağın bir kıbleye yönelteceğiz. Haydi, yüzünü Mescid-i Harâm'a çevir. Siz de nerde olursanız olun, yüzlerinizi o tarafa döndürün. Kendilerine kitap verilenler de bilirler ki bu, Rablerinden gelmiştir, yerindedir, gereçktir ve Allah, onların yaptıklarından gaafil değildir" buyurulmaktadır. Bu âyetler, kıblenin Kudüs'ten Kâ'be'ye çevrildikten sonra, Mûsevîlerle münâfıkların, önce kıldıkları namazlar ne oldu gibi sözler söylemeleri yüzünden nâzil olmuştur. Beytin ikinci mısraı arapçadır ve 115. âyetten iktibas edilmiştir. Bundan sonraki beyitler, hep bu âyetin tefsîri mâhiyetindedir. Mevlânâ, susuzluktan yanıp bir tas su içen âşıkın, o suda Tanrı lûtfunu göreceğini, fakat benliğinden geçmemiş kişinin ancak kendini göreceğini bildirmekte, 3660. beyit, Hz. Peygamber'in, "Her insanın bir şeytanı vardır; benim şeytanım, Allah bana yardım etti de Müslüman oldu" hadîsine işârettir (Câmi'us - Sagıyr; II, s. 64). Hadisten lâfzî iktibas var.

3663. Tehlikeden sakınmak. II. sûrenin (Bakara) 195. âyet-i kerîmesinde, insanın, inanan kişinin, kendisini, bilerek, kendi eliyle tehlikeye atmaması buyurulmaktadır; buna işâret ediliyor.

3668 - 3670. "Gerçekten de Âdemoğlu, men'edildiği şeye düştükçe düşer." (Hadis; Câmi'; II, s. 72) Hadis lâfzan alınmıştır.

3672. Yapma deyişten, çoğunluk azmakta, herşeyden haberi olan gönülse doğru yolu bulmakta. Lâfzî iktibas var (I. c. in Dîbâce'sinin ş. e bk.).

3674. Duyduk da itâat ettik. II. sûrenin 285., IV. sûrenin (Nisâ') 46., V. sûrenin (Mâide) 7. ve XXIV. sûrenin (Nûr) 51. âyetlerinde geçer; beyte aynen alınmıştır.

3676 - 3677. İnşâ' Allâh - Allah izin verirse (I. c. in 48 - 50. b. lerinin ş. e bk.).

3678 - 3690. Bu beyitlerde, türkçemizde "basîreti bağlanmak" deyimiyle anlatılan rûhî hâlete dokunmakta, kendine, ama yalnız kendine güvenip mânevî bağlılığa önem vermemenin, bu rûhî hâleti meydana getireceğini, bunun sonucunun da mahrûmiyet olacağını bildirmekte, 3683 - 3690. beyitlerde, I. ciltteki ilk hikâyede, hekimlerin bilgilerine güvendiklerinden hiçbir şey başaramadıklarını hatırlatmaktadır.

3697 - 3699. Bu beyitlerde de, bir işe sarılmakta, kendi gücüne güvenmekle beraber, mânevî bakımdan Allâh'a da dayanmayı gerekli görmekte, yalnız sebebe yapışmayı değil, sebebi yaratana da dayanmayı tavsiye etmekte, 3704. beyitte, gözleri döndüren maddî şeyler olduğu gibi kalbleri de Tanrı'nın döndürdüğünü söylemektedir; nitekim Hz. Rasûl-ı Ekrem (S. M), ümmeti tâlîm için çok kere, "Ey kalbleri hâlden hâle çeviren, kalbimi dininde sâbit kıl" diye duâ buyururlardı (Künûz'ül - Hakaaık; II, s. 207). 3707. beyitte de bunun şüphecilikten büsbütün ayrı bulunduğunu ihtar buyurmaktadır (I. c. in 552. b. inin ş. e bk.).

3709. beyitten sonraki başlık. "İnsan, men'edildiği..."; "Câmi'us - Sagıyr" de bu hadîs, "Gerçek-

ten de Âdemoğlu" diye başlar (3668 - 3670. b. in ş. ine bk.). Başlıkta arapça olarak geçiyor.

"Biz, kendi kulluğumuzu gösterdik ama,
Senin kötü huyun, kul satın almayı bilmiyor."

Bu beyit, Senâî'nin, "Sevgili, şimdicek, dudaklarınla kul satın almayı öğren; saçlarınla perde yırtmayı öğrenmiştin ya, bunu da belle" meâlindeki,

"Canâ zi leb âmûz künun bende harîden
Kez zülf beyâmûhteî perde derîden"

matla'lı gazelinin son beytidir (Müderris Radavî Basımı; Tehran - 1320 Ş. H. s. 707).

Nefs-i Levvâme (I. c. in 368. b. inin ş. e bk.).

"Size bir korkutan gelmedi mi? İşitseydik..." LXVII. sûrenin (Mülk) 8 - 10. âyetlerinde, meâlen, "Cehennem, nerdeyse hışmından patlayıp dağılacak; ona her bölük atıldıkça muhâfız memurları, onlara sorarlar: Size bir korkutucu gelmedi mi? Evet derler, andolsun ki geldi bize korkutucu da yalanladık onu ve Allah dedik, hiçbir şeyi indirmemiştir; siz ancak pek büyük bir sapıklığa düşmüşsünüz. Ve eğer derler, duysaydık, yahut akıl etseydik yakıp kavuran cehennem ehli olmazdık" buyrulmaktadır. Başlıkta, 8. ve 10. âyetlerden lâfzî iktibas vardır.

3711. Meyvasını yemeyin denen ağaç (I. c. in 544. ve 1494 - 1495. b. lerinin ş. lerine bk.).

3715 - 3716. Zât'üs - Suver kalesinin denize ve karaya açılan beşer kapısı, zâhirî ve bâtınî beşer duygumuzdur ve bu kale, insan vücûdudur (I. c. in 3588. ve 3664. b. lerinin ş. lerine bk.).

Şeyh Galib de bu kalenin bir yanı denize, bir yanı karaya karşı olduğunu ve iki yanında beşer kapısı bulunduğunu bildirir (Altın Kitaplar; metin; s. 166; beyit. 1988 - 1991; Nesre çevirisi; s. 261 - 262; Açılama; Beş kapı; s. 343; beyit. 1989).

3719. Bu beyitte sûreti, güzelliği ve alımı kadehe benzetmektedir; alım ve güzellik, bedende görünmekteyse de bedenden var olmamıştır; bedene vuran, bedende görünen mânâdır; bu bakımdan maddeye değil, mânâya bak, demektedir.

3721 - 3723. Bu beyitlerde, Âdem Peygamber'in (A. M), buğday yememesi emredildiği halde yediğinden dolayı cennetten çıktığını işâret ederek terk-i evlâda bulunduğunu (I. c. in 1494 - 1495. b. lerinin ş. e bk.), Halîl İbrâhim Peygamber'e (A. M), kumun un hâline geldiğini (c. III, 2520. b. in ş. e bk.), sebeplerin, onları yaratana tâbi' bulunduğunu, sûretin, sûretsizlik âleminden meydana geldiğini, âletlerin, âletsizlikten zâhir olduğunu îzâh etmektedir.

3730 - 3770. Bu beyitler, Misâl âlemini, aynı zamanda, her vücûda gelen şey gibi insan eliyle meydana çıkan şeylerin de, önce insanın aklında, düşüncesinde vücut bulduğunu, sonra maddî âlemde yüz gösterdiğini îzâh ediyor. Bu beyitlerde takdîri, cebir inancına göre îzâh ediş de anlaşılabilir. Sûretsiz sanat, dileğine göre ne ekerse, bedende o

bitiyor. Nimet ekerse insan şükredici oluyor; mühlet ekerse sabredici. Güzellerden görünürse insan zevka, neşeye, gayb âleminden görünürse insan ibâdete koyuluyor ve îzahât böylece sürüp gidiyor. Fakat, "Mesnevi" nin hemen her cildinde ve defâlarca cebri reddeden Mevlânâ'nın, böyle bir kanâat beslemesine, defâlarca ve etraflı bir sûrette anlattığı kanâatinden, inancından dönmesine imkân yoktur. Mevlânâ, bu beyitlerle, insanın düşüncesine tâbi' olduğunu bildirmektedir; nitekim 3740. beyitte, "Damın üstünde, bir güzel toplum oturmuş; herbiri, gölgesini yerde görmede" diyerek Eflâtun'un, Mağara dıvarına, dışardakilerin gölgelerinin vuruşunu, bir başka tarzda ifâde etmektedir. Sûret, mânânın görünüşüdür. Şâir, yazacağı şiiri, ressam, yapacağı resmi, mimar, kuracağı yapıyı, önce zihninde, fikrinde yazar, yapar ve kurar. Meydana gelen şiir, resim ve yapı, zihindekinin sûretidir; fakat o sûret, hiçbir vakit zihindeki mânânın aynı değildir; belki onun bir aksidir. Nitekim eser, müessirden meydana gelir ama, müessir, eserin aynı olamaz. Sûretler, sûretsizlik âleminin tecellisidir; fakat tecellî, tecelliyi izhâr edenin aynı değildir. Medrese sûreti, bilgiyi ızhâr eder; zarar, feryâd halinde belirir. Zihindeki, tasavvurdaki sûretsizliği meydana getirense, bundan da yüce ve münezzeh olan Tanrı'dır; şu hâlde birbirine zıt görünen bütün sûretler, sûretsizlik âleminden meydana gelmekte ve âlemde, gâh birbirini tamamlayan, gâh belirten bir vahdet manzûmesi meydana getirmektedir. İnsan, kendine varlık vermedikçe sûretten kurtulur, sûreti ızhâr edene yönelir. Sûret, nasıl sûretsizlikten

meydana geliyorsa, varlık da yokluktan meydana gelmektedir; yok olan kişi, gerçek varlığa ulaşır.

Görülüyor ki mevlânâ'nın bu beyitlerde izâh ettiği şeyin "ef'âl-i ibâd-kulların yaptıkları işler" le hiçbir münâsebeti yoktur.

3770. Beyitten sonraki bölüm. Masallarımızda, daha doğrusu Doğu dünyasının masallarında, hem uzaklığı, hem çeşitli inançlara, aşırı zenginliklere kaynak oluşu, gidenleri şaşırtacak yönleri bulunuşu bakımından Hind ve Çin, birinci dereceyi almaktadır; üçüncü olarak Yemen, biraz bunlara yaklaşır.

3785 - 3787. Bu beyitlerde, insanın mâneviyatı, iç âlemi kastedilmektedir; nitekim Yûnus Emre de, bir şiirinde,

Beni sorma bana, bende değülven
Sûretüm boş yürir tondan içeri

der ve âdetâ, Mevlânâ'ya terceman olur (Risâlat'al-Nushıyya ve Dîvan; Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği yayın. İst. 1965, s. 200).

3788. Bu atasözü birkaç kere geçti.

3793. İnce hastalık, eskiden verem illetine (tüberküloz) verilen addı, türkçeye de geçen bu adın, geçmişinin ne kadar ilerde olduğunu gösteriyor.

3799. Bu beyitte ilham kastedilmektedir. Vahiy için I. c. in Dîbâcesinin ş. e bk.

⁂

M E T İ N

*** Buhara'daki Sadr-ı Cihan, kendisinden dille birşey isteyeni, herkesi kavrayan sadakasından mahrum ederdi. Bir yoksul bilgin, bunu unuttu, fazla hırsından, tezliğinden ağzını açtı da istedi. Sadr-ı Cihan, alayda, yüzünü çevirdi ondan. Oysa her gün yeni bir düzene baş vuruyordu. Kimi kendini kadın kılığına sokar, çarşaf giyerdi; kimi kendini kör gösterir, gözünü, yüzünü bağlardı; fakat o, anlayışla o bilgini tanırdı.**

3810. Buhara'da o ulu zatın huyu, isteyenlere karşı iyi muamele etmekti.

Gündüzün, geceye dek sayısız bağışlarda bulunur, cömertliğinden altınlar saçardı.

Altınları kâğıtlara sarar da verirdi; sağ oldukça cömertlikle bağışlarda bulunurdu.

Güneş gibiydi, tertemiz Ay'a benzerdi; hani onlar da Tanrı'dan elde ettikleri ışığı gene halka verirler.

Toprağa altın bağışlayan kimdir? Güneş.. altın, onun yüzünden madendedir, define yıkık yerlerde.

Hiçbir yoksul, ümitsizliğe düşmesin diye her sabah, o da, bir bölüğe bağışta bulunurdu.

Bir gün derde uğramışlara verirdi; öbür gün dullaraydı cömertliği.

* Başka bir gün, yoksulluğa düşmüş Alevilere, bilgiyle uğraşan yoksul fakıyhlere ihsan ederdi.

Bir başka gün halkın eli boş olanlarına, bir başka gün de borça girenlere lûtfederdi.

Yalnız şartı şuydu: Kimse ağzını açıp diliyle altın istemeyecekti ondan.

3820. Geçeceği yol boyunca müflisler, dıvar gibi dizilirlerdi.

Kim dudağını, ağzını açar da ansızın ondan birşey isterse, o maldan bir habbe bile elde edemezdi.

* Yasası, sizden kim susarsa kurtuldu sözüydü; kesesi de susanlarındı, kâsesi de*.

Bir gün nasıl olduysa ihtiyarın biri, açlıkla eşim, zekât ver bana dedi.

İhtiyarı men'ettiler ama fayda etmedi; boyuna söylüyor, istiyordu; halk, ihtiyarın bu işe sarılışına şaştı - kaldı.

Sadr-ı Cihan, a baba dedi, pek tutanmaz ihtiyarsın.. ihtiyar, sen, benden daha utanmazsın dedi;

Bu dünyayı sömürüp yedin de tamahkârlığından o dünyayı da bu dünyaya takmak istiyorsun.

* "Yasa" türkçe ve böyle geçiyor; yalnız "kâse" ye kafiye bakımından uyması için "yâse" olmuş.

Sadr-ı Cihân'ın bu söze güleceği geldi: ihtiyar, bağışlanan o pek çok malı yalnız başına aldı, götürdü.

Bu ihtiyardan başka hiçbir isteyen çıkmadı ki ondan bir habbe altın elde etsin, bir zerre bağış edinsin.

Sıra fakıyhlere gelince bir fakıyh, ansızın, hırsından feryat etti.

3830. Birçok ağladı, sızladı, çaresi yoktu; her ne çeşit söz söylediyse faydası olmadı.

Ertesi gün, ayağını bağladı; kötürümler arasına karıştı.

Ayağına, sağdan, soldan tahtalar bağladı; böylece ayağı kırık sanılmayı istedi.

Sadr-ı Cihan, onu gördü, tanıdı; hiçbir şey vermedi; daha ertesi gün, yüzünü bir kilim parçasıyla örttü.

O aziz, gene tanıdı onu; söz söyleme suçu yüzünden hiçbir şey vermedi ona.

Yüz çeşit düzen kurdu, fakat faydası olmadı; bunaldı, kadınlar gibi çarşaf giydi.

Dul kadınların arasına girdi, oturdu; başını önüne eğdi, elini gizledi.

Sadr-ı Cihan, gene tanıdı onu, hiçbir sadaka vermedi; bu yoksunluk yüzünden yüreği yandı adamın.

Bir kefen satıcıya gitti; beni dedi, erkenden bir kilime sar, yolun başına koy.

Hiç ağzını açıp birşey söyleme; otur, Sadr-ı Cihan'ın oradan geçmesini bekle.

3840. Belki görür de ölü sanır; kefen parası yap diye altın atar.

Ne verirse yarısını sana veririm. O adam da para gözler bir yoksuldu; dediği gibi yaptı.

Adamı bir kilime sardı, Sadr-ı Cihan'ın geçeceği yola kodu; Sadr-ı Cihan'ın da ordan geçeceği tuttu.

Kilimin üstüne altını attı; hoca, tez davranıp elini kilimden çıkardı.

Kefencinin o paraları almasına, o tez canlı adamın, o bağışı gizlemesine meydan bırakmadı.

Ölü, kilimin altından elini çıkarıp paraları aldıktan sonra başını da çıkardı.

Sadr-ı Cihân'a, ey bana kerem kapılarını kapatan dedi; gördün ya, bak, nasıl aldım.

Sadr-ı Cihân, a inatçı dedi, aldın ama ölmedikçe de benim eşiğimden hiçbir cömertlik elde edemedin.

* Ölümden önce ölün sırrı budur işte; çünkü ölümden sonra ganîmetler erişir.

A düzenci, Tanrı'ya karşı ölümden başka birşey işe yaramaz.

3850. Bir yardım elde ediş, yüz çeşit çalışıp çabalamaktan yeğdir; çünkü çabalamanın yüz çeşit bozguna uğramasından korkulur.

O yardım da ölüme bağlıdır; bu yolu, kendilerine güvenilir erler, sınamışlardır.

Ölüm de onun yardımı olmadıkça gelmez; sen, sen ol, yardımsız hiçbir yerde durma, eğleşme.

* Yardım, şu kocamış yılana karşı zümrüttür; zümrüt olmadıkça yılan, kör mü olur hiç?

⁂

(Ş E R H)

3809. beyitten sonraki başlık ve bölüm. Sadr, arapçadır. Göğüs, her hangi birşeyin önü, önünün en yüce yeri, odanın başköşesi, bir toplumun ulusu anlamlarına gelir. Eflâkî'de şu hikâye naklediliyor:

Konya'da, Celâleddin Karatâyî medresesinde bir toplantı oluyor. Şemseddîn-i Tebrîzi Konya'ya yeni gelmiş olduğundan henüz tanınamıyordu; halkın arasında, rastgele bir yere oturmuştu. Mevlânâ gelince ona, sadr nereye derler diye sordular. Mevlânâ, bilginlere göre sadr, sofanın (oturulan yerin) ortasıdır; âriflerin başköşesi, evin bucağıdır; sûfîlerin başköşesi, odanın kıyısıdır; âşıkların başköşesiyse sevgilinin yanıdır demiş ve gidip Şems'in yanına oturmuştu (Manâkıb'ul - Ârifin; Tahsin Yazıcı basımı; I, s. 122 - 123).

Furûzan - fer merhum, Sadr-ı Cihan hakkında, "El - Cevâhir'ül - Mudia" dan, Mevlânâ'nın hâl tercemesinde, bir hikâye naklediyor. Tercemesini sunuyoruz:

"Mevlânâ Celâleddin dedi ki: Sadr-ı Cihan, Buhârâ'nın bilginiydi. Medresesinden çıkar, bahçeye giderken yolda, mescitte konaklayan bir yoksul ondan birşey istemiş, o da ona hiçbir şey vermemiş-

ti. Birçok yol, bu, böyle oldu. Yoksul, adamlarına, üstüme birşey örtün, Sadr-ı Cihan geçerken, bu adam öldü deyin ve ondan birşey isteyin dedi. Sadr-ı Cihan geçerken, efendim dediler; bu adam öldü, birşeyi yok. Sadr, ona birkaç kuruş verdi. Adam halkıp paraları aldı, üstündeki şeyi attı. Sadr-ı Cihan da ona, ölmeseydin sana birşey vermezdim dedi (Maâhiz; s. 219).

Hiç şüphe yok ki "Cevâhir'ül - Mudîa" sâhibi, bu hikâyeyi "Mesnevî" den almıştır. "Manâkıb'ul - Ârifîn" de, Sadr-ı Cihân'a ait de şu hikâye var:

"Gene O'ndan (Şeyh Sinâneddîn-i Neccâr) rivâyet edilmiştir: Bir gün Kutbeddîn-i Şirâzî, Allah ona rahmet etsin, Mevlânâ'yı ziyârete gelmişti. Mevlânâ, kerem sâhibi babasının Maârifiyle meşguldü. Ansızın medresenin kapısının önünden bir araba geçti. Topluluk, onun sesine kulak verdi. Mevlânâ, bu ses buyurdu, arabanın sesi mi, yoksa zamânın işi mi? Hepsi de baş koydu. Ondan sonra Kutbeddîn, sizin yolunuz nedir diye sordu; Mevlânâ, bizim yolumuz ölmek ve varını - yoğunu göğe çekmektir; ölmedikçe erişemezsin; nitekim Sadr-ı Cihan da, ölmedikçe birşey elde edemedin dedi buyurdu. Kutbeddîn; âh, yazık dedi, ne yapayım? Mevlânâ, işte dedi, bu ne yapayım var ya, yeter. Sonra semâa başlayıp şu rubâîyi buyurdu:

Ne yapayım dedim; ne yapayım dedin ya şimdicek dedi; yeter bu.
Bundan daha iyi, daha güzel bir çâre söyle, çâremi gör benim dedim.

Yüzünü bana çevirdi de, ey din isteklisi dedi;
Boyuna şu ne yapayım'da dur; boyuna işte.

(Manâkıb'ul - Ârifîn; T. Y. b. c. I, s. 176; Rubâî çevirimiz; s. 227; 1764. R.)

Anlaşılıyor ki Sadr-ı Cihan, Buhârâ bilginlerinden ve şehrin ulularından bir zattır; fakat kimdir? Hâl tercemesini bilemiyoruz; bütün bilgimiz, Mevlânâ'nın anlattığı şeyden ibâret. "El - Cevâhir" le "Manâkıb" ın verdiği bilgi de onun tekrarından başka birşey değil.

2813. Güneş - Ay. Bu beyitte güneşle Ay'ın Tanrı'dan aldıkları, O'nun lûtfuyla elde ettikleri ışığı halka verdiklerini, âleme saçtıklarını söylemekle âdetâ, semâ'da sağ elin göğe açık ve duâ vaziyetinde, sol elin, bilekten itibaren, parmaklar açık olarak serbest bir hâlde yere eğik, niyâz vaziyetinde durmasının, Hak'tan aldığımız feyzi halka veririz; kendimize mal etmeyiz; biz varlığını yokluğa değişmiş bir vâstayız tarzında yorumlanmasını hatırlatıyor.

3817. Alevî. Baba soyu, Hz. Ali'ye çıkan kişiye Alevî denir. Alevilerin, Hz. Ali'ye İmâm Hasan vâsıtasıyla ulaşanlarına Şerîf, İmâm Huseyn vâsıtasıyla ulaşanlarına Seyyid, tümüne de Seyyid denir. Seyyid, kendisine zekât ve sadaka vermek ve onların da almaları haram olan kişilerdir ki bunlar, soy bakımından Hz. Peygamber'in (S. M) ceddi Abdülmuttalib'e ulaşanlardır. "Bir toplumun kızkardeşinin oğlu da o toplumdandır" hadîsine (Câm'i; I, s. 4) göre ana tarafından bu soydan olanlar da seyyid sayılmışlardır (II. c. in 2164. b. inin ş. e de bk.).

3822. "Kim susarsa kurtuldu." (Hadis; Câmi'; II, ş. 159) Hadis, ayne geçmektedir.

3848. "Ölümden önce ölün." (I. c. in 30 - 35. b. lerinin ş. e bk.)

3850. Yardım elde ediş - Çalışmak. Çalışmak, birşeyi elde etmek için şart olmakla beraber Tanrı yardımı da bunu kolaylaştırır; bundan sonraki beyitlerde, Tanrı yardımı için de, varlıktan geçmenin, irâdi ölümle ölmenin şart olduğu bildirilmektedir.

3853. Tanrı yardımı, zümrüde, nefsin dileği, yılana benzetiliyor (III. c. in 2549. b. inin ş. e bk.).

⁂

METİN

Biri köse, öbürü bıyığı - sakalı çıkmamış delikanlı, iki kardeş vardı. Bir gece bir bekâr evinde kaldılar. Delikanlı, arkasına kerpiçler yığdı. Gecenin bir vaktinde, bekârlardan biri kalktı, yavaş - yavaş, yürüdü; o kerpiçleri birer - birer aldı. Delikanlı uyandı, Bu kerpiçleri nereye koydun, niçin burdan aldın diye çekişmeye başladı. Adam da, peki dedi, sen o kerpiçleri niçin koydun?

Bıyığı, sakalı terlememiş bir delikanlıyla bir kösenin yolları, bir toplantıya uğradı; şehirlerinde bir toplantı vardı.

Söze - sohbete koyuldu o seçkin toplum; gündüz geçti gitti, akşam oldu; hattâ gecenin de üçte biri geçti.

* Orası, bekâr odasıydı; o iki kişi evlerine gitmediler; bekçinin korkusundan orada kaldılar.

Kösenin çenesinde dört tel sakal vardı; ama yüzü, Ay'ın öndördü gibiydi.

Bıyığı, sakalı terlememiş genç çirkindi; ardına yirmi tane kerpiç yığdı.

Orada kalanların içinde bir de ahlâksız vardı; o gözü kızmış adam, kalktı, o kerpiçleri başka bir yere taşıdı.

3860. Elini delikanlıya sürünce delikanlı uyanıp sıçradı; hey dedi, kimsin sen a köpeğe tapan?

Bu otuz kerpiçi neden aldın? Adam, peki dedi, sen o otuz kerpiçi neden oraya yığdın?

Delikanlı, hasta, arık bir çocuğum dedi; burada yatarken ihtiyatla hareket ettim.

Adam, hastasın da hararetin varsa ne diye hastahaneye gitmedin?

Yahut esirgeyen bir hekime neye baş vurmadın? Gitseydin hastalıktan kurtulurdun dedi.

Delikanlı dedi ki: Nereye gideceğimi biliyor muyum ben? Nereye varsam, orada sınanmadayım.

Senin gibi bir zındık, bir pis, bir dinsiz, canavar gibi önüme dikiliyor.

En iyi bir yer olan tekkede bile bir soluk olsun, aman bulamadım.

Bulgur aşıyla geçinen bir avuç adam, gözlerinden erlik suyu akarak, elleriyle önlerini sıkarak bana yüz tutar.

Namuslu oldun mu, gizli - gizli göz ucuyla süzerler; elleriyle önlerini okşarlar.

3870. * Tekke böyle olunca halkın pazarı nice olur? Eşek sürüsü, ham kişilerin divanı ne haldedir.

Eşek nerede, namus, çekinme nerede? Eşek, çekinip korkmayı, umup dilemeyi ne bilsin?

Akıl, kadının da eminliğini, adâletle muâmelesini ister, erkeğin de; ama akıl nerede?

Kaçar, kadınların yanlarına gidersem, Yûsuf gibi sınanmalara düşerim.

Yûsuf, kadın yüzünden zindana düştü, sıkıntılar çekti; o bile böyle olunca ben, elli kere darağacına giderim.

O kadınlar, bilgisizlikten bana saldırırlar; erkekleri, canıma kastederler.

Ne kadınlardan rahatım var, ne erkeklerden.. ne yapayım, ne edeyim ki ne bunlardanım ben, ne onlardan.

Bu sözleri söyledikten sonra köseye baktı da o dedi, o iki kıl yüzünden gamdan kurtulmuş.

Kerpiçten de kurtulmuş, kerpiç kavgasından da, senin gibi anasını satan çirkin adam azmanında da.

Gösteriş olarak çenedeki üç - dört kıl, arda yığılan otuz kerpiçten yeğdir.

3880. Bir zerre yardım da, itaate, ibadete güvenen kişilerin binlerce çalışmasından yeğdir.

Çünkü şeytan, kulluk kerpiçini yerinden alır, götürür; ikiyüz kerpiç olsa, gene kendine yol açar.

Her yanın kerpiçle dolu olsa, sen koymuşsun o kerpiçleri; ama o iki - üç kıl, o yanın vergisidir.

Gerçekte o kılların her biri, bir dağdır; çünkü padişahlar padişahının aman fermanıdır.

Sen, bir kapıya yüz kilit assan, sersemin biri gelir - çatar, hepsini de söker - gider.

* Ama şahne, bir kapıyı mumla kapatıp mühürlerse, pehlivanların bile o mühürden yürekleri oynar.

* O iki üç kıl, yardım kılıdır, dağa benzer; yüzlerdeki ışık gibidir; kötülükle arana girer, engel olur.

A yaradılışı güzel, kerpiç koymaya kalkışma; ama çirkin şeytandan da emin olarak yatma, uyuma.

Yürü, o keremden, o yücelikten iki tane kıl elde et de, ondan sonra emin olarak uyu, gam yeme artık.

* Bilgin kişinin uykusu, kulluktan yeğdir; ama insanı uyandıran bilgiyi bilen kişinin uykusu.

3890. Yüzme bilen kişinin kıpırdamadan duruşu, aceminin elle, ayakla çabalamasından iyidir.

Acemi elini salar, ayağını teper, fakat boğulur - gider; yüzgeç kişiyse direk gibi hiç oynamadan yürür - gider.

Bilgi, sınırı, kıyısı olmayan bir denizdir; bilgi dileyense, denizlere dalan bir dalgıçdır.

Binlerce yıl ömrü olsa, gene de araştırmaya doyamaz.

* Tanrı elçisi, anlatırken demiştir ki: İşte şu iki haris, doymaz da doymaz.

Allâh'ın salavâtı ona olsun. Mustafâ, "İki haris vardır" buyurdu, "Hiç doymaz; dünyayı isteyen, bilgiyi isteyen." Bu bilgi, dünya bilgisinden başka olmalı ki hadiste tekrar olmasın; çünkü dünya bilgisi de dünyadır. Buradaki bilgi, dünya bilgisi olursa hadiste, dünyayı dileyen, dünyayı dileyen diye söz, tekrarlanmış olur; ayırdediş olamaz.

Dünyayı, dünya bezentilerini dileyen, bilgi elde etme sebeplerini dileyen dendi*.

Babacığım, buradaki ayırdedişe dikkat edersen, anlarsın ki bu bilgi, dünya bilgisinden başka bir bilgi.

Dünyadan başkası ne olur? Âhıret olur; âhıret bilgisi de seni buracıktan ayırır, kılavuz kesilir sana.

⁂

* Bu beyit arapçadır.

(Ş E R H)

3853. beyitten sonraki bölüm. Mevlânâ'nın en bâriz husûsiyetlerinden biri, onun dünyâdan ve muhîtinden, devrinden kopmaması ve gerçekliğidir. O'nda, Hind - İran, Yunan - Roma, tarih ve İslâmî inançlar ve hükümlerle beraber, güneşten zerreye, Ay'dan balığa kadar bütün tabîat ve aynı zamanda, iyilik ve kötülükleriyle, fazîlet ve redâetiyle, şahsiyetleri ve şahıslarıyle, sevgisi ve yergisiyle devri yaşamakta, kendi ileri, hem de devrinden çok ileri görüşüyle tenkıydi canlanmaktadır. O'nun, kadına verdiği ehemmiyeti, kıskançlığın aleyhinde bulunuşunu, kadın halîfeleri oluşunu bildikten sonra (bk. Mevlânâ Celâleddin; III. basım; s. 211 - 213) bu bölümü okursak görürüz ki Mevlânâ, kadınsız bir toplumu, bütün iğrençlikleriyle, bu bölümde gözönüne sermektedir. İlk beyitten 3871. beyte kadar, bekâr odalarının ve tekkelerin hâli teşhir edilmekte, 3872. beyitte aklın, kadının da, erkeğin de eminlikle, adâletle, eşit muâmele görmesini buyururken erkek yüzü görmeyen kadının rûhî hâletini de sonraki beyitlerde tahlîle girişmektedir. Mevlânâ bir tekke kurmamıştır; fakat medreseyle ilgisi nasıl müspetse, tekkeyle de ilgisi müspettir; öyle olduğu halde O, hiç çekinmeden, sırası geldikçe, medreseyi de, tekkeyi de kınamaktan çekinmez ve gerçekçili-

ğini, bütün açıklığıyla belirtir. İş böyleyken, roman, yazıyorum diye târihi ve gerçeği tahrif etmeye yeltenenlerin garezlerine gülünür ancak, bilgisizliklerineyse acınır; ârife bir işâret yeter.

3856. Bekçi korkusu. Bekçi, o zamanın deyimiyle "ases" diye geçiyor. Tanzîmâta kadar Osmanoğullarında da aynı deyim kullanılmıştır. Anlaşılıyor ki, geceleyin, vakitsiz dolaşanlar, ases tarafından tutuluyor, sorguya çekiliyor.

3870. Divan. (I. c. in 969. b. inin ş. e bk.)

3885. Şahne. Doğrusu şıhne. Zaptiye memuru. Önceden de geçmişti (IV. c. in 1015. b. inin ş. e bk.).

3886. Yüz - Belirti. I. c. in 316. b. inin ş. e bk.

3889. Bilgin kişi - Uyku. "Bilgi sâhibi olarak uyumak, bilgisiz olarak namaz kılmaktan hayırlıdır." (Câmi'; II, s. 175)

3894. "İki haris vardır ki doymaz da doymaz: Bilgi isteyen, dünyayı isteyen." (Câmi'; II, s. 169) Beyitte lâfzî ıktibas vardır.

3894. Beyitten sonraki başlıkta hadis aynen alınmakta, hem başlıkta, hem başlıktan sonraki bölümde, hadiste tekrar olamayacağına göre bilginin, dünyâ bilgisi olmayıp mânevî bilgi, îlâhî maârif olduğu izâh edilmektedir.

***

M E T İ N

O üç şehzadenin, o olayı düşünmeleri, bir karara varmaya çalışmaları

Derde düşen, sınanmaya uğrayan o üç şehzade, yüz, yüze verdiler.. her üçünün de zahmeti birdi, derdi birdi, tasası bir.

Her üçünün de düşüncesi birdi, sevdâsı bir; her üçü de bir zahmetten, bir illetten hastaydı.

3900. Susarken her üçü de aynı tehlikeye düşmüştü; söylerken her üçü de aynı delile dayanmadaydı.

Bir zaman, hepsi de gözyaşı döktüler; musîbet sofrasının başında kanlar saçtılar.

Bir zaman, her üçü de gönül ateşiyle yandılar; buhurdan gibi sıcak - sıcak soluklar aldılar.

Büyük kardeşin sözleri

Büyükleri, a hayırlı kardeşler dedi; başkalarına adam gibi, erkek gibi öğüt vermez miydik biz?

Adamlarımızdan biri, belâdan, yoksulluktan, korkudan, depremden bize şikâyet etti mi,

* Sıkıntıdan az ağla derdik; sabret, çünkü sabır, darlığın anahtarıdır.

Peki; bu sabır kilidi ne oldu şimdi? Yoksa o kanun bozuldu mu acaba?

Savaş zamanında bile, ateş içinde, altın gibi bir hoşça gülmek gerek demez miydik.

Savaşın kızıştığı, meydanın daraldığı zaman, askere, renginiz atmasın derdik ya.

Atların, insan kellelerinden başka basacak bir yer bulamadığı çağlarda,

3910. Ordumuzu hay - haylarla yüreklendirir; kahredici mızrak gibi ileriye saldır derdik.

Bütün âleme, sabredin derdik; çünkü sabır, hem mumdur, hem gönül ışığı.

Şimdi sıra bize geldi; ne diye başımız dönüyor, sersemleşiyoruz? Ne diye çirkin karılar gibi çarşafa bürünüyoruz?

A gönül, herkesi kızıştırırdın sen; şimdi de kendini kızıştır, kendinden utan.

A dil, herkese öğüt verirdin; sıra sana geldi; neden sustun?

A akıl, nerde senin şekerler çiğneyen öğütün? Şimdi sıra senin, nerde hey - heylerin?

Ey gönülden yüzlerce işkili, zannı gideren, sıra senin; oynat sakalını.

Kahpelik eder de şimdi, sakalını oynatmazsan, bundan önce de sakalına gülmüşsün demektir.

Başkalarına öğüt verme zamanında hay - haylar edersin; kendin gama düştün mü, karılar gibi vay - vay demeye başlarsın.

Başkalarının derdine derman olurdun; dert, sana konuk geldi; susakaldın.

3920. İşin - gücün, askere bağırmaktı; sesin ne diye kısıldı? Şimdi de bağırsan a.

Elli yıldır dokuduğun kumaştan, şimdi kendine bir bagaltak biçip dik de giyin*.

Sesinden dostlar hoşlanırlardı; şimdi elini çıkar da kendi kulağını çek.

Boyuna baştın, şimdi kuyruk etme kendini; elini, ayağını, sakalını, bıyığını az yol.

Şu döşeme üstünde oyun, senin şimdi; hoş bir hale gel, neşelen.

Bir padişah, bir bilgini zorla meclise getirtti, oturttu; sâki, ona şarap sundu. Bilgin yüzünü ekşitip çevirince, içmemekte inad edince padişah, sâkiye, haydi, şunu neşelendir dedi. Sâki, bilginin başına bir kaç kere vurup zorla içirdi.

Padişahın biri, hoş bir mecliste sarhoş olmuştu; kapısının önünden bir fakıyh geçiyordu.

Şu adamı meclise getirin, o laâl renkli şarabı sunun ona diye emir verdi.

* İmdâdullah şerhinde, "Kabâ-yı bagal - bend, külâh-ı dervişân", yânı koltukları sıkan elbise, dervişlerin külâhı anlamı verilmiş (s. 315). Süleyman Efendi, "Lûgat-ı Çagatay" ında, "Bir nevi' kaftan, elbise, diklek, kabâ, abâ, çekmen" anlamlarını veriyor (İst. 1289; s. 70). Burhan terc. başa giyilen şeylere ve bilginlere mahsus dış kaftana dendiğini kaydediyor. Farsça koltuk anlamına gelen "begal"den ziyâde türkçe "bağlamak" mastarıyla ilgisi olsa gerek.

Onu zorla meclise getirdiler; hoca yılan zehiri gibi asık bir suratla mecliste oturdu.

Şarap sundular; içmedi; öfkeyle padişahtan da yüzünü çevirdi, sâkiden de.

Ömrümde şarap içmedim dedi; hâlis zehir, şaraptan daha hoş gelir bana.

3930. Haydi, şarap yerine zehir sunun bana da, ben de kendimden kurtulayım, siz de bu işten kurtulun.

Şarap içmeden gürültüye başladı; meclis de ölüm gibi, ağır bir hâl aldı.

Nefis ehli, şu balçık dünya ehli olanlar da, dünyada gönül ehliyle oturdular mı, bu hâle gelirler.

* Tanrı, kendi has kullarına, hürlerin içtikleri gizli âlemin şarabını sunar ancak.

Onlar da, perde ardında kalana o şarapla dolu kadehi sunarlar; ama duygu, o şarabın sözünü duyabilir ancak; kendisini göremez.

Gözleriyle, onların yardımını göremezler de onların, doğru yola çağrışlarını dinlemezler; yüz çevirirler onlardan.

Halkın kulaklarından boğazlarına bir yol olsaydı, öğüdün sırrı, gönüllerine girerdi.

Böyle insanın canı, tümden ateştir, ışık değil; yakıp yandıran ateşe de ancak kabuklar düşer.

İç, kabuktan çıktı, söz kabuğu geçti - gitti.. mîde, kabuktan kızışır, gelişir mi hiç?

* Cehennem ateşi, yalnız kabuğu yakar; ateşin, içle hiçbir işi yoktur.

3940. * Ateş, içi yalımlasa bil ki bu, pişirmek içindir, yakmak için değil.

* Tanrı, hüküm ve hikmet sâhibi oldukça bu töreyi geçmişte de yürümüş bil, gelecekte de yürüyecek bil.

* Güzelim iç de, kabuklar da onun tarafından yarlıganırken içi nasıl yakar? Ondan uzaktır bu.

* Yardım eliyle başına vursa bile, bu vuruş, kızıl şaraba iştah verir.

* Ama vurmazsa, o hoca gibi ağzını yumar, oturur insan; şaraptan da olur, bu padişahların meclisinden de.

Padişah, sâkiye, a izinin tozu kutlu, ne diye susuyorsun? Haydi, neşelendir onu dedi.

Her akılda, gizli bir yargıç vardır; kimi dilerse, düzenle baştan çıkarır.

Doğu güneşi de, o güneşin aydınlatması da, tutsaklar gibi onun zinciriyle bağlanmıştır.

Beynine yarım bir afsun okudu mu, gökyüzünü bile, zamânede çarka sokar, döndürür.

Bir başka akıldan üstün olan aklın zarı, ondandır; tavla ustasıdır o akıl.

3950. Sâki, hocanın başına birkaç sille vurdu da al dedi, kadehi uzattı; o sillenin korkusundan zavallı, kadehi aldı, çekti.

* Sarhoş oldu; bağ - bahçe gibi açılıp saçıldı; neşelenip güldü.. nedimliğe, güldürecek sözler söylemeye, alay etmeye koyuldu.

* Arslanı bile tutacak bir hale geldi, parmacıklarını şıkırdatmaya başladı; sonra da su dökmek için ayak yoluna gitti.

Ayak yolunda, padişahın kırnaklarından bir halayıkcağız vardı; pek güzeldi*.

Hoca, onu görünce ağzı açık kaldı; aklı başından gitti; kıza saldırdı.

Ömürlerdir bekârdı, özlemliydi, sarhoştu; iki eliyle kıza sarıldı.

Kız çırpındı, bağırdı nârayı bastı; fakat faydası olmadı.

Buluşma vaktinde kadın erkeğin elinde, ekmekçinin elindeki hamura döner.

Kimi yumuşaklıkla, kimi sert - sert, yoğurur, yoğurdukça elinin altındaki hamurdan, çak - çak diye sesler çıkar.

Kimi genişliğine tahta üstüne yayar onu; kimi derler, toplar, bir yumak haline getirir.

3960. Kimi su serper ona, kimi tuz eker; kimi de tandıra yayar, ateşle mehenge vurur onu.

İstenenle isteyen bu çeşit bükülüp dürülür; üst gelenle alt olan bu oyundadır, işte.

Bu oyun, yalnız kocayla karı arasında olmaz; her sevilenle sevenin bu hüneri vardır.

Önüne ön olmayanla sonradan meydana gelenin, cevherle arazın arasında, Vis'le. Ramî'nin arasında olduğu gibi bir sarılış, bir bağra basış vardır; mukadderdir bu.

Ancak her birinin oyunu, bir başka renktedir; her birinin sarılışında, başka bir hüner vardır.

* Halayık anlamına, türkçe olarak "Zi kırnâkaan-ı-şâh" tarzında geçiyor. Kırnak sözü, türkçedir; İmdâdullah şerhinde de türkçe olduğu açıklanmıştır.

* Kocayla karıyı, kocaya, a koca, karını kötü tutma demek için örnek getirdi.

* Gerdek gecesi, yenge, onun elini hoş bir emanet olarak senin eline vermedi mi?*

* Bu, a güvenilir kişi, şu demektir: Kötü, iyi, sen, ona ne yaparsan, Tanrı da sana onu yapar.

Hâsılı o hoca da, orda kendinden geçti; ne korunması kaldı, ne zâhitliği.

* O hûriden doğmuş kızın üstüne atıldı; onun ateşi, pamuğa düştü.

3970. Can, cana kavuştu, bedenler eğilip bükülmeye, başı kesilmiş iki kuş gibi çırpınmaya başladı.

Hocanın aklında, ne şarap kadehi kaldı, ne padişah, ne arslan.. ne utanma, ne din, ne can korkusu**.

İkisinin de gözleri, hiçbir şey görmez oldu.. burada ne Hasan görünür adamın gözüne ne Huseyn.

Hocanın geriye dönmesi gecikti; padişahın bekleyişi de haddi aştı.

* Olayı görmek üzere padişah, kalktı, geldi; ordaki kıyamet depremini gördü.

Hoca, korkusundan sıçradı, koşup meclise geldi; şarap kadehini ateş gibi aldı.

Padişahsa cehennem gibi kıvılcımlar saçıyordu; pek öfkelenmişti; bu kötü işi işleyen hocanın da kanına susamıştı, kızın da.

* Beyitteki "gerdek" ve "yenge" sözleri türkçe olarak geçiyor; hattâ gerdek, "kirdek" tarzında harekelenmiş.

** Beyitteki "arslan" türkçedir.

Fakıyh, padişahın yüzünü öfkeli, kendisini kahır dolu, acı, kanlı bir halde, zehir kadehine dönmüş görünce,

Sâkiye bağırdı: Hey, tez davran, şaşkın - şaşkın ne oturuyorsun? Neşelendir padişahı, şarap sun.

Bu sözü duyunca gülmeye başladı padişah, a ulu er dedi; neşelendim; o kız senin olsun.

3980. * Padişahım, işim - gücüm adâlettir benim; sevgiliye cömertliğim ne verirse ben de onu yerim.

* Tatlı - tatlı içimediğim şeyi, nasıl olur da sevgilime sunar, içiririm?

* Kullarıma da, kendi has soframda yediğim şeyleri yediririm.

* Pişmiş, çiy, ben ne yersem, kullarıma da onu sunarım, onu yediririm.

* Ben kürk mü giyerim, atlas elbise mi giyerim, kullarıma da onu giydiririm; kara çul giydirmem.

* Ne giyiyorsanız, kullarınıza da onu giydirin dedi; o hünerler sâhibi Peygamber'den utanırım ben.

* Mustafâ, evlâdına, ümmetine bu vasıyyette bulundu; elinizin altında bulunanlara, kendi yediğiniz şeyleri yedirin dedi.

Başkalarını neşelendirin; sabretmekte çevik bir hale getirin; sabra teşvik ettin.

Şimdi de erlikle kendini neşelendir; sabretmeyi düşünen aklını kılavuz edin.

* Sabır kılavuzu, sana kanat olursa canın, Arş'ın da yücesine çıkar, Kürsî'nin de.

3990. Mustafâ'ya bak; sabır, ona burak oldu da göklerin yücesine ağdırdı onu.

***

(Ş E R H)

3905. Sabır - Anahtar. I. c. in 96. b. inin ş. e bk.

3933. Gizli âlemin şarabı. Lâfzan alınmıştır (III. c. in 97. b. inin ş. e bk.).

3939 - 3944. Ateş - Pişirmek için, yakmak için değil. Bu beyitlerdeki kabuktan maksat, îmân ehlinin suçları, içten maksatsa îmânı ve ihlâsıdır. Cehennem, mü'minin, ateşini söndüreceğinden korkar da, geç ey mü'min, ateşimi söndüreceksin der (IV. c. in 2709 - 2710. b. lerinin ş. lerine bk.). Cehennemin, mü'mine, harârete uğramış gibi geleceği hakkında hadisler vardır (Câmi'; I, s. 127 - 128). Buna nazaran cehennem, mü'min için bir tasfiye yurdudur.

3951. Nedim - Nedimlik. Nedîm, sohbet arkadaşı anlamına arapça bir sözdür. Deyim olarak, padişahların, büyüklerin meclislerinde bulunan, nükteli sözlerle onları, en üzüntülü, en öfkeli zamanlarında bile güldürüp eğlendiren kişilere denir. Dalkavukla nedîm'i ayırd etmek gerektir; bunu da arzetmeyi gerekli bulduk.

3952. Arslanı tutan - Şir - gîr. IV. c. in 2118. b. inin ş. e bk.

3965 - 3967. Bu beyitler, Mevlânâ'nın kadına verdiği önemi bildirmek bakımından pek değerlidir. Burada, oğlu Sultan Veled'e Salâhaddîn'in kızı Fâtıma Hâtûn'u aldığı, onu everdiği zaman, yazdığı mektuptan şu satırları nakledelim:

"Allah, Allah, Allah, Allah, Allah, Allah, Allah, Allah, Allâh için, şu babanın yüzünü, kendi yüzünü, bütün soyumuzun - sopumuzun yüzlerini ak etmek istersen, onun hatırını azîz, hem pek azîz tut; onu, can ve gönül tuzağıyla avlamak için her günü, ilk gün, her geceyi gerdek gecesi say... Hani bir gün, "Ya Ali" buyurmuştur Peygamber, "Ciğerimi yeryüzünde emekliyor görsen ne yaparsın?" Alî, "Bu soruya cevap veremem ey Allah Elçisi" demiştir; "Ancak göz çukurumu yurd olarak ona bağışlarım; yüreğimin içine sokarım onu; bunları yapmakla beraber gene de suçlulardan, kusurlulardan sayarım kendimi." Bunun üzerine Peygamber, Allâh'ın rahmeti ve esenlik ona; "Fâtıma, bedenimin bir parçasıdır" buyurmuştur; "Evlâdımız, ciğerlerimizin parçalarıdır; buyurmuştur; "Evlâdımız, ciğerlerimizin parçalarıdır; yeryüzünde yürüyen ciğer - pârelerimizdir." (A. Gölpınarlı: Mektuplar; Mevlânâ'dan terc. İst. İnkılâp ve Aka K. 1963; V. Mek. s. 14)

3969. Ateş - Pamuk. Türkçede de erkekle kadın, ateşle pamuğa benzetilir ve "Ateşle pamuk bir arada durmaz" atasözüdür.

3974. Deprem. CI. sûrenin (Kaarıa) 1 - 3. âyetlerinden lâfzî ıktibas vardır.

3980 - 3986. Bu beyitlerde padişah, kâmil insan ve gerçek Müslümandır; İslâm'ın, köle ve câriye hakkındaki hükümlerini hatırlatmaktadır.

İlk çağlardaki savaşlar, esir kadınların cariye, genç erkeklerin, insan şuûruna ihtiyaç gösteren işlerde kullanılması için köle olarak satılıp alınmasına yol açmış, böylece bir esir sınıfı meydana gelmişti. Zarûret yüzünden, savaş olmadığı vakitlerde de evlâtlarını satanlar, yahut kız ve erkek çocukları çalanlar olmuş, insan alım - satımıyla geçinen bir zümre vücut bulmuştu. Orta çağda Hindistan'da, İran'da, Yunanlılarda ve başka milletlerde bu ticaret meşrû' görülmüştü; hele Romalılarda, esirler sayısının, hürleri geçecek hâle geldiği bile olmuştu. İsrâiloğulları, esirliğin tadını tattıkları hâlde Mûsâ dininde köle ve câriye hakkında hükümler konmuştu (Hurûc; Bab. XXI). Hristiyanlık da köleliği ve câriyeliği kabûl etmiştir.

Müslümanlık, herşeyden önce, insanları, bir anadan, bir babadan gelmiş kabûl ederek kardeş görür (Kur'ân-ı Mecîd; XLIX, Hucurât, 13). Zamanın ve örfün tesiriyle bu müesseseyi kökünden kaldırmamakla berâber kökünü kurutmak için çok şiddetli bir savaş açmıştır:

I. Yanlışlıkla bir Müslümanı öldüren, bir kul azad edecek, öldürülenin yakınlarına da diyet verecektir.

II. Bilerek bir mü'mini öldüren, öldürülenin velileri diyet kabûl ederlerse, diyet verecek, bir köle azad edecek, altmış yoksulu doyuracak, iki ay da oruç tutacaktır.

III. Yemininde durmayan, on yoksulu doyuracak, yahut giydirecek, yahut da bir köle azad edecektir.

IV. Karısını, anasına benzeten, kadınına yaklaşmadan bir köle azad edecektir.

V. Yolcu ve hasta değilken Ramazan ayında orucunu bozan, köle azad edecektir.

VI. Ahit ve yemin orucunu bozan, köle azad edecektir.

Bu cezâlardan başka, köle ve câriyenin, hürriyetine kavuşması için de vesileler hazırlanmıştır:

I. Esirlere, hürriyetlerini satın alabilmeleri için zekât verilir.

II. Efendi, kulun, hürriyetini satın almasına engel olamaz.

III. Câriye ve köleleri evlendirmek gerektir.

IV. Hür bir kadınla evlenmeyen, sâhibinin izniyle câriyeyle evlenebilir.

Hür kişinin, câriyeden doğan çocuğu hürdür. Câriyenin, sâhibinden çocuğu olursa, sâhibinin ölümünden sonra câriye hürdür. Yakın akrabadan biri tarafından temellük edilen esir, hür olur. Bir kimse, kuluna, ölümünden sonra hürsün derse, sözünden dönemez. Kul, efendisine muayyen birşey vererek hürriyetini satın alabilir. Kul, böyle bir istekte bulunursa, efendisinin râzı olmaması, câiz değildir. Kul, kendisini azad edenin akrabası sayılır. Ehlibeyt İmamlarına göre yaratılıştaki asıl ve şeref, hürlük olduğundan kul, hür bir kadın alsa, çocuğu, ananın şerefine sâhip olur ve hürdür.

Bütün bunlardan sonra kul ve câriye alıp azad etmek de en büyük sevaptır (A. Gölpınarlı: Hz. Muhammed ve Hadisleri; 2. Baskı; İst. Okat Yayınevi-1962, s. 99-101).

3980 - 3984. beyitlerde, "Çevrenizde, önünüzde, yanınızda, kardeşleriniz vardır ki Allah, onları sizin elinizin altına vermiştir. Kimin kardeşi, onun elinin altındaysa, ona, kendi yediği yemeği yedirsin; kendi giydiği elbiseyi giydirsin; yapamayacağı, gücünün yetmiyeceği şeyi buyurmasın ona; buyurursa, ona yardım etsin, yardımcı olsun" meâlindeki hadîse işâret edilmektedir.

3985-3986. "Kullarınızı size tavsiye ederim, kullarınızı; onları, yediğiniz yemeklerle doyurun; giydiğiniz elbiseleri onlara giydirin; onlar, istemediğiniz bir suç işlerler de bağışlamak istemezseniz, ey Allah kulları, onlara azâb etmeyin, satın." (Hadis; Câmi'; I, s. 32) "Kullarınız, kardeşlerinizdir; onlara ihsân edin; güç işlerde onlar size yardım etsinler; onlara güç gelen işlerde de siz yardım edin onlara." (Aynı c. ve s.) Her iki beyitte de lâfzî iktibas var.

3989-3990. Burak, Arş-Kürsî. II. c. in 1118., I. c. in 1241-1242. ve II. c. in 3766. b. lerinin ş. lerine bk.

***

METİN

Şehzadelerin bu konuşmadan sonra, mümkün olduğu kadar sevgiliye yakın olmak için Çin'e gitmeleri. Kavuşma yolu kapanmış olsa bile, mümkün olduğu kadar yakın olmak, iyi birşeydir.

Bu konuşmadan sonra tezce yola düştüler; işte dostum, ne olduysa da, o zaman oldu.

Sabrı seçtiler, gerçeklerden oldular; ondan sonra da Çin şehirlerinin yolunu tuttular.

Analarını, babalarını, ülkelerini bıraktılar; gizli sevgilinin yoluna yöneldiler.

* Aşk, onları Edhemoğlu İbrâhim gibi elsiz, ayaksız etti, yoksul bir hale kodu.

* Yahut İbrâhim peygamber gibi sarhoşluk haliyle kendilerini ateşe attılar.

* Yahut da sabırlı, yüce İsmâil gibi aşkın önüne yattılar, hançerine boyun verdiler.

*** Arap padişahı olan ve pek güzel olup zamanının Yûsufu bulunan İmri'ül-Kays'in hikâyesi. Arap kadınları, Zelîhâ gibi, onun yoluna ölürlerdi. Şâirdi de.**

"Dur da sevgiliyi, konağını anarak ağlayalım"

mısraiyle başlayan şiir onundur. Bütün kadınlar, canla-gönülle onu dilemektey-

ken, şaşılacak şey şu ki o, bu gazeli kime yazdı, feryâdı nedendi? Bütün bunların, topraktan yapılmış taştahtalara çizilmiş resimler olduğunu bilmiş olacak her halde. Sonunda İmri'ül-Kays'e bir hal geldi; geceyarısı ülkesinden, çoluğundan - çocuğundan kaçtı; ülkeden münezzeh olanı dilemek için o ülkenden başka bir ülkeye gitti. "Allah, dilediğine verir rahmetini."

Aşk, İmrü'ül - Kays'i, dudakları kupkuru olarak Arap ülkesinden çekti, aldı.

Tebük'e geldi; orada kerpiç dökmeye koyuldu; padişaha, Arap padişahlarından biri,

İmrü'ül - Kays, buraya, dilenmeye geldi, aşka av oldu, kerpiç döküyor, amelelik ediyor dediler.

4000. Padişah, geceleyin kalktı, yanına gitti; a güzel yüzlü padişah dedi;

Vaktin Yûsuf'usun; iki ülken de olgun, hem şehirler râmolmuş sana, hem güzellik.

Erler, kılıcının yüzünden kul olmuşlar sana; kadınlar da, bulutsuz Ay'ına cariye kesilmişler.

Bizim yanımızda kalırsan bu, bahtımızdandır bizim; canımız, seninle buluşma yüzünden yüzlerce can kesilir.

Ben de kulum sana, ülkem de ey himmetiyle ülkelerden geçen, padişahlığı bırakan.

Böyle bir hayli hikmetler savurdu; oysa hep susuyordu; derken ansızın sırrın örtüsünü açtı.

Padişahın kulağına aşkla, dertle ne söylediyse söyledi de onun başını, hemencecik kendi başı gibi döndürdü.

İmrü'ül - Kays'in eline yapıştı; ona dost oldu; o da tahttan, kemerden bezdi.

Bu iki padişah, tâ uzak şehirlere gitti. Aşk, bu suçu bir kere işlememiştir ki.

* Aşk, büyüklere baldır, küçüklere süt; o, her geminin son yüküdür, son ağırlığı.

4010. Bu iki padişahtan başka nice padişahları aşk, padişahlıklarından da etti, ülkelerinden de.

Bu üç şehzadenin canları da, Çin ülkesinin çevresinde, kuşlar gibi her yanda yem arayıp yemeye koyuldu.

Ağızlarını açıp meramlarını anlatacak yürekleri de yoktu; çünkü sırları pek önemliydi, pek tehlikeli.

Aşk öfkelenmişti, okunu yayına koymuş, yayının zıhını çekmişti; böyle bir zamanda yüz baş, bir pulaydı*.

Zâti aşk, kızgın değilken, hoşluk, hoşnutluk halinde bile soluktan soluğa arık kişiyi öldürür; huyu budur onun.

Hoşnutken bunu yaparsa öfkelenince, kızınca neler yapmaz? Ne söyleyeyim ben?

Ama gene dec an yaylası, feda olsun aşk arslanına; aşkın öldürdüğü, aşk kılıcının kestiği ere.

---

* Beyitte "pul" sözü, böyle, türkçe geçiyor.

Böylesine öldürülüş, binlerce dirilikten yeğdir; saltanatlar, böyle kulluğa kurban olsun.

Sırlarını birbirlerine, yüzlerce korkuyla, yüzlerce kere çekinerek, kinayelerle, hafif sesle söyleyebiliyorlardı.

Sırra, Tanrı'dan başka mahrem yoktur; âha, gökten özge solukbaş olamaz.

4020. Birbirleriyle haberleşebilmek için aralarında terimler vardı.

* Aşağılık kişiler, gerçeği bilmeyenler, bu kuş dilini öğrendiler de caka sattılar, başlık - başbuğluk tasladılar.

Oysa ki onların söyledikleri sözler, kuşların seslerinin sûretidir ancak; ham kişinin haberi yoktur kuşların halinden.

* Nerde bir Süleyman ki kuş dilini bilsin? Şeytan da saltanat sürer ama, Süleyman değildir ki.

* Şeytan, Süleyman gibi tahta oturur, ona benzer ama, düzen bilgisi vardır onda; "Tanrı yönünden belletilmiş" bilgisi yoktur.

* Süleyman, Tanrı tarafından güler yüzlü yaratılmıştı; kuş dilini bilmesi de, "Tanrı tarafından bildirilme, belletilme" yoluylaydı.

* "Tanrı katındaki" kuşları göremiyorsan, işi, şu havadaki kuşlardan anla.

* Zümrüdüankaların yeri, Kafdağının bulunduğu yerdir, Kafdağıdır; her hayal, oraya el atamaz.

Ancak o buluşmayı gören hayal, orayı görür; görür ama sonra araya gene ayrılık düşer.

Ama bu ayrılık, arayı tümden kesen ayrılık değildir; bir sebebi vardır bunun.. çünkü o mertebe, her türlü ayrılıktan emindir.

4030. O rûha mensup bedenin kalması için güneş, bir soluk, kardan çekilir.

Sen, onlardan, canına bir düzen ara; kendine gel; onlardan terim çalmaya kalkışma.

* Zelîha, öyle bir hâle gelmişti ki çöreotundan ödağacına dek, herşeyin adı Yûsuf'du onca.

Yûsuf'un adını, başka adlarda gizlemişti; mahremlerine de bu sırrı söylemişti.

Mum, ateşten yumuşadı dese, sevgili, bize alıştı, yüz verdi demiş olurdu.

Bakın, Ay doğdu dese, o söğüt ağacı yeşerdi dese;

Yapraklar ne güzel oynamada dese; çöreotu ne hoş yanmada dese;

Gül, bülbüle sır söyledi dese; padişah sevgilisine sır söyledi dese;

Bahtımız ne de kutlu dese; kilimi, halıyı silkin dese;

Saka su getirdi dese; güneş doğdu dese;

4040. Dün gece bir tencere yemek pişirdiler; pişen yemek, pek iyi pişti, helmelendi dese;

Ekmekler tatsız, tuzsuz dese; felek tersine dönüyor dese;

Başım ağrıyor dese; başımın ağrısı geçti, daha iyiyim dese, hep ayrı anlamları vardı bu sözlerin.

Birini övse onu överdi; birinden şikâyet etse, onun ayrılığını söylemiş olurdu.

Yüzbinlerce şeyin adını ansa, maksadı da Yûsuf'tu onun, dileği de Yûsuf.

Açıksa, onun adını andı mı, o adla doyardı, o kadehle sarhoş olurdu.

Susuzluğu bile onun adını andı mı geçerdi; Yûsuf'un adı, görünmez, öz bir şerbet olmuştu ona.

Bir derdi olsa, o yüce adı andı mı, derdi hemencecik geçerdi.

Kışın, o ad, kürk olurdu ona.. aşkta sevgilinin adı, bu işleri yapar mı, yapar.

Âşağılık kişiler de her solukta o tertemiz adı anarlar ama, aşkları olmadığınıda o ad bu işleri görmez.

4050. Îsâ, O'nun adıyla mucizeler gösterdi; ne yaptıysa, O'nun adıyla yaptı.

Can, Hak'la buluştu mu, onu anmak, bunu anmaktır; bunu anmak da onu anmak.

* Böylesi can, kendinden, kendiliğinden boşalmıştır, dostun aşkıyla dolmuştur; testinin içinde ne varsa dışına o sızar.

Gülmek, kavuşup buluşma safranının kokusunu verir; ağlamak, uzaklık sovanının kokusunu.

Halkın her birininse, gönlünde yüzlerce dilek var; aşk mezhebi bu değildir, buna aşk demezler.

Aşkta gündüzün güneş, sevgilidir; güneş, o yüze bir nikaptır sanki.

Nikapla sevgilinin yüzünü ayırd edemeyen, güneşe tapıyor demektir; çek elini ondan.

Âşıka gündüz de sevgilidir, rızık da.. âşıkın gönlü de odur, gönlünü yakan da o.

Balıklara peşin olarak sunulmuş su, hem ekmektir, hem sudur, hem elbisedir, hem ilâçtır, hem uyku.

Âşık, çocuğa benzer; memeden süt emer - durur; iki dünyada da sütten başka birşey bilmez o.

4060. Ama çocuk, sütü hem bilir, hem bilmez.. burada bir tedbire girişmeye imkân yok.

* Bu Gird - Nâme, açanı da, açılmışı da bulmakta, ahmak etti canı.

Ama yürürken kendini yok ederse ahmak olmaz; o vakit, bu kâğıdı taşıyan, deniz kesilir; sel, ırmak değil.

Bu denize daldı mı, uçsuz - bucaksız, dipsiz - kıyısız denize dalıp yok olan sele döner.

* Tohum yitti de ondan sonra incir oldu; ben de sen ölmeden altın vermedim ya sözü budur işte.

Şehzadelerin, Çin ülkesine varıp hükûmet merkezi olan şehirde gizlenmeleri, vakit uzayınca da büyük kardeşlerinin sabrı kalmayışı; ben gittim, el - vedâ; padişaha kendimi tanıtacağım demesi.

"Ayağım, ya maksadıma ulaştırır beni;
Ya da gönlüm gibi başımı da korum oraya."

*

"Ya maksadıma, murâdıma ayağımı basar, ulaşırım;
Yahut gönlümü koyduğum gibi elime alır, başımı da koyarım oraya."

Kardeşlerinin ona öğüt vermeleri, verilen öğüdün, ona fayda vermeyişi.

"A âşıkları kınayan, bırak şu işi;
Allâh'ın saptırdığı kişiye nasıl yol gösterebilirsin?

Büyükleri, kardeşlerim dedi, beklemekten canım dudağıma geldi benim.

Hiçbir şeye aldırış etmez oldum, sabrım kalmadı; bu sabır, ateşe attı beni.

Bu sabırdan tâkatım taak oldu; düştüğüm olay, âşıklara ibret kesildi.

Ayrılıkla canıma doydum; ayrı olarak yaşamak,münafı klık geliyor bana.

Niceye bir öldürecek ayrılığı beni? Kes başımı da aşk, bir baş bağışlasın bana.

4070. Dinim, bu aşkla diri olmaktır; şu canla, şu başla dirilmek, ayıptır bana.

* Kılıç, âşıkın canından tozu süpürür; çünkü "Kılıç, suçları kökünden yok eder."

Beden tozu kalktı mı, Ay'ım parlar; can Ay'ım, tertemiz bir havaya kavuşur.

* A güzel, ömürlerdir, aşkının davuluyla, "Gerçekten de ölmemdedir, dirimim" havasını çalmadayım.

* Can su kuşu olduğunu söylüyor, bu dâvâya girişiyor; artık nasıl olur da belâ tûfânından feryad eder?

Gemi parçalanmış, kaza ne gam.. onun gemisi, suya ayak basmaktır.

Canım da bu dâvâ yüzünden diri, bedenim de; bu dâvâdan nasıl vazgeçer de susarım?

Rüya görüyorum ama uykuda değil; dâvâcıyım ama yalancı değilim.

* Benim boynumu yüz kere vursan, mum gibiyim, daha da parlarım, daha da aydınlatırım alanı.

Ateş, önden, arttan, bütün harmanı sarsa, gece yol alan yolculara, gene de Ay harmanı yeter.

4080. * Yûsuf'u, kardeşlerinin düzeni, Ya'kup Peygamber'den gizledi.

* Bir düzenle onu gizlediler ama, sonunda gömlek, gammazlık etti.

Öbür iki kardeşi, geceleyin masal söyler gibi öğütler verdiler ona; düşeceğin tehlikelerden habersiz olma dediler;

Kendine gel, yaralarımıza tuz ekme; kendine gel, kabadayılık taslayıp, zanlara düşüp bu zehiri içme.

Değil mi ki can gözün açık değil, gönül gözün görmüyor, herşeyden haberi olan bir şeyhin tedbirine uymadan nasıl gidebilirsin?

Eyvahlar olsun o kuşa ki, kanatları çıkmadan yücelere uçmaya kalkar da tehlikeye düşer.

İnsanın kolu - kanadı akıldır; aklı yoksa, başka bir aklı kılavuz edinmesi gerek.

Ya üst ol, ya bir üstünü ara; ya görüş sâhibi ol, ya bir görüş sâhibini ara.

Akıl anahtarı olmadıkça bu kapıyı açmaya kalkışmak, boş emektir; doğru değildir de.

Kendi havasına uyma yüzünden, bütün bir âlemi, ilâç rengine boyanmış yaralara batmış, tuzağa tutulmuş gör.

4090. Yılan, ölüm gibi gelip çatmış, göğsüne çöreklenmiş, ağzına da kuş avlamak için bir büyük, bir güzel yaprak almış da başını kaldırmış.

Otlar arasında o da, boy atmış bir ota benzer; kuş, onu bir ot dalı sanır.

Yemek için yaprağın üstüne kondu mu, yılanın, ölümün ağzına düşer.

Timsah, ağzını açar; dişlerinin arasında uzun - uzun kurtlar vardır.

Yediğinin artıkları, dişlerinin arasında kalır da kurtlanır; dişlerinin arasında kurtlar belirir.

Kuşcağızlar, kurtları rızık olarak görürler; o tabutu da yayla sanırlar.

Ağzı kuşla doldu mu, birdenbire ağzını kapar, yutuverir onları.

Şu mezeyle, ekmekle dolu olan dünyayı da o timsahın açık ağzı bil.

A rızık için didinen, kurt yemeye, lokma elde etmeye çalışırken zaman timsahından emin olma.

Tilki, toprağın altına siner; üstündeki toprakta da düzenli yemler vardır.

4100. Bundan haberi olmayan kuzgun, o yana geldi mi, o düzenbaz, düzeniyle ayağından yakalar onu.

Hayvanlarda yüzbinlerce düzen varken, en büyük canlı olan insanın düzeni nice olur?

* Kullukta bulunanların süsü - bezentisi gibi Mushaf eldedir; kahırla dolu hançerse yeninde gizli.

* Gülerek a benim efendim der sana; gönlündeyse büyülerle, hünerlerle dopdolu bir Bâbil var.

Öldürücü bir zehir, fakat görünüşü baldır, şekerdir; kendine gel, herşeyden haberi olan bir pîre danışmadan gitme.

Nefis havasından doğan tatların tümü, düzendir, görünüşte hoştur; şimşek ışığı gibidir ama, çevresinde karanlık var, insanı yakan bir ateş var.

Pek az süren, yalan olan, sönüp giden şimşek ışığı.. çevresinde karanlıklar. Senin de yolun uzun.

Işığında ne mektup okuyabilirsin; ne konağa at koşturabilirsin.

Şimşeğe rehin olduğundanda suç işlemiş sayılırsın; bu suç yüzünden doğu ışıkları, senden yüz çevirir.

Şimşeğin düzeni, seni kılavuzsuz bulur da mil - mil, gecenin karanlık bir çukuruna çeker.

4110. Kimi dağa çarparsın, kimi dereye düşersin.. kimi bu yana yalpalarsın, kimi o yana yıkılırsın.

Zâti ey mevki arayan, delili göremezsin ki sen; ama görürsen de ondan yüz çevirirsin.

Ben dersin, bu yolda altmış mil yol aldım da şu kılavuz, hâlâ bana sapık diyor.

Bu şaşılacak söze kulak assam, onun buyruğuyla yeni baştan yola düşmek gerek.

Ben bu yola ömrümü rehin koydum; ne olacaksa olsun, yürü be adam.

Evet, yol aldın; aldın ama, şimşeğe benzeyen zannına uydun da aldın; o aldığın, aştığın yolun onda birini, doğudan doğan vahiy güneşine uy da al.

* "Zan, gerçeği bildirmez" âyetini okumuşsundur; öyle olduğu halde neden bir şimşeğe güvendin de doğu ışığından oldun?

* A gamlı, a per - perişan adam, ya bizim gemimize gir, ya o gemiyi bu gemiye bağla.

Bu sözü duyan, iyi ama der, bu buyruk sâhibi oluşu nasıl bırakayım? Kör gibi nasıl sana uyup gideyim?

Körün, bir kılavuza uyup gitmesi, elbette yalnız gitmesinden daha iyidir; kılavuzla gidişte bir ayıp varsa, bunda yüz ayıp var.

4120. Sivrisinekten kaçıyor, akrebe sığınıyorsun; ıslaklıktan çekiniyor, denize dalıyorsun.

Babanın cefalarından kaçıyor, edepsizlerin arasına, kötülüklere, kötü kişilere katılıyorsun.

* Yûsuf gibi, bir dertten kaçıyorsun, yiyelim - içelim, oynayalım diye kuyuya düşüyorsun.

Bu gezinti yüzünden kuyuya düşüyorsun ama ona olan yardım, nerden sana gelecek?

Onun bu gezintisi, babasının izniyle olmasaydı, kıyamete dek kuyudan çıkamazdı.

Babası, tek gönlü olsun diye izin verdi ona; değil mi ki dedi, gönlün buna akıyor, hayıra karşı.

Mesih'ten baş çeken her kör, çıfıtçasına sapıtır, doğru yolu bulamaz.

Kör bile olsa, gözünün ışıklanması mümkündür; fakat bu çekinme, bu ululanma yüzünden kör olarak kalır - gider.

* Îsâ, ona, a kör der, iki elinle sarıl bana; o üstün kimya, o göz açan tutya bende.

* Kör bile olsan benim yüzümden ışıklanırsın; can Yûsuf'unun gömleğine kavuşursun.

4130. Sınıklıktan sonra sana ulaşan devlet, aynı zamanda yol da gösterir sana.

A kart eşek, ayağı, başı olmayan devleti bırak da bir pîr al.

Pîrden başka ustan, başbuğun olmasın; ama yaş yaşamış, gün görmüş pir değil, doğru yolu gösteren pîr.

O karanlığa tapan, pîre uydu, onun buyruğu altına girdi mi, aydınlığa kavuşur, gözleri açılır.

Şartı da teslim olmaktır, uzun işlere girişmek değil.. sapıklıkta yelip yortmada fayda yoktur.

Ben, bundan böyle esîre ağacak yol aramıyorum; pîr arıyorum, pîr arıyorum, pîr.

Gökyüzünün merdiveni pîrdir.. ok nereden fırlayıp uçar? Yaydan.

* Ağır gövdeli Nemrut, İbrâhim'in yüzünden, akbabayla göğe ağmadı mı?

Havada, epeyce yücelere ağdı ama, akbaba, göğün yücelerine ağamaz ki.

İbrâhim ona, a yol eri dedi; akbaban ben olayım, bu daha güzeldir sana.

4140. Yücelere beni merdiven edinirsen, uçmaksızın göğe ağarsın.

Nitekim gönül de, şimşek gibi, yol azığı almadan, bineğe binmeden batıdan doğuya dek gidiyor.

Nitekim akşam, gün battıktan sonra insanların duyguları, onlar uykudayken şehirleri dolaşıyor.

Nitekim ârif hoşça, oturduğu yerden, gizli bir yoldan yüzlerce dünyayı geziyor.

Arife böyle bir gezinti elvermediyse o ilden gelen şu haberler, kimden geliyor?

Bu haberlerde, bu gerçek rivayetlerde yüzbinlerce pir, ittifak etmiş.

Bu gözle görülmüş şeylerde, zanla elde edilen bilgilerde olduğu gibi aykırılık yok, hem de bir tane bile ayrılık, aykırılık yok.

O arayış, karanlık gecede kıble aramaya benzer; buysa öyle bir haldir ki, vakit gün ortasıdır, Kâ'be de önde.

Kalk a Nemrut, erlerden kanat edin; şu akbabalar, merdivenlik edemez sana.

Yarı - buçuk akıl, akbabadır a müflis, onun kanadı, leş yemekle bitmiştir.

4150. * Abdâl'in aklı, Cebrâil'in kanadına benzer; mil - mil, tâ Sidre'nin gölgesine dek uçar.

* Padişahın doğanıyım, güzelim, izimin tozu kutlu.. leşe aldırış bile etmem, akbaba değilim ki.

Akbabayı bırak da senin adamın ben olayım; benim bir kanadım, yüz akbabadan daha iyidir.

Niceye bir körcesine at koşturacaksın? Sanata da usta gerek, kazanca da.

Çin ülkesinde rezil etme kendini; bir akıllı ara, ayrılma ondan.

O ne derse, o zamanın Eflâtunu, ne buyurursa ona uy, onun buyruğuyla yürü; bırak şu havana uymayı.

Çin ülkesinde herkes, hem de inanarak, padişahları için, "Anadan doğmamıştır";

Padişahımızın hiçbir oğlu da yoktur; hattâ kendisine hiçbir kadın da yaklaştırmaz der.

Padişahları hakkında bu çeşit söz söylemeyen, boynunu keskin kılıca eş etmiştir.

Padişah, o adama, peki der, değil mi ki bu sözü söyledin; karım olduğunu ispat et.

4160. Kızım olduğunu ispat et; ispat edebilirsen keskin kılıcımdan aman bulursun.

İspat edemezsen boynunu keserim; can sûfisinden hırkanı çeker, alırım.

A yalan sözler söyleyen, başını kılıçtan hiç mi hiç kurtaramazsın.

Ey bilgisizlikle haksız sözler söyleyen, kesilmiş başlarla dolu hendeği bir seyret.

Öyle bir hendek ki dibinden ağzına dek şu azgınların başlarıyla dopdolu.

Bunların hepsi de bu dâvâya düştüler; boyunlarını bu dâvâ uğrunda verdiler.

Haydi, ibret gözüyle seyret de bu çeşit bir dâvâya kalkışma, böyle bir söz söyleme.

A kardeş, böyle dâvâya giriştin ama, ömrümüzü zehir edeceksin bize.

Birisi, haberi olmadan, kör körüne yüz yıl gitse, aldığı yol, yoldan sayılmaz.

Silâhsız savaşa gitme; korkusuzlar gibi tehlikeye atılma.

4170. Bütün bu sözleri söylediler ama o sabırsız şehzade, bu sözler dedi, tiksindiriyor beni.

Göğsüm, mangal gibi ateşle dolu.. ekin sarardı, kurudu; orak çağı geldi - çattı.

Gönülde sabır vardı ama kalmadı şimdi; sabrın durağına aşk geldi, kondu, ateş yaktı orada.

Aşkın doğduğu gece sabrım öldü, geçti - gitti o; kalanların başları sağ olsun.

* A söz söyleyen, ben söz söylemeden de geçtim, dinlemeden de.. soğuk demiri dövüp durma.

Baş âşağı gidiyorum, bırak benim ayağımı; bedenimin parça - buçuklarında, nerde söz anlayacak duygu?

Deveyim ben, gücüm yettikçe yük taşırım; ama düşüp inlemeye koyuldum mu öldürülürsem daha hoş gelir bana.

Kesik başlarla dolu yüz hendek olsa, benim derdime karşı, gene de gülünecek birşeydir ancak.

Korkudan, bu çeşit davulu kilim altında çalmak istemiyorum artık.

Ben, şimdi ovaya bayrak dikeceğim; ya başım gider, ya güzelimin yüzünü görürüm.

4180. O şaraba lâyık olmayan boğazın, kılıçla, hançerle kesilmesi daha iyi.

Ona kavuşma, onunla buluşma ışığıyla aydınlanmayan gözün ağarıp kör olması daha yeğ.

Onun sırrına lâyık olmayan kulağı kopargitsin; o kulak, başta iyi durmaz.

Ona sarılmayan elin, kasap satırıyla kesilmesi daha doğrudur.

Onun yürüyüşüne canla - başla uymayan, onun nerkis bahçesine canla - başla gitmeyen ayak yok mu?

O ayağın, demir zincire vurulması, daha yerinde birşeydir; çünkü o çeşit ayak, sonunda adamın başına derd olur.

**
*

(Ş E R H)

3990. beyitten sonraki bölümde Mevlânâ gene üç şehzade hikâyesine dönmektedir.

3994. Edhemoğlu İbrâhim. I. c. in 931. b. inin ş. e bk.

3995. İbrâhim Peygamber - Ateş. I. c. in 551. b. inin ş. e bk.

3996. İsmâil Peygamber. I. c. in 228. b. inin ş. e bk.

3996. beyitten sonraki başlık ve bölüm. İmrü'-ül - Kays, Câhiliyye, yâni İslâm'dan önceki devir Arap şâirlerindendir ve Arap edebiyâtının en büyük şâiri, hattâ kurucusudur. Ondan önce, yalnız "Recez" e, yâni savaşlarda, kendi kabîlesinin ululuğunu, kendi yiğitliğini övmeye âit şiirlere istinâd eden Arap edebiyatına kasîdeyi, sevgiyi ve sevgiliyi öven gazeli o getirdiği gibi ondan sonraki şâirler, bilhâssa kafiye husûsunda ona uyduklarından, nazım kaidelerini de o kurmuştur denebilir.

Yemen'den göçmüş olan Kende boyundandır. Adı Hunduc, yahut Cunduh, yahut da Süleyman'dır. Babasının adı Hucr b. Hâris b. Amr'dır. Dedesi, Necd'de bir emirlik kurmuş, fakat sonraları bu

emirlik yok olmuştur. Rivâyete göre babası Hucr, onun âşıkane şiirleri, hele Uzrâoğulları boyundan Ubeyd kızı Fâtıma'ya yazdığı şiirler yüzünden pek kızmış, yanından uzaklaştırmış, hattâ azadlı kölesini onu öldürmeye memur etmişti. Köle, onun yerine bir sığır yavrusunu kesip gözlerini babasına götürmüştü. Dedesi Hâris, Mezdek dinine uyan İran hükümdarı Kubad'ın isteğiyle bu dîne girmiş, bu yüzden de kendisine Hîre ve çevresinin beyliği verilmişti. Kubâd'ın ölümünden sonra oğlu, Nûşîrevan, Mezdek dînine girenleri öldürtmüş, Hâris, Rey'le Komes arasında oturan Kelpoğulları boyuna sığınarak kurtulmuştu. Hucr, Tehâme'de hüküm sürerlerken vergi yüzünden Esedoğulları boyuyla arası açılmış, bu boya mensub olanların bir kısmını öldürtmüş, bir kısmını hapsetmişti. Esedoğulları, bir fırsat bulup Hucr'u, çadırında öldürdüler. Babasının öldürüldüğünü Şam civarında duyan İmrü'ül - Kays, Esedoğullarından yüz kişiyi öldürmedikçe, yüz kişinin de tutsak olduklarını bildirmek için alınlarını çizdirmedikçe et yememeye, şarap içmemeye yemin etti. Bekr ve Taglib boylarının yardımıyla Esedoğullarının üstüne yürümüş, babasının öcünü almıştı. İmrü'ül - Kays'ın büyük babası Hâris'e kin güden Hîre hükümdârı Münzir, Esedoğullarını himâyesi altına alıp İmrü'ül - Kays'e hücûm etmiş, yenileceğini anlayınca da Nûşîrevan'dan yardım istemiş, onun gönderdiği kuvvet karşısında İmrü'ül - Kays, mağlûb olmuş, sonunda Bizans İmparatorundan yardım istemeye karar vermişti. İmparator Justinyanos'tan (483 - 565) yardım vaadini alıp dönerken 565 M. de yolda ölmüştür. Rivâyete göre İmrü'-

ül - Kays, İmparatorun kızına âşık olmuş, bunu duyan İmparator, ona zehirli bir gömlek armağan etmiş, bu gömleği giyen İmrü'ül - Kays'in vücûdunda yaralar, bereler peydahlanmış, derisi soyulmuş, bu yüzden ölmüş, gene bu yüzden ona, yaralı, çıbanlı anlamına "Zü'l - Kurûh" lakabı verilmiştir. Ancak Justinyanos'ın kızı olmadığı cihetle bu rivâyetin uydurma olduğu da söylenmiştir. Ebû - Veheb künyesiyle anılan İmrü'ül - Kays, Ankara'da ölmüş, Ankara kalesinin yanına gömülmüştür. Kayser, onun tahtadan bir heykelini yaptırıp kabrine diktirmiştir ki bu heykel, Abbasoğullarından Me'mûn'un zamanına kadar kabrinde kalmıştır (Prof. Şerefeddin Yaltkaya: Yedi Askı; El - Muallakaat'üs - Seb'; Şark - İslâm Klâsikleri: 2; M. V. Yayımı; İst. Maârif Matbaası - 1943; s. 11 - 18; Rayhânet'ül - Edeb; c. I, 2. Basım; Çâp - hâne-i Şirket-i Sehâmî-i Tab'-ı Kitap; 1335 Ş. H. s. 108 - 109; CI. Huart: İmrü'ül - Kays; İslâm Ansiklopedisi; c. 5. II, İst. Millî Eğitim Basımevi - 1950; s. 987 - 989).

Zelîhâ. (III. c. in 1606. b. inin ş. e ve IV. c. in 185. beyitten sonraki başlığa bk.

"Dur da sevgiliyi, konağını anarak ağlayalım." İmrü'ül - Kays'in Muallakasının ilk beytinin ilk mısraıdır (Yedi Askı; Arapçası; sağdan; s. 1; terc. soldan; s. 18; Rayhâne; s. 108).

"Allah dilediğine verir rahmetini." II. sûrenin (Bakara) 105. âyet-i kerîmesinden lâfzî iktibas vardır.

4009. Beyitteki büyüklerden maksat, kemâle ermiş kişiler olsa gerektir; aşk, onlara baldır; yâni lezzettir, zevktir, yaşayışın tadı - tuzudur. Küçüklere, yâni henüz olgunluğa ermeyenlereyse süttür; çocuk, nasıl sütle beslenir, gelişirse sâlik de aşkla beslenir, gelişir. Aşk, gemiye konan son ağırlıktır; ondan önce yüklenen yükleri gemi taşır, götürür; fakat bu son yük de, bu son ağırlık da gemiye kondu, yüklendi mi, gemi de batar, içindekiler de, yükler de suya garkolur gider. Aşk, varlık gemisini, yokluk denizine batıran, eserini bile bırakmayan son yüktür. Bu yüzdendir ki Melâmet erleri, sülûke, zühüt ve esmâyı değil, aşk ve cezbeyi esas kabûl etmişlerdir; Mevlânâ'nın yolu budur (I. c. in 111 - 132. b. lerinin ş. lerine de bk.).

Mevlânâ bu beyitten itibaren, hikâyeyi vesîle ederek aşkı, aşkın, insanın rûhî hayatında yaptığı şeyleri anlatmaktadır.

4021 - 4024. Bu beyitlerde, aşkı, kuşdiline, o dili bileni, Süleyman Peygamber'e (A. M) benzetmekte, Süleyman olmadığı, kuşdilini, Tanrı tarafından belletilip anlamadığı, bilmediği hâlde Süleymanlık taslayanları, IV. ciltte hikâyesi geçen ve Süleyman olmadığı halde bir müddet Süleymanlık taslayan şeytana benzetmektedir ki bu şeytanlar, şüphe yok, erişmedikleri halde eriştiklerini sanan, yahut kendileri de bildikleri halde, menfaatları için bu dâvâya kalkışan bilgisiz, görgüsüz ve yalancı kişiler, kendilerini dev aynasında görenler, şeyhlik, bilginlik postuna bürünenlerdir. 4024. ve 4025. beyitlerde, Süleyman Peygamber'e (A. M) kuşdilinin

belletildiğini bildiren XXVII. sûrenin (Neml) 16. âyet-i kerîmesinden lâfzî iktibas vardır.

4026. "Tanrı katı", XVIII. sûrenin (Kehf) 65. âyetinden alınmıştır ve Mûsâ Peygamber'le Hızır'a (A. M) işâret edilmektedir (I. c. in 223 - 237. b. lerinin ş. e bk.).

4027. Kafdağı - Zümrüdüankaa. (I. c. in 1393. ve 376. b. lerinin ş. e bk.)

4032. Zelihâ. III. c. in 1606. b. inin ş. e bk. Mevlânâ, bu beyitten 4048. beyte kadar, aşkın, âşıkı ne hallere bürüdüğünü, âşıktaki "Heyeman" hâletini anlatmakta, 4049 - 4050. beyitlerde aşktan maksadının, geçici aşk olmayıp gerçek aşk olduğunu, 4051 - 4052. beyitlerde, her yerde, herşeyde gerçek varlığın, yaratanın kudretini gören, duyan, O'nun hikmetini, sun'unu seyreden, varlığını O'na veren kişinin, O'ndan başkasıyla meşgul olmayacağını, O'ndan başkasını dilemeyeceği belirtmekte, bu rûhi hâleti, en içli, en güzel bir tarzda dile getirmektedir.

4060. Bu beyitte de gelişecek sâlik çocuğa, aşksa süte benzetilmektedir; ancak burada Mevlânâ, birşeye daha işâret ediyor: Çocuk süte muhtaçtır, sütten başka birşey bilmez; fakat sütü de bilmez. Âşık da, ama gerçek âşık, şehvet yüzünden birisini seven değil, güzelliği, herşeyde görünen lûtfu, hattâ kahrı, cemâli ve celâli seven, o sevgide kendini yitiren âşık, öyle bir rûhî hâlet içindedir ki tıpkı, çocuk gibi, memeden süt emer - durur ama sütü hem bilir, hem bilmez. Sütten başka birşey bilmediği hâlde süt nedir? Ondan da haberi yoktur. Çünkü, "Bir dâire resmolunsa ve bu dâirenin herhangi bir noktasından diğer noktasına bir hatt-ı müstakıym çizilerek bölünse dâirenin iki kısma ayrılacağı derkârdır. Bir kısmı mühib ismini alır, diğer kısmı da mahbûb olur. Dâirenin kutru olan hatt-ı müstakıym de mahabbetten ibârettir. Bu hatt-ı müstakıym, dâireyi iki kısma ayırdıkça muhib ile mahbûb, âşık ile ma'şuk arasında perdedir. Bu perdeyi ortadan kaldırdığımız zaman, dâirenin her noktası muhib, her noktası mahbûb olmuş olur." (Seyyid Abdülkaadir-i Belhî zâde İbn'ül - Huseynî Ahmed Muhtar; 1352 H. 1933 M. Risâle-i Gavsiyye Şerhi; bizdeki nüsha; 13. b - 14. a)

4061. Gird - Nâme. Efendisinden, efendisinin evinden kaçan köle ve câriyenin, dönüp gelmesi için yazılan duâ anlamınadır. Bu duayı ve kaçan kulun adını bir kâğıda yazarlar; o kâğıdı, ağır bir taşın altına, yahut Kur'ân-ı Kerîm'de Yûsuf sûresinin arasına koyarlar, yahut da evin bir direğine mıhlarlar ve kaçağın, bunun tesîriyle dönüp geleceğine inanırlardı (Burhan terc. ve İmdâdullah Şerhi; s. 328). Şârıh-i Ankaravî bu sözü "Genc - Nâme - Defineyi bildiren kâğıt olarak almış (s. 480). Fakat tercememize esas olan aslî nüshada ve aynı nüshayı esas kabûl eden Nicholson basımında "Gird - Nâme" dir (s. 90; aşağıdan 2. beyit; Nicholson; s. 506; 4050. beyit). İmdâdullah Şerhinde de böyledir. Şârih'ı yanıltan, gene bu ciltte geçen, kubbenin altında, kıbleye karşı durup ok tamasını, okun düştüğü yerde bir define olduğunu bildiren "Genc - Nâme" bulacağını rüyasında gören, bir kâğıtçı dük-

kânında da o "Genc - Nâme" yı bulan kişinin hikâyesidir. Hz. Şârih, Mevlânâ'nın,bu hikâyeyi telmih ettiğini sanmış, belki kendi nüshasında da "Gird - Nâme" iken bunu yanlış sayıp "Genc - Nâme" yapmıştır. Mevlânâ, âşıkı çocuğa benzetip çocuğun ancak sütle yaşadığını, bu bakımdan sütü hem bildiğini, hem bilmediğini anlattıktan, "Burada bir tedbîre girişmeye de imkân bulunmadığını söyledikten sonra gene âşıkı, sevdiği kulu kaçan kişiye benzetmektedir. "Gird - Nâme" yi yazmıştır, ama kaçan kul gelmemiştir; ahmaklaşmış gitmiştir âşık. Ama bu yolda kendisini yok ederse "Gird - Nâme" yi taşıyan deniz kesilir; aradığında yok olur; onun varlığına kavuşur.

4064. Mevlânâ, bu beyitteki, "Ben de sen ölmeden altın vermedim ya" sözüyle, Sadr-ı Cihan hikâyesini hatırlatmakta, yukarıdaki izâhâtımızın isâbetini de beyan buyurmaktadır.

4064. beyitten sonraki başlık.

"Ayağım, ya maksadıma..." Rubâî vezninde olan bu arapça beytin farsça tercemesi, "Ya maksadıma..." beyti, Mevlânâ'nın bir rubâîsinin ikinci beytidir (Külliyyat-ı Şems, yâ Divân-ı Kebîr; c. VIII, s. 1; Tercememiz, Rubâîler; A harfi; 22. Rubâî; s. 17). Buna nazaran arapçanın da Mevlânâ'nın olduğunu sanıyoruz.

"Ey âşıkları kınayan..."

Bu arapça beyit, Arap şâirlerinden Mütenebbi'nindir (354, yahut 56. H. 964, 967 M.) ve bir şiirinin matla' beytidir (Nâsîf'ül - Yâziciyy'il - Lübnânî: Kitâp'ül - Arf'it - Tayyib fî Şerhi Divâni Ebi't - Tayyib; Beyrût - 1882 M., s. 4). Mütenebbî için "Rayhânet'ül - Edeb" e bk. c. III, 1369 H. 1329 Ş. H. s. 440 - 442.

4071. Kılıç - Suçlar. Beyitte "Mahha'üz - zünûb" diye geçiyor. "Kılıç, suçu yok eder de yürür" meâlindeki hadise işâret edilmektedir (Künûz'ül - Hakaaık; II, s. 203).

4073. "İnne fî mevtî hayâtî" ikinci mısra'da geçmektedir ve Huseyn b. Mansûr'il - Hallâc'ın, "A inandığım, güvendiğim kişiler, öldürün beni; gerçekten de öldürülmemdedir benim hayâtım. Ve ölümüm hayâtımdadır benim, hayatım da ölümümdedir" beyitlerine işâret edilmektedir (Le Dîwân d'Al - Hallâj; L. Massigon basımı; Journal Asiatique; Janvier - Mars 1931; ayrı basım; s. 33 - 34). H. b. Mansûr için I. c. in 1817. b. inin ş. e bk. Bu beyit, I. c. in 3940., III. c. in 4187 - 4188., IV. c. in 109. b. lerinde de geçer.

4074. Tûfan. I. c. in 406. b. inin ş. e bk.

4078. Mum - Boynu kesilmek. Eskiden mum şamdana konur, yakılır, onunla aydınlık sağlanırdı. Şamdanın yanında bir de mum makası bulunurdu. Mumun fitili kütleşince aydınlığı azalır, fitilin ucu bu makasla kesilir, aydınlığı fazlalaştırılırdı.

4080 - 4081. Yûsuf - Ya'kub. I. c. in 118. b. inin ş. e bk.

4082. beyitten itibâren Mevlânâ, gene kendi aklına uyanların, can gözü açık olan birini kılavuz etmeden yola düşenlerin hallerini tabîatten aldığı yılan ve timsah örnekleriyle anlatıyor. Yılanın kuş avlamasını, timsahın, dişlerinin arasındaki kurtları kuşların temizlediğini, fakat ağzına giren kuşu da, sonunda yuttuğunu anlatıp bir elinde Mushaf, yeninde hançer taşıyan sûret uğrularını, yüze gülen, gönlüyle Bâbil kuyusu gibi büyülerle dolu olan yalancıları 4102 - 4103. beyitlerde canlandırıyor; sonra da nefsin havasına uyup yol almaya çalışmanın, şimşek ışığıyla tümsekli, çukurlu yolda, gece karanlığında yürümeye benzediğini pek beliyğ bir tarzda anlatıyor.

4116. Zan gerçeği bildirmez, LIII. sûrenin (Necm) 28. âyetinden aynen alınmıştır.

4117. Gemi. I. c. in 3415. b. inin ş. e bk.

4122. Yûsuf. I. c. in 118. b. inin ş. e bk.

4126 - 4128. Îsâ. I. c. in 1607. b. inin ş. e bk.

4137. Nemrud. İbrâhim Peygamber'in öğütlerini dinlemeyen, Tanrılık dâvâsı güden Nemrûd'un, İbrâhim'in Tanrısıyla savaşacağım deyip bir akbabaya binerek göğe ağdığı, göğe ok attığı rivâyet edilmiştir; nitekim bu cildin 375. beytinde de buna işâret edilmiş, 376. beytinde de, bu münâsebetle Moğolların da, birisi ölümcül olunca, ölüm meleğini korkutup kaçırmak için göğe ok attıkları anlatılmıştır.

4150. Abdâl, Cebrâil, Sidre. I. c. in 265., 1071. ve 1589. b. lerinin ş. lerine bk.

4151. Bu beyit, Mevlânâ'nın, bugün Sultân'el-Ulemâ'nın üstünde bulunan sandukasının alt ve dışarıya doğru yatkın kısmında oyulu bulunan beyitlerdendir (Mevlânâ Celâleddin; III. basım; s. 134; satır. 10 - 11)*.

4156. Bu beyte göre Çin padişahının, Tanrı tanındığı anlaşılmaktadır. Beytin ikinci mısraında, dört âyet olan CXII. sûrenin (İhlâs) 3. âyetinin ilk kısmı aynen alınmıştır.

4174. Soğuk demiri dövmek, olmayacak şeyle uğraşmak yerinde söylenen bir terimdir.

4185. beyitten sonraki başlık. "Tanrı, onu hesaplamadığı yerden rızıklandırır." LXV. sûrenin (Talaak) 3. âyet-i kerîmesinden aynen alınmıştır. "Kul tedbirde bulunur, Allah takdîr eder" sözü de arapça geçiyor.

⁂

---

* Yanlış olarak I. ciltte gösterilmiştir.

M E T İ N

Tanrı vergisinin, başka bir yönden, başka bir iş sebebiyle erişeceğini, bunu şimdilik vehmine bile getirmediğini bilmekle beraber gene de çalışıp çabalamayı elinden bırakmayan, bütün ümidini, vehmini, belli bir yola bağlayan, böylece çabalayıp duran kişi. O, bu kapıyı çalmadadır ama, belki de Yüce Tanrı, o rızkı, başka bir kapıdan ona ulaştırır ki ona dâir hiçbir tedbirde bulunmamıştır. "Tanrı, onu hesaplamadığı yerden rızıklandırır." Kul tedbirde bulunur, Allah takdîr eder. Olabilir ya, kul, kulluğu yüzünden vehme düşer de ben, bu kapıyı çalıyorum ama, bana bu kapıdan başka bir kapıdan rızık verir der; Yüce Tanrı, onu bu kapıdan da rızıklandırır; zâti bütün bu kapılar, bir sarayın kapılarıdır.

Ya bu yolda muradıma ererim; ya da doğan gibi yol alır, yurduma dönerim.

Belki muradıma erişmem, yolculuk etmeme bağlıdır; yolculuk eder de bulamazsam belki oturduğum yerde bulurum.

Sevgiliyi o kadar arıyayım ki, sonunda aramamak gerektiğini anlayayım.

Zamânenin çevresinde dönüp dolaşmadıkça o bilelik, o beraberlik, kulağıma girer mi benim?

4190. Uzun yolculuklarda bulunmadıkça nasıl olur da o bileliğin, o beraberliğin sırrını anlayabilirim?

* Tanrı, "O, sizinle beraberdir" dedi ama, bu beraberlik, gönül kulağına aksetsin, o beraberliği kendisinden uzaklaştırmasın diye de gönlü mühürledi.

İnsan yolculuklar ettikten, uzun yollar aştıktan sonra gönüldeki o mühürü açtı.

* Apaydın hesabtaki iki yanlış kuralı gibi hani; o da bu birliği, bu beraberliği iki yanlıştan sonra açık, aydın bir hale kor da anlar.

Anladıktan sonra da, bu beraberliği bilseydim arar mıydım hiç der.

Fakat onu biliş, onu anlayış, yolculuğa bağlıdır; o bilgi, düşüncenin keskinliğiyle elde edilemez.

* Hani şeyhin borcunun ödenmesi de o çocuğun ağlayışına bağlıydı.

* Helvacı çocuk, hay - hayla ağlayınca o ulular şeyhinin borcu ödendi.

* Bu mânevî hikâye, bundan önce "Mesnevi" de söylenmişti.

O'ndan başka senden birşey ummayasın diye bir yerde, gönlüne bir korkudur, düşer.

4200. Bu ümîde de bir başka fayda kor; o dilediğin şeyi, bir başkasından verir sana.

Ey ümidini pekçe bir yere bağlayan, ben, bu yüce ağaçtan meyve yiyeceğim diyen,

Oradan umduğundan bir fayda elde edemezsin de o vergi, bir başka yerden gelir.

Peki, o şeyi sana, o yandan vermeyi dilemiyordu da o ümidi, o bağlılığı ne diye verdi gönlüne?

Gönlün hayrete dalsın diye bir sanat göstermek, bir hikmet belirtmek için.

A faydalanmak isteyen, muradım nerden olacak, meramıma nerden erişeceğim diye gönlünü hayrete daldırmak için.

Kendi aczini,kendi bilgisizliğini bilesin de gizli âleme inancın daha da artsın diye.

Bu ümitten ne meydana gelecek diye gönlün hayrete dalar.

Rızkını terzilikten umarsın; terzilikle geçinirim, yaşarım dersin.

Derken kuyumcu olursun, rızkın kuyumculuktan gelir;oysa o kazanç, vehminden o kadar uzaktı ki.

4210. Değil mi ki o rızık, o yandan gelmiyecekti; peki terziliğe tamahın nedendi?

Tanrı bilgisindeki eşsiz - örneksiz bir hikmet yüzündendi; Tanrı, ezelde yazmıştı onu.

Bir de düşüncen şaşkın kalsın da tümden işin - gücün hayranlık olsun diye.

Sevgilimle, şu çalışıp çabalamam yüzünden mi buluşurum; yoksa şu bedenle çalışmadan dışarı bir yol tutma yüzünden mi dersin.

Bu yolu tutmakla muradıma erişirim de diyemem; çırpınır - çarpınırım, bakalım nerden kapı açılacak der - durursun.

Başı kesilmiş kuş, her yana düşer, çırpınır; can bedenden ne yanda kurtulursa o yana dek çırpıntısı durmaz.

Ben de, ya bu çıkışla muradıma ererim; yahut burçlarla bezenmiş gökyüzünde, başka bir burçtan dileğimi bulurum.

Bir adam, uykusunda bir rüya gördü. Adamın biri, kendisine, aradığın, Mısır ülkesinin sol yanında; orada, filan mahalledeki falan evde bir define var dedi. Adam, Mısır'a gelince birisi, kendisine, ben bir rüya gördüm, Bağdat'ta, filan mahallede, filan evde bir define varmış dedi; mahallenin, ev sâhibinin adını söyledi. Adam, bana, define Mısır'daymış demelerinin sebebini anladım; kendi evimden başka birinin evinde define aramam gerekmiş, buraya gelmem, buna iyice inanmam içinmiş; gerçekten de Mısır'da define bulamıyacağım dedi.

Maldan, akardan nice mîrasa konmuş biri vardı; hepsini yedi; çırıl - çıplak kaldı; ağlayıp sızlanmaya koyuldu.

Zâti mîras malının vefası yoktur; mîrası bırakanı da muradına erdirmemiş, adam, geçmiş - gitmiş, o mal da ondan ayrılmıştır.

Mirasa konan da, o malın kadrini bilmez; çünkü kolay buldu; pek çalışıp çabalamadı; kazanmak için de pek o kadar zahmete katlanmadı.

4220. A filan, Tanrı'nın lûtfu da sana canı bedâva verdi de o yüzden, canının kadrini bilmiyorsun.

Eldeki para gitti, kumaş gitti, evler gitti; yıkık yerlerde baykuşlar gibi kalakaldı adam.

Yârabbi dedi, mal - mülk verdin; yiyecek-içeçek ihsân ettin; hepsi de gitti, ya gene ver, ya da ölümü gönder.

* Eli boş bir hale gelince Tanrı'yı anmaya, Yârabbi, Yarabbi, kurtar beni demeye koyuldu.

* Peygamber, inanan, uda benzer; içi boş olunca feryada gelir demiştir.

İçi dolu oldu mu, çalgıcı, onu elinden atar.. sakın dolu olma; onun elinden gelen zarar bile hoştur.

İçi boş ol da, iki parmağının arasında hoş bir hâle gel; çünkü mekân âlemi, mekânsızlık âleminin şarabından sarhoştur.

Azgınlığı geçti - gitti, gözlerinden yaş boşandı; gözlerinin yaşları, din ekinini suladı.

*** İnananın duâsının geç kabûl edilmesindeki sebep**

Nice özü doğru kişiler vardır ki özlerinin doğruluğundan tüten duman, göğe ağsın diye duâlar ederler, yalvarıp yakarırlar.

Suçluların iniltilerinden çıkan ödağacı kokusu, şu güzelim gök kubbenin yücesine dek ağar.

4230. Bunun üzerine melekler, Tanrı'ya yalvarırlar; ey her duâyı kabûl eden, ey kendisine sığınılan derler;

İnanmış kulun yalvarıp yakarıyor; senden başka dayanacak bir kişi bilmiyor.

Sen yabancılara bile bağışlarda bulunursun; her iştahlı dileğini senden diler.

Tanrı buyurur ki: Onu hor gördüğümden değil; dileğini vermede geciktirmem, ona yardım etmenin ta kendisi.

İhtiyacı, onu gafletten uyardı, benim katıma getirdi; ihtiyaç, onu perçeminden tuttu da sürüdü, benim yanıma çekti.

İhtiyacını giderir, duâsını kabûl edersem, gene o oyuna dalar o.

Canla gönülden, gönlü kırık, göğsü yaralı, ağlayıp inleyerek ey sığınılan, ey yardımı dilenen diye yalvarıp yakarıyor ama

Onun sesi, onun o Yârabbi demesi, sırlarını söylemesi hoş geliyor bana.

Yalvararak, olayı anlatırken beni, aklınca, her çeşit kandırıyor.

Duduların konuşmaları, bülbüllerin güzel sesleri beğenilir de bu yüzden, kafes, çeker onları.

4240. Ama kuzgunla baykuşu ne vakit, kim kor kafese? Böyle birşey,hiç işitilmemiştir.

Güzel seven kişinin yanına iki kişi gelse, biri ihtiyar olsa, öbürü, çene topağı güzel bir genç olsa,

İkisi de ekmek istese, adam, hemen bir somun alır, ihtiyara, al der.

Boyu - posu, yüzü - gözü güzel olanaysa hemencecik nerden verecek somunu, dur hele der, bekletir onu.

Birazcık otur, rahat et; evde taze ekmek pişiriyorlar der.

O sıcak ekmek gelince de gene, otur der ona; evden helva da gelecek.

Bu düzenle onu geçiktirdikçe geciktirir; gizli bir yoldan avlar onu.

A dünya güzeli der, seninle bir işim var birazcık; hele bekle.

İşte, inananların, iyi olsun, kötü olsun, muratlarına ermemeleri bunun içindir; gerçekten de bunu böyle bil.

Mısır'da bir define var diye haber verdikleri adamın hikâyesine dönüş, o adamın, Tanrı tapısında yalvarıp sızlanması

Mirâsa konan adam, parasını - pulunu yeyip yoksul olunca, Yârabbid emeye, ağlayıp sızlanmaya koyuldu.

4250. Zâti bu rahmetler saçan kapıyı kim çaldı da, karşılık olarak ona yüzlerce bahar açılıp saçılmadı?

* Bir rüya gördü adam; hâtifin sesini duydu; hâtif, senin zenginliğe ulaşman Mısır'da olacak diyordu.

Yürü, Mısır'a git, orada işin düzelecek; Tanrı, dileğini kabûl etti; dilekleri kabûl eden odur.

Filan yerde pek büyük bir define var; onun ardına düşmen, tâ Mısır'a dek gitmen gerek.

A perişan olmuş adam, durmadan, dinlenmeden kalk Bağdat'tan, Mısır'a, şeker kamışlığına git.

Adam, Bağdat'tan kalktı, tâ Mısır'a vardı; Mısır'ı görünce arkası kızıştı;

Çünkü hâtif, o defineyi orada bulacağını, zahmeti gidermek için o malı, orada elde edeceğini vaadetmişti.

Filan mahallede, filan yerde gömülü, pek seçkin, pek nadir bir define var demişti.

Ama az - çok, hiçbir yiyeceği, geçineceği kalmamıştı adamın, halktan birşeyler dilenmeyi kurdu.

Kurdu ama utancı, izzeti nefsi, eteğini çekti; o da sabretmeye koyuldu, kendini sıktı.

4260. Derken nefsi, açlıktan gene çırpınmaya başladı; dilenmekten başka bir çaresi kalmamıştı.

Geceleyin dedi, yavaş - yavaş çıkar, dilenirim; karanlıkta gördüğümü seçemem, böylece dilencilikten utanmam.

Gece kuşu gibi geceleyin Tanrı'yı anar, dilenirim; elbette bir damdan yarım pul atarlar bana.

Bu düşünceyle mahalleye, geceleyin çıktı; bu düşünceyle o yandan bu yana gidip gelmeye koyuldu.

Bir zaman, gene utancı, şerefi engel oldu; bir zaman da açlık, haydi dedi ona, iste.

Gecenin üçte bir geçmişti; o, hâlâ isteyeyim mi, yoksa dudaklarım kupkuru, gidip yatayım mı demede, bir ayağını ileriye atmada, öbürünü geriye çekmedeydi.

*** O adamın Mısır'a varması, gece dilencisi gibi dilenmek için mahalleye çıkması; bekçinin onu tutması; bekçiden bir hayli kötek yedikten sonra, gene bekçi yüzünden muradını elde etmesi. "Nice şeyler vardır ki onlardan tiksinirsiniz; fakat sizin için hayırlıdır." Gene yüce Tanrı, "Güçlükten sonra kolaylık verecektir Allah" der ve "Gerçekten güçlükle beraber bir kolaylık var" buyurur. Selâm olsun, Peygamber de, "Çetinleş, açılırsın" der; Kur'ân'da ve inen kitaplarda bu, hep böyledir.**

Birdenbire bekçi yakaladı onu; açlıktan safrası kabarmış olan zavallıyı yumruklamaya, sopayla dövmeye başladı.

O kapkaranlık gecelerde halk, gece hırsızlarından çok zarar görmüştü.

Korkunç, kutsuz gecelerdi; bekçi de işe sarılmıştı, hırsızları aramadaydı.

Çünkü halife, geceleyin sokaklarda dolaşanları yakalayın; benim yakınım bile olsa kesin elini demişti.

4270. Padişah, ne diye hırsızlara acıyorsunuz diye bekçileri sorguya çekmişti, korkutmuştu.

Ne diye yalanlarına inanıyorsunuz; yahut da nasıl oluyor da, onlardan rüşvet alıyorsunuz demişti.

* Hırsızlara, eli şom kişilere acımak, arıkları vurup dövmektir, onlara acımamaktır.

* Aklını başına al da birisinden öcalmaktan, birini incitmekten çekinme; onun uğrayacağı zahmete, eziyete pek bakma; herkesin düşeceği eziyeti, zahmeti gör.

* Şerri gidermek için ısırılan parmağı kes at; bedenin uğrayacağı kötülüğü, bedenin helâk olacağını gör.

Tesadüf bu ya; o günlerde usta, acemi, birçok hırsız türemişti.

İşte bekçi, böyle bir vakitte gördü adamı; adam - akıllı sopa attı ona; bedeninde sayısız yaralar, bereler peydahlandı.

O yoksul, dövme de halimi dosdoğru söyleyeyim diye bağırmaya başladı.

Bekçi, peki dedi; işte mühlet verdim sana; hadi, söyle. Gece vakti ne diye dışarıya çıktın? Anlat bakalım.

Sen buralı değilsin; belli ki yabancı bir garipsin; doğru söyle, ne düzen düzmedesin?

4280. Divan ehli, şimdi neden hırsızlar çoğaldı diye bekçileri kınamada.

Bu çokluk senin yüzünden, senin gibilerin yüzünden; önce o çirkin dostlarını söyle, onları bana bildir.

Yoksa hepsinin öcünü senden alırım; böylece de her zenginin altını emin olur.

Adam, ağız dolusu yeminler etti de dedi ki: Ben ne ev yakıcıyım, ne kese çarpıcı.

Ben hırsız da değilim, zâlim de değilim; Mısır'ın garîbiyim, Bağdat'li biriyim ben.

* "Yalan, insana şüphe verir, gerçekse inanç" hadîsi

Adam, rüyasını, o define işini söyledi; bekçi, onun doğru söylediğine inandı; gönlü esenleşti.

Adamın, yemininden, doğruluk kokusu aldı; sözünden, içinin yandığı, çöreotu gibi tüttüğü anlaşılıyor, kokusu burcu-burcu duyuluyordu.

Gönül, susuzun suya kavuşması gibi, doğru sözü duyunca esenleşir.

Ancak perde ardında kalmış gönül, illetlidir, doğruyu anlayamaz.. hattâ o, peygamberle bir ahmağı bile ayırdedemez.

Yoksa tam yerinden verilen o haber, Ay'a bile vursa, onu ikiye böler.

4290. Ay yarılır da o perde ardında kalmış gönül, kıpırdamaz bile; çünkü sürülmüş, kovulmuştur o gönül, sevgili değildir o.

Bekçinin gözleri yaşardı, gözyaşları çeşme gibi akmaya başladı; bu hâl, kuru sözden olmamıştı, gönül kokusunu duymuştu da ondan.

Bir söz vardır, cehennemden kopar, gelir dudağa.. bir söz de vardır, can şehrinden kalkar, dudak köyüne gelir, konar.

Cana can katan denizle eziyetler, zahmetler denizi arasında bir berzahtır bu dudak.

Bu dil, dudak, şehirler arasında köylü pazarlığına benzer; her yandan alış - veriş için oraya gelirler*.

Adamın boş yere kesesini boşaltan, kalp akçaya benzer kusurlu kumaş da o pazardadır; adama fayda sağlayan, inci gibi değerli olan kumaş da orada.

Bu köylü pazarında, kim daha artık alışverişten anlarsa, kim geçer akçayla kalp akçayı daha artık ayırd ederse o, kâr eder**.

Köylü pazarı, o adama kâr yeri olur; öbürüneyse, körlüğü yüzünden zarar yeri kesilir***.

Âlemin parça - buçuklarından her biri, ahmağa düğümdür; ustaya düğüm çözüş.

Birine şekerdir, öbürüne zehir gibi.. birine lûtufdur, öbürüne kahır gibi.

4300. * Her cansız şey, Peygamber'e hikâyeler anlatır; Kâ'be, hacıya tanıklık eder, söz söyleme huyunu alır.

* Namaz kılana da mescid tanıklık eder; o, uzak yollardan bana gelirdi der.

* Ateş, Halîl'e güldür, reyhandır; Nemrud'a uyanlaraysa ölümdür, derttir.

* Ey Hasan, bunu defâlarca söyledik ama söylemeye doyamıyorum ki.

---

* Köylü pazarı "Yapanlu", yâni "Yabanlı" tarzında türkçedir.

** Bu beyitte de aynı.

*** Bu da öyle.

Sararıp solmamak için sen de defâlarca ekmek yedin; bu, gene o ekmek; neden usanmıyorsun?

Yersin, doyarsın; yediğin siner; derken yeniden acıkırsın; böylece de midenin dolgunluğu da geçer, o sancın da.

Kim açlık derdine düşerse, bedeninin her parça - buçuğu, yenileşmeye koyulur, gıda ister, gelişmek ister.

Tad, açlıktandır, yeni yemekten değil; açlıkta arpa ekmeği bile şekerden tatlıdır.

İşte o usanç da aç olmamaktan, tıka - basa tokluktandır; sözün tekrarlanmasından değil.

Nasıl oluyor da dükkânda alış - veriş etmekten, öşür, baç almaktan, dedi - dokudan, halkı aldatmaktan usanç gelmiyor sana?

4310. * Altmış yıldır, şunun - bunun arkasından söylemekten, adam eti yemekten nasıl da usanmadın?

Bir kadını avlamak için onu övesin de, översin; defâlarca, usanmadan hoş sözler söylersin, işvelenir - durursun.

Son söylediğin söz, bir öncekinden daha da yakıcıdır, daha da işveli; yüz kere, öncekinden daha yanık sözler söylersin.

Dert, eski ilâcı yenileri; dert, her usanmış kurumuş dalı kırar - gider.

Eskileri yenileyen kimya dertlerdir; derdin olduğu yerde nerede usanç?

Kendine gel de, usanç yüzünden soğuk - soğuk ah etme; dert ara, dert ara, dert, dert.

Faydasız ilâçlar, derde düzen düzerler; onlar, yol kesicilerdir, baç diye para alırlar adamdan.

İçildiği zaman soğuk gelir, hoş görünürse de, acı su, susuzluğa derman değildir.

Ama düzenci olmuştur, yüzlerce sebze yetiştiren tatlı suyu aramaya engel kesilmiştir.

Nerde bir güzel altın varsa, her kalp altın da, acı su, tatlı suyu aramaya engel olduğu gibi, ayarı tam altını tanımaya engeldir.

4320. A dileyen, muradın benim, al beni idye senin ayağını kesmiş, kanadını yolmuştur.

Derdini ben çekerim demiştir ama zâti kendisi derttir.. görünüşte sana mat olmuştur ama oyunda matetmiştir seni o.

Yürü, yalancı dermandan kaç da derdin iyileşsin, sana miskler damlatsın.

Bekçi, sen ne hırsızsın, ne de kötü adamsın dedi; iyi adamsın ama, bönsün, ahmaksın.

Bir hayâle kapılıyor, bir rüyaya kanıyor da bunca yol aşıyorsun; aklında, dört arpa ağırlığınca aydınlık bile yok.

Kaç keredir, boyuna rüya görürüm; Bağdat'ta bir define var derler bana;

Filan tarafta, falan sokakta gömülü.. ama söylediği mahalle, bu tasalara batmış kişinin mahallesiydi.

Evet, bekçi dedi ki: Filanın evinde gömülü, git, ara derler.. o düşman, yoksul adamın evini, adını söylüyordu.

Evet, ben bu rüyayı kaç keredir görmüşüm; Bağdat'ta bir define var.

Bu hayâle kapılıp yerimden bile kıpırdamadım; sense bir rüyaya kapılıyor, üşenmeden buralara geliyorsun.

4330. Ahmağın rüyası aklıncadır; onun rüyası da kendisi gibi değersizdir, hiçbir şeye yaramaz.

Kadının, rüyasını, aklının noksan, canının arık olması bakımından, erkeğin düyasından aşağı bil.

Aklı noksan adamın, ahmak kişinin rüyası boştur; peki, akılsızlıktan meydana gelen şey nedir? Yel gibi bir rüya.

Adam, define benim evimde dedi kendi - kendine; peki, orada ne diye yoksul oturmuşum, feryat etmişim?

Definenin başında yoksulluktan ölmüşüm meğer; çünkü gafletteymişim, perde ardındaymışım.

Bu muştuluktan sarhoş oldu, derdi kalmadı; dilsiz - dudaksız, yüzbinlerce hamd okudu.

* Rızkım dedi, bu köteğe bağlıymış; Âb-ı Hayât, benim dükkânımdaymış.

Müflis olduğumu sanırdım, o zannın körlüğünün inadına, pek büyük bir rızık elde ettim; yürü;

İster beni ahmak say, ister aşağı bir kişi; o define benim oldu ya; sen istediğini söyle artık.

Şüphesiz olarak dilediğimi gördüm; a ağzı pis bekçi, sen, ne istersin söyle bana.

4340. A ulu kişi, sen bana dertli de; senin önünde dertliyim; kendi - kendime hoşum ben.

İş, bunun tersine olsaydı; sana gül bahçesi görünseydi de, bana, hor - hakıyr bir yer kesilseydi ne olurdum ben? Eyvahlar olsun.

* Ö r n e k

Aşağılık biri, bir gün bir dervişe, dedi ki: Seni burada hiç kimse bilmiyor.

Derviş, ben burada yabancıyım, bilmiyebilirler beni, ama ben, kim olduğumu iyice biliyorum ya dedi;

Dert, yara, tersine olsaydı, eyvahlar olsun.. ya o beni bilsaydi de ben, kendimi görmez bir kör olsaydım.

Ahmak say beni, ahmağım ama bahtı güzel bir ahmak.. iyi bir baht, inattan da yeğdir, yüzü pek oluştan da.

Bu sözü, senin zannına uygun söylüyorum; yoksa bahtım, aklıma da yardım eder benim.

O adamın, sevinerek, muradına ererek, Tanrı'ya şükürler edip secdeler kılarak, Tanrı'nın eşi bulunmayan işlerine, hiçbir aklın, hiçbir anlayışın eremiyeceği bir halde o işin, bir hale - yola girişine şaşarak geri dönmesi

Adam secdeler ederek, rükû'a vararak, Tanrı'yı överek, Tanrı'ya şükürler ederek Mısır'dan kalktı, tâ Bağdad'a geldi.

Bütün yolda rızkının böyle bir ters taraftan, dilediğinden ayrı bir yandan gelişine şaşıyor, bu şaşılacak şey yüzünden sarhoş oluyordu.

Ben nereden umuyordum diyordu, nereden başıma gümüş saçtılar, kârlar verdiler bana?

4350. Bu ne hikmet ki murat kıblesi olan evimi bıraktım da, yolunu yitirmiş, fakat sevinçli bir halde yollara düştüm.

Sapıklığa koşa - koşa gidiyordum; oysa ki her solukta, dileğimden biraz daha ayrılıyormuşum.

Ama gene de Tanrı, o sapıklığın ta kendisini, cömertliğiyle doğru yolu buluş, kâr elde ediş haline koydu.

O, sapıklığı, iman yolu yapar; eğri gidişi, ihsan ekininin devşirme çağı kılar.

Böylece de hiçbir ihsan sâhibinin korkudan emin olmamasını, hiçbir hâinin de ümitsiz kalmamasını sağlar.

Gizli lûtuf sâhibi densin diye o gözlere görünmez Tanrı, zehrin içine panzehir kor.

* O ululuk, namazda gizlenmemiştir, apaçık görünür; o ağır elbiseyi günaha giydirmiştir, yarlıgama elbisesini günaha bağışlamıştır.

İnkârcılar, güvenilir kişileri aşağılamayı kurdular ama bu aşağılayış, üstünlük oldu, yücelik oldu; mucizelerin belirmesine sebep kesildi.

Onların kasıtları, dîni aşağılamaktı; aşağılamanın ta kendisi, peygamberlerin üstünlüğü, yüceliği kesildi.

Her kötü kişi, inkâra kalkmasaydı mucize mi olurdu, delil mi görünürdü?

4360. İnkârcı düşman, sözün doğru olduğunun ispat edilmesini istemeseydi kadı, tanık ister miydi hiç?

Mucize, dâvâcının, dâvâsında şüphesiz olarak gerçek olduğunu ispat eden, gerçekliğine inanılmış bir tanıktır sanki.

Peygamberleri tanımayanlar, onları kınadılar da, Tanrı onlara mucize verdi; onlara lûtuflarda bulundu.

* O Firavun'un düzeni; üçyüz kattı, yüzlerce hile düzdü; ama hepsi de kendisini aşağılattı, kendi kökünü kazıdı.

* Mûsâ'nın mucizesini yaralamak için iyi-kötü, büyücüleri tapısına topladı.

* Böylece sopayı boşa çıkarmak, rezil etmek, gönüllerden itibarını silmek istedi.

* Oysa ki bu, Mûsâ'ya delil kesildi; sopanın itibarı daha da yüceledi.

* Mûsâ'nın, da ona uyan toplumun da yolunu kesmek için, vakitsiz olarak Nil kıyısına ordu yığdı ama bu iş,

* Mûsâ ümmetinin eminliğini sağladı; Firavun'sa, yerin dibine battı - gitti.

* Mısır'da kalsaydı da oraya gelmeseydi, İsrailoğullarının korkusu, nasıl geçerdi?

4370. * Geldi de İsrailoğullarını yaktı - yandırdı; bil ki eminlik, korkuda gizlidir.

* Gizli lûtuf ona derler ki, o hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, ateş gösterir sana; oysa ışıktır o.

* Çekinmeye, suçtan sakınmaya karşılık, verilen sevap gizli değildir; fakat sen, yanılmalarından sonra buyücülere verilen sevabı seyret.

* Geliştirip yetiştirmede kavuşup buluşmak gizli değildir; ama büyücüler, kavuşup buluşmaya, çekişip savaşma yüzünden eriştiler.

* Yürüyen ayaklarla yürünür, gidilir; gizli birşey değildir bu; fakat büyücüler, ayakları kesildi de yürüdüler, sen bunu seyret.

Ârifler, kan denizini aşmışlardır da o yüzden, boyuna emindirler onlar.

Eminlikleri, korkunun ta kendisinden belirmiştir; hâsılı onların eminlikleri, her solukta artar - durur.

Korkuda gizli olan eminliği gördün ya; a tertemiz er, ümitte gizli olan korkuyu da gör.

* O bey, düzenle Îsâ'nın üstüne düştü; Îsâ ise evde, yüzünü gizleyiverdi.

* O da taç - taht sâhibi olmak için eve girdi; Îsâ'ya benzediğinden darağacına taç oldu-gitti.

4380. * Sarılmayın, ben Îsâ değilim; ben yahudilerin beyiyim, izimin tozu kutlu dedi.

* Onlarsa, daha çabuk davranın, asın şunu; Îsâ'dır o; bizi yanıltmak, kurtulmak istiyor dediler.

Nice ordu vardır ki üstün olmak, mal - mülk elde etmek için gider; derken kendi başını yer; arda kalan nesi varsa, başkalarına nasip olur.

Nice tâcir vardır ki kâr elde etmek ümidiyle gider; bayrama eriştim sanır; fakat ödağacı gibi kendini yakar.

Dünyâda bu çeşit tersine işler çoktur; insan zehir sanır, oysa ki baldır o.

Nice ordu vardır ki erlerin gönülleri, ölümlerine inanır; öldük artık derler; derken karşılarına aydınlıklar, üstünlük çıkıverir.

* Ebrehe, Tanrı evini aşağılatmak, diriyi, ölü gibi yere atmak için gelmişti.

* Kâ'be'yi yıkmayı, ordakilerin hepsini, ordan sürüp çıkarmayı, başları dönmüş bir hale getirmeyi kurmuştu.

* Bütün ziyaretçilerin, kendi çevresine toplanmasını, onun kâbesini, herkesin kıble edinmesini istiyordu.

* Niçin benim kâbemi ateşe verdiler diyor, Araba kin güdüyor, Araptan öcalmak diliyordu.

4390. * Bu çalışması, Kâ'be'ye üstünlük verdi; o evin büsbütün yüce sayılmasına sebep oldu.

* Mekkelilerin üstünlüğü birdi, yüz oldu; üstünlükleri, şerefleri, kıyâmete dek de sürer-gider.

* Kendisi de daha artık, yere battı - gitti, kâbesi de.. neden bu? Kaderin yardımlarından.

* Yırtıcı canavara benzeyen Ebrehe'nin mallarını ele geçirdiler de, yoksul Araplar, zengin oldular.

* O, sanıyordu ki ordusuyla Mekke'ye gidiyor; oysa, Tanrı evinin bulunduğu şehirdeki halka mal - mülk, altın - gümüş götürüyordu.

O garip yoksul, yolda, her adımda, bu çeşit şeyleri düşünmede, niyetlerin bozulduğunu, çabaların tersine sonuç verdiğini seyretmedeydi.

Sonunda evine geldi, defineyi buldu; Tanrı lûtfuyla işi düzene girdi.

*
**

(Ş E R H)

4185. beyitten sonraki başlık. "Tanrı, onu hesaplamadığı yerden rızıklandırır." LXV; Talaak; 3. âyet-i kerîmeden aynen alınmıştır "Kul tedbirde bulunur, Allah takdîr eder" arapçadır.

4189 - 4191. Beraberlik. V. c. in 1072. b. inin ş. e bk.

4191. beyitteki "aks", aynı zamanda, bir sözün, tersine okunuşu, aynı olmasına denir. Meselâ "bâb", yani kapı sözü, tersine okunsa da "Bâb" sözünü meydana getirir. Beyitte buna da işâret edilerek birlik, ifâde ediliyor.

4193. Hesaptaki iki yanlışla doğruyu bulmak kuralı. Şârih-i Ankaravî, bu kuralı, örneklerle uzun - uzun anlatıyor (s. 491 - 494).

Mevlânâ, aynı zamanda, gerçek yolcusunun, kendisine varlık vermesini, O'nu bulmak için mânevî yolculuğa düşmesini iki hatâ saymaktadır. Sonunda, kendi varlığının yok olduğunu anlar, O'nu, kendi yokluğunda bulur; fakat gerçek de ancak bu iki yanlışla elde edilir.

4196. II. c. te Şeyh Ahmed-i Hıdraveyh'in helvâ alması, parasını verememesi, helvacı çocuğun ağlaması, bu sırada Şeyh'e birisinin nezir göndermesi, Şeyh'in, hem helvacı çocuğun parasını vermesi, hem de borçlarını ödemesi hikâyesine atıf yapılmaktadır.

4216. beyitten sonraki bölüm. Furûzan - fer merhum, bu hikâyenin, VI. asr-ı hicrîde (XII. M.) tedvîn edilmiş olan "Acâib - Nâme" de bulunduğunu bildiriyor ve metin veriyor. Çevirisini sunuyoruz:

"Bir adamın Zehmen derler bir evi vardı; adam pek yoksuldu. Bir gece rüyasında, Şam'da bir define bulacağını gördü; fakat rüyasına inanmadı. Aynı rüyayı birkaç kere daha gördü. Nihâyet, yoksulluğu yüzünden, belki bulurum diye Şam'a gitti. Şehirde gezinip dururken adamın biri, nerelisin diye sordu. Rey'liyim dedi; neden geldin sorusuna da, ahmaklığımdan, rüyamda, Şam'da bir define bulacağımı gördüm, yollara düşüp geldim diye cevap verdi. Adam gülmeye başladı da dedi ki: Bunca yıldır ben, Rey'de Zehmen denen bir evde define olduğunu rüyamda görürüm de aldırış bile etmem; sen pek bön bir adammışsın. Yoksul, bu sözü duyunca hemen döndü, Rey'e geldi; eve girdi, yeri kazdı; otuz batman ağırlığında altın bir havan buldu ve bu sâyede zengin oldu."

Bu hikâye, "Burhân-ı Kaatı'„ da da "Zehmen" lûgatında aynen geçer (Tibyân-i Nâfı' der Terceme-i Burhân-ı Kaatı'; Mısır - 1268; s. 327 - 328).

Bu hikâyenin, meşhur bir halk - hikâyesi olduğu anlaşılıyor; çeşitli tarzlarda masallarımıza da girmiştir.

4223. XXXIX. sûrenin (Zümer) 8. âyet-i kerîmesinde, insana bir zarar gelince, Rabbine yöneldiği, sonra bir nîmete kavuşunca, bunu unutuverdiği bildirilir; beyitte bu âyete işâret ediliyor.

4224. "İnanan uda benzer; içi boş olunca feryada gelir." Şârihler böyle bir hadis naklediyorlar.

4226. İki parmağının arasında. Hadisten lâfzan alınmıştır (III. c. in 4260. b. inin ş. e bk.

4227. beyitten sonraki bölüm. "Gerçekten de Yüce Allah, ısrâr ile dileyeni sever." (Hadîs; Sefînet'ül - Bıhâr; c. I, s. 448)

"Mü'min, bir hâceti olunca Allâh'a duâ eder; Üstün ve Yüce Allah, sesine ve duasına iştiyâkım var, icâbeti geciktirin buyurur. Kıyâmet günü de ona, Kulum, bana duâ ettin, şu - şu yüzden icâbette ve sana sevap vermekte geciktim der." (İmâm Ca'fer'üs - Sâdık'tan; aynı s.) "Allah, bir kulunu severse, onun sızlanmasını duymak ister; onu bu sûretle sınar." (Câmi'; I, s. 13)

4251. Hâtif. II. c. in 513. b. inin ş. e bk.

4265. beyitten sonraki başlık. "Nice şeyler vardır ki onlardan tiksinirsiniz; fakat sizin için hayırlıdır." II; Bakara, 216. âyet-i kerîmeden lâfzan iktibas edilmiştir.

"Güçlükten sonra kolaylık verecektir." LXV; Talaak, 7. Lâfzî iktibâs var.

"Gerçekten de güçlükle beraber bir kolaylık var." XCIV; İnşirâh, 6. Âyet, başlıkta unutulmuş, yeri işâretlenerek sol yana yazılmıştır.

"Çetinleş, iyice bağlan, düğümlen; çözülür, açılırsın." Hz. Peygamber'in (S. M) sağ ellerinin parmaklarını bitiştirerek, şiddet zamânında sağ dizleri-

ne vurup parmaklarını açtıkları ve bu hadîsi buyurdukları rivâyet edilmiştir (Câmi'; I, s. 35).

4272 - 4274. Mevlânâ, bu beyitlerde kötüye, kötülüğüne karşı cezâ vermenin, şerîat hükümlerini yerine getirmenin lüzumunu, sorumluluğun kalkmaması gerektiğini bildirmekte, herşey O'ndan gibi miskince ve âlemin nizâmını bozacak inançların, İslâm'a ve insanlığa uymadığını anlatmaktadır. "Allâh için seven, Allâh için nefret eden, Allâh için veren, Allâh için vermeyen kişi, îmânını olgunluğa ulaştırmıştır", "Kimin yanında bir mü'min, alçaltılırsa ve o da, ona yardım etmeye gücü yeterken yardımda bulunmazsa Allah onu, kıyâmet gününde, herkesin önünde alçaltır", "Kim sabahı eder de sıkıntısı, düşüncesi Allah'tan gayrı olursa, o kişi Allah'tan uzaktır; kim sabahı eder de, Müslümanların dertleriyle dertlenmezse, onlardan değildir" ve "Yaratana isyânı icâb eden şeyde, yaratılmışa itâat etmek yoktur" gibi hadisler, bu husûsu açıklar (Câmi'; I, s. 141, 143 - 144, 147; c. II, s. 193).

4284. beyitten sonraki başlıktaki hadis, lâfzan alınmıştır (Bu c. in 2582. b. inin ş. e bk.).

4300 - 4301. Kâ'be'nin, mescidin, Ramazan ay'ının, Kur'ân'ın, şehitlerin, temiz kulların.... şefâat edeceklerine dâir hadisler vardır (İmdâdullah, s. 328; Câmi'; s. 35).

4302. Ateş - İbrâhim. Nemrûd. I. c. in 551. b. inin ş. e bk.

4303. Hasan. Çelebî Husâmeddîn'e hitaptır.

4310. Arkadan söylemek - Adam eti yemek. XLIX. sûrenin (Hucurât) 12. âyetinde, arkadan söz söylemek, ölü kardeşinin etini yemeye benzetilmektedir. Bu âyete işâret ediliyor.

4336. Âb-ı Hayât. I. c. in 578. b. inin ş. e bk.

4341. beyitten sonraki bölüm. Tanınmak, bilinmek, parmakla gösterilmek, övülmek, tanınıp bilinene, övülüp sayılana, hem benlik verir, hem kendisinde olmayan vasıfların da kendinde bulunduğu zannını belirtir. Sayan ve övenlerde de riyâyı, yalancılığı meydana getirir. Gerçek erenler, kendilerinden bahsederlerken, "ben" demekten çekinirler, "fakıyr" derler; yüceliğin, üstünlüğün, Tanrı'ya âit olduğunu bilirler. Hele Hz. Muhammed'e, "Allâh'ın kulu ve Rasûlü" dendikten, O'nun ilminin kapısı olan Ali, "Ben Muhammed kullarından bir kulum" dedikten sonra benliğe düşmenin, ne kötü birşey olduğunu idrâk ederler. Mevlânâ bu örnekle bütün bunları anlatmış oluyor.

4356. Bağışlamanın, yarlıgamanın, suça, suçluya bir lûtuf, bir ihsan olduğu belirtilmekte.

4363 - 4374. Mûsâ - Sopa. Büyücüler. I. c. in 278 - 279. b. beyitlerinin ş. e bk.

4378 - 3481. Ahd-ı Cedid denen kitaba göre Îsâ Peygamber'i (A. M), havârîlerinden Yahûdâ, ele vermiş, kimi öpersem Îsâ odur demiş, gelip Îsâ'yı öpmüş, Îsâ'yı haça germişler, ölmüş, sonra dirilip göğe ağmıştır (Matta; Bab: XXVI - XXVIII; Markus; B. XIV - XVI; Luka; B. XXII - XXIV; Yuhan-

na; B. XVIII - XXI). İslâm inancında, IV. sûrenin (Nisâ') "Onlar (Yahûdîler), biz Allâh'ın peygamberi Meryem oğlu Mesih İsâ'yı öldürdük demeleri yüzünden cezâlarını buldular; O'nu öldüremediler de, asamadılar da; onlara öyle göründü. Zâten ihtilâfa düştükleri şeyde de O'nun hakkında zan içindedir onlar, O'na dâir bir bilgileri yoktur da ancak şüpheye kapılırlar. Gerçekten de apaçık öldüremediler O'nu. Allah. O'nu kendisine yüceltti; üstündür Allah, hüküm ve hikmet sahibidir" meâlindeki 158-159. âyetlerine göre Yahûdâ, İsâ Peygamber sanılarak çarmıha gerilmiştir. Mevlânâ, bu beyitlerde bunu anlatıyor (I. c. in 653. b. inin ş. e de bk.).

4386 - 4394. Ebrehe (I. c. in 1319. b. inin ş. e bk.).

M E T İ N

Kardeşlerin, büyük kardeşlerine tekrar - tekrar öğüt vermeleri; onun bu sözlere tahammül edemeyişi; deli - divâne gibi kendinden geçmiş bir hâlde onlardan kaçması; izin bile istemeden kendini padişahın tapısına atması. Ama bu, küstahlıktan, aldırış etmezlikten değildi; aşkın, sevginin fazlalığındandı

O iki kardeş, gökte nasıl yıldızlar varsa, bizim canımızda da öğütler var dediler.

Söylemezsek zar, doğru atılmayacak; söylersek o sözler, gönlünü derde düşürecek.

Söz yüzünden, sudaki kurbağa gibi derde düştük; susarsak da boğuluyoruz, dertlere düşüyoruz.

4400. Söylemezsek, barışın ışığı yok; söylersek, o sözü söylemeye izin yok.

* Onlar, böyle söylenip dururken o, fırladı, kalktı; kardeşlerim dedi, elvedâ; "Gerçekten dünyâ da değersiz birşey ancak, dünyadakiler de."

Derken, yaydan ok fırlar gibi fırladı, dışarı çıktı; söz söylemeye de pek güç yetmezdi artık.

Sarhoş bir hâlde Çin padişahının tapısına vardı, tezce, sarhoşcasına, yeri öptü.

Onların halleriyse, önden sona dek padişaha açıklanmıştı; dertlerini de biliyordu, üssüne titredikleri şeyi de.

Koyun, yaylasında yayılmaya koyulmuştur; fakat çoban, koyunun halini bilir.

* "Hepiniz de çobansınız" diyen, sürünün hâlini bilir; hangisi otlamakta, hangisi savaşa düşmüş, bilir bunu.

Görünüşte o saftan uzaktadır ama, def gibi düğünün içindedir.

O sürünün yanışını da bilir, alevini de; ama öylece, kuruyup kalmış gibi durması gerektir.

O yüce padişah, onların canlarının içindeydi; ama mahsustan kendisini kör etmişti.

4410. Görünüşte ateş, tencerenin altındadır ama, anlam bakımından ateş, tencerenin canının içindedir.

Görünüşü dışardadır, anlamıysa içerde; can sevgilisinin anlamı, kan gibi damarların içindedir.

* Şehzade, padişahın tapısında diz çöktü; on tane muarrif, onun hâlini anlatmaya koyuldu.

Padişah, önceden bütün hâlini, fazlasıyla biliyordu ama, muarrif de kendi işini görüyordu.

A temiz kişi, içindeki bir zerrecik anlayış ışığı, yüz muarriften yeğdir.

Muarrife kulak vermek, perde ardında kalışa, çekinişe, zamana düşüşe delildir.

Can gözü açık olan, herşeyi apaçık görür, anlar.

Onun canı, halkın tevatürüyle yetinmez; onun tam inancı, can gözünden gelir.

Muarrif, seçilmiş padişaha karşı, onun hâlini anlatmak için dudağını açtı.

Padişahım dedi, senin bağışına avlanmış; padişahlık et, dışarı atılacak kişi değil bu.

4420. Bu devletin terkisine el atmış; onun sarhoş başını elinle okşa.

Padişah, bu delikanlı dedi, hangi mevkii dilerse, hangi ülkeyi isterse vereceğim.

Ayrıldığı malın, mülkün yirmi mislini bağışlayacağım ona; üstelik daha artığını da vereceğim.

Muarrif dedi ki: Senin padişahlığın, ona aşk tohumunu ekeli, senin havandan başka bir havaya kapılmasına imkân mı var?

Sana kulluk etmeyi öylesine benimsemiş ki, padişahlık, onun gönlüne soğuk gelmiş.

Padişahlığı da oynayıp yutulmuş, şehzadeliği de.. senin izine düşmüş, gurbet illere gelmiş.

* O, bir sûfî, vecde gelmiş de hırkasını atmış; artık bir daha o hırkayı alır mı o?

Attığı hırkayı tekrar almak, pişman oldum; aldanmışım ben;

Arkadaş, ver o hırkayı bana; ulaştığım vecit, bu hırkaya değmez demektir.

Âşık, uzaktır bundan, böyle bir düşünce gelemez âşıka.. gelirse toprak sepmek gerek başına.

4430. Aşk, yüzlerce beden hırkasına değer; hem de diri olan, duygusu, aklı bulunan yüzlerce beden hırkasına.

Hele şu sonu olmayan dünya mülkünün hırkası.. beş pulluk sarhoşluğu bile baş ağrısı.

Dünya mülkü, bedene tapanlara helâldir; bizse zevâli olmayan aşk mülkünün kullarıyız.

Padişahım, bu genç, aşk ülkesinin vâlisi; işinden ayırma onu; aşkından başka şeyle oyalama onu.

Senin yüzüne perde kesilen mevkiin, adı mevkidir; gerçekteyse işten ayrılmanın, işsiz kalmanın ta kendisidir o.

Buraya gelmekte gecikmesi, istidadının olmamasındandı, bedeninin arıklığındandı.

İstidadın olmadan bir mâdene bile varsan, bir habbe bile alamazsın.

Erliği olmayan kişi, bir kız oğlan-kız almış; hem de kız gümüş bedenli bir güzel.. iyi ama, ona ne faydası var?

Zeytinyağı konmamış, fitili olmayan kandil, ne çok ışık verebilir, ne az.

Burnu koku almayan biri gül bahçesine girse, gül kokusundan, reyhan kokusundan bir neşe duyamaz ki.

4440. Bu, bir ahlâksızın evinde konuk olan güzel bir dilbere, sağırın karşısında çalınan çenge, berbata benzer.

Karada yaşayan kuş, denize dalsa, helâk olmaktan, ziyana girmekten başka eline ne geçer?

Buğdayı olmadan değirmene giren kişi, saçını - sakalını ağartmaktan başka birşey elde edemez.

Felek değirmeni de, buğdayı olmayanların ancak saçını, sakalını ağartır, belini arıklaştırır.

Ama buğdayı olanlara, mülk bağışlar, uluuk verir bu değirmen.

Önce, cennete girmeye istidadın olmalı ki cennette, yaşayışın arttıkça artsın.

Yeni doğmuş çocuğa, şaraptan, kebaptan, köşklerden, kubbelerden ne tad - tuz gelir?

Bu söze sınır yoktur, sözü kısa kes; sen yürü, istidad elde etmeye bak.

Bu delikanlı da istidad elde etmek için şimdiye dek oturdu, bekledi; özlemi, sınırı aştı, fakat istidad elde edemedi.

İstidat da padişahtan elde edilir; canı olmayan bedende istidat mı olur dedi.

4450. Padişahın lûtufları, onun gamlarını dürdü, giderdi; padişahı avlayayım derken padişaha av oldu - gitti.

Senin gibi birisini avlamaya çalışırken avlanan, avını bağlayamadan bağlanır - gider.

Beylik arayan kişi, gerçekten de bey olmadan tutsaklığa rehin eder kendini.

* Dünya dîbâcesini tersine bil, tersine oku; her dünya kulunun adını dünya padişahı takmışlar.

* A eğri düşünen, tersine giden beden, yüzbinlerce kişiyi tutsak etmişsin sen.

* Bir zamancağız şu düzeni bırak da ecel gelip çatmadan birkaç soluk hür yaşa.

Eşek gibi, sana da hürlüğe yol yoksa, kova gibi kuyunun dibine inip çıkmaktan başka çâren yok demektir.

Yürü, bir zamancağız benim canımı bırak; yürü, benden başka bir arkadaş ara kendine.

Benim sıram geçti, beni azât et; benden başkasını bul, onu damat et.

A yüzlerce işe dalmış beden, bırak beni; ömrümü bitirdin, bir başkasını ara artık.

⁂

(Ş E R H)

4401. İkinci mısra', "İnnema'd - dünyâ va mâ fihâ matâ',, dır. III. sûrenin (Âli İmrân), 14. âyet-i kerîmesinin meâli şudur: "Kadınlara, oğullara, yığın - yığın, biriktirilmiş altın ve gümüşlere, güzel ve cins atlara, hayvanlara ve ekine karşı insanların sevgisi vardır ve bu, insanlar için bezetilmiş bir sevgidir. Fakat bunlar, dünyâ yaşayışına âit birer matahtan ibârettir. Sonucu varılıp gidilecek yerin güzelliğiyse ancak Tanrı katındadır." Aynı sûrenin 185. âyetinde dünyânın, "aldanış matahı, olduğu, 197. âyetinde "az bir matah" bulunduğu bildirilir ve diğer sûrelerde de aynı anlamda âyet-i kerîmeler vardır; bütün bunlara işâret edilmektedir (IV. c. in 1324. b. inin ş. e de bk.).

4406. Hepiniz de çobansınız. Hadisten lâfzî iktibas vardır (III. c. in 4147. b. inin ş. e bk.).

4412. Muarrif. Târîf eden, anlatan anlamına arapça bir sözdür. Saray erkanından sayılan muarrif ve muarrifliğin, resmî bir vazife olduğunu, padişahın huzûruna giren, yahut merâsimde halka tanıtılması gereken kişileri lâkaplariyle överek tanıtan kişiye deniyor. "Manâkıb'ül - Ârifî" de "Kemâl-i Maarrif" den bahsedilmekte (Tahsin Yazıcı basımı; Ankara - T. T. Kurumu B. c. I, 1959, s.

152). Bu zat, aynı kitapta Kemâleddîn-i Muarrif diye anılan zât olacaktır ki (I, 105) başında saç olmadığı için kendisine Kel Kemâl de deniyor (Aynı, s. 457). Aynı kitaptan, birisinin cenâze töreninde Kemâleddîn-i Muarrif'in, gelenleri, "Bismillâh (buyurun) Hâce Sadreddin, Merhabâ Ahî Bedreddîn, Bismillâh Emir Kemâleddîn, Hoş âmedî (hoş geldin) Mevlânâ Seyfeddîn, Şâd âmedî Şeyh İzzeddîn diye lâkaplariyle anarak hem onların kadirlerini yücelttiğini, hem tanımayanlara tanıttığını anlıyoruz(I, s. 172 - 173). Selçuk hükümdarı Rükneddîn'in, Bâbâ-yı Merendî adlı birisine intisâbı dolayısiyle tertiplenen semâ' meclisinde, muarriflerin fasıllar okuduklarını da bu kitaptan öğreniyoruz (I, s. 147). Kemâleddîn-i Muarrif, aynı eserde, Mevlânâ'nın cenâze töreninde, herkesi lâkabiyle tanıtan ve Şeyh Sadreddin-i Kunavî'yi "Bismillâh Melik'ül - Muhakkıkıyn, Şeyh'ul - İslâmı fi'l - âlemîn", yâni, "buyurun ey gerçeği gerçekleyenlerin pâdişahı, âlemlerde İslâm dininin şeyhi" diye cenâze namazına çağıran ve Ekmeleddîn-i Tabil tarafından, "Muarrif, edebe riâyet ediniz; gerçek şeyhlerin sultânı Mevlânâ idi, rihlet buyurdu" ihtarıyla karşılanan Kemâleddin Emir-i Mahfil'dir (II, Ankara; T. T. K. B. 1961; s. 594; Midhat Baharî Husâmî: Terceme-i Risâle-i Sipeh - sâlâr be Manâkıb-ı Hudâvendgâr; İst. Selânik Mat. 1331; s. 155 - 156. Bâbâ-yı Merendî için "Mevlânâ Celâleddin" e bk. III. B. s. 243 - 244).

Kalkandebenli Fakıyrî'nin "Ta'rîfât" ında Muarrifler, şu beyitlerle anlatılıyor:

Muarrifler nedür devr içre dâim
Gehî mahfil - nişin - ü gâh kaaim

Hudâ'yile Rasûlü yâd iderler
Anı gûş idenî dil - şâd iderler

Salâtînî gehî ta'rîf iderler
Şerîf ismin anup teşrîf iderler (İst. Üniv. K. T. Y. 3051; 7. a)

Bu beyitlerden anlıyoruz ki Osmanoğulları devrinde, bilhassa X. yüzyılda (XVI. M) muarrifler, artık resmî vazîfe görenler değillerdir, hoş - honlar, meddahlar gibi halka karışmış, fakat adları kalmış bir tâifedir (261. b. in ş. e de bk.).

4426. Sûfi - Vecde gelip hırkasını atmak. V. c. in 1008. b. inin ş. e bk.

4453. Dîbâce. Dibâc, ipek kumaş anlamına farsça "dîbâ" dan arapçalaşmış bir sözdür. Dîbâce, bir kitabın özetini veren önsözüne denir.

4453 - 4454. Bu iki beyitle bölümün sonuna dek, padişahların, beylerin, gerçekte kul olduklarını, eğri düşünen, tersine giden bedenin, yüzbinlerce kişiyi tutsak ettiğini anlatmaktadır.

M E T İ N

*** Kadı'nın, Cuhî'nin karısına gönül vermesi, sandık içinde kalması; kadı nâibinin sandığı satın alması. Ertesi yıl, geçen yılki oyunu oynamak üzere Cuhî'nin karısının gene gelmesi, kadı'nın, beni azat et, başka birini ara demesi**

4460. Cuhî her yıl, yoksulluk yüzünden düzene baş vurur, karısına yüzünü çevirir, a gönüller isteği güzel kadın, derdi;

Değil mi ki silâhın var, hadi, yürü, avlan da avından süt sağalım.

Yay kaşların, o bakışların, düzen tuzağı.. Tanrı bunları neden verdi sana? Adam avlamak için verdi.

Yürü, bir yüce kuşa tuzak kur; yemi göster, ama sen yenme.

Onu, muradına erdirecekmiş gibi görün, dilini - damağını tatsız bir hale koy; tuzakta mahpus kalan kuş, yem yer mi hiç?

Cûhî'nin karısı, on gönüllü hercayi kocamdan feryad diyerek kadıya şikâyete gitti.

Hikâyeyi kısa kes, kadı, o güzelin sözüne, güzelliğine av oldu - gitti.

Mahkemede uğultu, gürültü var; Bu şikâyeti anlayamıyorum.

A selvi gibi usul boylu, yalnızca gelirsen, kocanın ettiği cefaları anlatırsın dedi.

Kadın iyi ama dedi, senin evine, iyi - kötü, herkes şikâyet için gelir - gider.

4470. Baş evi de, tümden sevdalarla doludur; nitekim gönül de vesveselerle, kavgalarla dopdolu.

Geri kalan organlar, düşünceye düşmez, sağ - esendir; fakat gönüller, gelip gidenlerin yüzünden yıpranır gider.

Tanrı korkusunun güzüne, yeline kaç; o bıldırki şakayıkları saç - gitsin.

Bu şakayıklar, yeni çiçeklerin bitmesine engeldir; gönül ağacıysa onlar için bitmiştir, boy atmıştır.

Bu düşüncelere dalma, uykuya dal da uyurken uyanıklıktan baş göster.

* A hoca, tez o Ashâb-ı Kehf gibi yürü; sen uyanık ol, görenler uyuyor sansın seni.

Kadı, peki güzelim dedi; ne yapmak gerek? Kadın, bu halayıkcağızın evi pek tenhadır dedi;

Düşman köye gitti, bekçi de yok; yalnız kalabilmemiz için tam uygun bir ev.

İmkân varsa bu gece oraya gel; gece görülen işte ne düzen var, ne gösteriş.

Bütün gözeticiler, uyku şarabıyla sarhoş; gece Zencisi, hepsinin de boynunu vurmuş.

4480. O şeker dudaklı, güzelim dudaklarıyla kadıya, şaşılacak afsunlar okudu.

* İblis, kaç kere masallar söyleri Âdem'e; ama sonunda Havvâ, ye deyince yedi Âdem o meyveyi.

* Zulüm ve adâlet dünyâsında ilk kan, Kaabil elinden döküldü; döküldü ama kadın yüzünden döküldü.

* Nuh, tavada kebap kızartmak istedikçe Vâhile, tavaya taş atardı.

Kadının düzeni, onun işini şaşırtır, arı - duru öğüt suyunu bulandırır - giderdi.

Topluma gizlice haber yollar, bu yol yitirmişlerden dininizi sakının derdi.

Kadı'nın, Cuhî'nin evine gitmesi, Cuhî'nin öfkeyle kapıyı çalması, kadı'nın kaçıp bir sandığa girmesi

Kadınların düzenine son yoktur; gece oldu, akıllı - fikirli kadı, kadınla buluşmak üzere yola düştü, kadının evine gitti.

Kadın, iki mum yaktı, meclisin mezesini düzdü; biz dedi, şu suyu içmeden sarhoşuz.

Derken o solukta Cuhî geldi, kapıyı çalmaya başladı; kadı yerinden sıçradı, korkuyla sığınacak bir yer arıyordu.

Bir sandıktan başka boş bir yer göremedi; o genç, korkusundan sandığa girdi.

4490. Cuhî içeriye girdi; a kadın dedi, a baharın da bana vebâl olan, kışın da.

Neyim var da sana fedâ etmiyorum; ne yapıyorum sana da her zaman benden feryat eder durursun?

Yoksul bir garibim; sense ağzını açıyorsun, kimi müflis diyorsun bana, kimi kaltaban.

Bende bu iki illet varsa a benim canım, biri sendendir, biri de Tanrı'dan.

Beni töhmet altında bırakacak, seni şüphelendirecek bir tek sandığım var; şu sandıktan başka neyim var ki?

Halk, içinde altınlarım var sanıyor; bu zanlar yüzünden de aleyhimde bulunuyor.

Sandık, görünüşte pek güzel ama, içinde ne kumaş var, ne altın; tıngır - tıngır boş .

Gösterişçi kişinin güzel, oturamaklı bedeni gibi hani.. o sepette yılandan başka birşey bulamazsın.

Yarın şu sandığı alıp götüreyim de çarşının ortasında yakayım - gitsin .

Böylece de inanan da görsün, ateşe tapan da, çıfıt da. Bu sandıkta lânetten başka birşey olmadığını herkes bilsin.

4500. Kadın, vazgeç a din eri dedi; oysa, bundan başka hiçbir şeycik yapmayacağım diye and içti.

Ertesi gün, çınseher çağında yel gibi koştu, hamal getirdi; hemencecik o sandığı hamalın sırtına verdi.

Sandığın içinde kadı, eziyetler çekmekte, hamal, hamal diye seslenmekteydi.

Hamal, bu ses ne yandan geliyor diye sağına - soluna bakındı.

Kendi kendine, beni çağıran hâtif mi acaba dedi; yoksa gizlice bir pir mi çağrıyor beni?

O ses, üst, üste gelince, daha da artınca kendine geldi hamal, bu hâtıf sesi değil dedi.

Sonunda anladı ki bu ses, feryat, sandıktan geliyor, sandığın içinde birisi gizli.

Bir âşık bu, sevgilisine gitmiş; dışardayken sandığa girmiş, gizlenmiş.

Ömrünü, gamlar yüzünden bir sandıkta geçiriyor; çünkü dünyada, bir sandıktan başka birşey görmemiş.

Göklerin yücesine yücelmeyen baş, bil ki heveslere düşmüş, sandık içine girmiştir.

4510. Beden sandığından dışarı çıkınca da, körlüğünden varır, bir körün yanına gider ancak.

Bu sözün sonu yoktur; kadı, ey hamal dedi ona, ey sandık taşıyan,

* Mahkemeye var, beni haber ver; herkesten önce de tez nâibime haber ver.

Sandığı altınlar saysın da şu akılsızdan satın alsın; öylece kapalı olarak, açmadan bizim eve götürsün.

Yârabbi, canlı bir toplum gönder de, bizi de şu beden sandığından satın alsın.

Peygamberlerden, şeriat sâhibi elçilerden başka kim kurtarabilir halkı afsun sandığından?

Binlerce kişi arasında, can gözü açık biri bilir ancak sandık içinde olduğunu.

Bu çeşit kişi, oraya varmadan o âlemi görmüştür de, o zıtla bu zıddı anlamıştır; bu âlemi apaçık görmüştür.

* Bu sebepledir ki bilgi, mü'minin yitik malıdır; kendi yitiğini daha iyi tanır, daha iyi bilir o.

Aslâ iyi bir gün görmemiş kişi, şu bahtsızlıktan sıkılır, kıvranır mı?

4520. Böyle kişi, ya çocukken tutsaklığa düşmüştür, yahut da anasından kul olarak doğmuştur.

Canı, hürlüğün tadını tatmamıştır; Onun meydanı, sûretler sandığıdır.

Aklı, boyuna sûretlerde mahpustur; kafesten kafese gezer - durur.

Kafesten yücelere ağacak bir geçiti yoktur; kafeslerin içinde o yandan bu yana gider.

* Kur'ân'da, gücünüz yeterse geçin demiştir; bu söz, insanlara da O'ndan gelmiştir, cinlere de.

Tanrı, gökyüzünden geçmeye yol yok size demiştir; ancak güçle - kuvvetle, gökten gelen vahiyle ağabilirsiniz.

Bir kişi, sandıktan sandığa giderse, gök ehlinden değildir, sandık adamıdır o.

Sandığın yarığı, yeniden yeniye sarhoşluk verir ama, sandık içinde bulunan, bunu anlayamaz.

Ama bu sandıklara aldanmazsa, kadı gibi o da sandıktan çıkıp kurtulmaya bakar, bunun çâresine baş vurur.

Bu belirtiyi bilen kişi, işi tanır, bilir de ne feryâd eder, ne korkar.

4530. Kadı gibi o da titrer - durur; bir soluk canı nerde neşelenecek, onu bekler.

Kadı nâibinin pazara gelmesi, sandığı Cuhî'den satın alması

Nâip geldi, sandığın kaça dedi; Cuhî, dokuzyüz altından fazla veriyorlar ama,

Ben binden aşağı inmiyorum; satın alacaksan kesenin ağzını aç dedi.

Nâip, a kısa hırkalı, utan dedi; sandığın değeri zâti meydanda.

Cuhî, görmeden alım - satım doğru - düzen bir iş değil dedi; kilim altında satmamız doğru olmaz.

Açalım, bir gör de değmezse alma; sen de ziyana girme babacığım.

Nâip, ey sırları örten dedi, sırrı açma; kapalı olarak satın alacağım, uyuş benimle.

* Ört de senin de ayıbını örtsünler, kendine emin olmadıkça kimseye gülme.

Nice kişiler, senin gibi bu sandığın içinde kalmışlardır da kendilerini belâya uğratmışlardır.

Sana yapılmasını dilediğin, yapılırsa beğendiğin eziyeti, zararı başkasına yap;

4540. * Çünkü Tanrı, gözetleme yerinde, pusudadır; cezâyı, cezâ gününden önce verip durmadadır.

* Arşı, pek uludur, herşeyi kaplamıştır; adâletin tahtı, bütün canlara yayılmıştır.

* Arşının bir ucu da sana ulaşmıştır; kendine gel de dîne, insâfa uygun olmayan birşeye el uzatma.

Sen, kendi hallerini gör - gözet; insaflı, adâlete uygun şeylerin sonundaki tatlılığı, gönül rahatlığını, zulümden sonraki vicdan azâbını gör.

* Cuhî, evet dedi, yaptığım zulümdür ama şunu da bil ki ilk yapan, daha zâlimdir.

Nâip, bir - bir dedi, hepimiz de daha zâlimiz; yüz karalığıyla da sevinmedeyiz.

Zenci gibi sevinçliyiz, hoşuz; çünkü kendi yüzünü o görmüyor ki; başkaları görüyor.

Alım - satımda baştan geçtiler çoğaldı, uzadı - gitti; sonunda nâip, yüz dînâr verdi, sandığı Cuhî'den satın aldı.

A kötü işlerini beğenen, her solukta sandıktasın sen.. hâtifler, görünmeyen gizli âlemdekiler, seni satın almadadır.

***

(Ş E R H)

4459. beyitten sonraki hikâye. Furûzan - fer merhûm, "Binbir Gece" de, buna uyan bir hikâyenin farsça metnini veriyor. Özeti şu:

"Bir tâcirin pek güzel bir hanımı var. Adam, işi dolayısiyle şehir - şehir gezmekte, bir seferinde kadın, genç biriyle alâka peydahlıyor. Genç, bir gün birisiyle kavga ediyor; adam, çocuğu vâliye şikâyet ediyor; vâli de delikanlıyı hapse attırıyor. Kadın bunu duyunca vâliye gidip o, benim kardeşimdir; ondan başka kimsem yok; zâti de suçsuz; bağışlayın diye yalvarıyor; bu hususta yazdığı kâğıdı da sunuyor. Vâli, kadını görünce aklından oluyor; bunu anlayan kadın, bir gece tâyin ediyor; evini de târif edip bekleyeceğini söylüyor. Vâlinin yanından çıkıp kadıya gidiyor; ona da aynı tarzda sözler söylüyor. Kadı da kadına tutuluyor. Kadın, aynı gece onu da evine dâvet ediyor. Kadıdan sonra vezire, sonra da ülkenin padişahına gidiyor. Onlar da kadına gönül veriyorlar; onlara da aynı gecede evine gelmelerini söylüyor. Bunlardan sonra bir marangoza gidip; içlerine adam sığacak büyüklükte, kapıları ayrı, beş katlı bir sandık ısmarlıyor. Marangoz da kadına meylini bildirip para da almayacağını söyleyince ona da aynı gece gelmesini söylüyor. Yapılan sandığı, her gözün anahtarlarını alıp

evine dönüyor. Eski - püskü dört kat elbise alıp boyacıya götürüyor, herbirini ayrı bir renge boyatıp evine geliyor. Yiyecek - içecek hazırlamaya başlıyor. Önce kadı geliyor. Onu soyup libaslardan birini giydiriyor. Konuşurlarken kapı çalınıyor. Kadın, eyvah diyor, kocam geldi. Kadı ne yapacağını, nereye saklanacağını sorup telâşlanınca, işte diyor, şu sandığa gir, başka çare yok ve Kadıyı en alt göze sokup kilitliyor. Gidip kapıyı açınca vâli içeri giriyor. Bir müddet konuşuyorlar; vâliden, gencin bırakılmasına dâir mühürlü bir kâğıt da alıyor; onu da soyup boyattığı libaslardan birini giydiriyor. Derken kapı çalınıyor. Telâşlanan vâliyi, sandığın ikinci katına sokuyor. Kapıyı açınca vezir görüyor. Onu da soyup giyindirdikten sonra gene kapı vuruluyor. Vezir de üçüncü göze kilitleniyor. Arkadan padişah, aynı tarzda dördüncü gözü mekân ediniyor. Bu sefer gelen, marangozdur. Güzel kadın, marangoza, istediğim genişlikte olmadı gözler; bu daracık yere ne sığar ki diye siteme başlar. Marangoz, ne sığar bilmem ama diyor, benim gibi dört adam, rahat-rahat sığar. Yok canım, işi büyütüyorsun deyen kadına, dur öyleyse diyor ve hemen, kadının açtığı üst göze giriyor; kadın o gözü de kilitliyor. Derken kalkıp vâlinin kâğıdını, hapishaneye götürüyor; sevgilisini kurtarıyor; beraberce eve geliyorlar. Sevgilisine, yaptıklarını bir - bir anlatıyor; gülüşüyorlar. Bundan böyle bu şehirde kalamayız diyen kadın, hepsinin ağır libaslarını ve neleri varsa hepsini toplayıp sevgilisiyle sırra kadem basıyorlar. Sandıktakiler, bu sözleri duyarlarsa da birbirlerinden çekindiklerinden birşeycik deyemezler, seslerini bile çıkaramazlar. Nihayet birkaç

gün sonra, evden hiçbir ses gelmediğini sezen komşular kapıyı çalarlar. Açılmayınca zorla açıp içeri girerler; ortada koca bir sandıktan başka birşey göremezler. Komşuların seslerini duyan, üç gündür sandıkta aç-bî ilaç, hareketsiz kalan zavallılar, artık ârınâmusu bir yana atıp komşulara seslenmeye, kendilerini tanıtmaya başlarlar. Önce, bu sesleri cin sesi sanan ve sandığı yakmayı düşünen komşular, sonunda, gözlerin kilitlerini birer - birer kırıp açarlar ve marangoz, padişah, vezir, vâli ve kadı, birer-birer o acâyip libaslarla görünür. Kadının sâyesinde birbirleriyle yüz - göz olduklarından gülüşmeye, alay etmeye başlarlar; komşular da bu işe şaşıp kalırlar (Maâhiz; s. 221 - 226).

Cuhî için II. c. in 3117. b. inin ş. e bk.

4475. Sen uyanık ol, görenler uyuyor sansın seni. Ashâb-ı Kehf. XVIII. sûrenin (Kehf) 18. âyet-i kerîmesinden lâfzî ıktibas var (I. c. in 392. b. inin ş. e bk.).

4481. Âdem - İblis. I. c. in 544. ve 1494 - 1495. b. lerinin ş. e bk.

4481. Kaabil. IV. c. in 1301 - 1308. b. lerinin ş. e bk.

4482. Nûh - Vâhile. Nûh Peygamber'in (A. M) tavada kebap kızartması, toplumunu îmâna dâveti, mânâ bakımından çiy kalmış olan o toplumu pişirmeye, oldurmaya, irfan ışığıyla aydınlatmaya, İlâhî aşkla yakıp yandırarak varlıklarını yok etmeye uğraşmasıdır; Vâhile'nin, yâni zevcesinin tavaya taş

atmasıysa, Nûh'u (A. M) yalanlayıp tebliyğ işine engel olmasıdır. LXVI. sûrenin (Tahrîm) son âyetleri olan 10 - 12. âyetlerinde, iki temiz kulun, yâni Nûh ve Lût Peygamberlerin nikâhları altında bulunan iki kadının da cehennemlik olduğu, Firavun'un karısının îmân ettiği, Meryem'in ırzını koruduğu; bunların iman ehlinden bulundukları anlatılmaktadır.

4512. Nâib. Vekil anlamına arapça bir sözdür. Şer'i mahkemelerde, kadı'nın bir veya birkaç nâibi bulunur, çok defâ dâvâyı, bütün ayrıntılarıyla bunlar dinlerler, tanıkların sözlerini özetlerler, dâvâyı olgun bir hâle getirip Kadıya arzederlerdi. İstanbul'da bugün, İst. Üniversitesi Kütüphânesinin bulunduğu binâ, "Medreset'ün - Nüvvâb" ve "Medreset'ül - Kuzât" yâni nâip ve kadı yetiştirmek, medrese mezunlarına bu hususlara yarayan dersleri okutmak için kurulmuştu.

4518. Dâlle, yitik mal demektir ve beyitte, hadisten aynen alınmıştır. "Mü'minin yitik malı bilgidir; mü'min, bir sözü yazdı mı, belledi mi, ona bir başkasını da katmak ister." (Câmi'; II, s. 43) "Hikmet, mü'minin yitik malıdır." (Künûz; II, s. 27)

"Nerde olursa olsun, hikmeti almaya bak; çünkü hikmet, münâfıkın gönlünde, oradan çıkıp ona sâhib olan mü'minin gönlüne girerek karâr edinceye dek sâkin olmaz." (Nehc'ül - Belâga terc. ve şerhimiz; s. 413).

"Hikmet, mü'minin yitik malıdır; isterse nifak ehlinden olsun, hikmeti al." (Aynı s.)

4524. Gücünüz yeterse. Kur'ân-ı Mecîd'in LV. sûresinin (Rahmân) 33. âyet-i kerîmesinin meâli şudur: "Ey cin ve insan topluluğu, ölümden kurtulmak için, göklerin ve yeryüzünün bucaklarından geçip kaçmaya gücümüz yeterse geçin, kaçın; fakat geçemezsiniz bir kudret olmadıkça." Mevlânâ, kayıtlar âlemini, madde âlemini, varlığı - benliği, sandığa, kafese, mânâ âleminiyse hürriyete benzetiyor ve tutsaklıktan, benlikten kurtulmanın da Tanrı gücüyle, insanın, kendi menfaatını gözetmekten, benlikten, bencillikten geçmekle mümkün olduğunu bildiriyor. Beyitte, âyetten lâfzî iktibas var.

4540. Gözetleme yeri - Pusu. Kur'ân-ı Mecîd'in LXXXIX. sûrenin (Fecr) 6 - 13. âyetlerinde, Âd ve Semûd kavmiyle Firavun'un sonu anlatıldıktan sonra 14. âyette, meâlen, "Şüphe yok ki rabbin, kullarının yollarında, pusudadır; onları görüp gözetir" buyurularak bilgisinden hiçbir şeyin gizli olmadığı beyan edilir. Beyitte, "Mırsâd" ve "Yevm-i dîn" âyetlerden alınmıştır. Din günü için I. c. in Dîbâce'sinin ş. e bk.

4541 - 4542. Arşı pek uludur. IX. sûrenin (Tevbe) 129., XXIII. sûrenin (Mü'minûn) 86. ve XXVII. sûrenin (Neml) 26. âyetlerinde Arş, "azîm - pek büyük, ulu" vasfiyle tavsîf edilmiştir (Arş için I. c. in 241 - 242. b. lerinin ş. e bk.).

4544. İlk yapan, daha zâlim. Kötülükte bulunan zulmetmiş olur; fakat bu kötülüğü "İlk yapan, daha zâlimdir" meâlindeki arapça atasözü aynen alınmıştır.

*
* *

M E T İ N

***Allâh'ın salavâtı ona olsun, Mustafâ, "Ben kimin mevlâsıysam gerçekten de Alî, onun mevlâsıdır" buyurdu da münâfıklar, biz ona itâat ettik, kulluk gösterdik, bu yetmiyor mu ki daha çocukluktan kurtulmamış bir gence de kul - köle olmamızı buyuruyor diye kınadılar; bu hadisin anlatılması**

* Bu sebeple o çalışıp savaşan Peygamber, kendi adına da Mevlâ dedi, Alî'nin adına da.

4550. Ben kimin Mevlâsıysam, kimin dostuysam, amıcanın oğlu Alî de onun Mevlâsıdır dedi.

Mevlâ kimdir? Seni azat eden, kulluk pırangasını ayağından çözen.

Peygamberlik, hürlük yolunu gösterdiğinden mü'minlere, peygamberden hürriyet verilir; peygamberler yüzünden hürlüğe kavuşur onlar.

Ey inanan topluluk, sevinin; selvi gibi, süsen gibi hür olun.

Ama her solukta da, güzelim renklerle, çiçeklerle bezenmiş gül bahçesi gibi, dilsiz - dudaksız, suya şükredin.

Selviler, çayırlık - çimenlik, dilsiz - dudaksız, suya, ilkbaharın adâletine şükredip durur.

Ağır, değerli elbiseler giymişler, eteklerini sürüyerek, sarhoş, hoş bir halde oynamadalar, her yana anber kokuları saçmadalar.

Her parça - buçukları, bahar padişahından gebe; bedenleri, hokkaya dönmüş, inci gibi meyvelerle dolmuş.

* Sanki koca yüzü görmeden Mesîh'e gebe kalmış Meryem'ler; susmadalar, lafettikleri yok; fakat fasih bir dille sözler söylüyorlar.

Bizim Ay'ımız' sözsüz olarak ne de hoş parlamada; her sözü söyleyen dil, bizim ışığımızı bulup ışımada.

4560. * Îsâ'nın söz söylemesi, Meryem'in gücünden - kuvvetindendi; Âdem'in sözü, o soluğun ışığındandı.

* Ey sözüne güvenilir kişiler, Tanrı'ya daha fazla şükredin; çünkü bitkinin içinde bitkiler var.

Burada, "Yeter bulan üstün olur" sözünün tersi hüküm sürer: Yeter bulan alçaldı; bu yörede hüküm şudur: Tamah eden yücelir,

Bu kadar da uyma nefsine de, seni satın alanlardan gaafil olma.

***

(Ş E R H)

4548. beyitten sonraki başlık ve bölüm.

Hz. Peygamber (S. M), hicretin onuncu yılı bütün ashâbiyle, haccetmek üzere Medine'den hareket ettiler. Güneş Koç burcundaydı; mevsim ilkbahardı, hac günleri Mart ayına rastlamıştı. Civardaki boyların hepsine haber verilmişti. Medine'den hareketleri Zi'l - Ka'de ayının sonlarındaydı. Hz. Rasûl (S. M), İslâm'a dâvet için Yemen'e gönderdiği Hz. Ali'ye de, gelip kendilerine kavuşmasını bir mektupla bildirmişti. Hz. Rasûl (S. M), Mekke'ye yaklaşırken Ali, yanındaki askerle gelip kavuştu; Medine'ye gidip ağırlıklarını bırakarak gelmesi emredildi. Emri yerine getiren Ali, Mekke'de Rasûlullâh'a ulaştı. Hz. Rasûlullah (S. M), bu haccı, son haccım sanıyorum, hac törenini benden iyice belleyin buyurdular. Her soranın sorusuna cevap vermekte, "Yavaş - yavaş, huzûrla ey Allah kulları, yavaş - yavaş, huzûrla" buyurarak (Câmi'; II, s. 31) halkın birbirine eziyet vermemesini sağlıyorlardı. Zi'l - hiccenin onuncu gününden (Bayram gününden) sonra, üç âyet olan ve "Allâh'ın yardımı ve fetih gelip çattı mı ve insanların, bölük - bölük Allah dînine girdiğini gördün mü, artık Rabbine hamdederek tenzîh et O'nu ve bağışlanma dile

O'ndan; şüphe yok ki O, bütün tövbeleri kabûl eder" meâlindeki CX. Nasr sûresi nâzil oldu. Bu sûre, amıcaları Abbâs'ı ağlatmıştı. Sebebini soranlara Abbâs, Rasûlullâh'ın vazîfesi bitti, ömrü sona yetti demişti.

Hz. Rasûl (S. M), bu hacda, Arafe günü bir hutbe okumuşlar, kan davâlarının kaldırıldığını, ayların, hürmeti gereken aylarda savaşabilmek için değiştirilmesinin geçtiğini, kadınlara riâyet edilmesini, kimsenin, başkasının suçu yüzünden suçlu sayılamayacağını, herkesin Âdem'in evlâdı olduğunu, O'nun da topraktan yaratıldığını, atayla - babayla, soyla - sopla övünülemeyeceğini, Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın Araba, beyaz renklinin siyah renkliye, siyah renklinin beyaz renkliye bir üstünlüğü olamayacağını, üstünlüğün, ancak Allah'tan çekinmekle elde edilebileceğini bildirmişlerdi.

Sonra, Ey insanlar, bugün hangi gün diye sordular. Ashâp, hürmeti gereken gün dedi. Ey insanlar buyurdu, bu ay, hangi ay? Ashâp, hürmeti gereken ay diye cevap verdi. Ey insanlar, bu şehir, hangi şehir diye sordular. Ashâp, hürmeti gerekli şehir dedi. Bunun üzerine buyurdular ki:

Üstün ve ulular ulusu Allâh, bugünün, bu ayın, bu şehrin hürmeti gibi kıyâmete dek kanlarınızı, mallarınızı, ırzlarınızı, birbirinize harâm etmiştir.

Sonra koltuklarının beyazlığı görününceye dek ellerini kaldırıp, "Burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin. Ey insanlar, ben size birşey bırakıyorum ki o da Allâh 'ın Kitabıdır; ona yapışın da

sapıklığa düşmeyin. Benden sonra peygamber yok; sizden sonra da ümmet yok; bu söylediklerimi sizden soracaklar; bildirdim mi" dediler. Ashâp, evet yâ Rasûlallâh diye bağrışınca, "Allâhım" buyurdular, "Şâhid ol, bildirdim."

Hac töreni bittikten sonra Medîne'ye doğru hareket edildi. Yolda, V. sûrenin (Mâide), "Ey peygamber, bildir sana Rabbinden indirilen emri ve eğer bu tebliğı ifâ etmezsen onun elçiliğini yapmamış olursun ve Allah, seni insanlardan korur. Şüphe yok ki Allâh, kâfir olan topluma, doğru yola gitmek husûsunda başarı vermez" meâlindeki 67. âyet-i kerimesi indi (Sa'lebî Tefsiri; İst. Üniv. K. Arapça Yaz. 1703; 23. a - 34. a. Başka rivâyetler için de aynı s. lere bk.).

Zi'l - hıcce ayının onsekizinci perşembe günü, Mekke'yle Medîne arasındaki Cuhfe denen yerde Gadîru Humm* denen yere geldiler. Buraya inildi. Oradaki ağaçların altına gittiler ve sahâbenin, ileri gidenlerinin dönüp gelmelerini, geride kalanların yetişmelerini emrettiler. "Namaz, insanları bir araya toplar" diye nidâ ettirdiler. Vakit öğleydi; sıcak şiddetliydi. Herkes toplanınca öğle namazı seferî olarak kılındı. Sıcak yüzünden bâzıları, üstlerine aldıkları abaları yere sermişlerdi. Hz. Rasûl'e (S.M) deve hamutlarından üç kademe bir minber yapılmıştı. Namazdan sonra o minbere çıktılar; Alî'yi

---

* Gadîr, kuyu demektir. Humm, vâdiin adıdır. Cuhfe'ye üç mil mesâfede bulunan bu kuyuyu Abdu Şems b. Abdu Men'af kazanmıştır (Kaamus terc. c. III; Bulak - 1250; s. 446).

yanlarına çağırdılar. Gelince onu da minber'e çıkardılar; sağ yanlarına aldılar. Sonra buyurdular ki:

"Hamd Allâh'a, O'ndan yardım dileriz; O'na inanmışız; O'na dayanmışız; kötülüklerden, yaraşmayan işlerden O'na sığınmışız; yol yitirenlere O'ndan başka yol gösteren yoktur. O, kime yol gösterdiyse o kişi sapmaz, sapıtmaz. Şehâdet ederim ki O'ndan başka yoktur tapacak; Muhammed de O'nun peygamberidir ancak.

O'na hamd-ü senâdan, birliğine şehâdetten sonra ey insanlar, acıyan ve herşeyi bilen Allah, bildirdi bana, dâvet edildim katına; yakında da dâvetine icâbet edeceğim; ebedî yurda gideceğim.

Ben de uhdemdeki vazifeden sorumluyum; siz de uhdenizdeki vazifeden sorumlusunuz. Bu hususta ne dersiniz, nedir düşünceniz?"

Ashâp bağrışarak, şehâdet ederiz ki bildirdin, öğüt verdin, vazifeni ifâ ettin; Allah sana ecirler versin dedi.

Rasûl-i Ekrem sordular:

— Allâh'ın birliğine, Muhammed'in, onun kulu ve Rasûl'ü olduğuna şehâdet ediyor musunuz? Cennet, cehennem ve mutlaka kopacak olan kıyâmet hakkında inancınız nedir?

Hepsine inanıyoruz dediler. Hz. Rasûl (S. M), Allâhım, şâhid ol buyurdular.

Sonra buyurdular ki:

"Âhırette havuz kıyısında bana ulaşacaksınız; havuzumun boyu, San'â ile Busrâ arası kadar; kıyısında, gökteki yıldızlar kadar çok kadehler var. Ben önce varacağım; siz gelince de, aranızda bıraktığım iki paha biçilmez şeye ne yaptınız; sizden soracağım. Sizin aranızda iki paha biçilmez şey bırakıyorum; biri, öbüründen daha da büyük: Allâh'ın gökten yere uzatılmış ipi; Allâh'ın kelâmı ve Ehlibeytim. Bu ikisi, havuz kıyısında bana ulaşıncaya dek birbirinden ayrılmaz; bunu Rabbimden ben diledim. Bu ikisine yapışır, sarılırsanız benden sonra ebedî olarak sapmazsınız, yol yitirmezsiniz."

Ondan sonra sordular:

"Ey insanlar, bilmez misiniz ki ben, insanların üzerinde, kendilerinden ziyâde tasarruf ve vilâyet sâhibiyim ve bilmez misiniz ki her erkek ve her kadın mü'min üzerinde, kendisinden ziyâde tasarruf ve vilâyetim var?"

Ashâp, her birden evet yâ Rasûlallâh diye bağırıp gerçekleyince Hz. Rasûl-i Ekrem, sağ yanlarında duran Hz. Ali'nin elini tutup kaldırdılar. İkisinin de koltuklarının beyazlığı görünüyordu. Yüce sesle buyurdular ki:

"Ben kimin mevlâsı isem, Alî, onun mevlâsıdır."

Ondan sonra minbere oturup ellerini açtılar ve şu duâyı ettiler:

"Allâhım onu seveni (vilâyetini kabûl edeni) sev, ona düşman olana düşman ol; ona yardım edene yardım et; onu hor tutanı hor-hakıyr ey-

le; nereye döner, yönelirse hakkı onunla berâber kıl."

Ahmed b. Hanbel'e göre "Ben kimin mevlâsı isem..." sözünü dört kere tekrarlamışlardır.

Sahâbe, Ali'yi tebrike koşuştu. İlk olarak Hz. Ömer, "Ne mutlu sana, ne mutlu ey Ebâ - Tâliboğlu, bugünü benim ve kadın, erkek, bütün inananların mevlâsı olarak sabahladın" diye kutladı. Hassân b. Sâbit, buna dâir bir şiir inşâd etti. Hz. Rasûl (S. M), "Hassân" buyurdu, "Dilinle bize yardım ettikçe Rûh'ul - Kudüs'ün teyîdine mazhar ol."

Hadisteki "Mevlâ" sözü, Rab anlamına alınamaz; buna, İslâm dîninde imkâ nyoktur. IV. sûrenin (Nisâ') 33. âyetiyle XIX. sûrenin (Meryem) 5. âyetinde, mirasçılar (kalan mala tasarruf edecek kimseler) anlamında, çoğul olarak "mevâlî", XVI. sûrenin (Nahl) 76. âyetinde köle sâhibi anlamında "mevlâ", XXII. sûrenin (Hacc) 13. âyetinde müşriklerin, kendilerine sâhip sandıkları mevhum mâbutlar, XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 5. âyetinde gene çoğul olarak köleler anlamında, "mevâlî", XLIV. sûrenin (Duhan) 41. âyetinde dost, yardımcı anlamında geçer. Mevlâ sözünü, amıca, amıca oğlu, oğul, kızkardeş oğlu, ortak, arkadaş, komşu gibi anlamlara almaya da imkân yoktur. Kaldı ki Rasûlullâh'ın (S. M), bu hadisten önce, "Bilmez misiniz ki ben, inananlar üzerinde..." diye başlayan soruları, XXXIII. sûrenin (Ahzâb), "Peygamber, inananlar üzerinde, kendilerinden ziyâde tasarruf ve vilâyet sâhibidir..." meâlindeki 6. âyet-i kerîmesinin hükmünü hatırlatmaktır. Bu bakımdan hadisteki "melvâ" tasarruf ve vilâyet sâhibi anlamınadır. Nitekim Mevlânâ da, münâfıkların, "ona itâat ettik, kulluk gösterdik, bu yetmiyormuş gibi şimdi de, henüz olgunluk çağına gelmemiş birine kulluk etmemizi buyuruyor diye kınadıklarını söyliyerek bu anlamı kabûl ettiklerini açıklamış oluyorlar. Mevlânâ'nın işâret buyurduğu olay da şudur:

Hz. Peygamber'in (S. M), bu hadisi, etrafa yayılınca Hâris b. Nu'man adlı biri de duydu; devesine binip Rasûlullâh'ın (S. M) yanına geldi. Deveden inip hayvanı ıhlattı. Yâ Muhammed dedi, Allâh'ın bir olduğuna, senin, O'nun Rasûlü bulunduğuma inanmamızı buyurdum, kabûl ettik. Beş vakit namaz kılmamızı buyurdun, kabûl ettik; zekâtı emrettin, kabûl ettik; Ramazan ayında oruç tutmamızı emrettin, kabûl ettik; haccetmemizi buyurdun; onu da kabûl ettik. Sonra bunlara da râzı olmuyorsun da amıcanın oğlunu bize üst ediyorsun; ben kimin mevlâsı isem Alî, onun mevlâsıdır diyorsun; bu, senden mi, üstün ve ulu Allah'tan mı? Peygamber (S. M), "O'ndan başka tapacak olmayana yemin ederim ki" buyurdular; "Üstün ve ulu Allah'tan." Nu'mân oğlu Hâris, Allahım, Muhammed gerçek söylüyorsa gökten bize taş yağdır, yahut da elemli bir azap ver" diye söylenerek giderken başına bir taş düştü, ölüp gitti. (Sa'lebî Tefsîri'yle "Feyz'ül - Kadir" den naklen "Fadâil'ül - Hamse; c. I, s. 390 - 391; bu ve diğer rivâyetler için "Mecma'ul-Beyân" a bk. c. X, s. 352).

Hadis-i Gadîr diye anılan bu hadis ve rivayet edenleri, yazılı olan tefsîr, hadis, siyer ve tarih kitapları için bilhâssa Seyyid Abd'ül - Huseyn Şeref'ül - dîn'in "El - Murâcaât" ına; VI. basım; Necef - 1383 H. s. 202 - 222 ve Ahmed Emînî'nin "El - Gadîr fî'l - Kitâbı ve's - Sünneti ve'l - Edeb" ine; I. c. s. 14 - 158; Hz. Ali'nin ve başkalarının ihticacları için aynı c. in 159 - 213. s. lerine bk. Beyrut - Lübnan - 1387 H. 1967).

Mevlânâ, başlıkta, hadisi aynen almaktadır.

4549. Peygamber, kendi adına da mevlâ dedi, Ali'nin adına da. Hadîse ve XXXIII. sûrenin 6. âyet-i kerîmesine işârettir.

4558. Mesih - Meryem. Îsâ'nin söz söylemesi. III. c. in 3205. b. inin ş. e bk.

4561. Şükür - Nîmet. IV. c. in 1195. b. inin ş. e bk.

4562. Yeter bulan üstün olur. V. c. in 1943 - 1944. b. lerinin ş. e bk. Mevlânâ bu beyitte, yeter bulmanın, dünyâya, maddî hayâta âit olduğunu, fakat anlam âleminde, Hakk'ın feyiz ve ihsânının sonsuz olduğunu, bu bakımdan istedikçe istemek gerektiğini bildirmektedir. Ama dünyâsını âhırete tebdil eden kişi, dünya malına garkolsa bile dünyâya tapmaz; nitekim I. ciltte, "Arslanın tekrar çalışmayı dayançtan üstün tutması ve çalışmanın faydalarını anlatması" bölümünde uzun - uzun nalatılmıştı. Mevlânâ'nın, bu bölümün 4550 - 4553. beyitlerinde mevlâ'nın, insana sâhip olan kâmilin, insanı

tutsaklıktan, benliğine kul olmaktan azat edeceğini; hürlüğün, peygamber tarafından, yâni onlara uymakla ve kulluk etmekle elde edilebileceğini bildirmektedir.

⁂

M E T İ N

Bıldırki parayı umarak ertesi yıl, Cuhî'nin kadınının, gene mahkemeye varıp kadıya baş vurması, kadı'nın onu tanıması

Bir yıl sonra Cuhî, gene sıkıntılar içinde kaldı; yüzünü karısına çevirip a çevik, a akıllı kadın dedi;

Bıldırki geliri yenile; kadıya git, benden şikâyet et.

Kadın, başka kadınlarla beraber kadı'nın tapısına vardı; bir kadını da kendisine tercüman yaptı.

Kadı'nın, konuşunca kendisini tanımamasını, geçen yıl uğradığı belâyı hatırlalamasını sağlamak istiyordu.

Kadınların süzgün bakışları fitnedir; ama sesi de duyuldu mu, fitne birken yüz olur.

Sesini yükseltmedikçe kadının yalnız bakışının bir faydası yoktur.

4570. Kadı, Cuhî'nin karısına, git dedi, hasmını da getir de dâvânı dinleyeyim, bir karar vereyim.

Cuhî gelince kadı, hemencecik tanıyamadı onu; çünkü Cuhî geldiği zaman sandıktaydı kadı.

Alım - satımda, az buluş, çok isteyiş zamanında o, dışardan gelen sesleri duyuyordu ancak.

Neden dedi, kadınının nafakasına tam bakmıyorsun? Cuhî, şerîata candan kulum dedi;

Ama ölsem kefenim yok; bu oyunda şeş-beş derken yutuldum gitti, müflisim ben.

Kadı, Cuhî'nin sesîni duyar - duymaz, onu tanıdı; bıldırki düzenini, oyununu hatırladı.

Dedi ki: Sen o şeşi - beşi bıldır, benimle oynadın da mars ettin beni.

Benim sıram geçti; bu yıl o kumarı başka biriyle oyna; benden elini çek.

* Ârif, şeşten de geçmiştir, beşten de.. bu tavladan çekinmededir o.

* O, beş duygudan da kurtulmuştur, altı yönden de.. onların ötesinden haber vermededir sana.

4580. İşaretleri, ezelî işaretler olmuştur; bütün vehimlerden geçmiştir, yapayalnız bir bucağa çekilmiştir*.

Bu altı yönlü kuyudan dışarda olmasaydı, Yûsuf'u nasıl kuyudan çıkarabilirdi?

Bir öncüdür ki direksiz - dayaksız gökkubbenin yücesindedir; bedeniyse kova gibi kuyudadır, kuyudakinin derdine derman olur.

Yûsuflar, onun kovasına sarılmışlar, kuyudan kurtulmuşlar, Mısır'a padişah olmuşlardır.

---

* Bu beytin ikinci mısraı arapçadır.

Başka kovalar, kuyudan su çeker; onun kovasıyla suya boş verir, kuyudakileri arar.

Kovalar, gıda için suya dalan dalgıçlardır; onun kovasıysa hem gıdadır, hem balığın canına yaşayış.

* Kovalar, yüce gökkubbeye bağlıdır; onun kovasıysa güçlü - kuvvetli birinin iki parmağı arasında.

Ey ece, bu örnek, pek gevşek düştü; kova da nedir, ip de ne, gök de ne?*.

Neden kırık - döküük olmayan bir örnek getireyim? Onun eşi - benzeri ne gelmiştir, ne de gelir?

Yüzbinlerce er, bir kişinin varlığında gizli; yüzlerce yayla ok, bir okta, bir oklukta.

4590. * Attığın zaman sen atmadın âyeti, bir sınayış.. yüzlerce harman, iki avuç buğdayda.

Bir güneş, bir zerrede gizli.. derken ansızın o zerre ağzını açar.

Gökler de, yeryüzü de, o güneş, pusudan sıçrayıp çıktı mı, karşısında zerre - zerre olur.

Böylesi can, nasıl olur da bedene lâyık olur? Kendine gel, aklını başına al da bu candan iki elini de yu a beden.

Ey cana ev kesilmiş beden, yeter artık.. deniz, bir tuluma sığabilir mi hiç?

* Ey içinde binlerce Cebrâil bulunan insan, ey eşek kalıbında gizlenmiş Mesih'ler,

* Ey kilisede gizli binlerce Kâ'be, ey ifriti, İblis'i yanıltan,

* "Ece" sözü için bu cildin 1701. ve 3767. beyitlerinin notlarına bk. 3497. beyitte de geçen bu söz türkçedir.

* Sen mekân âleminde mekânsızlık secde yerisin; İblis'lerin dükkânları, senin yüzünden yıkılmıştır.

* Ben niçin şu toprağa kulluk edeyim; bir sûrete nasıl din adını takayım derler.

* Sûret değildir, gözünü iyice ov da bak; bak da ululuk ışığının yalımlanmasını gör.

***

(Ş E R H)

4578 - 4579. Şeş, farsça altı demektir; altı yön, yâni mekân âlemi kastedilmektedir. Beş de, beş zâhirî, beş de bâtıni duygudur (III. c. in 614. ve I. c. in 3588. b. lerinin ş. e bk.

4586. İki parmağı arasında, Hadisten lâfzi iktibas vardır (III. c. in 4260. b. inin ş. e bk.

4590. Attığın zaman sen atmadın. Âyetten lâfzıi ıktibas (I. c. in 619. b. inin ş. e bk.).

4595 - 4599. Bu beyitler, kâmil insânın, yâni Hz. Muhammed'in (S. M) vasfıdır dense câizdir. XXI. sûrenin (Enbiyâ') 107. âyet-i kerîmesinde beyan buyurulduğu gibi o, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Cebrâil, Mi'râc'ta Sidre'de kalmıştır; O, bütün hicapları geçmiştir; kıyâmette herkes, nefsim - nefsim derken O, ümmetim - ümmetim der. Mesîh ile beraber anılan yaratık, hem insan olmayanlar arasında bulunan olgun kişinin hâlini anlatmakta, hem de IV. c. te 2691. b. in şerhinde izah edilen olayı hatırlatmaktadır. Kilisede gizli Kâ'be, görünüşü bambaşka olduğu hâlde gönlü, Tanrı evi kesilen kişidir ki zâhirî hâli ifriti, yâni gerçekten haberi olmayanı, İblis'i yanıltır. Oysa ki kâmil kişi, mekân âleminde mekânsızlığa ulaşmıştır; İblis'se onu toprak görmüş, sûretine kapılmış, lânete uğramıştır (I. c. in 544. ve 1494 - 1495. b. lerin ş. lerine de bk.).

⁂

M E T İ N

*** Gene şehzade hikâyesine dönüş. Şehzâdenin, padişahın tapısında kalması**

4600. * Şehzade, padişahın tapısında, şuna şaşakaldı: Yedi göğü de bir avuç toprakta görmüştü.

* Hiçbir konuda ağzını açıp konuşmasına imkân yoktu; ama canı, padişahın canıyla boyuna konuşmadaydı; bir soluk bile susmuyordu.

* Hatırına pek gizli birşey geldi; bunların hepsi de anlam; peki, sûret nedendir, hikmeti nedir?

* Öyle bir sûret ki seni sûretten usandırıyor; öyle bir uyuyan ki her uyuyanı uyandırıyor.

* Sözün, sözden kurtarıyor adamı; hastalığın hastalıkları gideriyor.

* Demek ki aşk hastalığı, sağlığın - esenliğin bile canı; aşkın zahmetlerine, eziyetlerine, her rahatlık, hasret çekmede.

* Ey beden, artık şu candan elini yu; yumuyorsan, var, kendine bu candan başka bir can ara.

* Hâsılı, o padişah onu pek ağırladı; o da, o güneşin karşısında Ay gibi erimeye başladı.

* Âşkların eriyişi, gelişmektir; onlar, Ay gibi erimekle tazeleşirler, güzel bir yüz elde ederler.

* Bütün hastalar, iyileşmeyi umarlar, dilerler; bu hastaysa, aman, hastalığımı arttırın diye diye feryad eder.

4610. *Bu zehirden daha hoş şerbet görmedim der; bu hastalıktan daha hoş bir sağlık olamaz.

* Bu suçtan daha iyi bir günah yoktur; yıllar bile bu âne nisbetle bir ândan ibarettir.

* Bir zaman, bu padişahın tapısında, öylece kaldı; gönlü kavrulmuş da canını tabağa koymuş, tabağı eline almıştı sanki.

* Padişah, herkesin başını bir kere keser diyordu; bense her solukta yeniden yeniye kurbanım padişaha.

* Altın bakımından yok - yoksul birisiyim; fakat baş bakımından zenginim; başım kesilse, yerine yüzbinlerce baş belirir bende.

* İki ayakla aşk yolunda koşulamaz; bir başla aşk oyununa girişilemez.

* Herkesin iki ayağı, bir başı vardır; binlerce ayağı, binlerce başı olan beden pek az bulunur.

* Bu yüzden de bütün olaylar, başa gelenler, unutulur - gider, gelir - geçer; fakat bu olay, bu aşk, her solukta biraz daha kızışır, alevlenir.

* Aşk, mekânsızlık âleminde ıssılık mâdenidir; yedi cehennem, onun kıvılcımlarından bir dumandır ancak.

*** Üstüne Sırat Köprüsü kurulmuş olan Cehennem, "Ey mü'min" der; "Daha tez geç, daha hızlı koş da ışığının ululuğu bizi söndürmesin. Geç ey mü'min, çünkü ışığın, ateşimi söndürecek."**

İşte ey tertemiz kişi, bu yüzdendir ki cehennem, âşıkın ateşinden arıklaşır, söner.

4620. A ulu er der, tez geç, yoksa senin ateşlerin yüzünden ateşim sönüp gidecek.

* Cehennem ateşinin aslı olan kâfirlik bile bir solukla sönüyor; hele bak, âşıkın soluğu onu bile sndürüyor.

Tez var, sen de ateşini bu sevdaya tapşır da, ne cehennem saldırsın sana, ne kıvılcım sıçrasın üstüne.

* Cennet de âşıka, yel gibi geç der; yoksa neyim var - neyim yoksa hepsi kesat olup gidecek.

* Çünkü sen, harman sâhibisin, bense başak devşirenim; ben bir putum, sense Çin ülkesisin.

* Ondan cehennem de tir - tir titrer, cennet de; ne buna aman vardır ondan, ne ona.

Şehzadenin ömrü geldi - geçti de bir fırsat bulamadı - gitti.. sabır pek yakıcıydı, candaysa dayanacak güç yoktu.

Bir zaman, dişlerini sıkarak dayandı, bu derdi çekti; muradına ermeden ömrü sonuna yetişti.

Sevgilinin sûreti, ondan gizlendi ama o, gitti, sevgilinin anlamına eş oldu.

* İsterse dedi, elbisesi kıldan dokunma, yahut Şüster kumaşından olsun, onu elbisesiz kucaklamak elbette daha hoş.

4630. * Ben, bedenden soyundum, o, hayalden soyundu.. kavuşup buluşmanın sonsuzluklarında salınmadayım.

* Bu konular, buraya dek söylenebilir; bundan sonra gönüle gelenleri gizlemek gerek.

* Söylemeye uğraşsan, yüzbinlerce cehdetsen faydasız; meydana çıkmaz ki.

* Atın, özenginin gidişi, denize dektir; denize vardıktan sonra bir tahta at gerek sana.

* Tahta at da karada işe yaramaz; o, denizdekilere kılavuzluk eder.

* Bu susmak da tahtadan attır; denizdekilere telkıyn, susmakla olur.

* Seni usandıran her susuş, o yandan atılan aşk nâralarıdır.

* Sen, acaba neden susuyor der - durursun; oysa, kulağı nerede acaba der - durur.

* Ben, nâra atmaktan sağır oldum; onunsa haberi bile yok der.. zâti kulağı keskin kişiler bile aşk nâralarına karşı sağır kesilirler.

* Birisi, rüyada nâra atar, yüzbinlerce konudan sözler söyler, telkıynlerde bulunur;

4640. * Onun yanı başında oturanın haberi bile yoktur; o gürültülere karşı sağırdır; asıl uyuyan da odur.

* Tahtadan atı kırılan kişiyse denize batmış - gitmiştir; balık kesilmiştir o.

* Artık o, ne susar, ne söyler; misli pek az bulunur onun; onun haline, sözde bir ad yoktur.

* O, bu iki bölükten değildir ama, pek şaşılacak şey, her iki bölüktendir de.. bunu anlatmak, açmak edepten dışarıdır.

* Bu örnek de arık düştü, yersiz oldu; ama duyurma bakımından, bundan daha iyi bir örnek de olamaz.

*** Şehzadelerden büyüğünün ölmesi. Küçükleri hasta olduğundan ortanca şehzadenin, büyük kardeşinin cenaze törenine gitmesi; padişahın, onu ağırlaması; onun da padişahın bağışına, ağırlayışına kapılarak tapıda kalması. O padişahın bakışı yüzünden yüzbinlerce görünmeyen, görünen ganîmetler elde etmesi**

Şehzadelerin küçüğü hastaydı; büyük şehzadenin cenazesine, yalnız ortanca şehzade geldi.

Padişah, onu görünce mahsustan, bu kim dedi; bu da o denizden her halde, bu da bir balık.

Muarrif, bu da dedi, o babanın oğlu; bu, ölenin daha küçük kardeşi.

Padişah, sen ondan armağansın bize diye ağırladı onu; onu da bu soruyla avladı.

Padişahın ağırlaması yüzünden, o ayrılık ateşiyle ağlayıp yanan şehzade, bedenindeki candan başka bir can gördü.

4650. • Gönlünde, öylesine yüce bir uğultu, öyle yüksek bir gürültü duydu ki sûfî, yüzlerce çile çıkarsa, gene de o hâli bulamaz.

O alan da parıl - parıl parlamaya başladı, dıvar da, dağ da, taş da.. hepsi de ona karşı, sanki nar gibi çatlamıştı, gülümseyip duruyordu.

Bütün zerreler, ona karşı kubbelere dönüyordu; soluktan soluğa yüzlerce çeşit kapı açılıyordu ona.

Kapı, kimi pençere kesiliyordu, kimi yalımlar haline geliyordu.. toprak, kimi buğday olmadaydı, kimi de ölçek.

• Gökyüzü, gözlere pek eski, pek kuru görünür; onun gözüneyse, her solukta, yeniden yaratılıyordu.

Güzelim can, bedenden kurtuldu mu, kazâ ve kaderden, ona böyle bir göz verilir.

Yüzbinlerce gizli şeyler, gözüne belirdi; mahremlerin gözleri neleri görüyorsa, o da görmeye başladı.

Kitaplarda okuduğu şeyler, sûretlere bürünüp gözlerine görünmedeydi.

O erkek arslanın bineğinin tozu, gözlerine pek aziz bir sürme olmuştu.

• Böylesine bir gül bahçesinde, eteğini çemreyip geziyordu; bedeninin her parça - buçuğu, "Daha yok mu" diye nâra atıyordu.

4660. Yeşilliklerden meydana gelen gül bahçesi, bir solukta solar - gider; akıldan biten gül bahçesiyse sararıp solmaz; boyuna kutludur.

Güllerden meydana gelen gül bahçesi, sararır - solar, dökülür - gider; gönülden biten gül bahçesiyse solmaz, gülleri dökülmez o bahçenin; ne de hoştur o bahçe, ne de hoş.

Bizim o tatlı bilgilerimiz,bil ki, o gönül bahçesinden iki - üç deste güldür ancak.

O gül bahçesinin kapısını, kendimize kapatmışız da o yüzden şu iki - üç deste güle kapılmışız.

Yazıklar olsun, o biçim gül bahçesinin anahtarları, her solukta ekmek yüzünden elimizden düşmede.

Bir soluk, seni ekmek derdinden kurtarsalar, o zaman da sen, çarşafların çevresinde dolanmaya, kadınlara düşmeye başlarsın.

Derken gene açlık denizin dalgalanmaya başlar; o vakit de ekmekle, kadınla dolu bir şehrin padişahlığı gerek sana.

• Yılandın, şimdi sanki ejderha kesildin; bir başın vardı; şimdi yedi başın var.

• Yedi başlı ejderha, cehennemdir; hırsın yemdir, cehennemse tuzak.

Tuzağı kır, ağı yırt, yemi yak; bu eve yeni kapılar aç.

4670. A erkek yoksul, değil mi ki âşık değilsin, bir dağ gibi haberin olmadan ses verir - durursun sen.

Dağ, kendiliğinden ses verir mi hiç? A dayanılır kişi, o ses, başkasının sesinin yankısıdır.

Senin sözün de başkasının sözünün yankısı; söylüyorsun ama ne dediğinden haberin yok; bütün hallerin de taklitten başka birşey değil.

Senin öfken de, suçlu kişiye buyruk sâhibinin buyruğuyla öfkelenip eziyet eden memurun öfkesine benzer; zevkın de, aracı karının zevkıne, sevincine benzer; ne öfken, sendendir, ne zevkın.

O memura o arık kişi ne yaptı ki ona kinlenip eziyet etmededir, onu derde sokmadadır?

Ne vakte dek parlayan bir hayalin vuruşuna kapılacaksın? Çalış da bu olan şeyler senin hâlin olsun, senin malın - mülkün olsun.

Böylece de söylediğin söz, senin hâlini bildirsin; uçuşun, kendi kanadınla olsun.

Ok da, başkasının kanadıyla av tutar; bu yüzden de kuş etinden nasibi yoktur.

Doğan da, dağdan av getirir; fakat kendi kanadıyla uçar da avlanır; padişah da bu yüzden onu keklikle, çil kuşuyla besler.

Vahye dayanmayan söz, havadan söylenmiş bir sözdür; topraktan tozan toz gibi havaya ağar, dağılır - gider.

4680. * Bu söz, yanlış görünüyorsa "Ve'n - Necm" sûresinin evvelinden birkaç satır oku;

* "Muhammed, havasına uyup söz söylemez; "O'nun sözü, kendisine vahiy yoluyla gelen sözdür" âyetine dek.

Ey Ahmed, değil mi ki sen, vahiyden meyus değilsin; araştırmayı, kıyaslamayı, bedene bağlanmış kişilere bırak.

* Çünkü zor yüzünden leş bile helâldir; ama vuslat Kâ'be'sinde kıble aranmaz ya.

Ama doğru yolu aramayan, gerçeği bulmaya çabalamayan, kendi havasına uyup kötü bir yol tutan, kötü bir töre koyan kişiyi de,

* Yel, Âd toplumunu kaptığı gibi kapar, helâk eder - gider; Süleyman değil ki tahtını taşısın yel.

* Âd toplumuna yel, alçaltıcı bir hamaldır; obur kişinin elindeki kuzu gibi hani.

Oğlu gibi kuzuyu kucaklamıştır ama, götürüp kasap gibi kesecektir onu.

Âd toplumuna o yel, ululanmak istediklerinden geldi; onlar, bildik sandılar o yeli; oysa yabancıydı.

"O kötü arkadaş", ansızın kürkünü ters giydi mi, onları kırar - geçirir; un - ufak eder.

4690. Yel, seni Âd gibi kırıp geçirmeden sen yatıştırmaya bak onu; çünkü yel, pek yaman bir sınamadır.

Hûd, a ululanıp duran toplum diye öğüt verdi; yel dedi, yapıştığınız şeyi çeker, alır elinizden.

Tanrı ordusudur yel; birkaç gün sizinle kucaklaşır ama, iki yüzlülüğündendir bu.

O, iç yüzden, Yaratıcıya karşı doğru özlüdür; eceliniz geldi mi, elini uzatır size.

Bak da gör, yel, nasıl da ağıza girmede; her solukta ululukla girip çıkmada.

Boğaz da ondan emin, dişler de.. fakat Hak buyurdu da, dişe girdi mi,

Bir zerre yel, ağır bir dağ kesilir; diş ağrısı, adamı sızlandırır, illetli bir hâle sokar.

Bu, emin bir halde geçip giden aynı yel; ekinin canıydı, ölümü oldu şimdi.

Suratını asmadan elini öpen kişinin eli, öfkelenince bir topuz kesilir sana.

O, ey yardımı dilenen Tanrı, sen şu yeli yatıştır, aman yârabbi, aman yârabbi demeye, candan - gönülden sızlanmaya başlar.

4700. Ey ağız, bu geçip giden yelden haberin bile yoktu; şimdi dişlerini sık da yarlıganma dile.

Dişi ağrıyanın o pek gözü, yaşlar dökmeye, gözyaşları yağmur gibi damlamaya başlar.. evet, dert, münkirlere Allâh detirtir.

Erden, erlerin sözlerini kabûl etmedin; bâri şimdi aklını başına al da dert yüzünden Tanrı vahyini kabûl et.

Yel der ki: İnsanların padişahından gelen bir çavuşum ben; kimi hayır haber getiririm, kimi de şom, kötü haber.

Çünkü, başına buyruk değilim, buyruğa uymuşum; senin gibi padişahtan gafletim yok benim.

* Hâlin, Süleyman'ın hâli gibi olsaydı, Süleyman'a hamallık ettiğim gibi sana da hamallık ederdim.

Eğreti olarak eline geçerdim, malın olurdum senin; sana sırlarımı da açardım;

Ama sen düşmansın*, bense eğreti malım; üç - dört günceğiz kulluk ederim sana.

Sonra da Âd gibi baş âşağı ederim seni; düşmancasına, senin ordundan fırlar, kaçarım*.

Böylece de inancın, gam mayası olunca, o zaman gizli âleme sağlam inanırsın.

4710. Zâti o zaman herkes inanır; o zaman, bütün baş çekenler baş eğer.

O zaman, darağacının dibindeki yol kesen hırsız gibi, herkes, ağlayıp sızlamaya, yok - yoksul bir hâle gelmeye başlar.

Ama daha önce, doğru - düzen inanırsan, iki dünyanın da sâhibi olursun, başına buyruk kesilirsin.

İki günlük eğreti, sakat padişahlık değil, ebedî vâlilik, ebedî padişahlık elde edersin.

Savaştan, dövüşten kurtulur, kendi işine bakarsın; padişah sen olursun; kendi davulunu döversin.

Bu dünya, boğaz gibi dar geliyor bize; keşke şu boğaz, şu ağız toprak yeseydi.

Zâti de bu ağız toprak yer ama, renklere boyanmış toprağı yer.

Oğul, bu kebap, bu şarap, bu şeker, renklere boyanmış, bezenmiş topraktır.

Onları yedin de, bedenine et, deri oldular mı, etinin derinin rengine boyanırlar;

---

* Düşman sözü, türkçe "yagı" olarak geçiyor.
* Bu beyitte de "yagı" geçmekte.

Ama gene de topraktır onlar. Bir avuç toprağı diker - söker, şekillere sokar; sonra da tutar, hepsini toprak eder - gene.

4720. Hintli de Kıpçaklı, Rum ülkesinin halkı, Habeş.. hepsi de mezarda, hoş bir hâlde bir renktedir.

Bunu gör de, bil ki bütün o renklerin, o bezentilerin hepsi de yüz örtüsü, düzen, eğreti.

* Kalan renk, ancak Allah boyası, Allah rengi; bundan ötesini, çan gibi takma, bağlama bil.

Gerçeklik rengi, çekinme, adam - akıllı inanç rengi, kullukta bulunanlarda ebedî olarak kalır.

Şüphe, nankörlük, iki yüzlülük rengi de, isyan edenin canında ebedî olarak kalır.

Âsı Firavun'nun yüz karası gibi.. onun rengi kalmıştır, fakat bedeni, yok olmuş - gitmiştir.

* Gerçeklerin güzel yüzlerinin şimşeği, ışığı, bedenleri yok olsab ile Din gününe dek kalır.

Çirkin, ancak o çirkindir, güzel, ancak o güzel.. o, boyuna güler, bununsa, suratı boyuna asıktır.

Toprağa renk verir, hüner verir, mücevher haline sokar; Çocuk huyluları da onu elde etmek için savaşa daldırır.

Hamurdan deve, arslan şekillerinde çörekler pişirirler hani; çocuklar görünce özenirler de ellerini dişlerler.

4730. Fakat ağızda arslan da ekmek olur, deve de; fakat çocuklara bu, anlatılsa dinlemezler.

Çocuk bilgisizdir, şüphededir, zandadır; Tanrı'ya şükür ki gücü - kuvveti azdır çocuğun.

Çocukta yüzlerce savaş, yüzlerce âfet vardır; şükürler olsun ki düzen bilmez, gücü yoktur.

Ama asıl şu edepsiz çocuklara benzeyen koca kişilerden eyvahlar olsun.. kendilerini korumak, kendilerini gözetmek isteyen herkese belâ olmuşlardır.

Silâhla bilgisizlik, bir adamda toplandı, bir araya geldi mi, o adam, zulümle dünyayı yakan bir Firavun kesilir.

A yoksul, yoksullukla Firavunluktan, kâfirlikten kurtuldun; şükret.

Şükret ki mazlumsun, zâlim değilsin; Firavunluktan da aman bulmuşsun, her türlü sınanmadan da.

Boş karın, Allahlık lâfını etmez; çünkü ateşine odun atılarak yardım görmez.

Boş karın, Şeytan'ın zındanıdır; çünkü ekmek derdi, düzen kurmasına engeldir.

Ama yemekle dolu karın, bil ki Şeytan'ın pazarıdır; Şeytan tâcirler bağırıp çağırırlar, gürültü yaparlar orada.

4740. Hiçbir değeri olmayan; hiçbir şeye benzemeyen malları satanlar, gürültüyle, patırtıyla akılları bulandırırlar.

Büyücü, büyüyle küpü at gibi yürütmüş; Ay ışığıyla sabaha karşı beliren aydınlığı kumaş göstermiş.

Büyücüler, toprağı ibrişim gibi örerler; ayırt ediş duygusu bulunan kişinin gözlerine toprak serperler.

Yaban ağacına ödağacı kokusu verirler; bizi de bir kerpiç parçasına düşürürler; bir kerpiç parçası için birbirimize hased ederiz.

Noksan sıfatlardan münezzehtir o Tanrı ki, toprağa renk verir, bir avuç toprak için çocuklar gibi savaştırır bizi,

Çocuklar gibi eteğimizi toprakla doldururuz; bizim gözümüze, altın mâdeni gibi görünür o toprak.

Çocuğun, erlere karşı gücü yoktur; hiç Tanrı, çocuğu erlerle bir tutar mı?

Meyva, ekşi bile olsa, olmadıkça ona ham derler.

O ham, o ekşi suratlı kişi de yüz yaşında bile olsa, aklı - fikri yerinde olana karşı gene de çocuktur, gene de hamdır.

Saçı - sakalı ağırsa bile gene korkuyla ümit çocukluğundadır o.

4750. Kendi - kendine, acaba olgunlaşır mıyım, yoksa olgunlaşmadan böylece kalakalır mıyım der; acaba o kerem, beni kızartır, oldurur mu?

Böyle hiçbir şeye yaramaz bir halde, uzaklarda mı kalırım; yoksa lûtuf edip bu koruğu da üzüm haline getirir mi?

* Hiçbir yandan ümidim yok ama, o kerem de bana, boyuna, meyus olmayın diyor.

* Hâkaanımız, boyuna bize toy vermededir; "Ümit kesmeyin" buyruğu, boyuna kulağımızı çekmededir*.

Biz, şu ümitsizlik yüzünden çukurdayız ama, bizi çağırdı mı, ellerimizi çırpa - çırpa gideriz.

O uzlaştığımız, o hoşlaştığımız yaylaya koşarken yörük, terbiyeli atlar gibi adım atarız.

Adım atarız ama, adım yoktur orada; kadeh düzeriz ama kadeh yoktur orada.

Çünkü orada herşey, can âlemindendir; vardır; can gibi görünmez; anlam içinde anlamdır, Rabb'e mensuptur**.

* Şekil, sûret, gölgedir, anlamsa güneş.. gölgesiz ışık, yıkık yerlerdedir.

Çünkü orada, kerpiç üstüne kerpiç bile kalmamıştır; Ay ışığına hiçbir çirkin gölge yoktur orada.

4760. * Kerpiç altından bile olsa söküp atmak gerek.. çünkü yerine vahiy gelecektir, aydınlık gelecektir.

* Dağ, gölgeyi gidermek için paramparça olmuş, zerre - zerre dağılmıştır ama, bu ışığa karşı değersiz birşeydir bu.

* "Hâkan" ve ziyafet anlamına gelen "toy" sözleri, böyle, türkçe olarak geçmektedir.

** İkinci mısra,' metninde "Ma'ni ender ma'ni ender ma'niyest" yazılmış, karşılaştırılmada, son sözün üstüne "Rabbâniyest" yazılarak düzeltilmiştir.

* Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Tanrı'nın nûru, dağın dışına vurunca, içine de vursun diye dağ paramparça oldu.

Aç adamın eline bir somun düşdü mü, hevesinden gözü de açılır, ağzı da.

Buysa, yüzbinlerce parça olmaya değer.. ey yeryüzü, göğe karşı durma, kalk aradan.

Kalk da göğün ışığı, gölgeyi yaksın; a gündüzün düşmanı, gece, senin gölgenden meydana geliyor*.

* Şu yeryüzü, çocuklara beşik gibidir; fakat ergen kişilere mekân, ayıptır, ardır.

Tanrı, çocuklar için, yeryüzüne beşik dedi; o beşikte de, çocuklara süt saçtı.

Şu beşikler yüzünden ev daraldı; padişahım, çocukları tez ergenleştir.

Ey beşik, evi daraltma da ergenler, gezip tozabilsinler**

*** Padişahın yüzünden şehzadenin gönlünde bir keşif belirdi, hiçbir şeye aldırmazlık peydahlandı; şükretmemek, baş çekmek vesvesesine düştü. Padişah ilham yoluyla, sır yoluyla bunu haber aldı; gönlü sıkıldı; kendisinin haberi olmadan canı, şehzadeyi yaraladı**

4770. Alım - satım olmaksızın, padişahın gönlünden şehzadeye feyizler gelmeye başladı.

* Düşman yerine türkçe, "yagı" sözü geçiyor.

** Metinde, "İy guvâre hânerâ dayyık medâr" yazılmış, karşılaştırmada, kenara "Hânerâ iy mehd ta dayyık Medâr" yazılarak düzeltilmiştir.

Padişahın can ışığından gıdalanıyor, Ay, nasıl güneşten ışık alıyorsa, onun Ay'a benzeyen canı da padişahın canından aydınlanıyordu.

Soluktan - soluğa, sarhoş canına, o eşi - örnegi bulunmayan padişahtan, can geliri geliyordu.

Ama Hristiyanların, müşriklerin yedikleri yiyecek değildi bu; meleklerin yedikleri yemekler gelmedeydi.

İçinde, hiçbir şeye aldırmazlık duygusu belirdi; bundan da, bir azgınlık peydahlandı.

Ben de bir padişah, ben de bir şehzade değil miyim ki dedi, neden yularımı bu padişahın eline vermişim?

Bana yalım - yalım parlayan bir Ay doğdu ya; neden toza - toprağa uyacakmışım?

Su, benim arkamda; nazlanmamın tam çağı.. niyazsız bir hâle gelmişim, ne diye başkasının nazını çekeyim?

Baş ağrısı kalmadı, ne diye başımı çatacakmışım? Yüzümün sararıp solduğu, gözlerimin dolduğu çağlar geçti.

Dudaklarım şekere döndü; yüzüm Ay gibi.. başka bir dükkân açmam gerek.

4780. Bu benlikten, nefis gelişmeye başladı; yüzbinlerce saçma - sapan sözler söylemeye koyuldu.

Bulunduğu durakla hırs, haset durağının arasında yüzlerce çöl var, yüzlerce ova.. ama kem göz, oraya dek varır, değer.

Her suyun akıp varacağı yer olan padişahın denizi, sele kapılanı, dereye dalanı nasıl bilmez?

Onun düşüncelerine, kız - oğlan kız, el dokunmamış vergilerine şükür etmemesine canı sıkıldı.

A edepsiz, a aşağılık kişi dedi; benim vergilerimin, bağışlarımın lâyığı bu muydu acaba?

Ben, sana ne yaptım, bu güzel mi, güzel hazinelerden bağışlarda bulundum; sense a aşağılık huylu, bana ne yaptın?

* Ben senin kucağına öylesine bir Ay verdim ki sayı gününe dek dolunması yoktur.

* O tertemiz ışık bağışına karşı sen, gözüme diken attın, toprak serptin.

* Ben, göğe çıkman için merdiven koydum sana; sen, benimle savaşmak için oka, yaya sarıldın.

Padişahta, bir gayret derdi belirdi; bu dert, ona da vurdu, onda da peydahlandı.

4790. Onun bu azarı yüzünden devlet kuşu, çırpınmaya koyuldu; bir bucağa çekilip oturmuş olan şehzadenin perdesini yırttı.

O güzel genç, yaptığı kötülükten dolayı, kendisinde bir toz tozduğunu, bir eser belirdiğini gördü.

Lûtuf, nimet bağışı azalmıştı; onun sevinç evi, gamla dolmuştu.

Şarabın verdiği sarhoşluktan kendine geldi; o suç yüzünden başı, mahmurluk evi olmuştu.

* Buğday yemişti, cennet elbiseleri bedeninden çıkmıştı; cennet, ona ıssız bir ova, bir çöl kesilmişti.

* Gördü ki o şerbet, onu hastalandırdı; o bizlik - benlik zehiri, ona tesir etti.

* Tavus gibi naz gül bahçesinde salınan canı, bir kuzgun gibi gelip geçici sevda viranesine düştü.

* Âdem gibi cennetten uzaklaştı; ekin ekmek için yeryüzünde öküz haydamaya başladı.

* Gözyaşları dökülüyor, ey usta Hintli diyordu; arslanı, öküz kuyruğuna tutsak ettin.

* A soluğu soğuk kötü nefis, feryada erişen padişaha vefâsızlıkta bulundun ha.

4800. * Buğday hırsıyla tuzağı seçtin demek; fakat tuzaktaki her buğday, akrep kesildi sana.

Başına, bizlik, benlik havası geldi ha.. şimdi ayağındaki elli batmanlık pırangayı seyret.

Neden padişahın dileğine aykırı iş gördüm diye bu çeşit feryad ediyordu, kendi haline ağlayıp sızlanıyordu.

* Kendine geldi; tövbe etti.. bu tövbeye bir başka şeyi de eş etti.

* İnanç azlığından meydana gelen derde acı; çünkü o derdin dermanı yoktur.

* İnsanın güzel, düzgün elbisesi olmamalı.. sabırdan kurtuldu mu, hemencecik baş köşeye sıçrar, oturur.

* İnsanın eli, tırnağı olmaya görsün; ol-du muydu, ne din düşünür, ne doğruluk.

* İnsanın, belâlara uğrayıp gebermesi da-ha iyi.. nefis, nîmete karşı nankördür, yol azıtmış sapıktır.

(Ş E R H)

4599. beyitten sonraki bölüm. Mevlânâ, bu bölümde, tasarruf ve irşâd sâhibi olgun insanı, Çin padişahı, irâdesini ona teslim etmiş sâliki de şehzade olarak canlandırıyor.

4600 - 4618. Mevlânâ, bu beyitlerde şehzâde-nin, yâni sâlikin, mürşidin nazariyle aşk ve cezbe-ye mazhar oluşunu, cezbe ve aşk âlemindeki hal-lerini anlatıyor. Âşık, ağzını bile açmamakta, ko-nuşmasını, hâlini anlatmasına ne mecâl var onda, ne de imkân; fakat gönül âleminde gerçek sevgiliy-le konuşup durmakta. Uğradığı hâller hep mânâ âlemine âit, sûret, ancak sûretten kurtulmak için bir vesile. Aşk, öyle bir hastalık ki sağlığın - esen-liğin bile canı; onun zahmetlerine, huzûr ve ra-hat, hasret çekmekte. İrâdesinden geçen âşık, ger-çek irâde sâhibinin karşısında eriyip gitmekte. Me-kân da yok olmakta, zaman da. Aşk, öyle bir ha-râret mâdeni ki yedi cehennem, onun kıvılcımların-dan bir duman ancak (I. c. in 3546. b. inin ş. e bk.).

4618. beyitten sonraki başlık. "Geç ey mü'-min..." (IV. c. in 2709 - 2710. b. lerinin ş. e bk.). Hadis, aynen alınmıştır.

4621. Cehennem ateşinin aslı - Kâfirlik. II. sû-renin (Bakara) 24. âyetinde, ateşi insanlarla taşlar olan cehennemden sakınılması emredilmekte, LXVI.

sûrenin (Tahrîm) 6. âyetinde aynı emir tekrarlanmaktadır. İnsanlardan maksat, bilhâssa kâfirlerdir ki bunların azâba uğramaları da küfürleri yüzündendir. Taştan maksat, kibrit taşıdır; taştan yonulan putlardır; kâfirlerin cesetleridir denmiştir (Mecma'-ul-Beyan; I, s. 63-64).

4623-4625. Âşık, yâni Hakk'ı seven, kulluğu, Hak için yapar. Cennete girmek cehennemden kurtulmak için kulluk, âdetâ bir alış-veriştir; bu kulluk, Hz. Ali'nin buyurduğu gibi tâcir kulluğudur; korkudan dolayı kulluksa kölelerin kulluğudur. Allah rızâsı için, O'na şükrederek, O'nu severek edilen kulluk, hür kişilerin kulluğudur (Nehc'ül-Belâga Terc. ve Şerhimiz; s. 391). "Mü'min, sevgisi Allâh için, nefreti Allâh için, alması Allâh için, bırakması Allâh için olan kişidir." (Aynı, s. 395) Mevlânâ, bu beyitlerde bunu anlatmaktadır.

4629. Şürter Kumaşı. Şuster, İrân'ın, Fars denizi körfezinde bulunan bir şehirdir. VII. yüzyılda (XIII. M), oranın kumaşlarının değerli olduğunu bu beyitten anlıyoruz.

4630. Bu beyit, Mevlânâ'nın, bugün babası Sultân'ül-Ulemâ'nın üstünde bulunan sandûkasının alt kısmında, dışarıya doğru yayılan yerinde oyulu beyitlerdendir (Mevlânâ Celâleddin; III. basım; s. 134, Satır. 24-25).

4631-4644. Zevka, neşeye, aşka, cezbeye âit bahisler, dile gelmez; anlatılamaz; anlatılmaya uğraşılsa da imkâna sığmaz. Meselâ, Hz. Peygamber, "Dünyâ, âhıret ehline haramdır, âhıret, dünyâ ehline haram; her ikisi de Allah ehline haram" buyurmuşlardır (Câmi'; II, s. 14). Bunu anlamak için hem maddeden, hem mânâdan geçmek gerektir; geçen kişi, X. sûrenin (Yunus A. M) 62. âyetinde bildirildiği gibi korkudan da azattır, ümitten de. Feryâdı nazdandır; sesi duyulmaz. Görüşü, bir başka çeşittir, gözle görülmez; yürüyüşü, bu âlemdedir ama izi belirmez. Zaman ve mekân içindedir; zamansızlık, mekânsızlık ülkesinde hüküm yürütür. Denize batmış, deniz olmuştur. Rûhî, mânevî hâl, târîften de dışarıdır tavsîften de.

4635. Telkıyn. Ölü gömüldükten sonra, bazı mezheplerdeyse kabre konunca Rabbinin Allah, peygamberinin Hz. Muhammed, dininin İslâm, kitabının Kur'ân olduğunu ve âhıret hakkındaki dînî inançların gerçek bulunduğunu birisi tarafından yüksek sesle söylenip soru meleklerine bunları bildirmesi anlatılır ki buna "telkıyn" derler. Bunun İslâmda olup olmadığı hakkında çeşitli söylentiler olduğu gibi telkıynin, ölüden ziyade dirilere olduğunu söyleyenler de vardır. Mevlevîler, telkıyni kabûl etmezler. Onun yerine, ölü defnedildikten sonra kabrinin çevresinde toplananlar "İsm-i Celâl (Allah) çekerler. Ondan sonra defin gül-bangi çekilir ve cemâat, kabirden ayrılır (Mevlevî Âdâp ve Erkânı; İst. İnkılâp ve Aka K. 1963; s. 131-132).

4644. beyitten sonraki bölümde Mevlânâ, birinci şehzâdenin, fâni varlığından geçtiğini, ikinci şehzâdenin sülûkünü anlatmaktadır.

4650. Sûfi-Çile. V. c. in 3610-3611. b. lerinin ş. e bk.

4654. Her solukta yeniden yaratılış. I. c. in 1147. b. inin ş. e bk.

4659. Daha yok mu? L. sûrenin (Kaaf) 30. âyetinde, kıyâmette, cehenneme, doldun mu denince, daha yok mu diyeceği bildirilir. Âyetten lâfzî iktibas vardır.

4667 - 4668. Yılan - Ejderha. Yedi başlı yılan - Cehennem. I. c. in 922. ve 3546. b. lerin ş. e bk.

4680 - 4681. Necm sûresi, LIII. sûredir; beyitte 3 - 4. âyetlerden lâfzî iktibas vardır.

4683. Leş bile. II. sûrenin (Bakara) 173., VI. sûrenin (En'âm) 145. ve XVI. sûrenin (Nahl) 115. âyetlerinde ölü etinin, kanın, domuz etinin, Allah'tan gayrı, putlara v.s. ye kesilen hayvanların haram olduğu, fakat zorda, isyânı kastetmemek ve doyasıya yememek şartiyle bunların da yenebileceği bildirilmektedir, âyetlere işârettir.

4685 - 3688. Âd - Yel. I. c. in 858 - 859. ve 3319. b. lerinin ş. e bk.

4689. Kürkü ters giymek.I. c. in 3910. b. inin ş. e bk. Beyitte XLIII. sûrenin (Zuhruf) 38. âyetinin sonundan lâfzî iktibas vardır.

3705. Süleyman - Yel. III. c. in 1015. b. inin ş. e bk.

4720. Hepsi de mezarda bir renkte. "Hepiniz de Âdem oğlusunuz, Âdem'se topraktan yaratıldı; atalariyle övünen toplumun bundan sakınması gerek; yoksa Allah katında pislik böceğinden de aşağıdır onlar." (Hadis; Câmi'; II, s. 79)

4722. Allah rengi. I. c. in 771. b. inin ş. e bk.

4726. Din günü. I. c. in Dibâce'sinin ş. e bk.

4752 - 4753. Ümit kesmeyin. XII. sûrenin (Yûsuf A. M) 87. âyet-i kerîmesinden lâfzi iktibas var (I. c. in 118. b. inin ş. e bk.). 4753. beyitte XXXIX. sûrenin (Zümer) 53. âyetinden lâfzî iktibas yapılmıştır. Bu cildin 1919. b. inin ş. e bk.

4758. Güneş - Gölge. I. c. in 116. b. inin ş. e bk.

4760 - 4762. Tanrı ışığı - Dağ. I. c. in 25 - 26. b. lerinin ş. lerine bk.

4766. Yeryüzü - Beşik. LXXVIII. sûrenin (Nebe') 5. âyetinde yeryüzü, bir yaygıya benzetilmektedir; bu âyet-i kerîmeye işâret ediliyor. XX. sûrenin (Tâ Hâ) 53. ve XLIII. sûrenin (Zuhruf) 10. âyetlerinde de yeryüzü beşiğe benzetilmektedir .

4769. beyitten sonraki bölümde Mevlânâ, sâlikin, birazcık feyze erişmesinin, bâzı kere kendisine bir benlik verebileceğini, bu benliğinse, onun mânen mahrum olmasıyla sonuçlanacağını anlatmakta, âdetâ bir aralık vahiy kâtipliğinde bulunan ve sonra, bana da vahiy geliyor dâvâsına kalkışan Abdullâh b. Sa'd b. Ebi - Serh'i hatırlatmaktadır (I. c. in 3239. b. inin ş. e bk.).

4787 - 4789. Bu beyitlerle Nemrut hatırlatılmaktadır; nitekim biraz sonra da ondan bahsedilecektir. Bu cildin 4137. b. inin ş. e bk.

4794 - 4800. I. c. in 544. b. inin ş. e bk.

4803. Tövbe - Tövbeye eş edilen şey. Yalvarıp yakarmak, geriye dönmemek, bir daha o suçu işlememek azmiyle medâmet olsa gerektir.

4804 - 4807. XLII. sûrenin (Şûrâ) 27. âyet-i kerîmesinde meâlen Allah, maddî, mânevî rızkı, kullarına yaysaydı, yeryüzünde azgınlığa düşerlerdi buyurulmaktadır; bu âyete işâret edilmektedir.

⁂

M E T İ N

*** Yüce Tanrı'nın, esenlik ona, Azrâil'e, şu yaratıkların canlarını alırken en fazla kime acırsın demesi, Azrâil'in, Tanrı tapısına cevabı**

Hak, Azrâil'e, a ulu melek dedi; bu dertli yaratıklardan kime acırsın?

Azrâil, hepsine gönlüm yanar, dertlenirim; ama buyruğu ihmâl etmekten korkarım dedi;

4810. Hattâ, keşke derim, şu gencin yerine Tanrı beni kurban etseydi.

Tanrı, kime daha fazla acırsın, gönlün kime daha fazla yanar, kavrulur dedi.

Azrâil, bir gün dedi, bir gemi, coşup köpüren dalgalar arasında bocalarken, buyruğa uyup gemiyi paramparça kırdım.

Hepsinin de canlarını al buyurdun; yalnız o sürüden bir kadınla, bir çocuğu bırak, onların canlarını alma, dedin.

Her ikisi de, bir tahta parçasının üstünde, âciz bir halde kalmıştı; o dalgalar, tahtayı sürüp götürmedeydi.

* Derken, anasının da canını al buyurdun; ol buyruğuna uy da yalnız çocuğu bırak.

Çocuğu anasından ayırdım ama, sen de bilirsin, bu, ne de acı geldi bana.

Pek acı yasların dumanları içinde kaldım; o çocuğa öylesine acıdım ki aklımdan çıkmadı - gitti.

Tanrı, o çocuğa lûtufettim de dedi, dalgaya, onu bir ormana at dedim.

Süsenlerle, reyhanlarla, güllerle, tatlı, yenmesine doyulmaz meyvalı ağaçlarla dolu bir ormana,

4820. Arı - duru, tatlı sular fışkıran kaynaklarla dolu bir ormana.. orada, o çocuğu yüzlerce nazla, nimetle besledim.

Orada, o bahçede yüzbinlerce güzel sesli kuşlar ötüşmedeydi.

Ona, ağustos güllerinden döşek yaydım; onu, yüzlerce sınanmadan emin ettim.

Güneşe, incitme onu dedim; yele, ona yavaş - yavaş es dedim.

Buluta, onun üstüne yağmur yağdırma; şimşeğe, tezce çakıp gözünü alma dedim.

Ey kış dedim, bu çayırı - çimeni soldurma; ey yaz, bu bahçeye el atma dedim.

* Allâh aziz ruhunu kutlasın, şeyh Şeybân-ı Râî'nin kerametleri

O Şeyban gibi hani; cuma namazının vakti geldi mi, inatçı kurt girmesin diye sürünün çevresine bir daire çizerdi*.

---

* Beytin ilk mısraı, "Hemçü Şeyban Râi ez gurk-i anid" iken karşılaştırmada kenara, "Hemçu on Şeyban ki ez..." yazılarak düzeltilmiştir.

Ne koyunlar o çizgiden dışarı çıkarlardı; ne de zarar verecek bir kurt, bir hırsız, o çizgiden içeri girerdi.

* Hûd'un okuyup üfürdüğü daire gibi hani; o kasırgadan, soyu - sopu, kendisine uyanlar, dairenin içinde amandaydılar.

Sekiz gün bu çizginin içinde oturun da dışardaki azabı seyredin demişti.

4830. Çizginin dışındakileri kasırga, havaya kaldırıyor, taşa çarpıyor, etlerini kemiklerinden ayırıyordu.

Bir bölüğünü, havada birbirine vuruyor, kemiklerini paramparça ediyor, haşhaş taneleri gibi yere döküyordu.

Gökün bile titrediği o azabı, o kahrı anlatsam, "Mesnevi" ye sığmaz.

A soğuk yel, bunu, kendi huyuna uyuyor da yapıyorsan, Hûd'un çizdigi daireye gir bakalım.

A tabiate inanan, ya tabiatten üstün olan şu saltanatı gör, yahut da gel, Kur'ân'daki bu âyetleri yok et.

Kur'ân okuyanlara engel ol, okumasınlar, muallime yalvar, para - pul ver, okutmasın.

Bunalmışsın, şaşırmışsın; bu bunalma da nerden geldi diyorsun.. senin bunalman, kıyâmet gününden gelmede.

* A inatcı, önünde bunalışlar var; gizli şeylerin meydana çıkacağı an geldi; işte sana kıyâmet.

Ne mutlu, bu bunalış, bu şaşakalış, kendisine gıda kesilen kişiye; iki âlemde de dostun gölgesinde uyumaktadır o kişi.

* O, işin önünde âcizliğini gördü de öldü, kocakarıların dînini din edindi*.

4840. * Zelihâ gibi ona da Yûsuf'un ışığı vurdu da kocakarılıktan gençliğe yol buldu.

Yaşayış, ölümdedir, mihnettedir; Âb-ı hayât, karanlık içindedir.

Yüce Tanrı'nın, Nemrud'u, çocukluğunda, anasını, dayısını vâsıta kılmaksızın besleyip yetiştirmesi hikâyesine dönüş

Hasılı, âriflerin başına benzeyen o bahçe, samyelinden de amandaydı, kasırgadan da.

Bir kaplan, yavrulamıştı; ona da süt ver buyurdum, buyruğumu tuttu.

Ona süt verdi, kulluklar etti; büyüyüp ergen oluncaya, arslan gibi bir delikanlı kesilinceye dek ona baktı.

Sütten kesilince bir periye, ona konuşmayı, buyruk verip hüküm sürmeyi öğret dedim.

O çayırlıkta, o çimenlikte besledim, yetiştirdim onu.. benim işlerim, söze sığar mı hiç?

* Ben Eyyub'a bedenine düşen kurtları, bir baba gibi sevme duygusu verdim; bir baba gibi onları sever, onlara zarar vermezdi.

* Beytin ilk mısraı" "Hem der âhur hem der âhır acz did" iken karşılaştırılmada - Hem der evvel acz-i hodrâ û bidîd" tarzında düzeltilmiş, kenara yazılmıştır.

Kurtlara da, evlâdın babasını sevmesi gibi ona karşı bir sevgi verdim, babaları gibi severlerdi onu.. işte sana güç, işte sana kudret.

Analara, analık sevgisini ben öğrettim; benim yakıp aydınlattığım lûtuf nasıl olur?

4850. Yüzlerce inayette bulundum; vasıtasız olarak lûtfumu görsün diye yüzlerce lûtuflarda bulundum ona.

Sebeplere sarılıp çekişmelere düşmesin, her yardımı benden istesin dedim.

Böylece de bana karşı hiçbir özürü olmasın; hiçbir kötü dosttan şikâyetlenmesin dedim.

Bu besleyişi, yüzlerce lûtfu gördü; onu vâsıtasız yetiştirdiğimi bildi, anladı da,

* A ulu kulum benim, bunlara şükür olarak Nemrut kesildi, Halil'i yakmaya kalkıştı.

Bu şehzade gibi hani.. padişaha şükredeceği yerde ululandı, mevkiini yüce gördü.

Ben ne diye başkasının buyruğuna uyayım dedi; ben de yepyeni bir mülk sâhibi oldum, yepyeni bir devlete eriştim.

Padişahın, anıp geçtiğimiz lûtufları, ululanması yüzünden, gönül gözüne örtüldü.

Nemrut da, onun gibi, o lûtufları, bilgisizliğinden, körlüğünden ayağının altına aldı.

Şimdi kâfir oldu, yol vurmada.. ululanmada, Tanrılık dâvâsına kalkışmada.

4860. * Yüce göğe, üç akbabayla çıkmış da benimle savaşa kalkışmış.

* İbrâhim'i bulup öldürmek için yüzbinlerce suçsuz çocuğu öldürmüş.

* Çünkü müneccim, yılın taliine bakmış, seninle savaşacak bir düşman doğacak;

* Aklını başına al da onu ortadan kaldırmak için ihtiyatlı davran demişti; o da delicesine, kim doğuyorsa öldürtüyordu.

O kör olasıcanın inadına, vahye mazhar olacak çocuk kurtuldu; öbür çocukların kanlarının vebâli de, Nemrud'un boynunda kaldı.

O mülkü, o padişahlığı acaba babasından mı bulmuştu da gururu, onu soy - sop karanlıklarına attı?

Başkalarına diyelim ki ana, baba perde oldu; oysa bizim yüzümüzden koynunda inciler bulmuştu.

Gerçekten de kötü nefis, yırtıcı kurttur; her arkadaşa ne diye bahane bulursun, ne diye onları töhmet altına alırsın?

Sapıklıkta, yüz kele bile külâh bulunur.. çirkin, kâfir, şaşkın nefis diyorum ya;

A yoksul kul, o her kele bir külâh bulur, giydirir; bu yüzden diyorum işte.. sakın tasmayı köpeğin boynundan çözme.

4870. * Terbiyeli olsa bile, bu köpek, gene de köpektir.. onu alçaltanlardan ol; çünkü kötü damarlıdır o.

* Tâif sahtiyanı gibi, sen de bir Süheyl yıldızının çevresinde tavaf edersen, farzı yerine getirmiş olursun.

Böylece de derindeki pisliği Süheyl yıldızı giderir; sevgilinin ayağına giydiği meste dönersin.

Bütün Kur'ân, nefislerin pisliğini anlatır; Mushafa bak da gör.. Ama o gözler nerede sende?

Güç - kuvvet bulup, peygamberlerle savaşmada kılı kırka yaran aşağılık kişileri anlatırdurur Kur'ân.

Zaman - zaman, edepsiz, kötü nefis yüzünden, ansızın, dünyâya yalımlar vurmuştur.

*
**

(Ş E R H)

4807. beyitten sonraki başlık ve bölüm. "Acaib - Nâne" deki kıssanın çevirisini veriyoruz:

"Geçmiş zamanda bir padişahın halayığı zina etmişti. Gebe kaldı, padişahtan korktuğu için çocuğunu doğurunca ovaya gitti, çocuğu bir yana bırakıp döndü. Dişi bir kaplan gelip çocuğa süt vermeye başladı. Çocuk büyüyünce nasıl yetiştiğini haber alan padişah onu sarayına getirtti, adını Nemrut koydu. Çocuk iyice büyüyünce padişahı öldürdü; onun yerine geçti, âlemi zaptetti, göğe ok attı, salât-ü selâm olsun, İbrâhim'i ateşe attırdı." (Maâhiz; s. 226)

"Cevâmi'ul - Hikâyât" ın 13. bâbının IV. kısmında bu hikâye şöyledir:

"Rivâyet etmişlerdir ki bir gün Mustafâ (S. M) otururken Azrâil, o ulular ulusunun ziyâretine geldi. Hazret, kardeş, binlerce yıldır bu iştesin, binlerce kişiyi canından ettin; binlerce çocuğu yetim bıraktın; hiç kimseye acıdın mı, hiç kimseye yüreğin yandı mı diye sordu. Azrâil, yâ Rasûlallah dedi, bunca zaman içinde iki kişiye gönlüm yandı: Bir gün bir gemi, denizin dalgalarına, suyun şiddetine dayanamadı, paramparça oldu; gemidekiler bo-

ğuldu; yalnız gebe bir kadın, bir tahta parçasının üstünde diri kaldı. Kimi, dalgalarla denizin dibine inmede, kimi yelin kuvvetiyle göğe ateş saçmadaydı. Bu arada kadın çocuğunu doğurdu. Zahmetten kurtulup çocuğuna baktı; denizin suyu bile o çocuğun yüzünden arınmadaydı; o kadar güzeldi. Kadın, memesini çocuğun ağzına verip onu emzirmek isterken, o kadının canını al, çocuğu da denizin dalgaları arasına bırak diye ferman geldi. Kadının canını aldım; ama hüzünler zındanından kaçıp uçsuz - bucaksız denizin dalgaları arasında kalan o çâresiz çocuğa acıdım. Bir de Âd oğlu Şeddâd'a acıdım. Yıllarca bir bağ - bahçe, bir cennet yapmaya uğraştı; bütün âlemin malını sarfetti. Hikâyeciler derler ki bağının ovası altındandı; salkımları incidendi, misktendi; çakıl taşları değerli mücevherlerdendi; ağaçları mercandan, dalları zümrüttendi; suyu içkiydi, toprağı Çin âhûlarının göbeklerinin kanı. Buhârı misk kokar, yelinde amber tüterdi. O bağ - bahçe tamamlanınca gidip seyretmeye, canına can katmaya niyetlendi. Atından inerken, sağ ayağını özengiden çıkarmıştı, sol ayağı henüz özengideydi ki bu mel'unun canını al, şu dinsizi attan aşağıya at diye ferman geldi; canını aldım ama gönlüm de yandı hani. Biçâre, bütün ömrünü ümitle geçirdi, mevki' dalı tam meyve vermişti, gözü göremedi gitti. Tam bu konuşma sırasında Cebrâil geldi ve Yâ Muhammed dedi, Tanrı'nın sana selâmı var; buyuruyor ki: Üstünlüğüme, ululuğuma andolsun ki, o uçsuz - bucaksız denizde, o sonsuz dalgalar arasında, anasız olarak görüp gözettiğim, sonra da padişahlığa ulaştırdığım çocuk,

Âd oğlu Şeddad'dı; nimetlerime karşı küfranda bulundu; benlik bayrağını yüceltti; akıllılara, kâfirlere mühlet verdiğimiz, fakat ihmâl etmediğimiz mâlûm olsun diye onu suyun azâbından kurtardım." (Aynı;s. 226 - 227)

4815. Ol buyruğu. I.c . in 1797. b. inin ş. e bk.

4825. beyitten sonraki başlık ve bölüm. Şeybân-ı Râî. I. c. in 861. b. inin ş. e bk.

4828. Hûd - Yel. I. c. in 858 - 859. b. lerinin ş. e bk.

4837. Kıyâmet. Yaratılış dâimî olduğundan, âlem, her an gaybden ayna geldiği, her an ayndan gaybe gittiği, daha açık bir deyimle, her an, bütün cüzü'leriyle değişmekte, bütün cüzü'leriyle de yeniden var olmakta bulunduğu cihetle her an, bir an öncesine nazaran kıyâmettir ve kıyâmet. her an kopmaktadır. Aynı zamanda XXX. sûrenin (Rûm) 41. âyet-i kerimesinde, meâlen, "Bozgun belirdi karada ve denizde, insanların elleriyle kazandıkları, suçlar yüzünden; bu da, belki vazgeçerler diye yaptıklarına karşılık çekecekleri cezânın en az bir kısmını onlara tattırmak için" buyurulmaktadır. İyilikte bulunan, huzûr içindedir. Kendine bir varlık vermedikçe, gönül safâsiyle şükreder - durur. Kötülükte bulunansa, vicdan azâbiyle kıvranmaktadır. Bu iki hâlet, iyiliğin, kötülüğün karşılığından bir tadımdır; kıyâmetten bir görüntüdür. Aynı zamanda kötülükte bulunan, o kötülüğün dünyevi cezâsına uğramak korkusuyla da bunalım içindedir. Hâsılı, yapılan işin karşılığı, bu âlemde de görülür.

Bahsi, "Yaptığı iyilik, kimi sevindirir, kötülüğü de yerindirirse o kişi mü'mindir" meâlindeki hadisle bitirelim (Câmi'; II, s. 157. I. c. in 1147. b. inin ş. e de bk.).

4838. kocakarıların dini. "Kocakarıların dinini tavsiye ederim size"ve "Âhır zamanda, dilekler ayrılır, birbirine aykırı olur; bu zamanda, çöllerde oturanlarla kadınların dinlerini tavsiye ederim" meâlinde iki hadis ve bu anlamı veren hadisler rivâyet edilmişse de muhaddisler, bu hadislerin mavzu', yâni uydurma olduğunu söylemişlerdir (Mavzûâtu Kebir; s. 55). Mevlânâ da beyitte bunun hadis olduğunu söylemiyor; aczini idrâk eden kişinin, iki âlemde de, sevgilinin, Hakk'ın gölgesinde emin olduğunu bildirdikten sonra böyle kişinin, kocakarılar, âcizler gibi varlığını, benliğini görmediğini anlatıyor.

4839. Zelihâ - Yûsuf. Mısır azizinin zevcesi Zelihâ, Yûsuf Peygamber'e gönül vermişti. Kocasının ölümünden sonra onunla evlenmek istedi; fakat pek zayıftı, pek ihtiyardı; gücü - kuvveti kalmamıştı; ölü mü, diri mi; ayırdedilmez bir hâle gelmişti. Cebrâil, Yûsuf'a (A. M), Allah buyuruyor ki dedi, onu gençleştireceğim, zengin edeceğim, gözleri görecek, ona îman nasîb edeceğim; çünkü o, hiçbir vâsıtaya baş vurmadan, bizim sevdiğimizi seviyor ve onu sıvazladı; zamânının en güzel, kız - oğlan kız bir hanımı oldu. İmana geldi; Yûsuf da onu aldı (Bahr'ül - Mahabbe'den naklen Maâhiz; s. 228).

4847. Eyyub. I. c. in 2105. b. inin ş. e bk.

4854. Halil - Ateş. I. c. in 1636. b. inin ş. e bk.

4860. Akbabayla göğe çıkmak. Bu ciltte geçti.

4862 - 4863. Nemrut da İbrâhim Peygamber'in doğumunu engellemek için doğan erkek çocukları öldürtmüştü.

4870. "Ne mutlu bir aybı, aşağılığı olmadığı halde gönül alçaklığında bulunana; yoksul olmadığı halde kendini alçaltana, alçalmış sayana; helâlinden kazandığından yoksulları doyurana; fıkıh ve hikmet ehliyle düşüp kalkana, aşağı bir hâle gelmiş yok - yoksul kişilere acıyana. Ne mutlu kendini aşağı görene, kazancını temiz kılana, gönlünü arıtana, görünüşünü düzeltene, halktan şerrini, kötülüğünü giderene. Ne mutlu ilmiyle amel edene; malının fazlasıyla yoksulları doyurana, ihtiyaçlarına koşana, sözünün fazlasını da söylemeyene." (Câmi'; II, s. 46)

4871. Tâif Sahtiyanı. IV. c. in 101. b. inin ş. e bk.

***

M E T İ N

Şehzâdenin, o azgınlık yüzünden, padişahtan mânevî bir yara alması, başka üstünlükler elde edemeden dünyadan gitmesi hikâyesine dönüş

Hikâyeyi kısa kes; kör nefsine uyuş, bir yıl sonra şehzâdeyi mezara götürdü*.

* Padişah, yokluktan varlık âlemine gelinceye dek, Mirrih'e benzeyen gözü, o kanı dökmüştü.

O eşsiz padişah, okluğuna bakınca, gördü ki bir ok eksik.

O ok nerde dedi, Tanrı'da o oku tekrar aramaya koyuldu; Tanrı, onun boğazına saplanan ok, senin okun dedi.

4880. * O derya gönüllü padişah, onu bağışladı ama, ah oku, öldürecek yerine saplanmıştı.

* Şehzâde öldürüldü; padişah, onun yasiyle ağladı, feryat etti; öldüren de o dedi, öldürülen eren de o.

* İkisi de o olmasa, tüm olamaz; halkı hem öldüren O'dur, hem yas tutan O.

---

* Metinde birinci mısra', "Kıssa kûteh kun ki reşk-i on gayûr" iken karşılaştırılmada, üstüne, "Kıssa kûteh kun ki rây-ı nefs-i kûr" yazılmak ve altın "Sah" denmek suretiyle düzeltilmiştir.

* O benzi sararmış şehit de, oku bedenime sapladı, anlama saplamadı ya diye şükrediyordu.

* Görünen beden, zâti sonunda gidecek; ebedî olarak kalacak olan, neşeyle yaşayacak olan, anlamdır.

* O azar da, geldi - geçti ya, deriyeydi; dostsa, incinmeden dosttan yana uçtu - gitti.

* Şehzâde, padişahlar padişahının terkisine yapışmıştı ama, sonunda göze geldi, yolu tutup gitti.

* Üçünün de en tembeli olan üçüncü şehzâdeye gelince: Sûreti de tümden o kaptı, anlamı da.

Bir adamın, ölümünden sonra üç oğlundan en tembeli kimse, malını o alsın diye vasıyyette bulunması

Öleceğini anlayan bir adam, ölmeden önce ısrarla vasıyyette bulunmuştu.

Selvi boylu üç oğlu vardı; bedenini de onlara vakfetmişti, canını da.

4890. Elimde, avcumda, kumaştan, altından ne varsa, üçünün de en tembeli kimse, o alsın dedi.

Kadıya bu sözleri söyledi; ondan sonra öğütler verdi onlara; ondan sonra da ölüm şarabının kadehini aldı, içti.

Çocuklar kadıya, ey ulu er dediler; biz üç yetim, babamızın buyruğundan çıkmayız.

Duyduk, itâat ettik; buyruk onun.. o, ne buyurduysa biz, ona uyarız, buyruğu yürür.

* Biz İsmâil gibiyiz, o da İbrahim; İbrahim'imiz, bizi kurban bile etse baş çekmeyiz.

Kadı dedi ki: Her biriniz, aklınca tembelliğini bildiren bir hikâye söylesin.

Görelim, bakalım, her birinizin tembelliğini anlayalım da hallerinizi şeksiz - şüphesiz bilelim.

*Ârifler, iki dünyadan da geçmiş, en tembel erlerdir; çünkü onlar, nadassız harman devşirirler.

Onların işlerini Tanrı görür de, bu yüzden onlar, tembelliğe dayanmışlardır.

Halk, Tanrı işini görmez de o yüzden rahat - huzur nedir, bilmez, sabah, akşam dilenirdurur.

4900. Evet, haydi, tembelliğinizi söyleyin de sırrınızı anlayayım, o tembelliğin sırrını bileyim.

* Şüphe yok ki her dil, gönlün perdesidir; perde kımıldadı mı, sırlara ulaşılır.

* Kebap olmuş bir parçacık et, kara bir küçük perde, yüzlerce güneşin yüzünü örter.

* Sözle anlatılan şey, yalan bile olsa, kokusu, gerçek olduğunu da haber verir, yalan olduğunu da.

* Çayırlıktan - çimenlikten esip gelen yel, külhandan gelen ufunetli yelden ayırt edilir.

* Gerçek kokusuyla ahmağı kandıran yalan sözün kokusu, miskle sarmısak kokusu gibi, söz söyleyenin soluğundan anlaşılır.

Dostunu, on gönüllü oluşundan anlamıyorsan, kendinin, koku alma duğundaki bozukluktan şikâyet et; koku alamadığından yakın.

Ahlaksızların bağrışıyla, yürekli yiğitlerin nâraları, tilkiyle arslanın sesi gibi meydandadır, anlaşılır.

Yahut da dil, tencerenin kapağına benzer; kıpırdadı da kokusu duyuldu mu, ne yemek pişiyor, anlarsın.

Aklı keskin kişi, tencerede tatlı yemek mi var, sirkeli, ekşi yemek mi; dumanından, kokusundan anlar.

4910. Yiğit, bir yeni çömlek mi alacak, alırken eliyle vurur, çıkardığı sesten çatlak olup olmadığını anlar.

Çocukların biri, ben dedi, bir insanı, söz söylerken ağzının büzülüp açılışından anlarım; söz söylemezse, ancak üç gün içinde anlayabilirim onu.

Öbürü, ben dedi, söz söylerse, anlarım o adamı; söylemezse sıkıştırırım, söz söyletirim.

Kadı, senin bu düzenini duymuşsa, ağzını-dudağını yumar, susarsa ne yaparsın dedi.

ÖRNEK

Hani çocuğuna anası, geceleyin sana bir hayal görünürse demişti;

Yahut mezarlıkta, korkulu bir yerde pusudan çıkan çirkin bir hayal görürsen*.

Yüreğini sağlam tut, atıl üstüne; hemencecik senden yüz döndürür o.

Çünkü kim korkmadan üstüne atıldıysa, o şeytana benzeyen hayal, hemencecik kaçmıştır ondan**.

Çocuk, ya dedi, o şeytana benzeyen hayale de anası böyle demişse..

Ya üstüme atılır, anasının buyruğunu tutar da boynuma sarılırsa ne yaparım ben?

4920. Sen, boyuna çevik dur diyor, bana bunu öğretiyorsun; o çirkin hayalin de bir anası var elbet.

* Şeytana da telkıynde bulunan bir tek Tanrı'dır, insanlara da.. yoksul bile olsa, onun yardımıyla padişahlara üst olur***.

---

* İkinci mısra', "Tu hayâlî bini esved pur zi kin" yazılmış, karşılaştırılmada, üste "zişt bini ez kemin" yazılarak düzeltilmiştir..

** Bu beyit karşılaştırılmada kenara yazılmıştır.

*** Metinde, beyit "şeytana da, insanlara da telkıynde bulunan o, bir tek varlıktır; az olsa, gücü - kuvveti olmasa bile o yardım edince düşmana üst gelinir" meâlinde, şu şekildedir:

Div-u merdumrâ mulakkın on yekist
Gaalib ez vey kerded er hasm endekist

Karşılaştırmada kenara şu beyit yazılarak düzeltilmiştir:

Div-u merdumrâ mulakkın yek Hodâst
Gaalib âyed ber şehan zû ger gedâst

O yavaş kişi, ne yandaysa, ne yana yardımcıysa, Allâh için olsun, Allâh için, sen de o yandan ol*.

Kadı, düzeni anlar da söz söylemezse dedi, o ulu kişi senin düzenini bilirse,

Onun sırrını nasıl anlarsın? Doğru söyle. Çocuk, onun karşısında sutar, otururum dedi;

* Çıkacağım yere, sabrı merdiven edinirim; böylece de genişliğin, sevincin damına çıkarım**.

Ama karşısında otururken, bu sevinçten, bu gamdan dışarı bir söz, gönlümden coşarsa,

* Bilirim, anlarım ki o sözü, Yemen ülkesindeki Süheyl yıldızına benzeyen gönlünden gönderen odur.

4928. Gönlümden kopup gelen o söz, o kutlu yandandır; çünkü gönülden gönüle pencere vardır***.

*
**

---

* Beyitte "yavaş" sözü böyle, türkçe geçiyor.

** Metinde, ikinci mısra', "Tâ berâyem sabr miftâh'ul ferec" yazılmış, karşılaştırmada, üste, "Ber ser-i bâm-ı ferec" yazılarak düzeltilmiştir.

*** Bu son beyitten sonra kitabı tezhîb edenin adı, ondan sonra da ketebe var; bunları "Önsöz" de yazdığımız için buraya kaydetmedik.

(Ş E R H)

4875. beyitten sonraki bölüm. Mevlânâ, bu bölümde ikinci şehzâdenin, yâni gerçek yolcusunun, kendisine varlık, benlik vermesi, ululanması yüzünden mürşidin gönlünün kırılmasını, bu yüzden de fânî varlığının yok olmasını anlatmaktadır.

4877. Mirrîh - Kan dökücülük. I. c. in 758. b. inin ş. e bk.

4880 - 4886. Bu beyitlerde, III. sûrenin (Âl-i İmrân) 143., XXI. sûrenin (Enbiyâ') 35., XXIX. sûrenin (Ankebût) 57. âyetlerindeki herkesin ölümü tadacağına işâret edilmekte, III. sûrenin 145. âyetinde bildirildiği gibi herkesin, Tanrı izniyle öleceği, ölümünün zamanının da yazılı bulunduğu bildirilmekte, VIII. sûrenin (Enfâl) 17. âyetinde beyan buyurulduğu gibi öldürülenin de Tanrı tarafından öldürüldüğü anlatılmaktadır.

Birinci şehzâde, aşkın dalgasına kapılıp kendinden geçiyor, sevgiliye sûrette ulaşmamakla berâber onun uğrunda can veriyor. "Fenâ - Yokluk" makaamına varıyor; fakat o duraktan, Tanrı varlığıyla var oluş (Bakaa) âlemine dönemiyor. İkinci şehzâdeyse mürşidin feyzini kendinden sanıyor, benliğe düşüyor; mürşidin kahrına uğrayıp ölüyor. Bu kahır, onun sûretinedir, mânâsına değil; fakat

bu âlemde, dosta kavuşmaktan mahrum kalmıştır. Sanıyoruz ki Mevlânâ, sülûkün bu iki hâletini anlatmaktadır.

4881 - 4882. beyitlerde öldürenin o olduğunu bildirmesi tabîidir; öldürülen erenin ve yas tutanın da o olması, öldürülenin, yas tutanın da o eren olmasıysa, sâlikin mürşidinde fânî olması bakımındandır.

Mevlânâ, "Mesnevî" de üçüncü şehzâdenin hikâyesini anlatmamaktadır; fakat evvelce Şems-i Tebrîzî'nin "Makaalât" ından terceme edip sunduğumuz hikâyede bu anlatılmıştır; ileride bunu arzedeceğiz.

4887. beyitten sonraki hikâyede de Mevlânâ, üçüncü çocuğun kadıya söylediği sözü anlatmamaktır.

4894. İsmâil. I. c. in 228. b. inin ş. e bk.

4895 - 4905. "Söz, söylemezsen senin hükmüne tâbidir; ama söylemeye başladın mı sen ona mahkûm olursun. Paranı - pulunu nasıl gizliyorsan sözünü de gizle; nice söz vardır ki nîmeti giderir, zahmeti, mihneti getirir." (Nehc'ül - Belâga Terc. ve Şerhi; s. 429)

"Konuşun da tanışın; çünkü insan, dilinin altında gizlidir." (Ayn s.)

Kadı'nın, bu hikâyede, çocuklara, konuşmalarını teklîf etmesi, her dilin, gönül perdesi olduğunu, perde kımıldayınca, açılınca, ardındaki gizli şeylerin görüneceğini bildirmesi, Hz. Ali'nin bu sözlerini hatırlatmaktadır.

4897 - 4899. beyitlerde, âriflerin, iki dünyâdan da geçmiş oldukları, bu yüzden irâde ve ihtiyarlarını, kendi varlıklarını görmedikleri, adetâ gemide giden kişi gibi yol aldıkları anlatılıyor; bahsi geçen tembellik budur; bilinen tembellik değil. Halk, kendisine varlık verdiği için didinir, üzülür; âriflerse, O'nun gücüyle işe koyulurlar, huzûr içinde çalışırlar.

4901 - 4905. beyitlerde, sözün, yalan bile olsa, söylenişinden bilineceği, gerçek sözün, insana inanç, yalanınsa şüphe vereceğine dâir hadîsi hatırlatıyor ki bu cildin 2582. beytinin şerhinde geçmişti.

4921 - 4922. Bu beyitte, iyilikte bulunan kişinin de iyiliği, Tanrı'nın verdiği güç ve kuvvetle yaptığı, kötülükte bulunanın da, kötülüğü, Tanrı'nın verdiği kudretle işlediği, Tanrı'nın mutlak bilgisinin, ikisini de kavradığı, fakat cebir inancının bâtıl bulunduğu, bildirilmekte, "yavaş, ne yandaysa, ne yana yardımcıysa, sen de o yandan ol" sözleriyle "Halim", yâni ceza vermekte acele etmeyen Allah'ın emrine uyana uymak lûzûmu belirtilmektedir.

Esmâ-yı Husnâdan olan Halîm, II. sûrenin (Bakara) 225., 235., III. sûrenin (Âli İmrân) 155., V. sûrenin (Mâide) 101., XVII. sûrenin (İsrâ) 44., XXXV. sûrenin (Fâtır) 41. âyetlerinde, bütün suçları örtücü, şirkten başka günahları yarlıgayıcı anlamına gelen "Gafûr" adıyla geçer. II. sûrenin 263., IV. sûrenin (Nisâ') 12., XXII. sûrenin (Hac) 59., XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 51. âyetlerinde "Alîm", yâni herşeyi bilen adıyla, II. sûrenin 263. âyetinde, herşeyden mustağnî anlamına "Ganî", LXIV. sûre-

nin (Tagaabun) 17. âyetindeyse, iyilikte bulunanlara fazlasiyle mükâfât veren anlamına "Şekûr" adıyla anılır.

4925. Sabır - Genişlik. I. c. in 96. b. inin ş. e bk.

4997. Süheyl - Yemen. Şimâl kutbunda "Binât'ün - Na'ş-i Sugrâ" denen yedi yıldızın ortasında bulunan parlak, fakat pek küçük bir yıldızdır ki bu yıldızı görenin gözünün keskin olduğu anlaşılır. Bu yıldıza "Sühâ" da denir. Yemen ülkesinden iyi görüldüğü için Yemen'e izâfetle "Süheyl-i Yemânî" de denmiştir. Elma gibi kırmızımsı rengi olan meyvelerin ve akıykın bu yıldızın tesîriyle renk aldığına inanılırdı; hattâ kırmızıya boyanacak sahtiyanları, bu yıldızın doğduğu anda boyaya koyarlarmış (Kaamûs Terc. Bulak - 1250; c. I, s. 678; III, s. 251 - 252. I. c. in 1130. b. inin ve IV. c. in 2540. b. inin ş. e de bk.).

⁂

Cenâb-ı Mevlânâ, VI. c. e,

"Ey gönüllerin hayâtı Husâmeddin, gönlün, çoktandır, altıncı bölüme akmakta.

Husâmî - Nâme, senin gibi bilgin bir erin çekişiyle dünyâyı dolaşmakta.

Ey mânâ eri, Mesnevî'nin tamamı olan, sonu bulunan altıncı bölümü de sana armağan sunmadayım.

Bu altı kitapla altı yana ışık ver de dünyânın çevresini dolanmayan da gezsin, dolansın"

beyitleriyle başlamakta, üçüncü beyitte bu cildin, Mesnevî'nin tamâmı, son cildi olduğunu açıklamakta, dördüncü beyitte, her cismin altı yanı olduğunu, başka bir yanı bulunmadığını, bu son cildin de, âlemin altı yanına ışık vereceğini bildirmekte, bu son cildi,

"Gönlümden kopup gelen o söz, o kutlu yandandır; çünkü gönülden gönüle pencere vardır"

beytiyle bitirerek kitabının ilhâmla yazıldığını anlatmaktadır.

İmdâdullah nüshasında, bu beyitten sonra,

"Gönül penceresinden güneş vurunca söz tamamlandı; Ve Allah doğruyu daha iyi bilir" meâlinde şu beyit var:

> *"Çun fotâd ez revzen-i dil âftâb*
> *Hatm şod V'Allâhu a'lem bi's-savâb." (s. 394)*

Hamişteyse şu iki beyit mevcut:

> *"Hest bâkıy şerh-i in leykin derun*
> *Beste şod diger nemîâyed birun*
>
> *Çun be fazl-ı Hak resîd incâ kitâb*
> *Hatm kun V'Allâhu a'lem bi's-savâb." (Aynı s.)*

Bu iki beytin türkçesi de şu:

"Bunun şerhi var; ama gönülde; artık kapandı, dışarıya çıkmıyor. Hakk'ın lûtfuyla kitap buraya erişti; artık bitir; Ve Allah, doğruyu daha iyi bilir."

Terceme ve şerhimize esas olan aslî nüshada bu beyitler olmadığı için metne almadık. Şunu

da arzedelim ki aslî nüsha, altıncı ciltte, "Tamâmet-i Kitâb'ül - Muvattad'il - kerîm" başlığını taşımakta ve bu cildin, Mesnevi'nin son cildi olduğunu, kitabın, bu ciltle tamamlandığını apacık bildirmektedir.

***

Masallarımızda, dâimâ en küçük olan üçüncü çocuk, defîneyi bulur; yahut kıza kavuşur. Üç şehzâde hikâyesinde de, üçüncü ve en küçük şehzâdenin, içi boş bir at yaptırıp bunun içine girerek kızın odasına vardığını, istenen nişâneleri, fazlasıyla alıp padişaha arzettiği böylece de kıza kavuştuğu, padişahın nişâneleri görünce öldüğü, şehzadenin padişah olduğu "Makaalât" da anlatılmaktadır ki bunları evvelce arzetmiştik.

Sülûkünü tamamlayan üçüncü çocuk kemâle erince, "bir ülkede iki padişah olmaz" atasözünde de belirtildiği gibi, padişah, fânî varlığını da Hakk'a veriyor ve vücut ülkesine şehzade, hâkim ve hükümdar oluyor.

Örnek" ten önceki hikâyede de, birinci çocuk, insanı, söz söylerken ağzının açılıp kapanışından anlarım; söz söylemeye üç gün beklerim demişti. ikinci çocuk, söylerse sözünden anlarım; söylemezse zorla söz söyletirim deyip sözü kesmişti; Allah bilir ya, en küçük çocuk, ben insanı, söz söylemeden anlarım, içinden geçeni bilirim diyecek; "Mü'minin anlayışından sakının; çünkü o, üstün ve ulular ulusu Allâh'ın nûruyla bakar, görür" hadîsini dile ge-

tirecekti (Câmi'; I, s. 7) ve babasının mîrâsını alacaktı.

Mevlânâ'ya atıf ve isnâd edilen VII. cilt, bilhâssa VI. ciltten yüzlerce beyit alınarak, I, ve III. ciltlerdeki hikâyeler tasarruf edilerek ve bu arada, İsmâiliyye inançlarını telkıyn eden sözler katılarak meydana getirilmiş, yanlış sözlerle, kırık-dökük ifâdelerle dolu düzme bir eserdir (Lûtfen "Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu" adlı eserimizin I. c. inin 171 - 173. sahîfeleriyle; Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü Yayınlar; Seri: III, No. 6; Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara 1967; II. c. inin 96 - 103. s. lerine bakınız; M. E. B. Eski Eserler ve Müzeler M. Y. Seri: III, No. 8; T. T. K. B. Ankara - 1971).

***

M E T İ N

SULTAN VELED'İN TAMAMLANMASI[1]

* Bu Mesnevî, bir müddet babam gibi sustu; Veled, ona dedi ki: A soluğu diri[2],

* Ne yüzden artık söz söylemiyorsun; niçin Ledün bilgisinin kapısını kapattın?

* Şehzâdelerin hikâyesi, başa çıkmadı, tamamlanmadı; üçüncü şehzâdenin incisi delinmeden kaldı[3].

* Babam, bundan böyle dedi, sözüm, deve gibi ıhladı, uykuya daldı; artık mahşere dek kimseyle konuşmayacağım.

* Bu sözün, bu hikâyenin kalan bölümü var ama gönlün kapısı örtüldü; artık dışarıya çıkmıyor söz[4].

* Söz söyleme kaabiliyeti, deve gibi çöktü, uyudu; artık o söyler; ben, söze ağzımı yumdum[5].

---

[1] Bu tamamlama, Konya nüshasında yoktur; fakat diğer Mesnevî nüshalarının çoğunda vardır.

[2] "Veled ona dedi ki" sözü, birçok nüshalarda vardır ki onlardan biri de IX. asr-ı hicrîde (XV) İran'da yazılmış, hattı ve tezhibi pek mükemmel, pek güzel olan ve İst. Üniv. K. nin Müze kısmında 1220 No. da kayıtlı bulunan hattatı meçhûl nüshadır. İmdâdullah nüshasında "goftes Veled" yerine "goftem verâ" dır (s. 394).

[3] İst. Üniv. nüshasında "O bir tek şehzâdenin sırrı delinmemiş kaldı" tarzındadır; İmdâdullah nüshasındaki tarzı tercih ettik.

[4] Bu beyit, İst. Üniv. nüshasında yok.

[5] Bu beyit de öyle.

* Göçme çağı, dereden sıçrayıp çıkma çağı, geldi - çattı; "Herşey helâk olur - gider, ancak onun hakıykati kalır."

* Bunun geri kalan bölümü, canı diri olan kişinin gönlüne, dilsiz, sözsüz gelir.

* Dedi - kodu da sona erişti, ömür de:, gamdan[6] kurtulacağım zaman geldi diye müjde verildi.

10. * Can dünyasında dolaşacağım; şu ıslak yerden geçip denize dalacağım.

Çünkü bu dünya, ıslaklıkla diridir, hoştur; bir denizden ıslaklık elde etmiştir de o yüzden güzeldir, sevimlidir.

Can, toprakla ıslaklıkta, balçıkta diri olursa deniz âleminde ne hale gelir, nasıl olur? Artık seyret.

Deniz, şehre benzer, ıslaklıksa kapıya; ıslaklık, katre gibidir, bunu böyle bil; denizinse ucu - bucağı yoktur; sınırsızdır.

Cana benzeyen şu ıslaklığı bırak da sevgilinin denizine dal; ölümsüzlük bul.

Değil mi ki ıslaklık, bu yandan, can denizinden meydana gelmiştir; sen de o yüceliği can yolunda ara, iste[7].

İste de seni alıp bulunduğu[8] yere götürsün; toprakta deniz aramak[9], beyhude birşeydir.

---

[6] İmdâhullah nüshasında "tenden" (s. 395).

[7] İst. Üniv. N.

[8] Geldiği: İst. Üniv. N.

[9] Topraktan can aramak: Aynı.

Toprağın her parça - buçuğu, adamı toprak âlemine götürür; ama can denizinin dalgası, sevgiliye götürür insanı.

Öyleyse sevgiliye kavuşmayı, candan iste; dudaksız, damaksız Rabbin adını anadur da,

Şu geçici dünyadan kurtul; can âleminde ebedî olarak kal.

20. Ömür tohumlarını çorak toprağa ekmedesin; sonunda da helâk olup gideceksin.

Böyle aziz, böyle değer biçilmez ömrü, her solukta, hiçbir karşılık elde etmeden, niçin yitirirsin?

A iş eri, gül bahçesini veriyorsun da dikenliği alıyorsun; bu, sence aldanma değil mi, ziyan etmiyor musun?

* Dünyaya harcanan ömür, biter - gider; ne mutlu o kişiye, Hak, kendi katına çağırır onu.

Sayılı ömrü Hak yoluna verirsen, o ömür, sonsuz olur.

İbâdetle, itâatle geçen iki[10] günlük ömür, sayısız, bir hâle gelir.

Haydi, bu pazarda alış - verişte bulun; bir dikenden yüzbinlerce gül elde et.

* Ektiğin bir taneden, işleri düzüp koşan Tanrı lûtfuyla yüzbinlerce tane devşirirsin.

* Zâti sayı burdadır, çünkü sayıların sonu vardır; o yandaki tohumun, meyvanın sayısı yoktur, sonu yoktur.

[10] On: Aynı.

A aslından ayrılmış parça - buçuk, benliğinden, varlığından geç de tümüne doğru var, Tanrı'ya kaç.

30. Testiye benzeyen bedende su gibisin sen; dedi - kodun, barışın, savaşın da habbeler sanki.

Bu şekiller, bu sûretler, akar[11] suyun üstündeki habbelere benzer a ünlü er.

Yahut da, içteki sır, dışa çıkıncaya dek iç denizin üstündeki köpüklerdir.

Issıdan, köpükten, pis kokudan dolayı da yenecek şeyler, tandır içinde görünmede.

Tatlı mıdır, ekşi mi, ihtiyara da nasılsa öylece görünür, gence de.

Tıpkı bunun gibi insanların canları da nasılsa, işlerinden, sözlerinden belli olur.

İnsanın canı, mertebe bakımından nasıldır, nedir? Mü'min midir, kâfir mi, yoksa erenlerden mi? İşinden, sözünden anlaşılır.

Testideki suyu denizden ayırma da, içindeki tatlı su, kokmasın, içilmez bir hâle gelmesin.

Çünkü durgun, denizin yardımından mahrum su, hoş olmaz; güzel rengi de gider, güzel kokusu da, güzel tadı da.

* Ahmed, "İki günü aynı olan kişi" dedi, "Aldanmıştır, şüpheye düşmüştür."

40. Tam bir inanç elde edemeden ahmaklıkta yaşar; bu çeşit kişi, yelle dolu, içi boş bir tuluma benzer.

Her solukta, ön saftan geride kalır; arılığı - duruluğu, boyuna köpük gibi tortulanır.

[11] İç: İmdâdullah (s. 396).

Eziyeti, her solukta biraz daha artar; her solukta biraz daha çirkinleşir, biraz daha kötü bir hale gelir[12].

O, kapıdan sürülmüş kişi, cehenneme doğru gider - durur; deniz azabını çekmez de ateş azabına düşer.

İşin buraya[13] varmadan, her solukta gaflet, seni biraz daha geriye atmadan,

* Yürü, Halil gibi aslına var; yıldızdan, gökkubbeden vazgeç.

Himmet ayağını, güneşin de üstüne koy, Ay'ınd a.. başını, o sayvana, o kapının eşiğine koy.

Şu benliği, varlığı Tanrı yoluna harca da İblis gibi ayrı kalma.

Can suyunu, can denizine dök de sınırsız, uçsuz - bucaksız bir deniz kesil.

* Altıncı defter bu anda, kemiklere can veren Tanrı yardımıyla tamamlandı[14].

50. Hikâyeyi kısa kes, perde ardına girdim ben, söz tamamlandı; Allah doğrusunu daha iyi bilir.

Şükürler olsun ki kitap tamamlandı, dîbâcesi yazılacak hale geldi; yitip gitmedi, peşin akça oldu, kardeşlere erişti[15].

Gökyüzünün merdivenidir bu söz; kim bununla çıkarsa, gökyüzünün damına ağar.

---

[12] Bu beyit, İst. Üni. N. da yok.

[13] Oraya: İ. N (s. 397).

[14] Bu beyit, İ. N. da yok.

[15] Bu beyit ve bundan sonraki üç beyit, İ. N. da var (s. 397).

Ama şu gökkubbenin damına değil; göklerden daha da yüce olan göğün damına.

54. Gök kubbeye o gökyüzünden lûtuflar gelir; gökkubbenin dönüşü, boyuna o göğün havasıyladır.

23 Rebîulâhır 1381
3 Ekim 1961 Salı

⁂

(Ş E R H)

1-10. Mesnevî'nin 656 dan (1258) önce yazılmaya başlandığını, I. ciltte, Bağdad'da, Abbasoğulları hilâfetinden bahsedilmesinden anladığımız gibi II. cilde 662 Recebinin 15. günü başlandığını (1264) bizzât Mevlânâ bildiriyor. V. ciltte, Mısır halifelerinden bahsedilmekte. Bunların, Fâtımî halifeleri olmasına imkân bulunamayacağına göre bu cilt, Mısır'da, Abbasoğullarının gölge halifeliği devrinde, yâni 659 - 701 (1261 - 1301) de yazılmıştır. Mevlânâ 672 de (1273) ebediyete göçmüştür; buna nazaran VI. cilt, vefâtından pek az bir zaman önce bitirilmiştir (Mevlânâ Celâleddîn'e bk. s. 118 - 123). Mevlânâ, Çelebi Husameddîn'e gönderdiği bir mektupta "Ancak şu beden bineği, illetlerle dopdolu. Kimi hastadır, kimi sağ. Kimi kaplan kesilir, kimi aksak merkep. Gönül dileğince hiç mi, hiç rahvan yürümez. Kimi seke - seke gider; kimi düşe - kalka. Kimi yürür - varır; kimi sınar - döner. Ne ölüyor, ne sağ - esen oluyor" cümleleriyle son zamanlardaki hâlini bildirir (Mektuplar; CXXX. Mek. s. 194. CXXXI. mektupta da halsizliğinden bahseder; s. 196 - 197). Mevlânâ, hicrî yıla göre doksan iki, güneş yılına göre seksen dokuz yaşında ebedîliğe göçmüştür (Mevlânâ Celâleddin; Ekler; s. 300 - 303). Mesnevî'nin, beyit sayısı bakımından ilk beş cildini

de geçen bu son cilt, işte bu fütur devresinde, üçüncü şehzadenin mâcerâsı bırakılarak tamamlanmış sayılmıştır. Sultan Veled de bu beyitlerde, bunları anlatmakta ve altıncı cildin, bu kadar yazılmasını yeter bulduğunu ve az bir müddet sonra da vefât ettiğini açıklamaktadır.

2. beyitte Ledün bilgisinden bahsediliyor (I. c. in 223 - 237. b. lerinin ş. e bk.).

5. beyit, İmdâdullah şerhinde, hâmişe yazılarak metinden sayılmıştır.

7. beyitte, XXVIII. sûrenin (Kasas) son âyeti olan 88. âyet-i kerîmesinden lâfzî iktibas vardır.

23. LXXXIX. sûrenin (Fecr), "Ey iyiden iyiye inanmış, şüpheden kurtulmuş can, dön Rabbine O'ndan râzı olarak ve rızâsını kazanmış bulunarak; artık katıl kullarımın arasına ve gir cennetime" meâlindeki 27 - 29. âyetlerine işâret ediliyor.

27. II. sûrenin (Bakara) 261. âyet-i kerîmesine işâret edilmektedir (IV. c. in 1762. b. inin ş. e bk.).

28. XIV. sûrenin (İbrâhim A. M) 34. ve XVI. sûrenin (Nahl) 18. âyetlerinde, Allâh'ın nîmetlerinin sayıya sığmadığı bildirilir; bu âyetlere işâret ediliyor.

39. "Kimin iki günü aynı olursa", yâni bu günü, düne nazaran maddî, mânevî yüceliğe yönelmemiş, kemâle ermemiş olarak gelir - çatarsa, "O kişi, aldanmıştır." (Hadis; İmdâdullah; s. 396)

45. Halil - Gökten, yıldızdan vazgeçiş. I. c. in 429. b. inin ş. e bk.

49. XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn) 78 - 79. âyet-i kerimelerine işâret edilmektedir.

50. "Allah doğrusunu daha iyi bilir" cümlesi arapçadır.

*
**

Dört melek geldi söyledi târih
"Mesnevî şerh edildi hamd olsun."

1392 H.

31 Temmuz 1973 Salı.

SON

"Mesnevî" nin terceme ve şerhinde, "Sunuş" bölümünde de arzettiğimiz gibi, Mevlânâ tarafından söylenen, Çelebi Husâmeddin tarafından yazılan müsveddelerden istinsah edilen ve Ç. Husâmeddin'le Sultan Veled'in huzurlarında karşılaştırılıp düzeltilen aslî nüshayı esas kabûl ettik. Bu nüshada, bâzı atlanan beyitler, başlıklardaki sözler, sahife aralarına, kenarlara yazılmış, yanlış yazılan sözler düzeltilmiş, bunların bir kısmı "Sah" kaydiyle de belirtilmiştir. Sonradan yazılan "Mesnevî" nüshalarının hemen hepsinde "Aslî, Asl, kadîm" ve "Nüsha-i Nâzım" olarak belirtilen bu nüshada, I. ciltte 4017, ikincide 3819, üçüncüde 4811, dördüncüde 4855, beşincide 4240, altıncıda 4928 beyit vardır. Böylece "Mesnevî" beyitlerinin tutarı 26670 beyittir.

Bu terceme ve şerhin basılmasına sebeb olanlara, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığına, M.E.B.E. Müdîriyle memurlarına, hâssaten dizen, düzelten azîz mürettip kardeşlerime candan, gönülden teşekkür etmeyi bir borç bildiğimi de arzederim.

A. G.

INDEKS

SOY - BOY, MEZHEP VE TARÎKAT ADLARI DAHİL

— A —

BİBLİYOGRAFYA

1. **Kur'ân-ı Kerîm**
2. **Ahd-ı Atıyk ve Cedîd**
3. **Abbâs-ı Kummî** (Hâcc. Şeyh) : **Sefînet'ül - Bihâr ve Medînet'ül - Hikemi ve'l - Âsâr** (Necef-i Eşref, Matbaat'ül - İlmiyye; iki cilt. Taşbasması - 1352 - 1355 H.).
4. **Abbâs-ı Kummî** (Hâcc. Şeyh) : **Mefâtih'ül - Cinan** (Tehran-1359 H. 1319 Ş.).
5. **Abbâs-ı Kummî** (Hâcc. Şeyh) : **Bâkıyât'us - Sâlihât** (Mefâtih'ul - Cinan hâşiyesinde).
6. **Abdullah** (Sarı) : **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî** (İst. Tasvîr-i Efkâ Mat. 1287 - 1288).
7. **Abdullah** (Sarı) : **Semerât'ül - Fuâd Fi'l - Mebde'i ve'l - Maâd** (İst. Mat. Âmire - 1288).
8. **Abdullâh-ı Ansârî** : **Kalender - Nâme** (İst. Süleymâniye K. Şehid Ali Paşa Kitapları; Mecmûa, No. 1383).
9. **Abdullâh'il-Mamakaanî** (Hâcc. Şeyh) : **Tenkıyh'ul - Makaal fî Ahvâl'ir - Ricâl** (3 cilt. Necef; Matbaat'ül - Murtazaviyye; Taşbasması - 1349-1355 H.).
10. **Abd'ül - Azîz b. Ömer'-** : **Muhit'ül - Burhânî ve Nuhbet'ül - Mezheb'in - Nu'mânî** (İst. Üniv. K. Arapça Yaz. No. 5304 - 5307).

11. Abdülbâki Gölpınarlı : Melâmîlik ve Melâmîler (İst. Üniv. Türkiyat Enstitüsü Yayımı. Devlet Mat. 1931).

12. Abdülbâki Gölpınarlı : Tıp ilmi ve meşhur hekimlerin meharetleri (İst. Üniv. Tıp Tarihi Est. Y. 1936).

13. Abdülbâki Gölpınarlı : Mesnevî Terc. Önsöz ve her ciltte Açılama (Maarif V. Şark - İslâm Klasikleri Y. İst. 1942 - 1946; altı cilt).

14. Abdülbâki Gölpınarlı : İslâm ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları (İst. Üniv. İktisat Fak. Mecmûası; C: XI, Sayı: 1-4; İst. İsmail Akgün Mat. 1952).

15. Abdülbâki Gölpınarlı : Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî - Vilâyet - Nâme (İst. İnkılâp Kitabevi - 1952).

16. Abdülbâki Gölpınarlı : Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik (İst. İnkılâp K. 1953).

17. Abdülbâki Gölpınarlı : Hayyâm, Rubâiler, Silsilet'-üt - Tertîb Risâlesi ve İbni Sinâ'nın Hutbet'üt - Temcîd'i ve tercemeleri (İst. Remzi K. 1953).

18. Abdülbâki Gölpınarlı : Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'in Fütüvvet - Nâme'si, Fütüvvet-Nâme-i Sultânî ve Fütüvvet hakkında bâzı notlar (İst. Üniv. İk. Fak. Mec. C: XVII, No. 1-4; 1953 - 1954).

19. Abdülbâki Gölpınarlı : Kur'ân-ı Kerim ve Meâli (İst. Remzi K. 1377 H. 1958).

20. Abdülbâki Gölpınarlı : Mevlânâ Celâleddin (III. Basım; İst. İnkilâp K. 1959).

21. Abdülbâki Gölpınarlı : Fîhi mâ - fîh Tercemesi (İst. Remzi K. 1959).

22. Abdülbâki Gölpınarlı : 100 Soruda Tasavvuf (İst. Gerçek Yayınevi - 1960).

23. Abdülbâki Gölpınarlı : Divân-ı Kebîr Tercemesi (5 cilt; İst. Remzi K. 1957 - 1960).

24. Abdülbâki Gölpınarlı : Yunus Emre ve Tasavvuf (İst. Remzi K. 1961).

25. Abdülbâki Gölpınarlı : Nasreddin Hoca (İst. Remzi K. 1961).

26. Abdülbâki Gölpınarlı : Hz. Muhammed ve Hadisleri (İst. Okat Yayınevi - 1962).

27. Abdülbâki Gölpınarlı : Hüs-ü Aşk (İst. Altın Kitaplar - 1962).

28. Abdülbâki Gölpınarlı : Nasreddin Hoca (Akşehir - 1963).

29. Abdülbâki Gölpınarlı : Mevlânâ'dan terceme; Mektuplar (İst. İnkılâp K. 1963).

30. Abdülbâki Gölpınarlı : Mevlevî Âdâb ve Erkânı (İst. İnkılâp K. 1963).

31. Abdülbâki Gölpınarlı : Mantık'ut - Tayr Terc (I. ve II. Baskılar; İst. M.E.B. 1962 - 1963).

32. Abdülbâki Gölpınarlı : Mevlânâ; Rubâiler Terc. (İst. Remzi K. 1964).

33. Abdülbâki Gölpınarlı : Mevlânâ; Mecâlis-i Seb'a Terc. Konya Turizm Derneği Y. K. Yenikitabevi - 1965).

34. Abdülbâki Gölpınarlı : İlâhî - Nâme Terc. I. ve II. c. I, ve II. B. İst. M.E.B. 1947, 1967).

35. Abdülbâki Gölpınarlı : Sımavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin (İst. Eti. Yayınevi - 1966).

36. Abdülbâki Gölpınarlı : Ca'ferî Mezhebi Esasları (İst. Minnetoğlu Y. 1966).

37. Abdülbâki Gölpınarlı : Hâfız Dîvânı Terc. (II. B. İst. M. E. B. 1968).

38. Abdülbâki Gölpınarlı : 100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarîkatler (İst. Gerçek Y. 1969).

39. Abdülbâki Gölpınarlı : Sosyal Açıdan İslâm Tarihi I. Hz. Muhammed ve İslâm (Milliyet Gazetesi Kültür Klübü Y. 1966).

40. Abdülbâki Gölpınarlı : Konya, Mevlânâ Müzesi Yazmaları Kataloğu (3 cildi çıktı. M. E. B. Müzeler ve Eski Eserler M. Y. Ankara, T. Tarih Kurumu B. 1967 - 1971).

41. Abdülbâki Gölpınarlı : Nehc'ül - Belâga Terceme ve Şerhi (İst. Neşriyat Yurdu - Yeni Şark Maârif K. 1972).

42. Abdülbâki Gölpınarlı : Mevlânâ: Dîvan, VI. c. Terc. Milliyet; LTD. ŞTİ. Yayınları; Dünya Klasikleri: 1; Milliyet Mat. 1971).

43. Abdülbâki Gölpınarlı : Seyyid Burhâneddîn-i Muhakkık-ı Tirmizî'nin "Maârif" Terc. İş Bankası, Kültür Klasikleri Y. Ankara - 1973).

44. Abdülbâki Gölpınarlı : Mevlânâ; Dîvân-ı Kebîr; son cildi; İst. İnkılâp ve Aka Y. 1974).

45. Abdülbâki Gölpınarlı : İmam Alî Buyruğu (Nehc'-ül - Belâga ve Dîvan'dan seçmeler. Ankara, Emek Basım - Yayınevi. Tarih konmamış).

46. Abdülkerîm-i Ceylî : El - İnsân'ül - Kâmil fî Ma'rifet'il - Avâhırı ve'l - Evâil (Mısır; Mat. Âmire - 1304).

47. Ahmet Ateş : Mesnevî'nin Onsekiz beytinin mânâsı (Fuat Köprülü Armağanı; Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayım-Ayrıbasım; İst. Osman Yalçın Mat. 1953).

48. Ahmed b. Abdu Rabbih'il - Endelüsî (Ebû - Ömer) : El- Ikd'ül - Ferîd (Kahire - 1365. 1946).

49. Ahmed Kaadıyânî : Felsefet'ül - Usûl'il - İslâmiyye ev'il - Hitâb'il - Celîl (Şam - 1957).

50. Ahmet Sâbırî-i Hemedânî : Muhammed ve Zimâmdârân der pirâmûn-ı Peyamber-i İslâm ve nâmehâ-yı Peyamber-i İslâm be zimâmdârân (Kumm - 1346 Ş.).

51. Ahmed'ül - Eminî Abd'ül-Huseyn (Hâcc. Şeyh) : El - Gadîr fi'l - Kitâbı ve's-Sünneti ve'l - Edeb (1. C. III. Basım, 1387 H. 1967. Beyrut - Lübnan. 2 - 11. C. Tehran - 1372 H.).

52. Alî Emîr'ül - Mü'minîn (A. M.) : Dîvân (Bulak - 1251).

53. Alî b. İsmâil'il - Aş'arî (Ebü'l - Hasan) : Makaalât'ül - İslâmiyyîn ve İhtilâf'ül - Musallîn (H. Ritter basımı; İst. Devlet Mat. 1929).

54. Aliyy'ül - Kaarî : Mavzûâtu Kebîr (İst. Mat. Âmire - 1289).

55. Aliyy'ül - Kaarî : Şerh'üş - Şifâ' (İst. Mat. Âmire - 1306).

56. **Aliyy'ül - Kaari** : **Risâlet'ül - Mehdi** (İst. Üniv. K. Arapça Yaz. Mecmûa, No. 3681).

57. **Âmidî - Muhammed-i Hansârî** : **Gurar'ul - Hıkem** (M. H. Şerhi; 6 cilt; Tehran Üniv. Yayımı; 1383 H. 1342 Ş.).

58. **Ankaravî** (Şârih, Rusûhî İsmâil) : **Fâtih'ul - Ebyât** (Mesnevî Şerhi; Mısır, Dâr'ut -Tıbâa - 1251).

59. **Arthur Christensen** : **Aceb - Nâme** (Edward G. Browne adına; Cambridge-1922).

60. **Âsım** (Mütercim) : **El - Okyânûs fi Tercemet'il-Kaamûs** (3 cilt; Mısır, Dâr'ut - Tıbâa - 1250).

61. **Âsım** : **Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kaatı'** (Mısır - 1268).

62. **Attâr** (Ferîdeddîn) : **İlâhî - Nâme** (H. Ritter basımı; İst. Maârif Mat. 1940).

63. **Attâr** (Ferîdeddîn) : **Musîbet - Nâme** (İst. Üniv. Farsça Yaz. No. 214).

64. **Attâr** (Ferîdeddîn) : **Musîbet - Nâme** (İst. Üniv. K. Farsça Yaz. Müze kısmı; No. 1315. 849 H. de "Cihan - gîr'us - Sultânî" tarafından yazılmış "Külliyât").

65. **Attâr** (Ferîdeddîn) : **Esrâr - Nâme** (Aynı Külliyât).

66. **Attâr** (Ferîdeddîn) : **Gul - o Hosrev** (Aynı Külliyât).

67. **Attâr** (Ferîdeddîn) : **Mantık'ut - Tayr.** Mantık uttaïr ou Le Langange des Oiseaux (M. Garcin de Tassy basımı; Paris - 1852).

68. **Attâr (Ferîdeddîn)** : **Tezkiret'ül - Evliyâ'** (Reynold A. Nicholson basımı; Leiden - 1907).

69. **Attâr (Ferîdeddîn)** : **Tezkiret'ül - Evliyâ'** (Muhammed b. Abdülvehhâb-ı Kazvînî'nin Önsöz'üyle (Tehran, Çâp - hâne-i Merkezî - 1331 Ş.).

70. **Attâr (Ferîdeddîn)** : **Dîvân-ı Kasâid - o Gazeliyyât-ı Attâr - ı Nişâbûrî** (Said Nefîsî basımı; Tehran - 1319 Ş.).

71. **Avfî** : **Câmi'ul - Hikâyât** (İst. Süleymâniye K. Ayasofya kitapları; No. 3168).

72. **Âyeti Abd'ül - Huseyn** : **Keşf'ül - Hıyel** (I. cilt; 7. basım, 1340; 2. ve 3. ciltleri IV. basım; Tehran - 1340. Elimizdeki nüshanın 2. ve 3. ciltlerinde târih yok).

73. **Âzer** : **Garbî Asya ve Anadolu Akvâm-ı Kadîmesinin Din Târihi** (Konya Mecmûası; V. yıl; Sayı: 34, 1940).

74. **Baba Tâhir-i Uryân** : **Dîvân** (Vahîd-i Dest - gerdî basımı; Tehran - Mü'essese-i Matbûât-ı Emîr-i Kebîr; 1313 Ş.).

75. **Browne. Edward G.** : **Parallet et the Mathnavi of Jalalu'd - din Rûmî; of the Jevish King Whopersecuted the Christians** (İslamica, Editör. E. Bräunlich; Volumen Socundun. Eac. I. Leipsige in adibus que Asia Major A PPEELIAN. TUR. Alr. MCMXXVI).

76. **Buhârî Muhammed b. İsmâîl** : **Câmi'us - Sahîh** (Bulak, 1311 - 1313).
77. **Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî** (Seyyid) : **Maârif be hem - râh-ı Tefsîr-i Sûre-i Muhammed ve Feth** (Bedî'uz - zaman Furûzan - fer'in Önsözü ve hâşiyeleriyle; Tehran - Çâp - Hâne-i Dânişgâh - 1339 Ş.).
78. **Evliyâ Çelebi** : **Siyâhat - Nâme** (C: I, Ahmed Cevdet basımı; İst. İkdam Mat. 1314).
79. **Cuussin de Perceval A. P.** : **Essait sur L'Histoire des Ardoes** (Paris - 1917).
80. **Celâleddin Muhammed (Mevlânâ)** : **Mesnevî** (Nüshalar ve tavsiyeleri I. cildin "Sunuş" bölümüde geçti; I - XXXVII. sahîfelerine bakınız).
81. **Celâleddin Muhammed (Mevlânâ)** : **Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr** (Bedî'uz - zamân Furûzan - fer basımı; Tehran Üniv. Yayımı; 8 cilt, Tehran, 1344 - 1345 Ş.).
82. **Celâleddin Muhammed (Mevlânâ)** : **Fîhi mâ - fîh** (Bedî'uz - zamân Furûzan - fer basımı; Tehran, Çâp - hâne-i Meclis - 1330 Ş.).
83. **Celâleddin Muhammed (Mevlânâ)** : **Rubâiyyât-ı Hazret-i Mevlânâ** (Veled Çelebi'nin "Önsöz" üyle. İst. Ahter Mat. 1312).
84. **Celâleddin Muhammed (Mevlânâ)** : **Mesnevî** (Reynold A. Nicholson'un "Önsöz" ü ve tashîhiyle; Leiden, 1925 - 1933).
85. **Cemâleddin b. Ahmed Alî b. Huseyn b. Alî b. Mühennâ** : **Umdet'üt - Tâlib fî Ensâbi Âlî Ebî - Tâlib** (Necef, Murtazaviyye K. basımı; Hayderiyye Mat. 1358).

86. **Cemâleddin Ebü'l - Hasan'il - Kıftî** : **Enbâ'ur - Ruvât** (Muhammed Ebü'l - Fadl İbrâhim basımı; Kahire - 1374).
87. **Cemâleddîn-i Hansârî** : **Şerh-i Gurer'ül - Hıkem** (Tehran Üniv. Yayımı. 1393 H. 1342 Ş.).
88. **Cevdet Ahmed Paşa** : **Kasas'ul - Enbiyâ ve Tavârîh'ul - Hulefâ** (İst. Kanâat Mat. 1311).
89. **Cüveynî** : **Târîh-i Cihan - guşâ** (Muhammed b. Abdülvehhâb-ı Kazvînî tashih ve hâşiyeleriyle; Leyden - 1334 H. 1916).
90. **Dâvûd b. Yûsuf'il - Hatîb** : **Fetâvâ-yı Gıyâsiyye** (Bulak - 1321).
91. **Devletşâh Yûsuf** : **Terceme-i Vikaaye** (Manzum. Balıkesir; Vatan K. No. 8252).
92. **Ebû - Abdullâh b. Ahmed'il - Ansâriyy'il-Kurtubî** : **El - Câmi' bi Ahkâm'il - Kur'ân**, cüz' : XV (Kahire; Mat. Dâr'ül - Kütüb'il - Arabiyye; 1365 H. 1946).
93. **Ebû - Nasr Serrâc** : **El - Luma' fî't - Tasavvuf** (R. A.Nicholson basımı; Londra - 1914).
94. **Ebû - Nuaym-i İsfâhânî** : **Hılyet'ül - Evliyâ' ve Tabakaat'ül - Asfıyâ'** (Kahire - 1357 H. 1938).
95. **Ebû Nuvâs** (Hamza b. Hânî) : **Dîvan** (Kahire - 1898).
96. **Eflâkî Ahmed Dede** : **Manâkıb'ul - Ârifîn** (2 cilt. Prof Dr. Tahsin Yazıcı tashih ve hâşiyeleri ve Önsöz'-yle. Ankara; Türk Kurumu Yayımı; T. T. K. Mat. 1959-1961).

97. **Emîneddîn Muhsin'ül - Âmilî** (Hâcc. Şeyh. Seyyid) : **A'yân'uş-Şîa** (Beyrut - Şam; 1938 - 1955).

98. **Faik Reşit Onat** : **Hicrî tarihleri Milâdî tarihe çevirme Kılavuzu** (Ankara- T. T. K. B. 1959).

99. **Fakıyri (Kalkandelen'li)** : **Ta'rîfât** (İst. Üniv. K. Türkçe Yaz. No. 3051. Müezzin Nasûh b. Hasan yazması).

100. **Fadl b. Hasan'it - Tabrasî (Ebû - Alî)** : **Mecma'ul - Beyan fî Tefsîr'il - Kur'ân** (10 cilt. Şirket'ül - Maârif'il - İslâmiyye; Ofset baskı. Seyyid Hâşim'ür - Rasûlî ve Seyyid Fadlullâh'it - Tabâtabâiyy'-il - Yezdî tashih ve hâşiyeleriyle; Tehran - 1375 H. 1339 Ş.).

101. **Ferit Kam** : **Dâr'ül - Fünun, Edebiyat Fakültesi "Şerh-i Mütun" notları.**

102. **Feyz (Munlâ Muhsin)** : **Tefsîru Sâfî** (İran - 1311 Taşbasması).

103. **Fîrûzâbâdî** : **Burhân-ı Kaatı'** (Dr. Muhammed Muîn'in tashih, hâşiye ve ilâveleriyle: Tehran, Çâp - Hâne-i İbni Sinâ - 1331 Ş.).

104. **Fuad Abdülbâki Muhammed** : **El - Mu'cem'ül - Mufehres li Elfâz'il - Kur'ân'il - Kerîm** (Kahire - 1364).

105. **Furûzan - fer Bedî'uz-zamân** : **Ahâdîs-i Mesnevî** (Tehran - 1334 Ş.).

106. **Furûzan - fer Bedî'uz - zamân** : **Maâhiz-i Kasas - o Temsîlât-ı Mesnevî** (Tehran, Çâp - Hâne-i Meclis, 1333 Ş.).

107. **Furûzan - fer Bedî'uz-zamân** : **Şerh-i Mesnevî; Cuz'-i Nohostîn ez Defter-i Evvel** (Tehran - Çâp - Hâne-i Meclis, 1346 Ş.).

108. **Galib Es'ad Dede (Şeyh)** : **Dîvân** (Bulak - 1252).

109. **Galib Es'ad Dede (Şeyh)** : **Hüsn-ü Aşk** (A. Gölpınarlı'-nın "Önsözü ve notlariyle; Galib'in elyazısı nüshanın fotokopisini hâvî; İst. Altın Kitaplar Yayınevi-1968).

110. **Gazâlî Muhammed** : **İhyâu Ulûm'id - Dîn** (Mısır - 1306).

111. **Halebî Alî b. Burhâneddin** : **E's - Siret'ül - Halebiyye** (I-III; Kahire - 1308).

112. **Halil Edhem** : **Düvel-i İslâmiyye Tarihi** (İst. Millî Matbaa - 1345 H. 1927).

113. **Hâlis Muhammed'ül - Kâzımî** (Seyyid) : **Kitâb-ı Hurâfât-ı Şeyhiyye ve Küfriyyât-ı İrşâd'ül - Avâm yâ Desîsehâ-yı Keşîşân der İran** (Yezd, 1367).

114. **Hamdullâh'il - Müstevfî** : **Târîh-i Güzîde** (E. J. W. Gibb; Londra - 1910).

115. **Hasan Basri Çantay** : **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm** (İst. 1372 H. 1953).

116. **Hatıboğlu** : Hacı Bektaş'ın **"Makaalât" Tercemesi,** manzûm. Bizdeki nüsha.

117. **Hayyâm - pûr** : **Ferheng-i Suhanverân** (Tebriz - 1340 Ş.).

118. **Huseyn b. Mansûr'il - Âbiyy'il - Kâtib** : **Nesr'üd - Dürer** (İst. Nûruosmânî K. No. 1403. Ahmed b. Şurayh tarafından 731 Cumâdelâhırada yazılmış nüsha).

119. **Huseyn b. Mansûr'il - Hallâc** : **Diwân d'al - Hallâj** (Louis Massignon neşri; Journal Asiatique; Janvier - Mars; Paris - 1931, Ayrı basım).

120. **Huseyn b. Mansûr'il - Hallâc** : **Kitâb-al - Tavâsîn; I - II** (L. Massignon neşri; Paris - 1912).

121. **Tâceddin'ül - Bagdâdi, İbn Zenci, İbn Selmâ İbn Bâkûy'e** : **Akhbâr Al - Hallaj** (L. M. ve Paul Kraus neşri; Fransızca tercemesiyle; Paris - 1936).

122. **Huseyn** (Seyyid) : **Kalender - Nâme** (İst. Süleymaniye K. Ayasofya Kitapları; Mecmûa; No. 194, 2032).

123. **Husrev** (Munla) : **Dürer'ül - Hukkâm fî Şerhi Gurer'il - Ahkâm** (Mısır - Mat. Vehbiyye; 1249).

124. **Irâkıy** : **Dîvân** (İst. Üniv. K. Farsça Yaz. No. 1145).

125. **İbn Hacer-i Askalânî** (Ahmed b. Alî) : **E - İsâbe fî Temyiz'is - Sahâbe;** (3 cilt; Mısır - 1323 - 1325. 1907).

126. **İbn Hişâm** (Muhammed b. Abdülmelik) : **Sîret'ün - Nebî** (Ezher Prof. larından Muhammed Muhyiddin hâşiyeleriyle. Kahire - 1356 H. 1937).

127. **İbn'ül - Cevzî** (Cemâleddin Ebî'l - Ferec Abdürrahmân) : **Telbîsü İblîs** (Kahire - 1928).

128. **İbn'ül - Esîr** (Alî b. Muhammed'il - Cezerî) : **El - Kâmilü fi't - Târih** (12 cilt; G. J. Tornberg basımı; E. J. Brill - 1968).

129. **İbn'ül - Esîr** (Alî b. Muh. Cezerî) : **Üsd'ül - Gaabe fî Ma'rifet'is - Sahâbe** (5 cilt; Mısır - 1284 - 1286).

130. **İbn Nedîm** (Muhammed b. İshak) : **El - Fihrist** (Mısır; Mat. Rahmâniyye - 1348).

131. **İbn Sa'd** (Muhammed b. Sa'd) : **Tabakaat'ül - Kebîr** (8 cilt; Josef Horovitz basımı; E.J. Brill, Leiden; 1905 - 1908).

132. **İbrâhim** (Oğlanlar Şeyhi) : **Dîvân** (İst. Üniv. Türkçe Yaz. No. 9621).

133. **İbrâhim b. Mansûr'in - Nisâbûrî** : **Kasas'ül - Enbiyâ'** (Konya Mevlânâ Müzesi; No. 1189).

134. **İbrâhim Hakkı** : **Ma'rifet - Nâme** (Bulak - 1280).

135. **İbrâhim Olgun - Cemşîd Drahşân** : **Farsça - Türkçe Sözlük** (3. Fasikül; Ankara Üniv. Basımevi - 1967).

136. **İmdâdullâh** : **Şerh-i Mesnevî** (Taşbasması; Kânpur - 1321).

137. **İrec Efşâr** : **Yâd - dâşthâ-yı Kazvînî** (c. VI, Tehran Üniv. Yayımı; 1341 Ş.).

138. **İsmâîl Fenni** : **Lugatçe-i Felsefe** (İst. Mat. Âmire - 1341).

139. **İsmâîl Galib** : **Müze-i Hümayun Meskûkât-ı İslâmiyye Kataloğu** (İst. Milli Eğitim Basımevi 1972).

140. **İsmâîl Paşa** : **Keşf el - Zunun Zeyli** (2 cilt. M. E. B. 1972).

141. **Kâşânî Abdürrazzak** : **Te'vîlât'ül - Kur'ân** (2 cilt; Bulak - 1283. Tefsîru Muhyiddîn adıyle basılmıştır).

142. **Kâşânî Abdürrazzak** : **Istılâhât'üs - Sûfiyye** (İst. Üniv. K. Arapça Yaz. No. 155).

143. **Kâtip Çelebi** : **Keşf el - Zunun an Esâmi'l - Kütübi ve'l - Fünun** (2 cilt. İst. M. E. B. 1371 - 1372).

144. **Kâzım Huseyn Kadri** : **Türk Lugatı** (I - IV; İst. Maârif Mat. 1926 - 1945).

145. **Kâzım Muhammed-i Kazvînî** (Seyyid) : **Aliyyun min'el-mehdi ilâ'l-lahd** (Necef - 1387 H. 1967).

146. **Kâzım-ı Şerîat - medârî** (Seyyid. Hâcc) : **Hulâsat'ül - Ahkâm** (II. basım; c. II, Tehran - 1382).

147. **Kemâleddin Ahmed** (Harîrî - zâde) : **Tibyânu Vesâil'ül - Hakaaık fî Beyânı Selâsil'it - Tarâık** (3 cilt. İst. Süleymaniye K. İbrahim Efendi kitapları; No. 230 - 232).

148. **Kesâmî Sâlih** : **Kelîle ve Dimne** (1318).

149. **Kuşada'lı İbrâhim** (Şeyh) : **Mektûbât** (Bizdeki yazma).

150. **Kuşeyrî Abdülkerîm** : **Risâlet'ül - Kuşeyriyye** (Bulak - 1284).

151. **Küleynî Muhammed b. Ya'kub** : **Usûl'ül - Kâfî** (İran - 1311, taşbasması).

152. **Lâmiî** : **Fütûhât'ül - Mücâhidîn li Tervîhi Kulûb'il - Müşâhidîn** (Nafahât Terc. İst. 1289.)

153. **Mahmud** (Hüdâyî Azîz) : **Vâkıât. E't - Tibr'ül - Mesdûk beyn'es - Sâliki ve'l - Meslûk fî's - Sülûk** (Üftâde'nin sohbetlerini arapça yazmıştır. Kendi elyazısı nüs. İst. Selim Ağa K. No. 574).

154. **Mahmûd-ı Kâşgarî** : **Divânu Lugaat'it - Türk** (İst. Mat. Âmire - 1333).

155. **Makrizî** : **Kitâb'ül - Mavâızı ve'l - İ'tibâr bi Zikr'il - Hıtatı ve'l - Âsâr** (2 cilt; Bulak - 1270).

156. **Massignon. Louis** : **La Passion d'al - Hosayn - ibn - Mansour al - Hallaj: Martyr Mystique de L'İslam;** (I - II, Paris - 1922).

157. **Ma'sûm Alişâh** : **Tarâık'ul - Hakaaık** (3 cilt, Tehran - Kütüb - Hâne-i Bârânî - 1345 H. Ca'fer Mahcub hâşiye ve tashîhiyle).

158. **Meclisî Muhammed Bâkır** : **Bihâr'ül - Envâr** (104 cildi basıldı; Tehran-1376-1389).

159. **Meclisî Muhammed Bâkır** : **Zâd'ül - Maâd** (Tebriz-1272. Taşbasması).

160. : **Mecmûa** (Konya, Mevlânâ Müzesi; A. Gölpınarlı Kitapları; No. 94).

161. **Midhat Bahârî Husâmî** : **Terceme-i Risâle-i Sipehsâlâr be Manâkıb-ı Hazret-i Hudâvendgâr** (İst. Selânik Mat. 1331).

162. **Mehmet Önder** : **Mevlânâ Şehri Konya** (Konya Vâliliği Yayımı; K. Yenikitap Basımevi - 1962).

163. **Muhammed Abduh** : **Şerhu Nehc'il - Belâga** (III. basım; Mısır - 1321).

164. **Muhammed Abduh** : **Şerhu Nehc'il - Belâga** (Müesseset'ül - A'lemî li'l - Matbûât; Beyrût - Lübnan).

165. **Muhammed Ali Müderris** : **Reyhânet'ül - Edeb fî Terâcim'il - Ma'rûfîn bi'l-Künyeti ev'il - Lakab yâ Küney - o Alkaab** (6 cilt; Tebriz, Tehran; 1333 - 1335).

166. **Muhammed b. Alî b. Muhammed'iz - Zahîriyy'is-Semerkandî** : **Sindbâd - Nâme bâ Sindbâd-Nâme-i Tâzî** (Ahmet Ateş'in tashih ve hâşiyeleriyle; İst. M. E. B. 1948).

167. **Muhammed b. El - Münevver b. Ebî-Saîd** : **Esrâr'üt - Tevhîd fî Makaamâtı Ebî - Saîd** (V. Zhukowski neşri; St. Pétersburg-1899).

168. **Muhammed'ül - Medenî** : **El - İthâfât'üs - Seniyye fi'l-Ahâdîs'il - Kudsiyye** (Haydarâbâd - 1323).

169. **Muhtar** (Seyyid, İbn'ül-Huseynî) : **Risâle-i Gavsiyye Şerhi** (Kendi elyazılarından istinsah ettiğimiz nüsha. Elyazılarının foto - kopisi, Ankara Millî K. sindedir).

170. **Muîn Muhammed** : **Mazdayasna ve te'sir-i on der Edebiyyât-ı Pârisî** (Tehran Üniv. Y. 1326, Ş.).

171. **Muîn Muhammed** : **Mazdayasna ve Edeb-i Pârisî** (Tehran Üniv. Y. 1338 Ş.).

172. **Murtazâ'l - Huseyniyy-i Firûzâbâdî** (Seyyid) : **El - Fadâil'ül - Hamse mine's - Sıhâh'ıs - Sitte** (3 cilt. Necef - 1383).

173. **Munâvî Abdurraûf** : **El - Kevâkib'üd - Dürriyye fî Terâcim'is - Sûfiyye** (Kahire - 1357 H. 1938).

174. **Munâvî Abdurraûf** : **Feyz'ul - Kadir** (Mısır - 1356 H. 1938).

175. **Munâvî Abdurraûf** : **Künûz'ul - Hakaaık** (Câmi'-us - Sagıyr hâmişinde 1332).

176. **Müslim b. Haccâc** : **El - Câmi'us - Sahîh** (8 cilt. İst. Mat. Âmire, 1329-1334).

177. **Nâsıf'ul - Yâzicî** : **El - Örf'ut - Tayyib fî Şerhi Divânı Ebî't - Tayyib** (Mütenebbî D. ının şerhi; Beyrut - 1882).

178. **Nâsır-ı Hosrev** : **Rûşenâyî - Nâme** (Külliyyât; Muctebâ Mînovî basımı; Tehran - 1304 - 1305 Ş.).

179. **Necati Elgin** : **667. Yıldönümünde Mevlânâ** (Konya, Yenikitap B. 1960).

180. **Nevbahtî** (Ebû - Muhammed Hasan b. Mûsa) : **Kitâbu Fırak'iş - Şia** (Alman Müsteşrıklar Cemiyeti Y. İst. Devlet Mat. 1931).

181. **Nızâmî** : **Hosrev - o Şirîn** (İst. Üniv. Farsça Yaz. No. 286. 905 H. de yazılmış nüs.).

182. **Nızâmî** : **Hosrev - o Şirîn** (İst Üniv. F. Y. No. 249. Seyyid Fethullah tarafından 1002 H. de yazılmış nüs.).

183. **Nızâmî** : **Mahzen'ül-Esrar** (İst. Üniv. F. Y. No. 249).

184. **Nızâmî-i Arûzî** : **Çhâr Makaale** (Muhammed b. Abdül - Vehhâb-ı Kazvînî tashih ve hâşiyeleriyle. E. J. W. Gibb Vakfı; Leiden - 1910).

185. **Nihat M. Çetin** : **Konya Kütüphânelerindeki Eski Yazmalar** (İst. Üniv. Şarkıyât Mecmûası; No. IV, İst. Edebiyat Fak. Basımevi - 1961).

186. **Osman Ergin** : **Sadr - al dîn al - Kunavî ve eserleri** (Şarkıyât Mecmûası, II, İst. Osman Yalçın Mat. 1958).

187. **Osman Keskioğlu** : **Ebû - Hanîfe** (Muhammed Ebû - Zehrâ'dan Terc. İst. Üçdal Yayımı, II. Basım; Fatih Mat. 1966).

188. **Osman Keskioğlu** : **İmâm Şâfiî** (M. Ebû - Zehrâ'dan Terc. Ankara - Ay - yıldız Mat. 1969).

189. **Otto Geemann** : **Mytologie Der Griechen Und Römer** (Leipsig - 1895).

190. **Ömer Karakaş - zâde** : **Nûr'ül - Hüdâ li men'ihtedâ** (İst. Tasvirîefkâr Mat. 1286).

191. **Pûr - Dâvûd** : **Gâthâ** (Bombay ve İranZertüştîleri Encümeni Y. 1927).

192. **Palmer E. H.** : **The Koran** (Oxford - 1953).

193. **Râğıb-ı Isfahânî** : **El - Müfredât fî Garîb'il - Kur'ân** (Mısır - Meymeniyye Mat. 1324).

194. **Râğıb-ı Isfahânî** : **El - Müfredât fî Garîb'il - Kur'ân** (Tehran - Murtazaviyye Mat. Muhammed Seyyid-i Giylânî Basımı; Ofset baskı).

195. **Dört Filozof** : **Resâilu İhvân'is - Safa' ve Hullân'il - Vefâ'** (İst. Âtıf K. No. 1681. 577 - 578 de Mevdûd b. Osmân b. Ömer'-it - Tabib'iş - Şirvânî yazısı).

196. **Rif'at Ahmed** : **Mir'ât'ül - Makaasıd fî Def'-il - Mefâsid** (İst. Vezirhanı, Hacı İbrahim Destgâhı - 1293. Taşbasması).

197. **Ritter H.** : **Ders takrirleri.**

198. **Rûşenî Ömer Dede** (Şeyh) : **Ney - Nâme** (İst. Üniv. K. Türkçe Yaz. (Külliyât) No. 1915).

199. **Rûşenî Ömer Dede** : **Çoban - Nâme** (Aynı K. Aynı N.).

200. **Sâdık Gevherin** : **Ferheng-i Lugaat - o Ta'bîrât-ı Mesnevî** (Tehran Üniv. Yayın c. III, IV, 1339 - 1340 Ş.)

201. **Sa'deddin** (Munlâ. Said Emre) : **Makaalât-ı Hacı Bektâş-ı Velî Terc.** (Mensûr. İst. 1288).

202. **Sa'dî-i Şîrâzî** : **Gulistân** (Mısır - 1261. Taşbas.).

203. **Sa'dî-i Şîrâzî** : **Bûstân** (Bombay - 1286. İst. Şirket-i Hayriyye-i Sahhâfiyye bas. 1303).

204. **Sadreddîn-i Kunavî** : **Risâlet'ül - Mehdi** (İst. Süleymâniye, K. Ayasofya Kitapları, Mecmûa, No. 4849).

205. **Saduk** (Şeyh) : **Risâlet'ül - İ'tikaadât** (İran-1317 Taşbas.).

206. **Saîd Nefîsî** : **Târîh-i Nazm - o Nesr der İran ve der zebân-ı Fârisî tâ pâyân-ı karn-ı dehum-ı Hicrî** (Tehran - Furûgıy K. 1344 Ş.).

207. **Saîd Nefîsî** : **Zü'l - Karneyn yâ Koruş-ı Kebîr** (Ebü'l - Kelâm Âzâd'-dan terc. Tehran - 1303).

208. **Sa'lebî** (Ebû - İshak Ahmed b. Ahmed'in-Nisâbûrî) : **El - Keşfu ve'l - Beyân** (İst. Üniv. K. Arapça Yaz. No. 1703).

209. **Sa'lebî** : **Arâis'ül - Mecâlis** (Mısır - 1282).

210. **Savary** : **Le Koran** (Paris - 1951).

211. **Senâî** : **Hadıykat'ül - Hakıyka ve Şerîat'üt - Tarîka** (Müderris Radavî basımı (Tehran - Çâp - Hâne-i Sipihr).

212. **Senâî** : **Dîvân** (Müderris Dadavî basımı; Tehran - 1320 Ş.).

213. **Seyyid Şerîf-i Cürcânî** : **Ta'rîfât** (İst. Mat. Âmire - 1249 Taşbas.).

214. **Sultân'ül - Ulemâ Bahâeddin Veled** : **Maârif** (Bedî'uz - zaman Furûzan - fer basımı; Tehran-1333 Ş.).

215. **Sultan Veled** : **İbtidâ - Nâme** (İst. Üniv. K. Farsça Y. No. 1280).

216. **Süheyl Ünver** : **Fârâbî ve Mûsıki Makamları** (Türk Musıki Dergisi; İst. Marmara Basımevi; Sayı: III, 1948).

217. Süleyman : Lugat-ı Çagatay (İst. 1289).
218. Süleymân-ı Belhî (Seyyid) : Yenâbi'ul - Mevedde (İst. Şirket-i İrâniyye Mat. 1302 H. İkinci basım; Ahter Mat. 1310).
219. Suyûtî Celâleddin : Câmı'us - Sagıyr fî Ahâdis'-il - Beşîr'in - Nezîr (Mısır-Hayriyye Mat. 1321).
220. Suyûtî Celâleddin : El - Leâli'l - Masnûa fi'l - Ahâdis'il - Mavzûa (Mısır-Edebiyye Mat. 1317).
221. Şem'î Şem'ullah : Şerh-i Mesnevî (İst. Üniv. K. Türkçe Yaz. No. 2903 - 2907, 2254).
222. Şemseddîn Muhammed-i Tebrîzî : Makaalât (Konya, Mevlânâ M. K. No. 2145).
223. Şemseddîn Muhammed-i Tebrîzî : Makaalât (İst. Üniv. F. Y. No. 679).
224. Şemseddîn Muhammed-i Tebrîzî : Makaalât (İst. Süleymaniye K. Fatih kitapları, No. 2788).
225. Şemseddîn Sâmi : Kaamûs'ül - A'lâm (Ikdam Mat. 1306 - 1316).
226. Şerefeddin Yaltkaya M. : Yedi Askı; El - Muallakaat'-üs - Seb' (Şark - İslâm Klasikleri; Maarif V. Yayımı; İst. Maârif Mat 1943).
227. Taberî (Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr) : Tefsîr (Mısır - Meymeniyye Mat. 1321).
228. Taberî (Ebû - Ca'fer Muhammed b. Cerîr) : Târih'ul - Ümemi ve'l - Mülûk (M. J. De Georje; Lûgad. Bat. E. I. Brill, 1881-1883. Mısır - Matbaat'ül - Huseyniyye - 1320).
229. : Taberî Tercemesi (3 cilt. İst. İzzet ve Ali Mat. 1290).

230. Tâhir. Bursalı : Osmanlı Müellifleri (İst. Mat. Âmire - 1332 - 1333).
231. Tahsin Yazıcı : Âriflerin Menkibeleri (2 cilt; Ankara - Maârif B. Türk Tarih Kurumu Mat. 1946 - 1959).
232. Taşköprü - zâde Kemâleddin Muhammed : Mavzûât'ül - Ulûm (İst. Ikdam Mat. 1313).
233. Tehânevî Muhammed Alî b. Alî : Keşşâfu Istılâhât'il - Fünûn (Kalkûte, 1852 - 1862).
234. Ubeyd-i Zâkânî : Dil - guşâ (İst. Üniv. K. F. Mecmûa. No. 123. 1029 da yazılmış nüsha).
235. Vâhidî (Ebü'l - Hasan Alî) : Esbâb'ün - Nüzüûl (İst. Üniv. K. F. Y. Mecmûa, No. 123. 1029 da yazılmış nüs.).
236. Vâhidi : Manâkıb-ı Hâce-i Cihan ve Netice-i Can (İst. Üniv. K. Türkçe Yaz. No. 9504. 1031 de yazılmış nüs.).
237. Veled Çelebi : E's - Seyf'ül - Kaatı'fi'r - Reddi Alâ'l - Cild'is - Sâbi' (Kendi nüshasından).
238. Vural Sözer : Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi (İst. Atlas Kitabevi - 1964).
239. Yâkuut-ı Hamavî : Mu'cem'ül - Büldân (10 cilt. Mısır - Saâdet Mat. 1325. Son iki cildi Muhammed Emîn'ül - Hancî'nin zeylidir).
240. Yemînî (Muhammed b. Abdülcebbâr) : Târihu Yemînî (İst. Üniv. A. Y. No. 2340).
241. Yılmaz Öztuna : Türk Musıki Ansiklopedisi (M. E. Basımevi - 1969).

242. **Yunus Emre** : **Risâlat al - Nushıyya ve Dîvân** (Abdülbâki Gölpınarlı'nın "Önsöz" ü, ilâve, hâşiye ve "Açılama" sıyla. Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayımı. Süleymâniye K. Fâtih kitapları, 2889 No. daki nüshanın tıpkı - basımıyla; İst. 1965).

243. **Zahîreddîn Muhammed'-ür - Râzî** : **Şarhu Sırr'il - Mektûm fi's-Sıhri ve'r - Ravhâniyyâti ve Esrâr'in - Nücûm** (Bombay-1321).

244. **Zamahşarî** (Câru̇llâh Mahmûd b. Ömer) : **Keşşâf** (Mısır - 1281).

245. **Zebîdî Huseyn b. Mübârek** : **E't - Tecrid'üs - Sarîh li Ahâdis'il - Câmi'is - Sahîh** (2 cilt; Kahire: 1322 - 1323).

246. **Zekeriyyâ'l - Ansârî** : **Istılâhât'üs - Sûfiyye** (İst. Üniv. K. A. Y. No 1542, 4125).

247. **Zihnî Muhammed** : **El - Kavl'ül - Ceyyid** (İst. Dâr'üt - Tibâat'il - Âmire - 1327. III. basım).

ANSİKLOPEDİLER

Maddeler	Yazanlar	Ansiklopedi
248. **Abbâsîler**	**Zetterstéen K. V.**	**İslâm Ansiklopedisi; c. I, s. 18-22. İst. Maarif Mat. 1941.**
249. **Alparslan Muhammed b. Davud**	**Mükrimin Halil Yinanç** tarafından tashih ve tevsi' edilmiştir.	**İ. A.** c. I. s. 384 - 386.
250. **Avfî Nurüddin yahut Sedidüddin**	**M. Fuat Köprülü**	**İ. A.** c. II, İst. Maârif M. s. 21 - 23.
251. **Cebrâil**	**Halim Sabit Şibay**	**İ. A.** c. III, İst. M. M. 1945; s. 41 - 42.
252. **Circîs**	**Kasım Kufralı**	**İ. A.** c. III, s. 195.
253. **Firdevsî**	**H. Ritter**	**İ. A.** c. IV, İst. Millî Eğitim B. 1945; s. 634 - 649.
254. **Haccac Yusuf-ı Sakafî**	**H. Lammens**	**İ. A.** c. V, I. İst. M. E. B. 1950;
255. **Hârezmşahlar**	**M. Fuat Köprülü**	**İ. A.** c. V, I. s. 266 - 296.
256. **Hârût ve Mârût**	**A. J. Wensinck**	**İ. A.** Aynı c. s. 305 - 306.
257 **Hızır**	**A. J. Wensinck**	**İ. A.** Aynı c. s. 457 - 462.
258. **Hızır** (Türklerde)	**Pertev Naili Boratav**	**İ. A.** Aynı c. s. 462 - 771.
259. **İhvân'us - Safâ'**	**T. J. De Boer**	**İ. A.** c. 5. II, M. E. B. 1950; s. 946 - 947.